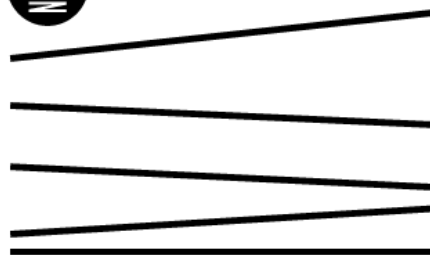


Digitaliseret af | Digitised by



**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Møller, Poul Martin.; af Poul M. Møller.
Titel Title:	<u>Efterladte Skrifter</u>
Udgavebetegnelse Edition Statement:	3. Udgave /
Bindbetegnelse Volume Statement:	Vol. 3-4
Udgivet år og sted Publication time and place:	Kjøbenhavn : C. A. Reitzels Bo og Arvinger, 1855-56
Fysiske størrelse Physical extent:	1-6 i 3 bind.

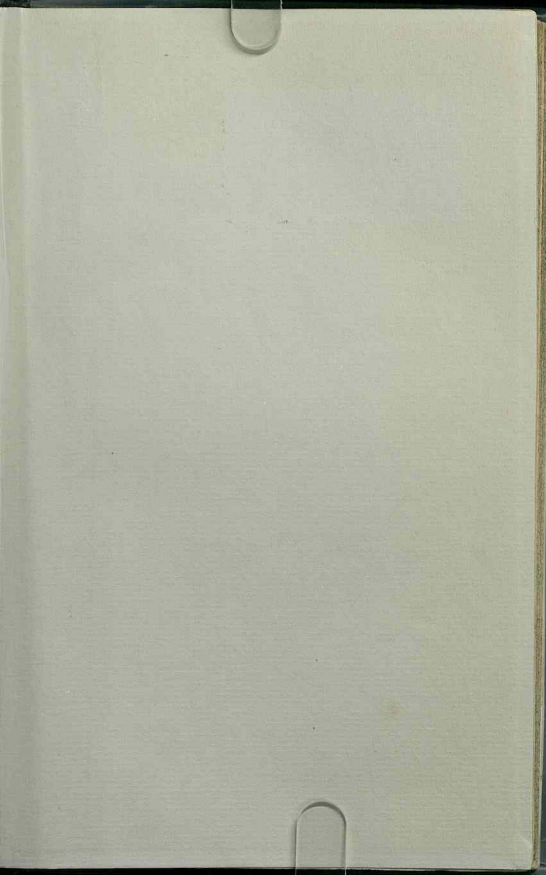
DK

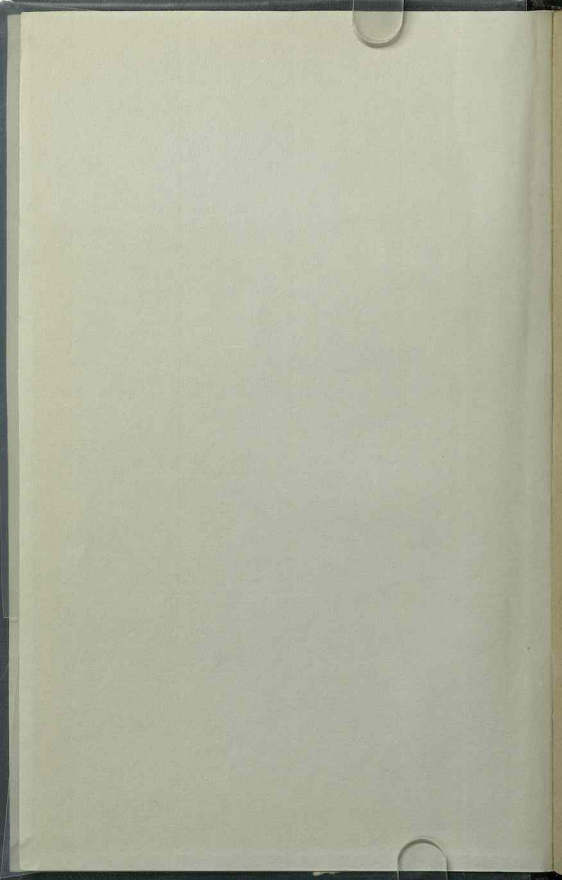
Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

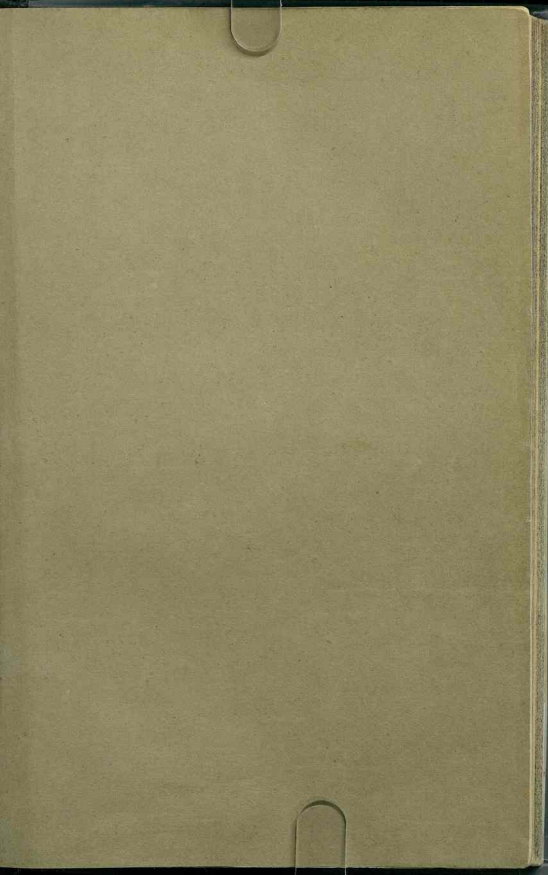
UK

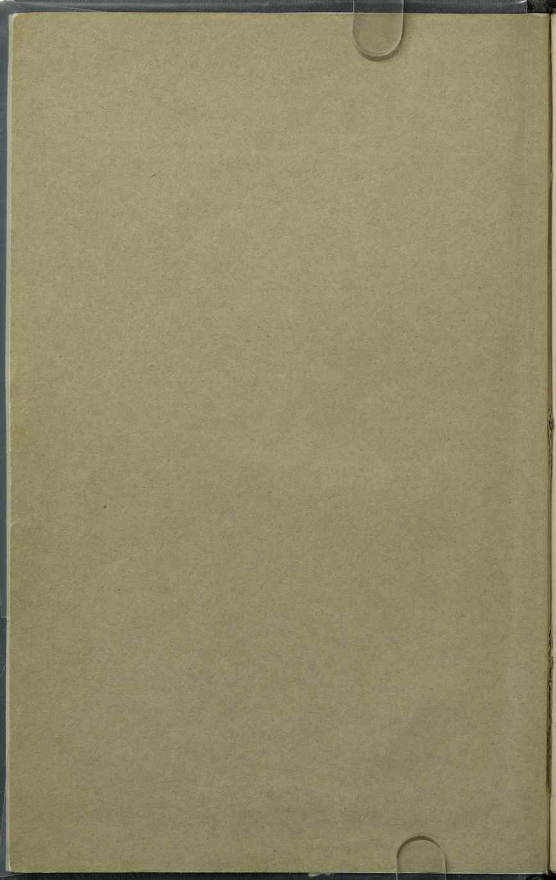
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

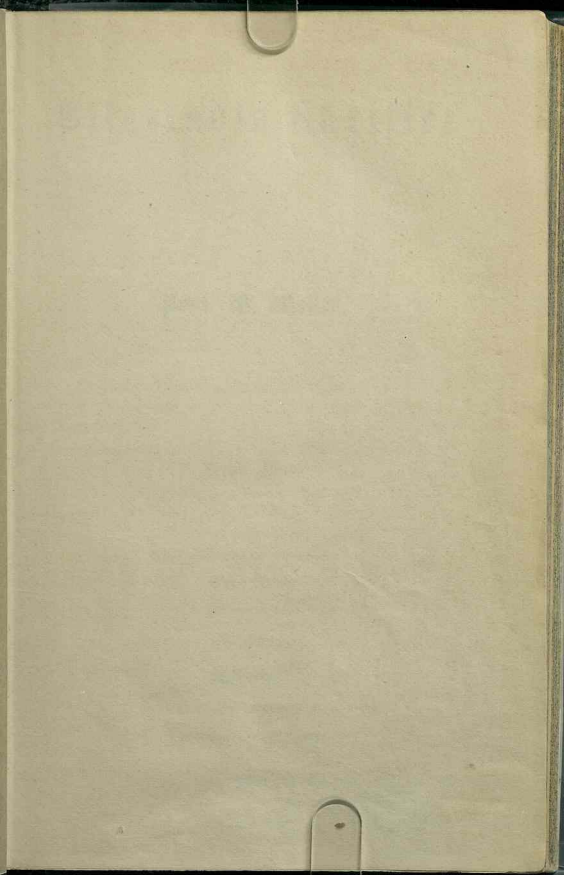


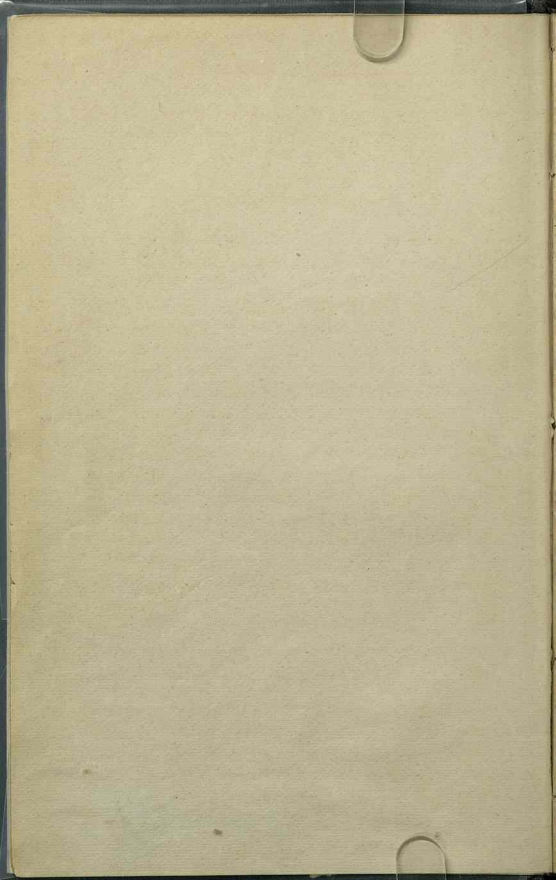












Efterladte Skrifter

af

Poul M. Møller.

Tredie Bind.



Tredie Udgave.

Kjøbenhavn.

Hos C. M. Reitzels Bo og Arvinger.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri
ved H. S. Møhle.

1856.

Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek



Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek

1858

Indhold.

	Side
Strotaanker:	
I. 1819—1821	3.
II. 1822—1826	29.
III. 1826—1837	43.
Brudstykker:	
I. Noget om en didaktisk Logik's Foredrag	149.
II. Om Begrebet Ironie	152.
III. Ahasverus	159.
IV. Forberedelser til en Afhandling om Affectation	163.
V. Ontologien eller Kategoriernes System	189.
VI. Om Sjælen (Oversættelse)	213.

Verzeichniss

Verzeichniss:

1	1810-1821
2	1822-1833
3	1834-1845

Verzeichniss:

1	1810-1821
2	1822-1833
3	1834-1845
4	1846-1857
5	1858-1869
6	1870-1881
7	1882-1893
8	1894-1905

Strotanker.

Strolander

I.

1819—1821.

Strotaanker, som Frugter af Diebliffets klarere Anskuelse, ere poetiske ved deres aphoristiske Form, ikke videnskabelige. De ere Tænkningens Culminationspuncter — et Slags Hermaphroditer, halv Poesie, halv Prosa.

Man kan vænne sig til Omgang med visse Mennesker, som man i Grunden ikke kan lide, saa at man ikke kan være dem foruden, ligesom man formedelst Banen ikke kan lade af at bruge Tobak, skjøndt den smager vederstyggeligt.

Der gives Bærker, som lykkes bedst, naar Tanken om Meddelelse er nær. De esoteriske Bærker ere derimod Hjertets stille Conversation med sig selv.

Den, som usfortroden bliver ved at skrive slet, faaer tilsidst et Slags Reputation som en stor Skribent. Selv den, der frafjender ethvert enkelt af hans Arbejder alt Værd, har dog i Hjertet et Slags Respect for ham, som Skaber af de mange Volumina. Dette synes at være saa dybt indgroet i den danske Charakter, at Adskillige, (som f. Ex. Grundtvig, endogsaa førend

han tilfredsstillede sig selv ved Oversættelsen af Sæzo og Snorro) have et Slags Urbødighed for sig selv som danske Glasfikere, uagtet de ikke levne alle deres Flyvestrifter, hvoraf deres literære Person er sammensat, eller rettere, hvori den er adspredt, nogen synderlig Vre. De glemme det gamle: nihil est in partibus, quod non fuit in toto.

Den Forfatter, der vil have indvortes Ro og Fred i en lærd Republik, fuld af Sned og Rænker, bør vænne sig til at betragte sit literære Jeg som et ætherist Bæsen, der ligesom Miltons Aander ikke kan sonderhugges, men stedse flyder sammen igjen, uagtet alle dybe Saar af Kritikens Glavind.

Strøtanterens Læsning er intet Arbeide, men et Surrogat for Samtale.

Den kristelige Aabenbarings Vidunder er saa gammelt, at det endogsaa hos dem, der historisk troe paa det, neppe vækker mere Gudsfrøgt og høiere Liv, end Hverdagsunderværker hos de fleste Tilskuere.

Naar vi arbeide paa en forceret Maade, da følge for os Livets ydre Forandringer saa hurtigt paa hinanden, som Træer og Guse forb den, der rider i Jårspring. De consolidere sig til en Colos, der klemmer os; man føler sig ængstet og maa standse, for ligesom at lade Skikkelserne faae Tid til at vige fra hinanden, at orientere sig, at stille sit Jeg fra de øvrige Phænomenen.

Først naar en Philosophie ret gennemtrænger et Sæls Liv, naar den af de saakaldte populære Forfattere anvendes paa alle Livets smaa Forhold, udvikles dens hele Skikkelse; dens Gensidighed falder i Dinene, og den har fuldendt sit Løb. Noget

lignende er det, naar Kunstpoesien, drevet i en vis Retning, har rundet sig en Sect. Efterlignerne blotte dens svage Sider, de opfatte det Ydre, de tilegne sig Maneren — det Eneste, de burde have bortkastet. Deres Bærker blive en uvilkaarlig Parodie paa det Gensidige. Den gamle Phønix maa da døe for at fødes i en fornyet Skikkelse.

De Forfattere, som Verden anseer for stolte, ere ofte de ydmygte. Thi deres Bodsærdighed for Herren, i Konkammeret, forsmaae de at lade Verden vide. Jo mere de blive fortrolige med Gud, desto mere trodse de Verden. De vide, at de intet Menneske skyldte Regnskab, og Stoltthedens Skin bliver en Slagbom, der hindrer dem fra at amalgamere dem med Tiden. Just fordi de i deres stille Sind erkjende, de have Alt af Gud, derfor erklære de frit for Verden, at deres Gjerninger ere store.

Det er underligt, at Folk, der dog indrømme, at et Kunstværk ikke kan gøres af To, at en levende Mande maa blæses deri, dog formene at kunne skabe Andres Læveplan. Den, hos hvem Ideer kunne vaagne, stræber efter Anskuelse af sit Livs Betydning; han stræber efter den Tilstand, hvori det er ham umuligt at følge et fremmed Raad. Skulle to Mennesker skabe deres Fremtid med hinanden, da maa den Ene reent opgive sin Individualitet, være Qvinde. I et Hgteskab er Qvinden i fysisk Betydning undertiden Manden i aandelig Henseende; Manden passiv og hun activ.

To mærkelige Feil i Ciceros Taler ere, at han idelig forekaster Folk deres Ansigt, og at han altid lader Vægge og Mure tale.

En Præken kan have alle udvortes Inddelinger uden sand

Sammenhæng, og mangle dem, skjøndt den forbindes ved indre Liv.

Skriftens Ord, der skulde give en Præken Aand, nedværdiges tidt til blot at give den Krop.

Ligesom en begyndende Medicus finder hos sig selv alle Sygdomme, finder en begyndende Prædikant hos sig selv alle Feil. Begge have paa en Maade Ret.

Naar man hører en sand mandig Natur i Kreds af Mænd lade sin djærve Bittighed stride over Grændsen af Tidens indbildte Decorum og i raske Kraftudtryk med skjæ Ironie spøge over Menneskets dyriske Forhold, da hører man strax deels hyllerske Hældører, deels marvløse Sentimentalister, deels superfine Smaaherrer at udbryde i Straffeprekenes over disses Nyggesløshed, eller yttre Foragt for deres Mangel paa Levemaade. Hvoraf kommer det? Af en vrang Moraltheorie, ved hvis Senatsdecreter man troer, i stive Begreber at kunne fængsle Sædelighedens evige Idee, da dog dennes verlende Billede aldrig af nogen Forstand vil kunne manes ind i de Heretredsse, hvori Moralisterne med deres Rubriker ville besværges den. Her gjelder det meer end noget andet Sted: Bogstavet ihjelslaaer, men Aanden levendegjør. Den sunde Naturs plebiscita vil stedse overdøve hine fornemme Decreter. En vellystig Marekats Tale er væmmelig, fordi man strax mærker, at al hans Digten og Tragten dreier sig om een og samme Pol. Det er opirrende, at høre et dorst Hoved halvgabende at ville maskere sin Sovnighed og give sig Skin af Dyvaktighed ved nogle priapiske Termini. Men hvo kan forarges ved, at en dygtig Karl, med aaben Interesse for alle kraftige Yttringer saavel af Alvor som af komisk Lune, heller ikke forsmaaer at gjøre Streiftog ind paa det Gebeet, som ved den stærke Contrast

mellem Menneskets to Naturer yder saa rigt Stof til Latterlig-
heder. Er Shakspeare en vellystig Digter, eller rettere, ere hans
Helte vellystige, naar de med pathetisk Ironie rive Dækket af den
jordiske Aphrodites Loibænk? Nei, den altfor store Beenhed er
saare tidt mistænkelig. Tidt er den en ond Samvittigheds Maske.
Mange holde sig for slig udvortes Tvang skadesløse ved en af-
skyelig indvortes Tvangsløshed. Medens tæt tilhyllede Gratier
sidde paa deres Læber, sidder Asmodæus i deres Hjertes Lonkam-
mer og suger Kraften ud af deres spinkle Lemmer. Naiv Frihed
i Ord var stedse størst hos Folk, der havde indvortes Irritabilitet
i Manden. Da Romerne begyndte at synde imod den Scatiniske
Lov, blev Poesien jomfruelig.

Disse indskrænkede Hoveder føre bestandig Gudsfragt i Mun-
den, uden enten at være Hyklere eller religiøse. Det er egentlig
en stærk Kjærlighed til Jordens Goder, der bringer dem til stedse
med Angest at føle, at den Evige kan berøve dem disse Aleno-
dier. Derfor seer man, at mange vripne orthodoxe Oldinge be-
staae slet i Fristelsen, naar deres Pligt er i Strid med deres
Bindesyge. Shakspeares Henrik den Sjette er i denne Henseende
mesterlig skildret. Uagtet sin ængstelige Religiositet kan han dog
ikke begynde sig til at slippe den Krone, om hvis Retmæssig-
hed han tvivler stærkt. Han er langt fra en Helgen, som Schle-
gel gjør ham til.

En Prædikant skal ikke forsjage, fordi den levende An-
skuelse ei altid vil følge hans Ben; den skal ikke fremtvinges.
Han arbeide trostigt med Forstanden, og Anskuelsen kommer af
sig selv.

Jeg vil hellere pille Charpie, end udtyde et frit Foredrag
for en Peer Rittengryn.

De raadvilde Personer tumles om, fordi de ikke have fast Tro paa Aabenbaring, og ikke have Dybsindighed til at danne dem en Philosophie.

En Præstes Lærermyndighed er let at hærde paa Talerstolen, men svær at gennemføre i daglig Tale.

De Flestes Grimodighed i Dødsfare kommer af, at de troe, det har ingen Fare.

Naar den populære Forfatter eller Taler mangler et Udtryk for et Begreb, kan han dog ved en siffig Bending føre uden om Stenen.

Præster vænne dem til Snakksomhed.

Naar Strøtanke fremsættes i et eenfoldigt Sprog, synes mange af dem, Skjøndt de have høvet Den vel, der undfangede dem, Læseren at være et Intet. Derimod naar de indflædes i Pragt, siger Ingen om dem, at de ere aldeles Intet. Ere de intet Væsen, saa ere de dog en Kjøle.

Ingen Billiesyttring kan vække vort Behag eller Misbehag eller Interesse, uden ved dens Afvigelse fra eller Stemmen med en vis norma, som man sammenligner den med. Derfor har ethvert dramatisk Digt et indirecte Forhold til Moralen, som grundes paa Sædeligheden eller Usædeligheden af den Norm, der er lagt til Grund. De Handlinger og Ord, som man troer kunne vække Læserens Interesse, maae kunne det af en vis Aarsag. Underholdningen, man finder ved at betragte velvalgte Charaktertræk, grundes stedse paa en i det Mindste ubevidst Dom over deres Forhold til Fornuften.

Egentlig er ingen fri Handling indifferent, men synes saa for Mennesket. Det, der synes indifferent, maa handlyses af Kunsten. Det har kun Sted i den Alvidendes store Verdensskuespil, hvor tidt Betydningen ligger udenfor menneskelig Synskreds.

I denne vantroe Tidsalder vil Folk ikke selv antage Mirakler, men foragte dem, der have samme overveieude Forstand, som de selv. De ville gjerne fortælle Andre overnaturlige Tildragelser og fordre, at disse skulle fæste Lid dertil, uden at de selv gjøre det. De føle det Gule i deres Liv, men kunne ei tilvinde sig noget Resultat.

En Tankeslugt mod det Evige bliver tidt begrændset ved at nedskrives paa Papiret.

Bed megen Stillesiddende blive Folk let tilhøielige til Opfarendhed, fordi det stillestaaende Blod føler Trang til at circulere raske, at faae den nødvendige Motion.

Der er ingen større Modsatning tænkelig end mellem Homer og Jean Paul. Den Eine pakker hele Verden ind i en Nød, og den Anden lader den sprede sig ud i det Uendelige.

Bittighedsimprovisatoren og andre mundtlige Digtere have meer Genialitet end de skrivende Poeter, men mindre Bevidsthed derom. De ere rige Mænd, som more sig med at kaste Guld ud iblandt Bøblen, uden selv at kjende dettes Værd. De poetiske Skribenter ere ei saa tidt fyldte med inspirerede Tanker, som de ere Kjendere af disses Værd. Hver heldig Idee, der falder dem ind, bemærkes og anvendes paa en hensigtsmæssig Maade. Men selv hos de meest voluminøse komiske Forfattere findes

ei saa megen Vittighed, som en fortræffelig Hofnar har nodig i eet Aar.

Grunden, hvorfor dramatiske Digtere og experimentale Psyhologer saa let føres bag Lyset, naar de skulle bedømme Individet i det daglige Liv, er deres contemplative Natur, som sjelden forenes med det praktiske Blik. De kjende Menneskehedens store Omrids, de kjende det Charakteristiske ved Maasjerne, men ikke ved den Enkelte. Sjælens Bæsen bliver dem klart ved dybündig Selvbetragtning, ved den Lethed, hvormed de abstrahere det Almindelige af de dem bekjendte Charakterer; men en Ubekjendt, der møder dem i Livet, henføre de med Overilelse snart under een, snart under en anden Rubrik. Omvendt ere de af Naturen Aloger, som vanskelig lade sig blænde af Mennesker, sjelden i Stand til at gjøre overraskende theoretiske Bemærkninger. De gaae efter et Instinct ligesom Bierne, der meget vel veed, af hvilke Planter der er Honning at hente, uden at de derfor ere kyndige i Botanik.

Hvad der hindrer Mungen i at være vittig i Disputer, er en utidig Tendents til Grundighed i Hverdagsting. Han føler saa stærkt, at Retten er paa hans Side, at han forsægter sin Sag med en vidtloftig ciceronianst Dialektik. Han rober liden Opmærksomhed for Tilhørerne. Disse laane naturligtviis hellere Øre til en Modstander, der tager Sagen paa en mere spillende Maade, og kjede dem ved den philosophiske Uundersøgelse af en saa ringe Ting; thi Sagen har for Disputator en Interesse, som den mangler for dem, nemlig den, at det er hans egen Sag.

Naar Poeter ville skrive philosophiske Afhandlinger, seer man dem for det Meste heel omhyggeligen at ordne bekjendte Ting.

Efter et strengt Identitetssystem kan Vorherre betragtes som et Væsen, der spiller Schach med sig selv. Naturen fører virkelig et Slags Krig med sig selv i de forskjellige Røddyr.

Det Ideal, et dygtigt Mandfolk danner sig efter, er af stort, men løst Omrids. Derimod søger den ydmyge Kvinde at ud-danne sit Hjerte med ængstelig Correcthed i det Smaa. Manden frembyder et dristigt Maleri, som i Afstand stiller Skikkelser for Diet, men nærvæd kun viser grove, uordentligen henkastede Farve-pletter. Men Kvindens Livsbestræbelse er et indtil de mindste Træk flint og trolig udarbejdet Emaillværk.

Dette Udsagn om Kvinden har jeg seet stadfæstet i et le-vende Exempel. I tre Maaneder omgikkes jeg daglig med en ung Enke paa henvend 30 Aar, uden at jeg hørte hende synder-lig blande sig i nogen Samtale. Jeg troede, at denne Taushed kom af Mandens Fattigdom, da Fruentimmer ellers saa sjelden lægge Dølgemaal paa deres Viisdom. Samme Dame overrump-lede jeg saa ofte ved Skrivepulten, at denne Omstændighed tilslidst vakte min Nysgjerrighed. Jeg spurgte hende, hvad hun kunde saa idelig have at skrive? Efter nogle Udslugter fortalte hun mig endelig, at hun efter hver forløben Dag nedskrev Betragtning-er over sit Levnet, hvilke hun gav Titel af: „Mit Hjertes Regnskabsbog.“

Til denne Bog betroede hun enhver Følelse og Tanke, som hun ei billigede hos sig selv; hvorledes hun havde opført sig i ethvert Tilfælde, og hvorledes hun ved rolig Estertanke bagefter fandt, at hun burde have opført sig. Jeg vandt i den Grad hendes Fortrolighed, at hun lod mig see Prover af Bogens Indhold, som jeg ei kunde ane, da hendes Liv forekom mig saa usædvanlig reent. Her saae jeg nu en Omhed i Samvittighed, en Tiinhed i Følelse, som jeg aldrig har fundet hos et Mandfolk. At gjøre dette anskueligt ved et Forsøg paa at gjentage Noget af

Bogens Indhold, vogter jeg mig vel for; thi det vilde i mine grovere og bestemtere Udtryk tabe sit ætheriske Væsen.

Blandt forskjellige Drifter har ogsaa ethvert Individ Gang til en vis Art af Erkjendelse. Sandheden kan kun af den Enkelte betragtes fra en vis Side, og i hans Individualitet ligger allerede Grundspiren til den Philosophie, han vil danne sig. I de forskjellige Grader af hans Udvikling vil dog stedse hans Personlighed spores. Han vil ligesom et Træ kun drage den aandelige Næring af Alt, der kan assimileres med hans Natur. Der af den Bæmmelse, hvormed den stedse Fremstridende betragter de Tanker, han selv i en forbigaaende Tid har nedskrevet; thi han seer ligesom et Embryon, en ufuldkommen og altsaa styg Spire til sin nærværende Erkjendelse.

Somme indskrænkede Philologer, især Skolemænd, der ikke have mindste Anelse om græsk og romersk Aand, kunne, ved idelig at trave igjennem Oldtidens meest elegante Forfattere, faae et dem selv ubevidst Anstreg af Elegance i deres latinske Foredrag, uagtet deres Udarbejdelser i Modersmaalet ikke bære mindste Bræg af classisk Gratie. Det gaaer dem ligesom Postheste, der, ved idelig at vandre den samme Landevei, tilsidst kunne finde Sporet paa egen Haand, men kunne dog ogsaa fare vild, dersom Gjærdestavre og Ledsteder flyttes paa Veien; thi naar de miste de veiledende Reminiscenser, ere de ei i Stand til at hjælpe sig til Rette ved egen Forstand.

Menneskelivets tre Perioder, Sentimentalitet, Spot og sund Følelse, ere et Miniaturbillede af Menneskeslægtens Udvikling fra Døttro til Bantro, og fra Bantro til den fornuftige Tro.

Endeel Poeter, som have begyndt paa et Kunstværk og ikke have Raad til at give det den fornødne Hylde, bøde paa Fattigdommen med nogle Livsbetragtninger. Et saadant Værk er at ligne med en Jugl i et Naturalieecabinet, der er stoppet med Hø. Somme gaae aabenlyst tilværks og lade slige Papper gjelde for hvad de ere, nemlig philosophiske Excursjer. Andre have en ond Samvittighed og søge at give denne mechaniske Sammensætning Skin af organisk Nødvendighed, ved at give en af Heltene Skyld for deres Tanker; men Bedrageriet falder dog let i Vinene.

Naar Skuespilleren (efter den almindelige Theorie) lettest opfatter de ydre Phænomener ved en Daarlighed, der er ham fremmed, kan tvertimod Moralisten lettest blotte de Feil, som han selv har Gang til.

Prækeners, der tydeligen ere Sprogstudier, ere de forargeligste af alle. For skulde man kunne krybe op til Maanen paa en Loftstrappe, end mane den Helligaands Kraft i sin Tale ved philosophisk Omhu og pedantiske Ordvendinger.

Altfor stor Stræben efter med classisk Objectivitet at udtrykke en originalt undsungen Tanke, gjør den ved Gudselen triviell. Formedelst den naturlige Mangel paa gjængse Udtryk for det Nye, og Frygt for poetisk Dunkelhed, griber man et klart Begreb af større logisk Indhold, end det anede og dunkle Begreb. Dette yttres sig ikke alene i Tale og Skrift, men Folk kan have Tendents til i deres stille Tanker at presse ethvert opstigende aandeligt Lys i visse gamle Former, hvor det omstøbes til den fuldkomneste Trivialitet.

Qvinders Gunst vindes af snedige Folk ikke derved, at de antage deres Charakteer, men derved, at de paa Skrømt vise sig i en gandske modsat Skikkelse og anstille sig, som om de efterhaanden antage den Tilbedtes Grundsætninger. Hun elsker da en Saadan som sit eget Værk. Har hun en stærk Tro, da maa Beiseren være en erklæret Tritanker og lade sig omvende ved hendes vægtige Grunde.

Ethvert Menneſke ſaaer i Livet tildeelt ſaa megen Sorg og Glæde, ſom udfordres til hans Kræfters Opvækkelse. Held den, der ſaaer ſin Lod af Sorger tildeelt i ſtore Maſſer, at de ligeſom en høi Tragedie kunne løſte hans Aand over det Smaalige. Den, der ſaaer ſin Lod tilmaalt i Smaaportioner, er beſtemt til at være liden; thi kun i ſtor Kamp dannes Helten. Et Liv, hvis ſtørſte Lidelſer beſtaaer i brukne Naale, paſſer ſig for Qvin-
der, og tildeles meeſt Qvinder.

Hvo der opvorer i en aandelig Revolutionſtid, foragter de gamle Udtryk for Livets Maal og de høieſte Ideer. Ingen Anſkuelse vækkes derved hos ham, og han anſeer de Former for betydningløſe, ſom dog ere Gjenlyd af et forhen kraftigt Ord. Men den Graahærdede, der ſaae det ſkønne Tempel i ſin fulde Glæde, tilbeder endnu dets Ruiner. Oldingen beleer og ynker det Nye, Unglingen hader og ødelægger det Gamle.

Det ſande claſſiſke Foredrag ligger imellem den oratoriſke Krampe og det uædle Pöbelmaal. Men mangan danſk Forfatter, der troer ret at have truffet den claſſiſke Elegance, fører et ſirupſødt Sprog, der er mere vederſtyggeligt end hine Extremer. Thi den Stoltthed, hvormed hine ville tiltrøe ſig Beundring, er ikke ſaa oprørende, ſom den krybende Forſængelighed, hvormed diſe ville tilſledſke ſig Biſald, er væmmelig. Næſten i ethvert af

deres Udtryk ligger skjult den maskerede Bon: Pigelil, eller Dren-
gelil! Kom og klap mig for mine smaae nysfælige Ord. Ti
Gange heller Grundtvigs Træskogang, end saadan coquet Trippen
i Saffiansstoe! Heller et Studebrol end den jammerlige Grippen
af en Kylling, der har Pip.

Disse Strøtanke ere egentlig fabriquerede ved en Dampma-
sine, da de ere drevne ved Røgen af Augustinus's Liverpool.

Det gaaer mig som Glesket her ombord, at det af og til har
en liden Tanke. Glesket kommer af med Tanken ved Røghedsrøg,
og jeg ved Røghedsrøg.

Grunden, hvorfor mangel tapper Mand lader sig nedbøje
af smaae Bekymringer, er, at han skammer sig ved at ruste sig
med alvorlig Philosophie mod slige Bagateller. Det gaaer ham
ligesom Løven, der ikke frygter for nogen Gigant i Orkenen, men
er forlegen, naar den kommer i Kast med en Muus.

Store Mænd og store Videlser staae i et Betydningss-
forhold. Videlserne gjøre Manden stor, og hans Storhed skaber
ham Videlser, som den Mindre ikke kan føle.

Taalere, som Præster sæde paa Talerstolen, strømme just ikke
altid fra en hellig Kilde. Hykleri brister i Graad af rørt Beun-
dring og Begeistring over egen Betsalighed. Disse Narcis-Taalere
springe hverken af moralsk Iver eller af Sorg; men af en reen
Interesse for det Skønne, af Talerens platoniske Kjærlighed til
sig selv. De fleste ærlige Talere bevæges, naar Gættet berører
deres personlige Forhold, naar det f. Ex. opriver slet lægte Saar,
som Livet gav dem. Kun saa ere de Udvalgte, som have saa
stort et Hjerte, at det bløder over Verdens Synder.

Der gives et Tilfælde i det daglige Liv, hvor det er høist tilladeligt, om ikke Pligt, at betjene sig af en lille Gød. Denne Udsærd er høilig at anbefale for Folk, som ved Høflighed saaledes blodgjøres, at de bringes, hvorhen de egentligen ikke vilde bringes. Disse tage naturligviis høilig feil, dersom de ansee den Slags Eftergivenhed for Godmodighed. De frygte egentlig for, at den Hyldest, man yder dem, skal restringeres; og den Arands, man sætter paa deres Hoved, bliver en Grime, hvori man efter Behag kan trække dem omkring. Skjønne Damerø venlige Overtalelse (der i Følge sin Natur alene er Nedbladelse og Virak) gjør, at en Saadan allermindst kan yttre sig som Mand. Da er det et probat Middel, at anvende ovenomtalte Trumf; thi dette drøie Mundsveir adspalter paa Stedet det ømme Spindelværnsnet, hvormed han er omspundet; Forholdet taber sin Fjindhed, og han er igjen Mand for sin Hat. Da det var en ond Mand, der havde ham i sit Baand, er det jo høist tilladeligt med Besværgelse at drive den paa Flugt.

Den egentlige menneskelige Dovenskab (vel at skjelne fra den dyriske, der yttres sig i Sky for legemlig Bevægelse) bestaaer i en Slags Antipathie mod vedholdende Bestjæftigelse med visse Forestillinger. Den grunder sig oprindelig paa en instinctmæssig Frygt for at Forstandens Vægeagt skal tabes. En vis Centripetalkraft nodter Menneskets Forestillinger til, af og til at vende tilbage til hans Jeg, at ikke Forestillingerne skulle tage for sig som vilde Heste, overspringe Personlighedens Peripherie, og altsaa blive reent excentriske.

Skjønhedsfølelsen vaagner først med Kjærlighedsdriften. Qvinder, som man har levet med fra Barndommen af, førend Attraaen vaagnede, eller under Forhold, hvori den ei kunde vaagne, kan man ei ved Instinct erkende for skjønne eller stygge. Den Be-

hagelighed eller Ubhagelighed, man føler ved deres Syn, beroer blot paa deres moraliske Egenheder. Deres Skjønhed maa man, ligesom stympetragtige Recensenter, erkjende paa den middelbare Maade, nemlig efter Regler.

Man kan i Hexameter ei sætte: „jeg har talt fra min Høistol,” naar der ei hviler særdeles Emphasis paa: jeg. Derimod vel: „gik jeg taus i den dæmrende Nat.” Altsaa kan „jeg” uden Emphasis være Enden, men ei Begyndelsen af en Spondeus. Dette er Bevis for, at hvad man anseer for en Spondeus, egentlig er en Trochæus.

Naar man gjør Hexametre, er man tidt i Bekneb med Trestavelsesord, der hverken kunne bruges som Spondeer, Daktyler eller Trochæer, da de ere lange i begge Ender: Ryssepind, Pileqvist &c.

Bed ingen Definition kan man skarpt adskille den dramatiske Poesie fra den episke.

Revolutionstiftere i Videnskabernes Rige kunne ei give deres Skrifter classisk Form. Stræben til Klarhed og Gratie vilde her lede til en Forsoning og Forening med det Gamle. Skrifter, der gjøre Oprør mod Meningen, stemple til deres nye Ideer nye, uhørte Ord, og disse barbari linguæ betvinge for en Tid det døende Systems Classifkere. Men naar den nye Skabning er voiet saa vidt, at dens Væsen skarpt kan skjelnes fra det Gamle, kan den stige ned i Livet og tale Livets Sprog uden at befrygte saaledes at amalgameres med det Trivielle, at dens Skikkelse skulde forsvinde. Den bliver da selv først classisk, siden triviel, og naar den har udlevet, begynder Kredsen paa ny. Saaledes avlede den unge Jord i sin Skabningsperiode skarpe Bjelde og gigantiske Bjerge, inden den kunde begynde at stræbe til den runde Form.

De fleste Forfatteres Strøtanke kunde, naar de uden Valg stode i den Orden, de vare faldne Forfatteren ind, deles i tre partes: *πνευματική, ψυχική, σωματική* eller: Stjerner, Lillier og Aaalblade.

Store Mænd kjende sjelden deres egen Storhed, da Bevidstheden vilde standse Naturens uendelige Virksomhed i dem. Derfor er det A meget rigtig bemærker: Jeg maa sikkert være en stor Mand, da jeg selv ingen Bevidsthed har om det overordentlige Genie, jeg unegtelig besidder.

Hvorfor kan intet philosophisk System hæve sig til den Høide, at dets Terminologie falder sammen med Sprogets Urfrystillisation, der er ældre end al Philosophie? Hvorfor skal de stedse i deres Definitioner udvide eller indskrænke ethvert Ord, uden at kunne beholde den evige Inddeling af Begreberne, Naturen har gjort? Er det, fordi den evige Sandhed, hvis ubevidste Terminologie ligger i et usørfalsket Sprog, aldrig kan sees uden fra een Side i et System?

Ingen Stat kan bestaae uden frie eller ufrie Trælle. Derfor skulde de, som Lykken befriede fra at bearbejde Materien ved Ploven eller den copierende Pen, stræbe efter at deres hele Liv kunde saaledes gennemtrænges af Ideerne, at disse stedse lyst i deres Daad og Tale. Det skulde de gjøre ikke alene for deres egen Skyld, men for Trællenes Skyld, for at Straaalerne af den usynlige, men dog nære Sol kunde falde ind i disses Synskreds. Selv den finere Rydelse af de upopulære Kunstværker, der ligge over Folkets Synskreds, Culturens ædlere Epicureismus, den esoteriske Poesie, vil virke saaledes paa dem, at det høiere Liv vil, skjøndt i en anden Skikkelse, dale til de Ringere. Den til Døren lænkede janitor vil dog kunne høre fjerne Toner af Aitharen i Patriciernes Hal, og nynne efter.

Mangt et Menneske træder ind i Verden med et altfor utaalmodigt Krav paa Retfærdighed. Med Harm og Bitterhed erfarer han, at denne Fordring langt fra vorder tilfredsstillt. Meeft opirret vorder han naturligviis over den Uretfærdighed, han selv maa friste, ikke saameget af Egoisme, som fordi den ligger ham nærmest og altsaa er ham meest indlysende. Det er endnu den krænkede Idée, der forbittrer ham. Da er det, han ved Synet af den gjængse Uretfærdighed, for at han ei skal worde udeløst fra en Unnaesselse, der synes ham almindelig, hylder selv de fornuftstridige Principer. Det synes ham uretfærdigt, at han ei skulde have samme Ret til at være uretfærdig, som Andre. Ikke destomindre føler han dog Nødsigelsen i slige Grundsætninger, og deraf forklares den Inconsequents, han begaaer i sit bittere Had mod fremmed Uretfærdighed. Den anseer han for Livets fiendtlige Magt, hvorimod hans egen Uretfærdighed er et bestandigt Selsforsvar. Var Verden bedre, vilde slige Personer være de bedste; thi det var en oprindelig smuk Iver, der bliver Spiren til deres giftige Liv.

Der gives et Slags Halvironie, som altfor ofte misforstaaes af plumpe Læsere og Tilhørere. Humoriistiske Skribenter eller opvakte Omgangsvener fremkomme undertiden med Yttringer, som hverken ere Spøg eller Alvor. Undertiden er det en usuldbaaren Tanke, som de med Naivitet fremføre i sin embryoniske Tilstand, uden at ville have det antaget for ramme Alvor. Det er et Slags lydelig Tankegang, et Slags offentlig Underjøgelse, hvori man tidt bliver Gaader vaer, til hvis Oplosning hverken vi eller de ere i Stand. Det er undertiden Tvivl om vores og deres fælleds antagne System, som de yttre ved en consequent Fortsættelse af Beviserne, der grændser til Parodie. Dette Slags Tankeforsøg, denne Forblanding af Spøg og Alvor, kan aldrig mislede den, der læser eller hører med sympathetisk Liv, men kun

den, der med stump Forsteneelse hænger ved Bogstavet. Herfra skriver sig humoristiske Skribenters hyppige Mis kjendelse; thi her høves ei engang den Veiledning, som den mundtlige Samtales Declamation yder.

De staaende Epitheta i den græske Folkepoesie svare omtrent til vore Rangstitler: Hans Hoiærværdighed, Belærværdighed, Belædelshed. Kunns ere hine, i Grundforskjellen imellem det Antike og Moderne, tagne af den ydre Skikkelses Forhold til Skjønheden, disse derimod ere hentede af det Indres Værd med Hensyn til Sædeligheden.

En af de mange Grunde, hvorfor unge Mennesker gjerne blive Tilhængere af et nyt System i Sandhedens Rige, er sikkert den, at Resultaterne af det Gamle vubringes dem i en Alder, da de endnu ei føle aandelig Trang dertil. De lærte da Ord, som ingen levende Begreber medførte hos dem. Men naar deres aandelige Drifter begynde at yttre deres Krav, da finde disse lettere Tilfredsstillelse i nye Former, der ei allerede eengang for dem ere blevne betydningsløse Lyde.

I Folkepoesien jages ikke synderlig efter superlativiske Ord. Hvor et Grædegrebss forskjellige Modificationer udtrykkes ved en stigende Række af Ord, glæde de nyere Poeter sig ved at kunne tage de Kraftord, som staae øverst paa Scalaen. Dertil drive Folkeedigterne det ei. I gamle Viser gaaer og løber man til et Sted, men styrter ikke dertil.

Det er tidt Fattigdom i Manden, der bringer Folk til Flid. De nødes til at søge fremmede Tanker for at udfylde Tomheden i deres Hoved.

Det er en stor Ubehagelighed, der er forbunden med den store Mands Liv, at han Intet kan foretage sig, intet Ord lade falde, uden at Alt bliver ført vidt omkring af Rygtet og underkastet offentlig Kritik. Da nu Genier lidet veie deres Ord, men tidt ledes af Diebliffets Lune til Udbrud, som ikke komme fra deres Hjerte, burde man være meget vaersom ved at slutte sig til den store Mands Charakter af Anekdoter.

Al af Slags Anmættelse er den utaaeligste den, der gjør Fordring paa Menneskekundskab. En Tasse, som har læst lidt i Knigge, bilder sig tidt ind, at han ligesom en alvidende Gud kan gennemskue alle Menneskers Indre. De, der føle det Træffende i almindelige psykologiske Bemærkninger, eller vel endog kunne selv gjøre en og anden Observation paa Sjælens Mark, ere netop de, der allermindst have Skjønsmhed til at forstaae Individet. Hvad der om Mennesket er universaliter sandt, yttres sig under uendelige Modificationer i de enkelte Handlinger. Theoretikeren bliver som en nødvendig Følge af hans contemplative Natur meget lettere bedraget, end den driftige Practicus, som ikke har noget Forraad af Regler at gaae frem efter.

Franskmændene tale ligesom de skrive; men Engelskmændene skrive ligesom de tale.

Den tænkende Værdes eensomme Liv synes sørgeligt og eensformigt for den uforstandige Tilskuer; thi denne indseer ei, at det, der udvendig lader enkelt, er indvendig saare mangfoldigt. Hans eget Liv bærer Mangfoldigheden tilskue som et sandt Phænomen, derfor begriber han ei, at den udvortes simple Dvadrathugning kan indvendig vrime af labyrinthiske Gange, at der kan være myslrende og lystigt Liv i en Vikubes enkelte Udvotes.

Der hører et Slags Driftighed til at gjøre psykologiske Observationer, et Slags Tillid til sin egen Erne til at blifve i sig selv. De, der mangle den, bemærke tidt ved at høre Andres aandelige Jagttagelser, at de have været nær ved at gjøre samme; men have ikke havt Selvtillid nok til at lide paa deres indre Erfaring. Deraf den Hurtighed, hvormed de føle sig trufne ved rigtige Bemærkninger.

Trivielle Hoveder synes, at Alt, hvad de læse, er gammelt, fordi de, for at forstaae det, nødes til at oversætte det i deres trivielle Forestillingsmaade. (Paa en vis Maade er Intet nyt, fordi Alt ligger i den Sats: $A = A$). Saadanne fandt, at Kants praktiske Fornuft var = conscientia, at alle moderne Ideer kunne oversættes paa Latin. De troe, at Ideerne ere noget Uafhængigt af den givne Fremstilling, som om deres fæde Maade at opfatte paa ikke ligesaa godt er en vis Fremstilling. De staae paa saa lavt et Stade, at de forstjelligste Skikkelser flyde i Gæt for deres fløve Syn.

Det mimiske Talent, som dramatiske Forfattere have til at fremstille Charakterernes Individualitet, er grundet paa en (i det Mindste ubevidst) Dom over disses Moralitet. Derfor maatte nødvendig den christelige Synsmaade af Menneskets moralske Svaghed frembringe en dybere og mere mangfoldig Fremstilling af Egoismen, som de nyere dramatiske Forfattere forfølge i dens meest vildsomme Krinkelfroge.

Naar Folk ere os nærmest, have deres Domme meest Bigtighed i vore Dine. Selv som Skribent kan man ikke med den Lethed sætte sig ud over en Andens vrangt Dom, naar man er under Tag med ham (selv om man aldrig viser ham, hvad man har i sin Pult), som naar man boer i en gandske anden Areds.

Vittighed er et Product af hurtig Forstand og Lediggang. De saa Tanke tumles da idelig om og forbindes, ligesom Krydstykkerne i et Kaleidoskop, bestandig paa en ny og overraskende Maade.

Mange Forfatteres Stil ligner et Bed af Sand, hvori et Legebarn har nedstøkket endeel Blomster, som det rev af en fremmed Have. Man seer strax, at slige Blomster ingen Rod kunne have der, hvor de staae.

Det er en Følge af overfladisk Tænksomhed at ville af Menneskets Analogie med de øvrige Dyr udlede den naturlige Leve-
maade for dette. Fornuften selv er jo ogsaa et Instinct. Men ikke den skønne Bygning, der skabes af Arkitektonikeren, ligesaa fuldt være naturlig, som den Rede, Eralen klipper paa Bæggen?

Den nyere Poesie gaaer, som man siger, meer umiddelbar ud paa det Evige, end den antike; men den løber ogsaa ligesom Evighedens Figur tilbage i sig selv. Dens Gjenstand er den selv, den er Poesie over Poesie.

De saakaldte æsthetiske Commentatorer, der troe at fange Aanden af Oldtidens latinske Digtere ved at anatomere dem, bidrage derved lidet til disse Forfatteres Ære. De blotte just Horatius og Virgils svage Side. Letheden af en fortløbende mekanisk Analyse af deres Poesis rhetoriske Figurer synes at forudsætte en mekanisk Sammensætning. Kun det regelmæssigen vævede Klæde lader sig pille op med en Naal og være sammen igjen — ikke Plantens Trævler og Legemets Nerver. De græske Digtere kunne ei saa magelig lade sig sonderlemme.

Henfigtsløs, blot spillende Bittighed uden komisk Grundighed kan ei fremkalde nogen reen æsthetisk Nydelse. Et franskt Epigram af en vittig Dagdriver uden klar Erkjendelse og kraftig Billie kan ei opbygge Læseren, men blot vække det forsængelige Ønske hos ham, at finde et Selskab, som han kan more ved Meddelelsen af slig Curiositet. Forstanden har ved saadan Leeg kun een Bevægelse. Den dreies blot om sin Arel, uden at skride fremad til et Maal. Den virker som en tom Molleqværn, der ei frembringer det nærende Meel, men slider af sig selv det golde Sandstøv, som har Liighed dermed.

Det Komiske ligger i Tanken. Det Bittige i Tankens Fremstilling.

Den Uddannede kan hade heftigt, men ikke usorsonligt; thi kun Krænkelser af Egoismen kan vække hans Brede. Den, der er flog nok til igjen at smigre hans Egoismus, faaer hans Venkab igjen. Den Dannede derimod kan dybere indsee, at en Anden er hans fuldkomne Antipode; hans Had kan være grundet paa noget Hoiere end den blotte Egoismus, og derved blive usorsonligt. Minervas Skjold var bemalet med Medusas Hoved, som forstenede den, der stirrede paa det.

En altfor udsvævende Phantasie maa behandles ligesom en løbsk Kanehest: man dreier det baltstyrige Dyr ind i en Sneedrive, hvori den efter en kort Sparken bliver fuldkommen spag. Saaledes maa man ogsaa lade det sværmende Hoved arbejde sig ind i en strengvidenskabelig Bog. Derved vil det snart lære Stadighed.

Poesiens Gudinde er en stor Kokette; naar man ønsker hendes Omgang, kommer hun ei; men naar man allermindst er beredt paa hendes Besøg, søler man tidt hendes Kjærligheds hele Barme.

Naar man vil forsage Kunsten og sætte den tilside for andet Arbejde, da forfølges man af begejstrede Ideer; vil man derimod forsage Verden og opoffre sig til Musernes Dyrkelse, da føler man sig forladt af den høie Kraft.

Det, jeg nu vil skrive, skriver jeg alene for at sætte mine Tanker i Bevægelse. Utallige Strøtanter ere en uendelig Indledning til Tænkning. Det er som en Concert, der er blot Præludium, et Poem, som bestaaer alene af Musernes Paakaldelse og Løfter om Sang.

Nogle Menneskers Lyst til at disputere er ikke en Følge af et hadst og brydst Sindelag, men kommer snarere deraf, at de føle Drift til den levende Sandheds Anskuelse, som de instinktmæssigen frygte skal forstene sig. De kæmpe derfor mod Alt, hvad der ligner *loci communes*, inden de endnu have prøvet det, af Frygt for at nogen positiv Bedtægt skal paatvinges dem uden Grunde. Det er altsaa en dramatisk Tænkning, hvor man ikke behøver at dele sig selv i to Parter, saaledes som naar man i Gensomhed speculerer.

Tomme Hoveder kunne ved mange Aars Ovelse erhverve dem et stort Forraad af Phraser, som uden at beskjæftige Forstand eller Hjerte altid staae dem til Tjeneste. Det er i Særdeleshed ubehageligt at høre dette Skrald af Ord i Slutningen af deres Tale. Ved betydningsløse Ramser, som i Klangens efterligne Mændens Fylde, give de Talen et Slags velproportioneret Udortes.

Gives der ubevidste Følelser, gives der sikkert en dunkel Kjærlighed til Naturen. Et Barn kan leve i en ubevidst Føretrothed med Naturen, uden at have den Forestilling: Naturen

er skøn. Det føler da et usforstaaet Velbefindende i en smuk Egn, hvor Luften er behagelig og Fuglene synge; det ligger i Naturens hjærlige Arme som før ved Moderens Bryst. Dette sees deraf, at man ved at tilbagekalde sig Scener af sit Barndomsliv tænker sig strax tillige smukke Naturdecorationer med en Genrykkelse, som man sjelden føler ved de nærværende Phænomener. Det gaaer hermed som med det Venskab, der gjør, at vi befinde os vel ved andre Børns Omgang, uden at erkjende det var Venskab, der bandt os til dem, førend vi ere skilte fra dem og føle Tabet af dem. Et saadant Instinct knytter alle raade Mennesker til Naturen. Deres Rydelse er den samme som den, det uddannede Øre føler i Kirken ved Chorets flirstemmige Choral, uden at Tilhøreren engang bemærker, at han hører meer end een Stemme. Er han vant til at høre dette Chor og da føres til et andet, som foresynger ham et unisono, vil han føle et Savn og sige, at man her synger slettere; men hvori hiint Fortrin bestod, veed han ei.

Efterat en rig Mand, som Kant eller Schelling, har kastet sin store Skat ud i Verden, opstaae der mange literære Berømligheder, som bytte de store Guldpenge om i Skillemynt af samme Præg for Folket. Athenen var en Berømlerboutik for Naturphilosopherne. „Kjøbenhavns Skilderie“ deler Kants Efterladenskab ud i Smaaamnt, skjøndt selv disse bitte Myntforter komme ud i Folket saa bestaarne af jødiske Hænder, at man neppe kan kjende Præget.

Mange saakaldte store Menneskekjendere kunne udgive al deres Biisdom med den ene Sætning: enhver menneskelig Handling udspringer af Egoismus. Alle deres fine Bemærkninger ere blot en Anvendelse af dette Axiom paa enkelte Tilfælde. Man bliver ved denne Lærdom ikke stort klogere; thi skal en given

Handling deduceres af Egennytte, kan denne Deduction skee ved en temmelig mekanisk Aandsvirksomhed. Men Gaaden bliver: hvor er hiint Udsagn at anvende, og hvor ikke?

Alt store Kunstnere sjelden formaae at erhverve sig Rigdom og andre Lyffens Goder, reiser sig ingenlunde af Foragt for disse; thi da de for det Meste utaalmodigen kræve Tilfredsstillelsen af deres jordiske Ønsker, kunne de ei ringeagte Betingelserne derfor. Men Stræben derefter kan ei saaledes gennemtrænge deres Liv, at de med stadig Kraft kunne tilkjæmpe sig det forønskede Akenodie. De synes, at de ved den Begeistring, hvormed de forud nyde det i Phantasien, ved deres brændende Længsel derefter, gjøre dem værdige dertil. Ørkesløse vente de da, at det ligesom fra Himlen skal falde i deres Hænder.

Alt Mennesker have den fordærvelige Indifferentismus, ikke at bringe deres Dom om den aabenbarede Religion til noget fast Resultat, kan, naar de forudsættes at have blot Hensyn til dem selv, begribes. Men hvorledes kunne de være Familiefædre, eller haabe at blive det, og dog ikke agte det for høist magtpaaliggende, over saa vigtigt et Anliggende at have en flippesfast Overbeviisning at meddele deres Børn.

For at fordrive den tomme Sentimentalitet begyndte man at anbefale Plastiken; men uden Tvivl er man gaaet forvidt i at ville bandlyse af Kunstens Rige Alt, hvad der ikke havde græst Præg. Alt hvad der kan læres, er Noget, der er forskjelligt fra Kunstens Væsen, og man kan ligesaa let uden Digterkald tilvænne sig et plastisk, som et sentimentalt Foredrag. Der gives et Slags musikalsk Poesie, som er det sande Udtryk for Romantikkens Gaade. Denne ligner for Groteriske paa et Haar det sygelige Jøleri; men for den Indviede har den en dyb Betydning.

Den kan saameget mindre læres af Juskere, som den er langt vanskeligere at fastholde med Forstanden end den vidt priste Blaatik.

At bestemme Slutningernes individuelle (specielle) Former efter Memorialvers, er ikke meer Beskjæftigelse end at opfaste Svaret paa arithmetiske Opgaver i Søren Matthiisens Regnebog. At see Forholdet paa Cirkler og Quadrater*) er ikke mere Tænkning end at maale med en Alen, der lægges paa Klædet. Memorialvers kunde have Nytte, dersom man virkelig skulde tænke efter Schemaet, dersom det skulde have blot umiddelbar praktisk Brug. Tænkningens Love bringes derimod aldeles ikke til Bevidsthed.

Et Foredrag, der tilsigter Overbeviisning, gjør meer Indtryk paa Følelsen, naar man ei udpiller Begrebet altfor ængsteligt for Forstanden. Naar jeg f. Ex. vilde bevise Laïs, hvor høilig hun havde Uret meer end jeg, ved at beregne den Tid, der var forløbet, inden hun aabnede sit Hjerte for Forsønlighed, imod den, der var forløbet under min Brede — min Bredes Barighed mod hendes Bredes Barighed reduceret til en Proportion**) — og vise at Proportionen ei blot var arithmetisk, men geometrisk, gjorde det et koldt Indtryk. Sandheden virker her meest; men man maa tage sig i Agt for ei at bruge Grunde, om hvis Kraft man selv tvivler. Aldeles sikker paa sin Tales Virkning er man kun, naar man ledes af en Sandhedens og Oprigtighedens Aand. Falsk Bestalenhed blænder kun Bøbelen, et robet rhetorisk Strategem

*) Poul Møller mener ubetvivl de Figurer, hvorved man kan gjøre nogle af Slutningsformerne anskuelige ved Phantasieens Hjælp.

**) Kunns den raae, passive, umyndige Bøbel, der vil imponeres, kan man overtale ved hyperbolisk Rhetorik, da den vil imponeres. Mere Dannede maae bringes i Selvvirkomhed. Forf. Anm.

berøver Publicums Tillid. — Feilen er her, at man ikke kan maale Graden med. Udstrækning og Intensitet ere incommensurable Størrelser — Cicero og Demosthenes. Naar man sammenligner to stridende Begrebers Forhold, da kan man svække det ene og ophøje det andet; men det gjør meer Effect at turde lade Sandheden tale. Sandheden er stærk, thi den er een, der dog aldrig overvindes af Bildfarelser, som i hundredevis komme tilbage.

II.

1822—1826.

Geniet er ei blot et Resultat af Naturanlæg; det avles ogsaa af Skjebnen. Hadet giver Genieblik, ligesom Kjærlighed. Derfor seer den af Skjebnen Forurettede med et klart Blik og en dybskuende Bitterhed ind i Livets Natur og Væsen. Shakespeares bittre Dybhed kan kun have været frembragt ved Forurettelse og Uretfærdighed.

Er det ikke, fordi man veed, at Sentimentaliteten skjuler Kjænsdrift, at man ikke lider den hos unge Fruentimmer?

Gaa gaae saa vidt i deres Høflighed, at de afholde sig fra at genere Andre med Spørgsmaal om deres Deconomie, Examen og Andet, smaalige Bekymringer, som de just vilde forslaae i Selskabet. De gjøre disse Spørgsmaal blot for at hykle Deeltagelse, og altsaa for at gjøre den Anden en Behagelighed, men opnaae netop det Modsatte. Færre skaane en Anden for Tilstaler, som denne Intet kan svare paa, og altsaa staaer som et Tjoffeskaar. Saaledes da Fr. Anna sagde til mig: Deres forrige Karl

sjørger over, ei meer at kunne nyde deres Liberalitet. — Der gives næsten intet fornuftigt Svar paa Noes i Dinene. Fornemme Folk ere vante dertil; dem sætter man ei i Forlegenhed derved.

At Præster ei lide den dybe Livsspot, kommer af, at deres Foragt for det Jordiske ei er grundig.

Folk dølgje deres Disharmonie med det Hele af Lyst til Fred og gode Dage.

Folk lade sig dupere af deres egne Ord, naar de f. Ex. foragte Psychologer, fordi saavel indbildte Observatorer som Philosopher faae Ravn af Menneskekjendere. Folk agte sig selv, fordi man kalder deres Snuhed Menneskekundskab.

Man tvinger sig til at finde en Magthaver stor, for ei at lyve.

Det er langtfra altid Forsængelighed, der giver Folk Hang til Paradoxer; undertiden er det et frampagtigt Forsøg paa at bryde Conventionsen og tilkjæmpe sig en Slags aandelig Selvstændighed.

Det physiske Livs Fordringer synes at ligge i Strid med det fornuftiges. Maaskee kan de tvende Liv efterhaanden forsones sig og en mere ætherisk Menneskerace fremkomme, der ligesom Kanarifuglen er vant til at leve i Stuer, og der finder sit rette Element.

Den duperes af sine egne Ord, som roser Pedanterie, ei vidende, at Pedanterie ikke bestaaer i at beskæftige sig med Smaa-ting, men at ansee dem for vigtige.

Det er en Slags Resignation at stykke sin Erkjendelse ud i Ord. Deraf visse Folks Afsky for at skrive, thi man maa begynde voldsomt.

Hvo der anskueligt kan fremstille en trivial Ting, der bliver ham levende, er aldrig fjedelig. Den fjeder kun, der udsiger den i gamle Former. Anskuelsen er altid ung; den, der finder den gammel, er død — (conscientia, praktisk Fornuft).

At man ei maa træde frem med en bestemt Personlighed, naar man vil gjøre Lykke i Verden, kan man see af det Bærd, der tillægges Beskedenhed.

Fra unge Revolutionaire tager man Braaden ved at sledske for dem, ligesom Bonden kildrer en Griis under Hagen for at stivne den.

At ville føre et crast Enthusiasmusbegreb over paa en endelig Virksomhed, er det Samme som at ville anvende en dialektisk Oplosning, tilintetgjørende Dialektik, paa det daglige Livs Begreber.

I Poesien staaer Publikum endnu paa samme Trin som Børn, der elske de brogede Træsnit i Bogbindervinduerne.

Hvoraf kommer det, at man anseer det for Uredelighed at sælge afkogte Theeblade eller tyggede Skraaer, men ei at indføre tolv Timer i Døgnet? Hvorfor give Folk Intet for en tygget Skraa, men ligesaa meget for den 14de Time som for den fjerde eller femte?

Man kan gjerne komme til at staae sig godt hos et Fruentimmer, fordi hun har anseet En for et Affrum. Et Diebligs Elskværdighed udsletter ti Mars Slethed.

Til videnskabelig Menneſtekundskab hører kun liden udvortes Erfaring. Omgang med Enkelte giver tidt stor Erfaring, formedelt hvert Individis Uendelighed. Præster paa Landet have derfor ofte stor Erfaring, da Christiendommen leder til Selvbetragtning.

Det hører til Pedantens Stolthed, at han har fuld Bevidsthed om alle Smaaating i Stilen, foragtende dem, der af Naturen skrive rigtigt.

Digterne maae, for at opholde deres Kunstnerliv, æde hinanden under den almindelige Hungersnød.

Det er en vanskelig Opgave at besvare en stolt Gammels Tale, uden at støde ham ved at falde i den docerende Tone. Er Spørgsmaalet af den Beskaffenhed, at det ei kan besvares med Ja og Nei, da er det umuligt.

Beundring er nødvendig for gamle Poeter, gamle Stjører og gamle Dandsere.

Vittige Forfattere ere ei de vittigste Menneſker (de Vittigste ere ei Forfattere); men de kunne holde tilraade med deres Vittighed, have den i deres Magt, og den kommer langsommere, fødes ei paa Læberne.

Selvbedrag er det, at en uerfaren Videnskabsmand troer sig i Stand til at gjøre meer, end han kan.

I en Tid, hvor Alt er Spil, vil Folk, at deres Børn skulle lære at tale fremmede Sprog før Modersmaalet. Det gjorde Romerne ogsaa i deres fordærvede Keiserperiode.

Folk ere ikke det, Naturen bestemte dem til, da det stramt organiserede Borgerfamsund udsletter Individualiteten. Den, der vil gjøre Lykke, maa intet Fremstikkende have, uagtet Dygtighed egentlig bestaaer i det Fremstikkende. Der maa egentlig det Intet kunne siges om ham.

De fanatiske Præsters Begeistring er ei ægte, da deres Bileder blive selvstændige og udvikles uden Hensyn til det, Talen var om.

Choleriske Oldinge taale ei, at man sætter dem i Forbauelse. De ere for stolte til at lade sig paavirke, men søge, i Stedet for at antage den øiensynlige Kjendsgjerning, at forklare det med Kulde, selv om de troe det, ja have fortalt det til Fortælleren.

Oldre, især naar de ere af cholerisk Temperament, sige altid imod.

En dramatisk Digter kan gjerne tage Træk af sig selv paa Feil, han ei har, ligeledes af Andre. Man kan dyppe sin Penjel i Saften af en Lilie for at male en Rose, og man kan trække Syre af Sukker. Egoister troe, de fremstilles i alle Dramaer.

Egoismens Øttringer blive færre, som Bevidstheden bliver større. Fuldbendt Bevidsthed maatte være fuldkommen Dyd. Hvo vil prostituere sig med Vidende?

Republicanisme er tidt skjult Herskesyge. Man hader naturligtvis sine Foresatte, og Frihedssygen er oftest Herskesyge. Man bryder sig ikke om, at Andre tyranniseres; den begejstrede Frihedsfølelse er yderst sjelden hos dem, der selv ere aldeles in salvo. Gandste reen findes den næsten aldrig uden hos Drenge. Unglinger have allerede ofte hørt den rose som en Fortjeneste, og bruge den altsaa tildeels som Pynt.

Theisterne ere gjerne Afgudsdyrkere. De have dannet sig en Afgud i Phantasien.

Fruentimmer, der i Mandfolks Nærværelse kjæle for Ratte, eller for deres Forældre, troe virkelig, de mene det.

Den forsængelige Lærer siger: Der tager du sku feil, min gode Abr. Kall; nei, min gode Abr. Kall, det var Nar 235, om jeg tør bede. Disciplene faae da ubegrændset Uerbødighed for en Mand, der endog kan correre En, der har skrevet Bøger.

Lærde Folk bukke sig undertiden for dybt, ei af Ydmyghed, men af Mangel paa Færdighed i at beregne Inclinationsvinkelen. De gjøre den da af Forsigtighed og Lyst til Fred heller for spids end for stump.

Brændeviin bringer tidt Folk i overspændt Følelse ligesom den misforstaaede Enthusiasmus. Saaledes græd en fuld Mand, en stor rødmsøt Jorpagter, af alle Kræfter, fordi hans Moder var død for syv Nar siden.

Den, der gjør psykologiske Bemærkninger om Slethed, afgiver et Skriftemaal i hele Menneskehedens Navn.

Der gives Talere, der affectere Simpelt ved af Had til Rhetorik.

En gammel Poet vil immer, at de, der have druffet hans Vin, skulle drikke hans Bærme med.

Gamle Folk ville ei gjøre Testamenter. Syge ville ei tilstaae deres Sygdom.

Alt & gjør Alt, ja yttre alle Følelser med Bevidsthed, er den egentlige Grund til hans Væsen. Marsagen er, at han af Mangel paa Lærdom lærer paa sig selv.

De i Reflexion Fortabte ere de, der meest bedrage sig selv. (Skrive en Scene, hvori en Mand reflecterer). Naturen har foresat Enhver ligesom en Lektie her i Livet; men de blive langt fra færdige med deres. De for lidt Reflecterende blive færdige med deres Pensum, ja tage Meer paa egen Haand; men deres Arbejde bliver derefter.

Hvorledes Livets ydre Phænomenier kan undgaae endogsaa dygtige, reflecterende Menneskers Opmærksomhed, viser den Tilstaaelse af Cicero, at han ikke vidste, hvad inhibere remos var.

Det er Goethes væsentlige Fortjeneste i Stilen, at han ei er Stylistiker. Stylistikere forledes af den Omstændighed, at endogsaa store Mænd, som Schiller, kunne være Stylistikere. De vælge da det lette Partie, at efterligne denne Feil hos disse. Sokrates siger, det passer sig for Drengene *πλάττειν λόγους*.

Profesor Sibbern bruger ogsaa nye Ord, men visse Ingen vil bestylde ham for at være en Stylistiker. Den, der gjør det af Trang, er det ei; men den, der glæder sig til at bruge visse Ord og længes derefter (s. Gr. Dannemand — Dreng og meget umodne Mænd endog Adverbier, som hartad).

Det Mod, der forudsætter Mandsnærværelse, troer jeg, staaer i et omvendt Forhold til Lærdom*).

Naar Reflecterende tale meget om deres Charakteersfasthed, da lægge de ikke Mærke til, at de netop ved denne Selvbetragtning lægge det Modsatte for Dagen.

Et af Homers skønneste Fortrin for de nyere Digtere er den ubevistte Fremstilling af de rørende Livsforhold. Blodfervandtes Sympathie fremstilles med faa, naive Uttringer, uden at det Hjertegribende meget er udhævet. Den dybeste Følelse gives i en letfremstridende Fortælling, uden at der dræles derved. Man standser ikke derved for at rede Følelser ud fra hinanden; men det ligger djærvt sammenpakked i poetiske Knuder.

En Vanskelighed ved at oversætte Homer er, at det naive Sprog i Danstien, der især bestaaer i Oldtidslærninger, ei godt kan beholdes, da man for Herametrets Skyld maa gribe til de sammensatte Ord og dem, der begynde med Partikler.

I en Tid, da det selv for den redeligste Billie er vanskeligt at faae nogen Form for det Overnaturlige, gribe Folk Skinnet og glæde sig ved at narre sig selv med Skinnet; bilde sig f. Ex. ind, at de troe paa Spøgelseshistorier. (Smaa Poeters Lyst til at finde noget Overordentligt og Overnaturligt i deres Livs smaa Begivenheder). Overhovedet pleier en vantro Tidsalder at søge Betydning i det Tilfældige.

Et Hif, hvorved man kan give sig Skin af Lærdom, er det, at man citerer Noticer uden Hjemmel. Man tænker sig da, hvis det er en historisk Notice, at Forfatteren har læst saa mange Bøger, at han ei veed Rede deri, eller har læst denne Ting saa

*) Cfr. Pag. 48, sjette Aphorisme.

tidt, at han ei falder paa et enkelt Sted, hvor den staaer. Er det en Abstraction, da kan han jo tilhye sig en Skarpsindighed, han ei har. Somme gjøre det uvilkaarligen, men Andre ud-danne det til et Princip.

Universelle Menneſker bringes let til, uden Grund at oversee Andre, fordi de see Grændserne for diſes Eigner. Det er netop deres Ulykke, at de ingen Grændser have. De fatte Alt i en Hast og see hiſt og her klarere, deraf blive de indbildſke. De ere meeft ſtiffede til Kritikens ſterile Jdræt.

Det faae Folk aldrig af Hovedet, at, hvad der tilvindes ved Slid og Slæb, er bedre, end hvad der frit forlenes af Himmelen.

En Klein-Zaches ſiger netop alt Det, han veed om en Ting; men ſaaledes, at han lader Folk ane meget Meer i Baggrunden. Han gaaer omkring med aandrige Uttringer fra Mand til Mand.

At Verden vil bedrages, ſees af den Omſtændighed, at Alle ſætte Grækernes Heroismus imod Perſerne i et urigtigt Lys.

Den blandede Følelſe af det Store og Smaa hos Hiſto-riens udmærkede Mænd er den ſande, ſom ei bør forvanſkes ved ideale Dromme.

En Lærers Lyſt til at ville yndes maa gaae ud fra den Forviſning, at Drengene nødvendigviis maae elſke Retfærdigheden.

Man troer i Almindelighed, ſaaſnart En taler meget, theo-retiſt vel, om en Videnskab, at han er Karl deri. Stjønne Theorier i Recenſioner — Dvertimod!

At Beenhed at tage varlig ved det Virkelige, som med
 Handter paa, og med plump Ostentation at hente alle sine Lige-
 nelser fra et Grødfad — og ansee Det for Kraft og Dygtighed.

At Ingen svarer til Ideen, gjør, at man maa hjælpe paa
 sin Fremtræden ved Bektalenhed og anden Falskhed.

Egoistisk Ruus og umandig Lyssølelse er ei Begeistring —
 umandig, fordi man vil have Nydelsen undervejs og ei kan give
 Tid, til Productet er færdigt.

Skjeldsord vise undertiden ligesaa fuldt som Geder den
 Trang, at oppuste sig ved et Skin af Kraft. (Min Onkel, det
 Alen.)

I Skrift er man nødt til at give Læseren en Pragtudgave
 af sin Personlighed.

Nogle finde i Særdeleshed Behag i et System, naar de
 derved faae den rette Plads anvist for mange af deres gangbare
 Begreber, og deri have de Ret.

Som Tingene nu staae, skal Poesien ei løse Livets Pro-
 blemer, men stille dem for Die.

Somme ville blot sige Noget om dem selv, og sige derfor
 snart: Jeg er flem at komme til Rette med, jeg stikker Intet i
 Kommen — snart: Ja, mig kan man gjøre med, hvad man vil,
 mig kan Alle komme ud af det med. (L)

Det er snurregt, at mærke paa, hvorledes to Personer
 kunne føre en Fejde om Gradsbegreber.

Ordnes Tyrannie viser sig især i Moral. At leve efter moralske Forskrifter, lærte af et Moralsystem, er at seile til Indien efter en gammel Skibsjournal (som visse Skibsførere gjøre). Den moralske Selvstændighed antager ligesaa mange forskjellige Skikkelser, som det Skjønne.

Hos tørre Troende er Christendommen det Samme som Gjerrighed.

En Stadsmoral løber jævnsidig med en lærere til praktisk Brug, der blot doceres mundtlig og tillader at negte, man har kaldt En en Tyv — at sige: dette Stykke har jeg modtaget paa Grund af det Forhold, hvori jeg staaer til Etatsraad * * * s Person.

Enhver, der vil partout skjule sin Borneerthed, kan det, hvis han ikke er altfor borneert. Det undgaaes meest ved almindelige Udtryk. Men uden sine Grændsepæle giver man ei sin Uendelighed.

En Skolemands Tanker komme til at gaae i Pasgang.

At tiltrøe sig Productivitet paa Grund af latinisk Imitation = at bilde sig ind af Imitationspoesien.

Skrevne Bittigheder ere Mumier eller Petresfacta.

Gud bevares, hvor de mundtlig Bittige staae høit! Det er bedre end Mumien deraf, det døde Sort paa Hvidt.

Hvilket uendeligt Skinkiv! Hvilken Mængde frivillige Selvsbedrag.

At samle død Lærdom, er at pynte sig for at synes at have fyldige Lemmer.

Den moderne Poesie søger Livet i Poesien paa enkelte Steder og udpiller dem. Deraf dens Affectation.

Noget høist Affkyheligt og Stygt hyldest som fortræffeligt i Sludderet om Kunst og Begeistring. Det er en Selvtilbedelse. Tal ei om lignende Udtryk af de Gamle; thi deres Poeter maatte dele Gien at ledes af Guder med enhver dygtig Smed.

Løgn gaaer over til Skuespillerkunst — den Slags Løgn, som kommer af en indre Tilskyndelse til Production.

Skaden af compendieuse Kundskaber er den, at Gjækken, der har dem, aldrig kan prostitueres.

Den, der har en overspændt Moral, er ung eller slet; thi hans Moral er forskjellig fra dens Udøvelse.

Bed Examina faaer man Folk til at slide, ligesom de fiberiske Hunde til at trække, ved at holde en Tjift foran dem. Saaledes bringes de fleste Nordboere til at studere.

De, der bruge Følelse til Ostentation, rose undertiden Andre for Varme.

Somme tage Bevidstheden med i deres Skrifter, fortællende, hvad de ville gjøre, saa at det tager ligesaa megen Plads op, som Gjerningen. Bevidstheden i Smaating holdes af Somme urigtigen for Menneskekundskab. (Bevidstheden — Historiens Histories Historie; Poesie over Poesie, Digte om Digtere, hvis Poesie nu

tilsidst vil være blot om Digtere — Poesie i Potentser, Theorier for Theorier.)

Uendelige Mennesker, hos hvem alle Drifter omtrent holde hinanden Stangen, føle, ved at tvinges til een Slags Virksomhed Lyst til andre Slags.

Det er en Svaghed, ei at kunne taale (connivens) at man bliver lidt bespottet af sine Disciple. Troe ei, at den store Kjærlighed til dig yttres sig i enkelte Momenter. Gust desuden, at du ei sjelden spottede de Lærere, du holdt meest af.

Utroligt, hvor Folk paa Grund af det grasserende Charlatanerie tiltroe Enhver, der s. Gr. siger, at han har studeret Philologie, en utrolig Mængde Læsning.

De Halvdannedes Had er en grusom Vivisection, baade sand og falsk.

Lærde affrække Folk fra deres Videnskab, ligesom phoeniciske Skippere, ved løgnagtige Fortællinger om Kykloper og andre Menneskeædere, skræmmede Folk fra at søge Spaniens Solv.

Vær ikke bange for det Høitidelige. Den Ironie, som kyer Sligt, er ei for den barnlige Alder.

At skjule Mangel paa Liv og Bevægelse ved et fingeret Liv, er meget almindeligt. Herhid maa henføres den Bestræbelse, at synes umoralsk, at yttre flette Grundsætninger, af Forsængelighed. Man vil sige Noget, for at skjule sin temporære Død.

Winkelman sagde for Kortheds Skyld om Enhver, hos

hvem han misbilligede Et eller Andet, at han var en Ufsel. Slikt er en Hvile i Tanken, i Stedet for at indlade sig i synonymiske Distinctioner, at anstrenge sin Skarpsindighed. Man besparer den Skarpsindighed, der hører til at vælge et passende Udtryk.

Plag ikke Børn med Lærdom. De, der selv lære sig til paa Børn, ere de, som (skjøndt de paa anden Viis ei kunde komme til Erkjendelsen) ere meest stiftede til at være Lærere, de, der trænge til øiebliffelig Meddelelse, de Nydende, som dog idelig maae kjæmpe med deres Lyst til Nyden. — Den Glæde, man føler over at lære Noget selv, maa overvindes, og Læreren Glæde sættes i noget Andet. — Læreren Personlighed er noget Vigtigere, end hans Lærdom. — Det er ei tungt at være Lærer, men at være det for mange Timer.

Ret dygtig Sundhed, der tager Begreber som faste Substantser, maa for de Optrælede see ud som Dumbhed.

Fruentimmervenskab finder næsten aldrig Sted. Det varer kort Tid. Det er blot Nyhedens Indtryk. Men kom til dem nogen Tid efter, da rive de hinanden ned, eller hvis de ere saa kloge at dølge det, tage de dog med Taknemmelighed imod, at Andre rive deres Beninder ned (thi Fruentimmer have aldrig den fulde Erkjendelse af menneskelig Ufselshed — kun af Andres — men det have naturligviis de Færreste, ogsaa af Hankjønnet; men Qvinderne have i deres Lediggang og Concurrence om Mandfolk en Leilighed til Observation.

Man troer man er klogere end Poul eller Peer, naar han glædes ved en flau Vittighed. Men derfor kan han af Naturen gjerne være vel saa godt udstyret. Han har blot ei seet saa

mange Malerier — ei hørt bedre Digte. Endogsaa Plumpheder ere i Grunden virkelig komiske, men af saare simpel Structur.

Det der kaldes Alvor, er tidt Magelighed, f. Ex. Sky for den Blanding af Ironie og Alvor, der tvinger Erkjenderen til at være i bestandig Bevægelse, uden at kunne besidde noget Begreb som et Liggendesæ.

Daaren siger, at Belvillie ei er elskværdig, fordi den ei er erhvervet, men den er netop elskværdig, fordi den er ufrivillig. Skjønhed er elskværdig. Alt hvad der ei forlanger at elskes, er elskværdigt. Det stykkeviis Tilkjæmpede, altsaa netop den Dyd, som Moralisterne tilregne, er ei elskværdigt. Alt det personlig Villende elsker man ei (Qvindens Bersemageri).

Bed at have encyclopædift Oversyn over visse Videnskaber, kommer man let til at ansee sig selv for lærd. Bed den Evne ret at fordoie, kommer man let til at ansee sig selv for uvidende, hvilket man kan see deraf, at man ufornodentlig forbauser Andre ved sin Kundskab.

III.

1826—1837.

Det er just ikke Løgn, at fælde mange forskjellige Domme over een og samme Person. De blive let vrede, som ei indsee, at man med al sin Kjærlighed til en Person kan udhæve Bestaaenheder hos ham, som de efter almindelige traditionelle Betragtninger ei kunne lide.

En Bonde kom til Hansteen og spurgte ham om Bædd, Et og Andet i Almanaken angaaende. Derpaa spurgte han, om han ikke meente, Verden skulde snart forgaae; thi der var nu dobbelt saa mange Indvaanere i Hallingdalen, som tilforn, og desuden havde en Komet ladet sig see. Hver Gut, der var en Snees Aar, gistede sig, naar han kunde faae en Plet til at sætte Huus paa, og avlede en halv Snees Børn. Hansteen sagde, der var Plads nok i Verden, om der ikke just var det i Hallingdalen. Ja, Jar, sagde hiin, der kan være meget godt at boe mange Steder i Verden, men det er dog ikke Hallingdalen.

Skal en Philosophie være Drakel, da bliver Philosophiens Studium til Gregetik.

Man skal ikke lægge Blueplaster paa en Hest for at faae den til at gaae, men give den et Nap af en Bidst. (Kort og lang Bittighed).

Hiin Vignelse hos Epiktet om Faaret, der fordøier, er meer end en Bittighed; den grunder sig paa Tingenes virkelige Forhold. Mandrighed er grundet paa virkelig Analogie mellem en høiere og en lavere Sphære, mellem en høiere og en lavere Natur, uden at Modsætningen bliver for skjærende. Mandrighed er da Systemets praktiske Liv i de uendelige Analogier, det er Bittighed ud af et System.

3 Paragrapher er Livsudviklingen, den veltalende Strømmen, bundet.

En Bittighed kan have Formen, men mangle Livet. Bittigheden er relativ, da der hører et historisk Grundlag til for at undgaae de sig først frembydende Paronomasier. En System-

tiker kan let være vittig, naar han undertiden hengiver sig til
 Indbildningskraftens umiddelbare Causalitet. Vittigheden er ogsaa
 relativ med Hensyn til Selskabet. Baggesens: Ich sehe mich.

Naar de stærke Stammer staae i en Skov, flyve Fuglene
 derind af dem selv. Naar arkitektoniske Marmorsøiler staae
 der, vikle Bedbendranke sig derom af dem selv.

Videnskabsmandens Vittighed, naar han er ægte Videnskabs-
 mand, bliver let aandrig.

„Kong Olaf, med dit røde Skjæg!“ o. s. v. — Saadanne
 grelle, skjærende Farver bruges i Folkedansen. Kongerne males
 som en Konge paa et Kortblad eller Træsnit, med en rød
 Snurbart. Kong Abasverus &c. Undertiden faaer en Konge
 ogsaa et blaat Skjæg.

Eksempel paa, at een og samme Forestilling trætter, er den
 Værgrelse, hvormed en Postmester maa gjentage: Posten er ei
 kommen.

At skrive Philosophie paa godt Latin, er det Samme som
 at ville lære Cicero Philosophie, hvilket jeg just ikke anseer for saa
 stor Anmaselse. En saadan Philosophie maatte aldrig vove sig
 for langt ud paa Speculationens Hav, men stedse beholde Land i
 Sigte. Ernesti er en saadan Philosoph, han, som stedse be-
 breider Folk deres Mangel paa Philosophie; men han er, uagtet
 sin Færdighed i Raisonnementen, som almindelig kaldes Logik, ei
 slet saa stor Philosoph, som Cicero.

Ordnes vis og pondus forvandles nødvendig i et philoso-
 fiskt System. Men jeg troer vist, at et populært Foredrag
 paa Latin kan have sin Næring i et System, ligesom et popu-
 lært Foredrag paa Dansk.

Bruger man et technisk Udtryk, maa man definere det, eller forudsætte det defineret. Men nu kunde det jo tænkes, at man altid i Stedet for at bruge det tekniske Udtryk substituerede en Om beskrivning. Derved blev Foredraget sjønt, men djævels vidtloftigt; man kom ei til at tale med sine Kammerater, de egentlige Philosopher. (De tekniske Udtryk hjælpe Philosophen til at overvinde Tiden). Philosophien nærmede sig da ei til den Hvile, der er egen for de salige Guder; thi den er Philosophens Løn i de Diebliske, da hans Anskuelse er levende.

Enhver Philosoph har sin Tolk, sin Abekat (Stiedenroth er Herbarts). Det er hans Skygge i Underverdenen, mens han selv drikker Nektar hos de evige Guder.

Mange tælle deres forestaaende Arbejder i Stedet for at veie dem, som jeg, der regner det for eet Arbejde, at skulle tale med Fyrsten, for eet, at skulle gennemstudere Systemet A, for eet, at gennemstudere Systemet B.

Det forbitterer Andre, at man gjør almindelige Bemærkninger over deres Charakter.

Der gives en Hengiven i Erkjendelsen, en Opgiven af Personligheden ved Læsningen af en anden Forfatters Værk. Under den befinder man sig ilde, naar Læreren er en overlegen Mester; man synes, man bliver tilintetgjort og mister Alt, hvad man havde for, som en tilfreds Bonde taber Selvsølelsen af sin Velstand, naar han træder ind i en Rigmands Huus. De lette franske Philosopher have for megen Høflighed til saaledes at lægge fuldstændig Beslag paa en Andens Personlighed. De ville baade overtale og overbevise. Det er Mangel paa kraftig Sandhed.

En Jøselse, som Giermanden selv har Nydelse af, er en forfjasket, besingret Blomst.

Det er et Slags Selvraadighed, naar Philosopher, som Schelling, paaftaae, Psychologie er ei Philosophie. De ville negte Tilværelsen af hvad der ligger udenfor deres Tankefreds. De komme derved virkelig til at herske, ligesom efter Homers Fortælling Skyggerne skjalv, naar Herakles treen frem med sin Bue (ved den blotte fremtrædende og truende Stilling).

Den maa kunne taale Ekshedens Nafyn, der vil fremstille den, og ei overvældes ved et Diekast, som Unglingen, der faae Turandot; da fremkommer den forfængelige Glæde, som hos Kjærlingen, der glemte sine Runer af Glæde over et Guld-armbaand, hun fik af Thor.

En udhulet Karl, der kysker sin gamle, svage Lærer paa Haanden og derved bringer denne til at briske i Graad — en grusom Vivisection!

Romanlæsere troe, at en Mand og Kvinde høre sammen i Naturens Organisation, som et Par magede Håndster.

E sproget indeholder blot moralske Domme om Folk.

Da hører Philosophen op at være paaftaaelig, naar han har saa mange Grunde, at han tvivler om at kunne gjøre dem indlysende.

Kun den, der, som hørende til en større Stat, har en Communitet af Philosopher at støtte sig til, kan danne et consequent Kunstprog; thi i en liden Stat paa et Katheder at gjøre sig selv til Centrum, forudsætter et Slags Selvraadighed og Selvtillid.

Det er underligt at troe, det kunde hjælpe Cicero, han ei forstod Hovedordene i et System, men de mange indifferente vocabula interjecta.

De, der ville gjerne læse noget Mystisk i Philosophien, vilde paa et lavere Dannelsesstrin gjerne have hørt Spøgelseshistorier.

Det er et Slags videnskabelig Neenlighed, ei at holde sig altfor nær ved Livets crasse daglige Phænomener; men overdreven Kræsenhed er det, at holde sig for meget til det almeen-europæiske Bogsprog, den passigraphiske trivielle Formalismus.

Den, der har en intellectuel Affinitet til et ham langt overlegent Individ, opsluges af dette reent, saa at den Ringere reent ophører at være til som Individ. Hiin bliver for ham en privat Messias, som han hengiver sig til med Tro; hans Forsten bliver en Gregetik af hiins Ord; hans Tro bliver en Overbeviisning om de Ting, han ikke forstaaer.

En egen Misforstand er det, at vente Naturens Indvirkninger som Noget uden fra, hvilket tilbedede Qvinder gjøre, der vente, de skulle blive forelskede, og Kunstnere, der vente en Tilskyndelse.

Kundskabens Masse og Mandsberørgelsens Lethed staae i et omvendt Forhold til hinanden.

Lydsfærnes Philosopher, der have saa stort Læsepublicum, kunne i deres Philosophie give Metallets ubearbejdede Stuser, og overlade til Andre at udhamre det i Smaaamyster, der kunne komme i Omlob i den større Kreds af Menneker.

I Kunsten fortættes den chaotiske, uformelige, flydende Luft — Sentimentaliteten — efterhaanden til solidere Gestalter. De organiske Bæsnere gaar ogsaa her frem af Bandet.

Hegel er langt fra philosophisk Epikureisme. Han speculerer med aandelig Musculusitet, uden, som Berger og Steffens, at ville have Nydelse ved hvert Skridt.

Man kan gjerne ved at misforstaae en Andens Færd ledes til at skabe en fortræffelig poetisk Charakter med indre Sammenhæng og Sandhed.

Enhver bruger i sin Selvtænken vilkaarlige Tegn. Dem give visse Forfattere Publicum som en vilkaarlig Teknik.

Præster paa Landet ligge aandeligen i Gie; deres Egoisme forstyrres ei ved Dissens, da de i deres Kreds gjelde for Erkjendelsens Centrum.

Disputatser ere af Nytte, fordi Folk derved lære at indse, at man ei i een Samtale kan forandre Folks Grundforestillinger. De lære Egoismen at taale Drillerier, ei at være for ømsindelig.

Seelter opstaae af Trang til Communitet i en adsplokket Tid. Det er ei en adsplokkende, men en enigende Yttring under slige Omstændigheder.

Et Foredrag er populært, naar det i ethvert enkelt Punkt slutter sig til Hobens Bevidsthedsreds.

Liebs Noveller have i Besynderlighed Værd som anskueliggjorte Sætninger af en psykologisk Pathologie. Man finder et psykologisk Hospital, et aandeligt Sygehuus.

Skriver man i Norden med sand Meddelelseslyst og tænker sig et bestemt Forhold til en Læseverden, da maa man søge at gjøre Foredraget anskueligt.

Hvad der strider mod Hobens Grundforestillinger, kan ei populariter knyttes dertil i hvert af sine Led, saasom Richtiges Idealismus.

Den, der gaaer ud paa bløt Erkjenden, zitterer af Glæde over en reen Yttring af Egoismen, hvilken Moralisten bedrøves over, ligesom en medicinsk Forster glæder sig over at see en Sygdoms Symptomer ret tydelig fremtrædende.

Følelsen befinder sig meget generet, naar Ens Hjerte skal undersøges som et Thermometer, hvad Barmegrad det angiver.

En kraftig Mand kan ved sin Personlighed, sit bestemte Væsen og sine faste, bydende Miner paatvinge en Anden sin Mening, ligesom en Klapperslange ved sit Blik kan trylle Smaadyr, mane dem ind i en Kreds. Begge Dele ere et Slags animalisk Magnetisme.

Der horer megen Kraft til passende at tage mod en Afvig.

Hvorfor vil man fremstille bekjendte Sætninger paa en ny Maade, raabe Philisterne. Det vil man, for at de skulle virke; thi Philisterne have erhvervet sig en Færdighed i at høre en Cyclus af visse Tanker, uden at tænke Noget derved, ligesom man kan høre en Kobbersmed uden at ændse det.

Linné havde ei noget skarpt Syn og kunde ei see adskillige smaa Infusionsdyr, der betragtes gjennem Mikroskop, hvorefter

han ogsaa betjener sig af det underlige Udtryk: *chaos infusorium*. Den hollandske Naturforsker van Swieten vilde engang vise ham nogle saadanne gjennem et Forstørrelsesglas; men Linné paastod, der var Intet at see. Herover blev van Swieten saa opbragt, at han gav Linné et Dresigen. Denne Fortælling veed jeg af Professor Ratke, der igjen har hørt den af Bahl, som havde den af sin Lærer Linnés egen Mund.

*) Phantastiske Mennesker hindres ved deres Elskedes Nær-værelse i at tænke paa dem.

Den, der har læst endeel Romaner, overfører al den megen lærte Kjærlighed paa den første den bedste Gjenstand. Goethe siger kun, hvad han nødes til, derfor er hans Kjærlighedsprog ei brændende. — I Nordens Kjæmpeviser haves ei noget Ord paa Kjærlighed. Den er der en Billie, en Tro. De vore langsomt til den Elskede, men uadskilleligt; de doe, naar de skulde adskilles. De elske en Mand, fordi han er deres Mand, som Moderen elsker sit Barn useet.

Menneskehad hører til den affecterede Immoralitet, som en Tid var Moden, copieret efter franske Gudsfornegetere.

Hyvortes Bærdighed strider mod Genialitet sees i den Omstændighed, at en Konge ei, uden at tabe sin Bærdighed, kunde sige noget Ryt, Piquant. Han maa indskrænke sig til det Trivielle, Traditionelle, som ei kan være Tvivl underkastet. Man kan ei være blot Menneske, naar man holder paa sin Bærdighed.

*) Dette, saavel som meget Andet i disse Optegnelser, synes at have Forbindelse med Forfatterens fortsatte Jagttagen over Affectation, og staaer her endnu som en Rest af mange Bemærkninger om denne Gjenstand, der ere udtagne og følge samlede.

Ret naturlige Qvinder have Noget, der arbeider sig frem hos dem, og som de troe paa, uden Hensyn til det dermed i Modsigelse staaende traditionelle Moralsystem. Det er en embryonisk Erkjendelse, en Monade til et philosophisk System, der ligger i deres Aand.

Saadanne Bemærkninger, som den ovenstaaende, fastholdte, kunde komme til at udgjøre en af Pillerne i et pathologisk System.

For hypochondriske Qvinder skal man ei ret ydmygelig erkjende sin Uret; thi deres uselvstændige Charakteer gjør, at de, altid under fremmed Indflydelse, tage Alt, hvad der siges til dem, for gode Barer. Altid ved deres Hypochondrie eensidige, forfølge de den Retning, man giver dem, og Overdrivelseserne indskrænke de ei ved tilbørlig Subtraction.

Visse Folk troe, at Sandheden bør tilføres, for at man ei skal tabe sin Tro paa Mennesker. De paastaae, man bør søge at lægge Dølgemaal paa den Sandhed, at store Mænd have havt store Svagheder. Daarer! vide I, hvilke Opdagelser i Videnskabernes Rige der kunne knytte sig til sande psykologiske Observationer? Cicero vilde maaskee ei have været saa veltalende, havde han ei været vægelsindet og høielig i Gemytet, store Skuespillerinder været mindre, hvis de ei havde været løsagtige. Skulde man dølge Sligt? Man skal ikke frygte for Sandhedens Dplysning; det er nok, at man afholder sig fra Vivisection.

Det Constitutive i en T—s Lovtaler, hvilket Mange for-
gives have søgt at fremstille, er at Naturtilskyndelse savnes.

De svageste Mandfolk og Fruentimmer have stundom saa megen Medlidenhed med dem selv, at de overvældes af denne

Jølelse og tabe Overlæget. En Forurettet kan ei komme til at plaidere sin Sag for Fornærmeren, fordi hans Røst quæles af Taarer, som fremkaldes ved den Medynk, han føler ved Tanken over sin egen Situation. (Dette er et Beviis paa, at Mennesket paa eengang kan være Subject og Object.)

En epikureist Retning af Studier, den Trang, strax at skulle have Tilfredsstillelse, kan gjerne findes hos kritiske Philologer, hvis tidt afrundede Undersøgelser give et for sig bestaaende Resultat, i det Mindste et relativt selvstændigt Resultat.

Man lader Børn arbejde legende. Ivertimed maae gamle Folk bilde sig ind, de arbejde, naar de skulle lege.

Poeter blive i Raisonnement vanskelig combinerede, lettere skarpsindige eller spidsfindige.

Den vildeste Begeistring spærrede Grækerne i de meest tvingende Verseformer, ligesom man lægger de vildeste Dyr i de stærkeste Lænker.

I Følge Herbart's Methode at bestemme f. Ex. Jølelsens Natur, skulde han ogsaa sige, at den graciøseste Dands kun var et bestandigen afbrudt Fald.

Den, der i sit hele Liv blot slaber sig en til det mindste Detail sig strækkende Form for sin Erkjendelse, er ei dygtig. Han er en Larve, der spinder sig selv et Svøb.

En Hypochondrist forstyrres ei saa meget i sit Arbejde ved Støi, som ved den ham plagende Tanke, at man understaaer sig at forstyrre ham. Dette er Tilfældet, naar den Hypochondristiske tiltroer sig selv stor Vigtighed.

Den, der idelig taler langsomt, for at leve sine Tilhørere Tid til at opfatte sine Tanker, værner sig ogsaa efterhaanden til at tænke langsomt, fordi den organiske Forandring, der ledsager enhver Forestillingsact, ved Banen kommer til at gaa langsomt for sig. Forbindelsen mellem den ubevidste og uvilkaarlige organiske Forandring sees ogsaa deraf, at en Saadans legemlige Bevægelser i det Hele bliver adstadigere. Man forestille sig en gammel Skolebestyrers gravitetiske Gang og Armbevægelser. — Ligeledes maa nødvendigtviis den, som ved idelig at nedskrive sine Tanker, værner dem til at holde Skridt med sin Fingersærdighed, omfider komme til at tænke omtrent med samme Langsomhed, og med samme Reflexion over Tankens Udtryk.

Den egoistiske Reflexionshyges Behagelighed kommer af, at denne punctoise overveiende Bevidsthed er en Forsmag paa sand Erkendelse, hvor Alt optages af Jeget eller udvikles af Jeget. Veed man ikke Andet, veed man i det Mindste, at man har denne eller hiin Forestilling.

Man kan i flere Meninger end den Horatianske bruge Sætningen: *sapere aude!* — Sæt Tid til din egen Speculation! — Tro, at Philosophen virkelig mene det, de synes at have meent! — Forstaa det i gandske egentlig Forstand, naar Fornuften siges at være det eneste Reale.

Naar et Menneske veed af, at han i sine Følelser og Ytringer er oprigtig, er han det ei fuldt.

I en Tidssalder som Senecas er Formen givet som Stof.

Hypochondrie og Misfornøielse opstaae egentlig derved, at man ligesom ommer sig ved Naturens Opmuntringer til Virksomhed, vaander sig ved, at man opfordres til en uendelig Stræben, hvilken man kun stykkeviis kan fuldende.

Den reen-historiske Fremstilling er saa uhyre vanskelig; Partiskhed for ædle Mennesker vækker undertiden en Jølelse, der overveier den rene, kolde historiske Overbeviisning. Her hindrer, ligesom Speculationen, Nødsesshygen den tørre Stræben efter Overbeviisning. Man kan ikke nøies med Overbeviisningens Jølelse, man vil heller uden denne Nødvendigheds-Bevidsfthed føle sin Frihed i at phantasere.

Bed driftige Invectiver og foragtelige Sideblik til en Mening gjør man uden Grunde svage Mander bange for at beholde deres Meninger, f. Ex. „Eraghoveder, som endnu troe paa Sladderen om aprioriske Forestillinger.“ — Man rødmer over at kunne være saa eenfoldig.

Jøleri er i Almindelighed forbundet med Brantenhed; thi den, der afficerer stærkt ved Alt, hvad der vækker de contemporative og de velvillige Jølelser, har ogsaa somme idiopathiske Jølelser. Et lidet Gran af virkelig eller formeentlig Uret trykker ham stærkt.

En blind Mand, der ei var blindfødt, men bleven blind i en moden Alder, vilde af de Talendes Uttringer kunne danne sig Forestillinger om deres Physiognomie. Naar han hørte en Kvinde med Selvbehag yttre Ubetydeligheder om sig selv, da vidste han, at hun var smuk; thi den fiducia, hvormed hun regnede paa Bisfald, maatte have sin Grund.

Et Exempel paa et ret trivielt Exempel, som de Fleste vilde frympe dem ved at bruge, er følgende paa Productivitetens nødvendige Forbindelse med Nemmet: „Naar en Dreng vil lære sin Balle, lægger han Haanden over Bogen og gjentager, hvis han er et godt Hoved, de samme Tanker med andre Ord.“

Naar man først kommer under Veir med, hvad det er at philosophere, da tilfredsstiller man lettere sig selv under Taler med Andre, thi man har den Resignation, ei at stræbe efter, i en kort Samtale at meddele Andre sin hele organisk sammenhængende Erkjendelse. Man bliver da af samme Grund ikke heftig i sine Disputer, ja man bliver med Tiden næsten alt for phlegmatisk.

Man kan egentlig ikke sige, at den identiske Dom er den, som indeholder samme Tanke med forskjellige Ord; thi er det den samme Tanke, da er det ikke andre Ord, og er det andre Ord, da er det ikke den samme Tanke. Identisk kan kun en Doms Gjentagelse være, og den er endda ikke fuldt identisk, saasom en Dom (Sætning), gjentaget anden Gang, vækker en anden Forestilling; Forestillingen faaer jo nemlig sin Betydning af Sammenhængen. Naar den gjentages, er den jo en gjentaget Dom, og har altsaa en anden Væbskaffenhed end den første.

Den, der ret vil anbefale sig hos Følken ved en god sund Menneskeforstand i Modsatning til Philosophie, bruger gjerne korte Ytringer, ei lange Perioder; thi en Periode er et lidet System, hvis Enkeltheder kun fattes, idet det Hele fattes. Den uvidenskabelige Almue (Folke, menig Mand) hader Perioder, den videnskabelige Almue (numeri) Systemer.

Menneskenes Stræben, at negte Philosophien Mulighed og Realitet, viser netop, at den paatrænger sig som væsentlig nødvendig. De ville ikke sige: „den er, men vi have den ei“, skjøndt de med Hensyn til Mineralogie eller arabisk Sprog vise større Resignation og uden Betænkning sige: „vi forstaae ei disse Videnskaber.“

Jovial er den, som idelig har smaae kortvarige, momentane Blik i Tingenes Ideer, uden at Anskuelsen er saa varig, at han kan producere Kunstværker.

Nærhed og Bortfijernelse har megen Indflydelse paa Opfattelsen af Tankesystemer. Naar man villig hengiver sig til Systemets Magt, forekommer den En stor, fordi man ingen Modstand gjør; men naar man igjen tager sin vante Forestillingskreds, da træder Systemet tilbage paa sin Plads og seer tidt ringe ud.

For den ret fuldendte Indsigt vilde ei de excentriske Mennesker være de latterlige, men de correcte. Hine ere deres Tids Harlekiner, de correcte deres Tids Bagliaaser*). (De latterlige ere ei de excentriske, men de, som ville være excentriske.)

Undertiden flinger Noget findrigt, fordi det fremsættes i Antitheser og Conversioner, der følge saa hurtig paa hinanden, at Læseren ikke kan følge med. Baggesen: „Naar vore Dage nedad rinde, bli'r Mindet Haab, og Haabet Minde.“

En Feil er det i Logiken, at demonstrere Noget saaledes, at det indlyser for Phantasien som et Schema, ei indsees begrebsmæssigt.

Unyttigt Urvegods fra Middelalderen ere saadanne Udtryk, som: *qui nimium probat, nihil probat*, et Udtryk, der ikke vil sige Andet, end at en Dom maa forkastes, naar den leder til absurde Conseqventjer. Der kan ei gives nogen anden Grund til

*) Det er vel snarere Pierrots Charakter, Forf. har havt for Øie.

at beholde et saadant Udtryk, end enten gammel Slendrian eller det Skin af akademisk Dannelse, som det medfører; thi nimium probare er umuligt.

Det populære Foredrag faaer især sin Betydning derved, at man vil forstaaes paa ethvert Punct, og saaledes lade Læseren skimte det Hele overalt. Dette er jo den, der skal føre Begynderen ind i Philosophien, nødt til; men derfor skal Haandbogen ei være mindre stram.

Man kan lyve af Mangel paa Naturtilskyndelse, og af Naturtilskyndelse uden Stof.

Somme Kunstnere ere doorne, fordi de have overtroiske Forestillinger om Indskyndelse, hvilken de da i magelig Passivitet vente paa.

Hvorfor skammer en Aristokrat sig ved at lee ad det Samme som en Plebeier? Er det fordi han ikke vil lægge noget Slags Sympathie med denne for Dagen, der kunde minde om, at de begge egentlig havde een og samme Natur? Er det fordi han ikke vil sees i en passiv Tilstand, i en Tilstand, hvor han er henværet af en Indskyndelse? Det sidste er det nok; thi han skammer sig ogsaa ved at Tjeneren skal see ham lee, om end denne har Conduite nok til at bare sig selv for Latter. — Han vil ikke være Phænomen for en Plebeier. Derfor vil han heller ikke gjerne, de skulle see ham falde, beklage ham eller vise Dymærksomhed ved hans Fald. Han taler slet ikke derom, men synger fortsat, for at det ei skal blive Gjenstand for Dymærksomhed, men udslættes som Factum. Han falder paa en Trappe — og gaaer sløitende videre.

Den sentimentale Poesie er et chaos infusorium.

Ofte ligger Udsigelsen af en Sandhed saa nær, at den, der udsiger den først, endogsaa mindre end mange Andre, er den egentlige Ophavsmand. Efter den modsatte, almindelige Synsmaade skulde ikke Columbus, men den Dreng, der først fra Mexico raabte Land, være Opdager af den nye Verden.

Visse Menneſker, der have Anlæg til at blive Kunstnere, kunne kun ved ydre tvingende Omstændigheder bringes til at producere; men det forstaaer sig, de kunne da drives over Græn. De ere som Citroner, fulde af Saft, der maa presses ud af dem, dog — med Maade.

Begreber behøve, som Planter, visse Climater for at komme til Fremvæxt. Fatalismen trives kun i varme Græn — i Skyggen af Dranger, ei i tempererede, men snarere i de koldeste. Begrebernes Plantageographie er nok ei endnu behandlet. Den discursive Philosophie trives i Frankrig. I taagede Lande den ærlige, klare Udvikling, der ei i en dunkel Anelse seer den kommende Tids Forbilleder. Underligt nok, at jo mere taaget Landet er, des mindre taaget dets Philosophie.

Man kan angive den Forskjel mellem det populære Foredrag og det philosophiske, at hiint i sit Extrem forstaaes paa ethvert Punct; dette i sit Extrem paa intet Punct, førend det Hele er gennemløbet.

Forlovede Mænd ville gjerne give Andre at forstaae, at de ere varmt elskede. Grunden hertil ligger ikke blot i almindelig Forsængelighed; thi naar nogle Aar ere gangne, er det dem som gifte Mænd temmelig ligegyldigt, hvad Folk i den Henseende troe. Grunden til hiint Onſke maa søges i deres Lyst til selv at troe sig elskede og at bestrykes i denne Tro ved Andres Deeltagelse deri.

En saadan Natur som Baggesens er ikke saa uden Sandhed, som den lader til. Var Manden lutter Løgn, da havde han meer indre Consequents, men nu bryder den gamle Natur stundom igjennem som et Lyn.

Det synes som om Helios udbredte Nygter. Mars og Venus robes af Solen, *ὃς πᾶν ἐπορεῖ καὶ πᾶν ἐπαροῖ*, og Aias i Monologen, med sit Sværd i Haanden, beder Solen at berette Faderen sin Død.

Hegel gjør med en mageløs Selvtillid Regning paa sine Læseres Taalmodighed. Han generes ei det Mindste ved den Frygt, muligen at kjede Folk.

Det er besynderligt, at de, der rive ned paa Hegel, ei give dem af med at angribe en eneste af hans Sætninger.

De, der klage over tekniske Termini, mene ei de usædvanlige Ord, men de usædvanlige Tanker. Vilde de for Alvor bandlyse dem? — Ordene selv kunde de vel sagtens lære; men deres Betydning erholdes ved et heelt System. At opponere mod tekniske Termini er det Samme som at opponere mod Systematismus. De mene egentlig, ingen nye Tanker (med nyfådt Frihed) maae finde Sted.

Et Slags Afguderi er det at fastholde Ideen om Gud ved et Billede af Steen eller Træ, et andet at binde Ideen til et Ord i et eller andet Sprog. Hiint Afguderi forbød allerede Moses. Det andet Slags staaer sig endnu nogle tusinde Aar efter.

Den dumme Stoltthed, som styrer al Paavirken, gaaer saa vidt, at det generer den, at lade sig Noget fortælle. Den søger altid tydelig at vise, at den forholder sig indifferent ved Fortællingen.

Man kan egentlig sige, at den, som forstaaer et ægte Systems Terminologie, forstaaer Systemet selv.

Det Lakoniske i Tankegangen fortabes ved den philosophiske Dannelse. Ved Mangel paa videnskabelig Cultur besad Lacedæmonierne denne Gave, og ved deres reflecterende Retning tabte Athenæerne den.

Nogle af de meest komiske Scener i Livet gaar tabte for Kunsten, fordi Kunstværker maa være indrettede for et stort Publikum. Latterlige Spørgsmaal, som: Hvad mener Hegel nu egentlig ved hiint eller dette? — Frygt for Hegels Philosophie kan desto værre ei fremstilles i Komødien, fordi Skuespil da vilde blive for lidet populært.

Under temmelig absolut Lediggang kan man endda undgaae Kjedsomhed, saalænge et Pligtarbejde forsummes ved Lediggangen; thi man bestjæftiges da nogenlunde med den bestandige Strid, man er i med sig selv. Men saa snart Pligten ophører, eller man slet ikke meer føler nogen Mindelse af den, kommer Kjedsomheden. Den Informator, som fra Stund til Stund opsætter en Arbeidstime, morer sig, saalænge han staaer paa Springet at gaae til sin Discipel, men naar han har besluttet at forsumme Timen, ophører hans Morstab. Samvittighedens Mindelse var i hiint Exempel noget Ubehageligt, der tjente til Incitament for noget Behageligt. En Poet, der skriver en Tragedie, medens det hørte til hans Leveplan at studere til en Examen, gjør det med større Enthusiasme, end han siden vil gjøre det, om han opgiver hiin Plan.

Exempler paa philosophiske Folkesagn ere: den Tro, at Philosopher sige noget Andet, end det, de egentlig mene (Sand-

heden heraf er kun, at de, der ville give sig Mine af at være Philosopher, ofte til Bram bruge tekniske Termini af Syntemer); at Philosophien ei har nogen Realitet, fordi det ene Synstem fortrænger det andet.

I den ubestemte Betydning, som et Ord har i Folge Sprogbrugen, haves et Udgangspunct, hvorfra Philosophen kan gaae over til en fixeret Betydning. Var der ingen Eenhed mellem den gamle og nye Betydning, kunde der ingen Overgang finde Sted.

De fleste Psychologier indeholde blot synonymiske Undersøgelser. Spørgsmaalet er deri blot om Rigtigheden af en vis Benævnelse for et Factum, der forresten sættes uden for al Tvivl. Bedre da, at bruge lutter tekniske Termini.

Gives der Rydelse uden Reflexion? Den saakaldte Begeistring (som ei er Enthusiasmus) er en Oscillation mellem den subjectløse Skuen og Reflexionen. I den sande Enthusiasmus er høi No.

Behagelighed og Ubehagelighed i Et føler den Forsængelige, naar han føler Medlidenhed (f. Gr. med et piint Dyr), og i det Samme føler Glæde over sin Blodhjerthighed.

Det er komisk at høre Gistende i alvorlig Tale bruge en Terminologie, som de først have uddannet for Spøg, f. Gr. et Minuttyk.

At man viser Andre Velvillie, kommer ikke altid af Egen nytte eller Menneskekjærlighed, men undertiden af en Erfaringslyst eller Virksomhedsdrift. Velvillien er tidt en uegennyttig Rolle.

Enhver, der har blot liden Menneſkekundſkab, veed, at Folks Miſfornoielse med Hegel (af hvem de ikke anføre eller kjende noget urigtigt Dogma) blot reiſer ſig deraf, at de ikke kunne følge hans Tankegang.

Den forkaſtede Udvidelse af et endeligt Begreb beſtaaer egentlig i et Ords forandrede Betydning, dets Anvendelse ſom Terminus, ſ. Gr. Schlegels Brug af Ordet Ironie.

Bed Skjeldsord udſiges aldeles ingen Erkjendelse; det er en fuldkommen tankeloſ Talen. Den Udſkjeldende ſætter det ſpecielle Begreb paa en tankeloſ Maade for det almindelige, medens den ſine Herre omvendt ſætter det almindelige i Stedet for det ſpecielle. Hiin har blot til Formaal at ſkaſe ſin Forbittrelſe Form, og da han i ſin Affect ikke kan articulere ſine Tanker, yttre han kun Forbittrelſen ſelv, og karakteriſerer den Anden kunſ i det ſvæſte ved at viſe, hvilken Forbittrelſe han er i Stand til at opvække. Det er en ubevidſt raa Lyrik.

Grunden, hvorfor man Ironie i polemiske Skrifter tager ſig ſaa flaut ud, er egentlig den, at der ſkulde forudsættes høi Grad af Overlegenhed. Den, der i en Strid ſkal gjøre Løier med ſin Modſtander, maa vide ſig meget ſikker.

Paa den vulgære Tænkningſ Standpunct bliver Verden betragtet ſom Summen af alle enkelte Ting.

Naar den literære Almue eller de literære Plebeier indbilde ſig at ſole Savnet af en Psychologie, ſole de egentlig kun Savnet af en psychologifk Synonymik. De argumentere mod en philoſophifk Psychologie af Sprogbrugen ſom overſte ſons cognoscendi.

Hvo gider holdt Forelæsninger over en Haandbog, affattet i Form af Conversation? Man maatte jo ledes, ved idelig at have Udtrykket af sin Subjectivitet til et bestemt Tidspunct for Die. For at undgaae denne Ulempe søge man saameget som muligt at give Haandbogen en almeengyldig, upathologisk Form.

Saalænge en Videnskabsmand haaber engang i Tiden at træde frem som Skribent, er han tolerant i sine Domme over Bøger. Naar han aldeles har opgivet Tanken om Forfatterskab, bliver han ubarmhertig streng. Man kan paa hans Domme mærke, naar Resignationen bestemt er indtraadt.

Der gives dem, der i deres Polemik mod et Mandsspro-
duct tilføie det med deres eget Sliim, for desto lettere at tilintet-
gjøre det.

Mangen En, der opkaster sig til Dommer over philosophiske Bærker, har ei engang opnaaet saamegen Frihed i sin Tænkning, at han kan indsee forskjellige Systemers Overeensstemmelse og Uovereensstemmelse. Han kan ei engang see, om et System harmonerer med hans egne Meninger eller ikke, saa fortabt er hans Erkjendelse i visse Former.

Cajus's Hovmod hviler paa den Grundvildfarelse, at der gives en hvilende Fuldkommenhed — som ei kommer til Virkelighed. Han troer, at han kunde træde frem med herlige Livsytringer, hvis Andre vare værdige til at træde i Betylvirkning med ham. Han troer, at en uendelig Herlighed efter Muligheden lever i ham, hvilken Herlighed han beholder for sig selv og blot nyder i egen Bevidsthed. Han har urigtige Forestillinger om Anlæg; deres Tilstedeværen er aldrig virksom. Hvad der er Anlæg, kommer altid for Dagen, og man kan lære dem at kjende ved at abstrahere dem af et Bæsens Livsytringer.

Det er viist, ei at tænke meer end nødvendigt paa sin Stilling i Livet og sit Forhold til andre Menneſter, men derimod at føre sit egentlige Liv fordybet i sit Arbeide. Den Syge, at tænke meget over Andres Opførelſe og Moralitet, er undſkyldelig, naar den kommer af Uengſtelighed, hypochonder Frygt, der bringer Individet til at troe, han maa være paa sin Post for at hærde sin Plads i Livet: langt ſlettere er den, naar den kommer af en uviſſom Herſkeluſt, en Luſt til at gjøre ſine Begreber gjeldende, ſom blot kommer til Virkelighed i Ord og Tanker.

En Skribents Nærmelſe til eller Fjernelſe fra det ſtrengt Syſtematiſke ſtaaer i direct Forhold til hans Meddelelſeſuſt.

Naar Forfatteren af et philoſophiſt Arbeide i et Ords Anvendelſe afviger fra den almindelige Sprogbrug, da kommer det enten deraf, at han ſtaaer over eller under det Standpunct, hvorpaa den hiſtoriſke Lingviſt har ſtillet ſig. Det er med andre Ord: hans Egenhed i Sprogformer kommer enten af Ubehjelpſomhed, Mangel paa Sprogtalent, eller af Fordringer til Sproget, ſom dette i ſin hiſtoriſke Tilſtand ei tilfredsſtiller.

Den Mening, at de ſtorſte Philoſopher ere meget uenige med hinanden, kommer for en ſtor Deel af, at deres Læſere ei forſtaaer at læſe. De mærk da ei, at Diſharmonien er kun tilſyneladende; de kunne ei høre ſig over Formen og gjenkjende de ſamme Begreber i høiſt forſkjellige Former.

Hvis det overordentlig ſtrengt Begreb om Syſtem ſkulde gjøres aldeles gjeldende, da var det ei muligt at forſtaa et ſyſtematiſt Foredrag; thi Forſtaaelsen kunde ei erholde noget Begyndelſepunct.

Den urigtige Forestilling om Philosophien, som adskillige Videnskabsmænd lægge for Dagen, naar de forsvare Kundskabers Værd i Modsætning til Philosophien som et Hjernespind, naar de f. Ex. beskylde Philosopherne for at ville construere Naturen a priori, i Stedet for at studere den empirisk, reiser sig ikke saa meget af Mangel paa Ferstand, som af den empiriske Uvidenhed, som de beskylde Philosophien for at begunstige, nemlig Mangel paa historisk Kundskab om den nyere Philosophies Betjending.

De, der ei ville have med Metaphysiken at bestille, kunne dog ei aldeles undvære Begreber i deres empiriske Tænkning, og forudsætte i deres Dannelse de rene Tankebestemmelser. Det paa-ligger dem da at angive Grændsen mellem det Aprioriske og Aposterioriske og Forholdet mellem dem, og derved komme de nødvendigviis ind i aprioriske Undersøgelser. Men det ville de ei, de ville bruge abstracte Tankebestemmelser, som de selv finde for godt, uden nogen Undersøgelse over disses Natur. De ville med en vis Egentaadighed bestemme, hvorvidt det Intelligente i Tænkningen skal gaae.

Fordi en Digter i en Charaktereskildring har en virkelig Person for Øie, er det ingenlunde sagt, at den poetiske Charakter er en Copie af den virkelige. Digteren faaer ved dennes Betragtning kunns Anledning til en Opfindelse, ligesom en vis berømt Maler fik Stof til sine Landskabsmalerier ved at betragte de Figgurer, Mønstet dannede paa Stene.

Den egentlige dybere Grund til, at saa Mange med Skræk vende sig bort fra den philosophiske Speculation, naagtet de have umiskjendelige Anlæg dertil, er, at de nødig ville give Slip paa Livets Mangfoldighed; de ville nødig have sig til en Erkjendelse i hvilken Mangfoldigheden taber sin Realitet.

Der er dem, der gjøre meest af det Aphoristiske i Philosophien. Jeg gjør meest af det Aphoristiske i Skildringer af Livet, og jeg finder, at det, der duer i de fleste nyere Skrifter, er noget Aphoristisk.

En Forsængelig kan være skikket til Lærer for Drengene.

Derfor, tænker jeg, ville de speculative Hoveder nu ei komme frem med deres Producter, fordi de ei gide opleve Repetitionen af Menneskeforstandens Bemærkninger.

Maaskee empiriske Bemærkninger, henhørende til den psykologiske Pathologie, snarere hørte hjemme i den mundtlige Conversation end i Bøger.

Har Productionen høiere Grad af Sandhed end Reproductionen?

*)

Den Videnskabsmand, hvem det ei convenerer at rette sig efter den literære Modes Fordringer, kan trøste sig ved den Erfaring, at det Gammeldags ogsaa bliver nymodens.

For at fatte Dialektikens Bæsen maa man nødvendigviis gjennemstudere dialektiske Værker. Det er et pijnlijk Arbeide; men naar man har fattet Methoden, da er det let, med productiv Selvvirksomhed at foretage de dialektiske Bevægelser.

For tænkende Mennesker er Andres Autoritet kun i Erfaringsgjenstande af Bigtighed.

*) En Antegnelse, som her er ubelagt, er dateret fra Decbr. 1829.

Nationalstolthed og Nationalforføngelighed ere gjerne forbundne med Egoisme. Det er ei Kjærlighed til Fædrelandet, der i disse Sindsstemninger bringer Personer til at staae paa dets Væge, men antipathist Stemning mod andre Nationer. Det er altsaa blot en videre udstrakt Egoisme. De samme, der ville offere deres Fædrelands Interesse for deres egne Personer, ville gandske consequent tilfidesætte kosmopolitiske Hensyn for Fædrelandets Fordeel. Saaledes bestaaer Iver for Fædrelandets Sag meget vel med raa Egoisme, ja denne maa consequent føre til hiin; thi Egoisten er for sig selv Centret i Verden, og den mindre Kredse, der nærmest omgiver ham, hæver han fjendtlig imod de større.

En Philosoph, der er meget nymodens, bliver snart meget gammeldags.

Qvinder kunne ei gjøre sig adlydte, fordi de ved Mangel paa consequent og bestemt udtalt Villie gjøre det umuligt for deres Underhavende, at lyde dem altid.

Grunden, hvorfor hypochondre Mennesker saa tit omstemmes i deres Domme om Andre, er egentlig den, at deres Domme ere hypothetiske og kun i Stilen kategoriske.

En Fiction (altsaa en hypothetisk Dom) udtales i en grammatikalst kategorisk Sætning.

Exempler paa Begreber, hvis Qvantitet er subjectiv, er Straffen, som en Forbryder har fortjent; poetiske Billeders Paaafelighed.

Efter almindelige Domme vilde det mislige Folk, at en brav Karl fik en riig Kofette og derved gjorde sin Lykke — naar det skete i et Stykke, men kunde derfor nok behage dem i Livet. Saaledes have de to Verdener.

Kjend dig selv, for ei at gjøre for store Fordringer til dig selv og tabe Modet over, at de ei opfyldes. Din Productivitet skal du ei lære at kjende ved Reflexion over dig selv, men ved at producere. Ved Reflexion bringes Mange til at tiltroe sig mindre Productivitet, end de virkelig have, Mange meer.

Et philosophisk Værk, hvori der slet ingen Sætninger findes, som, udrevne af deres Sammenhæng, kunde gjøres latterlige for Menigmand, kan ikke have nogen videnskabelig Betydning.

Vor Tids poetiske Værker ligne forstenede organiske Væsnere, der kun tildeels træde frem som Dyr eller Planter, og tildeels tabe sig i den raae Mæsse.

Klarhed i Fremstillingen udspringer undertiden af Mangel paa Gyde til at tænke sammenhængende.

Selv hos nyere Philosopher bruges et Slags Argumentation af Definitioner. Saaledes hos Fichte (Thats. d. Bewußtseyns, pag. 10): „Soll es angeschaut werden, so muß es fixirt und zusammengefaßt werden, denn es ist das Wesen der Anschauung, daß sie fixire.“ (Saaledes indledes ofte Ordforklaringer ved causale Conjunctioner, og det vilde være stort Pedanterie, om man vilde ansee en saadan Passus for dadelværdig Tautologie.)

De bedste Hoveder ere langt fra de, om hvem deres Lærere sige, at de strax forstaae Alt, hvad der foredrages for dem. De bedste Hoveder ville tænke dem de mange mulige Maader, hvorpaa en aphoristisk Sætning kan integreres.

Den skarpe Grændse, man eengang har villet drage imellem Theologien og Philosophien, da man endog saa vilde skjelne mellem det, det var theologisk sandt, og det, der var filosofisk sandt, var ikke saa urimelig, som den i Almindelighed ansees for. Det standser Philosophiens Udvikling, at Theologerne idelig ville vide, til hvilket theologisk Begreb enhver filosofisk Terminus svarer. De spørge f. Ex. Hegel, hvilket af hans Kunstord der betegner Begrebet Gud.

Hvad der tænkes i et genialt Moment, kan ei erindres, skjøndt vel Omstændigheder derved.

I Striden mellem speculative og populære Philosopher bør hine have Opinionen for sig paa Grund af, at de gjennemskue disses Tanke-system, uden at det omvendte Forhold finder Sted. Den speculative Philosoph kan den populære Mening udenad: han kan construere ham a priori.

Man hører tidt af en børneret Empiriker den Yttring om den speculative Philosophies Heroer, at de gjøre unge Mennesker forskruede. For saavidt som han ved denne Dom vil have Staven brudt over de transcendentale Philosopher i Almindelighed, da taler han om Ting, som ere over hans Horizont; et andet vigtigt og uafgjort Spørgsmaal er det, om man skal sætte unge Mennesker i den Nødvendighed, uden indre Kald at tvinge sig ind i en transcendental Philosophie?

At man af en Tings opfattede Sammenhæng kan udlede Bestemmelser for den uden at see hen til Erfaringen, sees af de bekjendte Sætninger om en Komet's Bane, om Jordens Bane o. s. v., som man dog vel kan kjende, uden at have seet den i hvert Punkt. Man kunde egentlig Intet erkjende, hvis man ei kunde udlede Bestemmelser for Tingen af Tingens Begreb.

Det er mærkeligt, for at fatte Forvirringen, der er i den reflecterende Tænkning, at en Commentator til Horats, efterat have anvendt mange Aar paa at fortolke ham, tilsidst kom til det Resultat, at han Intet forstod af ham.

De speculative Philosopher og Empiriens Forfægtere ere kun tilsyneladende i Strid med hinanden; thi det, som Empirikeren vil vide, er ei det, Philosophen vil erkjende: om al Verdens Empirie var fuldendt, vilde Philosophien ei være et Haarsbred nærmere ved sit Maal.

Endeel psykologiske Spørgsmaal kan Enhver strax besvare af sin Erfaringskreds, naar han betænker sig et Dieblis; men, uden at have betænkt sig, kan selv den Dybsindigste ei strax give Svar, naar han ikke før har hørt eller anstillet den samme Bemærkning. At vi forudsætte Muligheden af, at en dybsindig Mand ei har gjort saadanne Bemærkninger, viser, at den almeengyldige Tænkningens Nødvendighed ei ved sin sædvanlige Udviklingsgang saa let kommer paa dem. Saadanne Spørgsmaal ere: hvilke Sandser tvinge Andre til Deeltagelse? Hvilke Sandsers Fornemmelser kan man lettest indbilde sig at have, uden at have dem? o. s. v. Deslige Spørgsmaal ere omtrent saa lette og saa vanskelige som det: naar et vist Ord forekommer første Gang i den hellige Skrift?

En Art af Indbildningskraftens umiddelbare Causalitet fortjener ærefuld Omtale, Reproductionen af Synsanskuelse, fordi den fylder et Hul, som den frie Grindringserve lader aabent. (En Tale erindres ved Skriftens Medium, Tal ved Talfigurer.)

Man kan erindre, hvad man har tænkt, naar man har tænkt det saaledes, at man var sig Regelen, Fremgangsmaaden, bevidst.

Sæt endog, at et philosophisk System var en reen Fiction, da erholder man dog meer Dannelse ved at sætte sig ind i det, end ved at gennemstudere et Aggregat af Reflexioner. Ved at opfatte hiint lærer man dog at tænke med organisk Consequents.

Philosophien udvikler sig af en Communitets fragmentariske Erkjendelse, og har igjen Indflydelse paa den, ligesom Damp stiger op fra Jorden og igjen falder ned og gjør den frugtbar.

En Bild har mere Mennekeværde end en pedantisk Lærd, der har tabt Sandsen for alt Høiere. Hiin har Agtelse for Propheter og Sangere. Denne har aldeles udryddet den oprindelige Erkjendelse af det almindelige Livs Allestedsnærverelse hos sig. Han forkaster ethvert dybt Blik i Livets Eenhed som theosophisk Sværmeri. Han forfølger det nyere Lys med Had, som Medlem af Mørkets Kirke, Pharisaernes bestandig gjengaaende Slægt.

Forskjellen mellem Stolthed og Forsængelighed er tilfaldt en større eller mindre Grad af Energie. Det er samme Forskjel, som mellem Tilbøielighed til at være forliebt af sig og Kjærlighed, Opfarenhed og Hævnjerrighed. Den Forsængelige behøver hyppigere Incitament udenfra.

Det er langt fra altid den tænksomste og indsigtsfuldeste Mand, der mindst kommer i Forlegenhed i en Disputats. Maa-skee finder endog saa oftere det Modsatte Sted, fordi den Tænksomste ved sin Beredvillighed til at flytte sig hen paa Andres Standpunkt, lettest kommer til at svimle og miste sit eget Fodfæste. Den Forsængelige derimod udvikler blot sin egen Tankefreds og hører blot sig selv, uden at den Andens Indvendinger indvirke paa hans Forestillingers Gang. Han holder en usor-

styrret Monolog, som blot afbrydes ved Pauser, medens Modstanderen taler, og i hvilke han selv forbereder sig til Fortsættelse af sine Betragtninger.

Hvad vil Empirikeren sige med den Paastand, at Philosophien beroer paa Induction? Han har aabenbart intet Begreb om, hvad Philosophie er, i det Mindste ei hvad den er i deres Hoveder, som han bebrejder, at de ville construere Naturen a priori; thi ved saadanne Uttringer stikles rimeligviis paa Schelling, Hegel &c. Men efter deres Synsmaade skal Philosophien begrunde Bevidsthedens Factum, altsaa deducere Muligheden af den Kreds, inden for hvilken al Erfaring falder, hvorledes kan da en saadan Videnskab grundens paa eller styrkes ved nogen Erfaring? — Han vil naturligviis svare, at Philosophiens Idee ei opfattes saaledes af ham. Det begribe vi let, men mangle da historisk Kundskab om de Bestræbelser, som han vil nedsætte. Hans Polemik er altsaa en Strid i Luften.

Fichte postulerer (i Thatsachen des Bewußtseyns p. 169), at den Aversion, som et ufordærvet Menneske har for at betragte den formale Frihed som Livets Maal, er en Kjendsgjerning, som gjør, at man maa forkaſte denne Mening.

Der er dem, der antage, at jo mindre en Taler veed, hvad han siger, desto meer er han begejstret. Jeg troer, at man snarere kan sige, jo mere han sensu prægnanti veed, hvad han siger, desto meer begejstret er han.

Kjære Jensen! De forundrer Dem over, at jeg, uagtet Philosophernes vedvarende Stridigheder, tillægger Philosophien Realitet. Troer De, vil jeg til Svar spørge Dem, at nogen Philosoph kunde komme i Strid med Dem? De er vist for beskednen til at

vente det. Men mener De da ei, at Philosophernes Stridigheder maae grundes paa en gjensidig Forstaaelse, en Enighed; at deres Stridigheder ere Kjendsgjerninger, som forudsætte, at de have en fælleds Grund at staae paa?

Den Tilstand, hvori Mennesket befinder sig, naar dets Forestillinger afløbe efter Associationens Love, er et Slags aandelig Vegetation. Denne Circulation af det i Bevidsthedskredsen forhaanden værende Stof fremmes ved den bequemme Lecture af Skrifter, hvori man ikke finder Andet, end hvad man før har tænkt. Læseren dreier sig da som en blind Møllehest i sin gamle Tankekreds, medens han smigrer sig med den Indbildning, at han gaaer fremad.

Man har tidt søgt at vise, at philosophiske Dialoger ei passe sig for vor Tid, at de kun kunne fremkomme som naturlige Frugter af en philosophisk Tidsaand. Vi ville paa dette Sted lade Spørgsmaalet uafgjort, men derimod opstille et andet. Vi indrømme aldeles, at vor Tidsalder har liden Tendents til Speculation, og at maaskee derfor Dialogen ei forekommer os som en naturlig Form for Philosophien. Men maaskee et Slags uphilosophisk Dialog skulde bedre lade sig udvikle af Tidens Retning, et Slags philosophisk Komødie, en speculativ Vaudeville. Deri skulde de bornerede Videnskabsmænds uphilosophiske Aandsretning gjøres latterlig. Det Slags Skuespil skulde for et lidet Publicum af To à Tre være sande Komødier, og for den større videnskabelige Mængde alvorlige Skuespil, da det for hine var negativt og latterligt, i disses Dine høist agtværdigt.

Cajus: Har du seet den nye Bygning, Bruno har opført af alle de Steen, som bragtes hid fra Eders Brænderi? — Sempronius: Hvad skulde jeg see den for? Jeg har seet hver

Steen; hver Steen er gaaet gjennem min Haand. Hvor kan da Maaden, hvorpaa de ere opstablede, interessere mig?

Et godt Exempel paa, at Publicum og Kunstnerne staae i Berelvirkning med hinanden, er den Kjendsgjerning, at gode Skuespillere henfalde til smagløse Bouffonnerier, naar de derved vinde Tilskuernes lydelige Bifald.

Jeg er træt og vil gjerne hvile mig; men da jeg savner en god Ven, som jeg kan veksle Tanker med, vil jeg skrive nogle flygtige Tanker ned. Nu er jeg med visse Indskrænkninger af samme Mening, som Cicero: scribere quod occultari velis, intemperantis est. Resultatet bliver, at jeg vil bestræbe mig for at blive anonym Forfatter af nogle Aphorismer. — Det er en herlig Ting med det anonyme Forfatterskab; man føler sig i saadan magelig Tilstand derved, som om man gik i Sloprok, især dersom man tager sig bedre i Agt end den usynlige Dverg i Kong Laurin, og ikke lader Græsset røbe de hemmelige Fodspor.

Det er Philosophiens evige Triumph, at den aabenbare Uphilosophie ligesaa lidet som den selv kan finde almindelig Hyldest. Ikke-Philosophien, der kalder sig Philosophie, behandles af Philosophiens Forsølgere med et Slags foragtede Tolerants. Man siger om en i Philosophien blot lærd Forfatter: Han er ikke noget Vys; men kan være godt skiftet til at føre Begynderen ind i Philosophien.

Den, der vil gjøre Lykke hos den literære Pøbel, maa ikke hæve sig til den rene Speculations Region, ikke heller krybe paa den prosaiske Jord, men være liig en halvstækket Fugl, der flyver lidt i Beiret af og til, men dog idelig plumper ned igjen. — Ved slige Observationer kunde man grunde en Samling af macchiavelliske Klogskabsregler for Philosophen.

„Det er et meget speculativt Hoved; men han gjør unge Mennesker gale“ — ret som en philosophisk Lærers Disciple skulde lære nogle Dogmer af ham; som om det ikke var det speculative Liv, der skulde vækkes hos dem, hvorved de selv skulde hjælpe dem tilrette.

Derfor der ei gives en reen speculativ Philosophie, en Construction af Fornuftens rene Begreber, da staaer Philosophien tilbage for alle empiriske Videnskaber, og giver blot det aldeles almindelige og følgerig overfladiske Resultat af Empirien. Saaledes er det ei. Det, som Philosophien stræber at lære, kan ei gives ved nogen Empirie.

Man kan sige, at den ørkesløse Phantasie er Mangel paa Phantasie; thi dens Anskuelse have ei saadan Bestemthed, at de vise Tingene i deres Sandhed. Den, der søger en Nydelse i moralske Drømme, som han aldrig realiserer, har af sine Fiktioner udeladt alt det Besværlige, som det virkelige Liv medfører. En saadan Phantasie bringer en letfjindig Person til at tage Ting paa Credit, fordi han ikke bestemt forestiller sig, hvor nødig han vil give Pengene fra sig, naar han har dem. Den virkelige Anskuelse af en nærværende Gjenstand, der attraaer, har større Kraft end den dunkle Forestilling om Betalingen.

Læs gamle danske og tyske Skrifter, henhørende til forskellige Videnskaber, og søl Forundring over den fortrolige Tone, hvori de tale med deres Læsere. Disse gamle, ærlige Bøger danne en sær Modsatning til vort Aarhundredes Fornemhed. I gamle Dage lod man Anskuelsen og Begrebet inderligen gjenne trænge hinanden; i vore Tider holder man sig blot til Begrebet, fordi Anskuelsens Fremstilling tildeels er subjectiv.

Visse Læseres Bifald kunde sande Philosopher tilveiebringe for deres Philosophie, naar man udførte enkelte Parter deraf med plat Popularitet. Men desto værre krævede saadan Fremstilling en Udstrækning gjennem nogle hundrede Bind, og sandsynligvis vilde ingen Læser have Udholdenhed til at fatte Genheden deri.

Det er yderst mærkeligt, at kun de sande philosophiske Genier holde sig i Philosophiens Annaler. Deres Samtid, som forfølger dem, har ogsaa en hemmelig Respect for dem.

Plebis literariæ membra forstaae hinanden mindre end Philosopherne; de bilde sig kun ind, at de ere enige, fordi de ei have forfulgt deres Erkjendelse til Grunden.

Engang hørte jeg en kort og syndig philosophisk Dialog. A sagde: „der gives, min Sjæl! aprioriske Begreber“, og B sagde: „der gives, min Salighed! ikke aprioriske Begreber.“ — Enhver, der kjender Sagens egentlige Sammenhæng og indseer, med hvilken Ret begge Paaastande lade sig forsvare, tvivler vist ikke paa, at disse eftertryffeligt udtalte Overbeviisninger grundede sig paa, at begge havde Ret.

Naar Philisternen hører en original Tanke, da mærker han let, om det er Noget, han pleier at høre, Noget, som er vedtaget i hans Kreds; dertil behøver han blot at bruge sine Øren. Han criticerer efter Gehør, ei ved Forstandens Brug, omtrent som en Jøde kjender Guldets paa Klang.

Selvbehaget yttres sig undertiden deri, at man under sin Tales Pauser lader sin Tunge slikke Læben lidt om den røde Mand, for ligesom at smage paa sine egne honningsøde Ord.

En Tanke, som En udsiger med inderlig Overbeviisning, kan ei være aldeles urigtig. Man kan ved dialektiske Kunstgreb og — naar han er af blid Charakter — ved Paastaaelighed faae ham til at troe, at han har havt Uret; men deri bedrager han dog sig selv og forflytter sig af Føielighed hen paa det fremmede Standpunct (hvilket muligt kan være lavere). En paastaaelig Dreng, hos hvem adskillige Begreber begynder at udvikle sig, behandler man i Almindelighed aldeles urigtigt, naar man jævnligen bebrejder ham Utilbøielighed til at erkjende, at han har Uret; thi det kan han ei erkjende, naar han fremstiller et Begreb saaledes, som han, efter den Sprogbrug, han har hørt, har maattet danne det. Rigtigt behandler man ham, naar man gjør ham opmærksom paa Begrebernes Fluiditet og viser ham, hvori hans Feil egentlig bestaaer: at den egentlig er Mangel paa Færdighed i at sætte sig ind i Andres Synskreds, altsaa i Almindelighed Mangel paa Sympathie og et hjærligt Sind. Man skal gjøre ham opmærksom paa, at i en Tvist om Begreber ofte begge Parter have Ret.

Er en spidsfindig Adskillelse af synonyme Ord ei grundet i Sprogbrugen, da er den vilkaarlig; men er den heller ei grundet i Begrebet, da er den haarkløvende.

En Adskillelse af Begreber blot efter Sprogbrugen er aldrig, som saadan, en filosofisk Tænkning.

Det er vanskeligt at modtage Andres Begreber paa en Maade, som aldeles tilfredsstiller dem; thi finder man, at deres Bemærkninger altfor meget forstaae sig af sig selv, da ere de jo ikke værd at meddele. Man maa da, for at tækkes, indstrænke dem noget; men her er det vanskeligt at holde Maade.

Det er en forunderlig Tanke for Mænd, hvis Virksomhed i Livet berettiger dem til en Plads i Historien, at en Digter maaskee kan falde paa at stille dem frem som flette Personer, uden at de kunne faae nogen Fyldstgjørelse, uden at Poeten bliver Tremærksmand derfor.

At det kan lægge Idmyghed for Dagen, at en Mand paa-
staaer, han veed Intet, men hans Erkjendelse hviler paa Tro, det er en begribelig Sag. Men at det kan lægge Idmyghed for Dagen, at udvide sin Sætning derhen, at man paa-
staaer, at hele Menneskeslægten ikke kan bringe det til Videre, det synes at burde benegtes. Den, der paa-
staaer, at fuldkommen Erkjendelse er Slægtens Bestemmelse, lægger heller ingen Stolthed for Dagen; thi han paa-
staaer jo ikke derfor, at han selv besidder fuldkommen Sandheds-Erkjendelse.

Der gives en Maade at producere sine Ideer paa, som er særegen for den kristelige Tid, og som aldeles strider mod den antike Smag. Forfatteren gaaer ikke svanger med Ideen til et classisk Værk, til den er moden hos ham, og anvender ei idelig Kritik og Arbeid paa Ideens Fremstilling. Derimod gaaer hans hele Liv op i en sammenhængende literær Virksomhed; hans Begreber udvikle sig under Arbeidet, saa at hans hele Forfatterliv kun er at betragte som en offentlig Tænkning, et Slags uophørligt Skriftemaal. Man seer hans Stræben i alle de Stadier, den har gennemløbet, som en sammenhængende Strøm; men man seer ingen afsluttede Producter med selvstændigt organisk Liv. Jean Pauls literære Efterladenskab er et passende Exempel paa denne ubegrænsede Productivitet, der kun har sit Princip i Forfatteren selv, og for at tage et Exempel, der ligger nærmere, Grundtvig. Goethes og Dehenschlägers Værker have derimod classisk Kunstværds.

Der gives dem, der saalænge fortsætte deres Studium af philosophiske Skrifter for at finde det System, der kan tilfredsstille dem, at deres Evne til Selvtænkning meer og meer forsvinder. Det gaaer dem som Pharaos syv magre Køer, der aade de syv fede og bleve endda ikke fede.

Naar man lader en fortløbende Paraphras følge med et philosophisk Foredrag, da skeer det fornuftigviis ikke saameget for at derved skal vides, hvad der menes med de philosophiske Sætninger, som hvad der skal forstaaes ved de Phraser af den almindelige Menneskeforstand, som man betjener sig af.

Et Begreb kan succesfult forandres saameget, at det ei meer kan regnes for at være det samme. Paa den Maade forsvinde selv Begreber, der have været betegnede med et Ord. — Begrebernes Stamtræ.

Det er Hovedsagen i al menneskelig Erkjendelse, at man kan føre den tilbage til dens Kilde og forbinde den Overbeviisning dermed, som dens Oprindelse berettiger os til.

Nogle holde for, at det er godt, en Lærer i Philosophien ikke selv har meer Forstand, end der hører til for at opfatte Andres Systemer, at de fremmede Tanker desto renere kunne gaae igjennem ham, naar han selv er aandelig tom, fordi derved alle Tilfætninger forebygges. De ville have ham betragtet som en blot Referent.

Dypfindelse: En personlig Gud, præpareret ved Speculation, saaledes, at ikke blot alle Bibelens Uttringer, men ethvert Udsagn i katholske, evangeliske og reformeerte Symboler passe dertil.

Ann. Kan ogsaa bruges af Muhamedaner og Jøder.

Der gives forskjellige Slags Afguder. Israels Børn tilbade en Kalb af Guld. Somme eenfoldige Præster iblandt de Christne tilbede visse Vocabler i deres Modersmaals Lexicon; visse Talemaader og Ord holdes aldeles hellige, og det taales ei, at Om-
skrivninger sættes i deres Sted; de have et fiint Gehør for hvad der harmonerer med den Lyd, de troe paa, og hvad der staaer i Disharmonie dermed, og kunne derfor blot ved Drets Veiledning forkjætte Folk uden at bruge deres Forstand eller deres Fornuft. Andre, lidt mindre eenfoldige, tilbede en sandelig Forestilling af deres egne Phantasier. Disse overseer de Foregaaende, fordi deres Gud dog er et Aandsproduct og ikke umiddelbar meddeles ved Luftzitteringer.

Man skal ikke søge at skaffe en Videnskab Interesse ved andre Midler end dens egne. Phantasiespil (et figurligt Foredrag) og Udbrud af Følelse skal ikke bruges som Løkkemad i det philosophiske Foredrag; thi derved afdrages Opmærksomheden fra det Væsentlige; men Interessen skal alene søges i den fuldkommen tilfredsstillende Overbeviisning. Begrebet skal fremstilles saa reent som muligt. Hvorfor skulde man i Foredraget af Philosophien heller betjene sig af Phantasieens Prydelse end i Foredraget af Mathematiken. Der falder man jo aldrig paa at colorere de geometriske Figurer, for ved et smukt Farvespil at lokke Læseren til Videnskabens Studium.

Til Lyksalighed udkræves, at Individets Liv har Sammenhæng og Fylde; at en Hovedstræben udtrykker sig i Livsyttningernes Række, og at man ved at see tilbage finder, at Noget derved er frembragt. (Frembringende Virksomhed er, især i den nyere Tid, bleven erkjendt for Lyksalighedens Kilde. Det kan den være, selv naar man ei er sig bevidst, at et høiere Liv derved aabenbarer sig igjennem En, som denne Tanke ei synes at være synderlig levende hos Goethe og Andre af vor Samtids Dygtige.)

Naar orthodoxe Præster maae være de vantroe Forfattere stor Tak skyldige; thi i Grunden have de ingen fast Overbeviisning, og deres Tro vilde lidt efter lidt svinde hen, naar den ei styrkedes ved deres Kamp imod den blinde Troes Fjender.

Men der ikke under Erkjendelsens Udvikling dannes temporære Begreber, som ei skulle blive staaende i Bevidsthedskredsen? — Naar man siger, at A muligen kan forbindes med B, da danner man et temporært Begreb, nemlig det: „muligen at forbindes med B.“ Et saadant Begreb dannes derved, at flere Begreber i Tænkningens naturlige Udvikling flyde sammen til eet. Det er et Slags Begreb, som har det Kjendemerke, at paa sig paa flere Gjenstande, men kun paa en indskrænket Kreds. — Saadanne temporære Begreber forsvinde som Bølger i Havet.

Det omtvistes meget, om Fremskridt i Erkjendelsen gjøres ved Slutninger eller ikke. Den almindelige Tænkning gaaer i Sandhed for sig ved Slutninger, og det kommer af, at man ikke selv har dannet sine Begreber. Naar man antager, at en bestemt Plante har Generationsdele, fordi alle Planter have dem, da har man naturligvis ei selv ved Induction dannet den første Sætning, men antaget den paa Andres Autoritet.

Forsøg. Driften, den egoistiske, leder Mennesket til at stræbe efter egen Lyksalighed, der deels søges i en Udvikling af Individualiteten, deels i den behagelige Følelse. Disse Formaal kunne deels søges umiddelbart, i en Virksomhed, der kræves af Personligheden eller skaffer Nydelse, deels kunne de paa en mere umiddelbar Maade søges, idet man stræber at tilveiebringe det Forhold mellem sig og Omverden, hvorved den personlige Eksistens kan fremmes, eller behagelige Følelser naaes.

Grund til en Erkjendelse kan være Erkjendelsen af en Enkelthed i et reelt Heelt, som nødvendigviis medfører Erkjendelsen af en anden Enkelthed. Videre: Erkjendelse af Aarsag eller af Virkning, og endelig kan en mere omfattende Erkjendelse betragtes som Grunden til den mindre omfattende.

Et Slags Domme, hvorved Fremskridt gjøres i Erkjendelsen, som tidt havde lidet eller intet Værd, ere de, hvorved et Forhold mellem Forestillinger i Bevidsthedskredsen erkjendes; f. Ex. „hvormange Biser kan du, som begynde med Bogstavet A?“ — Saadanne vilkaarlige Sammenstillinger gjøres af en uægte Reflexion. Exempler herpaa ere de vilkaarlige Spørgsmaale i den saa kaldte Præstepine. Derimod fører den Reflexion til Erkjendelse, hvorved man abstraherer de grammaticalske Regler, de forskjellige Declinationer og Conjugationer.

Til det grammatiske Studium af et bestemt Sprog eller af Sprog i Almindelighed, naar det drives med blot Reflexion, hører meer Sukommelse end Forstand. Man kan derfor glemme en grammatisk Bemærkning, man har gjort (ogsaa i Syntagen), fordi man ikke staaer paa det Standpunct, hvorpaa man gjorde Bemærkningen. Saaledes kan man glemme synonyme Distinctioner, som man selv har gjort, fordi man skjelnede Begreber efter tilfældige Mærker — paa en i Formen vilkaarlig Maade.

Den Philosoph, der styer Tænkningens Arbeid og søger dens Nydelse, ligner den Vandringsmand, der kommer kun seent afsted, fordi han hvert Dieblit vender sig om og tager Prospecter i Diesyn. Philosophen tager nemlig Prospecter i Diesyn, naar han ved hvert Skridt, han gør frem paa Erkjendelsens Vej, skal forsøge, hvorledes han nu kan anvende sit System paa alle Videnskaber og alle Livets Forhold.

Mange Skribenter bruge Fragmenter af deres Videnskabs Historie i deres Foredrag blot for at rejse sig selv en Triumphbue paa dens Ruiner.

Sentimentalitet er gjerne forbundet med Arrighed. Hvem kalder man arrig? Den, hvis Brede vækkes derved, at han opfordres til Virksomhed. Der gives dem, der ere saa sensibele, at enhver Paavirkning udenfra, der hindrer dem i at forfølge deres Tankegang eller at overlade sig til deres Forestillingers tilfældige Lob, bringer dem i Affect. Dem kan man kalde arrige. Der gives flere Slags Arrighed, f. Ex. den skeptiske, hvis Træl finder Betænkkeligheder ved Alt, fordi han mangler Kraft til at fatte en Beslutning. Han knurrer over sine Omgivelses Virksomhed for at faae Leilighed til at overveie, om den er fornuftig eller ei.

De, der ved Reflexioner over enhver Livsytring af dem selv hindres fra Productivitet i Mændernes Rige, troe gjerne om dem selv, at de kunde producere meer end Andre, naar de vilde. De soie, at enkelte Stykker af Andres Producter, hvorover de reflectere, kunde gjerne gennemreflecteres endnu meer, end de ere, og slutte da falskeligen, at de ere hævede over Forfatterens Standpunct. Deres Reflexion er netop Grunden til at de ikke kunne producere. Disse Folk ere hovmodige; de kjende ikke Forskjel mellem Reflexion og Product.

Der gives et Slags nyere Poeter, som Intet mangle i at være Kunstnere uden en afgjort Interesse for Et eller Andet i Livet. I deres Bærker savnes hverken mechanisk Færdighed eller naturlig Drift til Production, men Indhold. Ingen politisk, ingen sympathetisk Interesse udtales i deres Arbejder, ja ei engang en stærk Sandselighed eller Selvbevarelsesdrift. Alt synes at være

deres lette Sind ligegyldigt uden Kunsten, men denne lader sig ikke saaledes isolere, allermindst hos Digteren. Det er ikke den Grad af Objectivitet, som man undertiden kalder Ironie; thi dens Forfatter maa have hævet sig til et Standpunct, hvor Egoisme og Sympathie ei ere tilintetgjorte, men tilstede som underordnede Elementer i en høiere Sindsstemning. — Evne uden et Stof er en Fiction. Men i den nyere danske Literatur seer man tidt en Evne, der er saa meget adskilt fra Stof, som det er muligt: der er netop saa meget Stof tilbage, at Evnen kan lade sig tilsyne derved; og derved maa Evnen tage sig desto brillantere ud, jo meer den er i Forhaanden og staaer seierrig over Stoffet.

Da det bekjendte Fragment af Ciceros Afhandling om Statsforfatningen for nogle Aar siden udkom, blev det med Begjærighed søgt og læst selv af dem, der kun havde læst lidet af Ciceros øvrige Skrifter og altsaa kunde finde meget Andet hos ham, der for dem ligesaavel maatte have Nyhedens Interesse. Et lignende Phænomen viser sig i den Nysgjerrighed, hvormed mange Menneſker længe efter at gjøre Bekjendtskab med andre Himmelegnes Bæxter og Beboere, uagtet de langt fra rigtig have seet de Planter og Dyr, der findes paa den Plet af Jordkloden, hvorpaa de leve. Hvis de, som med største Begjærighed vilde betragte et Insect fra Maanen, ret gjorde sig bekjendte med deres Fødeegns Insecter, maatte de tilstaae, at de derved stiftede endeel Bekjendtskaber, som for dem havde netop samme Nyhed.

Der gives Menneſker, som, hvergang et Begreb sættes i Bevægelse hos dem, begynde forfra paa al Erkjendelse. I enhver Samtale danne de sig et nyt System, og glemme det strax igjen.

Den sociale Philosophie er et eget Genre.

At Brøden umiddelbart drager Straffen efter sig, udtrykkes ved Ordet *Atq.* Det er den første umiddelbare Erkjendelse af den Enhed, som Reflexionen adskiller i Brøde og Straf, og som Philosophien igjen gjør gjeldende. Ogsaa i Pauli Brev til de Romere erkjendes Synden for en Straf for Synden.

En Iyrist Digter udtaler en Anskuelse af sin egen Individualitet; deraf sees det Modsigende, der er i, at en Iyrist Digter efterligner Andre.

Den, der skal være god Systematiker, maa have et langsomt Hoved; thi de hurtigere Genier kunne ei i deres hele Levetid arbejde paa eet Kunstværk. Det hurtige Hoved kan i et enkelt Værk have været Systematiker for sig selv, men ei for Andre. Bygningen, der i en kort Tid stod for hans Bevidsthed, forsvinder igjen, uden at være bleven fastholdt i en Tegning.

Stor Meddelelseslyst hindrer Folk i at blive Systematikere; thi Systematikeren forstaaes af Faa.

I det classiske Foredrag udtales Philosophien paa en systematisk Maade, men Friheden har overvundet Systemets strenge Arkitektonik. Bedbenderanker have slynget sig om Arkitekturens haarde Skikkelser, uden aldeles at have skjult dem.

Naar Mennesker, der ingen Indsigt have i det systematiske Foredrags Natur, udgive enkelte Utringer af deres Sammenhæng, for at forskjette dem, kunde man betale dem med samme Mynt ved af de Parter i deres Tale, der have organisk Sammenhæng, nemlig deres Perioder, at udgive en Sætning eller halv Sætning

og saaledes paaftaae, de have sagt det Modsatte af hvad de have sagt. Man kan undertiden affkjære et Iffe fra en Sætning, hvorved den contradictorisk modsatte Sats fremkommer.

Naar En finder et Skrift godt, fordi han kjender Forfatteren, medens Andre, for hvem Forfatterens Personlighed er ubekjendt, frakjende det alt Værd, da er det ikke sagt, at hiin har Uret.

Den dygtige Karl maa ikke ræddes for ret tydeligen at indsee, hvor lidet man i det korte Liv kan udrette.

At den, der opfatter en Andens System (en Fichtianer, Schellingianer), har større Forvisning end Systemets Ophavsmand, er høist naturligt; thi den Opfattende finder, at hvad der rører sig hos ham selv, har ogsaa rørt sig hos en Anden.

De fleste Disputer have følgende Form: Cæjus udsiger om A Prædicatet B; Sempronius negter dette Prædicat om A. Cæjus gaaer ud fra den Paastand, at A er B, C, D og følgelig B, altsaa fra sit eget Begreb om A. Sempronius negter hans Ret til at opfatte A paa den Maade. Striden bliver da til en lingvistisk, og Sproget gjøres til en Dommer i philosophiske Materier.

Somme kunne ei lade deres aandelige Kreaturer gaae ud paa Literaturens Fjæled, uden at have sat deres Mærke paa dem og paa den Maade hævdet deres Eiendomsret.

Tilfredsstillelsens Følelse er ligesaa vel blandet, naar Savnet kommer af Bidebegjerlighed, som af en eller anden organisk Drift. At Bidebegjerligheden kun kan tilfredsstilles succesfult, er

høist ubehageligt for den, der tydelig i sin Phantasie har udfæstet Planen til dens Rættelse.

Beltalenhedens Fylde kommer af Følelsens Virksomhed, ei af den stærke Attraa.

Philosophiens Studium maa tildeels være et historisk Studium; men Philosophiens Historie er ei en philosophisk Disciplin, i det Mindste ikke, naar den fremstiller Systemerne i deres egne ydre, vilkaarlig eller historisk bestemte Former. En anden Sag er det, at fremstille den menneskelige Aands nødvendige Udviklingsgang paa de forskjellige Stationer, den maa gienngaae (som Hegels Phänomenologie des Geistes); men da behøver man ei at opregne Navne, Aarstal og andre Tilfældigheder.

Det gaaer med det Gode, som med det Skjønne — det maa umiddelbart erkjendes, kan ei skildres ved farveløse Begreber.

Den, der for at fremme et Gode vilde tillade sig et umoralsk Middel, var i Modsigelse med sig selv, da han umiddelbart tilintetgjorde det, han vilde fremme. Man kan ikke fremme det Gode ved det Onde. (Rovercapitainer, som stjæle fra En og give til en Anden). Det Gode er noget Positivt; det udbredes ved enhver ædel Bestræbelse, der smitter Andre med samme Sindelag. Man kan raabe til den, der ved Hensigten anseer det flette Middel helliget: Vilde du i den Tingenes Orden, som du ønsker fremmet, see en saadan Lumskhed, en saadan Intrigue &c.? — Nei — Da hindrer du jo for din Deel, at dit Maal bliver fremmet.

Naar To ikke philosophere med hinanden, men hver for sig, da komme de til at staae næsten fjendtligen imod hinanden, da den One kun ved et stærkt Arbejde kan sætte sig ind i den Andens System.

Jeg kan begribe, hvorledes et Menneske kan udføre et System med en af ham selv dannet Terminologie; men ikke, hvorledes han som Lærer i en Række Ord kan gjentage det, uden at ledes derved.

Begeistring er en forbigaaende Tilstand af den virkelige Bevidsthed; den er en Middeltning af hensigtsmæssig Virksomhed og Affect. Enthusiasme er noget Varigere. Man kan udføre et mangeaarigt Værk med Enthusiasme, ei med Begeistring (Affect).

Den momentane Exaltation er undertiden af en lav sandelig Natur med overveiende organisk Bevægelse. Den stærke organiske Forandring vækker nødvendig Reflexion (thi det maa jo enhver heftig Affection gjøre), og Affecten vedligeholdes da som Glæde over den egne Virksomhed og Fortabthed i Ideen. En saadan halvsorrykt Fryd over en Forhøielse af det vegetative Livs Functioner, f. Ex. af Blodcirculationen, lyser tidt ud af Dinene paa fanatiske Præster, som undertiden endogfaa skjære Tænder og fordreie Ansigtet i deres Henrykkelse. Den tages af Føbelens lavere Deel, især af udannede Qvinder, for Enthusiasme.

Sindspaghed kan undertiden bestaae deri, at en saare liden Deel af Bevidsthedens Kreds til ethvert Tidspunct er belyst.

Alt Fruentimmer meest lade sig beherske af dunkle Følelser, kommer maaskee af, at deres Tænkning ikke med Energie udføres i Ord.

A er B, fordi A er B, C, D. — See her de philosophiske Dilettanters Logik og Metaphysik, fremstillet i et kort og fatteligt Begreb. Paa den Maade slippe de fra al aandelig Locomotion. Ved Dilettanter forstaaer jeg da her ei dem, der have Lyst til

Philosophie uden deri at have gjort store Skridt, thi da erkjender jeg fuldkommen, at jeg selv er en Dilettant; men derved forstaaer jeg dem, der troe, at Philosophien er dem medfødt, og alle sande philosophiske Bærere ere de, der af dem kunne læses uden Anstrengelse til let og behagelig Tidsfordriv, som en af Walter Scotts Romaner eller det Ugeblad, ved hvilket de efter Middagsmaaltidet vegetere. Al anden nok saa ringe Videnskab, om det saa er den lille Katechismus, indrømme de man kun kommer til ved Selvvirkksomhed; men Philosophien alene er dem forlenet uden Arbejde, som en Gave fra Himmelen.

Jeg begriber meget godt, at en Philosoph, der er fuld af originale Ideer, heller danner sig selv et Ord eller paatrykker et sædvanligt Ord et ganske nyt Stempel, for at hans nye friske Erkjendelse ei skal flyde sammen med et eller andet livløst Begreb, som Mængden fører i Munden. Dette vilde han sikkerlig ofte udsætte sig for ved at vælge et brugeligt Ord, der nogenledes svarede til hans Idee, fordi de gamle mægtige Associationer, der klæbede fast ved dette Ord, vilde kvæle den nye Spire, som han vilde nedlægge.

Den Philosoph, der bruger et Ord efter en af de Betydninger, det har i den almindelige Sprogbrug, maa naturligvis, dersom Ordet skal gjøre væsentlig Tjeneste i hans System, give det bestemtere Grændser, end det i det friere Foredrag har; men derved udsætter han sig for, at Sætninger i hans System kunne udrides af deres Sammenhæng og ved det nystemplede Ord klinge besynderligt for Mængdens Øren.

Det er langt naturligere, ved et teknisk Udtryk at sammenfatte flere forskellige Begreber under een Benævnelse, end ved alle de forskellige Begreber at gjøre opmærksom paa deres fælleds anonyme Enhed.

De, der troe, at en stor Philosophs Terminologie gjør det vanskeligt for dem, at sætte dem ind i hans System, tage tidt meget feil. Naar Fremstillingen er, som den bør være, da lettes Opfattelsen tvertimod ved de faste Terminer. Hvad der er vanskeligt for dem, er egentlig, at sætte sig ind i de nye Begreber. Den, der finder det saa svært, at lære en Philosophs Nomenclatur, klager slet ikke over, at han i et Skuespil, som læses i et Par Timer, for at fastholde Forestillingen om Charaktererne maa lære Personernes Navne, hvis Tal undertiden er ligesaa stort som de Terminer, man klager saa bitterlig over. Det er i Philosophien ikke det nye Tegn, men den nye Begrebsarticulation, som kræver Anstrengelsen.

I et fuldkommen organisk udviklet Foredrag er ethvert Begreb Centrum for det Hele.

Naar man overlader sig gandske trostigt til en Idee og følger dens Veiledning, uden ængstelig at forsonse hver Sætning med gjængse Synsmaader, da ansees man gjerne for phantastisk. Det vil jeg vist blive anseet for, naar jeg i mit Værk om Affectation paastaar, at ingen Livsyttning har Sandhed, uden deri ligger skabende Selbvirkksomhed. Udsigelsen, Fremstillingen af en Tanke, har egentlig kun da Sandhed, naar Tanken i det samme Dieblis frembringes. Siden er der allerede fremherskende Mimet deri. — Men desuagtet er det menneskeligt, at reproducere Tanker; thi kun en Guddom er altid skabende. Mennesket maa i Tankernes Rige regnes for et drøvtyggende Dyr.

Det er Umagen værd, at lægge Mærke til den Egenkab hos visse Mennesker, at de nødigen erkjende et Værk, de arbeide paa, for fuldkommen færdigt. Det forekommer dem bestandig, at der endnu maa være endeel Smaating at rette derved. Dette

Phænomen kommer ei af Dovenskab: vel have de Mennesker, vi mene, tilfældeds med den Dove, at de gjerne opsætte, men de opsætte ei som den Dove at arbejde, de opsætte kun, at lægge den sidste Haand paa et Arbeide. Bare de blot Dove, da kunde de jo lade Arbeidet være godt nok og blive, som det var. Dog kommer maaskee denne Mistillid til eget Arbeide for en stor Deel af den Omstændighed, at de vide med dem selv, de have Bane til at gjøre deres Arbeide flygtigt uden at udføre det synderligt i det Enkelte.

Nytten af at nedskrive sine Tanker er i Særdeleshed den, at man nødes til at tænke dem færdige, og ikke lade dem, allerede som ufuldbaarne, fortrænges af andre.

Et væsentligt Requisit for den philosophiske Speculation (meer væsentligt, end de Fleste troe) er et rigtigt Begreb om Forholdet mellem Ord og Tanke.

Bed tekniske Udtryk nøder man Læseren til i Systemet at søge Ordets Betydning, og ei at søge Ordets Betydning i dets Lyd. Sibbern nøder ved Ordet *actuel*, i sin *Pathologie**), Læseren til at modtage et nyt Begreb.

Den, der vil foredrage en philosophisk Disciplin saaledes, at han historisk foredrager store Forjængeres Meninger om enhver enkelt Qvæstion, bærer sig ad som et Menneske, der maler Billeder i Vandet; thi som eet Begreb begynder at danne sig, lader han det strax fortrænges ved et andet Begrebs Begyndelse. Han efterlader ligesaa lidet noget blivende Product af sin Virksomhed,

*) Egentlig, *actuel* Sindsstemning. Sibbern: Menneskets aandelige Natur og Væsen, 2den Deel, S. 7.

som den, der paa en Tavle begynder allehaande Malerier, men udsletter dem igjen, alt som han begynder derpaa, eller som Drengen, der begynder at opføre allehaande Bygninger af Kort og strax river dem overende igjen. — En Lærling kan have ondt nok ved at følge et Begrebs Udvikling i sine Forgreninger, fordi den ene Opfattelse let fordunkler den anden noget; men aldeles umuligt bliver det ham, hvis Læreren vil forevise ham afrevne Stumper af forskjellige philosophiske Systemer, som i denne affjælede Tilstand ei kunne vække noget Begreb. Det speculative Hoveds Interesse kan ei vækkes ved en saadan Fremgangsmaade, da ingen Genhed kan fastholdes i et saadant Virvar. Tilfredsstillet derved kan det blot historiske Hoved kanskee blive, der danner sig Forestillinger, hvor det skulde danne sig Begreber. Begrebet bliver et Object, i Stedet for Principet i en Erkjendelse.

Blotte Discusser, Conversationer over philosophiske Gjenstande, ere ei at foragte, naar de falde i Tidens Aand, ellers maatte jo mundtlige Samtaler af saadant Indhold slet ikke have noget Værd. Egentlig Indsigt kan jo rigtig nok paa denne Maade kun hos Omgangsvenner tilveiebringes (hvilke kjende hinandens Bevidsthedsfreds); men naar Qvæstionerne deels slutte sig noget til Seklets fælleds Bevidsthedsfreds, deels bruge et almeengyldigt Billedsprog, kunne slige Meddelelser ogsaa have deres Værd som aandelige Incitamenter. De ere da ikke Monumenter for mange Sekler, men Diebliffets nødvendige Livsytringer, der med Resignation finde dem i et Liv af saa Nar, ligesom det egentlige Mundsveir kun fører et Minutliv.

Naar en lingvистisk Poet siger: det røde Blod, tænker han ikke paa den egentlige Blodfarve, men snarere paa Rosen-couleuren, som den almindeligere.

Med de hypochondriske Bragere, der give deres egen Sterilitet og Mangel paa Receptivitet Skin af en uendelig Søgen efter det Ideale, have vi Intet at gjøre. De give sig Skin af et uendeligt Indhold, som de kunde lykfsaliggjøre Verden med, hvis de ansaae Verden for værdig dertil. Endnu lade de Gfeste sig blænde ved en saadan paataget fornem Mine; men der kommer vel den Tid, da man indseer, at intet Væsen har andet Liv, end det, som det paa en eller anden Maade yttre. Den Mulighed, som ikke bliver til Virkelighed, er et Phantasma; men den, der i Samtaler udfolder en riig Natur, yttre naturligtvis i høi Maade et virkeligt Liv.

Det er en høist uhenfigtsmæssig *) Fremgangsmaade, at gjøre Tilhørerne — under et philosophisk Foredrag — opmærksomme paa, at det samme Ord ogsaa kunde tages i en anden Bemærkelse. Derved begynde disse ved sig selv at tænke sig Consequenter af en saadan Forandring; to modstridende Begrebsudviklinger tage deres Begyndelse, hindre hinandens Liv og fortrænge hinanden tildeels. Der vækkes en Svimmel i Tænkningen.

*) Just ikke altid uhenfigtsmæssig, da derved undertiden opnaaes den virkelige Hensigt, at give en Disputats eller et Collegium anstændig Udstrækning.

De opførte Mennesker ere aldrig onde, da de ere for skeptiske til at være fast overbeviste om, at Dyden er Intet.

Da kommer et philosophisk System til at leve, naar det ophører at eksistere som bestemt, men kommer til at danne en Bølge i Tidens Strøm.

Alt Individet har sit Jeg i den fuldeste Hengivenhed, seesderaf, at det trækker sig tilbage fra Hengivenheden, dersom det Genrivende findes at lede det uovereensstemmende med dets Natur.

En Lærer i Philosophien bør gjøre sine Tilhørere opmærksomme paa, at de tekniske Terminer ei have en almeengyldig Værdi.

I Garves saakaldte philosophiske Afhandlinger haves et Mønster paa den phisosophiske Conversation. Ligeledes i mange æsthetiske Afhandlinger af Brødrene Schlegel.

En gammel akademisk Lærer sagde engang til mig, at hans Forelæsninger skulde indrettes anderledes, hvis jeg vilde høre dem, end i modsat Fald; „thi“, sagde han, „jeg gider ikke lækkret for de unge Studenter.“ Dette, som han naivement tilstod, kom fra en Stemning, som han har tilfældes med Flere; de ville ikke lade deres Subjectivitet skinne frem, naar de tale til deres Undermænd.

Som Enkeltræsen opfylder Mennesket sin Bestemmelse ved at være Borger; som den, i hvem noget Universelt lever, er han et Led af Menneskehedens Totalitet i alle Tider og alle Egne.

Det er undertiden det bedre Hoved, som ei kan godt skrive saakaldte Afhandlinger i Modersmaalet, fordi han føler Savnet af faste Udgangspuncter. Begrebernes organiske Sammenhæng begynder at danne sig hos ham, og idet han seer, at det ene nødvendigviis forudsætter det andet, er han ude af Stand til at gjøre Begyndelsen.

En classisk Reisebeskrivelse kan ei forfattes under selve Reisen. Den Reisendes Commentar afgiver blot den prosaiske Sandhed; men i Erindringen komme Erfaringens bedste Momenter til Live, nemlig de, der levedes ubevidst. Det tilfældige Stof falder af, og et poetisk Billede, en episk Efterklang af Virkeligheden kan nu frembringes.

Forskjellen paa Omgang med Bøger og Omgang med Mennesker stikker egentlig deri, at man ikke kan bringe Bøger til at tale om, hvad man vil. Bogens Forfatter gjør sin Personlighed gjeldende, og Læseren gjør sin gjeldende, men Foreningen kan ei gaae for sig. Forfatteren maatte modificere sine Ord lidt, og Læseren sine Fordringer lidt, for at de kunde komme til at harmonere. Da man ei er vis paa, om Forfatteren i Samtale vilde modificere sine Tanker saameget, at man kunde optage dem i sin Bevidsthedskreds, bliver man altid noget uenig med ham.

Den Mening, at Begeistring (Enthusiasmus) kjendes paa en Acceleration af Aandsvirkksomheden, er af den Grund urigtig, at Quantiteten ikke afgiver nogen grundig Begrebsforskjel. Jæst Overbeviisning om en Virksomheds Realitet er ligesaa væsentligt et Requirit.

Derfor En, der bruger et tørt Foredrag, en enkelt Gang vil sige en Vittighed, da kan han være vis paa, at de strax derpaa følgende Tanker ville gaae tabte for Tilhørerne. Jo mindre Foredragets Sammenhæng har indre Nødvendighed, desto meer vil en springende Phantasie sættes i Bevægelse hos Tilhørerne. Fordi en christelig Præken i Almindelighed indeholder fremstikkende sandkelige Steder, tabe Tilhørerne let Traaden i det Hele.

Den phantaserende Asociation bevæger sig indensfor større Kredse, jo mere udannet Individet er; ved Stoffets Formerelse blive de enkelte Asociationskredse mindre, men naar Forstandens Stof udvides, blive dens Asociationskredse større.

Den constitutive Forskjel paa Taler og poetiske Værker er, at hine ville fremme et bestemt Diemed; de have ikke deres Diemed i sig selv, saa at de talende Kunster komme til at staae i samme Forhold til hinanden, som i en anden Sphære Architectur og Plastik.

Den Interessé, der vækkes ved en usystematisk psykologisk Bemærkning, er ei nogen philosophisk Interessé. En saadan Bemærkning bliver kun interessant for Philosophen, naar han seer et almindeligere Begreb deri.

At den oekonomiske Virksomhed er saa aandsførtærende, kommer af, at den medfører saa mange heterogene Syssler, som ei have nogen objectiv Enhed.

Idee=Associationen frembringer en Bevægelse i Bevidsthedsfredsen, der svarer til Blodcirculationen i det blot organiske Liv. Den, der fører et Planteliv uden vilkaarlige Bevægelser, kan sammenlignes med den, der overlader sig i Idee=Associationens Bold.

Det er ikke for at lære unge Mennesker visse Facta, man foredrager en Psychologie, men for at vække et Total-Begreb hos dem, saa at, hvad der i en Psychologie ei bliver deduceret af Enheden, slet ikke har noget Værd.

En overfladisk Betragtning vil sige: „Haandbøger, der ere udarbejdede ved mange Aars Anstrengelse, i hvilke hvert enkelt Udtryk mange Gange er forandret, og det, der tilsidst er beholdt, veiet med megen Omhu, saadanne Haandbøger paastjønnes sjelden af Læseren, der aldrig kommer til at vide af de mange fine Bemærkninger, der have ført til den nuværende Form, eller de mange sindrige Skrupler, der have givet Anledning til indsliffede Ord og Sætninger.“ Saaledes vil især manges Forfatter tale og troe, der skeer ham stor Uret, naar andre mere flygtigen udarbejdede Bærker, der ere støbte af eet Stykke og skrevne ved een Idees Lys, sættes over hans ængstelige udpenslede, stykkevis sammensatte Arbeid. Men — det Bærk, der ei taler til Aanden, og følgelig ei er skrevet efter en dyb Anskuelse, bliver aldrig ved

den fortsatte Omarbejdelse forvandlet til et classisk Værk. Tiden bliver vel engang saa myndig, at den kommer ud af den For-
 mening, at Arbejder, der ei ere udsprungne af et klart Undsaa-
 gelses-Dieblis, desuagtet vel kunne være skikkede som Ledetraade
 ved Drenges eller Unglingers Underviisning. En Haandbog, der
 skal due til saadant Brug, maa være udarbejdet af en Mand,
 der har haft Erfaring i det Slags Underviisning, og som har
 udarbejdet sit Skrift med sindig Overveielse; men Ideen dertil
 maa være udkastet med Enthusiasme, og den varme Interesse
 maa under Arbejdet have været vedligeholdt. Et Livsprincip maa
 røre sig deri og oplive alle de organisk sammenhængende Dele,
 ellers kan ingen Interesse vækkes hos den Lærling, der skal
 modtage Foredraget.

Den, der skal skrive en god videnskabelig Lærebog for Ung-
 dommen, maa besidde den Indsigt, han vil udtale i sit Skrift,
 som et Begreb, hvilket han besidder ved umiddelbar Intuition.
 Den hele Indsigt maa for Autor selv indeholdes i een Sætning,
 hvoraf det Hele kan udvikles, ligesom Træet udvikles af et Frø;
 Alt maa virkelig indviklet ligge i en Grundanskuelse og deraf
 saaledes udvikles, at Intet øges til udenfra, fordi det pleier at
 tages med i Lærebøger over samme Videnskab (eller fordi Fore-
 draget derved faaer en vis Udstrækning).

En Historie af Philosophien, foredraget for unge Stude-
 rende, maa enten være aldeles exoterisk, saa at ingen egentlige
 Begreber sættes i Bevægelse, eller den maa være aldeles esoterisk,
 maa være en Historie af den menneskelige Bevidstheds Udvikling,
 saaledes som denne ogsaa kunde gives aldeles a priori. Vil man
 derimod sætte forskellige stridige Begrebsudviklinger i Bevægelse,
 da krydse de hinanden ligesom de excentriske Cirkler, der dannes
 i Vandet, naar man kaster flere Steene deri.

En og anden ung Philosophus føler en Rydelse i den Forestilling, at Philosophien ei er tilgængelig for Alle, og at de ere Medvidere i en vis Terminologie, som ikkun den kan fatte, der har sat sig ind i et System. Deres Glæde ligner omtrent Soldatens, der bærer et hædret Corpses Uniform, og deres hoverende Fremfærd, deres haanende Sideblik til Uindviede ligner omtrent Drengens, der holder sin tillukte Haand hen for en Legekammerats Dine, idet han siger: Du veed ikke, hvad jeg har i min Haand.

Uagte Enthusiisme besjæler den, der ved Declamation, ved en heftig Yttring af Personlighed vil gjøre sin Billie gjeldende uden at tilveiebringe Overbeviisning ved Grunde. Det er en Yttring af Tyrannie og herskesygt Sindelag.

Sos visse Personer virker Naturens Tilskyndelse kunns organiske Forandringer, ei vilkaarlige Bevægelser.

Den hensmeltende Meddelelse, den sangvinke Benfælselighed forudsætter, at man ikke maa være altfor nøieregnende med Hensyn til sin Persons Sandhed. Et vist Slags samvittighedsfuld Grønlighed nøder Folk til idelig at standse Sympathiens Strøm i Omgang, fordi man ikke ubetinget kan sige Ja. Man maa først være vis paa, at man forbinder samme Tanke med en Yttring, som den, man taler med. Derimod tager den velvillige Sangviniker det ikke saa nøie; han istemmer glad en Yttring, naar den blot nogenlunde kan være Form for hans Mening, eller giver den en liden Modification, saa at Disharmonien mindre falder i Dine end Harmonien, Enheden meer end Modsætningen.

Hvor kan en anden Videnskabsmand overbevise en gammel Lærer i Philosophien, der daglig gaaer og besæfter sig ved tusinde

Ideasociationer i sine eiendommelige Forestillingsmaader? Dennes Bildfarelser ere haardnaffet Ufrud, der med lange, forviklede Rødder har snøret sig fast om utallige Naboplanter.

Hvad en forstandig Mand philosophisk tænker, er egentlig aldrig skjævt; naar han lader sig overbevise om Bildfarelser, lader han sig egentlig bevæge til at give sine Tanker en mere almeengyldig Form. Han optager en Communitets aandelige Former i Stedet for sin individuelle.

Naar man i et philosophisk Foredrag holder sig nærmere til den almindelige Sprogbrug, troe Mange, at det, der siges, er ei at tage saa nøie efter Bogstaven eller i egentlig Forstand.

Erkjendelsen af alle Forestillingers fælleds Eenhed ligger til Grund for Vittigheden og giver den sin dybere Betydning. Den er egentlig et genialt Blik for Forskjellighedens Liighed og Liighedens Forskjellighed.

Den, der kan udstykke et Begreb i ret mange vilkaarlige Dele, som blot skyldes deres Tilværelse til et Ord i Sproget, kaldes et skarpsindigt Hoved. Jo mere han tager sine Lignelser af det daglige Livs materielle Omgivelse, f. Ex. Stole, Skamler eller Grød, eller søier til de speciellere Begreber, der opstilles, unødvendige Determinationer (som Baumeister: *Ponas te Lipsiam proficiscentem &c.*), jo mere kaldes han et klart Hoved. Hume har vist for en stor Deel vundet Roes for en klar Fremstilling, fordi han i sine berømte Essays tager Lignelsen af en Billardkugle. Mindre Roes havde han faaet, hvis han blot havde sagt: en Kugle, mere, hvis han havde nævnt en bestemt Billardstue.

Den ængstelige Udarbejdelse under Begrebets Udtalelse viser, at Begrebet ei i sin Kraft er tilstede; det er Forsvarsværker, der øiensynligen ere anlagte mod Angreb udenfra i Mistillid til Begrebets egen Kraft. Hvor intet indre Liv er tilstede, forsøger man forgjeves at fikke sit Foredrag en kummerlig Eksistens ved kunstige Udenværker.

Der gives ei nogen absolut Mod sætning mellem en materialiter urigtig Tænkning og en formaliter urigtig, mellem Mangel paa Kundskab og Mangel paa Forstand. En Dom er i Almindelighed urigtig, fordi Subjectet eller Prædikatet er et urigtigt Begreb: det er altsaa egentlig Mangel paa Kundskab, der finder Sted. Er der ingen Feil i noget af de sammenlignede Begreber eller Forestillinger — siger man — da kan Dommen kun formaliter være urigtig; men, hvis man fuldkomment sammenbringer for Forstandens Die de Bestanddele af de omspurgte Begreber, der skulde komme i Betragtning, da bliver Dommen nødvendigviis rigtig. Er den formaliter urigtig, da har det, der skulde sammenbringes, ei været sammenbragt; thi den fuldendte Sammenbringelse bliver netop Dommen. Er Dommen da urigtig, da har det ei været de omspurgte Begreber, der bleve sammenholdte, ikke A og B, men A—x eller B—x have traadt i Stedet for A eller B. Man kan da, naar man vil tage det strengt, paa staae, at der aldrig fældes nogen formaliter urigtig Dom.

Jo mere subjectiv Ekstase finder Sted, desto mere fordunkles den klare Forestilling om Gjenstanden.

Ged bruges af Folk til at gjøre Effect med; den har samme Betydning i deres Tale, som Trommen i Janitscharmusik. Den rhetoriske Fynd, der ligger i Geder, vilde ved deres idelige Brug forsvinde, dersom deres Brug ikke ansaaes for Synd; men netop

fordi denne Forestilling altid ligger i Baggrunden, forekommer enhver Ged Sværgeren som en liden Heltegjerning, et Slags Himmelstorm, der smigrer Selvsølelsen. Hos Fritænkeren kan den Trods mod Belansthændighed, som ligger deri, tjene til Incitament.

Den Begjering: „Fremstil os nu Hegels Philosophie paa en populær Maade“, har omtrent samme Mening, som om En vilde bede, man vilde fremstille ham et Cedertree i Skikkelse af en Poppelstilk, et Palmetree eller en anden ham ubekjendt Plante i Form af en Kaalstok.

At ville fremstille Hegels Philosophie paa en populær Maade er omtrent det Samme, som at ville fremstille et Individ af høiere Organisation i Skikkelse af et lavere organisk Væsen, uden at det skulde ophøre at være det samme Væsen, f. Ex. gjøre En, der ikke havde seet en Tiger, dens Udseende anskueligt ved at vise ham en Tidsel, der blandt Planter var det Samme, som en Tiger blandt Dyrene.

Mon ikke unge Dagdriveres vilkaarlige Brug af Ord, deres forsættelige Forverlinger af meningslignende Ord, deres Opsætsighed mod Synonymiften, (hvori f. Ex. Billard-Bittigheder for en stor Deel bestaae), derfor er tiltrækkende for unge Mennesker, fordi deri ligger et Slags ubevidst Dialektik, en ubevidst Erkjendelse af Ordenes Fluiditet, en Anelse om de modsatte Begrebers Eenhed og altsaa eine begynnende Entfesselung des Begriffs?

Et Slags Mangel paa Sandhed i Individens Liv er den Bestaenhed hos dem, at de nodes til at sættes i Affect for at hørde deres Personlighed.

Den stærke Consequents i et strengt System med en gennemført Terminologie overvælder visse svage Hoveder saaledes ved sin Kraft, at de siden ei kunne tale uden med denne Philosophies Kunstord og glemme reent, at disse ei i Communiteten have nogen vedtaget Betydning.

En tilbagetrængt, ei fortrængt Forestilling kan man påsende kalde den, der svæver mellem den virkelige og den mulige Bevidsthedsfreds, der — som Herbart udtrykker sig — befinder sig „auf der mechanischen Schwelle des Bewußtseyns.“

Den literære Conversation refererer sig saaledes til den sunde Menneskeforstand i en vis Tidsalder, at den ei er forstaaelig, langt mindre interessant for den, der ei lever i Tidsalderen eller har gjort et Studium deraf. Exempler derpaa ere Ciceros philosophiske Skrifter, der vanskelig i vor Tid kan interessere, som Schlegelernes. Derimod har den speculative Form, som Platons og Aristoteles's, mere blivende Interesse gennem en lang Række Sekler.

Det røber en stor Mangel paa et universelt Overblik med Hensyn til den menneskelige Bevidstheds Udvikling, at ville slaae Brag paa den literære Conversation. Den følger med samme Naturnødvendighed paa et dybtgribende System, som de hundrede Echoer af et Pistolskud paa Bjergstrækningen Caucasus.

Det danske Sprogs Klang synker ned i Struben. Man seer Ræmpevisernes Skønhed meer, end man hører den. Naar man fremfører en deilig Strophe af disse gamle Viser, da tænker man egentlig Tanken meer, end man udsiger den; den kommer ei ret til objectiv Virkelighed. De ligne mere en stille Monolog, Sangeren holder ved sig selv, end bestemt articulerede Lyde. Den,

der ret skal nyde dem, maa have læst dem; ved at høre dem recitere, opfatter man dem netop; men Opfattelsen er det meest fremherkende Moment i Tilhøreren's Håndsvirkfomhed. De mange *Giatus*, de mange bløde Endelser gjøre et saadant Digts Declamation til en halv Hviſten. Kort ſagt, denne ægte nordiſke Poefie er ſaa inderlig, at den ei ret bliver yderlig. Ingen nyder Kjempeviſerne ſaa godt, naar han hører dem forelæſe, ſom naar han læſer dem op for Andre.

En Philoſoph er ei mørk eller uforſtaaelig, naar hans Terminer forekomme i ſaa evidente Sammenhænge eller vende ſaa tidt tilbage, at det Begreb, ſom dermed ſkal forbindes, fremlyſer. Anſtængſe koſter det at læſe Hegel, men han er ei mørk. Kunns en aphoriſtiſk Philoſophie, eller en, der blot er tilovers i Fragmenter, kan være mørk.

Derſom man ikke ved Embedsexamina betjente ſig af det latiſke Sprog, vilde Dialektikens Savn blive meer ioinefaldende.

Naar ſelv en Roman taber Noget af ſin Interæſſe derved, at Udfaldet (Tabelen i ſine Hovedtræk) er bekjendt, maatte da ikke meget mere Livet tabe ſin Interæſſe, hvis dets Endemaal beſtemt kunde udgrandſkes. Saaledes ſom det nu ſtaaer, ſtyrer den Fornuſtige efter Samvittighedens, ligesom Columbus efter ſit Compas, man veed ikke, hvilket Atlantica der vil blive Maalet for hans Reife.

Exempel paa en poſitiv Retsbeſtemmelfe, ſom er gjort, fordi den i de fleſte Tilfælde vil beſindes retfærdig, er den, at Sønner, ſom Mederhververe af Eiendommen, ſkulle arve Mere end Døtrene, ſjœndt diſſe i enkelte Tilfælde kunne have erhvervet, og Sønnerne tilſat.

Den største Trivialitet ligger til Grund for den Synsmaade, at de Philosopher ere de bedste, der ei have Tilhængere.

Somme Mennesker kunne i Følge deres Individualitet aldrig komme til at skrive Bøger; thi deres Selvtænkning fører dem altid til dunkelt forespørgende Begreber, der tidt ere høist originale, men som da sysselsætte dem saalænge, til de faae dem aldeles trivialiserede og altsaa berøvede Interessen.

Som Prophet, Læge og Rudsst er Mennesket ei agtet i sin Familie; men som Poet er han der mere agtet end andetsteds.

Naar Menneskets Bevidsthedsreds er et stivnet Aggregat af fire Begreber, et Slags Fortsættelse af hans legemlige Organismus, betragter han alle Forsøg paa at bringe disse anatomiske Præparater i Flud, som Fornærmelser mod sin Personlighed.

Man kan ikke føre Begyndere ind i Philosophien uden at bruge visse Begreber, som om de havde en absolut Betydning. Disse ere da at sammenligne med de temporære Støtter, man sætter under en Hvalving, indtil man er kommen saavidt med dens Bygning, at den kan bære sig selv.

Man bør tillade, at Statsreligionens Dogmer bestrides (ogsaa af Embedsmænd; — af hvem skulde de ellers bestrides?); thi derved ville Mange rigtig nok bringes til at forfaste dem; men ere de sandfærdige, da ville de bestandig med fornyet Frihed vende tilbage. Den, der med Frihed vender tilbage til deres Betsjælselse, er anderledes overbevist om deres Sandhed end den, der aldrig negtede eller tvivlede. Naar derimod Dogmer medføre et Slags udvortes Tvang, da ægge de til Polemik. Selv om de ikke medførte saadan Tvang, vilde de dog — als ein von Vielen stark ausgesprochenes Wort, Widerspruch erregen.

Der gives Mennesker, der skriftlig kunne spinde Tanker ud af sig, som de ikke før have havt, uden at derved noget blivende Stof erhverves for deres Bevidsthedsreds. En saadan Tænknings Operation maa da foretages af dem paa en mekanisk Maade, omtrent som den maskinmæssige Løsen af en arithmetisk Opgave.

Det er underligt, at man undertiden øieblikkeligen kan blues over en af sine Ytringer, uagtet man vel har overveiet den, inden man fremsførte den. Dens Betydning bliver først ret indlysende, naar den kommer til udvortes Virkelighed.

Man burde udkaſte af offentlige Bibliotheker de ſlette Skrifter, ſom ved deres chaotiſke Mængde confundere de Studerende. Den Indvending, at meget Godt ved ſamme Leilighed vilde gaae i Løbet, gjelder ei; thi den kan ogsaa gøres imod den Stik, at ſeie Snarvs ud af Bærelſet, da ved den Leilighed ogsaa nyttige Sager kunne bortkomme. Man kunde jo i ſærſkilte Bygninger opbevare de ſaaledes udſeiede Skrifter til Litteratorers Randsagelſe.

Der gives et Slags aandelig ſtarblinde Mennesker (Digtere kunne iſær henregnes til dem); de ere med deres hele Liv og Interesſe i den Idee, der for Dieblicket beſtjæftiger dem; hvad der har været dem nær, og hvad der til en anden Tid er dem nær, er dem i det nærværende Moment betydningsløst.

Den ſtuderer i Sandhed Philoſophie, ſom har udarbeidet ſig ſelv en Form for ſin Erkjendelſe, og under Læsningen af Andres Skrifter først ſætter ſig ind i Forfatterens Form, derpaa transponerer det Fremſtillede i ſin egen Form, og paa denne Maade fattet de forſkjellige Syſtemers Forhold til hinanden.

Nytten af det mathematiske Studium er i Særdeleshed den, at Videnskabens Dyrker vænnes til en vis upathologisk Tænke, (hvis han behøver at vænnes dertil; thi der gives dem, som af Naturen ere altfor følelsesløse under deres Studier).

Jeg paaستااer ei, at Enhver under Livets Gang bør vedligeholde et afsluttet Begrebssystem; det kunde maaskee endog give Livets Udvikling en vis Langsomhed; men en Studerende bør dog forsøgsviis sætte sig ind i et saadant, og dertil bør den akademiske Underviisning sigte.

I Bevidsthedskredsen ere altid visse Gruditeter af den tilfældige Næring, som ei hører til dens organiske Liv; men Næringen kan ogsaa tages af reproducerede Forestillinger, saa at man i aandelig Henseende er et drøvtyggende Væsen.

Kunstnerisk Production grundes ei altid paa et Naturens Kald, fordi den drives med Lyst; hos Ukaldede kan Lysten være kraft ved Banen.

Ligesaa vel som en Bæver kan optræde Løi for at see, hvorledes det er forarbejdet, ligesaa vel kan en Videnskabsmand, som føler sig kraftigen tiltalt af et Værk, nøie randsage, ved hvilke lingvistiske Midler Virkningen er frembragt.

Der gives philosophiske Dilettanter af saa slaviisk Natur, at de idelig maae søge dem en aandelig Behersker. Ethvert kraftigen udtalt System regjerer for en Tid deres Bevidsthed, indtil Regimentet gaaer over til en Anden, hvis kraftige Ord overdøve den Førstes halvforglemte Dictata. (Diogenes sagde, da han skulde sælges: Hvo behøver en Herre?)

Grunden til at et strengt systematisk Foredrag (jeg mener det, hvori Systemet træder frem i en ufravigelig Terminologie) er anbefalelsesværdigt for Begyndere, er ei den Korthed, der opnaaes i Foredraget; thi den kunde vel ogsaa opnaaes ved en Kunst, der paa en findrig Maade gjorde hvert enkelt Punct, hver isoleret Sætning anskuelig for sig. Desuden maa Terminologien jo med ligesaa megen Udførlighed forklares. Nei Grunden er, at den krystalliske Formation maa have sin Tid, inden fri Organisation kan indtræde.

At Agtelse kaldes en Følelse, viser hen paa det Begreb om Følelse, at den skal være flere, hinanden fordunklende Førestillinger.

Der gives gode Skrifter, som mere tjene til et forbigaaende Incitament for Aanden, end afgive Næring for den. (Dertil hører endogsaa Meget af Schelling.)

En vis Læsning af philosophiske Skrifter ligner meget Brug af stærke Drikke. Læseren lader sig da beherske af den fremmede Aand, der med sin Kraft fylder ham for en kort Tid og bibringer ham et forbigaaende Skin af Dygtighed og indvortes Consequents — netop ligesom den Berusede for et Dieblif nyder et Liv, der er forhøiet ved en udvortes Naturmagt.

Det er ligesaa vanskeligt at bestemme et Foredrags Udførlighed efter Andres Læse, som at købe Brillen til fremmede Dine. Naar man heri følger sin Eiendommelighed, findes der vel altid Nogle, som ville holde Skridt med En, om et Skrift forresten tiltaler dem. — („Forfatteren haaber, at dette Skrift hverken skal have saa stor Vidtløftighed, at Ingen skal finde det for kort, eller saa stor Korthed, at Ingen skal finde det for vidtløftigt.“)

Naar nordiske Mænd skulde ret blive grebne af en Videnskab, maae de først med Magt trækkes et godt Stykke paa Beien.

Man kunde dele Drifter i de adskillende (udsondrende, særskillende) og de sammensøiende; — de isolerende og conjungerende (connecterende, allierende). — Attraction og Repulsion.

Man bør skjelne mellem Mennekkets Forestillingskreds, dets Bevidsthedskreds og dets Begreb.

Et Beviis paa, at endogsaa de lavere Drifter kunne paa Grund af den sympathetiske Side, de have, bringe Mennekket til at virke for deres Gjenstande, er den Erfaring, at Søfolk, der ere vant til at betragte fersk Vand som et Fødemiddel, der maa spares paa, der altsaa betragte det med samme Vine, som anden Eiendom, nødig see, at det spildes, endogsaa i Egne, hvor der ei er nogen Grund til at spare paa det.

Naar Sindet under Sandhedens Erkjendelse er frit for subjective Bevægelser, fremstiller det Sande sig meest efter sin Sandhed for det, ligesom Maanen viser sig meest, som den er, i det stille Vand, medens derimod dens Billed er i en zittrende Bevægelse, naar det falder paa en bevæget Vandflade.

Der er den Forskjel imellem den philosophiske Conversation og det strenge Foredrag af Videnskaben, at hiin er forstaaelig i hver enkelt Sætning; i dette derimod maa hver enkelt Deel forstaaes af det Hele. Men Graden af den gjensidige Forstaaen, som opnaaes ved Conversationen, er mindre; man forstaaer hinanden ei aldeles grundigen. Et Foredrag af den Art kan betragtes som en Bestræbelse for at gjøre sig forstaaet; man søger at træffe Genheden af et vist Samfunds Erkjendelse.

Den Converserende søger derfor meer umiddelbar Nydelse og kan være forsængelig, hvilket den systematiske Forfatter vanskeliggere kan være end stolt. Den Converserende maa enten holde sig indenfor Grændserne af det Begreb, som han og hans Læserverden har tilfældeds, eller dog gaae ud fra det som en nødvendig Basis. Systematikeren derimod producerer en organisk Tankecyclus, som Læseren maa arbejde sig ind i. — Der gives et classisk Foredrag, som forbinder begge.

Conversationen er en Skivestykning. Det kommer an paa, om man træffer eller nærmer sig til Centret af den fælleds Bevidsthedsfreds.

Den Converserende kan ei være forvisset om, at hans Tale finder Gjenslang hos Andre, førend han ved Meddelelse har forsøgt det, med mindre han er meget indbildsk. Men naar han ved Forsøg er blevet overbevist om, at hans subjective Udtryksmaade forståaas af en Mængde, kan han jo ved hver enkelt Ytring forsængeligen glæde sig over den Effect, det vil gjøre. Systematikeren derimod arbejder til en Total-Effect.

„Naar Friheden udspringer af Sandhedens Kraft og altsaa er afhængig af Erkjendelsen, hvorledes kan da plebs blive sædelig, da den ei kan hæve sig til Erkjendelsen?“ — Den kan ei hæve sig til Erkjendelsen, men den kan hæves til Erkjendelsen. Erkjendelsen er ei enkelt Mands Sag; Videnskabsmændene finde dens Former og overste Grunde; men den kommer først da til sin Virkelighed, naar den har gjennemtrængt alle Lemmer af et Menneskesamfund, naar den, som besjælende Princip, regulerer alle concrete Forhold. For at dette kan skee, maa den speculative Erkjendelse være blevet umiddelbar hos den uvidenskabelige Mængde.

Kan den Skik, at udtrykke visse metaphysiske og logiske

Sententser paa Latin, give disse Skinnet af Artifler, hentede fra en positiv Lovbog, eller kan den hjælpe til sandseligen at udhæve disse Grundtanke i et System?

Disse idelig receptive, quindelige Mænd ere bestandig besatte af en fremmed, dem overlegen Genius, der taler for dem, men kun for en kort Tid behersker dem, og da maa overgive Regjementet til en Anden.

Der maa gives løse Genier, som ei ere bestemt indordnede i Statsamfundet; thi de privilegerede Videnskabsmænd blive ved deres Stilling let for tilbøielige til at tage Hensyn til den almindelige Mening. Det var under andre Statsforhold, at Reformationen kunde gaae ud fra Universitetet. De Privilegerede ere komne i deres Stilling ved at være et vist Systems Ordførere, og have knyttet sig fast til det, som Betingelse for deres Betydning.

Det maa vel bemærkes, med Hensyn til *ἀδιαφορία*, at Meget i Handlingens ydre Form ei kommer til Bevidsthed og altsaa ei bliver Gjenstand for en moralsk Dom.

Man kan lære Charakterfasthed ved at give sine Beslutninger et Slags Objectivitet, idet man f. Ex. skriver dem op eller meddeler dem til et Menneske, der bliver Vidne til, om de sættes i Værk eller ei.

Et langsomt Begreb, forbundet med Uengstelighed i at fatte Beslutninger, kan gjøre Mennesker ubehagelige for dem, der skulle virke med dem; thi naar den Langsomme skal give sit Minde til, at en Beslutning fattes, kan han stundom ei strax blive enig med sig selv, og gjør da Indvendinger, for dialogisk at udvikle For-

og Mod=Grundene til sin egen Esterretning. Han bestrider enhver Plan af sine Huusfolk, for ved denne dramatiske Overveielse at komme i det Rene med sig selv om Planens Rigtighed, og hans smaalige og betænkelige Uengstelighed faaer i den snarraadige Slægtninge Sine Udseende af Banstelighed.

De, der kjende Philosophiens Historie af selve Kilderne, forundre sig idelig over den Harmonie, der finder Sted mellem Videnskabens Heroer; de, der ikke kjende Philosophiens Historie, forundre sig idelig over den paafaldende Disharmonie mellem de forskjellige Systemer.

Det er et godt Udtryk om de universelle Tilskyndelsers Virkning i Mennesket, at det solliciteres derved.

Skeptikeren kan sige med et Skin af Ret: Den, der med en vis Grad af Energie og Consequents gennemfører et System, er vis paa at danne sig en Skole, fordi Mangfoldige overvældes af den stærke Villie, han lægger for Dagen. Saaledes blive de i Verden herskende Meninger mere gjorte gjeldende ved Villiens Kraft end ved Erkjendelsen. Men Svaret derpaa er da ogsaa temmelig let.

Visse Folk kunne ei forstaae ægte Bøger, men kun Sætninger og de uægte Bøger, der bestaae i Aggregater af isolerede Sætninger.

Somme, hos hvem de moralske Begreber ei have noget Liv, bruge dem dog som Fuglestræmsler under Disputer med Andre.

En Roes for et filosofisk Skrift er, at Videnskabernes Epikureere dable det som tørt. Den sande videnskabelige Fremstillings Formaal er at frembringe Overbeviisning uden at vække Sindsbevægelse.

Naar man finder det fornødent i et philosophisk Cours for Begyndere at anføre eet Exempel, da maa man anføre flere; thi ellers ville de opfatte et Begreb paa en eensidig Maade.

Rydelystne Folk kunne ei komme til at arbejde uden stærke Motiver, der bringe dem til Selvtvang og Anstrengelse. Følgen heraf bliver, at de, naar de ere virksomme, tage Livet som en Byrde. Saaledes kan Rydelysten føre fra sig selv til det Modsatte.

I Stedet for Rydelsessyge er maaſkee Lyſtenhed et mere paſſende Udtryk.

Charletaneriet i Philosophien viser sig især i en Søgning efter Sætninger, som i deres Sammenhæng have Gyldighed, men som udrevne deraf, have et paradort Udseende. Begyndende Dyrkere af Videnskaben forstærke ei sjældent i ungdommeligt, hoverende Overmod disse Paradoxyer, for saaledes ret skarpt at fremhæve Modsatningen af den almindelige og den speculative Erkjendelse.

Philosophien skal hverken fornegte Enheden eller Modsatningen af sig selv og den almindelige Bevidsthed.

Jeg er mig bevidst, hverken af Charletanerie at være forfaldet til det ene, eller af Frygt for nogen literær Jeronimus's Dom at være forfaldet til den anden Yderlighed. Har jeg i denne Henseende forſeilet den rette Methode, da er det af Mangel paa Dømmekraft.

Ligesom man enten af Rigdom eller Armod kan klæde sig i Silke, saaledes kan man af disse tvende modsatte Grunde betjene sig af et billedligt Foredrag.

Først er man lykkelig, fordi man harmonerer med Alle, eller, rettere sagt, man bilder sig ind, at man gjør det. Der-

paa er man ulykkelig, fordi man vil tvinge Andre til at harmonere med sig. Omfider er man igjen lykkelig, fordi man erkjender de Mangfoldiges Ret til at vandre paa deres egen Viis, ligesom man selv vandrer paa sin Viis.

Sandsningernes Følge vil da for en Deel tabe sit Udseende af absolut Tilfældighed, naar man kommer til at eftervise de Arter af Ting, som først bemærkes af Børnene. Lyset, Naturlingenes første Trin, ændres først af Smaaer.

Jo mere et philosophisk Foredrag fremstiller det rene Begrebs nødvendige Bevægelse, uden at komme i Berøring med Forfatterens, visse Individens, en Nations eller en Tidsalders fælleds Erfaringskreds, desto mere betragtes det af den uphilosophiske Læseverden, som et tørt og magert Product, der mangler Livets Fylde.

At man kjender en lyrisk Digter eller en burlesk Skuespiller personlig, formindsker Nydelsen af deres Kunstværker. En anden Sag er det med mere objective Kunstarter, som i Følge deres Væsen ei umiddelbart minde os om Kunstnerens Individualitet.

Det er et Slags Gensidighed, at nyere Philosopher — af Opposition — slye Ordforklaringer, uagtet saadanne uimodsigeligen lette Opfattelsen af et System. Især er det til Veiledning for Begyndere hensigtsmæssigt, at man sammenstiller og sammenligner de Begreber, som de let kunne sammenblande.

Naar et philosophisk Foredrag er, som det bør være, da maa enhver Yttring deri enten kunne forstaaes fra den almindelige Bevidstheds Standpunct, eller forstaaes af Systemets Sammenhæng.

I Christendommens Sætninger om Forholdet mellem Verden og Guddommen kan ei læres Andet, end hvad en fuldendt Speculation lærer, men vel Andet, end hvad den overfladiske Reflexion, som giver sig Navn af Oplysning, frembringer i Modsatning til Christendommens Mysterier, der staae høit over den almindelige Mennekesforstand.

Den til en vis Tid og i et vist Selskab af Mennesker almindelige Forestillingsmaade kalder man almindelig Mennekesforstand.

Den almindelige Mennekesforstand er noget høit Bigtigt; thi det er den store Højs traditionelle Viden, hvorefter den ledes under sin praktiske Virksomhed; den staaer heller ei i sit Væsen i nogen Strid med den speculative Indsigt, men har sin relative Sandhed. Den har forskjellige Gradationer. Paa et Trin af den findes Sætninger, som: Solen gaaer op og ned, Gud er i Himlen, en ærværdig gammel Mand, o. s. v. Men selv paa dens høieste Trin har efter Mennekeslægstens hidtidige Udvikling den høieste Idee været en Forestilling; Rum og Tid have havt absolut Realitet og de meest almindelige Begreber savnet deres Dialektik.

En dialektisk Forsskole er et herligt Dannelsesmiddel for de reelle Videnskabers Studium og Livets praktiske Virksomhed. Indsigt i Begrebets sande Væsen leder til at erkjende de modsatte Forestillingsmaaders relative Gyldighed, og baner Veien for Overbærenhed og Kjærlighed i Mennekesenes Samliv.

Et Tankespil, som hindrer Begrebets Liv og sætter Indbildningskraften i Bevægelse, hvor Begrebet skulde vækkes, er ogsaa følgende Inddeling af Bevidsthedens Grader: Ikke-Viden om Ikke-Viden; Ikke-Viden om Viden; Viden om Ikke-Viden;

Viden om Viden. Det er en Veg, som bringer den, der søger Sandheden, til at svimle, dersom han med Tanken vil følge den. Symmetrien i saadanne verbale Klangfigurer opfattes naturligt ved Idbildningskraften.

Jordi endeel af de største Reformatorer i Videnskabernes Rige i den nye Tid — som fast alle Reformatorer — yttre sig med en polemisk Heflighed, optage mangfoldige Aber deres Maaeer. Ja det er blevet til en Stiiløvelse, en rhetorisk Bestræbelse, gandske koldt at give sin Stiil Colorit af en indre Heflighed, og ved Efterligning af affectfulde Folks Udtryk for deres Sindsbewægelse, skjøndt ædru, at efterligne den Druknes Lader.

Udskillige Logiker vise friere Tankebevægelser ved Siden af sine Levninger fra Middelalderen, og have saaledes Riighed med de bekjendte Haveankæg, der blande de mathematisk tilklippede Hækker med Partier, hvori Naturen lades gandske fri.

Philosophen maa, som Philosophy betragtet, vise et Slags Resignation, dersom han skal kunne føre en classisk Stiil. Denne Resignation viser sig deri, at han ikke maa forlange at udtrykke nogen Tanke netop saaledes, som han tænker den i nogen enkelt Sætning, men foretrække et almindelig vedtaget Udtryk, som nærmer sig til at udtrykke hans Tanke, for et selvstemplet, hvori han vil tvinge Tanken med dens hele Særegenighed. Den Næst, der bliver tilbage af Tanken, uden at optages med i en bestemt Sætning, maa man da haabe at kunne give ved varierede Udtryk for samme Tanke, der hver for sig have forskjellige Mangler.

Tro mig, den kommende Tids Erkjendelse lever i mangt et anticiperende Hoved, som i sine bedre Timer tilskyndes af sit

bedre Selv til at udtale dens Fordringer: ja, han kan føle det med Gysen, som om hans hele nærværende Virksomhed var Accommodation og Blændværk. Men han beroliger sig selv og tvinger sig til Overeensstemmelse med Mængden, da det ellers forekommer ham, som om han maatte opoffre alle sine Benneres Kjærlighed og lægge sig i Strid med hele Verden. Dog vilde Striden ei blive saa stor, som han befrygter det. Udviklede han — som En, der var død for Verden — sin dybeste og selvstændigste Overbeviisning, da vilde det nok vise sig, at mange beslægtede Strænge hos andre Mander vilde komme til at klinge derved. Den subjective Sandhed (Sanddruheden) vilde da vise sig at føre til Sandheden.

Ved den speculative Philosophie erholder man ikke saa meget Svar paa de Spørgsmaale, som den almindelige Mennekesforstand fremstiller, som man kommer til at erkjende, at Spørgsmaalene selv, som grundede paa Begreber, der ingen Sandhed have, maae bortfalde. Begreberne, der ligge til Grund for Spørgsmaalet selv, forsvinde, tabe deres Realitet.

Er Philosophiens Studium ei til nogen anden Nytte, har det dog i det Mindste den gode Følge, at det hindrer unge Mennesker fra at spille deres Tid og Kraft ved den ufuldendte Reflexion, som Sandhedstørsten nødvendig maa vække hos Enhver, naar han ei studerer Philosophien historisk. Thi aldeles undslaae sig fra al Philosophieren, kan intet Menneske, der ei enten ved Livets Rød eller en lav Charakter bringes til at henvende sin Opmærksomhed blot paa det physiske Livs Pleie. Men Frugten af de umodne Speculationer, der naturligen opstaae i en Unglings Hoved, naar han ei opfatter Tidens Philosophie historisk, fører han forlader sig paa sin Selvtænkning, er i Almindelighed det bedste Resultat, at Philosophiens Studium fører til Intet.

I Stedet for at søge Grunden til deres frugtesløse Grublen i Mangel paa Anlæg eller Udholdenhed, besmykke de deres illiberal Resignation ved Foragt for Videnskaben selv.

At visse Folk ikke tale godt for sig, hvor de ville gjøre deres Mening gjeldende i en Forsamling af flere, kommer af Beskedenhed. De mangle Mod til at kræve Tilhørernes Opmærksomhed i den tilbørlige Tid, og driste sig ei til at bruge de Pauser, de behøve for at overveie Fremstillingen under selve Foredraget. For ei at trætte dem, de tale til, ile de med Talen og stræbe at fatte sig kort, uden at have Sindssro til at vælge det meest træffende Udtryk. Den, som har mere Selvtillid, kræver Opmærksomheden som en Ret, og forfølger sin Tankegang med samme Sikkerhed, som om han overveiede Sagen i Genrum, og tager sig dertil bekvemmelig den Tid, som hans Individualitet behøver.

Den ængstelige Yttring af Personligheden, af Behagelyst at ville for sig selv og Andre skjule Klostet, hvormed Ens Overbeviisning er skilt fra Andres, opnaaer ei den attraaede Harmonie med Mange. Den, der har Kraft til, paa en hensigtsfri og energisk Maade at udtale, hvorledes Tingene vise sig for ham, han kommer nærmere til det sande, almindelige Liv, som er Foreningspunktet for den hele Slægt: han arbejder i Sandhed paa at fremskynde Fred og Harmonie i Aandernes Rige.

Der gives Philosopher, som ei kunne faae Bugt med deres Opponenters, fordi disse staae fast paa deres jordiske Standpunkt. Kunde de faae dem til at følge sig i den speculative Region, hvori de have hjemme, vilde de let beseire dem, ligesom Herakles firdum beseirede Antæus, da han fik hans Fodder løstede fra Jorden.

Den Aandsvirksomhed, hvormed man i det Uendelige, Ubestemte distingerer Begreber, kan i videnskabelig Værdi omtrent sættes ved Siden af den, hvormed man i det Ubestemte følger Forestillingen om Rummets Deelbarhed.

Overgang fra en Sætning til en anden i Følge Slutning kan altid bevises; den er aldrig saa unødvendig, at jo en Grund kan gives derfor. Man kan aldrig ved blotte Atomer bringe fuld Continuitet tilveie.

Man kan ei sammenligne to Brøker uden at bringe dem under eens Benævnelse. Hvorledes skulde man da videnskabeligen kunne foredrage Philosophiens Historie, uden at forandre Philosophernes Terminologie?

Den Philosoph, der altid dreier sig i subjective Former, er meget at beklage; thi han kan have fuldkommen Visshed om sin Sandhedserkjendelse, men ei være i Stand til at gjøre den gjeldende.

Den Forbittrede er en eensidig Idealist, der haardnakket betragter sit subjective Standpunct i Selskabet som det absolute.

Unge Mennesker have Hang til at forgude, men kun til Monotheismus, Utilbøielighed til Fleerguder. Nu hyltes blot Heiberg af Russer, før blot Dehlenschläger.

I Lande, hvor Meningsyttringen er nogenlunde fri, gives der et Slags politiske Poeter, som Regjeringen kan betragte som et Slags Beirhaner. De tilkjendegive Retningen af den offentlige Menings Vind.

Qui bene distinguit, bene docet, er en rigtig Regel, hvis man oversætter bene ved godt, ikke hvis man oversætter det ved meget.

Philosophiens Historie bør ei foredrages for den, der ei har sat sig ind i et System. Den Studerende maa først have et Begreb om Philosophiens Problemer og om System overhovedet, inden det er ham muligt, at danne sig endog blot dunkle Forestillinger om mange skizzerede Systemer.

Philosophisk Productivitet kan ei bestaae med ængstelig Frygt for at støde an mod Sprogbrugen.

Der er Fleer, end man skulde troe, der have seet Sandheden, især i enkelte klare Diebliffe; men de savne den fuldendte Fremstillingsmaade og have den derfor kun i en subjectiv Mening.

Til Motto paa et philosophisk Skrift kan man passende bruge Odysseus's Ord: *τί πρῶτον, τί δ' ὕστατον καταλέξω;*

Der horer liden Observationsgave til at indsee, at Qvinder ivre med større Indignation mod en Qvinde, der forføres af en smuk og behagelig Mand, end mod den, der forføres af en for al Elskværdighed blottet.

Kan et philosophisk System blive populært? Ja! Philosophien skal populariseres; men naar den fuldkommen er bleven det, da er dens Epoche forbi. At popularisere en Philosophie, er ei enkelt Mands Bærk, men en heel Tidsalder; den populariserer altid efterhaanden den sande Philosophie, men ved at forvandle dens Begreber til Meninger. Men da er den ei mere

Philosophie; da er den fortæret af tempus edax rerum, og Philosopherne have gjort et nyt Fremfærd i Erkjendelse, som den videnskabelige plebs har at tilegne sig.

Til Beviis paa, hvorledes et Begreb kan udvides, naar man eensidigen forfølger det i sine Consequentser, kunde man opstille et heelt Moralsystem, hvori alt Godt var udledet af Tænkningens Hurtighed og alt Ondt af dens Langsomhed. Thi en vis Grad af Hurtighed i Tænkningen udtræves naturligtviis, før at komme til Erkjendelse af det Godes Værd, og den er jo dog nødvendig Betingelse for Sædelighed. Hadet kommer af, at visse Forestillinger blive fixe, ei kunne tænkes til Ende, eller blive færdige med deres Reproductioner. Man kunde ogsaa sige, at summum bonum var den rette Middelvei mellem Idealismus og Realismus.

Det var Umagen værdt at undersøge, om ei den sande Philosophie gjør utilboielig til det veltalende Foredrag. Maaſkee det rige, strømmende Foredrag har sin Grund i en rastløs Søgen efter Tingenes Sammenhæng, der kun i forbigaaende Momenter bliver tilfredsstillet, og kjæmper med Sproget for at fastholde de forsvindende Aabenbaringer. Rimeligviis gjør den dybe Indsigt ordknap; thi den nærmer sig til den rene Viden, den fuldkomne Stilhed eller Døden. Plato siger jo ogsaa, at al Philosopheren er en Stræben efter Døden. Disse Betragtninger opstaae let hos den, der har mærket, hvor mange dybsindige Mænd tale lidet, og hvor overfladiske Hoveder kunne føle sig behageligen tilfredsstillede ved uendelig Sluddren med Munden og Pennen.

Den Skepticiisme, der opkaster det Spørgsmaal, om det, man nødvendigen maa erkjende, er sandt, indvikler sig i Modsigelse med sig selv og dreier sig i en Kreds; thi den har ikke

Begrebet om Sandhed andetsteds fra, end af den fornuftnødvendige Tænkning. Den spørger, om det, man maa erkjende for sandt, er sandt, og forstaaer ved Sandt det, man erkjender. Den adskiller ved en eensidig Abstraction det, som ei kan tænkes for sig.

Alt kalde Forstanden naturlig Logik, er omtrent det Samme som at kalde Synet naturlig Optik. (Ved sund Logik forstaaes rigtig Tænkning.)

Det er inconsequent af de Mennesker, der dadle den strenge Fremstilling af et philosophisk System som tør, at de ikke ogsaa dadle fast alle Grammatiker som tørre. Dersom man kunde sætte det igjennem, at en Grammatik ogsaa skulde skaffe anden Nydelse end den, man har af at danne sig bestemte Begreber, da vilde man her med ligesaa meget Held, som i Philosophien, afdrage Opmærksomheden fra Hovedsagen.

En Synonymik maa angive saavel Begrebers Liighed som deres Forskjel; for at faae Begreber adskilte maa man nemlig angive deres fælleds høiere Begreb og det Mærke, der er eiendommeligt for ethvert enkelt, og hvorved de adskilles fra hverandre.

Kuns naar der ei kan forudsættes alvorlig Videlsyst hos en Læser eller Tilhører, har man behov at gjøre Philosophien tiltrækkende ved Midler, der ei høre til dens Væsen, eller, som den gamle Lucreti, der selv ved metrisk Bellid søgte at skaffe sit Foredrag Indgang hos Patricieren Memmius, meget naivt udtrykker sig „bestrøge Manden af det bedste Malurtbæger med sød Honning.“ Det var sikkert ønskeligt om Enhver, for hvem Philosophien er en saa bitter Dosis, kunde reent forstaaes for at tvinge den i sig; thi til Sandheds Erkjendelse kan man hverken tvinges eller lokkes.

Den Fordring, at Philosophien ved et blommet Foredrag skulde gøres tillokkende for Unglinger, skriver sig fra den kjæle Tid, da man troede at gøre sig vel fortjent af Ungdommen ved at fritage den for alvorligt Arbejde og føre den under Leg og Spøg til den Dygtighed, som kun tilvindes ved usfortrøden Anstrengelse.

Sammenligningen, som finder Sted under Begrebsdannelsen, er egentlig ogsaa en Sammensættelse og Adskillelse, nemlig af flere Anskuelse efter Lighed.

Menneskets Bevidsthedsreds bestaar af de to Elementer: Anskuelse og Begreb, eller Billed og Begreb. Det er paa ny den samme Mod sætning som mellem Sjæl og Legeme. Atter skal her Begrebet i Philosophien løsgjøre sig, træde frem med Selvstændighed.

Det ydre Pant paa et Systems Consequents er en fast Terminologie. Repetitionen af Kunstord kan ei kjede, fordi der paa de forskjellige Steder, hvor de forekomme i Systemet, tænkes noget Nyt ved dem. Det er som Pronomina ei kjede, da der altid tænkes noget Nyt derved.

Hypochondrien finder Næring i den ei tydeliggjorte Bevidsthed, at Menneskets Bevidsthedsreds kun have i det forsvindende Dieblif. Uden at den Hypochondre veed ret, hvorledes det hænger sammen, føler han dog, at han ei er sikker paa sin aandelige Eiendom, at han kun har den i den momentane Livsyttning.

Den, der troer, at han har qvalt sin Forsængelighed, idet han ei vil yttre sig offentlig, har maaskee ogsaa mistet sin Levedrift; thi det er dog kun i at udvikle sin Individualitet for Andre, at man lever.

En Maade at ville fremme summum bonum ved Immortalitet er, at lyve for at faae en Sandhed antaget, som man selv er overbeviist om, f. Ex. at digte et Factum, der bestyrker en Hypothes, om hvis Rigtighed man er inderlig overbeviist.

Det er magtpaaliggende at faae Folk til at udtale sig gandske, meddele deres Bevidsthedsfreds heelt, selv om Videnskabben ei vinder Noget ved deres Meddelelse. Somme Folk file længe paa et lidet Arbeide, saa at det synes at love Noget. Bedre var det, om de ved dristig og oprigtig Meddelelse overbeviste Folk om, at deres Indsigt var kun ringe. Under Søgen efter Sandhed har man samme Interesse for saadan Oprigtighed, som man under Søgen efter bortkomne Sager har Tilfredsstillelse af, at Folk vende deres Kommer og vise, at der hos dem Intet er at søge.

L. havde fornærmet X. og derved gjort ham til sin Fjende. Siden gif han hen og bad ham om Tilgivelse; men da X. lovede ham sit Venstreb paa ny, svarede han: Nei, mange Tak! Det forlanger jeg ikke. Jeg ønskede, sandt at sige, egentlig kun at prøve, hvor dybt Noget stak hos en Mand af Deres Charakter.

I en vis Henseende er den literære plebs i en besynderlig Modsigelse med sig selv. Paa den ene Side er der Intet, som tildrager sig almindelig Opmærksomhed hos den, uden hvad der virkelig bærer Genialitetens Præg (heri følger den et bedre Instinct)! paa den anden Side bestjærer den i sin bestemt udtalte Dom det geniale Product saaledes, at kun det Trivielle bliver tilovers.

Den Mening, at nye Originalphilosopher skulle beholde

samme Terminologie, som deres Forgjængere, kommer ud paa Et med den, at de skulle beholde samme System; thi naar Terminologien i to philosophiske Systemer er den samme, da ere Systemerne ogsaa de samme. Alle Hovedbegreberne kunne kun ved Systemernes Overeenstemmelse stemme overeens med hinanden.

Men uagtet Begrebernes Organisation, Systemet, er forskjelligt, maae dog visse Begreber i det nye System nærmest correspondere med dem, der betegnes ved det gamle Systems Terminer. Skulle disse nu betegnes med de gamle Terminer eller ei? Her kommer det naturligtvis an paa, om Afvigelsen er stor eller liden, om Misforstand derved kan indsnige sig eller ei. Men enten man gjør det eller ei, forandres dog Terminologien. (Denne sidste Bemærkning kan staae i en Afhandling om Forholdet mellem Sprog og Tanker, Logik og Grammatik.)

At spørge, hvo der har opfundet Parodien, er omtrent det Samme, som at spørge, hvo der har opfundet den Kunst at spise, sove og forplante sin Afkom. Har Abraham opfundet Skuespillet, fordi han og Sara spillede en Broders og Søsters Rolle for Kongen i Mizraim? Var der et Privattheater i Patriarchen Isaacs Huus, og var Rebekka en Digterinde, fordi hun lærte sin Søn at spille Komoedie med sin blinde Fader? Var Bogtrykkerkunsten opfundet paa Judas Tid, fordi han havde et Signet (hvilket han satte i Pant til en Skjoge)? Har Jehovah foredraget Hegels Philosophie, fordi han i Exodus siger: Jeg er den, jeg er? — Det er meget muligt, at den første uartige Dreng, der har vrænget af sin Barnepige, har opfundet Parodien.

Gadet fremstiller Charaktertræk udrevne af deres Sammenhæng. (Det gjør enhver Bagtalelse.)

Den Gadende bedrager sig selv; han troer at vide, hvad han vil, men veed det ei.

Goethe siger, at Sandheden er ei saa nem at finde, som man i Almindelighed troer; men at Folk ei gjerne høre den. Sagen er, de ville ei give Slip paa Verdens Begreb, men beholde Verden med dens Nydelse som noget Absolut.

Den, der skal reformere Verden, skal ei ved Sæd bringe en aldeles ny Plante frem, men ved Podning forbedre de gamle.

De, der bestride de aprioriske Begrebers Tilværelse, bryde deres Landse med en Straamand, som de selv have sammenslået.

De bedste og de fletteste Menneskers Handlinger kunne be-
regnes, thi de følge bestemte Love.

Den, der paastaar, at den historiske Theorie af den reflekterende Tænkningens Form ikke har noget Værd, har omtrent ligesaa megen Ret som den, der paastaar, at den blotte Stavn-
ning ikke fortjener, at man beskæftiger sig med den, da det er bedre, strax at skride til Sammenlæsning. En speculativ Udvikling af den reflekterende Tænkningens Form gjør rigtig nok den historiske Betragtning deraf oversflødig; men denne er en naturlig Forberedelse til hiin.

Der er noget Modsigende i at handle rigtigt, for at have den derpaa følgende behagelige Følelse; thi naar man af den Bevæggrund handler rigtigt, kan den behagelige Følelse ei følge paa.

Det er let at tilfredsstille den literære Mængdes Fordringer til et videnskabeligt, eller rettere systematisk Foredrag; thi de finde sig fyldestgjorte ved en udvortes Schematismus. Den kan mangle, og dog den sande systematiske Sammenhæng findes, og den rubricerede, exoteriske Orden være der, uden at det organiske Liv bevæger sig i det vel ordnede Cadaver.

En af de vigtigste Fordringer, der maae gjøres til Forfattere af Synonymiker, lades meget tidt uopfyldt; de tabe nemlig alle Begrebers fælleds Eenhed for meget af Sigte og lægge saaledes Mangel paa Dybsindighed for Dagen. De pine sig med Betragtninger af enkelte Begreber, som rives ud af deres Sammenhæng med Begrebet *κατ' ἑξοχήν*. Betragtede de de omspurgte Begreber fra et meer omfattende Standpunct, da vilde der med Gætt falde et Slør fra deres Dine.

Det er saa langt fra, at Sanddrøhed og Aabenhjertighed ere Gæt, at endogsaa mangfoldige Løgnere ere høist aabenhjertige.

Naar En udgiver et Tidsskrift, holder den literære Pøbel det for en Fattighøjsse, der sættes ved en Landevei, hvori Enhver kan lægge sin Skjærv, ja hvori uartige Drengene kunne putte Skarn og Steen.

Det er mærkeligt, hvor langt meer et Menneskes virkelige, legemlige Nærværelse gjør Indtryk paa Andre end hans Ord, der læses eller høres paa anden Haand. Selv en ringeagtet Omgangsvens fragmentariske Uttringer virke tidt meer paa et tænkende Menneske end en velstreven Bog.

Somme Videnskabsmænd kunne af en særegen Grund vanskeligen komme til at optræde som Forfattere. De kunne ei overtale sig til at publicere deres Tanker, før de til en høj Grad have gjort dem klare for sig selv, men i en saa høj Grad, at de nu ikke ville komme frem med dem, fordi de forekomme dem triviale.

I en vis Henseende ere Børn fornuftigere end gamle Folk: hine ansee de Mennesker, der staae over dem i Indsigt, for de indsigtfuldeste, disse dem, der staae under dem.

Den væsentligste Nytte, som en ægte Philosoph har af at studere Philosophiens Historie, er, at han veiledes til et Udtryk for den dunkle Idee, der lever i ham.

Philosophisk Erkjendelse kan vækkes ved aphoristiske Uttringer af Philosopher, og den uddanner sig da selv systematisk hos den, hos hvem Ideen er vaft; men for ei at skabe sig en aldeles særegen Form i Stedet for de allerede skabte bedre Former, bør man lære at kjende udmærkede Systemer i deres hele Articulation. Her er det, at Lærdom i Philosophien har sin Betydning.

Naar man har noget Bekjendtskab med store Philosopher, kan man først forstaae de smaae; thi disses Consequents er ei udtrykt i deres Skrifter, men kun som meent.

Smaa Philosophers Overbeviisning om, at der i deres Fremstilling hersker Consequents, beroer paa en Grindring om den systematiske Sammenhæng, der herskede i de geniale Skrifter, til hvilke de støtte dem.

Det er en egen Sag med den Skik, at citere philosophiske Forfattere som Hjemmelsmænd for en eller anden Tanke, som man af dem har laant: ikke sjelden kommer man derved til at give Hæren til En, hvem den ei tilkommer. Jeg har ofte grebet Forfattere i den Feiltagelse, at de ved en Tanke have henvisst til Forfattere, der langt fra vare dens første Ophavsmænd.

Bed visse Uttringer af Folk om sig selv bringes, som bekiendt, den Forstandige til at troe det Modsatte. Saaledes holder man f. Ex. let den for en Bedrager, som ofte forsikkrer, at han er en ærlig Mand. Denne samme Forandring af Dommens Qualitet, som Logikerne sige, bør især anvendes, naar et Men-

neffe paaftaaer om fig selv, at han ikke befyrrer fig om Mennefters Dom. I Almindelighed kan til en faadan Paaftand ikke tænkes nogen anden Bevæggrund end det Dufte hos den Paaftaaende, at Eligt kan troes eller siges om ham, faa at Paaftanden indeholder fin egen Gjendrivelſe.

De, der have ſat fig ind i et conſequent System, kunne ved Hjælp af dette huſke, hvad de ſelv have meent med aphoriſtiſke Utrringer, ſom ellers nogen Tid efter at de vare fremførte maatte være dem ſelv uforſtaaelige.

Den Haardhed eller Blødhed, ſom Forældre viſe i Behandlingen af deres Børn, bliver mindre ſkadelig derved, at Børn tidt ligne deres Forældre. Undertiden kan dette dog juſt være Ulykken.

De moderne Afguder, ſom gøres af Ord, ſtaaer deri tilbage for de antike af Træ og Steen, at de lade Tænkningen mindre Frihed end diſe.

Det tydiſke Sprog fortrænger lidt efter lidt det ſkandinaviſke, men langſomt, ligesom det germaniſke Hav efterhaanden ſlikker Helgoland bort. Man kan dog mærke, hvorledes eet Ord efter det andet ſniger fig ind i vort Modermaals Lexicon, og hvorledes et og andet indfødt Ord gaaer af Brug.

I videnskabelige Forelæſninger er det en Feil at bruge Exempler, der for fig betragtede ved deres Skjønhed, Latterlighed eller ved andre fremſtikkende Egenſkaber afdrage Opmærkſomheden fra de almindelige Sætninger, der ſkulde oplyſes ved dem. Saaledes vilde det i Glyvepoſten citerede Exempel paa en urigtig Inddeling af Menneſker, i en akademiſk Forelæſning kun være

meget ilde anbragt. Et Foredrag, der interesserer ved slige Midler, gjør sig skyldig i en *ambitio prava*; thi man beiler derved om Bifald, ikke for Videnskaben, men for sin Person.

Den, der skriver en Mængde aphoristiske Reflexioner, kan lignes ved en Hattemager, der forfærdiger endeel Hatte af forskjellig Størrelse, af hvilke somme passe for et Hoved, andre for et andet. Aphorismer have deres Integration i Forfatterens subjective Tankekreds, og de, der give sig af med at læse dem, kunne umuligen finde dem alle tilsammen rigtige eller træffende, men Somme holde med ham i Et, Andre i Andet.

Levende Overbeviisning og Mangel paa Bevidsthed om Kategoriernes Natur og Væsen frembringe i Forening med hinanden en høi Grad af Snakksomhed.

Hvortil nytte de begejstrede, vittige, satiriske Fortæller, som Hegel har forudstillet sine strenge, ved første Bekjendtskab frastødende Skrifter? — De gjøre samme Tjeneste, som de Trompetere, der staae blæsende foran Teltene i Dyrehaven. Uden hine tillokkende og meget lovende Forord vilde rimeligviis langt Færre give sig i Kamp med selve Systemet.

Den, der paatrænger Andre et philosophisk System, hvortil de ei føle Trang, handler ligesom den, der twinger En, der ikke er tørstig, til at drikke.

Et gavnligt Foredrag af Psychologien skal gaae ud paa at vise det aandelige Livs Eenhed i dets Mangfoldighed. Derfor maae altid de qualitative Forskjelle deri reduceres til de quantitative.

I Psychologiens Fremstilling kan findes en poetisk og en

profaisk Atomisme. Exempel paa denne er Treschows, Garves enkelte Afhandlinger. Den poetiske Atomisme yttre sig i aandsrige Aphorismer.

Kunne vi tilgive en Anden hans Forseelser eller Forbrydelser mod os? — Dersom Forseelsen er af den Art, at den røber et Charaktertræk hos den Handlende, da kunne vi ei, om vi end ville, undlade at erkjende et saadant Charaktertræk hos ham; men vi kunne og skulle erkjende, at dette Charaktertræk er forsvundet, naar det virkelig er aflagt. Ligeledes skulle vi være forsigtige i at henføre en Yttring til Charakteren, da Mennesket ei i ethvert Moment lægger sin Villies Retning tydeligen for Dagen, og undertiden handler efter en dunkel Erkjendelse af hvad det vil. Derimod kunne og skulle vi undlade at søge Ævne for Fornærmelse, saa at Tilgivelse som Opgivelse af Ævne ei behøves mellem fornuftige Mennesker.

Unge danske Skribenter, selv i videnskabelige Fag, betragte deres Arbejder som et Slags Skoleøvelser. De tænke sig med virkelig, ei paataget Betsedenhed i et underordnet Forhold til Publicum, og lade deres Dom over sig selv beroe alene paa dettes Dom. De befindende sig, kort sagt, i samme Sindsstemning som en Dreng, der gjør Rede for en Læctie og af sin Lærer venter en god eller slet Charakter. — Skrive med saadan Stemning kan Ingen, som virkelig føler Kald til at skrive.

Hos Sangvinikere kan Forestillingen om en frisk sørgelig Begivenhed undertiden være gandske fortrængt af andre Forestillinger, men til andre Tider vende tilbage med fornyet Styrke. De leve nemlig aldeles i Momentet.

En Grund imod de gamle Sprogs Udryddelse af Skole-

underviisningen er, at Ingen kan siges at kunne et levende Sprog, som et dødt. Hvorfra faaer man vel Lærere i de nyere Sprog?

Den, der læser Ontologie for tidligt, vil enten ikke forstaae den, eller anvende den uden Skjønsmhed under sine videnskabelige Studier. Han vil anvende de almindeligste, uden Mellemled, paa de meest empiriske Begreber.

Alt digte Fortællinger om Mennesker, der have viist større Edelmød og Selvopoffrelse eller Slethed, end Historiens Personer, er det Samme som at fremstille Heste, der drage Læs, som overgaae Hestens Kraft, male Træer, der vore til en Hvide, som overstiger deres Natur, Ræve med syv Allen lange Haler og Gæler med dito Dren.

For at kunne skrive og tale vel for sig, maa man besidde en vis Resignation, som gjør, at man finder sig i, at man ikke kan meddele Andre de Tanker, der ere ret levende hos En, med den hele Sammenhæng, hvori man selv har dem i sin Bevidsthedskreds. Man maa lade sig noie med at bruge de Midler, som staae En til Tjeneste i Sprogets Forraad. Adskillige Mennesker, som ikke have indseet denne Sandhed eller ikke altid have den klart for Sie, lægge en Utaalmødighed for Dagen under Meddelelsen, hvorved denne mere skades end gavnas. De føle, at de Udtryk, der tilbyde sig for dem, ei ere tilfredsstillende, søge i Affect om andre, og vende jævnlig tilbage til de eengang brugte eller forkastede, fordi Tankens Form ei tilfredsstiller dem. Hvis de vilde naae deres Viemed saa meget, som det er muligt, og noies dermed, vilde de med en Sindighed, der var grundet paa hiin Resignation, see sig om efter den Hjælp, Sproget ydede dem.

Det ligger i Sagens Natur, at man i Breve noget mere end i mundtlig Samtale maa tage sine Søndagsklæder paa.

Stylistens Begreb kan ei udvikle sig frit, da Sproget, Tankens Betingelse, hos ham ei er sammensmeltet med Tanken.

Det, at man mangler et Udtryk for et Begreb i Sproget, skjules derved, at man bruger Tegnet for et almindeligt Begreb i Stedet derfor, da dets specielle Betydning fremlyser af Sammenhængen. Af Mangel paa et videnskabeligt Ord for Tøse-godhed, bruger man Svaghed; af Mangel paa et Ord for Brendens passende Maal, bruges Mandighed eller Kraft, eller andet.

Undertiden lyve Folk af Sandhedskjærlighed. De give Andre overdrevne Forestillinger om Tingens Grader, fordi de troe, at disse forudsætte Overdrivelse hos dem, og derfor selv ville faae Noget af.

Mange blive anseete for dumme, fordi de ei føre deres Tanker igjennem med Kraft, men lade sig affkræfte ved Indsigelser. Det ufuldendte Arbeide staaer da som et uforstaaeligt, tidt latterligt Fragment.

Man kan lamme Folk ved Lykke.

De sentimentale Halvphilosopher og Halvpoeter, der ligesom Flagermusene kun bevæge sig i Tuskørke og ikke ville lade deres Bevægelser belyse af Solen, opbringes, naar man sætter Paastande mod deres; fordi Paastandene kun hænge ved deres Personlighed, ei ved det almægtige Begreb.

I Halvphilosophien er det figurlige Foredrag det meest passende.

De philosophiske Grimestere høre ikke til nogen Skole og

staae i intet Forhold til noget af de philosophiske Standpuncter. De ere, som Goethe siger, Narre paa deres egen Haand.

At en Lærdom er bleven til Erkjendelse, sees deraf, at den springer ud i andre Erkjendelser, ligesom en Plante sees at have fæstet Rødder, naar den sætter nye Skud. Den blot lærde Sætning bliver liggende ubevægelig i den blotte Sukommelse.

Den Variation i de samme Begrebers Betegnelse, som egner sig for en vis Art af Veltalenhed, er ikke hensigtsmæssig i det strengere philosophiske Foredrag, fordi man der vel kan gaae ud fra Forestillingens Standpunct, men hæver sig da fra eet Trin til et andet derover. Man beholder altsaa den almindelige Menneskeforstand kun til Basis for det første Fremsskridt, men for det andet Fremsskridt bliver det første betragtet som Basis. Derimod i det mere populære Foredrag refererer man sig idelig til den almindelige Menneskeforstand, og Locomotionen er her en idelig afbrudt Flugt som Strudsens.

En passende Forsskole til Philosophien kan ikke til enhver Tid have samme Udseende. Den maa nemlig gaae ud fra Tidsalderens bestemte Standpunct, for deraf at lede til den speculative Erkjendelse.

En Feil i Fortælling er, at der er lagt altfor meget Bind paa Continuitet. Kunsten bestaaer i at springe over, hvad der forstaaer sig af sig selv eller ikke behøves for at fatte Sammenhængen.

(Egenskaber ved reflecterende Philosopher): 1) De kunne ei huske deres egne Philosophemer. Naar en Tid er forløben, efterat de have skrevet en Afhandling, da betragte de den ikke

meer som hørende dem til, deres Interesse er aldeles forsvunden derfra. Ellers er det en Ting, der gjelder om Poeter, som heri adskille sig fra ægte Philosopher, at disse erhverve sig en blivende Erkjendelse, hine en forsvindende Anskuelse. En Philosoph arbejder altid paa eet Bærk, og Alt, hvad han producerer, er en Part deraf; en Digter frembringer flere Bærker, der hvert for sig have et selvstændigt Liv og ere afsluttede Heelheder.

2) Den Erkjendelse, hvori de for Diebliffet leve, hænger saaledes sammen med den personlige Eksistens, at de betragte det som en personlig Fornærmelse, at man gjendriver den for dem. De betragte Erkjendelsen som deres personlige Eiendom.

3) De frygte at sammenligne deres Bevidsthedskreds med Andres, da de frygte for, at deres Vindebygning skal rives om.

Et Mærke paa, at En befinder sig paa Reflexionens Standpunct, er, at han er tilbøielig til at bestride Sætninger og isølerede Paaastande, fordi han ikke har dem i den Sum af Sætninger, hvori hans Erkjendelse har fixeret sig. Polemik mod eensidige Sætninger har sin Gyldighed til bestemt Tid og Sted, og den mødes med Rette ved at gjøre den modsatte Side gjeldende. Men man bevæger sig da blot i Endelighedens, ikke i den absolute Erkjendelses Kreds.

Videnskabelige Citater i philosophiske Skrifter have kunns Betydning, naar de ere saaledes assimilerede med Forfatterens Tankegang, at de udgjøre integrerende Dele deraf. I Almindelighed ville de da være indirecte.

De døde Citater, Fyldekalken, kunne ikke ved nogen i Regler angiven objectiv Bestemmelse adskilles fra hine levende. Hvis de kunde det, da vilde de ogsaa forsvinde af Literaturen.

Den Ufsik, at fylde en philosophisk Afhandling med ufor-
 staaelige Brokker af Philosophiens Historie, svarer omtrent til
 den philologiske, i en Commentar at sammenjadske Stykker af
 alle philologiske Discipliner, der ligesaa godt kunne staae tusinde
 andre Steder, og man begriber ei, hvorfor de just skulle
 staae der.

De Videnskabsmænd, som ikke føle stor Trang til at ordne
 deres Tankesystem, maae enten have meget Genie eller liden Tank-
 somhed.

De, der ansee det for Hovmod at sætte fast Lid til For-
 nuftens Udsagn, vise derved selv stort Hovmod; thi de forud-
 sætte, at den fornuftige Tænkning er Individets Værk. — Kunne
 de dog ei mærke, at Fornuften er en høiere Magt i Menneskets
 Tænkning, som umiddelbart vidner om sig selv?

I al Underviisning bør findes et stereotypisk Element.
 Metop stereotypisk; Formlerne maae være staaende, men Feilene
 deri kunne rettes.

De, der holde for, at de bedste Philosopher ingen Til-
 hængere have (ingen — anere), mene altsaa, at Philosophiens
 Historie ikke er Philosophiens Historie, men Bildfarelsernes.

Naar man fremstiller en homerisk Psychologie, er man nødt
 til ved Gisninger at supplere det Tankesystem, som kun er an-
 tydet ved discrete Puncter, ligesom ogsaa den maa gjøre, der vil
 give os en Grundtegnung af Odysseus's Huus.

Den sporadiske Lærdom i Philosophien er ikke nogen sand
 Prydelse for philosophiske Arbejder; men kun uægte Stene,

hvormed Skribenterne pynte sig selv i de Uindviedes Dine. Bed en Brimmel af løsrevne Citater røbe i Almindelighed de philosophiske Skribenter deres Mangel paa grundigt Studium for Kjendernes Blik.

Den yngre Fichte taler meget om, at han har gennembrudt Stranterne i det hegeliske System. Han har gennembrudt dem paa den Maade, som en Muus gennembrøder et Tempel, naar den gjør sig et Hul i Muren og løber ud deraf.

Der gives Philosopher, som blot philosophere for at glæde sig over deres egen æsthetiske Fremstilling, deres Vittigheder og stylistiske Prydelser. Det gaaer dem som Qvinder, der begive sig i Guds Huus for at lade deres Brillanter see. Hvis det var dem paalagt at udtale deres Tanke i Paragrapher, da havde Philosopheringen tabt Interessen for dem.

Theologer, som ikke tillige ere Philosopher, kaste gjerne Skæve Blikke til Philosopherne, og idet de ikke see sig i Stand til at holde Control over disses speculative Bevægelser, leve de i en bestandig Frygt for, at der skal ligge et eller andet Slags Kjæteri skjult i de philosophiske Systemer. Ethvert væsentlig nyt philosophisk System har uden Undtagelse været fordømt af uphilosophiske Theologer. Disse staae derfor i samme Forhold til Philosophien som Høns, der have ruget Ullinger ud, og som nu med Brede og Ungstelse løbe omkring ved Randen af et Bandsted, hvor de ikke see sig i Stand til at fortsætte deres Opsyn over deres Pleiebørn.

For ikke ret mange Aar siden var der i Philosophien den samme Forvirring som i et Huus, hvor et talrigt og overgivent Selskab i lang Tid har holdt Dands og Lystighed. Der var

af phantastiske Forfattere, især af den Klasse, der kaldte sig Naturphilosopher, indført en tilforn ukjendt Løilesløshed i Brugen af de almindelige Tankebestemmelsers Benævnelse, hvilken gik saa vidt, at Forfatterne, langt fra at have gjort sig tydelig Røde for, hvad de tænkte ved deres Ord, tidt ei engang selv meente noget Bestemt dermed. Hertil kom en dermed nær beslægtet Driftighed i at bringe ufuldbaarne Tanker frem paa Litteraturens Torv og at anfæe det Tusmørke, som derved udbredtes over deres Arbejde, for et Tegn paa, at det var ret genialt og aandrigt. Jo større Forvirring der var afstedkommet ved denne Mangel paa Tugt og Sindighed i Litteraturen, desto stærkere og alvorligere Anstrengelse har det kostet, og koster det endnu, at tilveiebringe Orden og almindelig Forstaaelse i Videnskaben i Almindelighed og Philosophien i Særdeleshed.

Man maa arbeide smaaligt og i fortrykt Stemning i Reflexionens Tjeneste, inden Totalanskuelse pludselig gjør Alting klart for En, ligesom Somænd maae varpe og bygere deres Skibe ud imellem en Skjærgaard, for at den raske Ruling ude paa Dybet skal fylde deres Seil.

De, der skrive i Jødemaneren (Heines, Börnes, Menzels), synes at være muntre, men deres Lystighed minder om det tilsyneladende Smil hos nyfødte Børn, som kommer af, at de have Aneb i Maven.

Adskillige svage, mistænkelige Mennesker plages af en dunkel Forestilling om et Onde, som Andre, hvem de holde for Hjender, have ifinde mod dem. Frygten for dette ubestemte Onde kan plage dem meer end Visshed om, at en bestemt Ulykke vil ramme dem. Ja selv de, som befinde sig i en Stemning, i hvilken intet Onde, som kan voldes dem af Andre, er dem fryg-

teligt, kunne dog med Hengstelighed vente et ubekjendt Onde af Andres formeentlige Had og Hævn. Hvo kjender ikke saadanne Yttringer, som: at man maa tage sig i Agt for hiin eller denne, hvis lumste Adfærd viser, at han har Ondt i Sinde. Men af hvad Art dette Onde er, tænkes der undertiden slet ikke paa; det tænkes blot værre end noget af de mulige Onder. Der ligger en Forestilling om noget chimæriske Grueligt, i Sammenligning med hvilket de største mulige Onder ere lidet frygtelige, til Grund herfor. De Samme, som gysede for dette mysteriøse Skræppebillede, vilde ikke være bange for et bestemt angivet Onde, f. Ex. voldsom Død, Tab af Eiendom, Hære o. s. v. — En saadan Hævn har man undertiden befrygtet af Jesuiter.

Naar man vil anstille Jagttagelser over det Partie af Bevidstheden, der ligger nærmest ved Bevidstløshedens Grændser, bliver man tilmode, som en Historiker, naar han skal fremstille en mythisk, forhistorisk Tidsalder.

Enhver Kæmpe i Philosophien skal falde for Dværge.

Bed æsthetiske Theorier bliver den kunstneriske Productivitet fuldkomnere; thi den bevidstløse Kunst gaaer altid noget videre, end den bevidste. Jo længere altsaa Bevidsthedens Kreds udvider sig til alle Sider, desto længere udbreder den dunkle Anelse sig foran Lyset.

De nyere Philosopher have meer end nogen anden Tidsalders villet gjøre den Fordring gjeldende, at den philosophiske Fremstilling skulde holde sig blot til Tankens egen strengvidenskabelige Udvikling og forvise alle tilfældige Sidespring, som Ideeaassociation frister saa meget til. Dette har Hegel især staaet paa og kalder det Foredrag, som aldrig forlader den strenge Bei-

et plastisk Foredrag. Dog er den Fremstilling, som indrømmer den friere Omfagt i Erkjendelsens hele Kreds noget Spillerum, langt mere tiltrækkende for de Fleste og erholder langt flere Læsere: selv blandt Videnskabsmænd vil der et betydeligt Navn til for at trænge igjennem med et Foredrag, som følger hine strenge Love. Oldtidens classiske Værker ere fulde af saadanne smaa Episoder, og de have deres Grund i den menneskelige Natur. De give Foredraget en Friskhed og Behagelighed, som savnes i den Tankegang, der uden Sideblik følger Logikens lige Kongevei. Den naturlige Tilbøielighed hos Læseren og Forfatteren i denne Henseende, kan godt tilfredsstilles, uden at Fremstillingen derfor synker ned til plat Popularitet, og først derved kommer det sande classiske Foredrag i Stand. Ved Ideasociationens Charakter hænger et videnskabeligt Arbejde sammen med sin Tid; den giver de classiske Værker deres særegne Farve, hvorved de vise sig ikke som abstract menneskelige, men som fulde af individuelt Liv. Man har derfor i den nyere Tid med Grund adskilt Paragrapher og Anmærkninger.

Svagbed i Charakteren kan vise sig som moralsk Usikkerhed. Mennesket vil da ikke altid det Samme, er ikke vis paa, hvorledes dets forskjellige Bestræbelser skulle begrænde hinanden. De kunne være meget uvisse endog paa deres Samvittigheds Udsagn. De kunne idag bebreide sig deres Opsørsel mod Andre; de kunne imorgen holde for, at de have meer Ret end Andre under Misforholdet til disse. Deres forskellige legemlige Befindende kan endogsaa have megen Indflydelse paa disse forskellige Synsmaader. Dette er ikke saaledes at forstaae, at Mennesket blot skulde kunne forurette Andre under uheldige Stemninger; nei, det kan aabenbar ogsaa gjøre sig selv Uret. Det kan af Svagbed vakle mellem for stor Tilfredshed med sig selv og for stor Utilfredshed med sig selv. Saadanne Mennesker kunne idag af Hjertet tilgive den, der har dødelig fornærmet dem, og imorgen hade ham paany.

Sønderrevet Sind maa egentlig tillægges den, der hader sig selv og overlader sig til Følelsen af sin egen Uværdighed, saaledes at den virker nedbrydende paa hans Livskraft. I Stedet for at bestræbe sig for at forbedre det Jeg, som man fordømmer, plager og destruerer man det, tilintetgjør det. Nydelsen, der ligger i dette Selvplageri, dette Selvmord, bestaaer i Bevidsthed om, at det høiere Jeg udøver en straffende Retfærdighed.

Skal Hegels Terminologie være staaende, da maae hans Efterfølgere anvende overordentlig Flid og Kraft paa at lære hans Begrebsbetegnelser, omtrent paa samme Maade som man lærer Linnés botaniske Nomenclatur. Men de, der have meest Productivitet, ere mindst i Stand hertil.

Ingen kan frembringe en staaende Form for en Videnskab, som Alle kunne være tjente med.

Man skal ikke frembringe Trangen til Metaphysik hos den, der ikke føler den. Det kan i det Mindste skee for tidlig. Plato vilde, at den, der skulde studere Dialektik, skulde være 30 Aar gammel. Den naturlige Udviklingsgang er, at umiddelbare Begreber sættes i Bevægelse fra forskjellige Sider og at omfjeder Enheden søges.

En Trang til at ordne sine Forstandsbegreber fører de Fleste til at studere Metaphysik. Selv Hegel pirrer ofte denne Trang, ihvorvel han dog sjelden taaler, at man taler om en Videnskabs Nytte. Den kan tilfredsstilles uden en speculativ Dialektik i Hegels Betydning.

Philosophari volo, sed paucis, siger den nordiske Natur.

Det kan ikke forlanges af en videnskabelig Afhandling, at den nødvendigviis skal fremtræde som et Fragment af et System. Den kan meget vel optræde som et selvstændigt Heelt, der aabner et temporært Prospect ind i en sammenhængende Grunderkjendelse, fordi Forfatteren en anden Gang vil vælge en Terminologie, der passer bedre til en sammenhængende Fremstilling af et System i sin Totalitet.

Skulde Braniſ's Metaphysik og lignende Skrifter endog kun bruges som temporære Bygninger, ligesom Telte, man bygger paa en Reise: de have dog deres Betydning.

Om aldrig for Andet, er det alene for at hindre en død Tradition af Hegels Kategorier gavnligt, at nye Systemer af Metaphysiken udarbejdes.

Den formeentlig metaphysiske Strid, der uomstunder føres, er tidt en synonymisk, fordi En opfatter et Ord efter een historisk Betydning, det har havt i Philosophiens Historie, en Anden efter en anden.

En Djævel er utænkelig; thi det strider mod Fornuften, at antage en Djævel, som rigtig veed, hvad Ondt er, og dog vil det Onde.

Den fuldkomne Confusion i Erkjendelsens System kan aldrig finde Sted, naar En i at fremstille sin Verdensanskuelse er consequent; den finder kun Sted, naar han overvældes ved Reminiscenser af en fremmed Verdensanskuelse. Thi hans System kommer da til at ligne en Raskerkule, hvori der er lutter Gada-vere, hiit og her kravler en halvdød Hund.

En Indvending mod den Forestillingsmaade, at Følelsen havde sin Grund i Bevægelsesforholdet mellem flere Forestillingers organiske Forandringer, er den, at en Forestilling kan have en Følelse, da man tvertimod skulde troe, at Bevægelsesforholdet ved den nye tilkomne Forestilling skulde blive endnu mere compliceret.

Bed at uddanne Sandsen for Rumsbestemmelse, uddanner man ogsaa Sandsen for Tidsbestemmelse, da Tiden som Gjenstand for Forestilling opfattes under Rumets Form, en Tidsdeel maa stivne for Phantasien til en Rumsdeel.

Den, der kan fatte, at en theatralsk Fremstilling af en Slynge er naturlig, skulde jo ligesaa vel selv være ond som Skuespilleren.

En eensidig Afhandling interesserer meest, fordi Enheden er overveiende — Mangfoldigheden adspredende. Derfor interesserer et fleersidigt System mindre. En aldeles alsidig Fremstilling have vi jo for os i Naturen selv, men her er Mangfoldigheden uendelig.

Philosophiske Opregninger af forskjellige Momenter ere tidt brugte af virkelige Philosopher, der have forudsat, at Læseren let selv kunde tilveiebringe Enheden. De bruges da som Landmaalerens hvide Stok, for i Korthed at antyde en Linie; men Tænkningen kan vist ei engang selv bringe Enhed i sit udstykkede Værk.

Den, der troer sig fornærmet af Andre, viser ikke altid Menneskekjærlighed ved at holde sig passiv. Hans Passivitet kan komme af Svaghed, og den tilbagerængte Selvfølelse kan fremkalde indvortes Forbittrelse. Ogsaa kan en længe tilbagerængt Harm undertiden skaffe sig Lust i en desto voldsommere Explosion.

Naar originale Kunstnere fremtræde hos et Folk, da vækkes ved dem en heel Deel smaae Kunstnere. Ved denne Bemærkning bringes de fleste rimeligviis til at tænke paa den Kjendsgjerning, som ligger nærmest, at endeel af sande Digteres Læsere af disses Bærker per metathesis danne nye Bærker, idet de behandle deres Phantasier som et Spil Kort, der ved at blandes og lægges op paaany frembyder en ny Række Billeder. Vi tænke her ikke paa den mindre egentlige Production, men paa Frembringelser af en virkelig skabende Phantasie, et Slags historiske Noveller, hvortil Stoffet tages i de flygtige Bidrag, som Rygtet afgiver til Kunstnernes specielle Biographie. Af de saa, høist usikre Data, som en stor Stads mundtlige Krønike indeholder om Skuespilleres og Skuespillerinders Vandel og Begivenheder, sammensættes smaae interessante Noveller, som tidt have poetisk Sandhed, om end den plumpe historiske Troværdighed maa frakjendes dem.

Ikke altid er den, qui in disputando inferior discedit, re vera inferior. Hans større Beredvillighed til at indlade sig paa den Andens Synsmaader, kan undertiden confundere ham.

Man troer undertiden, at Andre sætte Priis paa fornem Stand, fordi de, i den Tanke, at Tilhørerne daarlig sætte Priis derpaa, bryste sig deraf (*κατ' ἄνθρωπον*) i deres Tale. De lægge altsaa ikke saameget Adelsstolthed, som Foragt for Tilhørerne, for Dagen.

Man burde gjøre Forskjel mellem en Bogmager, som samler og transponerer Andres Tanker, og en Skribent eller Forfatter.

Gvorledes Domme, der skulle udsige en Bestemmelse om Ting, tidt ikke grundes paa Indsigt i Tingenes Beskaffenhed, men

paa fremmede Hensyn, kan de Conclusioner vise, som man har gjort over Horatses og Lessings Poesier af disses egne Ytringer, men endnu mere den taabelige Maade, hvorpaa man har sættet Vid til den Beretning, at Rousseau paa en tilfældig Maade skulde være bleven bragt paa den Tanke, at negte Videnskaberne Værd.

Forskjellige Folketammer kunne ligne hinanden i Taabelighed, skjøndt Taabeligheden har forskjelligt Udseende. Naar man leverer en Slobrok til en Chinese for at faae gjort Mage til den, da kommer han med en Copie, der gjengiver selv den mindste Rist. Europæerne gjøre til Fordring ved en god Oversættelse, at et meningsløst Sted ogsaa skal være meningsløst i Oversættelsen, at Sludder, som Forfatteren i en Aandsfraværelse har nedskrevet, skal ogsaa i Oversættelsen vedblive at være Sludder.

Hvorfor skal selv i philosophiske Skrifter Samvittigheden med et idelig gjentaget Billede kaldes en Stemme? Den siges gjerne at være en Stemme, og siden tales om dens Stemme: altsaa om en Stemmes Stemme.

Det er besynderligt, at forresten forstandige Mennesker kunne være saa tankeløse at paastaae, en eller anden Skribent ved en eller anden Ytring har lagt et ædelt Hjerte for Dagen. At yttre et ædelt Forsæt er jo ingen Sag.

Bagvaskelsen grunder sig paa en eensidig Abstraction. Den, der vil give Andre et concret Begreb om en Person, maa ei skildre blot hans Slethed.

Erkjendelsens Strøm articuleres paa forskjellige Maader hos forskjellige Folkstammer; forskjellige Puncter deraf krystalliseres ved Reflexionen. Man kunde gjerne skrive en comparativ Psychologie i Betydning af en Sammenligning mellem de forskjellige Folks større eller mindre Selvbevidsthed.

Ogsaa Kategorier fastholdes i forskjellige Begrændsninger i de forskellige Sprog.

Definitioner kunne undertiden hjælpe Folk til at fastholde et Begreb med Bestemthed, forsaavidt det kan knyttes til et Par Begreber, som have en fast Betydning for dem? dog hjælpe saadanne Definitioner kun, hvor slige Spøttepuncter gives, ligesom kunstige Tænder kun lade sig anbringe, hvor der endnu gives nogle faste, som de kunne bindes til.

Et Kjendemerke paa, at En studerer Philosophien uden philosophisk Anskuelse, at han gjør philosophiske Bærker til Gjenstand for en udvortes, blot historisk Opfattelse, er, at han efter at have tilegnet sig Tankegangen i et philosophisk System synes, at han ikke har noget Udbytte deraf; kort sagt, at det hele Studium er indholdsløst.

Der er Forskel paa Philosophiens Historie og de philosophiske Systemers Historie; i den sidste Videnskab behøver man ei at anføre de aphoristiske Meninger om Tingenes Væsen, som før Videnskabens Begyndelse vare i Omløb i Orienten.

En Deel unge Mennesker studere Philosophiens Historie under den Forudsætning, at visse Philosopher, f. Ex. Kant, skulle læses uden Forsøg paa at finde Systemet rigtigt, da det een gang er notorisk urigtigt.

Brudstykker.

Druggist

I.

Noget om en didaktisk Logik's Foredrag*).

Unge Mennesker skulle ved det philosophiske Coursus, der foredrages for dem, bringes til at arbejde, men ikke til at lære Kjendsgjerninger udenad.

Historiske Notitser maae bruges saaledes, at de ei forstyrre Tankegangen, men gjøre dens Udvikling levende ved at give den en halv dramatisk Form. Et godt Exempel paa historiske Notitser's Misbrug er Dypregnelsen af alle Logikens Inddelinger i den rene og anvendte, almindelige og besynderlige, Elementarlære og Methodik. Et andet Exempel er den Maade, hvorpaa somme Forfattere gennemgaae de forskjellige Sætninger, i hvilke man har udtrykt Identitetsprincippet. Deres Kritik er ikke blot logisk eller metaphysisk, men ogsaa grammatisk. Det er just den rette Veie til at frembringe Svimmel i unge Menneskers Hoveder. — Det, her opponeres imod, er et Extrem, som i Bachmanns Logik. Exempel paa det Modsatte findes hos alle gode Philosopher, som Hegel, Herbart.

Begreber bør ei i deres Schematismus antage Former af symmetriske Figurer for Anskuelsen.

*) Disse Bemærkninger ere udsamlende af den foregaaende Række Aphorismer (ved S. 76, 78 og 80 flg). Der fandtes og Forarbejder til Anmeldelsen af Sibbers Logik (see 5te Deel).

Den akademiske Lærer skal vække den analyserende Tendents hos Unglingen, ei lade ham lære en Mængde Distinctioner udenad. Han maa heller aldrig lade ham tabe Synthesen af Sigte.

Bed idelig at gennemvandre den samme Begrebsudvikling kommer den akademiske Lærer let til at dele Begreberne for meget, den adskillende Retning faaer Overhaand.

Synonymiske Distinctioner, der foranlediges ved Sproget, maae fjernes; thi de maae læres, og Foredragets Ideal er en gennemsigtig Fremstilling, der er en Udvikling af eet Begreb.

U hensigtsmæssige ere i en Logik saadanne Bestemmelser, som at en Definition ei maa angive Begrebets Arter; thi naar man først siger, at den skal angive Begrebets Indhold, følger det jo af sig selv, at den ei skal angive dets Omfang.

Et filosofisk Foredrag for Begyndere bør ikke være strengt syntetisk; men det maa vække en Erkjendelse, som kan recapituleres paa en syntetisk Maade. (Man skal tænke paa, hvorledes man selv kom til at forstaae et syntetisk Foredrag).

Anvendelsen af det strenge Begreb paa Tilværelsens mangfoldige Phænomener hører til Begrebets Nydelse, ei til dets Frembringelse. Saaledes maa det i det Mindste være hos Lærlingen.

Der er næsten intet Foredrag af Logiken, der ikke har mere Stof end det kan assimilere. Læreren vover ei at forkaste de ærverdige Reliquier, som flere Sekler have hærdet.

Stylistiske Bemærkninger, f. Ex. at man i Definitioner maa skye uegentlige Udtryk. Læren om Definition og Inddeling er ei heller reen logisk.

Man kan ikke fremstille den blotte Form. Herbart har nærmet sig meest til at gjøre det.

Den abstracte Logik har ei det Værd, man vil tillægge den.

Urigtige Slutninger forebygges ei ved at man læser Regler om Paralogismer, men derved at man tænker consequent.

II.

Om Begrebet Ironie.

I Anledning af de Oplysninger, som den ærede Forfatter af forestaaende Anmeldelse*) har meddeelt om Begrebet Ironie, saaledes som det har dannet sig i Nutidens æsthetiske Talebrug, være det et af Redactionens Medlemmer tilladt at tilføie nogle aphoristiske Bemærkninger, der maaskee kunne give endeel Læsere en tydeligere Indsigt i dette Begrebs Oprindelse og forskjellige Forvandlinger.

Det undskyldes, at Begyndelsen hentes noget langt borte; vi skulle desuagtet snart igjen komme tilbage til Sagen. I Grækerne's moralske Selvbevidsthed saaledes som vi lære den at kjende i dens første Spire hos Folkets ældste Digtere, f. Ex. af flere Steder hos Homer, og saaledes som vi siden forefinde den i fuldstændig Udvikling hos Aristoteles, er den naturlige Begjering betragtet som det Godes positive Side; Fornuften derimod er det begrænsende Princip, som kun billiger et vist Quantum af dette

*) Der menes Provst Trydes Anmeldelse af Sibberns Æsthetik i Maanedsskrift f. Lit. 13 Bd. (1835) og navnlig p. 200 flg. Ved som Medlem af Maanedsskriftets Redaction at gjøre sig bekendt med Provst Trydes Manuskript, sit P. M. lyst til at vedføie sine Bemærkninger; men bragte kun Indledningen til Ende. Da den kan betragtes som et Hele for sig (om den moralske Ironie), turde den fortjene en Plads i hans Skrifter, saameget mere som den afgiver et Bidrag til det omhandlede Begrebs Historie i vor Litteratur; dog maatte det erindres, at Gjenstandens Behandlingsmaade har været betinget af Forbringerne til en Indledning.

naturlige Indhold og forkaster et andet. Dyden er et Maadehold, en Middelvei mellem to Yderligheder. Vi foresinde altsaa paa dette Standpunct to forskjellige Bestemmelser i det Godes Begreb, der forliges med hinanden, fordi deres Modsætning ikke ret tydelig er blevet udviklet. Men det maatte nødvendigviis derefter bringes til Bevidsthed, at den blotte Drift som en blind, ubegribelig og usornstlig Bestemmelsesgrund ikke kunde billiges af Fornuften. Dette maa allerede Aristoteles, den fuldkomneste Repræsentant for hiint Standpunct, have følt, og deraf maa man vel forklare sig den Synderlighed, at den practiske Philosophies Indhold efter hans Begreber om Erkjendelse ikke kan blive Gjenstand for Videnskab i Ordets høiere Betydning.

At de to heterogene og formeentlig usornslige Elementer i det Godes Begreb har nu vovelviis snart det ene, snart det andet med Gensidighed været forsøgt i Videnskabens Historie. Snart har man aldeles opgivet Forsøget at bestemme Livets Diemed ved sornstlig Tænkning og anseet det for Viisdom at lade den naturlige Begjering i sin tilfældige Stikkelse være den ledende Magt, snart har man ved en Tænkning, der holdt sig blot paa det individuelle Standpunct, villet udlede de foresundne moraliske Maximer af en dogmatisk Sætning eller af en aldeles abstract og indholdsløs Regel. Saaledes har man seet de aldeles modsigende Forskrifter: „Lader os vende tilbage til Naturstanden“ (Rousseau), og: „Man maa forlade den naturlige Forsætning“ (Hobbes) — at blive gjorte gjeldende efter hinanden.

Den Bestræbelse, at bestemme det Godes Indhold blot fra den rene Fornufts Standpunct eller ved en blot aprioristisk Tænkning, har været gennemført med størst Consequents af den britiske Philosophies Hovedmænd. I denne Philosophie har man forsøgt af blot formelle Principer at udlede den i Samfundet gjeldende Kreds af sædelige Maximer. Al Heteronomie, enhver blot naturlig Bestemmelsesgrund vilde man forkaste og ved reen

apriorist Tænkning specificere den moralske Selvbevidstheds Indhold. Men naagte den Begeistring, hvormed Tanken om absolut Autonomie i en saadan Betydning fyldte denne Skoles Tilhængere, kunde dog en saadan Plan umuligen blive videnskabeligen gennemført. Baade Kant og Fichte see sig aabenbar nødsagede til at betjene sig af heteronomiske Maximer for at skaffe deres abstracte Principer et virkeligt Indhold.

Idet man nu lærte, at de naturlige Formaal skulde udføres som Midler for Moralloven, men ikke for den Lust, der uundgaaeligen forbandt sig med deres Udførelse, maatte der ifølge Sagens Natur søges en Methode, efter hvilken det lod sig afgjøre, hvilket Formaal der i ethvert enkelt Moment var det rette Middel, hvorved den almindelige Lov kunde sættes i Kraft. Her lagde nu Fichte den høieste Fuldmagt i Individets Bevidsthed, saa at dette efter egen moralsk Overbeviisning i det enkelte Tilfælde skulde afgjøre, hvad der var dets Pligt. Dette Standpunct, der altid maa beholde sin (relative) Gyldighed, tillægger altsaa Individet Evne til umiddelbart at erkjende, efter hvilken af de forskjellige Regler det Almindelige i det enkelte Tilfælde skal realiseres. —

Derfor kan der af denne moralske Idealisme, naar den fastholdes paa en eensidig Maade og ikke forenes med Erkjendelse af, at Fornuftbud allerede realiseres udenfor Individet, drages forkastelige Consequenter. Den subjective Overbeviisning bliver da betragtet som det Høieste, idet Individets Villie identificeres med Moralloven. Den individuelle Villie stilles da over enhver speciel Lov og enhver bestemt Regels døde Bogstav, der kun har Gyldighed, naar den sanctioneres af den individuelle Villie. Denne over Alt ophøiede autonomiske Villie betragtes da folgerigtigen som hævet over de borgelige Love, der kun, hvor de stemme med den, have Gyldighed, — en Synsmaade, som tillader alle Forbrydelser, der kunne begaaes og ofte have været be-

gaaede med god Samvittighed og ungdommelig, moralsk Begeistring. Saaledes gives der Intet, som i sig selv og uafhængigt af det moralske Subject er godt, men dette, som identisk med Moralloven, kan hellige hvilken som helst Handling ved sin Overbevisning; thi det, der ellers i sig selv skulde være slet, ophører at være det, naar Villien, som er Hovedsagen, er ædel, eller naar Hensigten var god.

Fra denne Theorie gjøres let Overgangen til en anden, der sætter den subjective Villie over Moralloven; thi den er jo egentlig practisk sat derover, naar det, som i sig selv er slet, kan helliges af Villien. Moralloven har i Grunden tabt sin Hellighed og Individet gjør om ikke sædeligt, saa dog logisk Fremskridt ved udtryffeligt at antage sig hævet over Moralloven. Denne Theorie findes udtryffeligt udtalt i F. Schlegels ligesaa frække som geniale Ungdomsfriskt Lucinde, som er et af de frodigste Bandstud af den hensynsfrie, driftige Selvtillid, der er sig selv nok. Vi citere til Bekræftelse paa det Anførte et Par Utringer af Lucinde selv: „Intet er galere, end naar Moralister nu gjøre hinanden Bebreidelser for Egoismus! thi hvilken Gud kan være ærværdig for det Menneske, der ikke er sin egen Gud?“ Fremdeles at „man maa i Tilværelsens Nydelse hæve sig over alle endelige Formaal og Forsætter“; at det Høieste altsaa er den ungdommelige Dovenskab, og at man kun i den ægte Passivitets hellige Slethed kan erindre sig sit hele Jeg, hvilken rene Begejteren da er det egentlige Liv og den sande Religion. — Dette Standpunct har Hegel optaget i sin practiske Philosophie og betegnet med Navnet Ironie, hvilket han forklarer som den „Subjectivitet, der veed sig selv som det Høieste.“ Heri erkjender han intet Positivt uden den Virksomhed, at udtale denne Bevidsthed for Andre, og det er jo ligesom en Opgivelse af alle Bestræbelser i den objective Verden.

Uagtet denne practiske Resignation er uendelig forskjellig fra

den energiske Moral, der læres i Fichtes Bærker (hvilket det vel er overflødigt at bemærke), er det dog vist, at den nedstammer fra den fichteske Idealismus, som det ogsaa er bekendt, at Fred. Schlegel var en af den fichteske Videnskabslæres meest entusiastiske Beundrere. I Særdeleshed er Ironien en consequent Fortsættelse af den frugtesløse Stræben, at bringe et i sig afsluttet Moralsystem i Stand blot fra Individets Standpunct. Denne Fremgangsmaade maatte nødvendigviis ende med Savn af alt Indhold, med en moralsk Nihilismus.

Den her omtalte Ironie betegner altsaa ei et blot tænkeligt Standpunct i den moralske Bevidstheds Udvikling; det er heller ikke fremtraadt som et uforklarligt Indfald, hvorpaa en enkelt særindet Mand tilfældigviis var bragt, men det var et nødvendigt Resultat af en vildfarende Tankegang, der viste sig under lignende Skikkelse hos flere Samtidige.

Selv hos os har denne i Tidens Udvikling dybt begrundede Jervildelse havt sin svagere Gjenklang, skøndt den ifølge Følgets Bestyrelse og Forsigtighed kun har efterladt saa eller ingen Spor i vor Literatur. Men i Conversation har man oftere kunnet høre hiin Synsmaade klinge saa temmelig efter, og om den ikke har været udtalt med fuld Forvisning og Selvtillid, har den dog, været yttret som et Resultat, man maatte føres til, naar man vilde overlade sig til en fordomsfri Tæknings Forelse. Den har meget almindelig viist sig som et Slags Mistroe til Begrebet Moralitet, hvilket man helst undgik i det videnskabelige Foredrag, da man ikke meer deri fandt et adæquat Udtryk for den practiske Frihed; man har ogsaa engang imellem i Poesien spøgt med Begreberne Moral, Moralitet og moralsk, og yttret en dunkel Bevidsthed om, at det ikke hang rigtig sammen dermed. Ja En og Anden har ogsaa betjent sig af den dristige Bending, at sand Dygtighed ikke lod sig indskrænke af den snævre Morallov.

En Skikkelse af den moralske Bevidsthed, som er nær be-

slægtet med Ironien, er den sygelige Sentimentalitet: den kan i det Mindste føre til det samme Resultat, nemlig til den Mening, at Mennesket kan være hævet over sine jordiske Pligter. En ørkesløs Længsel efter et bedre Liv bringer da den Sentimentale til at opgive alle Livets bestemte Formaal, fordi Alt hernede kun er forgængeligt og ikke afgiver nogen værdig Skueplads for den, der har Sands for noget Høiere. Der gjøres paa dette Standpunct en Adskillelse mellem et blot Endeligt paa den ene Side, som er aldeles udeelagtigt i Uendelighed, og et derfra ved et spørgende Dyb adskilt, aldeles ubestemt høiere Liv, som har været kaldt det Bedre eller det Evige. Da nu hiint er den Sentimentales eneste værdige Siemed, mener han at maatte i passiv Resignation, med Opgivelse af al bestemt Bestræbelse, oppebie det Høieres Komme til ham. Man kan her anvende, hvad Fichte, saavidt erindres, etsteds har sagt: Mange holde for, at man blot behøver at lade sig begrave for at opnaae et saligt Liv. — Denne Sentimentalitet ligner deri Ironien, at begge ansee sig for hævede over alle Pligtbud: denne, fordi han sætter sin individuelle Vilkaarlighed som det Høieste, hiin, fordi han betragter al endelig Handling i Tid og Rum som en lavere Birkfreds og troer, at han besmitter sit indre Livs Reenhed ved at give sig af med dens Berøring. Begge holde sig altsaa for gode til at have Pligter: Ironikeren, fordi hans individuelle Jeg er det Absolute; den Sentimentale, fordi hans Birkfreds i Livet ei er udenfor ham; han lever kun et indre Liv, som fyldes med Længsler og Forudsøvelse af det Tilkommande, som er det eneste Reelle. Men de ere deri forskellige fra hinanden, at Ironikeren betragter sin Subjectivitet som det Høieste, den Sentimentale tager det Absolute som Et uden for sin Person, som udenfor den hele synlige Verden. Dog udjævnes denne Forskjel noget derved, at den Sentimentales Bevidsthed er Sædet for Erkendelse af det Endeliges Intethed, af det ubestemte Høieres Realitet, hvorved han

kommer til at staae langt over Alle, som med Iver forfølge bestemte practiske Formaal.

Ogsaa kan Ironikeren efter sit System, om han vil, uden at hindres af noget moralsk Snørlov, overlade sig til den groveste Sandseligheds Nydelse — en Consequens, der erkjendes i Lucinde. Dette strider egentlig imod den sentimentale Theorie, men da Væren her umulig kan følges i sin hele Consequens, og Handling umulig, saalænge Livet varer, kan aldeles opgives, og sølgelig Berøring med Endeligheden ei kan aldeles undgaaes, kan den Sentimentale lettere end den, der hylder en fornuftig Sædelære, forsvare for sig selv, at han foretrækker det meest sandselige Slags af de i sig selv ligegyldige Handlinger. (Naar det ikke er Umagen værdt at gjøre det Gode, er det heller ikke Umagen værdt at lade det Glette.)

Men dette var et Sidespring, der blot skulde tjene til at tydeliggjøre den hidtil omtalte practiske Ironie ved at sammenbringe den med den anden Art af practisk Nihilisme, hvormed den i flere Henseender stemmer overeens. En af de mange Betydninger, hvori man har taget Ordet Ironie i den nyere Philosophie, synes hermed tilstrækkelig at være forklaret. Saaledes bruger Hegel Ordet Ironie og betegner altsaa dermed en af „det Ondes moralske Former.“ Hvad enten man nu anseer Ordet for vel eller ilde valgt, fortjener dets Gjenstand Videnskabens Opmærksomhed, og Pladsen, som den indtager i Bevidsthedens Historie, er den uimodsigelig rigtig anvist af Hegel. Vi gaae nu over til den poetiske Ironie. — —

III.

Ahasverus.*)

Naar en Flok Drenge Skifteviis slaae til en Tønde paa Faste-
lavns Mandag, da hører der Lykke til at blive den, der gjør det
afgjørende Slag. Saaledes hører der ikke blot Genie, men ogsaa
Lytte til at blive den, der først udsiger det philosophiske
Standpunct. Det maa først have været forberedt ved mange
Forgjængeres Bestræbelser.

Ahasverus kan bruge denne Reflexion, og søie til, at han
ofte har havt i Sinde at slaae det sidste Slag paa Tønden,
men har altid opsat det.

Ahasverus har ogsaa idelig Problemer for sit Liv, men de
ere smaae, som at faae syet en Anap i sine Buxer, slappe sit
Knæspænde, faae en ny Bibespids; lutter smaae idylliske Glæder,
som han har tilfældeds med den rolige Landmand i en lykkelig
Stat.

„Eders dumme Halvphilosopher troe, at ethvert philosophisk
System, der fremtræder, er nyt; men jeg har i flere Kredse op-
levet, at Philosophien har gennemløbet sine naturlige Stadier og
hørt de samme Kjævelerier om de samme Anuder. For mig er
det Hele kun en Cyclus af Stykker i en Livendreierkasse.“

*) 2: Den evige Jøde eller Jerusalems Stomager. En eller anden
poetisk Plan hos Forf. har foranlediget ham til at nedskrive disse
Fragmenter under ovenstaaende Titel (1836 eller 37).

„Gders dumme Præster troe, at der er en absolut Forskjel mellem Godt og Ondt, men de lægge ikke Mærke til, at jeg just staaer paa Nulpunctet af Livets Thermometer.“

„Det morer mig at lade Menneſket afløbe i mange Aar som en Maskine. Jeg gjorde den ene Side af en Reflexion gjeldende mod en Præst, der vilde gierne ſige imod. Da ſkrev han i 20 Aar mod den opſtillede Sandhed og blev Biſp.“

„Jeg kan giengive ungdommelig Fyrighed ſaa godt ſom Rogen, naar jeg blot ikke forſtyrrer Illuſionen ved en uvilkaarlig Gaben, der undertiden overkommer mig.“

„Jeg, med mine detaillerede Kundſkaber i Historien, kan i enhver Stat blive til, hvad jeg vil; kun maa jeg vogte mig for at gjøre den virkelige hiſtoriske Sandhed gjeldende mod den opdigtede.“

Hans Dine ſee ud „ſom en Vindueſkrude, der er let bedugget af en ung Piges Elſkovsſuk.“

„I en Flok af lyſtige Ungersvende ſpillede jeg forſt en godmodig gammel Fyr, der var ung med de Unge; men da jeg nu ſaae Stemningen gennemløbe alle Gradationer fra den fidele Zone til den ſelvbehagelige Dyrigtighed og de kjærlige Omſjævelſer indtil Diſharmonie — da fortrak mit Anſigt ſig til et Udtryk af uendelig Pede til den hele Tilværelſe, og jeg udraabte med et uſigeligt Minespil: Bæh! Alle tabte Glasſene, og der blev ſtille ſom i en Grav. Det var et Meduſahoved, jeg viſte dem.“

Ahasverus vil Intet. Han anſeer ſig for uendelig ophøiet over dem, der ville Noget.

Frue, „som troer, at du som rolig Tilskuer fra din Sopha betragter Verdens Færd. Var det sandt, da havde du ikke det røde Skjær paa dine Kinder.“

Den evige Jøde behøver ei at sætte i Enkekassen. — Hvor meget skal den evige Jøde sætte i Enkekassen, naar han er 1800 Aar ældre end hans Kone?

En kraftig Karl, som disputerer med Alhasverus, kommer til det Resultat, at han vil, hvad han vil, blot fordi han vil det, uden at kunne angive noget almindeligt Diemed.

Prognostikon: Der gives et Slags unge, blonde, landlige Skønheder, der meer end andre kunne sammenlignes med Lilierne paa Marken, som i Dag staae og i Morgen kastes i Ønen. De ere yndige til deres 16de Aar; men de blive snart alt for hyppige i deres Dimensioner, og faae i deres Ansigt et grovt Udtryk, som antyder en Overvægt af deres Planteliv. Vil man prøve, om en deilig Blondine hører til disse, da føre man hende ind i et hedt Bærelse, og da vil alt det Ætheriske og det Gndige forsvinde af hendes Ansigt og hendes Dine. Dette er et Slags Ildprøve.

Alhasverus har saadan fuldstændig Bevidsthed om alle sine Bevægelser og det Særegne ved sine Yttringer, at Intet meer er wilkaarligt hos ham; men deraf følger, at han egentlig altid spiller en Rolle; thi han maa efter Plan gjøre det, som skulde være wilkaarligt. Derved sættes han i Stand til at narre en Jøde, som vil tale efter ham. Han bliver indbudt i et Selskab, hvor Jøden først taler efter ham, men han taler da selv gandske anderledes.

Der ligger stor Betydning i det Udtryk, at en Mand ikke stemmer med en Kvinde. Det kan man ligesvem høre paa Stemmen. Undertiden kan en qvindelig Stemme saa tydelig robe hendes Disharmonie med en Mand, at han ikke behøver noget andet Beviis paa, at de ikke ere skabte for hinanden. —

IV.

Forberedelser til en Afhandling om Affectation*).

I de her meddeelte Reflexioner har Forfatteren vel søgt at tydeliggjøre Affectationens Begreb, men det er — som en ikke

*) Længe havde Poul Møller havt Opmærksomheden henvendt paa denne Side af Livet og nedskrevet sine Bemærkninger derover, hvortil da knyttede sig den Hensigt at bearbejde dette Emne i et eget Skrift. Man vil ved Læsningen af de foregaaende „Strøtanke“ have bemærket denne staaende Retning i hans Jagttagelse, saa at der næsten paa hver Side findes Træk af Falskhed og Selvbedrag i Menneskenes Liv. Blandt disse vare ogsaa de Optegnelser, som her følge særskilt, og hvilke fornemmelig ere saadanne, som Forfatteren selv havde betegnet som nedskrevne med Hensyn til hiint Begreb. Denne Afskillelse er villkaarlig, da Meget af det, der er blevet staaende i Samlingen, lige saavel hører herhvid; men dersom Alt, hvad der kunde henføres til Begrebet Affectation, var blevet borttaget af Hovedsamlingen, saa vilde denne have tabt sin eendommenlige, paa en Maade biographiske, Charakter, og nogen Villaaarlighed vilde dog endnu blive tilbage ved Bestemmelsen af den Grændse, hvortil det efter egen Fortolkning af de nedskrevne Tankers Tendents var tilladt at gaae. Desuden har Forfatteren kun løselig angivet Maaden, hvorpaa han vilde have forbundet denne talrige Mængde af Bemærkninger og specielle Træk, og langt fra samlet dem for at udspylbe et forud betænkt Schema, men især stræbt at fremdrage Affectationen i dens mere latente Ytringer; saa at disse Jagttagelser, saaledes som de haves fra Forfatterens Haand, i ethvert Tilfælde dog kun vilde virke temmelig sporadisk paa Læseren. De, som nu følge, ere af Udgiveren sammensillede partivis efter deres Indhold. I Maret 1837 begyndte Poul Møller paa en sammenhængende videnskabelig Behandling af denne Gjensland, og hvad han saaledes har nedskrevet, er her meddeelt først.

gandste flygtig Læser selv let bliver vaer — ikke det, som har udgjort hans Hovedinteresse. Det har meest været ham om at gjøre, at gjennemgaae Affectationens almindeligste Phænomener, saavel i Menneskelivet overhovedet som i Særdeleshed i Tidsalderen. Den, som ikke finder Smag i dette Slags moralske Naturbeskrivelser, advares derfor betimeligen om at springe disse Sider forbi.

De, der ikke sætte nogen Priis paa anden Tænkning end den, hvori alle Begreber ved en immanent Udvikling frembringes af Intet, ville naturligviis fordrø, at det her afhandlede Begreb skal fremkomme som Resultat af et forudskiftet speculativt System. Men hvis disse ikke, i Følge den alt givne Advarsel, have hørt op at følge med os, anmodes de om at frasælde deres Fordring, da det her ansees for upassende, at give Grundtegningen til et Tempel, for deri at finde et Hul for en fattig Kirkerotte. Udgjøre virkelig alle deres theoretiske og praktiske Begreber eet System, da ville de sikkert deri have bestemt det her omhandlede Begreb med de samme Grændser, som i det Følgende skulle antydes. — Den anden Klasse Læsere, hvis enkelte Begreber hver for sig føre en mere selvstændig Tilværelse og mere have ordnet sig i Formen af et Archipelagus, ville sandsynligviis i een eller anden Gruppe finde Plads for disse Reflexioner. I modsat Fald kunne de vel tilveiebringe den Emule Rystelse i deres Tankers Ocean, hvorved en liden Holm kan komme frem og bestaae for en halv Times Tid.

Udskillige dybsindige Mennesker i vor Tid betjene dem i Skrifter og Samtale af Ordet Sandhed, som de synes at tage i en saadan Betydning, at de derved betegne næsten Alt, hvad der er agtværdigt i Menneskelivet. De fordømme da paa den anden Side som Usandhed eller vel endogsaa indre Løgn saamange Slags fornuftsstridende Sindstemninger, at man naturligviis bringes til at opkaste det Spørgsmaal, om Sandhed hos

dem blot er en af Sædelighedens væsentlige Sider, eller om alle Sædelighedens Bestemmelser ere forenede der, eller om det er en særegen Dyd ved Siden af andre Dyder? Dette synes de Mange, der i aphoristiske Uttringer betjene sig af hiint Begreb, ei ret at have gjort sig rede for; og der gives neppe noget systematisk Skrift, hvori hiin Synsmaade saaledes er gjennemført, at det ubestemte Begreb, som foresvæver hine, deri kan antages at have sin adæquate Fremstilling. Af de korte Registre, man undertiden finder over de forskjellige Moralprinciper, der have været gjorte gjeldende i den praktiske Philosophies Historie, kunde man fristes til at troe, at Engellænderen Wollaston netop havde opfattet den moralske Fuldkommenhed som Sandhed; men ved at læse hans eget Værk finder man ikke deri den Synsmaade, som her tales om. Heller ikke findes nogen Udførelse deraf i Ammons Moralsystem, uagtet man ved at eftersee hans Kapitel om Moralprincipet vil bringes til at troe det.

Et Slags Sandhed har et Menneskes Liv, naar det uden Forstillelse følger sin naturlige Begjering: en høiere Sandhed har det, naar det har opnaaet Dyden (i den antike Betydning af Ordet), saa at det endnu af de naturlige Drifter henter sine Handlingers Indhold, men dog har vundet et saadant Herredømme over dem, at det i deres Tilfredsstillelse iagttager et vist Maadehold. Et endnu høiere Trin af personlig Sandhed har dens Liv, der med reen fornuftig Autonomie bestemmer alle sine Forsætter. (At dette ikke kan skee ved en blot subjectiv Tænkning, men saaledes, at Subjectet erkjender den fornuftige Orden, som uden dets Medvirkning er i sin Udvikling i Tilværelsen, for at være et Værk af den samme Fornuft, der er dets Villies egentlige Sandhed, hører det ikke herhid at bevise.) For saavidt endelig Menneskets rene Selvbestemmelse er den ved Religiøsitet helliggjorte Villie, handler det i fuldkommen Harmonie med den hele Fornuftverden; det er, hvad det skal være, og dets Liv kan

ei opnaae nogen høiere Sandhed. Men denne Sandhed er ikke andet end Sædelighed, og al Afvigelse fra den er Usædelighed. Affectationen er vist nok en Art af denne Usandhed; men vi have nærmere at bestemme, hvad Plads den indtager i denne større Kreds.

Det Menneſke, der har Affectation i ſit Liv, beſtemmer ſig forſaaavidt ikke med fuldkommen moralsk Frihed, dets Handlinger have ei deres Udspring af det ſande Selv, ſom er dets frie ſædelige Villie. Dets Villie beſtemmes af et eller andet blot naturligt Diemed, hvorved det bringes til at foreſtille en fremmed Perſon eller paatage ſig en falſk Rolle, ſom ei er det anvist i Livet.

Det hører da for det Førſte til Affectationens Væſen, at den er en Falſkhed. Men ikke enhver Falſkhed er Affectation. Den, der med klar Bevidſthed om, at han lyver eller forſtiller ſig, gjør ſig ſkyldig i Løgn og Forſtillelse, lægger ikke deri nogen Affectation for Dagen. Vi ſige hermed ingenlunde, at Affectation er nogen ringere Laſt end den Forſtillelse, der er ledsaget med klar Bevidſthed. Det vil i det Følgende viſe ſig, at en Grad af Affectation forudsætter mindre Immoralitet end den planmæſſige Forſtillelse, medens der i en anden Grad deraf lægges ſtørre Immoralitet for Dagen. Affectation er da ikke ublandt Falſkhed, men har altid en Tilſætning af Selvbedrag; thi det ligger i Affectationens Begreb, at Perſonen ſtræber at være, hvad han ikke kan være; men derefter kan han ikke ſtræbe, uden i det Mindſte for en Stund at indbilde ſig ſelv, at han kan være det. Men det aldeles uforſkyldte Selvbedrag, ſom er uden al Falſkhed, kan ligesaa lidet kaldes Affectation; ſaa at de to her angivne Beſtanddele: Falſkheden og Selvbedraget, ſtedſe findes forbundne deri. (For at opnaae et udenfor Handlingen liggende Diemed.)

(Det burde være en overflødig Bemærkning, at aldeles uſri-

villige Bevægelser umulig kunne henregnes til Affectation, og at følgelig de abnorme Livsytringer, der formedelsi det aandelige Livs Mangel paa Naadighed over det legemlige, ikke sjelden undslippe Mennesket aldeles mod dets Villie, maae udelukkes derfra. Det er dog ikke sjældent, at man hører saadanne unaturlige og uadæquate Ytringer af det indre Liv belægges med Navnet Affectation. Vi tænke herved for det Første paa alle de udvortes Bevægelser, der paa Grund af organiske Feil ikke staae i det Forhold til Personens Forestillinger, Tanker og Følelser, hvor de vilde staae, hvis Legemet var i sin normale Tilstand. Exempler herpaa ere feitet Bevægelse af enkelte Lemmer, uskrivillige Muskeltrækninger, Feil i Udtalen &c., hvilke tilsammen af Bøelen henregnes til Affectation. Under samme Rubrik henhøre endeel forseilede Livsytringer, der ere af ligesaa uskyldig Art, skjøndt selv fornuftige Folk ikke sjelden affige Fordømmelsesdom over dem. Dertil kan man regne enhver uforholdsmæssig Ytring af Følelser, der bliver uforholdsmæssig, fordi Personen enten bestandig eller under visse Omstændigheder mangler Gyne til at finde det træffende Udtryk for sin Stemning. Saadanne Feiltagelser kunne ligesaa lidet henregnes til moralske Feil som Udlændingens Ord, naar han af Mangel paa Sprogfærdighed kommer til at betjene sig af uhøviske eller fornærmende Udladelser*). En Mand af ringe Stand, der ikke er vant til at befinde sig i Selskab med fornemme Folk, gjør ofte for dybe Buk; ikke fordi han vil lægge saa stor Værdighed for Dagen, men fordi han ikke har den sædvanlige Færdighed i at beregne Inclinationsvinklen

*) I et ældre Udkast staaer her følgende: Betragter man nemlig ethvert udvortes Meddelelsesmiddel som Sprog — og i denne Sammenhang ere jo Miner og Bevægelser ligesaa vel et Sprog som det lydeligen udtalte Ord — da gives der en stor Deel uskrivillige Sprogfeil, der uden Grund regnes til Affectation.

med Noiagtighed. — Ven, der under en Conversation bemærker, at han mod sin Villie kommer til at yttre sig for haardt og stærkt mod en Anden, vil undertiden gjøre sin Forseelse god igjen, men yttre, fordi hans Blod nu engang er kommet ud af Ligevægten, en Belvillie, der ei er saa gandske meent, skjøndt den forulykkede Correction dog kan have sit Udspring af en Stræben efter at lægge sit sande Hjertelag for Dagen*). Alt i Menneskets Livsyttninger, som saaledes slet ikke ligger i Subjectets forudgaaende Forestillinger om dem, kan ikke kaldes Affectation. Mennesket ligger i slige Tilfælde kun under for en Strid med Naturens Nødvendighed, idet udvortes Organer vægre sig ved at adlyde hans frie Villies Befalinger. (Grund i foregaaende Affectation**). Den paatagne Rolle kan være Efterligning, der

*) I et ældre Udkast: Det behøver vel ei at bemærkes, at vi ved Skilbringen af disse Begreber gaar ud fra den nesterigvelige Forudsætning, at Vedkommende ei har andet Diemed end at yttre, hvad der virkelig boer i ham. Er der andre Bihensigter med i Spillet, som f. Ex. hos den, der, fordi han vil skjule sine Tankers langsomme Circulation og sin Mangel paa Aandsnærværelse, griber en feil Yttring af sin Personlighed, netop fordi han griber til paa Slump, da finder naturligvis ingen fuld Oprigtighed Sted, skjøndt Andre just ikke kunne bedømme, i hvad Grad den savnes.

**) I et ældre Udkast: Men hermed skal det ingenlunde være sagt, at det her omtalte Misforhold mellem Personligheden og dens Yttring ikke kan have sin Grund i foregaaende Affectation, (et eprindeligen paataget Væsen, som dens, der behager sig i Andres aldeles individuelle Legemsbevægelser, deres Gang eller Stemme, fordi enten disse Yttringer for sig betragtede forekomme ham at klæde denne godt, eller fordi dennes ubemærkede Personlighed saaledes fortryller og forblinder ham, at den for ham kaster en Glans paa saadanne tilfældige Smaating. Saaledes fortæller Plutarch, at Alexander den Stores Hofmænd til den Bane, at lade deres Hoved hælde noget til den ene Side, fordi de bestandig saae deres Hyrste i denne Stilling. Saadanne Livsyttninger, der først

strider mod Gns Natur eller en efter eget Behag digtet Charakter, som synes at klæde Gn.)

Betragte vi Affectationens Grader efter dens større eller mindre Sammenhæng med Subjectets Charakter, da har samme den mindst mulige Deel deri, naar den strider mod Villiens Retning, men i det enkelte Moment undslipper Mennesket, fordi dets Dyd ei er bleven til Færdighed. En saadan Yttring af Affectation staaer i samme Forhold til Affectationen, der er bleven til Bane, som en Beruselse har til Driftfærdighed, og der gives neppe nogen Dødelig, som ikke i det Mindste i Ungdommen undertiden gjør sig skyldig i smaae, halv ufrivillige Uærligheder af dette Slags. Gives der nogen, som endogsaa i Begyndelsen af sin Udviklingsperiode saaledes bevarer sin Selvstændighed, at han endog undgaaer den Stikkelse af Affectationen, der ligger nær ved Elstværighedens Grændse, at han s. Ex. aldrig, af Lyst til at være fuldkommen enig med en Ven eller Veninde, tvinger sig til at sympathisere mere med dem, end han kan, da maa han vist nok af Naturen have en meget stærkt udpræget Individualitet; men om han derfor har det heldigste Naturel, er et andet Spørgsmaal. Hans Gave til at bevare sin Individualitet reen og fri for uvedkommende Tilfætninger, kan ogsaa have sin Grund i et egoistisk Gang til at indeslutte sig blot i sin egen Tankekreds, og en Mangel paa Evne til at aabne sit Sind for fremmed Indflydelse. Den, der ei er i Stand til i Omgang at give sig saaledes hen til Andre, at han for en Stund bliver til Et med dem, at han gandske gaaer ud af sig selv og taber sig i en fremmed Bevidsthedskreds, han kan vist nok ved sin Tilbageholdenhed redde sig for at overvældes af nogen aandelig Magt; men den

ere udsprungne af Affectation, kunne tilsidst være blevne til en anden Natur, saa at de ikke længer fremkaldes af Forsæt eller ledsages af Bevidsthed.)

Individualitet, der kun paa denne Maade bjergeres, bliver altid eensidig og fattig. Den aandelige Fuldkommenhed kan ligesom den physiske Vægt kun fremmes derved, at Individet jævnlig smelter sammen med, hvad der er fremmed for det, og tilskyndende opofferer sig selv for at vende beriget hjem igjen til sig selv. Men da kan det vist nok skee, at en velbegavet Yngling fra en saadan frugtbringende Selvforglemmelse, hvori han har ladet en Anden raade for sin Tankegang, vender tilbage til sig selv med Skinnet af Forestillinger og Følelser, som forskydes af hans sande Jeg, men som han paatvinger sig selv for at nyde Sympathiens henrivende Lyst. De paa den Maade fremkomne Yttringer af Affectation kunne tidt netop blive Grund til en Bestyrkelse af det personlige Livs Sandhed, idet den, der af Vanvare har overskridt sin Personligheds Grændse, af Utilfredshed med sig selv bringes til klarere Bevidsthed om hvad han føler, vil og veed, og til en kraftigere Selvberøgelse i lignende Tilfælde. Den, der har været paa hiin Side Grændsen, veed nu først Besked om, hvor Grændsen er. — En saadan forbigaaende Yttring af Affectation, der har sin Kilde i en Følelsen forblindende Kraft, fra hvilken Mennesket ved en paafølgende Reflexion løsriver sig, som fra Noget, der ikke hører til dets Væsen, og som det for Fremtiden vogter sig for, er en mindre Forseelse end den egentlige Løgn. (Den momentane Affectation.)

En høiere Grad af Affectation finder Sted hos den, der har antaget Banen til et bestemt Slags falske Yttringer, idet han indbilder sig at have visse Meninger, Interesser eller Tilboieligheder, fordi han af en eller anden udvortes Grund ønsker at have dem. Som naar En af Forsængelighed tillyver sig Kjærlighed for en eller anden Kunst, som han ikke har nogen Sands for, eller naar Slægtninge og Venner af en Zelot for dem selv og Andre gjelde for at være ligesindede med ham, uagtet hans Iver er deres Hjerte fremmed og under forandrede Omstændig-

heder af sig selv falder bort. Muligheden af Selvbedraget beroer her paa den logiske Consequents, hvormed den paatagne Rolle forfølges; men det Centrum, der bærer en saadan Forestillingsfreds, falder udenfor Subjectet selv. Denne anden Grad af Affectation er i moralsk Henseende slet ikke mindre tilregnelig end den af klar Bevidsthed ledsagede Løgn og Førtællelse; thi at den ikke bringes til fuld Bevidsthed, kommer blot af, at den Paa-gjældende ei vil bringe den til Bevidsthed. Dette bemærkes, fordi et høist urigtigt Begreb herom er kommet i Gang, i det Mængden troer, at der i Selvbedraget ligger tilstrækkelig Retfærdiggjørelse, eller i det Mindste Undskyldning endogsaa for aabenbar Slethed, — en Mening, hvis Urigtighed let indlyser, naar man forfølger den i nogle af dens unegtelige Consequenter. Deraf vilde nemlig følge, at man skulde kunne drive sin Falskhed saa vidt, at den igjen blev til Virkelighed, og at den, der lyver saa længe, til han selv troer sine digtede Fortællinger, paa dette Trin skulde blive bedre, fordi hans Løgn forvandles til Selvbedrag. Efter denne Synsmaade kunde en Dommer ogsaa i al Uskyldighed lade sig bestikke, da han blot behøvede ved Sophismer at bringe sig selv til at troe, at hans Belgjører havde Ret. Den Overbeviisning, der har sit Udspring af Tilboielighed, kan ikke være synderlig grundig, hvilket allerede viser sig deraf, at Virkningen i Almindelighed ikke varer længer end dens Aarsag. Det er ikke usandsynligt, at den, der finder et literært Arbejde slet, fordi han troer, at hans Hjende har skrevet det, vil finde det meget godt, dersom han erfarer, at hans Ven er Forfatter dertil. Men at han i første Tilfælde fandt det slet, var vist nok ikke nogen uskyldig Bildfarelse, om der end var aldrig saa meget Selvbedrag deri; thi man bør ligesaa lidet i sine Antagelser som i sine Handlinger følge sine Tilboieligheder imod Fornuft og Sandhed. Under denne Affectationens anden Grad optager Mennesket et falsk Element i sig og forvansker sin Personlighed, saa

at dens Ytringer ikke hænge sammen med dets egentlige Selv. For saavidt det saaledes har et dobbelt Indre, eet virkeligt, som er tilbagemættet, og eet tilskyndende, som det vil skal gjælde for det selv og Andre, fører det med Hensyn til det sidste kun et Skinniv. (Den faste Affectation.)

Den sidst omtalte Affectation, selv hvor den er dreven aller-
videst, tillader dog, at Personen har varigt Skin af indvortes
Sammenhæng saavel for Subjectet selv som for Andre. Men
saadant Skin af Consequents kan kun være momentant i den
tredie og værste Grad af Affectation. Det finder Sted, hvor
Mennesket ikke har et eller andet fremtæt Træk i sin Character,
hvor det ikke har Bane til et bestemt Slags Affectation, men
har en Færdighed i Affectation i Almindelighed, som snart an-
tager denne, snart hiin bestemte Skikkelse. Denne Slethed nær-
mer sig efter sin større eller mindre Udvikling meer eller mindre
til fuldkommen Usandhed i det personlige Liv. Hvis et Menneske
kunde naae dens Culminationspunct, da vilde der ikke være nogen
blivende Kjerne i dets Tænken og Villen, men det dannede sig
i ethvert Øieblik af dets Liv en temporær Personlighed, for at
ophæve den i det næste. Det vilde vel for det Meste, som visse
Dyr, skifte Farve efter dets Omgivelser, og for saavidt være det
passive Product af dets Forhold; men da dette kun er een af
Affectationens Skikkelser, vilde dets Bane dog ikke kunne lade
sig beregne efter den simple Regel, at det skulde ligne sine Om-
givelser, da Affectation ogsaa kan vise sig i en Stræben efter i
sin Vandel at fremstille det Særegne, det Usædvanlige. Til denne
fuldendte Løgn i det indre Liv kan Ingen bringe det; men hvis
Nogen kunde det, da vilde det være et moralsk Selvmord, hvor-
ved han aldeles havde tilintetgjort sig som særegen Figur i den
moralste Verden. (Den veksellende Affectation.)

Efter at vi i det Foregaaende have udviklet Affectationens
tre Hovedarter med Hensyn til den større eller mindre Sammen-

hæng, den har med Charakteren, skulde vi nu betragte de forskjellige Maader, hvorpaa den yttres sig, og de forskjellige Grunde, hvorefter den har sit Udspring.

Affectation kan vise sig deri, at man med halv Forsæt efterligner det Særegne ved Andres ufrivillige Livsyttninger, fordi det synes at flåde godt. Det er et Slags Affectation, som undertiden er en reen Frugt af Kjærlighed og Beundring uden andet Siemed. Det Paatagne, Fremmede i de Bevægelser, som skulde være ufrivillige, og som Ingen kan stræbe at forandre, uden der er nogen helbredelig Naturfeil deri, kaldes af Alle meest Affectation, skjøndt det er det ubetydeligste Slags Affectation. — Efterligne det Tilfældige i Andres Sprog. Bruge filosofisk Terminologie uden den philosophiske Indsigt.

Den kan lægge sig for Dagen i skromtet Jøselse. Menneskene sætte sig da saa levende ind i deres Sted, som virkelig have en saadan Jøselse, at de bilde sig selv ind, de have den. Det kan man gjøre: det viser jo varme Skuespilleres Exempel, da de saaledes kunne identificere sig med en Rolle, at de glemme, hvem de ere. — Det gjøre Leilighedsdigtere sensu pejore, der undertiden sætte sig ind i sorgmodig Stemning, undertiden i glædelig, alt efter som man har bestilt et Sorgedigt eller en Bryllupsvisse hos dem. At Folk kunne bilde sig selv ind, at de have Jøselse, kommer altsaa af, at de bruge Jøselssens Sprog og Udtryk, og frembringe derved et Slags Reminiscent's af den sande Jøselse hos sig. — Manden, der talte sig i Sorg over den afdøde Slægtning*).

*) Jvfr. S. 34.

Man kan paatage sig en Selvfølelse, som man ikke har, ligesaa godt som en social. Ogsaa den høiere contemplative Følelse lader sig eftergiøre ved en Kunst, der skuffer baade Andre og de Affecterede selv. Især er Begeistring for Kunst en sædvanlig Affectation. (Tilløiet Enthusiisme — Lystighed.)

Affectation kan vise sig i Erkjendelsen, naar En uden Overbeviisning af Tilbøielighed antager Sætninger for sande.

Affectationen viser sig ogsaa deri, at Mennesket under Selvbedrag yttre sig, som om det havde en Tilbøielighed, et Naturkald, som det ikke har. — (Kunstner.)

Affectationen har altid sin Grund i at Mennesket er bestykket af en eller anden Tilbøielighed, uden selv at vide det. Thi den Affecterede gjør efter Forsæt, hvad der ikke har nogen Betydning, uden hvor det er fremkaldt ved Naturmagt og Naturtilskyndelse eller høiere Nødvendighed. Denne Tilbøielighed er snart Egen nytte, snart Svagthed.

Saaledes bringer Egennytten mangen Overtroens Præst til at antage Troeslærdomme, fordi hans Stilling i Livet beroer paa, at de ere sande. En katholsk Geistlig f. Ex. maa forkynde mangen en Lærdom, som i sig selv er saa stridende mod Fornuften, at man ikke kan antage, at saa Mange kunde være overbeviste om dens Rigtighed, hvis de ikke for Bequemmeligheds og Fordeels Skyld bedroge sig selv.

Ogsaa Svagthed kan være Affectationens Kilde. Menneskene kunne af Belwillie saaledes lade sig henrive, at de paatvinge sig selv en Overbeviisning for at være enige med den, de elste. Hvorledes kunde det ellers gaae til, at Folk under videnskabelige Feider, hvor Overbeviisningen blot skulde bestemmes af Grunde, dog i Almindelighed ere paa samme Partie, som deres Venner, Frænder og Paarørende?

Men denne Lyst til at være enig med Andre og derfor at blive det, kommer ikke altid af Velwillie: den kan ogsaa have sin Grund i Forsængelighed. Dette er den anden Svaghed, som tidt foranlediger Affectation. For at være behagelig for Andre bliver En tidt enig med dem. Dette Slags Affectation findes især hos sangvinste Mennesker og kan, naar de have udmærkede Aands-gaver, frembringe mærkelige Phænomenener. Der gives Mennesker med særdeles hurtige Hoveder, som i den Grad ere et Product af deres Omgivelse, at de gandske antage dens Farve. Hoi Grad af Smidighed i Aandens Evner og Receptivitet for de forskjelligste Synsmaader gjøre, at de snart slutte sig til eet, snart til et andet literarisk eller politisk Partie, og ere dog med Liv og Sjæl paa ethvert af dem, saa længe det varer. Saadanne usammenhængende Mennesker leve nemlig altid i en umiddelbar Erkjendelse, uden at kunne hæve sig til det Standpunct, hvorfra forskjellige eenfaldige Standpuncter kunne overskues og sees i deres relative Gyldighed. Naar dette Slags Vendeblaaber besidde hoi Grad af Aandsrigdom, som de ofte gjøre, kunne de paa en glimrende Maade udføre den Person, der er dem givet udenfra, uden at have nogen dyb Rod i deres egen Personlighed.

Det er ikke blot en forsængelig Lyst til at være med og finde godt Kammeratskab, der er Skyld i saadan Uærlighed, det kan ogsaa være en Stræben efter den Rydelse, som forhøiet Selvsølelse skjenker. (Moralske Drømmerier*).

Enhver Personlighed er noget uendeligt Herligt, naar den udføres efter sin Idee; naar man derimod lader den overvældes af fremmede Hensyn, forfeiler man sin Bestemmelse. Maafsee

*) Alibi: Exempel paa den af Lyst til at behage sig selv udspringende Affectation er Phantasier over Planer til Virksomhed, som man halv om halv veed, man ei vil udføre.

mere farlig for Moralitet end bevidst Løgn er den med Selvbedrag blandede Usandhed, hvorved Mennesket amalgamerer sin falske Person med den virkelige. Den fuldbevidste Løgn kan man aflægge efter et alvorligt Forsæt; men man kan være fast i den falske Person uden at kunne rive sig løs derfra. Man gjør sig selv til en moralsk Skifting.

Naar man overlader sig trostigt til en Idee og følger dens Veiledning uden ængstelig at forsøge hver Sætning med gjængse Synsmaader, da ansees man gjerne for phantastisk. Det vil jeg vist blive anseet for, naar jeg i mit Værk om Affectation paa-
staaer, at ingen Livsyttning har Sandhed, uden deri ligger skabende Selvvirksomhed (S. 91).

I Indledningen (om Begrebernes Tyrannie) maa vel udvikles, at man ei tænker i Ord blot.

Der gives to Slags Sandhed i Menneskelivet. Den ene er naturlig, medfødt: saaledes kan Tilboielighed til Affectation være medfødt. Den anden er med Frihed valgt og tilvundet; den er af høiere og rigere Indhold.

Noget Selvbedrag er nødvendigt; thi det udgjør Livet.

Affectation kommer oftest af, at man ei har Kraft til at lægge sig ud med Verden for at vise sin Personlighed sand. Derfor er det godt, at Somme komme til at staae i trodsig Opposition til Lauget. I Naturstanden levede hver adskilt og udviklede sig trodsig en Personlighed, da han ei forstyrredes af Mange. Nu danner man sig ved Abstraction en almeengyldig

Person, et Selskabsideal uden Kanter, et Ideal uden Individualitet. (Naturen gjør da sin Ret gjeldende i Bøger som Baggesens Gjenganger.)

Ogsaa Opposition kan drives med Affectation; man kan forstærke Disharmonien, fordi man har offret sit Liv til Krig.

Enhver har af Naturen sit dybe Præg, men lader det udslettes for at tækkes Andre. Disse Andre have i at forcaste de Fremstikkende et meget rigtigt Princip; kuns skulde de gjøre Forskjel imellem de Selvraadige og dem, der ere fremstikkende af Bedanterie og Hjelpeløshed.

De aldeles opsløste Mennesker, hvis Liv kun er Mimik, have undertiden saa riig en Natur, at de kunne udføre en paataget Charakter med en saadan Kraft, at de Individider, som virkelig have denne Charakter, ei kunne gjennemføre den kraftigere.

De Ufsammenhængende ere for flette til at være onde.

S. 94

Affectation kan komme af, at man bilder sig ind, at man virker for en Idee, og skaffer sig selv derved en forhøiet Selvfølelse.

Somme tilskrive sig selv falske Egenskaber blot for at sige Noget om sig selv. — Hysteriske Qvinder —.

Affectation af Naturfortrin: Naar en Ludimagister vil være en Ungdommens Gud-Apollo. Eller naar man bander og bruger aposterioriske Vittigheder, for at synes en Krastaand, da det dog egentlig blot er Magelighed, der bringer En til Sligt. Eller

naar en gammel Jomfru vil være ung. Eller naar en Doctor Faust vil være romantisk Elsker, eller en gammel Gjak være fidel med unge Studenter; Rahbet være kjæk Kriger. — Mellem Veie og Gie svæver Livet. Ungdommen raser, sagde Kjærlingen, hun sprang over et Halmstraa. Cicero vil være en Frihedshelt. Ved hans Frihedssiver udrettedes Intet; den var blot til Stads.

Man skal netop blotte store Mænds Feil, for ret at lære den menneskelige Natur at kjende. Næsten alle dannede Folk lyve i Fortællingen om deres Kjærlighed.

Det er ofte en Feiltagelse, at Mungen troer sig i Stand til at skrive store Bærker; han holder sig selv en falsk Bebudelsesfest.

Alt kokettere med Aabenhjertighed, Beskedenhed o. s. v.; med bevidstløs Overgivenhed, Naivitet, barnligt Sind. Den affecteret Trohjertige og Aabenhjertede kniber sit Die lidt sammen; Selvtilfredsheden, der lyser af hans Dine, forraader ham, og det halvbetvungne Smil, der spiller om hans Mund*).

„Afnet kunde ikke see, det netop var barnligt af mig, at jeg gjerne vilde æde Pandekager.“

En af Marsagerne til, at menneskelige Bevæggrunde ligge saa gandske i Mørke, er den Omstændighed, at Folk, for at synes ædle, sige, ved at høre Observationer om Egoismen: Nei, Gud bevares, det er ikke sandt. — Og saa ved at misbillige den mindste Plet paa Tragødiehelte lægge de deres ædle Sjæl for Dagen. Derimod Menneskefjender overdrive Alt. — (Epleenfulde Englændere eller franske fortvivlede Gudsfornegetere).

*) Sm. S. 54.

De, der pynte sig med Moralitet (hvilket er ligesaa galt som at pynte sig med Immoralitet), bruge: „Gud forlade ham“, i samme Betydning og med samme forbittrede Blik, som naar de vilde sige: „Gud forbande ham.“

Tjenestepiger sige for at tirre hinanden: Gud forlade dig din Synd, Grete! men du er en ond Satan — i en sagtnodig Tone, saa at de komme til selv at troe sig ædle.

(Alt omgive sig med en Helgenglorie).

Alt Ingen let for en Søster eller Broder forfalder til moraliske Declamationer, viser, at den rigoristiske Declamator bruger sin Iver som en Stadsdragt.

Hvor stor er ikke Forskjellen paa fjortenaarige Pigers og Drenges Opsyrsel i Fremmedes Nærværelse? Disse skjendes uarsigten med deres Moder i Fremmedes Paahør, hine opføre sig graciøse — af en ubevidst Lyst til at behage.

Pigen kjæler for Ratten for at synes ømtfølsende.

Det er tidt for at give sig Skin af Alvidenhed, at Somme sige: Alt er gammelt.

En Affectation hos lærde Mænd og Genier er det, at synes ei at være af denne Verden. De høre med Fryd deres Koner tale om deres Distraction, Sorgløshed og Ukyndighed i det daglige Livs Anliggender, da de ei ere af denne Verden.

Betænk, hvormegen Løgn der kan findes i en dagligdags Scene af Livet. Den Rejsende spørger Bernhard: „Hvorledes

laver man Pandekager?" Lovise: „Det veed min lærde Broder ikke.“ Bernhard: „Na, jo vist veed jeg“ (opgiver paa Skrømt nogle urigtige Elementer og støder sin Naboerske Augusta i Siden). Hun siger: „Ja med Skam at tale om“ (mener hun det?) „veed jeg det heller ikke“ (siger hun deri sandt?).

Undertiden spiller en heel Stand sin Rolle som S. og fornemme Matroser.

Matroser af Stand mumle efter de egentlige saakaldte Ikke med halvaabnet Mund eller bruge et Mæle, som om de havde Skraa i Munden, havende ingen.

Det er en snurrig Slags Svaghed hos visse Folk, at Høfligheden tyranniserer dem. — A. „De maa endelig drikke Kaffe hos Mini, den er bedre end Semadenis.“ B. „Nei; jeg gaaer heller til Semadeni.“ — A. „Jeg forsikrer Dem, De maa absolut drikke Deres Kaffe hos Mini.“ — B. „Nei“ — A. (stykende ham ind) „Jo, det maa De absolut.“ — B. lader som han vil derind, og lurar i Porten, til A. er noget borte; derpaa gaaer han sin Vej. Den Unes paatrængende Høflighed og den Andens nathueagtige Delicatesse er lige mærkelig. Saa røre og betvungne blive Folk af Høflighed og Omsorg for dem, som de paa begge Sider vide er et Skin.

Det er et meget uskyldigt Slags Affectation, at sætte Mustlerne i den Stilling, som de indtage, naar man leer eller smiler, imens man hører en Anekdot, som ikke morer, men dog gjør Fordring derpaa.

Den, der glæder sig over Complimenter ved Disputatser, veed dog meget vel, at de, der sige dem, ei mene dem. Han bedrager frivillig sig selv for at nyde en liden Triumph. — De Store vedblive ogsaa at troe paa Smiger.

Noes og Beundring blive med Tiden til en physiske Nødvendighed for gamle Mænd. De ville leve i en Drøm om at have været Noget, uagtet de Intet ere; ville bedrage sig selv.

Forsoning er tidt Selvbedrag. „Nu har jeg sluttet Forlig med ham, den Ufjel!“

Er det ei Affectation, naar en stolt Choleriker vil skjule, at han forundrer sig ved Noget eller finder det latterligt &c., men yttre, at han ei finder det saa?

Affectation reiser sig undertiden af Hovmod. Den, der vil skjule den Birkning, Andres Tale gjør paa ham, er paa eengang usand og stedt i Selvbedrag. Det Sidste, fordi han ikke i samme Dieblif, som Usandheden yttres, er sig den bevidst, skøndt han ved en følgende Reflexion tidt maa kunne erkjende sin Falskhed.

At skabe sig til.

Ekræk for Affectation kan — saa besynderligt det end ved første Diekast synes — drives saavidt, at en abnorm Sindstilstand derved fremkommer. Denne Ekræk frembringer en misforstaaet Holden paa den abstracte Identitet med sig selv. Saaledes har jeg kjendt en ung Mand, som ikke kunde overtale sig til at bortsende noget Brev, der havde ligget en Dag over i hans Pult, fordi det forekom ham at være usandt, da det nemlig nu ikke meer udtrykte hans nærværende Sindstemning.

En Affectation er livløs Eftersnappen af de philosophiske Følkesagn om Kunstens Herlighed. Ei blot Kunst i ængere Betydning, men Livets Kunst fortjener Priis. — Er Besindigheden ei Enthusiasme, da er der ingen Enthusiasme i Naturens rolige fornuftige Skaben, og det er jo dog just den, der skal efterlignes. — Orhed — Blodet til Hovedet — druckten Forrytthed, og den saakaldte Begeistring, som egentlig er en forrykt Glæde over Blodets Syden*). — Det er ofte Forsængelighedens Genrykkelse over enkelte heldige Udtryk. Enthusiasmen er den rolige Arbeiden af et af Naturen i os nedlagt Mønster. Det kan bedre efterlignes ved rolig Fliid, end ved Eusen for Dreene. Der skal kun være Nydelse i Føllesen af det Heles Lykken, ei i det enkelte Ord og Udtryk. Forudsætter en rolig Udveislens af et græst Billed ei Enthusiasme? Det er en altid tilbagevendende Affectation, at skjule sin Fliid.

Alt i Homers Tid blev Talen behandlet som et Kunststykke. — Homer er ei skrevet i Ruus.

Løgn er den Poesie, som ei kommer af Livet. Jo nærmere den kommer Livet, jo mere sand; jo fjernere, jo mere Løgn.

Den moralske Phantast mangler Phantasie; Thi hans Phantasmer ere abstracte.

Den nærværende Generation har en saa høi Grad af Incapabilitet, at den bliver sat i Sindsbevægelse ved at bevise Sindsbevægelsens Mislighed med Hensyn til kunstnerisk eller videnskabelig Production. Ved den levende Forestilling om den Høihed, der ligger i Erkjendelsens og Villiens Overvægt, og den usunde

*) Den momentane Exaltation er lidt af en lav sandfælig Natur. Forf. Num. Svfr. S. 89, tredje Aphorisme.

Retning, der lægges for Dagen i det gjængse Føleri, finder den Næring for sit eget Føleri. De meest i Følelse Opførte, som nødvendigen maatte komme til Bevidsthed om dette deres Føleri, stride med den største Pathos imod Føleriet.

Billien skal ei bestemme, hvad der er sandt.

Uægte Enthusiisme kan yttre sig deri, at man ved heftig Declamation vil gjøre sin Billie gjeldende, uden at tilveiebringe Overbeviisning ved Grunde.

Mange ville ikke af med deres Bildfarelser, der med lange forviklede Rodder have som haardnakket Ukrud snoret sig fast om særdeles mange Naboplanter. De troe at stride for Sandhed og stride for deres egne Personer.

Det er altid Affectation, naar en Dom ikke udtaler en Tanke, der er bestemt ved et Object, men tildeels ved en Tilbøielighed. Den, der har i Sinde at skrive, betragter sig som hørende til Skribenternes Partie og er tidt overbærende, men bliver overdreven streng, naar han har resigneret.

Folk lufte Vinene for Grækernes Skyggeside og Tyranneres Lysside*).

Affectation er det, naar En, der i lang Tid har vist Tilbøielighed til at fremhæve Skyggesiden ved Alt, pludselig vil vise sig villig til at erkjende den bedre Side ved Tingene og pludselig giver sig til at rose Et og Andet. — Ligeledes naar Folk af Frygt for at vise Følsomhed anstille sig haardhjertede, — og

*) See S. 37.

naar man tvinger sig til at erkjende fornemme Folks Fortjenester, for ei i sine egne og Andres Dine at gaac for en Emigrer.

Et Slags Affectation er den uphilosophiske Mængdes foragteligé Ytringer om en Philosophie, der er over deres Horizont. De sætte deres egen Erkjendelses Grændser, men med svag Overbeviisning, som Fornuftens Grændser. (Den, der ikke kan forstaae Philosophien, vil helst, at Intet skal være i den.)

Par force at ville hnde noget Snavs af Frygt for sin egen Criticismus. — Det er en Affectation, at fornegte sin kritiske Natur.

Naar Drengen siger: jeg gjør mere af Goethe end af Schiller, eller overhovedet den Umodne gjør mere af den objective end den subjective Poesie, da er det, som naar Barnet negter sig at elske Sød, og tvinger sig til for Tiden at elske det Bittre.

Affectation er Tegnér's Tale om Forms og Stofs Sammensmeltning hos Grækerne, hvilken han selv modsiges ved at levere overveiede Form.

Siger Den Sandhed, der taler Ord, han ei selv forstaaer? — Nei*). Siger da Den Sandhed, der betjener sig af Ord, hvis Begreb er ham bibragt af en Anden, uden at de staae i nogen organisk Sammenhæng med hans øvrige Erkjendelse? Taler den Sandhed, der disputerer med Ord, han ikke forstaaer, der beherskes af sine egne Definitioner? — Men, det er jo blot

*) Jvfr. S. 30.

Ordspil; den, der troer, at han taler Sandhed, er *bona fide*.
 — Nei, han bedrager sig selv. Han skammer sig ved at staae nogen, idet han bortkaster alle traditionelle Begreber, som udgjøre hans hele videnskabelige Forraad. Han vil ei komme frem med sin egen Person, troer ei paa sin Persons uendelige Dybde. Naar hver enkelt Mand, uden at befrygte Dadel for Genfoldighed, domte om Tingene saaledes, som de fremstillede sig for ham, da vilde herlige Phænomener fremkomme. Men de fleste frygte for at lægge Lands=Armod for Dagen. De bestyrke forvirrede Hoveder i deres Forvirring, ved at pine sig ind i disses Synsmaader, af Frygt for at ansees for Følk af ringe Fattetvner.
 — Derfor pine danske Følk sig til at tale germanisk; derfor agte Følk philosophiske Phraser, som de ei forstaae.

Den taler ikke Sandhed, som siger, at Mennesket ei giver sig selv Love; thi han veed ikke, hvad et Jeg er.

En Affectation er Moralitet efter døde Begreber. Den, der f. Ex siger: „Hy! A er en Selvmorder“, har kun et Ord at holde sig til. Den, der siger: „A burde ikke forlade sin gamle Fader“, han taler af Anskuelse, umiddelbar Erkjendelse.

Et eget Slags Affectation er det af en Effektiker, naar han bruger systematiske Philosophers Terminer; hvilket er unødvendigt for ham, hvis uorganiske Philosophie kan forstaaes paa ethvert Punct.

Følk holde sig af Fornemhed i de generelle Begreber.

Et eget Slags Affectation i Foredraget er den grammaticalske. Denne foraarsager, at lexicalske Studier og Omhu for

en skoleret Syntaxis træder synlig frem i Stilen. Naar man læser slige Skrifter, er det, som man læste et dødt Sprog. Deslige Purister anlægge en Fabrik for indenlandske Ord, som skulle afløse andre gangbare, hvis Indfødsret er mistænkt. Disse hjemmegjorte Ord gjemme de i deres Sparebøsse, og naar de have samlet et passende Antal, tage de deraf Anledning til at skrive over en eller anden trivial Gjenstand, som tillader dem at skjenke Ordbygningen udeelt Opmærksomhed. Naar man ret betragter dere Producter, er Sproget det egentlige Indhold, og det tilsyneladende Indhold en Biting.

Affectation: at skrive i en afgjørende Tone, voldsomt at slutte sin Erkjendelses Regnskabsbog. Det tvinger man Børn til ved at lade dem skrive danske Stile. Man gjør dem til Stylister, som er noget af det Værste, et Menneske kan være.

Det er underligt, at Folk ikke tabe Lyst til at være Stilskrivere ved at see, med hvilken Lede de læse Andres Stile. Egentlig skulde Stile blot skrives med negativt Velbehag, med den Overbeviisning, at man brugte passende Udtryk.

Glæde ved at bruge visse Ord: Dannemand, hartad.

Et Beviis paa, at Glæde over Stil er Løgn, er at en Dreng rødmer, naar man gjør ham opmærksom paa, at han bruger dvæle for tøve, gjenmæle for svare, eller declamerer om solovhvide Oldinge*).

*) Om Stylisteri jvfr. S. 131, 35, 23.

Der var engang en Mand, som sjelden gik ud at spadserere, uagtet hans Legemsbeskaffenhed gjorde det ønskeligt, at han havde gjort det. Dette Savn af Bevægelse blev derimod ved et Naturinstinct erstattet paa en anden Maade; han talte sig nemlig i Affect over en eller anden Materie, og hans Blod sattes derved i en saadan Circulation, at han ei havde anden Motion behov. Da enhver Sag kan sees fra to Sider, var det tilfældigt, fra hvilken Side den øieblikkelige blev seet. Det øieblikkelige klare Blik for en isoleret Sætnings Rigtighed, taget i den subjective Mening, som han just tilfældigviis tog den, tjente ham til Behiel for en Tummel i Forestillingskredsen, der snart igjen lagde sig, uden at efterlade mærkelige Følger deri. Forfatteren af denne Bog har engang i China seet et Knippe Frøer, der holdtes tilfals paa et Torv, og som i Almindelighed laae uden mærkelig Bevægelse, fordi de sammenknyttede Dyr anstrengte deres Kræfter i saa modsatte Retninger, at Resultatet af deres Anstrengelser omtrent blev Kul. Undertiden lykkedes det derimod en enkelt Frø uden Modstand ved et dristigt Hov at løfte hele Knippet for et Øieblik i Veiret. Saaledes gik det med den omtalte Mands Forestillinger; undertiden blev en enkelt Forestilling saaledes herskende, at hans Foredrag antog et forbigaaende Skin af systematisk Sammenhæng.

Den videnskabelige Arbeidsmand samler mekanisk, hvad der pleier at staae sammen i en Disciplin, uden Erkjendelse af dets Sammenhøren.

En Affectation er det, at den, der vil skrive en Afhandling, tænker sig en Titel og beskrænktes deraf.

Det er et Slags Affectation, at gjøre en Afhandling fuldstændig, fordi enkelte Capitler ere levende for os.

Alt de Gamle ei havde den systematiske Affectation, sees af deres hyppige Svinkearinder. De tyranniseredes ikke af deres Titler. Alt, hvad der er Liv, strider mod stive Former.

Affectation er Symmetrie i philosophiske Systemer.

Det fremmer Menneskekjærlighed, at tydeliggjøre sig Begreber om flette Egenskaber, for at de kunne skarpt adskilles fra de gode. (Somme finde Egoismus i Alt.)

En begyndende Menneskekjenders Indsigt i Slethed er Selvbedrag. Bøgt dig at komme i hans Nærhed. Han begynder, som Rollingen, der ønsker at lære at kjende en Ting, med at rive itu. Men al Formodning om Slethed eller Herlighed svinder i Nærheden.

Utaalelige Menneskekjendere, som ville tvinge Folk til at handle efter deres Forestillinger, og Udselrhyge, som ikke tør sætte sig imod hines Begreber!*)

*) Jvfr. S. 21, 26.

V.

Ontologien

eller

Kategoriernes System *).

Indledning.

Indledningen til Metaphysiken i Ordets egentlige Betydning er en særegen filosofisk Disciplin der udvikler de forskjellige Stadier, som den menneskelige Bevidsthed gennemløber fra sin umiddelbare Skikkelse til det Dannelsesstrin, hvor Metaphysiken tager sin Begyndelse. En saadan filosofisk Propædæntik har Hegel givet i sin Phänomenologie des Geistes, men dette Værk overstrider ved sin Mangfoldighed af Indhold langt de ved hiin Definition betegnede Grænser og forudsætter desuden Læsere, der have Bekendtskab med Philosophiens Historie. Ogsaa andre Philosopher have under forskjellige Benævnelser givet Fremstillinger af den filosofiske Propædæntik i hiin Betydning. De meest udmærkede skyldes J. E. von Berger, C. F. Krause og J. H. Fichte. I en vis Betydning kan da Metaphysiken ei kaldes Philosophiens Begyndelse, da Propædæntiken i et hensigtsmæssigt Foredrag af Philosophiens System maa forudskikkes. Denne Videns-

*) Saaledes betegner Forf. den foredragne Videnskab i Anmeldelsen af hans Forelæsninger over den i Vinterhalvaaret 1837.

skab skal nemlig lede Læseren til Metaphysikkens Grændser og saaledes orientere ham, at han klart erkjender, i hvilken Region han nu skal føres ind. Den skal lære ham at forstaae, hvad der menes, naar man kalder den Tænkning, han nu bliver opfordret til at følge, immanent eller apriorisk Tænkning. Med Hensyn til Læreforedragets naturlige Orden er da Propædeutiken at betragte som den første Disciplin af Philosophiens System; efter et andet Hensyn maa Metaphysikken kaldes Philosophiens Begyndelse. Den gaaer nemlig ud fra de almindeligste Tankebestemmelser for al Virkelighed, der maae forudsættes i de concretere Begreber, der gjennemgaaes i Propædeutiken. I Begrebet er altsaa Metaphysikken den sandere Begyndelse, hvortil hiin forberedende Videnskab gaaer tilbage.

Metaphysikken kan da ei alene, som enhver philosophisk Disciplin, paa Grund af sin relative Selvstændighed foredrages saaledes, at den for sig taget bliver forstaaelig, men den kan med større Ret, end nogen af Philosophiens øvrige Dele, i sin isolerede Skikkelse gjøre Fordring paa Forstaaelighed. Dens Bestemmelser gjentages nemlig i concretere Skikkelser i alle Philosophiens Dele, men den selv indeholder de meest enkelte Elementer af al Erkjendelse. Naar Propædeutiken ved at føre til den Region, hvori den metaphysiske Tænkning bevæger sig, har udført sin Tjeneste, kan Propædeutiken tabes af Sigte som en Stige, der har opfyldt sin Bestemmelse. Den nye Tænkning, som man nu begiver sig til, er nemlig ikke længer betinget ved hiin Indledning, men træder frem som aldeles forudsætningsløs og umiddelbar. Som en Følge heraf vil den tænkende Læser, der følger Metaphysikkens Foredrag med sin Opmærksomhed (om han end ei strax ved dets Begyndelse mærker, i hvad Sphære han befinder sig), under dets Fremgang komme til at forstaae det Vns, som de forskjellige Sætninger ved deres indbyrdes Sammenhæng faste paa hinanden.

Paa de saa Sider, som jeg her har givet Navn af Indledning, er det naturligviis ei min Hensigt at følge den Tankegang, som kræves af en streng videnskabelig Propædæntik. Jeg forudsætter blot et Par aphoristiske Bemærkninger, hvorved jeg troer hos en og anden Læser at kunne vække en foreløbig Forestilling om Metaphysikens Indhold og dens Betydning i Videnskabens hele System. Om da disse indledende Betragtninger træffe Berøringspuncter i Læserens Bevidsthedsreds, eller ikke, er aldeles tilfældigt. Det gjelder om dem, hvad der gjelder om Aphorismer i Almindelighed: de ligne Hatte, der gjøres uden Maal; det er et Lykkestræk, om nogen af dem passer til et vist Individu's Hoved, eller ei.

Hvis man for en Kjender af den kritiske Philosophie skulde fremstille et foreløbigt Begreb om den Hoveddeel af Metaphysiken, som her skal foredrages, kunde man give ham den Oplysning derom, at den gik ud paa en systematisk Deduction af Kategorierne; thi efter et Tillæg af nogle saa nærmere Bestemmelser vilde hiin Definition nogenlunde give ham en Forestilling om Videnskabens (Skriftets) Indhold. I den kritiske Philosophie stræbte man nemlig efter at give en Fortegnelse over de Begreber, som ligge til Grund for Tænkningen, og som ei ere givne ved den sandseelige Fornemmelse. Disse Begreber søgte Kant at bringe til Bevidsthed ved Reflexion over Dommenes forskjellige Former. For denne Undersøgelse lagde han den af de sædvanlige Logiker bekjendte Inddeling af Dommene til Grund (nemlig den, som tager Hensyn til deres Qualitet, Quantitet, Modalitet og Relation). Det blev i hans Philosophie taget som en Kjendsgjerning, at hine Begreber forudsættes i al Tænkning, der sætter objectiv Realitet. Men han gjør ikke noget Forsøg paa at vise, hvorledes det ligger i Sagens Natur, at Tænkningen netop fremtræder i disse Former. Heller ikke gjør han synderlig Rede for disse Begrebers indbyrdes Forhold til hinanden; da dog naturligen det Spørgsmaal maatte

opkastes, om disse Begreber ere hverandre blot sideordnede uden videre Sammenhæng, eller om de staae i Forhold til hverandre som almindelige og særlige. — Kant giver selv Anledning til dette Spørgsmaal, idet han i Forbigaaende løselig henkaster den Bemærkning, at den tredie Kategorie i enhver Klasse fremkommer ved en Forbindelse af den første og den anden. Men denne løst henkastede Tanke, hvorpaa Kant selv ikke lægger nogen Vægt, opfordrer stærkt til fremdeles at spørge, hvad Forhold da de forskjellige Klasser af Kategorier have til hinanden. Slige Gaa-der udtales meer eller mindre bestemt alt under den kritiske Philosophies Udvikling, hvor de sammensattedes i den bestemte Fordring om en Deduction af Kategorierne.

Men ved hiin Tilflugt til den kritiske Philosophies Talebrug er det af særdeles Bigtighed, at man slaaer enhver Forestilling om Kategoriernes Subjectivitet af Hovedet. Kant antog nemlig, at disse Begreber, som ligge til Grund for Tænkningen, blot ere Former, der ere nødvendige for Mennesket, naar det skal kunne tillægge sine sandselige Forestillinger objectiv Realitet, uden at disse derfor som sande Bestemmelser gjelde for Tingen i sig selv. Denne reent vilkaarlige Paastand erkjendes for ugyldig i en rigtig Fremstilling af Ontologien.

De Bestemmelser, som under Tænkningen af Tilværelsen medføre fuldkommen Overbeviisning, gjelde nødvendigviis for Tingen i sig selv. Antager man ikke denne Sætning for rigtig, indvikles man i en Tvivl, der consequent forfulgt ophæver sig selv. Man kan vel ikke gjendrive den Skeptiker, der ved ethvert Skridt af en videnskabelig Tankegang haardnakket holder fast ved den Bemærkning, at den menneskelige Tænkning er bunden til subjective Love, i Følge hvilke han danner sig blot skjæve Begreber om Tingenes Natur og Væsen; thi ved ethvert tænkeligt Beviis behøver han blot at udtale sin Jeengang for alle færdige Formel: „Saaledes nodes jeg efter min Subjectivitet til at tænke

mig Tingenes Væsen; men hvo kan indestaae mig for, at jeg ikke, uden at vide det, er bunden til den Skjebne, at føres til blot vildfarende Tanker, der dog for mig medføre fuldkommen Overbeviisning." — Videnskaben kan vel udtale en Verdensanskuelse for hiin absolute Skeptiker, efter hvilken Overbeviisningen om Tænkningens Realitet styrkes ved et Begreb om Tænkningens Betydning i Tilværelsen og dens Udspring fra Religionens Gjenstand, det Alt-indbegribende Væsen; men Skeptikeren kan, naar Begrebet er udtalt, paany fremkomme med sin simple Formular: „Saaledes maae vi tænke os Tilværelsens Grundforhold, men maaſkee de i sig selv ikke ere saadanne, som vi maae tænke os dem." — Vi nødsages da til at svare hiin Skeptiker, der troer med een eneste Trylleformel at kunne tilintetgjøre alle den videnskabelige Tænkningens Frugter: Lad det altsaa være muligt, at Fornuftens Brug fører til blot Blændværk, — en Mulighed, der for sig tagen ligesaa lidet kan bestrides, som saa mangen anden, f. Ex. den, at Maanen er en gloende Steen — da philosophere vi under den Forudsætning, at hvad der for en fornuftig Tænkning medfører Overbeviisning, gjelder for Tingen i sig selv. Vi antage da eengang for alle, at, hvad fornuftige Væsner nødvendig maae tænke at være, nødvendig er, saaledes som det maa tænkes; og begjere ingen sikkrere Videnskab end den, der for os medfører fuldkommen Overbeviisning. — Efter disse Indskrænkninger og Berigtigelser kunne vi foreløbig lade hiin Definition gjelde, at Ontologien er en Deduction af Kategoriernes System.

For en Naturphilosoph af den schellingſke Skole forklares Ontologien bedst som Tydeliggjørelsen (Udviklingen) af det Absolutes Begreb. I Schellings Philosophie optræder nemlig dette Begreb uden al Indledning, og de saa Bestemmelser, hvorved det tydeliggjøres, ere reent uforstaaelige for den, der ei har noget Betsjendtskab med de philosophiske Bevægelser, der gif forud

for Naturphilosophien. Alene ved denne historiske Kundskab kunne Begreberne: intellectuel Anskuelse, det Absolute, Subjectivitet, Objectivitet *cc.*, hvoraf Schelling gjør en umiddelbar Brug, for Læseren have nogen bestemt Betydning. Denne Mangel har man ogsaa tidt nok betegnet med det træffende Udtryk, at Metaphysiken eller Ontologien savnedes hos Naturphilosopherne.

De forskjellige Definitioner paa det Absolute, som findes hiit og her i Schellings mange Skrifter, maatte naturligviis sammenbringes af den opmærksomme Læser. Det Absolute bliver snart betegnet som Identiteten af det Ideale og Reale, snart som Identiteten af Enheden og Modsætningen, snart som Baandet mellem Enheden og Mangfoldigheden, snart som Identiteten af Væsen og Form eller det Bekræftende og det Bekræftede o. s. v. Men der findes aldeles ingen tydelig Bevidsthed om disse forskjellige Grundbegrebs Betydning og Forhold til hinanden. Og dog er det undertiden af Sammenhængen klart, at det er Sagens egen Natur, der bringer Schelling til i nye Regioner af sit System pludselig at forandre sin hidtil brugte Terminologie. Til denne Ubestemthed og Ustadiighed i Begrebernes Betegnelse kommer desuden den Mislighed, at Naturphænomeners Benævnelser jævnlig blive brugte istedenfor rene Tankebestemmelser, som naar Ordene Lys og Lyngde ei tages i den sædvanlige Mening, men bruges for at betegne Fundamentalbegreber i Systemet.

Da Tidsalderen ikke længer sandt sig tilfredsstillet ved den halvpoetiske Form, hvori Schelling havde fremstillet sin Anskuelse af det Absolutes Natur og Væsen (især efterat en Sværm af Efterlignere havde bragt Fremstillingens Mangler til klar Bevidsthed), angreb og udførte G. W. Hegel det store Værk, at udvikle alle Philosophiens Grundbegreber i systematisk Sammenhæng. Ved hans Arbejder er Ontologiens Idee i den Form, som Philosophiens nuværende Stillelse kræver, bleven gjenfødt i den philoso-

phiske Verden. Følgen deraf har ogsaa været, at de flere udmærkede Philosopher, som i vor Tid have givet Fremstillinger af denne gjenopvaagnede Videnskab, meer eller mindre have benyttet hans Forarbejder og dannet sig efter det store Forbillede, som han har opstillet i sin Wissenschaft der Logik.

Ontologiens Formaal bliver da at bringe alle de Begreber til videnskabelig Tydelighed, som Philosophien maa betjene sig af i det Absolutes fuldstændige Definition. Det Absolute skal deri betragtes efter sit Indholds almindelige Bestemmelser uden Hensyn til de specielle Former, hvorunder det træder frem i Tid og Rum. Alle de Begreber, som efter deres dybere Betydning kunne tænkes som væsentlige Prædicater for det Absolute, skullefattes efter denne Betydning og afgive Bidrag til en Construction af Erkjendelsen i det Absolutes Lys.

Vi have ovenfor sagt, at Ontologien er en for sig afsluttet Tankekreds, som ved en klar Fremstilling, ligesom enhver anden philosophisk Disciplin, for sig taget kan gøres forstaaelig, uagtet større Klarhed udbredes over den, naar den sees i sin organiske Sammenhæng med hele Philosophiens System. Men skøndt Ontologien har en saadan relativ Selvstændighed, at den kan forstaaes af sig selv, idet dens forskjellige Dele kaste det nødvendige Lys paa hinanden, er det dog ikke sagt, at en Læser, der er blottet for al philosophisk Cultur, strax fatter dens allerførste Sætninger. Hvis en Saadan strax ved Foredragets Begyndelse finder sig orienteret og mærker, i hvilken Tankens Region han befinder sig, maa det snarere betragtes som et Lykketræf end som en Virkning, der kan gøres Regning paa og som ligger i Sagens Natur.

Men det er ikke sandsynligt, at dette Skrift vil blive læst af ret Mange, der aldeles mangle Bekjendtskab med Philosophiens Elementer. Ivertimod anseer jeg det for rimeligt, at de Fleste, som ville skjenke det nogen Opmærksomhed, have læst eller stu-

deret Professor Sibberns vigtigste Bærker. For saadanne Læsere forudstikkes endnu nogle faa Betragtninger, hvori blot eet Begreb lægges til Grund som aldeles bekjendt, jeg mener Begrebet: aprioriske Begreber eller Kategorier. Det antages her for en afgjort Sag, at der til Grund for al Erkjendelse ligger endeel Begreber, som ikke fremstille noget ved sandselig Fornemmelse givet Indhold. Enhver Act af Tænkning i vidtloftig Betydning af Ordet har ved ethvert Skridt af sin Udvikling saadanne Kategorier til sine Forudsætninger, og anvender dem, selv uden Bevidsthed derom, ved enhver af sine Bevægelser. Vi have sagt, at disse Begreber ligge til Grund for al Erkjendelse. Denne Sætning har gandske bogstavelig Sandhed og fuldkommen almindelig Gylldighed; thi al Erkjendelse kommer til Virkelighed som Tænkning, og Tænkningen bestaaer i en Anvendelse af aprioriske Forudsætninger, som udspringe blot af den selv og lede dens Virksomhed fremad. Ved disse Kategorier erkjendes Bestemmelser ved Virkeligheden, som kun ere til for Tænkningen, og som dog for det tænkende Subject medføre samme Overbeviisning om objectiv Gylldighed, som de Bestemmelser, der i Følge Affectioner af Nervesystemet tillægges Tingene. Tænkningen gennemtrænger Erkjendelsen paa ethvert af dens Udviklingsstrin: ei engang en Act af den udvortes Sandse- ning kan finde Sted uden saaledes, at Subjectet adskiller noget Tilværende fra sig selv og sætter det som Noget for sig, forskjel- ligt fra andet Tilværende; men her komme da strax adskillige Kategorier til Anvendelse, nemlig Begreberne: Tilværelse, For- sig-Bæren o. s. v.

Der gives i Bevidsthedens Udvikling en Periode, da Men- nesket tænker efter sine Kategorier med fuldkommen Sikkerhed, uden Betænkelighed og Tvivl om deres rette Betydning. I denne Tænkningens Uskyldighedstilstand udgjøre disse Begreber de faste Støtter, hvorefter Erkjendelsens Udvikling dreier sig, men som selv fritages for Bevægelsens Uro. Selv efterat Menneket ved

Reflexion over Tænkningens Forudsætninger og Efterligning af fremmed Tale, der gaaer over dets Forstand, har tabt hiin siikre Tact for disses rette Brug, beholde dog en heel Deel af de meest abstracte Kategorier deres fulde Betydning for det. Det var heller ikke tænkeligt, at alle Kategorier i et Menneskes Bevidsthed paa eengang skulde bringes i Forvirring og Oplosning, uden at Forryktthed var den uundblivelige Følge deraf.

Alt under hiin Tænkningens blot naturlige Sundhed kan Bevidstheden naturligtviis meer eller mindre svare til sin Idee. Den Tydelighed, hvormed de aprioriske Begreber paa dette Standpunct komme til Udvikling hos Individet, beroer nærmest paa den Rigdom og Bestemthed, som hersker i Modersmaalets Ordforraad, og dernæst paa den Skikkelse, hvorunder Sproget først kommer det for Dren i dets Omgangskreds. Den, der bliver raft til Selvbevidsthed ved et Sprog, der er saa fattigt paa Tænkbestemmelser, som det grønlandske, bliver ved en uundgaaelig Skjebne sat paa et lavt Trin af intellectuel Cultur, som hans individuelle Naturgaver ikke formaae at hæve ham stort over.

Vi tale her om Kategorierne, saaledes som de først vise sig, naar de blot umiddelbar fastholdes ved bestemte Former i Sproget. Da ere de nærmest at betragte som en Tradition, som en Folkstammes fælleds Eiendom, som er dets intellectuelle Fædreearv og et af de meest karakteristiske Udtryk af hele Folkets Tænkveie. Kategorierne komme vel først til Individet som en Tradition i Sproget, men optages derfor ikke af det som noget Fremmed. Naar denne Tradition tilegnes af et velbegavet Individ, finder det tvertimod deri en Form for sin Selvtænkning, som det bruger saa sikkert, som om det selv havde produceret den. Det tænker selvstændigt i de Former, som høre Stammen til, som ikke meer er det ene Indvids Eiendom end det andets, fordi det er en Form for den almindelige Fornuft, der kun har Virkelighed, idet den gjentager sig i de særlige Indviders Tænkning.

Individet tænker selv, naar det tænker i sin Stammes Tankeformer; thi dets Fornuftliv bestaaer kun i Sammenhæng med et Selskabs Fornuftliv, hvis store Strøm ogsaa gaaer igjennem dets individuelle Bevidsthed.

3. Anvendelsen af Kategorierne og i Reflexion over de Kategorier i dets Bevidsthed, der ikke have tabt deres umiddelbare Betydning, føler det tænkende Subject sig i sit eget Element, meer end i Kundskab om Tingenes sandselige Bestemmelser: derom maa en umiddelbar Bevidsthed kunne overbevise hvert tænkende Subject. Naar det modtager den Kundskab, at en Ting er rød eller suur, da er denne Kundskab udvortes for det i en anden Betydning, end naar det erkjender, at eet Phænomen er Marsag og et andet Virkning. Tænkningen føler sig anderledes ved sig selv, naar den reflecterer over Begreberne Eenhed, Flerhed, Grund, Følge o. s. v., end naar den betragter de sandselige Prædicater, som tillægges de tilværende Ting. De først nævnte Begreber ere nemlig Tænkningens egne Producter; den gjenkjender i dem de faste Spor af sin egen Virksomhed; den føler sig her paa en anden Maade hjemme, end naar den har at gjøre med Forestillinger og Begreber, som fremstille blot sandselige Affectioners Indhold.

Kategorierne kunne saavel fremtræde paa en vulgær Maade, som med en høiere Betydning. For det Første kunne de ligge til Grund for Tænkningen i den blot naturlige Bevidstheds Periode. De bruges da, eftersom Måden kommer til dem, hver for sig, efter en sund Tact af det tænkende Subject, medens det paa en sandselig og forstandig Maade opfatter sin Erfaringsfreds eller i en populær Form udtaler sin Religionskundskab. Det formaaer ei at danne sig Forestillinger om de Gjenstande, der i Omverdenen fremstille sig for dets Sandser, uden at dets Anskuelse bestandig træder i Forening med en Tænkning, der gaaer ud fra Kategorierne som sine faste Forudsætninger. Her

vise de aprioriske Begreber sig netop som aldeles klare og forstaaelige for Tænkningen; thi skjøndt Begreberne Tilværelse, Marsag, Virkning o. s. v. her idelig komme til Anvendelse, søles paa dette Standpunct ingen Trang til disses Forklaring: der spørges i denne Periode aldrig om, hvad Tilværelse, Marsag, Virkning betyder; det forstaaer sig her af sig selv; thi man har i disse Begreber med sin Forstaaelses Midler at gjøre. Man tænker blot paa at forstaae Tingene, ei at forstaae sin egen Forstaaelse. Saaledes har man tidt her i Danmark, ja selv for gandske nylig, ført en ivrig Strid om den rette Grændse for Udenadslæren og Forstaaen i den populære Religionsunderviisning, uden at de stridende Parter have yttret mindste Tvivl om, at de forstode hinandens Begreb om Forstaaelse. Ivertimod have de med Sikkerhed lagt dette Begreb til Grund som et fast, sælleds Udgangspunct for deres Undersøgelser. Selv i den Periode, da Kategoriernes System forstyrres ved Reflexioner og tildeels fastholdes ved isolerede Definitioner, kunne de dog derfor staae i den vulgære Tænknings Tjeneste. Dette gjøre de nemlig, saalænge de som isolerede, faste Udgangspuncter bruges under Opfattelsen af den givne Virkeligheds Phænomener.

En dybere Betydning faaer en Kategorie, naar den fattes som en Bestemmelse for al Virkelighed. En saadan universel Betydning finder man, at snart een, snart en anden Kategorie har vundet i Videnskabens Historie. Undertiden har nemlig et eller andet Individ pludselig indseet et saadant Begrebs Gyldighed for alt Værende, naar det tænkes i sin Totalitet. Det har ved en saadan eenlig Bestemmelse omfattet den hele Virkelighed i sin Tænkning og holdt for, at det derved har tilfulde begrebet den i sin Sandhed. Saaledes have flere Philosopher med Enthusiasme forsvaret den Sætning, at Alt var Et, og have levet i den Overbeviisning, at de i dette Begreb om Eenhed havde fundet Røglen til hele Tilværelsens Gaade. Men en saadan

eenfædig Lære har gjerne fremkaldt en ligesaa kraftig Fremstilling af den for en udvortes Betragtning aldeles modsatte Sætning, at det i Sandhed Værende er en uendelig Mangfoldighed. (Vi vælge nemlig her et Exempel, der, som bekjendt, allerede blev fremført af den xenophontiske Sokrates, da han med saa Ord fremhævede den store Modsigelse, der fandt Sted mellem Philosophernes Principer). — Men, naar en Tænkter holder for, at han i en eenlig Kategorie har opdaget Virkelighedens sande Begreb, da ligger der i hans Mening baade Sandhed og Billedsættelse. Sandhed er det, at en eenlig Kategorie saaledes kan tænkes, at man deri har et Moment af Virkelighedens Begreb, som kan lægges til Grund for en Verdensanskuelse. Urigtigt er det derimod, at han frakjender andre Kategorier den samme universelle Betydning. Den udtrykkelig udtalte Kategorie betegner kun een af den aprioriske Erkjendelses Sider; men den, som i et saadant eenligt Ord finder en tilfredsstillende Form for sin Erkjendelse, mener ved sit Ord meget Meer, end derved er udtalt. Hvis han var i Stand til at bringe sin Erkjendelses Eenfædighed til klar Bevidsthed, vilde han med det Samme være kommet til den Indsigt, at han maatte skride frem til en modsat Bestemmelse, der havde ligesaa universel Betydning. Men de hinanden modsatte Bestemmelser forenes i en tredie, rigtigere Kategorie, hvori de to foregaaende begge bevares i deres relative Gyldighed. Den tredie, fyldigere Kategorie bliver ved fortsat Tænkning ligeledes erkjendt for eenfædig, gaaer over i sin Modsætning og danner dervaa i Forening med den en ny, fuldstændigere Kategorie.

(Ved disse Par Ord er en foreløbig Forestilling givet om Ontologiens Methode, der vil vinde Klarhed ved Fremstillingen af Videnskaben selv. Desuden agter jeg, dels under Foredragets Løb, dels ved Slutningen deraf, at tillade mig endeel oplysende Reflexioner, i den Hensigt, at bringe Methoden til klar Bevidsthed).

Bed en saadan Tankebevægelse kommer man til et System

af aprioriske Begreber, hvilket, naar Begyndelsen er tænkt som Begrebet om al Virkelighed, i en meer udviklet Form beholder den universelle Betydning, eller fremstiller en Erkjendelse „sub specie æternitatis.“ I et saadant System af Begreber udtales en oprindelig Erkjendelse af Virkeligheden, fordi deri bestemmes, hvad der altid og nødvendig maa tænkes ved Virkeligheden, hvordan den end forresten fremstiller sig. En saadan apriorisk Tænkfreds, som udgjør Ontologiens Indhold, giver det Resultat, at Personlighed er Virkeligheden tænkt i sin Sandhed, eller at Intet er med Sandhed at kalde virkeligt, uden hvad der har Personlighed. Men kun i Bevægelsen gennem den hele Cyclus af eenlige Bestemmelser bliver det tydeliggjort, hvad Virkelighed er og hvad Personlighed er; thi paa dette Sted have vi kun forudsat, at ethvert af disse Ord selv medfører en umiddelbar Betydning. Ved en saadan apriorisk Tænkebevægelse opnaaes en dobbelt Fordeel. For det Første bliver Virkelighedens aprioriske Begreb fuldstændig forklaret. Der gjøres nemlig Rede for, hvorledes Virkeligheden maa tænkes altid eller under Evighedens Form: der gjøres saaledes Rede derfor, at det først ved Slutningen af Foredraget er udtalt, hvad man forstaaer ved den Sætning, at Virkelighed er Personlighed. Denne Sætning maa ved Foredragets Slutning have vundet en anden Betydning end den, hvormed den her uden Forberedelse kan udtales. — For det Andet blive de eenlige Kategorier med det Samme forklarede, naar de under Foredragets Løb defineres paa deres Plads og ved deres Plads i den hele Sammenhæng. For den, der, efterat have gennemtænkt hvert Grundbegreb efter dets Betydning i den ontologiske Tænkfreds, atter vender sig til den empiriske og den praktiske Tænkning, have disse Grundbegreber, skjøndt de bruges i de samme Forbindelser, hvori den naturlige Sprogtact valgte dem, faaet en dybere Betydning; thi selv til det daglige Livs Reds

medbringer han nu det Lys, som Ontologien har gennemtrængt dem med.

*) Ontologien er Læren om Tænkningens og Tilværelsens evige Form: den fremstiller nemlig de almindelige Bestemmelser, som gjælde for Alt, hvad der er, hvilket Alt tillige, som Videnskabens følgende Fremstilling skal vise, medfører de Bestemmelser, hvormed vi hiit og her i det Foregaaende ved Anticipation have betegnet det, nemlig Tilværelse, Virkelighed. Ved Udviklingen og Forklaringen af de bestandig gjeldende Bestemmelser for det Virkelige bliver tillige Gud og Verden og Guds Forhold til Verden tænkt i abstracte Begreber α : tænkt i Almindelighed, uden at derfor hele Virkelighedens concrete Indhold optages i den ontologiske Tæknings Form. Ligesom Tænkeren i en enkelt Kategorie tidt har tænkt Alt under Evighedens Form, men saaledes at hans Tænkning paa en abstract Maade deri omfatter al Virkelighed, saaledes er ogsaa hele Tilværelsen abstract tænkt i det hele System af aprioriske Begreber, som vel med objectiv Gyldighed bestemmer al Virkelighed, men ei fremstiller hele Tilværelsens Rigdom. (Uden at indrømme noget Individ vilkaarlig Magt til at bestemme den Talebrug, som skal bruges i Philosophiens frie Republik, bruge vi dette mangetydige Ord — abstract — her i en Bemærkelse, som har tilstrækkelig Hjemmel i Videnskabens Historie. Det bruges i Videnskaben snart om det Residuum af Anskuelsen, der beholdes i Forestillingen, snart, som her, om de ontologiske Begreber i deres Totalitet, snart om en eenlig Kategorie, hvori færre Tankebestemmelser indeholdes, forsaavidt den sammenlignes med en indholdsrigere Kategorie. Alt Aristoteles betegner ved $\tau\omicron\ \chi\omega\rho\iota\varsigma\acute{o}\nu$ saavel en af de for sig tænkte Kategorier, som det af særlige Sandsegenstande afdragne Begreb).

*) Herved er i Randen af Forfatterens Haandskrift bemærket: „Denne § maa nærmere overveies, især Talebrugen: Ontologie og Metaphysik.“

Ontologien udtaler, som sagt, et Hovedmoment af den videnskabelige Erkjendelse: men dennes andet Hovedmoment er Erfaringen. Kun den Erfaring, der har det gjennemarbejdede System af Kategorier til sin Forudsætning, eller den aprioriske Tænkning, der er forenet med Sympathie og virkelige Personers Erkjendelse, er menneskelig Erkjendelses Energie. Den eensidige aprioriske Tænkning af Tænkningen er ei guddommelig, men i Værdi under den sande menneskelige. Erfaring uden den rene Tænkning er blind, og apriorisk Begreb uden personlig oplevet Erfaring er blot formel Begribning eller Schematismus *).

Ontologien har dette dobbelte Formaal, deels at bringe de abstractere Bestemmelser, som udgjøre de concretere Kategoriers Indhold, til Beridsjhed, deels at vise, hvorledes hine Bestemmelser med Nødvendighed forene sig i de concretere, saa at Tankebevægelsen fortjener Navn saavel af analytisk som syntetisk; thi netop ved den adskillende Tænkning, Adskillelsen af en eenlig abstract Bestemmelse, bliver dens Uadskillighed fra den modsatte Bestemmelse, hvorved den integreres, allertydeligst indseet. Men her opstaaer det Spørgsmaal, hvorvidt Analysen skal gaae; thi En og Anden synes at antage det for en afgjort Sag, at den fuldkomneste Tænkning her adskiller de fleste Momenter — naturligvis under den Forudsætning, at Synthesen bestandig følger med. At Adskillelsen her ikke støder paa nogen absolut Grændse, seer man let, da den finere Tænkning bestandig har det i sin Magt, at indskyde flere Led i de discrete Begrebers Række. Men, da Tænkningen dog kun er ægte (sand) Tænkning ved bestemt at udtales, kan den af Mangel paa passende Ord let komme til at slæbe sig frem med et Skinsiv. Den Tænkende kan let komme til at tabe sig i Haarkløverier, hvor Ordet gandske træder i den

*) Dette Stykke kan maaskee meer udvikles, især Forholdet imellem ren Tænkning og Erfaring.

Forf.s Marginalnote.

formeente Tankes Sted. Ligesom Talen ved at efterligne Tankbevægelsens Form kan fortsættes, efterat Tænkningen har ophørt at bevæge sig deri, kan der ogsaa paa Overgangen til den tomme Talen gives en mat og halvdød Talen. Sit egentlige, friske Liv har saavel den philosophiske Tænkning som anden Tænkning kun, medens Ordets umiddelbare Betydning i Modersmaalet ei reent er forladt. Deraf har den græske Philosophie sine friske Farver; thi den er voxet frem af Folkets (Stammens) populære Tænkning, og den bæres af Ordets umiddelbare Betydning som af en kraftig Rod. Svagere bliver den Tænkning, som gaaer for sig i fremmede Folkestammers Ordformer og træder frem i en broget Dragt af udenlandske Talemaader. Dog kunne de endnu for den Værde, som har sat sig ind i fremmede Folkeaaenders Talebrug, have meget deriveret Liv tilbage. Men, naar individuel Vilkaarlighed i Ordets Dannelse faaer altfor stort Raaderum, taber Talen alt meer og meer af sin Betydning, fordi den udbreder sig i Luften, løsreven fra sin Rod og sit Livsprincip. Længst vedbliver den som en blot subjectiv Form at have Gyldighed for Tænkeren selv, men tilsidst bliver den eensomme Tænkning i selvgjorte Former til et blot Ordmageri. Heri ligger en af Grundene til, at den analyserende Tænkning kan gaae for vidt; den kan nemlig nærme sig for meget til det Punct, da Ordet bliver deels et vilkaarligt, blot subjectivt Udtryk for Tanken, deels gandske tankeløst. Den gamle Sætning, qui bene distinguit, bene docet, er derfor temmelig eenfaldig, med mindre man lægger særdeles Eftertryk paa Tillægget bene. Ved dette bene maa da deels udtrykkes, at Distinctionen maa bestandig gaae Haand i Haand med Conjunctionen, deels, at Analysen ei maa fortsættes, til den bliver en indholdsløs, blot fremtet Tænkning.

Men, at en Fremstilling af Philosophien (Ontologie) har overskridt de rette Grændser for Begrebets Articulation og for-

vildet sig i Epidesfindigheder, kan kun umiddelbart dømmes af den skjønsumme Kjender; der lader sig naturligviis ikke føre noget videnskabeligt Beviis derfor. Den rette Grændse bliver her efter Individualiteternes (Folkets) og Tidsaldrenes Fordringer af høist foranderlig Natur, saa at heri ligger en af de mange Grunde, som nøder Philosophien til at træde frem i en Mangfoldighed af individuelle Former. Den Fremstilling af Philosophien, hvorved et Individ uden Affectation finder sig tilfredsstillet, og hvori det bevæger sig frit, er snart meer concentreret, snart meer udviklet; men een eneste for Alle gyldig Norm kan aldrig findes. Her opstille vi kun den almindelige Sætning, at Sønningen af de abstracte Bestemmelser, som i et Begreb ere forenede, kan drives for vidt. Afhandlinger, hvori denne Feil begaaes, tildrage sig derfor liden Opmærksomhed i Literaturen: de have nemlig kun Interesse for Skribenten selv, men ikke for Læseren. En saadan overdreven Analyse foretages ikke sjelden af Hegelianere, som efter Hegels egen Methode fortsætte Sønderlemmelsen af de Begreber, som han bliver staaende ved. Hvor livløs er ikke Fremstillingen i flere Bærker af Hinrichs! Selv Hegel, som dog havde meest Anledning til at glæde sig ved den, beder i sine Breve Forfatteren at lægge større Vind paa Klarhed, og tilstaaer, at det ofte falder ham selv temmelig besværligt at følge hans Foredrag.

Ligesom Philosophiens Fremstilling tidt taber sin Intensitet derved, at Begrebet bliver altfor meget opløst i sine abstracte Bestanddele og saa at sige optrævlet i tynde Traade, lider den ogsaa tidt af den modsatte Mangel og taber derved sin objective Gyldighed; vi tænke herved paa det overfladiske Foredrag, som gjør altfor lange Skridt i sin Dialektik, overspringer for mange Mellemled og derved bliver uforstaaeligt for Læseren. Men det rette Maal beroer ogsaa her paa Tiden og de bestemte Forhold, hvorunder Fremstillingen er bleven til. — Saaledes er det bestemte

Forhold mellem Intension og Extension i den philosophiske Tænkningens Formation en af de Maader, hvorpaa Nationalaanden udtaler sig hos et Folk. — —

Forste Capitel.

Væren om de enkelte Begreber.

Forste Afsnit.

Begyndelsesbegreberne.

Ved Reflexioner over Erkjendelsens Natur kan den naturlige Visshed om Tænkningens objective Realitet i den Grad forstyrres, at al Sandhedserkjendelse synes at forvandle sig til et betydningsløst Spil med blot subjective Begreber. Derved opstaae saadanne Skikkelser af Bevidstheden som Idealisme, Skepticisme og Nihilisme, der have deres fælleds Grund deri, at Tænkeren først ved en voldsom Abstraction aldeles adskiller Tænkning fra Tilværelse, og dernæst forgjæves seer sig om efter Grunde for deres Overeensstemmelse.

Men ved at fortsætte den Tankegang, der betragter Tænkningens Grundbegreber som blot subjective Former, mærker man, at den umulig lader sig giennemføre med Conseqvens. Den lader sig aldeles ikke udtale uden under Forudsætning af visse Grundbegrebers reale Gyldighed, som man kan betjene sig af som Midler til dens Fremstilling. Men, naar man har gjort sig dette klart, er den blot subjective Tænkning overvunden; den Selvmodsigelse, som den tilsidst indvikler sig i, er bleven bragt til Bevidsthed, og Veien er banet for et Fremskridt i Erkjendelsen.

De Begreber, hvorved Tilværelse tænkes, kunne nemlig umulig alle tilsammen tabe deres Betydning for Trivleren. Det erfares desto tydeligere, jo mere man nærmer sig med sin skeptiske Reflexion til de meest abstracte blandt dem. Vi ville strax henvende Opmærksomheden paa det meest indholdslose Grundbegreb, som forefindes i vor Bevidsthed, nemlig Begrebet Væren eller at være; thi deri møde vi netop en uoverstigelig Grændse for idealistiske Tvivl og Grublerier. Den Mening, at Begrebet Væren ikke har nogen objectiv Gyldighed, har Ingen consequent forsvaret, og den kan Ingen tydelig udtale; thi hvis man ikke forudsætter dette Begrebs Realitet, kan man om Intet paastaae, at det er, eller at det ikke er. Deraf kommer den tidt udhævede Modsigelse, hvori Kants Fornuftkritik er indviklet. Efter Systemets Plan maatte Væren ansees for et subjectivt Begreb, der blot gjeldte for Phænomenernes Verden; men desuagtet tales der idelig om det, der i sig selv er, uden at der gjøres mindste Rede for, hvorfra Begrebet herom hentes, og hvorfra det saaer sin Realitet. Men det er Sagens Natur, som her har gjort sig gjeldende mod en kunstlet Tankegang: man kan Intet paastaae og Intet benegte uden at tillægge Begrebet Væren meer end subjectiv Betydning; ja uden at antage dets Realitet har man ikke Midler til at frakjende det sin Realitet. — Dette Begreb, som medfører saadan uovervindelig Vished om Realitet, er høist skikket til at gjøre Tænkningens uoploselige Sammenhæng med Væren ret evident, og dette Begreb have vi, som sagt, valgt til Udgangspunkt for Ontologien.

A Væren. Da Ontologien her foredrages uden sin videnskabelige Indledning, tages Begrebet Væren her som umiddelbart. Der forudsættes, at Ordet medfører den Betydning, hvori det her skal tages, men ved Fremgangen til de concretere Begreber, til hvilke dette Begyndelsesbegreb dialektisk vil udvikle sig, vil

denne Betydning træde bestemtere frem, idet Overgangen selv her, ligesom ved alle de følgende Kategorier, vil kaste Lys tilbage paa det Foregaaende.

Tanken Bæren er Begyndelsespunctet i den egentlig philosophiske eller productive Tænkning, og det er Videnskabens Formaal, at lade et heelt apriorisk Tankesystem fremstaae ved dette Puncts Udvidelse. Idet Begrebet Bæren for Tænkningen udvikler sig til indholdsrigere Begreber, kan Tænkningen med Sandhed siges selv at frembringe sit Indhold, og det Indhold, som den selv frembringer, er en Cyclus af Bestemmelser for al Virkelighed, hvilke have Almeengyldighed og Nødvendighed. — Undertiden bestrides den Paastand, at man ved en apriorisk eller, som man nu tidt hører, immanent Tænkning kan udvikle Tænkningens og Tilværelsens almindeligste Bestemmelser saaledes, at Tænkningen efter Abstraction fra alt Indhold med fri Selvstændighed reproducerer sig selv i den sande Form, der tilkommer den. Indsigelserne mod denne Lære beroe aldeles paa Misforstaaelse. Men denne Misforstaaelse lader sig høre ved et Par Ord, som tillige kunne bidrage til at drage Noget af den fornemme Dunkelhed bort fra den immanente Tænkningens Begreb. Naturligviis indrømme vi, at Tænkningens Grundbegreber udvikle sig under Erfaringen, og at de vigtigste Kategorier, som udgjøre Ontologiens Indhold, førend Ontologiens Idee kanfattes, maae foresindes i Tænkerens Bevidsthed. Den omtalte Production er derfor i en vis Betydning en grundigere Reproduction, hvorved man deels tydeliggjør sig det Forhold, der finder Sted mellem hine Grundbegreber, af hvilke man vel før havde gjort en umiddelbar Brug, deels, hvad der er det Vigtigste, idet man ordner dem, finder dem at være sammenhørende Brudstykker af en oprindelig menneskelig Grunderkjendelse. Ved denne forandrede Stilling og Betydning, som Kategorierne faae efter hiin Reproduction, berettiges man altsaa virkelig til at betragte den som en

Production af noget Nyt. — Desuden er Ontologen ingenlunde indskrænket til den Cyclus af Kategorier, der overleveres ham som udtryffeligg benævnte i Sproget. Medens han paa en methodisk Maade befinder sig over Kategoriernes Sammenhæng, kan det vel være muligt, at Videnskaben kræver en anden Articulation, end den, som det sociale Livs Trang har foranlediget. I enhver grundig Ontologie findes derfor Kategorier, som ei kjendes udenfor det videnskabelige Sprog. Men her er det, at de lustige Formationer af Ord og Formler saa let kunne skaffe sig Indpas, idet Herksesygen og den subjective Vilkaarlighed gjør sig gjeldende under Balget af Kunstord. Først, naar denne Mislighed tager Ende, vil Philosophiens Studium blive ret glædeligt, fordi den menneskelige Tænkning kan komme til at bevæge sig i Former, der stemme med Naturens og Skjønhedens Love. Da først ville Philosophiens sande Præster komme til at føre dens Ord. — Hvo tvivler vel om, at nutildags de, som egentlig af Naturen ere kaldede til philosophisk Forskning, finde sig udelukkede derfra ved de gjeldende Philosophers Nærlighed, Mangel paa Fremstillingsgave og fremherkende Laugsaaend. Philosophisk Genialitet er vist ikke det fornemste Requirit for den, der skal kunne orientere sig i den nu gjeldende tydske Philosophies factiske Tilstand.

*) Som Begyndelse paa al Tankebestemmelse maa Begrebet Væren af alle være det meest abstracte; der lade sig ikke adskille forskjellige Bestemmelser deri som dets Indhold; det er aldeles enkelt og uopløseligt. Derfor er det umuligt at give nogen Definition derpaa i den sædvanlige Betydning af Ordets Definition. Dertil udfordredes nemlig, at der skulde gives et meer abstract

*) Her har Forfatteren antegnet følgende: „Tilbeels skrevet under min Sygdom i dette Aar (1838) og begyndt under asthmatiske Anfald i Fjor, efterat et andet mislykket Ildkast var casjeret.“

Begreb, hvorunder det kunde subsummeres; men da maatte dette Begreb betragtes som et rigtigere Udgangspunct for den ontologiske Tænkning end Begrebet Væren. Begrebet Væren bliver kun defineret ved sin Plads i Kategoriernes hele System. En Følge af Værens abstracte Natur er dets Almengyldighed. Alt, hvad der lader sig bestemme ved nogen anden Kategorie, som Aarsag eller Følge, eller Substant o. s. v., lader sig ogsaa bestemme ved dette alleralmindeligste Begreb, som ligger til Grund for dem alle. Naar en af de concretere Kategorier prædiceres om et Subject, er dermed Væren indirecte prædiceret derom; derimod er med den blotte Væren ei en eneste af de øvrige Tænbestemmelser udtalt om et Subject.

Da Væren paa en abstract Maade omslutter al Virkelighed og indeholdes i alle andre Tænbestemmelser for Virkeligheden, bliver Begrebet tænkt urigtigt, hvis det opfattes som en Mod sætning til Tænkning. Saaledes kan nemlig Ordet, efter sin umiddelbare Betydning, ogsaa forståes. Men efter den altomfattende Betydning, hvori Væren her skal tages, gjelder det saavel om alt Subjectivt som om alt Objectivt. Ogsaa Tænkningen falder under Bestemmelsen Væren.

Som Overgang til reel Tænkning eller Begyndelse dertil er Væren paa eengang baade Bestemmelse og Ikke-Bestemmelse. Denne Modsigelse gjør, at man ikke kan blive staaende ved dette Begreb, men drives deraf til andre Begreber, hvorved det fuldstændiggjøres. Den Trang til nærmere Bestemmelse, som følger med Begrebet Væren, ville vi endnu ved et Par forskellige Bendinger stræbe at bringe til klarere Bevidsthed.

Væren kan betragtes som det blotte Copula med et aldeles ubestemt Subject, der søger sit Prædicat. Det udsiger hverken, at Noget er, eller hvad det er. x er x er den Formel, hvori denne fuldkomne Mangel paa Bestemthed kan udtales. Ved denne

Reflexion, at vi her af Sætningens Form kun have det blotte Copula — er —, bliver det ret anskueligt, at vi have at gjøre med en usfuldført Tanke, der kræver sit Supplement.

Den aldeles ubestemte Væren er endnu Intet. Saaledes er man selv efter den umiddelbare Sprogbrug berettiget til at udtrykke sig. Hvad der ikke kan bestemmes ved noget Prædicat, hvad der ikke er Noget, det er Intet. (Dette er een af de flere Bemærkelses, hvori Ordet Intet kan tages). Ved den Betragtning, at Væren er Intet, eller rettere, at den endnu for os er Intet, er den ontologiske Tankebevægelse egentlig først begyndt. Den forudsætter nemlig ligesom enhver Bevægelse to Puncter: et, hvorfra Bevægelsen gaaer ud, og et, til hvilket den gaaer hen. Ved denne Bevægelse bliver det her bragt til bestemt Bevidsthed, at der i Begrebet Væren ligger et Savn eller en Mangel. Intet betegner her den ledige Plads for et Prædicat. Den rene Væren er Intet, siger det Samme som: at være er endnu Intet, med mindre derved tænkes at være Noget. Noget er saaledes den nye Kategorie, som træder i Stedet for Intet, og først ved at udtale den Sætning: „Væren er Noget“, har jeg gjort et klart Fremskridt i Tænkningen.

Det er blevet Skik og Brug efter Hegels Autoritet at betragte den rene Væren som den Kategorie, der ligger til Grund for Eleaternes Verdensanskuelse. Uden at afgjøre det Spørgsmaal, om hiin Philosophie med Grund jævnføres med dette Sted af Ontologien, (hvilket maaskee fra et strengt historisk Standpunct maatte benegtes), bemærkes i Forbigaaende at *τὸ ὄν* hos Eleaterne — i Stedet for *τὸ εἶναι* — i det Mindste ikke nøiagtig svarer til den rene Væren eller det at være, da den Hypostasering, som ligger i det græske Ord, gjør Begrebet meer concret, end det her efter sin Bestemmelse skulde være. Det danske Væren er her meer adæqvate end de tilsvarende Ord hos flere

andre dannede Nationer. Det franske Øtre er f. Ex. mere tydeligt saarelsom det tydske Seyn, der, i det Mindste med den bestemte Artikel, ogsaa bruges for at betegne Indbegrebet af Alt det, som er.

B. Noget. Det rette Fremskridt fra den ubestemte Væren er det, som gjøres til Bestemthed i Almindelighed. At være er at være bestemt paa en eller anden Maade, eller Alt, hvad der er, er bestemt, er Noget — —

VI.

Om Sjælen.

(Oversættelse*).

Første Bog.

1.

Idet jeg regner Erkjendelsen til de skønne og kostelige Ting, men dog eet Slags meer end et andet, enten for den Skarpsindigheds Skyld, som det forudsætter, eller fordi det handler om bedre og beundringsværdigere Gjenstande: troer jeg nok, at jeg af begge disse Grunde tør sætte Undersøgelsen om Sjælen paa et af de høieste Trin. Bekjendtskab med den synes ogsaa at give betydelige Bidrag til Sandhedserkjendelse i Almindelighed og især til Naturkundskab; thi den er saa at sige Dyrenes Tilværelsesgrund. Vi ville først betragte og erkjende dens Natur og Væsen, dernæst de Ting, som følge med den, af hvilke nogle synes at være Tilstande, der ere særegne for Sjælen, andre ved den ogsaa at tilkomme de levende Væsner. Men i enhver Henseende synes det overhovedet at være forbundet med de største Vanskeligheder, at komme til en sikker Overbeviisning om dens Natur. Thi da den samme Undersøgelse kan anstilles om mange andre Gjenstande, jeg mener den om deres Væsen og Bestaaffenhed, kunde man let falde paa den Mening, at een og samme Fremgangsmaade gjelder for alle Gjenstande, hvis Væsen man vil erkjende; saaledes, som

*) Det er af Aristoteles' Skrift *περί ψυχής* L. I. c. 1—3. Stykket meddeles trods dets ufuldendte Stikelse her, fordi det udentvivs vil være en vorbende Oversætter af de aristoteliske Skrifter, hvis Savn mere og mere synes at føles i vor Litteratur, hjerksomment at see, hvorledes P. W. har grebet Sagen an, og fordi det i det mindste fra Sprogets Side vel turde fortjene at fremstilles som Mønster.

det afledende Beviis gjelder for de med et Begreb følgende Bestemmelser: i saa Fald maatte man stræbe at finde denne Fremgangsmaade. Gives der derimod ikke nogen eneste almeengyldig Bei til at erkjende Tings Bestaaffenhed, bliver Forskningen endnu vanskeligere; thi da maa man ved hver enkelt Gjenstand opdage, hvorledes den skal gribes an. Men om det ogsaa er indlysende, at man maa betjene sig af det strenge Beviis eller af Inddelingen eller af en anden bestemt Methode, bliver det endda et fuldkommen uafgjort og tvivlsomt Spørgsmaal, hvorfra Undersøgelsen skal gaae ud; thi hver Videnskab har ligesom Arithmetiken og Geometrien sine særegne Grundbegreber.

Først er det maaskee nødvendigt at afgjøre, under hvilket af de almindeligste Begreber den henhører, og hvad den er, jeg mener, om den er et Noget og et Væsen, eller en Bestaaffenhed eller en Størrelse eller nogen anden af de adskilte Kategorier; fremdeles om den henhører til de Ting, der ere efter Mulighed, eller om den snarere er en Virkelighed; thi dette er ingen ubetydelig Forskjel.

Ogsaa bør der undersøges, om den er deelbar eller uden Dele, og om alle Sjæle ere eensartede eller ikke, og, hvis de ikke ere eensartede, om en blot Artsforskjel eller en Slægtsforskjel finder Sted imellem dem. De, som nu tale og tænke over Sjælen, synes nemlig blot at tage den menneskelige Sjæl i Betragtning. Men man maa passe paa, at det ikke bliver overseet, om dens Begreb kun er et eneste, som Begrebet Dyr, eller om det i det Enkelte viser sig under forskjellige Skikkelser, saaledes som Begreberne om en Hest, en Hund, et Menneske, en Gud; og om maaskee Dyret i Almindelighed enten er slet Intet, eller Gjenstand for en senere Undersøgelse. Det Samme gjelder da ogsaa, naar noget Andet bliver udsagt som almindeligt.

Fremdeles bliver det, hvis der ikke gives mange Sjæle, men kun Dele af een Sjæl, et Spørgsmaal, om man først skal

undersøge den hele Sjæl eller dens Dele. Det er heller ikke let at afgjøre, hvilke af dem der virkelig ere forskellige fra hinanden, og om man først skal undersøge Delene, eller først deres Yttringer f. Ex. først det at tænke, eller først Tænkeevnen; først det at sandse, eller først Sandseevnen, o. s. v. Skal man betragte Yttringerne først, kan man igjen være raadvild, om man skal betragte deres Objecter førend dem selv, om man f. Ex. skal betragte det Sandselige før Sandseevnen og det Tænkelige før Tænkeevnen.

Men det synes ikke blot at være et tjenligt Middel til at begribe Aarsagerne til det, der følger med Væsenet, at man lærer at kjende, hvad de ere (saaledes som det i Mathematiken tjener at vide hvad Lige og Krumt, Linie og flad Figur er, før at indsee, hvor mange rette Triangelens Vinkler udgjøre); men ogsaa det Medfølgende hjælper paa den anden Side til at indsee, hvad Noget er; thi naar vi efter den sandselige Anskuelse kunne gjøre Rede for alt det Medfølgende eller det Meste deraf, ville vi ogsaa kunne tale meget rigtigt om Væsenet. Thi Udgangspunctet for ethvert strengt Foredrag er Gjenstandens Hvad; saa at det med Hensyn til de Definitioner, af hvilke man ei kan erkjende det Medfølgende, ja maaskee ei engang uden Vanskelighed ane det, er aabenbart, at de blot kunne tjene den spidsfindige Tvist, men ere blottede for Indhold.

Det er ogsaa tvivlsomt, om Sjælens Tilstande alle tilsammen ligesaa fuldt tilkomme den, der har Sjælen, eller om Noget er særegent for Sjælen selv (den blotte Sjæl); thi det Sidste maa man nødvendig antage, men det er ikke let at indsee, hvorledes det gaaer an. Det er klart, at den i de fleste Tilfælde ikke lider eller virker uden Legemet's Deelagtighed, f. Ex. naar den vredes, er dristig, begjærer og overhovedet fornemmer.

Det, der meest synes at være Sjælens eiendommeligt, er det at tænke; men dersom ogsaa dette er en sandselig Forestilling, eller i det Mindste ikke uden sandselig Forestilling, da kan heller

ikke dette gaae for sig uden Legemet's Deeltagelse. Hvis nu nogen af Sjælens Ytringer er eiendommelig for den, er den i Stand til at være til for sig; men hvis Intet er eiendommeligt for den, kan den heller ikke adskilles, men det gaaer med den som med det Lige, betragtet blot som det Lige; thi med dette følge mange Bestemmelser f. Ex. at det berører en Kobberkugle i et eneste Punct, men som abstract vil det Lige dog ikke berøre Noget; thi det er uadskilleligt, saasandt som det altid findes i Forbindelse med et Legeme. Det synes ogsaa, at Sjælens Tilstande allesammen forudsætte et Legeme: Mod, Blidhed, Frygt, Medlidenhed, Dristighed, saavel som Glæde, Kjærlighed og Had; thi hvor disse Tilstande finde Sted, undergaaer Legemet en Forandring. Det bliver ogsaa klart deraf, at man undertiden ved stærke og paafaldende Forandringer i sin Tilstand ikke bringes til heftige Følelser eller Frygt, og undertiden bevæges af ubetydelige og fast umærkelige Paavirkninger, naar Legemet er i en Spænding og i samme Forsatning, som under Breden. Det indlyser endnu mere deraf, at man uden at opleve noget Frygteligt kan komme i samme Tilstand som den, der frygter. Forholder nu dette sig saaledes, er det aabenbart, at Sindstilstande ere materialiserede (v: legemliggjorte) Tanker. Definitionerne maae da lyde saaledes som til en Prøve denne: Breden er en Bevægelse i et saadant Legeme, eller en Deel, eller en Gyne, af denne Marsag og denne Grund. Følgelig tilkommer det Naturforskeren at anstille Undersøgelser over Sjælen i Almindelighed, eller i det Mindste over en saadan Sjæl. Men Naturforskeren og Dialektikeren ville paa forskjellige Maader bestemme hvert enkelt Punct, f. Ex. det Spørgsmaal, hvad Breden er. Den Eine vil nemlig enten sige, det er en Attraa efter at gjengjelde en ubehagelig Følelse, eller noget Lignende; den anden vil sige, det er en Røgning i Blodet eller i det Varme omkring Hjertet. Den Eine

af dem fremstiller Materien, den Anden Formen og Begrebet, thi Begrebet er Tingens Form, og det er nødvendigt, at det maa udtrykkes i en saadan Materie, om det skal have Tilværelse. Saaledes er det et Huses Begreb, at det er et Ly, som er indrettet til at forebygge de fordærlige Virkninger af Vinde, Regn og Hede; men den Anden vil nærne Steen og Tegl og Lommer, og atter en Anden Formen i disse Ting, til dette Siemed. Hvilkken af disse er nu Naturforskeren? den, der taler om Materien uden at vide noget om Begrebet, eller den, der alene kjender til Begrebet? eller snarere den, der betragter Sagen fra begge Sider? Hvad ere da begge hine?

Der gives Ingen, der afhandler Materiens Tilstande, som ikke kunne adskilles og forsaavidt som de ikke kunne adskilles, men Naturforskeren taler om alle et saaledes beskaffent Legemes og en saaledes beskaffnen Materies Yttringer og Tilstande. Hvad der ikke er af en saadan Beskaffenhed behandles af Andre; Noget behandles i visse Tilfælde af Kunstnere f. Ex. af Bygmesteren og Løgen. Om de Bestemmelser, der ikke kunne skilles fra Tingene, for saavidt som de betragtes ikke som dette Legemes Tilstande, men som abstracte Tanker, handler Mathematikeren; men om det, der virkelig eksisterer adskilt, taler den speculative Philosoph.

Men vi maae vende tilbage til det, vi gik ud fra. Vi sagde, at Sjælens Tilstande ikke kunne adskilles fra Dyrenes naturlige Materie, for saavidt som de ere af den Art, som Mod og Frygt, og at det forholder sig anderledes med dem end med Linien og den flade Figur.

2.

Idet vi anstille Undersøgelser over Sjælen, er det nødvendigt, at vi, medens vi ere i Uvisshed angaaende de Grundsætninger, som man maa have bragt paa det Nene, først maae samle de

Meninger, som ældre Philosopher have yttret om Gjenstanden, for at vi kunne optage deres rigtige Sætninger og vogte os for de Bildfarelser, som de muligen have staaet i. Det første Skridt til Undersøgelsen er at udhæve de Bestemmelser, som især synes at træffe dens Natur. Det Bessjælede synes da især ved to Egenskaber at adskille sig fra det Ubesjælede, ved Bevægelsen og ved Fornemmelsen. Vi foresinde ogsaa hos vore Førgjængere omtrent disse to Synsmaader angaaende Sjælen. Nogle sige nemlig, at Sjælen først og fornemmelig er Bevægelsens Kilde; og under den Forudsætning, at det, som ikke selv bliver bevæget, heller ikke er i Stand til at bevæge Andet, have de antaget, at Sjælen var en af de bevægede Ting. Saaledes siger Demokrit, at den er en Jld og noget Varmt; thi af de utallige og udelelige Skikkelser, som han antager, udgiver han de fuglerunde for Jld og Sjæl, hvortil f. Ex. regnes de saakaldte Solgran i Lusten, som vise sig i Solstraaler, der falde igjennem Binduer; og hine Skikkelseres Almeensæd antager han for hele Naturens Elementer. Det Samme lærer Leukipp. De fuglerunde regne de for Sjæl, fordi saadanne Former lettest kunne trænge gennem Alt, og naar de selv bevæges, sætte de øvrige Ting i Bevægelse; de antage nemlig, at det er Sjælen, der giver Dyrene deres Bevægelse. Derfor er ogsaa Aandedrættet en Betingelse for Livet; thi medens Omverdenen sammenholder Legemerne og udtrænger de Skikkelser, som derved give Dyrene deres Bevægelse, at de selv aldrig befinde sig i Hvile, kommer der en Bistand udenfra, idet andre saadanne Smaadele bringes ind ved Aandedraget; disse forebygge nemlig tillige, at de, der findes inden i Dyrene, skydes ud, og de sammentrænge det, der giver Sammenhold og Fasthed; og Livet varer ved saalænge dette kan gaae for sig.

Ogsaa en Sætning hos Pythagoreerne synes at have samme Betydning, thi nogle af dem sagde, at Solgranene i Lusten, andre, at det, der bevægede dem, var Sjæl. At man just næv-

nede disse, kom deraf, at de findes i en uafsladelig Bevægelse, selv hvor der ikke er det mindste Spor af Lusttræk. Hvad der læres af dem, der sige, at Sjælen er det sig selv bevægende, løber ud paa det Samme; thi disse synes tilsammen at antage, at Bevægelsen er Sjælens meest eiendommelige Særkjende, og at alle andre Ting bevæges ved Sjælen, men denne ved sig selv. De see nemlig intet Bevægende, der ikke tillige selv bevæges.

Paa samme Maade siger Anaxagoras, at Sjælen er det Bevægende, og ligeledes hvo der forresten har sagt, at Fornuften bevæger Alt; ikke fuldkommen efter Demokrits Mening. Denne sagde nemlig reent ud, at Sjælen og Fornuften var Det og det Samme; thi Phænomenet var det Sande. Derfor har Homer brugt det rigtige Udtryk, at Hektors Tanker forsvandt for ham. Han betragter nemlig ikke Fornuften som en Gyne til Sandheds Erkjendelse, men han lærer, at Sjælen og Fornuften er Det og det Samme. Anaxagoras udtørrer sig mindre tydeligt herover; thi ofte siger han, at Aarsagen til det Skønne og Rigtige er Fornuften, men paa andre Steder siger han, at denne er Sjælen; thi den findes efter ham i alle Dyr baade store og smaa, baade ansete og ringeagtede. Men det er aabenbart, at den Fornuft, der viser sig i Tænkning, jo ikke findes hos alle Dyr tilhobe, ja ikke engang hos alle Mennesker. Alle de, som nu saae paa, at det Bejælede bliver bevæget, have antaget Sjælen for at være det, der er meest skikket til at bevæge; men de, der saae paa, at den erkjender og fornemmer det Tilværende (de tilværende Ting), paastaar, at Sjælen er det Oprindelige, og dette antage Nogle for flere Ting, Andre for Det. Saaledes siger Empedokles, at den bestaar af alle Elementer, og at ethvert af disse tillige er Sjæl. Hans Ord lyde saaledes:

Jord vaerbliver man ene ved Jord og Vandet ved Vandet,
Himmelsk Ether ved Ether, ved Ild tuns Ilden den stærke,
Elfov alene ved Elfov og Tvedragt ved hæsselig Tvedragt.

Paa samme Maade skaber Platon i Timæos Sjælen af Elementerne; thi det Rige erkjendes ved det Rige, og Tingene bestaae af det Oprindelige. Paa samme Maade er Sagen bestemt i Bøgerne om Philosophien: Dyret i sig kommer frem af det Enes Idee og af den første Længde og Brede og Dybde, og det Øvrige paa samme Maade. Fremdeles er under en anden Form Fornuften Gettallet, Videnskaben de To — den forholder sig nemlig paa een Maade til det Ene (v: den gaaer i een Retning ud paa det Ene); Meningen er Gladens Tal og Fornemmelsen Legemet; thi Tallene betragtedes som Ideerne selv og som det Oprindelige, og disse bestaae igjen af Elementerne. Tingene skjelnes deels ved Fornuft, deels ved Videnskab, deels ved Mening, deels ved Fornemmelse, og disse Tal ere Tingenes Ideer. Men da Sjælen syntes baade at være Roget, der var skiftet til Bevægelse, og Roget, der var skiftet til Erkjendelse, have Nogle saaledes sammensat den af begge disse Bestanddele, at de have udgivet den for et sig selv bevægende Tal. Men med Hensyn til de første tilværende Ting ere de uenige om, hvilke og hvormange de ere; i Særdeleshed ere de, der antage dem for legemlige, uenige med dem, der antage dem for ulegemlige, og mod dem Begge de, der forbinde disse Synsmaader og udgi ve de oprindelige Ting for at høre til begge Slags. Ogsaa om disses Antal ere de uenige, da Nogle angive kun een, Andre flere. I Overeenstemmelse hermed forklare de nu ogsaa Sjælen. Hvad der nemlig efter sin Natur er skiftet til at bevæge, have de regnet til de oprindelige Ting, og det ikke uden Grund. Derfor holdt Nogle for, den var en Ild, siden denne bestaaer af de fineste Dele og er meest ulegemlig af alle Elementer, og fornemmelig bevæges og bevæger andre Ting. Demokrit gik frem med endnu større Fiinbed, idet han angav Grunden til begge Dele. * Sjælen er nemlig efter ham det Samme som Fornuften, og den er et af de første og udelelige Legemet og let bevægelig ved sine Deles

Videnhed og ved sin Skikkelse; men af alle Skikkelser siger han, at den kugleformige lettest kan bevæges, og en saadan Form har Fornuften og Ilden. — Anaxagoras synes vel at udgive Sjæl og Fornuft for to forskjellige Ting, som jeg alt ovenfor har bemærket, men han behandler begge Dele som een Natur, paa det nær, at han betragter Fornuften fremfor alt Andet som det Oprindelige; han siger nemlig, at den alene af Alt er enkelt, ublandet og reen. Men han tillægger det samme Oprindelige begge Bestemmelser, baade den at erkjende og den at bevæge, i det han lærer, at Fornuften bevæger Alt. — Ogsaa Thales synes, efter hvad man beretter, at gjøre Sjælen til noget Bevægende, siden han siger, at Magnetten har en Sjæl, efterdi den bevæger Jernet. Diogenes, ligesom ogsaa nogle Andre, angiver Lusten, da han mener, at den af alle Ting har de fineste Dele og er noget Oprindeligt. Og derfor erkjender og bevæger Sjælen; forsaavidt den er det Første og alt Andet af den, erkjender den, og forsaavidt den er den fineste Ting, er den stiftet til at bevæge. — Ogsaa Heraclit siger, at Sjælen er det Oprindelige, for saavidt den er det Mandedrag, hvorfra han lader de øvrige Ting opstaae. Den er ogsaa, mener han, det meest Ulegemlige og altid strømmende; men det Bevægede erkjendes ved noget Bevæget. At de tilværende Ting ere i Bevægelse, troede han ligesom de Gæste. — Til disse synes ogsaa Alkmæon at nærme sig i sin Mening om Sjælen: han siger nemlig, at den er udodelig, fordi den ligner de udodelige Ting. Dette udsiges om den, fordi den er i bestandig Bevægelse; thi ogsaa alle de guddommelige Ting bevæges bestandig, baade Maanen, Solen, Stjernene og den hele Himmel. En og Anden, der har fattet Sagen plumpere, har ogsaa nævnt Vandet, s. Gr. Hippon. Disse synes at være bleve bragte paa denne Tanke ved Sæden, da den overalt er fugtig; thi han indvender ogsaa mod dem, der udgive Sjælen for Blod, at Sæden ikke er Blod, skjøndt den dog er den første Sjæl. Atter Andre,

saasom Kritias, vælge Blodet, idet de holde Fornemmelsen for Sjælens eiendommeligste Særkjende, men dette, sige de, tilkommer den formedelst Blodets Natur. Ethvert Element har nemlig havt sin Talsmand, naar man undtager Jorden, men den har Ingen bragt paa Bane; thi det er da en anden Sag, at En og Anden kan have sagt, at den bestaaer af alle Elementer eller er dem alle.

Men Alle forklare Sjælen omtrent ved de tre Bestemmelser: Bevægelsen, Fornemmelsen og den ulegemlige Natur, men enhver af disse føre de tilbage til det Oprindelige. Derfor er det ogsaa, at de, der betragte Erkjendelsen som dens Hovedegenskab, enten gjøre den til et Element eller lade den opstaae ved Elementerne: og heri stemme de Alle overeens, naar man undtager een Mand. De sige nemlig, at det Rige bliver erkjendt ved det Rige, og Sjælen erkjender Alt, sammensætte de den af alle oprindelige Ting. Alle, som nu angive en eneste Aarsag og eet Element, antage ogsaa Sjælen for eet, f. Ex. for Ild eller Luft, men de, der angive flere oprindelige Ting, gjøre ogsaa Sjælen til flere Ting. Anaxagoras alene siger, at Fornuften er uden Fornemmelse, og at den Intet har tilsælleds med nogen af de andre Ting. Men hvorledes og ved hvilken Anledning den med en saadan Natur skal kunne erkjende, har han ikke sagt, og det kan heller ikke udledes af hans Ord. Alle de, som antage Modsetninger i de oprindelige Ting, sammensætte ogsaa Sjælen af modsatte Bestanddele; men de, der kun antage eet af de modsatte Led, f. Ex. Varmt eller Koldt eller noget andet Saadant, betragte paa samme Maade Sjælen som eet af dem. Derfor holde de sig ogsaa til Benævnelserne, idet Somme bemærke om det Varme, at Livet paa Græsk ogsaa er opkaldt derefter, Andre sige at det Kolde paa Grund af Mandedrættet og Afkjøling har Navn af Sjæl. — Dette var nu en Beretning om hvad der er overleveret om Sjælen, og af hvilke Grunde man lærer saaledes.

3.

Vi maae nu først anstille en Undersøgelse om Bevægelsen; thi maaskee er det ikke alene urigtigt, at dens Væsen er saadant, som de foregive, der sige at Sjælen er det, der bevæger sig selv eller kan bevæge sig selv, men maaskee det endog hører blandt Umulighederne, at Bevægelse findes hos den. Alt det ikke er nødvendigt, at det Bevægende ogsaa selv bevæges, har jeg ovenfor bemærket. Men Alt hvad der bevæges, bevæges paa een af to Maader, enten med Andet eller for sig selv: at det bevæges med Andet, vil sige, at det er i Noget, der bliver bevæget, saaledes som Sofarende; thi disse bevæges ei i samme Betydning som Skibet; dette bevæges nemlig for sig selv, men Folkene derved, at de befinde sig paa en bevæget Gjenstand. Dette bliver klart, naar man gaaer i det Enkelte; thi Føddernes eiendommelige Bevægelse er Gang, og denne tilhører Mennesket; men i hiint Tilfælde bruges den ei af de Sofarende. Da der altsaa i to Meninger kan tales om Bevægelse, bliver det første Spørgsmaal, om man kan tillægge Sjælen selvstændig Bevægelse. — Da der gives fire Slags Bevægelse: Stedforandring, Forvandling, Aftagen og Tilvæxt, kan den tænkes at bevæges enten paa een af disse Maader, eller paa flere, eller paa dem alle. Derfor den nu bevæges uden at følge med Andet, tilkommer Bevægelsen den ifølge dens Natur, og i saa Fald ogsaa Sted; thi alle de opregnede Bevægelser gaae for sig i Rummet. Men, hvis det er Sjælens Væsen at bevæge sig selv, vil Bevægelsen ikke træffe den paa Grund af tilfældige Forhold, saaledes som den træffer det Hvide eller det tre Alen lange; thi ogsaa disse Ting bevæges, men ved tilfældige Omstændigheder; thi det er egentlig det Legeme, ved hvilket disse Beskaffenheder findes, der bliver bevæget. Derfor indtage de heller intet Sted, men det maa Sjælen gjøre, hvis den efter sin Natur har Deel i Bevægelse. Fremdeles, hvis den efter sin Natur bevæges, kan den ogsaa bevæges med Magt,

og hvis den bevæges med Magt, kan den ogsaa bevæges af Naturen. Paa samme Maade forholder det sig ogsaa med Hvile: naar Noget af Naturen bevæges til et Sted, hviler det ogsaa der af Naturen; ligeledes naar det med Magt bevæges til et Sted, bringes det ogsaa med Magt til at hvile der. Men hvilke Sjælens Bevægelser og Stilstande der med Magt kunne fremtvinges, er ikke let at angive, selv om man vil overlade sig til Phantasier. Fremdeles, hvis den skal bevæges opad, maa den være Ild, hvis nedad, maa den være Jord; thi saadanne Bevægelser have disse Legemer. Samme Love gjælde ogsaa for de mellemliggende Elementer. Da det fremdeles er klart, at Sjælen bevæger Legemet, har man god Grund til at antage, at den bevæger det paa de samme Maader, paa hvilke den selv bevæges; men er dette saa, maa man ogsaa have Ret til at vende Sætningen om og paastaae, at den paa sin Side bevæges paa samme Maade som Legemet. Men Legemet bevæges ved Stedforandring, saa at ogsaa Sjælen maa kunne forandre sit Sted med Hensyn til Legemet og enten heel og holden, eller for en Deel flytte bort. Er dette muligt, er det ogsaa muligt, at den, efterat være gaaet ud af Legemet, kan gaae ind igjen; men heraf vilde Følgen blive, at de døde Dyr kunde opstaae paany. Men har den en tilfældig Bevægelse, kan den ogsaa sættes i Bevægelse af Andet; thi da maa Dyret stødes frem ved Magt. Men det, der efter sit Væsen har Evne til at bevæges af sig selv, kan ikkun paa en tilfældig Maade bevæges af Andet, ligesom det, der i sig selv og ved sig selv er godt, ikke kan være det ved noget Andet eller som Middel for noget Andet. Om Sjælen kunde man snarest falde paa at sige, at den bliver bevæget ved Fornemmelsens Gjenstande, hvis den bliver bevæget. Men ogsaa i det Tilfælde, den bevæger sig selv, bliver den ogsaa selv bevæget. Saa sandt altsaa enhver Bevægelse er det Bevægedes Udgang over sine Grændser, forsaavidt det bliver bevæget, gaaer Sjælen ogsaa

derved ud af sit Væsen, at sige, hvis det ei er paa en tilfældig Maade, den bevæger sig selv, men hvis Bevægelsen tilhører dens Væsen i og for sig. Nogle sige ogsaa, at Sjælen bevæger Legemet, i hvilket den er, paa samme Maade som den selv bevæges. Dette lærer f. Ex. Demokritos, der taler omtrent ligesom Komœdiestriveren Philippus. Denne siger nemlig, at Dædalus dannede sin Aphrodite af Træ, der bevægedes, ved at gyde Dvægsølv i den. Paa en lignende Maade foregiver Demokritos, at de udelelige Kugler, fordi det ligger i deres Natur aldrig at blive paa eet Sted, drage hele Legemet med sig og sætte det i Bevægelse. Men vi opkaste her det Spørgsmaal, om ogsaa det Samme bevirker Hvilen; thi hvorledes dette skal gaae til, er vanskeligt eller umuligt at forklare. Overhovedet er det aabenbart ikke saaledes, at Sjælen bevæger Dyret, men med Forsæt og efter Overlæg. Paa samme Maade lærer Timæus, idet han betragter Sjælens Natur, at den bevæger Legemet; thi idet den selv bevæges, bevæger den ogsaa Legemet, da den staaer i saa nær Forbindelse med det. Den lige Linie nemlig, som bestod af Elementerne og var deelt efter de harmoniske Tal, for at den kunde have en medfødt Fornemmelse af Harmonien, og for at det Hele kunde gaae frem med samstemmende Bevægelse, den lige Linie, siger jeg, hviede han om til en Kredse. Og efter at have skilt denne ad i to Kredse, som skære hinanden i to Puncter, deelte han igjen den ene af dem i syv Kredse, da han meente, at Himmels Kredsløb vare Sjælens Bevægelser. — For det Første er det nu ikke rigtigt at sige, at Sjælen er en Størrelse; thi det er aabenbart hans Mening, at det Heles Sjæl er saadan, som den saakaldte Fornuft. Den kan nemlig ikke være saadan som den fornemmende eller som den begjerende Sjæl; thi disses Bevægelser ere ei noget Kredsløb. Fornuften derimod er een og sammenhængende, ligesom ogsaa Tænkningen, og Tænkningen er Tankerne. Disse udgjøre Gæt ved deres

Følgen paa hinanden ligesom Tallet, men ikke saaledes som en Rumstørrelse. Derfor er Fornuften heller ikke i hiin Betydning sammenhængende, men enten uden Dele, eller dog ikke saaledes sammenhængende, som en Rumstørrelse. Hvorledes skulde den vel ogsaa tænke, naar den var en saadan Størrelse? Mon heel og holden, eller med hvilken af sine Dele det forlanges? og skal den i sidste Tilfælde tænke med et udstrakt Stykke eller med et Punct (om man ellers tør kalde dette en Deel)? Hvis den da skal tænke med et Punct, er det, siden der gives utallige Puncter, aabenbart, at den aldrig vil blive færdig med sit Kredsløb, men skal den tænke med et udstrakt Stykke, da maa den tidt eller utallige Gange tænke det Samme, uagtet Erfaringen lærer, at det ogsaa er muligt, at den kun gjør det een gang. Og er det saaledes tilstrækkeligt, at den berører med en eller anden af sine Dele, hvad behøver den da at bevæge sig i Kredsløb eller overhovedet at have Størrelse? Hvis den derimod for at tænke nødvendigviis maa berøre med sin hele Kreds, hvad er da Berøringen med de enkelte Dele? Fremdeles, hvorledes skal den tænke det Deelbare med det Udelelige og det Udelelige med det Deelbare? Men det er nødvendigt, at Fornuften maa være denne Kreds; thi Fornuftens Bevægelse er Tænken, og Kredsløbs Bevægelse er Omløb. Hvis nu Tænkningen er et Omløb, er ogsaa Fornuften den Kreds, hvis Omløb af hiin Bestaenhed giver Tænkningen; og den vil bestandig tænke Noget; det maa den jo, hvis Omløbet er uophørligt. Ellers have baade de praktiske og de theoretiske Tanker deres Grændser, hine fordi de tilsammen gaae ud paa bestemte Formaal, disse for saavidt de finde deres Grændser i Begreberne. Enhver videnskabelig Tænkning stræber enten efter Begrebsbestemmelse eller efter Bevise. Beviserne gaae baade ud fra en Begyndelse og have paa en eller anden Maade deres Ende i Slutningen eller Følgesætningen (Resultatet); og bringes de ikke til Ende, dreie de dog ikke atter til-

bage til Begyndelsen, men idet de bestandig medtage Mellem-
begreber og laveste Begreber, skride de lige frem; men Omløbet
vender igjen tilbage til Begyndelsespunctet. Begrebsbestemmelserne
ere altid begrændsede. Fremdeles dersom det samme Omløb
ofte gaaer for sig, maa Fornuften ofte tænke det Samme. Frem-
deles ligner Tænkningen meer en Hvile og en Stilstand end en
Bewægelse: det Samme gjelder ogsaa om Slutningen. Desuden kan
det, som ikke er let, men med Magt fremtvunget, ikke bestaae
med Salighed. Og hvis Bewægelsen ikke er dens Væsen, blev
den bevæget mod dens Natur. Det er ogsaa besværligt for
Sjælen, at den er blandet med Legemet uden at kunne befries
derfra, og det bør desuden styes, dersom det ellers er bedre
for Fornuften, ei at være forenet med Legemet, som det ofte
hed, og som Manges Mening er. Der sees heller ikke nogen
tydelig Grund til, at Himlen bevæger sig i Kredsløb, thi hverken
er Sjælens Væsen Aarsag til Kredsløbet, men den bliver paa
en tilfældig Maade saaledes bevæget, ikke heller er Legemet Aar-
sag dertil; thi Sjælen skulde snarere bevæge dette. Desuden er
det ikke fordi dette udgives for det Bedste. Og dog burde Gud
af den Grund lade Sjælen bevæges i Kreds, fordi det var
bedre for den at bevæges end at være stille, og bedre at be-
væges paa denne Viis end paa nogen anden. Men da denne
Undersøgelse nærmere hører hen i en anden Tankforbindelse,
ville vi for Diebliffet lade den fare. Der hersker ogsaa føl-
gende urimelige Synsmaade saavel i denne Lære om Sjælen
som i de fleste andre: de hæfte nemlig Sjælen til Legemet og
sætte den deri, uden i Forveien at have bestemt, ved hvilken Aar-
sag, og hvilken Beskaffenhed af Legemet der maa forudsættes.
Og dog skulde man troe, at dette var nødvendigt; thi formedelst
Foreningen virker det Ene og lider det Andet, bevæges det Ene
og bevæger det Andet. Men i intet af disse Forhold staae de
Ting til hinanden, som hændelsesviis træffe sammen. Hine stræbe

blot at angive, hvad for en Gjenstand Sjælen er, men om det Legeme, som skal modtage den, give de ingen nærmere Besked, ret som om det var muligt at troe paa den pythagoriske Digtning, at den første den bedste Sjæl kan begive sig ind i det første det bedste Legeme; og det synes dog, at ethvert har sin egen Art og Form. Deres Tale lyder omtrent, som om man vilde sige, at Bygningskunsten viser sig i Høieter; thi ligesom Kunsten bruger sine Redskaber, maa Sjælen bruge sit Legeme. — —

Efterladte Skrifter

af

Poul M. Møller.

Fjerde Bind.

Tredie Udgave.

Kjøbenhavn.

Hos C. A. Reitzels Bo og Arvinger.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri
ved H. S. Møhle.

1856.

Electric & Battery

Wm. H. Miller

Electric

Wm. H. Miller

Electric

Wm. H. Miller

Wm. H. Miller

1880

Indhold.

Udkast til Forelæsninger

over

den ældre Philosophies Historie.

	Side
Indledning	3.
Om den græske Philosophies Oprindelse.	18.
Inddeling	25.

Første Periode.

Fra Thales til Sokrates.

Den ioniske, pythagoreiske og eleatiske Skole.	26.
--	-----

Den ioniske Skole.

Thales	27.
Anaximandros	27.
Anaximenes	30.
Heraclitos	33.
Anaxagoras	39.
Diogenes fra Apollonia	46.
Archelaos	47.

Den pythagoreiske Skole (doriske) Skole.

Pythagoras og Pythagoreerne	47.
---------------------------------------	-----

Den eleatistiske Skole.

	57.
Xenophanes	58.
Parmenides	61.
Zenon fra Elea	66.
Melissos	70.
Empedokles	70.
Leukippos og Demokritos	73.

Sophisterne.

	78.
Protagoras	83.
Gorgias	85.
Euthydemos og Dionysodoros	89.

Anden Periode.

Fra Sokrates til Philosophiens Forfald.

Indledning	89.
Sokrates	92.

De sokratiske Skoler.

	110.
Den megariske Skole	110.
Eutlides	111.
Eubulides	113.
Diodoros Kronos	116.
Stilpon	117.
Den eliske og den eretriske Skole	119.
Den kyrenaiske Skole	119.
Aristippos	119.
Theodoros Atheist	125.
Hegesias	126.
Annikeris	127.

	Side
Den kyniske Skole	128.
Antisthenes	128.
Diogenes	133.

Platon. 135.

Platons Begreber om Videnskab og Philosophie i Almindelighed	143.
— Dialektik	152.
— Physik	173.
— Ethik	182.

Det ældre Akademie (efter Platon).

Speusippos, Xenokrates, Polemon, Krates, Kranor, Arkesilaos 193—96.

Aristoteles. 196.

Om Aristoteles's Philosophie i Almindelighed	204.
Aristoteles's Forestillinger om Begrebet Videnskab	206.
— Logik eller Metaphysik	210.
— Physik	230.
— Politik	237.
— Oekonomik	245.

De ældre Peripatetikere.

Theophrast, Aristoxenos, Dikearchos, Straton 249—50.

Skeptikerne.

Pyrrhon, Timon 250.

Epikuros. 252.

Epikuros Ethik	254.
— Kanonik	256.
— Physik	256.

	Side
Stoa.	
Zenon	259.
Chrysippos	260.

Senere Philosopher.

Det mellemste Akademie, Arkelaos	267.
Det nyere Akademie, Pthydes, Karneades, Philon fra Larissa	268—269.
Senere Stoikere, Panetios, Posidonios	269—70.
De sidste Akademikere (Antiochos), Epikureere og Peripatetikere	270—71.

Tredie Periode.

Fra Philosophiens begyndende Forsald til dens Ende. (Stizzeret).	271—72.
--	---------

Udkast til Forelæsninger

over

den ældre Philosophies Historie.

Disse Forelæsninger ere aftrykte efter Forfatterens nedskrevne Udkast. Af Tilhøreres Collegiehefter ere nogle Tillæg optagne, deels i Anmærkninger, deels fortslebende med Texten, men indesluttede i Klammer [].

Indledning.

Hvad er Philosophie? Dette Spørgsmaal kunde man vente besvaret af den, der vil foredrage Philosophiens Historie. Det er let at give en heel Deel lige rigtige Definitioner paa Philosophie, men de ville kun tjene til at minde den, der veed, hvad Philosophie er, om, hvad han tænker sig derved. Dersom han ikke i Forveien havde et Begreb eller en Forestilling om Philosophien, vilde han ikke ved at høre en enkelt Sætning med Gæt komme til at erkjende, hvad Philosophie er. Man kom nemlig til at bestemme Philosophien ved Hjælp af Begreber, som stode i nær Forbindelse dermed; men dem kan Ingen have paa en grundig Maade, uden at han har filosofheret og altsaa veed, hvad Philosophie er. Jeg sætter, at jeg vilde sige: Philosophien er en Videnskab om Tingenes sidste Grunde eller om det Evige, da vilde dog Ingen, som slet ikke vidste, hvad Philosophie er, kunne tydelig vide, hvad jeg mener ved Tingenes sidste Grunde eller det Evige.

Hertil kommer endnu en Vanskelighed. Enhver Sætning i hvilken man vilde udtrykke Philosophiens Begreb, er saa eensidig, at man ved at tænke Noget derved strax føres til at forandre sit Udtryk og at fremsføre modsatte Bestemmelser. Jeg siger, Philosophien er Videnskaben om det Evige; men da den ikke skal afhandle det abstracte Evige, men det sig aabenbarende Evige, kan jeg med ligesaa megen Sandhed sige, at den er Videnskaben om det Endelige. — Jeg siger, at den er Videnskaben om Tingenes sidste Grunde; men den er ligesaavel Videnskaben om disse Grundes Følge, da Grunde først i deres Følge vise sig som Grunde.

Saaledes føres jeg ved ethvert eensidigt Prædicat videre frem og kan kun med Vilkaarlighed standse ved en eensidig Definition. Det fuldstændige Udtryk for Philosophiens Begreb er Fremstillingen af Philosophien selv, og enhver Forklaring, der standser, inden denne hele Fremstilling er fuldbragt, er egentlig kun tildeels rigtig.

Der er saaledes ikke rundet stort ved den sædvanlige, formeentlig nøiagtige og videnskabelige Maade at forudsætte en Definition. Denne Formalitet overspringes altsaa, og der forudsættes — hvad der naturligviis med Grund kan forudsættes — at Enhver, der hører disse Forelæsninger, veed, hvad Philosophie er, ligesaa godt som efterat have hørt hvilkensomhelst Definition.

Derimod kunde det maaskee være passende at tale Noget om Forstjellen imellem Philosophien paa den ene Side, og paa den anden Side Religionslæren og den videnskabelige Tænkning, der ikke er philosophisk. Men det tør jeg kun gjøre med et Par Ord, da de Distinctioner, som her ere at gjøre, i den senere Tid saa tidt have været gjorte, at de snart maae forekomme Enhver, der blot har læst endeel tydske og danske Recensioner og Fortællinger til philosophiske Afhandlinger, som gamle velbekjendte Namser.

For det Første er Philosophien forskjellig fra en Religionslære, der ikke er philosophisk. De ere ikke forskellige i deres Indhold, da Gud og hans Forhold til Verden ere begges fælleds Hovedgjenstande. Men Religionslæren kan i sin Form være forskjellig fra Philosophien, og den kan være det meer eller mindre. Jo mere den religiøse Bevidstheds Indhold blot er fremstillet paa en symbolsk Maade, jo mere den istedetfor rene Tankebestemmelser sætter Phantasiebilleder og betydningsfulde Myther, desto meer er den forskjellig fra Philosophien. Det fornuftige Bæsen, der med Tro modtager billedlige Fremstillinger af Guddommens Bæsen og sindrige Fortællinger om Gudernes Liv og Verdens Oprindelse, modtager Noget meer eller mindre fremmed, Noget, som han ikke kan finde paa samme Maade hos sig selv, fordi det, der hydes ham, ikke er almengyldige Frembringelser af den fornuftige Tænk-

ning, der hos Alle er eens. Sandselige Forestillinger om det Evige høre ikke med til Philosophien, om der end ligger en nok saa dybsindig Berdensanskuelse til Grund derfor. Dette bemærkes, fordi man ofte har villet drage saadanne Forestillingers Historie ind under Philosophiens Historie, især hvor Taleren har været om Orientens Philosophie. Philosophien har kun med Tanker at gjøre, og, om end de dybsindigste Tanker ligge skjulte i Myther og Phantasiebilleder, befinder man sig her udenfor Philosophiens Territorium; thi der skulle Tankerne ikke ligge skjulte, men bestemt udvikles. Derimod kunne sinderige Myther og religiøse Forestillinger bane Veien for Philosophien, tjene til Incitamentoer for den philosophiske Tænkning, og det lærer Historien, at de ofte have gjort. — Mere nærmer Religionslæren sig til Philosophien, naar den indeholder Tanker i Form af Tanker; men naar de religiøse Sætninger blot antages i Tro og Tillid til dens Ufeilbarhed, der har overleveret dem, da kan heller ikke denne Slags Lære, i hvor sand og dyb den end forresten kan være, regnes til philosophisk Fremstilling af Sandheden. Dertil hører, at Tænkningen selv skal være den eneste Erkjendelseskilde, til hvilken der provoceres. Fremstillingen af Sandheden maa være almeengyldig for at være philosophisk, saa at ethvert tænkende Individ, der følger Fremstillingen, kan følge den med fuld Overbeviisning, fordi den er et Udtryk af den Tankegang, som er nødvendig bestemt af den universelle Fornuft. Philosophien er da forskjellig fra den Religionslære, der beraaber sig paa en anden Autoritet end Fornuften selv, enten denne berører sig paa Forestillingens eller paa Tankernes Enemærker.

Philosophien maa fremdeles adskilles fra den videnskabelige Tænkning, som ikke er philosophisk. Denne har ikke sit Indhold tilfældes med Philosophien, men den har det tilfældes med Philosophien, at den gjør den selvvirksomme Tænkning gjeldende og betragter den som en Bei til Sandhedserkjendelse. Den har ogsaa det tilfældes med Philosophien, at den gaaer ud over det, der er givet ved Sandsoning, og stræber at er-

kjende det Almindelige, der ligger til Grund for Phænomenerne, henfører dem under almindelige Begreber og stræber at erkjende de Love, der gjelde for deres Forandringer. Men for saavidt som den er en Tænkning over noget Givet og gaaer ud paa at ordne og forbinde en i Sandseverdenen forefunden Sum af Forestillinger om tilværende Ting, er det endnu ikke den egentlig philosophiske Tænkning. — Den videnskabelige Tænkning, der falder udenfor Philosophien, viser vel hen til den philosophiske Idee, da en dunkel Forestilling om Enheden i den hele Tilværelse leder alle dens Bestræbelser; men den søger at komme til Erkjendelsen af denne Enhed ved at sammenligne og forbinde det Endelige under mere almindelige Overblik eller vel endog ved at udelade den sandfelige Bestemthed, at abstrahere fra den. — Under sin hele Virksomhed gjør den en regulativ Brug af Tænkningens egne Begreber, de aprioriske Begreber eller Kategorier; for saavidt er den tildeels ved sig selv eller har med sig selv at gjøre, foruden med det udenfra givne Stof; men den er ikke kommen til Bevidsthed om disse Begrebers Natur og Væsen og deres Forhold til Tingenes Natur og Væsen. Deraf bliver deels Følgen, 1) at den bruger disse Begreber paa Slump, uden at agte paa deres Forhold til hinanden: en Mængde Kategorier bruges efter en Grindring om, hvorledes Andre bruge dem; men disse betragtes som faste Forudsætninger, som Forstandens Dine, med hvilke der skal sees, men som ikke selv skulle sees. 2) Dernæst bliver Følgen deraf, at man vel mærker sin Tænkningens consequente Fremgangsmaade og dens Forudsætning af Begreber, der ei ere givne ved Sandtning, men antager dem for at være blot subjective og ikke gjeldende for Tingene.

I den philosophiske Tænkning derimod kommer Tænkningen til Bevidsthed om, at dens Natur og Væsen er Tilværelsens Natur og Væsen, og at den ved at tænke blot efter sine egne Love, erkjender Tilværelsens evige og sande Bestemmelser. Den kommer til Bevidsthed om, at, hvad der nødvendigviis maa tænkes, ogsaa er

saaledes, som man nødes til at tænke det. Den Idee [Enhed i den hele Tilværelse], der blot tjente til regulativt Brug under den empiriske Tænkning, erkjendes da for at være det rette Udgangspunct og det ubestemte Begyndelsespunct, som man nærmere maa bestemme ved Tænkningens egen Fuldmagt, for at komme til en fornuftig Erkjendelse af Tingene*).

Saaledes have vi paa en relativ Maade begrændset Philosophiens Begreb til to Sider og udelukket adskillige Tankeproducter fra det aandelige Indhold, som vi ville agte paa i Udviklingen af Philosophiens Historie.

Philosophiens Historie hænger naturligviis sammen med Menneskehedens almindelige Historie. Den frie Tænkning er paa mange Maader bleven modificeret, hindret og fremmet, ved de udvortes Forhold, hvorunder den har udviklet sig. Den, der vil tilfulde forklare sig den Skikkelse, den har antaget hos et givet Folk til en given Tid, behøver derfor ikke sjelden Kundskaber til Folkets Charakter og Historie. Dette ville vi udvikle noget nærmere:

Philosophien — saadan som den existerer og træder virkelig frem i en menneskelig Bevidsthed — har altid en bestemt Sammenhæng med Philosophen, med hans hele aandelige Liv og Forestillingskreds; men denne er igjen for det Første for en stor Deel bestemt ved den naturlige Individualitet og det Dannelsesstrin, der er eget for den Folkestamme, til hvilken han hører (hans Folkestammes naturlige Charakter og historisk udviklede Tilstand). Folkets religiøse Tro, dets Statsindretning, dets videnskabelige Cultur udøver en nødvendig (uundgaelig) Indflydelse paa den Retning, som hans Philosophie tager. For det Andet kommer hans eget Naturel og hans empiriske Charakter meget i Betragtning. Alle disse udvortes Factorer maa man kjende, hvis man skal kjende

*) Colleg. Dette er Grundtanken i enhver speculativ Vagif (eller forhen Metaphysik, Ontologie).

hans Beridsthedsfreds, og den afgiver igjen den Sammenhæng, som maa kjendes, om en bestemt Philosophie tilfulde skalfattes. Det er ikke nok, leksikalst at forstaae en Philosophs Ord. Det fremmer derfor den klare Indsigt i en vis Philosophs fulde Mening, at man kjender hans Fædrelands Historie og Tilstand, og at man kjender hans egne Livsbegivenheder. Jo mere Fremstillingen af en Philosophie har Liv og Klarhed, desto mere bærer den Præg af de særegne Forhold, under hvilke den har udviklet sig, desto mere har den slaaet dybe Rodder i Samtidens Liv: den har deels staaet i Harmonie med Samtidens Meninger, deels været polemisk rettet derimod; og ved Kundskab om saadanne Forhold bliver Meget af det Særegne i en vis Philosophie først ret forklarligt.

Philosophiens Historie er saaledes i en vis Henseende et Fragment, der er udrevet af et organisk sammenhængende Heelt, fordi den har en afgjort Sammenhæng med hele Menneskeslægten's Historie. For at kunne give en fuldkommen Fremstilling deraf, maa man altsaa ikke blot studere Videnskabernes Historie, men overhovedet Universalhistorien. Erkjendelsen af, at der udtræves Studium af Historien for at finde Rede i Philosophiens Historie, har bragt adskillige blot Lærde, som ikke havde Interesse for philosophisk Speculation, til at overtage dette Gjern som et Arbejde, der hørte til deres Provinds (Brucker, Tiedemann). Ja man er endogsaa gaaet saavidt at paastaae, at den, der ikke selv har nogen philosophisk Verdensanskuelse, var bedst skikket til at referere Philosophernes Lærdomme saaledes, som de historisk forefindes, uden at forfalste dem ved Tilfætninger af sit Eget. Dette er en grundfalsk Mening, og her skulde ikke have været taget Hensyn dertil, hvis den ikke havde været fremført endog i den nyeste Tid. Den, der vil fremstille Philosophiens Historie, er ikke engang istand til at udsondre sit Stof af Litteraturens Mæsse, hvis han ikke selv har philosophisk Dannelse og philosophisk Interesse. (Dette seer man deraf, at man i Fremstillinger af Philosophiens

Historie finder det udeladt, som har høi Grad af philosophisk Interesse, og Andet slæbt ind, som gandske mangler den. — Tie-demann. Brucker). Sætte vi endogsaa, at han af Tradition vidste, hvilke Værker der i Almindelighed vare betragtede som philosophiske, formaaede han dog ikke heller uden philosophisk Indsigt at adskille det Væsentlige fra det Uvæsentlige og endnu mindre ved en findrig Divination at integrere de Brudstykker, som ere os efterladte af visse philosophiske Systemer.

Den, der vil studere Philosophiens Historie paa en videnskabelig Maade, maa da selv medbringe en philosophisk Aand og kende de Spørgsmaale, som den philosophiske Videlyst kræver besvarede. Den, der gjør de philosophiske Systemer til Gjenstand for en ligegyldig Opfattelse, for hvilken han selv har en blot historisk Interesse, vil i Almindelighed netop mærke sig det, der falder ham paa som Sært og Urimeligt, altsaa det, der netop er det Ikke=philosophiske deri, eller af ham opfattes som saadant. De philosophiske Systemer lade sig ikke paa en mekanisk Maade reducere efter en formindsket Maalestok; man kan ikke sætte en Copist til at gjøre Extracter af dem som af en Pakke juridiske Documenter*).

Men der hører ikke blot philosophisk Aand og philosophisk Dannelse til, for at finde Traaden i Philosophiens Historie: der hører alsidig Receptivitet og alsidig philosophisk Dannelse til. Den, der betragter al Philosophie fra et indskrænket Systems eensidige Standpunct, seer Alt i et skjert Lys og overseer Meget. Gries**). Tennemann. Vil man nu herimod indvende, at ingen

*) De, der ville opfatte Philosophiens Historie uden Fordomme, og som troe at sikke sig i saa Henseende ved at vogte sig for selv at medbringe Philosophie, medbringe dog Fordomme, nemlig den almindelige Mennekesforstands.

**) Col leg. Gries siger endog, at Philosophiens Historie er Historien om den menneskelige Aands Vildfarelser, lige indtil den kritiske Philosophie.

Dødelig er istand til at hæve sig til det speculative Glidstjalf, hvorfra alle philosophiske Systemer kunne saaledes overskues, at man seer dem i deres sande Forhold til hinanden, saa følger deraf ingenlunde, at Fordringen maa opgives, da den ligger i Sagens Natur og ei kan afvises. I det Høieste vilde deraf følge, at ingen Dødelig kan give en fuldkommen Fremstilling af Philosophiens Historie. Det er vistnok sandt; men Ingen, der arbejder i Faget og veed, hvad Philosophiens Historie er, kan undlade at stræbe efter dette af Fornuften bestemte Maal.

Den Hovedinteresse, som Studiet af Philosophiens Historie har, er den, at det lærer, hvorledes Philosophien er bleven til. Det er altsaa det grundigste Studium af selve Philosophien, fordi det lader os i Tanken gennemgaae alle den menneskelige Fornufts Perioder, som den har maattet tilbagelægge for at komme til det Trin af Erkjendelse, som den nu arbejder paa. Man lærer deraf, at Philosophernes Bestræbelser ikke have været frugtesløse, at Sagen ikke forholder sig saaledes, som der i Almindelighed antages af dem, der betragte Philosophien fra et exoterisk Standpunct; at de foregaaende Systemer ikke ere forsvundne uden Spor og Resultat for at give Plads for de følgende, men at den sande philosophiske Forfættelse er et igjennem flere Secler sammenhængende Værk, en uafbrudt Kæde, hvis følgende Led forudsatte de foregaaende som deres nødvendige Betingelse. At en høiere Styrelse har ledet Menneskeheden i sin videnskabelige Stræben, sees klart deraf, at de Enkelte ikke have havt Oversigt af den Bygning, de arbejdede paa, og at der dog af deres forenede Bestræbelser er udkommet et heelt og sammenhængende Værk. Philosophiens Historie er gaaet frem efter den fornuftige Tænkninges uforanderlige Love, ad den samme Vej, som den i Hovedsagen maatte gaae paa, hvis den nulevende Menneskeslægt blev tilintetgjort, og en ny Slægt igjen arbejdede sig frem fra Naturtilstand til udviklet philosophisk Erkjendelse. Den maatte gaae denne Vej paa, fordi den er begrundet i den fornuftige Tænkninges Natur, hvilken En-

hver kommer til at erkjende ved at gjentage den i sine Tanker. Han vil nemlig da befinde, at ethvert Fremstridt førte et nyt Fremstridt med sig, at een Ensidighed altid blev rettet ved en anden, indtil det tredie Standpunct blev fundet, paa hvilket de to stridige Synsmaader saaes i deres relative Sandhed. Den Traad, der løber igjennem hele Philosophiens Historie, er ikke nogensinde bleven afbrudt, men naar den for en Tid syntes at være sluppet, er Forskningen dog altid bleven fortsat igjen, og det saaledes, at den har sluttet sig til den i en ældre Tid begyndte Tankegang. Da f. Ex. den philosophiske Tænkning atter tog sin Begyndelse i Middelalderen, da begyndte den dermed, at Slægten ved historiske Studier gjorde sig fortrolig med den Erkjendelse, Oldtiden alt havde erhvervet sig (Platon. Aristoteles). Men efterat Læraarene vare forbi, fremkaldte den christelige Tidsalder en ny og dybere Philosophie.

Philosophiens Historie viser altsaa i stor Stil den menneskelige Bevidstheds Historie, som Mennesket selv maa gienngaa i det Mindre for med fuldkommen Begripen at tilegne sig den Sandhedserkjendelse, der tilhører den Tidsalder, hvori det lever. Men forsaavidt som den Udviklingsgang, som Philosophien har maattet tage, er den menneskelige Bevidstheds nødvendige Gang, maa den ogsaa med Hensyn til sine Hovedtræk kunne beskrives forud, fordi Fornuften saavel i Individet som i Slægten er sig selv liig. For saavidt kan der være Tale om at construere Philosophiens Historie a priori, hvor da Udtrykket Historie tages i mindre egentlig Betydning. Naar en Historie af Philosophien skal svare til sit Navn, maa Forskningen holde sig til det, der er factisk givet og stadfæstet ved historisk Kritik; Indsigten i den nødvendige Udvikling, der følger af Tænkningens Natur, maa kun tjene som et Hjælpemiddel til at finde den Sammenhæng i Menneskehedens philosophiske Tænkning, som med gyldige Vidnesbyrd lader sig historisk bevise. Det er naturligtvis en Feil af Philosophiens Historieforfatter, dersom han for at bringe Sammenhæng i sine

Forskninger, sætter Noget til af sit eget Hoved og sin egen Phantasie, som det, der er givet, ikke nøder ham til at forudsætte; og endnu en større Feil, om han for at forsvare den Sammenhæng, han troer at finde, gjør Bold paa de historiske Kjendsgjerninger. Den Feil her er omtalt, er da aldeles modsat den ovenfor omtalte, som bestaaer deri, at man opfatter Philosophernes Systemer blot historisk som en Mængde sære Indfald, Drømme, Gjerne-spind. — Naar Philosophiens Historie skal have philosophisk Interesse, maa den fornuftige Sammenhæng deri udhæves; ikke blot Sammenhængen imellem Individets enkelte Lærdomme, men Sammenhængen imellem de paa hinanden følgende Systemer og deres Forhold til hinanden. Men paa den anden Side maa Forskeren ikke overile sig og sætte sin subjective Tankegang istedetfor den Udvikling, der er os overleveret af Historien. Noget, der findes overleveret som Philosophers Lærdomme, hænger unegtelig kun maadelig sammen med deres Principer, og Noget synes at være aldeles uforeneligt med dem. Desuagtet er det med god Grund blevet Bedtægt blandt Philosophiens Historiekskrivere at opbevare det Mærkeligste af det, der synes aldeles vilkaarligt og tilfældigt, især hvor Efterretningerne om en berømt Mands Lære kun ere faa og fragmentariske; thi deels kan der maaskee findes en Forklaring af det, som Mange have fundet uforklarligt, deels erholde vi derved nærmere Bekjendtskab med Philosophens hele Forestillingskreds, og det giver os, som alt er bemærket, en klarere Indsigt i Betydningen af hans Fremstilling.

Men hvorvidt skal man, i en fuldkommen Fremstilling af Philosophiens Historie, drive denne Bestræbelse, at gøre Philosophens hele Forestillingskreds bekjendt, for at vise hans filosofiske Tankers Forhold til hans empiriske Bevisthed? Man seer let, at her er en Middelvei at iagttage mellem to Extremer: man maa paa den ene Side vogte sig for at tabe den filosofiske Interesse af Sigte og gøre Foredraget til en Samling af historiske Notiser og til et Ræringstof for Nysgjerrigheden; paa

den anden Side maa man ikke være altfor bange for at nedværdige Philosophien ved at vise dens Sammenhæng med det hele personlige Liv og de blot menneskelige Meninger. Denne Ængstelighed seer man undertiden Tydsterne drive altfor vidt, idet de med en vis Fornemhed ville fjerne Begrebet reent fra Forestillingens Region. Deri er deres Fremstilling himmelvidt forskjellig fra Grækernes naive Foredrag.

Vi have ovenfor sagt, at Philosophiens Historie er den menneskelige Bevidstheds Historie, og vi kunne ved den Leilighed omtale en Synsmaade, som ofte har været udtalt og som oftere vil blive udtalt, da den har sin Grund i en Egenkab ved den menneskelige Natur. Enhver selvstændig og original Tænker har nemlig den medfødtte Overbeviisning, at det, han i Følge tilstrækkelige Grunde antager, nødvendigviis maa være rigtigt, enten Andre give ham Medhold deri eller ikke. Det ligger ham da nær at tænke og tale saaledes: „Hvorfor skulde jeg i gamle Skrifter søge om det, jeg har hos mig selv? Jeg bærer i mig selv Kilden til den sande Erkjendelse: det høiere Fornuftliv, der bevæger sig i mig, skal lede mine Tanker til en philosophisk Overbeviisning, der i Sandhed kan kaldes min, da jeg selv ved min egen originale Kraft har produceret den. Jeg vil i det Hvieste gaae i Skole hos en af Tidens udmærkede Philosopher for at erfare, paa hvad God Videnskaben staaer; og da vil jeg blot arbejde i min egen frie Tankefreds og ikke spille min Tid og lamme min Aandskraft ved at søge det udenfra, der ikke kan gives udenfra. Det er Beviis paa Tidens Afmagt, Mangel paa Productivitet, at dens philosophiske Studium har taget en saa afgjort historisk Retning.“

Saaledes have Mange tænkt, og under visse Omstændigheder har det været et stort Held, at Mange have tænkt saaledes og handlet efter denne Tanke; thi derved ere mange eenfaldige Retninger i Philosophien blevne forfulgte med Kraft og Consequents, og disse ere nødvendige Forarbejder til en alsidig Frem-

stilling af Philosophien. Ethvert speculativt Genie kan vistnok i en Gjæringsperiode, da mange divergerende philosophiske Systemer dannes efter hinanden, selv udarbejde sig et System, der kan være ligesaa sandt som mange andre. Saadan en Gjæringsperiode har der været eengang i Grækenland og eengang i den nyere Tid. Da maa der naturligtviis indtræde f. Ex. en eenfædig Idealisme og en eenfædig Realisme, og det ene af saadanne Systemer er ligesaa rigtigt og urigtigt som det andet. Men en gandske anden Sag er det, naar Gjæringen er forbi; da indtræder en philosophisk Dødsdag, og de største Genier vise nu deres Kraft i at begribe alle disse eenfædige Retninger i deres relative Sandhed og at producere et altsidigt organisk-sammenhængende System, hvori de eenfædige Systemer staae op igjen i en forklaret Skikkelse. Det gaaer i det videnskabelige Liv ligesom i det politiske: den, der iblandt vilde Mennesker, der ikke endnu leve i et fornuftig ordnet Selskab, gjør sin subjective Overbeviisning om, hvad der er fornuftigt og rigtigt, gjeldende med Kraft og Held, kan blive Stifter af en Stat og prises efter sin Død som en Hæros; men den, der i en allerede bestaaende Statsorden vil aldeles nedrive og omstyrte de Gjeldende, uden at kjende den Betydning, det har, for at sætte en efter hans Mening bedre Forfatning istedet, han udretter intet Fornuftigt. Saaledes gaaer det ogsaa i Philosophien; den, der, førend Hovedprinciperne i Philosophien ere fundne, kraftigt udtaler sin philosophiske Erkjendelse som Autodidakt fra sit eenfædige subjective Standpunct, faaer en Plads i Philosophiens Historie; men naar Philosophiens Hovedprinciper ere opdagede, da har Originaliteten uden Kundskab om Tidens Erkjendelse kun liden Betydning: da kommer selv det største speculative Genie til at staae under sin Tid, naar han enten mangler Kundskab eller Receptivitet for at tilegne sig den Erkjendelse, hans Samtid har vunden. — Herbart*).

*) Colle g. Herbart vedbliver bestandig med megen Consequents og Selvtillid at forsvare den eenfædige atomistiske Synsmaade, som Menneske-

Men Tidens Erkjendelse i dens hele Alsidighed kan kun opnaaes ved et grundigt Studium af Philosophiens Historie. Det er den eneste Vej, ad hvilken en i alle Retninger udviklet Philosophie kan begribes, og den Vej have de største Philosopher i vor Tid gaaet. Saaledes har Hegel med overordentligt Genie og usædvanlig Værdom stræbt at begribe Fornuftens evige Historie af Philosophiens factiske Udvikling og har udført denne Plan, som Andre ogsaa have havt*), med en Kraft, som ingen Anden har udført den. Han har stræbt at sammensmelte alle philosophiske Systemer til eet System, i hvilket de alle ere tilstede som een Organisation: saaledes er han bleven Philosophernes Interpret i høieste Betydning, idet han har begrebet Systemerne bedre, end deres Opfindere, fordi han har opfattet dem alle fra et høiere Standpunct. En saadan historisk Philosophie er meget forskjellig fra et eklektisk System, om man vil bruge dette Ordmoron. Eklektikeren tager efter sin subjective Følelse Noget fra En og Noget fra en Anden, uden at kunne begribe det i sin Eenhed og Sammenhæng.

Men ingen Fremstilling af enkelt Mand kan træde i Stedet for Philosophiens Historie. Om man end vilde tiltroe nogen Dødelig den Alsidighed, at kunne være en useilbarlig Dommer over alle Philosophiens Former, kan han ved sin sammentrængte Fremstilling dog ikke give Andre et fuldkomment Begreb om Alt, hvad han har indseet. I Forhold til (Sammenligning med) de mange Verdensanskuelser, der i hans System skulle have deres Foreningspunct, er dog hans System i det Høieste et forklaret Udtog og som saadant abstract og almindeligt. Fremstillingen kan for ham og dem, der kjende Philosophiens Historie, have en

slægten forlængst er kommen ud over: hvor Tanken om Tingenes Eenhed er opgivet, og om deres Mangfoldighed eensidig fastholdt.

*) Colleg. Schelling og Degerando; den Første kun i Theorien; den Sidste kjendte ikke de tydske Systemer.

Rigdom af Indhold, som det ikke har for den, der betragter det løserevet fra dets Relationer. Den største Philosophs Værk er et Product af Philosophernes Bestræbelser indtil hans Tid, men hans Værk kan kun forstaaes tilbunds af den, der kjender de foregaaende Philosophers Værker.

Men kan da Philosophiens Historie træde i Stedet for Philosophiens Fremstilling? — Nei ingenlunde. — Philosophien er den Erkjendelse, som er rundet ved Philosophiens historiske Udvikling, og uden den kan Philosophiens Historie ikke begribes. Philosophien finder ved et Tilbageblik paa sin Bane sine membra disjecta i Historien, og ved den bringes de til organisk Sammenhæng; uden den kan man i Historien kun finde en Mæsse af stridige Elementer. Men Philosophien udbreder sig i sin Alsidighed ved at gjenfindes og gienfinde sig selv i de mangfoldige Former. Erkjendelsens Intension og Extension staae i et directt Forhold til hinanden. Jo flere Momenter, der i Erkjendelsen ere traadte ud fra hinanden, desto mere ligger der i Erkjendelsen. Den ægte philosophiske Erkjendelse kan betragtes fra to Sider: fra Genhedens Standpunct og fra Mangfoldighedens Standpunct. Philosophiens System er en Genhed, der refererer sig til en Mangfoldighed, som findes i Philosophiens Historie. I Fremstillingen af Philosophiens System giver man Genheden, og i Fremstillingen af dens Historie Mangfoldigheden. Genheden er abstract for den, der ikke kjender Mangfoldigheden, og Mangfoldigheden er ubegrebet, fortabt i Tilfældighed for den, der ikke kjender Systemet.

Men Philosophiens objective Historie er alle de Systemer, hvoraf den bestaaer, i deres brogede Mangfoldighed og Sprogforskjellighed. En Fremstilling af Philosophiens Historie af en enkelt Mand er igjen kun et Bidrag til Studiet af Philosophiens Historie: den staaer i samme Forhold til sine Gjenstande, som Naturbeskrivelsen til Naturen. Den kan ikke være meer end en Adriadnes Traad, hvorved man kan hjælpes til at finde den Bei-

igjennem Labyrinthen, som man selv personlig maa gjennevandre (et Miniaturbilled).

Saaledes have vi da seet, hvad Forhold der er mellem Philosophien og Philosophiens Historie, og hvad Betydning den Paaastand har, at kun den, som mangler Productivitet og Originalitet, kan have Interesse for Studiet af Philosophiens Historie. De Philosopher, som i den nyere Tid udgive sig for originale Genier og som troe, at de fortjene dette Prædicat, fordi de ikke have studeret Philosophiens Historie, kunne i Almindelighed regnes til to Glasfer. Til den første høre de virkelig originale Genier, som staae under deres Tid og forfølge en eller anden eenfædig Retning i Philosophien, som Menneskeheden alt har tilbagelagt. De andre ere kun originale i egen Indbildning: de ere i Grunden Effeektifere, som paa flere tilfældige Maader, ved mundtlig Samtale, overfladisk Læsning, Studium af Recensioner og Fortæller, have lært adskillige af Tidsalderens Ideer at kjende, og som nu deraf tilberede en Sammensætning, som de udgive for Philosophie. Den sidste Klasse tæller de fleste Navne. Hverken Fichte eller Hegel eller Schelling meldte sig i Literaturen som Originaler: de bleve det efterhaanden uden at vide af det.

Om den græske Philosophies Oprindelse.

Opfaste vi det Spørgsmaal, i hvad Forhold den philosophiske Periode i den græske Literatur stod til den næstforegaaende, og hvilke Spirer der fandtes i Folkets Dannelselse, som kunde tjene til Forberedelser for den philosophiske Speculation, ligger det nærmest at henvende Opmærksomheden paa den religiøse Tilstand. De religiøse Forestillinger og det religiøse Sindelag i den uphilosophiske Bevidsthed udgjøre et naturligt Grundlæg eller et Incitament for den philosophiske Tænkning. Naar et Folk nemlig skrider frem i Cultur, kan det ikke blive staaende ved en Overbeviisning, der hviler paa blot Tradition og Autoritet; det begynder nødvendigviis at underkaste sine Troesfætninger en Prøvelse, at bestride og rensse dem eller at rekonstruere og bestyrke dem ved en fri og selvstændig Tænkning. — De mythologiske Forestillinger hos Grækerne i den Periode, der gik nærmest foran den philosophiske, vare ikke af den Natur, at de kunde afgive mange Holdningspuncter for den naturlige Trang til at søge en Erkjendelse af Tilværelsens Grund. Den oprindelige Stikkelse af Mythologien, hvori den sandsynligviis havde haft en dybere Betydning, var forandret. Kunstinteressen havde bragt Folket til at menneskeliggjøre deres Guder, men disse havde derved tabt den første Betydning, de havde haft som Symboler for en oprindelig Anskuelse af det Evide, det Høiere. I den brogede Polytheisme, der meer og meer uddannedes af Digtere og plastiske Kunstnere, var der kun lidet Spor af Monotheisme. De fleste Sagn om Guderne vare kun lidet stikfede til at vække nogen religiøs Stemning, og de vare i sig selv saa lidet svarende til en vaagnende Tænknings Fordringer, at kun den udannede Mængde kunde fæste nogen Tro til dem. Den Fremstilling af Gudeverdenen, som findes hos Homer, var kun lidet stikket til at vække nogen Forskning over Tingenes Bæsen. Men paa en anden Side kunde den ringe Berøring med philosophiske Sandheder for saavidt være gavnlig for den philosophiske

Tænkning, der af sig selv maatte udvikle sig hos et begavet Folk. De Philosopherende havde derved en desto større Frihed, da de desto mindre vare udsatte for virkelig eller tilsyneladende Strid med den offentlige Folketro.

Umiddelbart kunde da, som sagt, de religiøse Sagn ikke sætte dybere Tanker i Bevægelse hos det græske Folk, og de kunde vel overhovedet kun lidet bestjæftige de Tænkendes Bevidsthed. Men ved Siden af Sagnene om de menneskelige Guder gik dog Begreber, der vare af meer philosophisk Art. Hos Homer findes, foruden de mange anthropopathiske Forestillinger om Gudesværmen, visse dybere og ægte religiøse Erkjendelser, som stode i liden Sammenhæng dermed. Dertil regne vi Læren om Nødvendigheden og en Enhed i Naturens og Sædelighedens Love. Saaledes var der i det religiøse Sindelag en Spire, hvoraf Philosophien kunde udvikle sig, skjøndt den egentlige Gudelære som polytheistisk og anthropopathisk (Cultus var et tankeløst Ceremoniervæsen) ikke vakte nogen Følelse eller Ahnelse, der kunde kaldes en philosophisk Fermentation.

Vi have hidtil talt om den offentlige Tro og den offentlige Tradition. Foruden den var der en hemmelig Overleverelse, Mysterierne, til hvilke Udgangen kun stod de Indviede aaben. I dem synes de oprindelige religiøse Ideer med Mytherne i deres første symboliske Skikkelse at have været opbevarede. Dog er det sandsynligt, at der tilligemed disse Urlærdomme, som havde et mere orientalsk Præg, overleveredes senere Præstelærdomme. Hierologierne kunne altsaa deels have bestaaet af en dunkel Erindring om de græske Stammers Ureligion i deres forladte Fædreland, deels af hemmelige Lærdomme, som, skjøndt af senere Oprindelse, knyttede sig til den gamle Overlevering. Saaledes knyttede de eleusinske og samothraciske Hierologier sig til den gamle pelagiske Tro, der naturligvis var af orientalsk Art. Enkelte Sætninger, som henhørte til Mysterierne, havde ogsaa et temmelig orientalsk Udseende, f. Ex. den, at det nærværende Liv her paa Jorden er en Død, at Jordelivet er en Grav, hvori Menneskene ere nedstødte

til Straf for en Brøde i et foregaaende Liv. — Urreligionens Værdomme bleve ogsaa overleverede ved flere mytiske Digtere. Herpaa vise saavel de fabelagtige Sagn om Linos, Orpheus og Museos hen, som de meer historiske Efterretninger om Thales, Epimenides og Onomakritos. Til disse slutte sig da nærmest Philosopher, som Pythagoreerne og Empedokles. Ogsaa de første Historiekrivere, som Pherkydes og Hekataeos, indeholde Kosmogonier og Oldsagn om Menneskehedens og Staternes Oprindelse. Endelig lagde de gnomiske og lyriske Digtere, der levede paa Thales's Tid, en almindelig Retning til alvorlig Eftertanke for Dagen. Dette sees blandt Andet af de dunkle Sagn om de syv vise og de poetiske Tankesprog, der tilskrives dem. Til disse regnedes jo forresten ogsaa Thales selv. [Aristoteles anfører flere Anledninger til Philosopheren, som indeholdtes i Grækernes nationale Bevidsthed. At Okeanos og Tethys siges at være alle Tinges Forældre, kunde give Anledning til at betragte Vandet som Urelement. Chaos og Kjærlighed (Materien og den dannende Kraft) sættes som Urgrunde til den hele Tilværelse.]

Der var altsaa paa den Tid, da den philosophiske Forstning begyndte hos Grækerne, flere Forestillinger og Tanker i Bevægelse, som kunde tjene til Incitamenter for den opvaagnende Stræben. De første Forsøg synes ogsaa aldeles at bære Præget af første Forsøg, som opvakte Hoveder gjerne kunde gjøre paa egen Haand, uden at behøve fremmed Underviisning. Ogsaa skrider Udviklingen af den philosophiske Bevidsthed saa gradvís frem, at man slet ikke behøver at forudsætte, at Grækerne have saaet Underviisning i Philosophien af fremmede Folkelag, hvorom der kun da vilde opstaae sandsynlig Formodning, dersom der i deres philosophiske Udvikling fandtes uforklarlige Spring.

Desuagtet maatte man dog antage, at en saadan Underviisning havde fundet Sted, dersom der paa den historiske Bei kunde føres et fyldestgørende Beviis derved; men dette er langt fra at være Tilfældet.

At den græske Aandsudvikling oprindeligen havde sin Rod i Orienten, følger jo af sig selv, naar Grækenland var befolket af en orientalsk Stamme. Derfra havde Grækerne sandsynligviis ogsaa deres første religiøse Tradition; hvoraaf man kan forklare sig den Overeensstemmelse, der findes mellem græske og orientalske Myther. Men Forskjellen blev dog snart overveiende. Den græske Phantasié, som uddannede Gudernes Billeder, var saa forskjellig fra den orientalske, at de snart tabte deres oprindelige Skikkelse. Man behøver blot at erindre sig, hvor bizarre de orientalske Gudebilleder ere, som for en stor Deel fremstille halve og hele Dyrskikkelser og i Almindelighed sære Brængbilleder. De udtrykke meest den religiøse Skræk. Grækernes derimod havde intet Rysende, men heller Intet, der mindede om Natursjælens Metamorphoser. Ved senere Indvandring fra orientalske Lande fik Grækerne vistnok Underviisning i flere Videnskaber og Kunster, som Bogstavskrivning, Arithmetik, Geometrie og Astronomie; derom er der vel ingen Grund til Tvivl. Men et gandske andet Spørgsmaal er det, om Grækerne ved Begyndelsen af den filosofiske Periode, da de vare et selvstændigt Folk med egen Individualitet og eget Sprog, der var blevet meget forskjelligt fra de orientalske, let kunde modtage eller virkelig modtog filosofiske Lærdomme fra Orienten.

At Grækerne havde deres filosofiske Viisdom fra Orientalerne, har man deels villet bevise af *criteria interna*, deels af løse Sagn og enkelte for en Deel meget senere Beretninger. — Skal man af de to Litteraturs indvortes Beskaffenhed kunne godtgjøre, at de græske Philosophemer for en Deel ere hentede fra Orienten, da maa der deels kunne lade sig vise, at en Lighed finder Sted, som ikke kan begribes uden Forudsætning af en udvortes Sammenhæng, deels maa man bevise, at de orientalske Lærdomme ere ældre end de græske. — Ikke engang det Første kan bevises. Den Overeensstemmelse, som Hr. Schlegel og Creuzer o. fl. have villet eftervise, er deels af den Art, at den lader sig

begribe af den menneskelige Bevidstheds naturlige Udvikling, deels er der ikke nogen sand Lighed. (Et frappant Exempel afgiver Creuzers Sammenligning mellem Heraklits Lære om Ilden som oprindeligt Element og Ildtilbedelsen i Persien. — Pantheisme findes ogsaa blandt Folkene i Sydhavet, efter Schlosser, hvilken de ikke kunne have hentet fra Orienten.) — Heller ikke kan man endnu bevise, at der har fundet egentlig philosophisk Forskning Sted i Orienten førend i Grækenland. Om Egypternes, Phœnicernes og Chaldæernes Philosophie veed man saa godt som Intet. Af Chinesernes Philosophie (Confucius indeholder ikke Philosophie) har man ingen forstaaelig Fremstilling, og det er i ethvert Tilfælde høist urimeligt at antage, at Grækerne have faaet Philosophemer fra China, hvilket heller Ingen har paaastaat. Deres Tidsregning er desuden usikker. — Om Hebræerne veed man med Visshed, at de ikke havde nogen Philosophie. — Hvad Perserne angaaer, da findes i deres ældste Skriftsamling, Zend-Avesta, Stykker af philosophisk Indhold, men netop disse ere sikkert fra en senere Periode. De ere nemlig ikke skrevne i Zend-Sproget, men i Pehlevi-Sproget, og dette blomstrede først under Parthernes Herredømme. I hvad Tidsalder de ere skrevne, veed man ikke. Naar henfører dem til det 3die Aarhundrede efter Christi Fødsel; men i ethvert Tilfælde ere de dog ikke fra en saa tidlig Periode, at Grækerne deraf skulde have kunnet lære Noget.

Hinduernes ældste Samling er 1) Bedæerne. Hvormegit der hører til disse, er omtvistet. Noget heraf er, dog tildeels ved Conjectur, sat til Tiden 1600 à 1400 Aar før Christus. De indeholde Bønner, religiøse Forskrifter, theologiske Lærdomme, Philosophemer, fra forskjellig Tid. [De philosophiske Dele deraf ere Forklaringer af de ældre Bønner og sættes for det Meste efter Christi Fødsel]. 2) Helteedigtene (Ramajana, Maha-Bharata). Deri forekommer philosophisk Betragtning (Indra, Gudernes Konge). [Men deres Tidsalder er meget ubestemt; de ere sandsynligvis ikke meget ældre end Kalidassas Tid]. 3) De gjærlige

og kunstigere Digte. Kalidasa, hvem det yngre dramatiske Digt Sacontala tillægges, levede under Vikramaditia [Hinduernes August eller Ludvig XIV] omtrent 50 Aar før Kristus. 4) Commentarer, de meest philosophiske. Af dem findes nogle i Veda. De ere forresten efter Christi Fødsel.

Her er nu viist, at man af criteria interna ikke kan slutte sig til en nødvendig udvortes Sammenhæng mellem den orientalske og græske Philosophie, og at man endnu mindre kan finde sig besøiet til at antage, at Grækerne havde været Orientalernes Læringer i Philosophien.

Af flere Grunde er det ogsaa vanskeligt at tænke sig, hvorledes orientalske Meninger let skulde kunne blive almindelig udbredte i Grækenland, efterat Grækernes Nationalitet var udpræget saa, at Stammens Aandsretning var høist forskjellig fra Orientalismen. Den Samsærsel, som for Handelsens Skyld fandt Sted mellem Grækerne og nogle østlige Folkelag, kan ikke gjøre Meddelelse af philosophiske Meninger fra et Folk til et andet med en saa ulig Bevidsthedsreds, meget sandsynlig. Philosophiske Meninger lade sig ikke meddele i Forbigaaende, i et fremmed Sprog, og Sofok og Kræmmere have vel ikke været meget duelige til en saadan Communication. Desuden fandt denne Samsærsel især Sted mellem Grækerne og Ægypterne og Phønicerne, om hvilke Platon i sin Republik med Grund siger, at de vare mere oplagte til Erhverv end til Videnskabelighed.

Ogsaa havde Grækerne sikkert liden Tilbøielighed til at vælge sig Lærere blandt de foragtede Barbarer, og havde kun ringe Gaver til at sætte sig ind i orientalske Forestillingsmaader og orientalsk Tankegang. [Naar Herodot og Høschylos tale om noget Saadant, vise de, at de aldeles misforstaae det. Det er ogsaa almindelig erkjendt, at Xenophon var den første Græker, som ret forstod at sætte sig ind i den orientalske Tilstand (Cyropædien); men dette har her ikke stort at sige].

Vi ville nu gennemløbe nogle af de vigtigste Beretninger,

som forekomme hos de græske Forfattere om orientalske Lærdomme i den græske Philosophie*). — At Thales har lært af ægyptiske Præster, fortælles først af Plutarch [som ikke angiver nogen Grund, hvorefter han veed det] og Jamblichos [en meget upaalidelig Kilde]; (de levede ogsaa begge langt senere, hiin 50—120 p. C., denne 310 p. C.). Et uægte Brev fra Thales, hvori han omtaler sig som en Mand af phonicisk Herkomst og hvori der omtales, at han har gjort en Reise til Asien, findes hos Diogenes Laertius. — Læren om Vandet har man meent var af orientalsk Herkomst. Aristoteles mener dog, den var af græsk Oprindelse (see S. 20).

Pythagoras skal have øst af orientalske Kilder. Men det fortælles først af Sokrates, der var 200 Aar yngre. At Pythagoras har været i Egypten og gjort Bekjendtskab med ægyptiske Meninger, kan være sandsynligt, men hvad har han lært? Sjælevandringen? Den udleder rigtignok Herodot fra Egypten, men med det udtrykkelige Tillæg, at de græske Philosopher ikke antog det. — Den var ældre end Pythagoras og foredroges af hans Lærer Pherekydes. Desuden er det jo næsten umuligt andet end at falde paa Sjælevandringen, om man end aldrig har hørt Noget om denne Forestillingsmaade.

At Atomistiken er kommen fra Orienten, fra Sidonieren Moshos, læres af Stoikeren Posidonius (102 f. Chr.). Posidonius er en slet Hjemmel. [Den atomistiske Synsmaade opstod ogsaa kun efterhaanden, og man behøver ikke at forklare dens Fremkomst ved udvortes Indvirkning, da et eenfaldigt mathematisk Hoved let falder paa den.]

At Orientalerne have grebet ind i den græske Philosophies Guldalder, er lidet sandsynligt, uagtet der fortælles, at en Reisende — en Indier — skal have meddeelt Sokrates hans hele Philosophie eller endeel deraf. Platons omtalte Udsagn om Egypt-

*) Platon og Aristoteles tale Intet om orientalsk Underviisning i Philosophien, skjøndt den Sidste søger at forklare Philosophemernes Oprindelse.

terne og Phonicerne strider imod, skjøndt man jo ogsaa har ladet Platon undervise af Orientalere. — Dialektiken, som er den græske Philosophies eiendommelige Charakter, kan umulig være kommen fra Orientalerne, der hengive sig til en dørst Contemplation*).

Den senere orientalske Indvirkning i Neoplatonismen fandt Sted efter den græske Philosophies blomstrende Periode.

Inddeling.

- Første Periode. Fra Thales til Sokrates 3: fra 600' til over Midten af det 5te Aarhundrede f. Chr.
- Anden Periode. Fra Sokrates til Philosophiens Forsald 3: fra sidste Halvdeel af det 5te til sidste Halvdeel af det første Aarhundrede før Kristus.
- Tredie Periode. Fra Philosophiens begyndende Forsald til dens Ende (til de sidste Platonikere og Aristotelikere mod Slutningen af det 6te Aarhundrede efter Kristus).

- I. Philosophiens Begyndelse fra flere eensidige Standpuncter (Stræben til Genhed) og dens Overgang til Sophistik og Rhetorik.
- II. Dens Blomstringstid. Den var i systematisk Genhed hos Platon. Gjorde et Fremsskridt ved Aristoteles. Endnu et ved Stoikerne. Tabte sig da igjen i Rhetorik.

*) Colleg. Det er et almindeligt Præg hos hele Orienten, at den høieste Erfkjendelse troes at komme frem ved rolig, ørkesløs Contemplation. Som Billede paa denne Contemplation, uden al Dialektik, tjente dem en Skilpaa, der havde trukket Fødderne o. s. v. ind under Skallen. I den græske Philosophie derimod findes en overordentlig Selvbevidsthed og Travlhed; den er Dialektik.

III. Tre Kriterier: Orientalisme, Dogmatisme, slet Skepticisme, hvorved Empirismen vilde fikke sig en Vigtighed i Mod-sætning til Philosophien.

Første Periode.

Den ioniske, pythagoreiske og eleatiske Skole.

Den ioniske Stamme havde en høj Grad af Modtagelighed for Tilværelsens ydre Mangfoldighed. Her blomstrede den episke Poesie og Historiekrivning. Saaledes begyndte her Grækenlands Urphilosophie som Philosophie over Naturen.

Den doriske Stamme var stærkere og mindre receptiv; dens Aandskraft udadgaaende*); hos den blomstrede den lyriske Poesie. Dens Philosophie (den pythagoreiske) var meest Ethik; den vilde begribe Tilværelsens sædelige Bestemmelser. Dens Stifter var en Joner; Plantestæderne [i Storgrækenland, hvor denne Philosophie florerede] vare ei af ublandet dorisk Herkomst (achæisk), men Sproget, hvori den udviklede sig, var dorisk. Deraf kan dog sluttes, at Retningen var forherkende dorisk.

Den eleatiske, eller yngre italienske, Skole uddannede Dialektiken [som den forfulgte, indtil den tabte sig i Sophistik].

Sophistiken gjorde Tænkningen som blot subjectiv til Gjenstand for sine Undersøgelser.

Den dynamiske og den mekaniske Synsmaade. — De fire Første: Thales, Anaximandros, Anaximenes, Anaxagoras, skulle efter den sædvanlige Tradition have levet 212 Aar.

*) Meningen er uden tvivl den: I Mod-sætning til Jonernes Modtagelighed og Følelsesbevægelighed ved ydre Indtryk, havde Dorerne mere af den indre, Gemyttets Kraft, hvorved de da ogsaa virkede udad, ordnende og dannende. Sml. H. Ritters Gesch. d. Phil. I, S. 190. F. C. Dissen.

Den ioniske Skole.

Thales

Levede 90 Aar. Der haves kun Sagn, ei historiske Beretninger om ham. Et Beviis herpaa er ogsaa, at han blev regnet for En af de syv Vise. Han skal have levet omtrent 640 eller 629 Aar f. Chr. eller noget senere. Han var en Milesier, men hans Familie var dog kommen til denne Stad fra Phonicien. Han var i det dengang [kort før Ionerne tabte deres Frihed] blomstrende Milet en meget anseet Mand, hvilket kan sees af flere Sagn hos Herodot. Han raadede Ionerne at gjøre Teos til Middelpunctet for deres Forbund, og gav Kroesus det Raad at lede Floden Halys fra sit sædvanlige Løb. Han forudsagde en Solsformørkelse, som indtraf under et Slag, som Mederne og Lyderne holdt med hinanden. — Gnomer paa Vers tilskrives ham, men skriftlig efterlod han Intet; Literaturen begyndte først en Menneſkealder efter hans Tid. — Han antog, at Vandet var alle tilværende Ting's Substant's eller Bæsen. Her var altsaa en Beſtræbelse til tænke at have sig over det Sandſelige til det enkelte Almindelige. Efter Aristoteles's Mening kan han være bragt paa denne Tanke ved den Erfaring, at Alt ernæres af Fugtighed, og Sæden til enhver Ting er fugtig. Desforuden ſkal han have lært, at alle Ting vare beſjælede og fulde af Dæmoner: ſelv Magneten og Bernſtenen. Hvorledes han tænkte ſig Tingene fremſtaaede af Vandet, kan maaskee ſluttet af den Naade, hvorpaa Aristoteles fortæller, at Forſvarerne af denne Hypotheſ i Almindelighed tænkte ſig Sagen. De meente, at Vandet fortyndedes til Luſt og denne til Ild eller Æther [Synonymen hos den Tids Philoſopher]; det fortættede ſig til Dynd, og dette til Jord.

Anaximandros,

Thales's Omgangsvæn og Discipel, fødtes 610 f. Chr. Der er ingen Grund til at drage det i Tvivl.

Han var ogsaa en Miesier og spillede en vigtig politisk Rolle i sit Fædreland. Adskillige Opfindelser tilskrives ham. Han skal have tegnet et Kort over Jorden og opfundet Solskiven. Det Sidste maa vel berigtiges derhen, at vi antage, han har gjort Graferne bekendte med Solskivens Brug.

Anaximandros forfulgte den samme Undersøgelse, som Thales havde begyndt: han stræbte at besvare sig selv det Spørgsmaal, hvad der var Enheden i alle de tilværende Ting, eller hvad der var det blivende Væsen i de mange forsvindende Phænomenen. Han brugte først Ordet „ἀρχή“ for at betegne dette søgte Grundvæsen. Han antog ikke noget af de fire Elementer for at være alle Tings Princip eller ἀρχή; thi han saae, at der var et Kredsløb i de tilværende Ting, at det var en vilkaarlig Tanke, om man fremfor Andet vilde betragte Vandet som Princip. Han antog, at Principet ikke var en sandelig Enkelthed, men en Uendelighed [uendelig Enhed], hvori alle Ting vare, og hvoraf de bleve udsondrede. De bleve altsaa ikke egentlig til, men udsondredes ved Grundvæsenets „Bevægelse“.

Om den egentlige Betydning af denne Udsondring af de forskjellige Ting og deres Forhold til den ubestemte Enhed, τὸ ἀπείρον, er der i den nyere Tid Strid. H. Ritter kalder det en mechanisk Forestillingsmaade [denne antager visse uforanderlige Grundstoffer; tilsyneladende Forandring er da kun en forskjellig Blanding; den dynamiske Synsmaade antager virkelig Forvandling], og forestiller sig Sagen, som om Ur-Enheden var et Chaos, hvori alle de tilværende Ting vare blandede uordentligen imellem hinanden, og hvoraf de saaledes udsondredes ved Enhedens egen Bevægelse, at det Sammenhørende ved en Adskillelse og Forbindelse kom til at være sammen. Guldet havde f. Ex. altid været til, men de enkelte Guldelementer vare mellem andre Elementer, og det, vi kalde Guld, kom da tilsyne derved, at disse Elementer bleve sammenbragte. Denne Forestillingsmaade lader sig forsvare med mange Beviissteder, skjøndt Hovedstedet dog ogsaa modtager

en anden Forklaringsmaade*). Det kommer nemlig an paa, om man tænker sig, at de forskjellige Ting vare virtualiter tilstede i Ur-Genheden eller blot potentialiter, som Planten i Frøet. For Ritters Synsmaade taler Ordet *μύϋα*, Blanding, som ogsaa bruges om Urtilstanden; mod den taler et Sted, hvor der udtrykkelig siges, at det Hele ikke forandredes, men kun de enkelte Dele. Dette forstaaer Ritter naturligviis om deres Forandring ved Blanding, men gandske vis er denne Forklaring dog ikke, da den ikke er den, der naturligt fremgaaer af Ordene (efter Simplikios, en fortrinlig Commentator til Aristoteles, under Justinian). — Den modsatte Synsmaade lader sig ogsaa forsvare ved Steder, som lettest forklares efter den. — I ethvert Tilfælde er det vist, at Anaximandros's Synsmaade ikke har været atomistisk; han paastaar oien synligt ligesaa fuldt Continuiteten som Discretionen.

Den rigtigste Synsmaade er efter min Mening, at Anaximandros ikke selv har uddannet sin Tanke med saadan Bestemthed, at den kan kaldes enten mechanisk eller dynamisk. Man kan altsaa hverken henføre den under den ene eller den anden af disse Kategorier, som nu ere saaledes færdige, at man vanskelig kan lade være at opkaste det Spørgsmaal, om den ene eller den anden af dem skal anvendes. For ham vare disse Distinctioner ikke til, og derfor maatte Tanken blive i en vis Dunkelhed, hvoraf først senere saadanne Adskillelser kunde fremgaae. Hans *ἀρχή* var hverken en levende Genhed, der af sig selv udviklede Alt, eller et Stof, hvoraf Alt formedes; ikke heller var der en Tanke om en Genhed, der var forskjellig fra det oprindelige Stof, men der var en dunkel Blanding af alle disse endnu uadskilte Tanker. Hvorledes saadanne Tanker kunne være

*) οἱ δ' ἐκ τῆ ἐνὸς ἐνέσας τὰς ἐναντιότητας ἐκκρίνεσθαι, ὥσπερ Ἀναξίμανδρος γησι. Aristotelis Physica, I, 4. [Mogle udstille af det Ene de modsatte Ting, som værende deri, saaledes som Anaximandros foredrager Sagen.]

sammensmeltede i dunkel Genhed, kan sees af saadanne Paa-
stande af ucultiverede Folk som „Mennesket har Frihed, eller
det har ikke Frihed.“

Idet Anaximandros skal tydeliggjøre, hvorledes de enkelte
Ting successivt udviklede sig af *τὸ ἀπειρον*, bliver hans Tanke-
gang saa phantastisk, at den taber philosophisk Interesse; f. Ex.
„Gimlen var en huul Flammefugle, der omgav Jordens Atmosphære,
men denne Kugle sprang i Stykker: Sol, Maane og Planeter,
hvor i den hele Sphære sammentrængtes. De ere omgivne af en
hjulformet Atmosphære, men skinne gennem Abninger derpaa.“

— Drømmerier! — Vi ville blot udhæve en af hans physikalske
Sætninger, fordi den saa mærkelig ligner den Theorie, at Jor-
dens levende Væsner vare fremkomne ved en generatio æquivoca:
„Jordens Overflade var en Blanding af Dynd og Vand, men
derved at Solen skinnede derpaa, fremkom Blærer, hvori der ud-
viklede sig Dyr med en tornet Kruste omkring; disse sprængte
siden Krusten og kroge op paa det Tørre. Mennesket var først
en Fisk.“

De enkelte Fragmenter af hans Lære have meer historisk
Betydning end Thales's, da man veed, at han efterlod en sum-
marisk Fremstilling af sin Lære. Han var saaledes om ikke den
første Prosaisk, dog den første philosophiske Skribent; thi derfor
kan man ikke regne Pherkydes. Desuden er det ikke sikkert, hvo
af dem der var ældst.

Anaximenes.

En ret sandsynlig Beretning om Anaximenes's Levetid have
vi hos Origenes, som fortæller, at han blomstrede 548
f. Chr. Den stemmer godt overens med det almindelige Sagn,
ifølge hvilket Anaximenes var Thales's Ven og Lærling: denne
skal nemlig være død 547 f. Chr.

Vi antage da, at Suidas's Beretning, ifølge hvilken Anaxi-
menes blev født 556—552 f. Chr., er mindre nøiagtig. Skulde

den være rigtig, da kunde Anaximenes ikke være en Discipel af Thales: han havde da ved dennes Død været en Dreng paa 9 Aar. — Dog bliver det altid uvist, hvilken af diſe to Beretninger der er den rigtige, da Sagnet gjerne gjør en yngre Philoſoph til en beſjendt Eldres Lærling.

En tredie Beretning derimod, ſom findes hos Diogenes Laertius og har Apollodoros til Hjemmel, har ikke megen Bægt, da Diogenes aabenbart modſiger ſig ſelv. Han fortæller nemlig, at Anaximenes var født 528 f. Chr.; men tillige, at han døde ſamme Aar, ſom Sardes blev indtaget, hvilket ſkete i Aaret 556. At H. Ritter deſuagtet holder ſig til den, kommer af, at han efter ſin Synſmaaade af den ioniske Philoſophies Udvikling [han antager, at den mechanicke Synſmaaade er ſenere end den dynamicke] ikke gjerne vil betragte Anaximenes ſom en Lærling af Anaximandros. (Tidsregningen beſtemmes paa ſamme Maade af Reinhold.)

Anaximenes fremſtillede ſelv ſine philoſophiſke Meninger i en ſimpel og naturlig Stil (*γλῶσσα*), og Ariſtoteles's talentfulde Discipel Theophrast udarbejdede et eget Skrift om hans Philoſophie. Diſe to Omſtændigheder ere af Bigtighed, naar det gjelder at bedømme Troværdigheden af de Eſterretninger, ſom have om hans Lærdomme.

Han antog den uendelige Luſt for at være alle Ting's Princip; denne var ſelv ubegrændſet, og kun de Ting, der opſtode af den, vare begrændſede. (Den ſelv var uſynlig, forſaavidt den var ſig ſelv liig og eensartet, men blev kun Gjenſtand for Sandſning i de beſtemte Skikkelſer, der fremſtode af den. — ? — Dvig.). Luſten ſtod i ſamme Forhold til Verden, ſom vor Sjæl til vort Legeme: ligesom Sjælen ſammenholder os, ſaaledes omfatter en Aand (*πνεῦμα*), ſom er Luſten, den gandske Verden. Luſten antoges alſaa for at være Livsprincipet i Tilværelſen; men om et Livsprincip havdeſ kun et dunkelt Begreb, ſiden det antoges for

at kunne være materielt*). Der var hermed gjort en Begyndelse til at tage de aandelige Livsytringer med iblandt de Phænomener, hvorover der skulde philosopheres; men der var ikke lagt Mærke til den Forskjel, som sandt Sted imellem dem og Gjenstandene for den udvortes Sandhed. (H. Ritter bemærker, at det var et stort Fremfærd, at Tingenes Liv nu sammenlignedes med det menneskelige Liv, og ei længer, som af Thales, blot sammenlignedes med Sædudviklingen.)

Den uendelige Luft forvandlede ved Sammentrækning og Udvidelse til de forskjellige tilværende Ting, saa at den gennemløb en Mangfoldighed af forbigaaende Tilstande, idet Alt opstod af Luften og forvandlede igjen til Luft. Saaledes blev Luften udvidet til Ild; idet den meer og meer fortættedes, blev den til Vind, Skyer, Vand, Jord, Steen. Som tilværende Genheder, der opstode ved Luftens Metamorphoser, nævnes ogsaa de be kjendte fire Elementer**).

Jorden antoges for at svømme som en Blade, eller, som det med Anaximenes's egne Ord hedder, som et Blad paa Luften, der, ved at være sammenpresset af denne Byrde, blev sat i Stand til at bære den.

Man kan af flere Kjendsgjerninger slutte, at Anaximenes satte Priis paa den empiriske Forskning. Han fortælles ogsaa at have opdaget Ekliptikens Skraahed ved Hjælp af en Solstive.

*) Colle g. Anaximenes gjorde et tilsyneladende Tilbagefærd, da han antog et sandt Element for Tingenes Grundsubstans, dog egentlig kun billedlig; han forstod ikke ved „Luften“, hvad vi forstaae derved; men omdøbt han betjente sig af et sandt Navn, maa han dog anses for at have tænkt sig Luften aldeles usandt.

**) Ved Luftens Contraction opstod Kulden, og ved dens Expansion Varmen, hvilket ogsaa kunde slutes deraf, at naar man blæser Luften fra sig med sammenpressede Læber, bliver den kold, men hvis man gør det med aaben Mund, bliver Anden varm.

Herakleitos,

den meest aandrige ioniske Philosoph, en Ephesier, blomstrede 500 Aar a. Chr. Han var en meget anseet Mand blandt sine Medborgere. Disse skulde endogsaa have bedet ham at give dem Love; men han af slog det, fordi han var aldeles misfornøiet med deres Statsforfatning. Han skal overhovedet have været af en mørk, menneskefjendst Stemning, hvilket han ogsaa lagde for Dagen i den Yttring, at Halsen burde knækkes paa alle vogne Ephesiere, og Staten efterlades til de Umyndige [fordi hine havde forvøist hans Ven Hermodoros]. Hans Tilboielighed til at see Alting fra den mørke Side har sandsynligviis givet Anledning til det bekjendte Sagn, at han græd altid, hvilket nok ellers først skriver sig fra Juvenal.

Hans uselstabelige Charakter har vel ogsaa været en af de Grunde, der satte ham ud af Stand til at gjøre sig forstaaelig for andre Mennesker, da en saadan Stemning gjerne baade betager Menneskene Lust til at gjøre sig forstaaelige for Andre og tillige formindsker deres Evne dertil, idet de trække sig tilbage i deres egen Tankefreds og glemme, hvorledes Andre tænke og tale. Han fik fremfor andre speculative Philosopher det Tilnavn den Dunkle (*ὁ σκοτεινός*). Forresten laae det i Sagens Natur, at en ægte speculativ Philosoph kunde komme i Udraab for Dunkelhed, især paa en Tid, da Sprogets philosophiske Ordforraad ikke var synderlig uddannet. Den Ubehændighed i Periodebygningen, som Aristoteles klager over i hans Fremstilling, kan vel ikke have gjort saa meget til Sagen. Forresten var hans Fremstilling saa vanskelig at forstaae, at selv Socrates siger, man maatte være en delikt Svømmer for at kunne arbejde sig igjennem hans System uden at drukne. Han efterlod et Strift, hvis Titel angives forskjelligt: Muserne eller om Naturen [*περὶ φύσεως*, en Titel, som er fælleds for mange philosophiske Skrifter i Oldtiden]. Dets Indhold angives ogsaa meget forskjelligt: det siges snart at have været af physisk, snart af ethisk, snart af mythisk Indhold.

Sandsynligviis havde han udarbejdet sit System i flere Retninger, saa at Indholdet var saa mangfoldigt.

Uagtet sin Dunkelhed vandt dog Heraclits Philosophie Mange, som bleve kaldte Heracliteer, og som længe efter hans Død gave sig af med at fortolke hans System. (Som man da overhovedet aldrig hører, at denne Feil berøver en grundig Philosoph den skyldige Anerkjendelse). Han tæller blandt sine Disciple Mænd som Platon og Hippocrates.

Heraclit havde, ligesom de øvrige ioniske Philosopher, en klar Erkjendelse af, at Alt i sin Sandhed er Eet; og det Ene, som er Principet i Alt, kaldte han Ild. Dette var [hos denne meget speculative Philosoph naturligviis] et billedligt Udtryk, og herom havde Heraclit selv mere Bevidsthed, end de øvrige ioniske Philosopher havde havt. Heraclits Mening var, at det Sande var Eenhed af Væren og Ikkværen [altsaa Borden, efter Hegel]; og den uafbrudte Overgang fra en Skikkelse til en anden, den ustandsede Forvandling af Alt, kaldte han Ilden. Det er let at see, at han hermed ikke meente det synlige Phænomen, som vi kalde Ilden; istedetfor dette Udtryk nævnes ogsaa Principet Tiden (den rene Borden som anstuet); der berettes ogsaa, at det ikke var Flammen, der meentes ved Ilden, men den tørre og varme Damp. Blandt andre classiske Steder, hvor Heraclits Princip angives, er dette hos Clemens Alexandrinus: „*Κόσμον τὸν αὐτὸν ἀπάντων ἔτε τις θεῶν ἔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν καὶ ἐξί καὶ ἔξει πῦρ αἰεὶ ζῶον, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.*“ [„Den hele Verden har hverken Gud eller noget Menneſke ſkabt, men det, ſom var og er og vil være, er den ſtedſe levende Ild, der antænder Maal og udfukker Maal;“ det er: frembringer tilværende beſtemte Ting og ødelægger dem igjen]. Han ſagde: Med Ild omtufkes Alt, og med Alt omtufkes Ild, ligesom Penge for Varer og Varer for Penge.

Ilden, altsaa, forvandler ſig til alle de Skikkelſer, der udføre Phænomenernes Verden; Alt er i en beſtändig Strømmen

og Bevægelse. Forestillingen om den ustandfede Overgang af alt Tilværende til Andet, var ret levende hos Heraklit, og han anskueliggjør den ved mange forskellige Bendinger. Saaledes siger han, at man kan ikke to Gange stige ned i den samme Flod, thi det rindende Vand er altid andet. En af hans Disciple, Kratylus, udtrykte det endnu stærkere, idet han sagde, at man ikke engang kunde stige een Gang ned i den samme Flod, fordi enhver Ting forandredes endog i den mindste Tidsdeel. Man kunde derfor ikke med Sandhed udsiige Noget om nogen Ting, fordi det blev til andet, idet man talte derom; man kunde blot stiltiende pege paa Objecterne med Fingeren. Der meentes hermed, at ingen Ting i noget Moment beholder Totaliteten af sine Bestemmelser uforandret eller uformindsket: alle Ting baade ere og ere ikke."

Betingelsen for det Enes Forvandlinger er, at det træder ind i Modsætningerne. I alle tilværende Ting ere stridige Bestemmelser forenede; enhver tilværende Genhed er kun, saalænge en vis Egerægt finder Sted mellem de stridige Besskaffenheder. Men da Alt i Grunden er Eet, er Modsætningen kun tilsyneladende; suurt og sødt, Barme og Kulde, Liv og Død ere Eet. Liv og Død ere Eet, fordi en Genheds Undergang er en andens Fremkomst. Suurt og sødt ere jo endogsaa ifølge Erfaringen Eet, da Honning vel for de Fleste er sød, men dog for den Gnuksottige er suur. Da Striden i alle Ting er en nødvendig Betingelse for Livet og Tilværelsen, er det usornuftigt at ønske, at Strid og Tvedragt maatte forsvinde af Verden. Det var ikke muligt, at der var lutter Behageligt og Godt i Verden; thi det bestaaer kun ved sin Forening med det Ubehagelige og Slette. Derfor maa man være tilfreds med det Ubehagelige og Onde; thi det er uadskilleligt fra det Gode i Livets Strid. [„Homer fortjener Dadel, fordi han ønsker Tvedragt bort, da det var det Samme som Verdens Ophør."]

Angaaende Maaden, hvorpaa det Ene udvikler sig til be-

stemte Skikkelser, gaaer Heraclit ikke meget i Detail [i det Mindste ikke i de lærrede Fragmenter]; den rene Æther (Jld) forvandles til Aër, denne til Vand og Vandet til Jord; dette kaldes *Beien nedad* [*ἡ κατὰ ὁδός*], hvorimod Forvandlingen fra Jord til Vand, Vand til Aër og Aër til Æther, kaldes *Bei opad*. [*ἡ ἀνω ὁδός*]. Disse to Retninger træffe sammen, saa at en tilsyneladende Hvile kan finde Sted; efterdi f. Ex. Havet og Jorden have en ligesaa stor Afgang som Tilgang, synes de at være blivende Genheder*). Men Forvandlingen til Jld faaer tilsidst Overhaand; og da er en Verdensperiode ude, for at begynde paany. Denne Lov for det Ænes Bevægelse er maaffee Heimarmene, dersom denne ellers er forskjellig fra Genheden eller den fornuftige Indsigt, efter hvilken Alt sees at være ordnet. Hele Tilværelsen er altsaa et Ekin eller, som Heraclit siger, enæg, som Zeus driver med sig selv. Det Sande i Alt er altsaa det Æne, Guddommelige: „Introite, nam et hic dii sunt!“**)

Principet i Alt [Jlden] har Erkjendelse af sig selv og af Alt; den menneskelige Erkjendelse er en Udstrømning af denne guddommelige Erkjendelse; den har ingen Sandhed, uden forsaavidt den er i Genhed med den guddommelige; og den menneskelige Aand er en Deel af den hellige Jld, et Udflod af den almindelige Intelligents. Jo mere Mennesket er deelagtigt i den Alt-besjælende Jld, desto fuldkommnere er dets Erkjendelse. Dette Begreb om den Genialitet, der udfordres til al ægte Erkjendelse, ligger ogsaa til Grund for Heraclits bestemte Adskillelse mellem Polymathie og Visdom, Lærdom og philosophisk Erkjendelse. Et Tegn paa Erkjendelsens Rigtighed er, at den kan bevises for Alle

*) Colleg. Den Tanke, at Alt er i nafladelig Bevægelse og Strømning, kunde ei komme af Erfaring, men er blot speculativ; naar Erfaringen viser tilsyneladende Hvile, saa forklarede han denne ved, at de to Beie stødte sammen i eet Punct.

**) Heraclits Ord; s. Aristot. de part. animal. I, 5. J. E. D.

paa en objectiv gyldig Maade; det, Individet blot erkjender for sig, er Bildfarelse. Derfor er Sandsningen en ufuldkommen Erkjendelse [som beroende paa et enkelt Individts tilfældige og momentane Forhold til andre Gjenstande], og kun Tænkningen, der fører til almeengyldig Erkjendelse, er den sande og fuldkomne. Erkjendelsens Universalitet udtrykkes af ham med følgende Ord: „*ἔνόν ἐστι πᾶσι τὸ φρονεῖν· ἔνν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι καὶ τῷ ἔνν πάντων, ὁκώσπερ νόμῳ πόλις καὶ πολὺ ἰσχυροτέρως*“ Stob. serm. III. 84*). (Det var da daarligt af Menneffene, at de levede, som om de havde egen Indsigt, skjøndt Fornuften er fælleds for Alle). Den sande Tænkningens Tragten efter sin Grund, uden at kunne naae den, udtrykkes ogsaa med de Ord: Get, det Bise, vil være nævnet og ikke nævnet: Zeus's Navn [o: det Guddommelige kan ei naaes, men drager dog stedse den menneskelige Tænkning til sig]. Fornuften er Erkjendelsens Kriterium.

Men uagtet Sandsningen, der fremstiller noget Individuelt, Tingenes forbigaaende Forhold til Personligheden, ikke afgiver nogen sand Erkjendelse, adskilt fra Tænkning, men bibringer Menneftet den falske Mening, at der er Hvile og Stilstand i Tingene — medens Tænkningen lærer, at de ere i en uophorlig Strømmen —, saa hører dog Sandsningen til, for at Erkjendelsen kan blive vakt. I vaagen Tilstand ere de forskjellige Sandser flere Beie, ved hvilke Individet hænger sammen med det Hele. Derimod i Søvn er det adskilt fra det Hele og anskuer sin egen Verden; kun ved Aandedrættet, som en enkelt Rod, hænger det sammen med det Hele. I vaagen Tilstand har det derimod Verden tilfælleds med alle andre Vaagne og Tænkende. I sin isølerede Tilstand er Menneftet at ligne ved et slukket Kul, men naar

*) Colleg. „For Alle er det fælleds at tænke; de, der tale med Forstand, maae styrkes ved det, der er fælleds for Alle, ligesom en By ved Loven, ja endnu stærkere.“

det kommer i Berøring med den almindelige Ild, da tændes det igjen.

Den samme Universalitet, som tillægges den sande (theoretiske) Tænkning, tillægges ogsaa den rigtige Handling, hvis Lov siges at næres ved den almindelige Lov. De menneskelige Love siges at have deres Kilde i den ene guddommelige Lov. Stobæus (ibid.) citerer nemlig følgende Ord af ham: „*Τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ὑπὸ ἐνὸς τῷ θεῷ κρατεῖ γὰρ τοῦτον, ὁκόσον ἐθέλει, καὶ ἐξαρχεῖ πᾶσι καὶ περιγίγνεται*“*) (Man maatte betragte Gns Raad som en Lov).

Hvor lidet Heraklit i sin Foragt for Polymathien havde lagt sig efter den empiriske Erkjendelse, skjønnes af flere fysikaliske Drømmerier, hvori han lægger for Dagen, at han havde mindre Indsigt i Naturvidenskaben, end hans Forgængere. Exempler: Solen er ikke større end en Fod; den tændes daglig og slukkes daglig. Himmellegermerne ere hule Kar med en Aabning i, hvorigjennem deres Ild skinner. Maaneformørkelse og Solformørkelse kommer af, at de vende den aabne Side fra Jorden.

At Heraklit har kjendt noget til orientalske Philosophemer, er ikke saa usandsynligt, skjøndt det ikke er vist. (Orientalst er den Forestilling, at Tilværelsen er et Skin (Majas Slør)**), og at Menneskeaanden er en himmelsfalden Ild; dog er dette almindeligt hos Tragikerne). Men det kan ikke bevises deraf, at han antager Ilden for at være Grundvæsnet i Alt; thi hans Forestilling om den utrættelige Ild, som er evig Bevægelse og Virksomhed, stemmer ikke med orientalske Lærdomme [sefter hvilke det Guddommelige er i evig Ro og Hvile]. Soltilbedelsen nærmer

*) Coll. „Alle menneskelige Love næres af den ene guddommelige; thi denne hersker saa meget, som den vil, og er tilstrækkelig tilstede for Alle [og beholder Overhaand].“

**) Coll. Hinduerne have en Gudinde, Maja (Illusionen, Blændværket), hvis Slør tilbækker Alt, men løstes for den, der har højere Indsigt.

han sig ikke i fjerneste Maade, da han havde den Tro, at Solen var en ubetydelig Gjenstand. Hans Mythologie har ikke mere Liighed med orientalske Gudesagn, end den græske Følselære paa Grund af sin første Herkomst har. Hans Interesse for Statslivet er ægte græsk. At Kreuzer anfører den Vignelse af Heraklit, at der er en Spænding af modsatte Kræfter i Alt, ligesom Lyrens og Buens Spænding, er smaaligt. — Hans Pantheisme behøvede ei at indføres fra Orienten og er deri forskjellig fra den orientalske, at det Absolute er idel Virksomhed. Stort kan heller ikke sluttes af, at han nedlagde sit Bærk i den ephesiske Dianæs Tempel [i hvis Cultus der var noget Orientalisk; det er naturligt, at han nedlagde det i den By, hvor han var født].

Anaxagoras

blev født 500 f. Chr. i den ioniske Stad Clazomenæ. Han var af en Familie, der i hans Fødeby var anseet og desuden besad Rigdom; men intet af disse Lykkesgoder satte han stor Priis paa. Han tog ingen Deel i Statsbestyrelsen og drog saa liden Omsorg for sin Formue, at han døde i fattigdom. Han førte et contemplativt Liv [og antog dette for Menneskets Bestemmelse]. Et usikkert Sagn gjør ham til en Discipel af Anaximenes, men det er vel opstaaet deels ved den Liighed, nogle af hans Læresætninger have med denne Philosoph^{*)}, deels ved en naturlig Bestræbelse for at bringe Sammenhæng i Philosophernes Række. En personlig Discipel af ham har han sandsynligviis ikke været, da denne i hans Fødselsaar var temmelig gammel. Han forlod sit Fødeland og drog til Athen, som paa den Tid havde sin meest blomstrende Periode. Det var nemlig i den perikleiske Tid, alder, da, som bekjendt, Interesse for Kunst og Videnskab var allermeest almindelig i Athen. Han fandt ogsaa her den Virke-

*) Hvad Liigheden angaaer, mener Forf. nok Anaximandros. Sejr. S. 46.

freds, som han søgte, idet Stadens meest udmærkede Mænd begjerligen søgte hans Underviisning. Blandt sine Disciple og Omgangsvener harde han Mænd som Perikles, Thukydides, Euripides og Archelaos. Anaxagoras bragte Interessen for Philosophie til Athen, saa at han kan betragtes som Stifteren af den atheniensiske Philosophiskole. Han blev anklaget, fordi han lærte mod Statens Tro (allegoriserede over Homer, som han underlagde moralsk Forstand, og over Gudernes Navne, forklarede Jertegn naturligt og antog Sol og Maane for Stene). Maatte drage til Lampsakos, hvor han døde 438 f. Chr. Beskyldtes for Forstaaelse med Perserne (?).

Efter Anaxagoras maa man, for at forklare sig Phænomenernes Verden, tænke sig en oprindelig Tilstand, hvori Alt var blandet imellem Alt, eller et Slags Chaos. Det, der var blandet i dette Chaos, var en uendelig Mængde af Grundspirer [Grundelementer], som vare uendelig smaae. I denne Artilstand traadte ingen af Urbestanddelene frem som Gjenstand for Sandening*), paa Grund af deres Lidenhed og deres Blanding. Der var Intet, som havde Beskaffenhed, saa det kunde siges at være tørt eller vaadt, koldt eller varmt, lyst eller mørkt. Al Tilbliven og Fortgaaen i Tilværelsen er derfor kun tilsyneladende: det er egentlig kun en Adskillelse og Forbindelse af Grundelementerne, der finder Sted. Af den chaotiske Tilstand ere nemlig Grundspirer af lignende Art blevne forenede med hinanden, og de derved fremkomne Masser af Grundelementer ere tilværende og sandelige Ting i Sandseverlden. Grundelementerne ere nemlig vel aldeles forskellige, saa at ikke eet er et andet fuldkommen liigt, men de have dog større eller mindre Liighed med hinanden, og Overgangen fra Chaos til en ordnet Verden er skeet ved en Udsondring og

*) Anaxagoras lærte efter Aristoteles's udtrykkelige Vidnesbyrd, at Alt efter Mulighed (*κατὰ δύναμιν*) var i Alt, ikke efter dets Virkelighed (*κατ' ἐνέργειαν*).

Forbindelse af de eensartede Bestanddele (Homoeomerier). Grundbestanddelene findes da ikke saaledes, som de i sig ere her i den Verden, som vi sandse; vi forefinde kun Masser af Grundelementer eller Aggregater deraf. At de selv ere uendelig smaae, kan man slutte deraf, at man ved at dele eksisterende Ting ikke støder paa nogen absolut Grændse; at der gives Grundelementer, kan man slutte deraf, at Intet kan blive til af Intet. Naar der da af en Ting synes at fremgaae en derfra forskjellig Ting, som Vand af Luft eller Luft af Vand, da er det ikke nogen egentlig Tilbliven af noget Nyt, der ikke før var, men en fortsat Sondring af Homoeomerierne, og skjulte Partikler, som vare i Tingen, udvikle sig deraf. F. Ex. Vanddelene udvikle sig af Luften, hvori de laae skjulte. Da nu Erfaringen lærer os, at Alt kan blive til Alt, middelbart eller umiddelbart, saa maa Alt være i Alt og fremgaae ved en Evolution af Alt. At Alt er i Alt *), lærer man i Særdeleshed af de organiske Vægmers Ernæring. Af Fødemidler, hvori der ikke bemærkes Kjød eller Been, uddrages ved Assimilation Kjød og Been; thi disse Materiers Homoeomerier udsøndres deraf. Det, vi kalde Kjød og Been, er Forbindelser af Kjøddele og Beendele; men Sondringen er ikke saa fuldendt, at det skulde være blot eensartede Aggregater, som i disse Phænomener vise sig for os. De vise sig for os som eensartede, fordi vi kun blive de overveiende Grundelementers Qualitet vaer. Saaledes er Guld et Complex af Guldpartikler, men der ere ogsaa andre Partikler deri efter Grundsætningen: Alt er i Alt; dog komme kun de herskende Elementer til at vise deres Qualitet. Der er da i Tilværelsen en bestemt Sum af Ting; thi de sande Ting ere de usynlige, uendelig smaae Grunddele: „der kan ikke blive meer end alle Ting, og heller ikke mindre.“

Ved Siden af denne Discretion antog dog Anaxagoras ogsaa en Continuitet. Han betragtede Phænomenernes Verden som

*) Dog ikke i selve Grundelementerne, som Aristoteles mener.

een sammenhængende Masse, hvilket han beviser af den Erfaring, at der ikke kan gives et lufttomt Rum: om det end synes, at en Lødersæk er tom, viser den dog ved den Modstand, den gjør imod Tryk, at den indeholder Luft.

Det synes af den her givne Fremstilling, og endnu meer af det Følgende, at Anaxagoras har antaget, at den ordnede Tilværelse har havt en Begyndelse i et bestemt Tidspunct, og Aristoteles anfører denne Fremstillingsmaade som en Vildfarelse af Philosophen. Dog har her uden tvivl Simplicius, Aristoteles's Commentator, Ret: Anaxagoras har kun fremstillet Sagen saa for Læreforedragets Skyld, for at han paa en genetisk Maade kunde udvikle alle Tilværelsens Bestemmelser.

Før at forklare sig Verdensindretningen antog Anaxagoras en Forstand som det ordnende og bevægende Princip i Tingen. Han blev ikke, som de ældre ioniske Philosopher, staaende ved et Grundstof og dets Bevægelse, men tænkte sig en Forstand som det Bevægende deri. Dette var et sandt Fremskridt i Philosophien; dermed kom Tanken om Aand først frem, skjøndt dette Begreb for det Første var temmelig uudviklet og utydeligt. Men et Fremskridt var det, at han ikke ansaae Tilværelsen for et Product af en blind Bevægelse, men erkjendte, at der var Plan i Tingenes Gang. Den Orden og Skjønhed, som han fandt i Tingene, betragtede han som et Bærk af en Aand (*vōs*), der virkede efter Plan. Men saaledes, som han opfattede Sagen, indførtes en skarp Dualismus i Tilværelsen; paa den ene Side den ordnende og bevægende Forstand, paa den anden Side den ligesaa evige Sum af Grundelementer. Han betragtede Aanden som en Erkjendelse af Alt, baade det Forbigangne og det Tilkommende; thi kun ved denne Erkjendelse kunde den med Plan ordne Tingene paa en forstandig Maade. Han tænkte sig ogsaa denne Aand som idel Virksomhed og uden Passivitet. Den alene var fri for al Sammensætning og Blanding, da derimod alle andre Ting vare blandede med Andet, og ingen af dem reen, for sig

værende. Saaledes begyndte Begrebet om Aand at uddanne sig, men det var dog endnu usfuldkomment og, som Aristoteles bemærker, ikke adskilt fra Begrebet Sjæl. Han anvendte ogsaa paa Aanden de upassende Kategorier: det Hele og Delene. Idet han nemlig tænkte sig den ene Aand, at være liig sig selv, var der noget materialistisk i Forestillingen; han meente nemlig dermed, at den i alle sine Dele var eensartet. Aanden maatte desuden være endelig, da den stod ligeoverfor et aldeles fremmed Stof, som havde sin af den aldeles uafhængige Qualitet. De usynlige Grunddele, der vare evige ligesom Aanden, havde deres uforanderlige Bestaafenhed og bestemte altsaa Aandens Virken for en Deel, saa at Aanden derfor ikke kunde være i Sandhed uendelig, og egentlig talt heller ikke være fri for Liden.

Forholdet mellem Aanden og de Ting, som eksisterede udenfor den, tænkte han sig saaledes, at Aanden var det sondrende og forenende Princip, der sammenførte de eensartede Dele og adskilte de ueensartede*). Denne Anordning (*διαζοοῦσιν*) havde begyndt fra et Punct og udbredt sig videre. Den „roterende Bevægelse“, der var frembragt af Aanden, havde strax sondret det Lette og Tunge fra hinanden (de fire Elementer**), og siden var Sondringen meer og meer fortsat efter Plan og Forstand, saa at derved Skjønhed og Orden var bleven udbredt i Tilværelsen. Sondringen fortsattes nu bestandig, og derved skulde man troe, at Aandens Virksomhed stedse vilde blive mindre og mindre; men han lærte dog, at Aanden var en uafsladelig Bevogter af den tilveiebragte Orden.

Aanden er udbredt over Tilværelsen, saa at Partikler af den ei blot vare tilstede i de organiske Væsner, som vi kalde levende, men ogsaa i Planterne. Han tillagde disse sidste udtrykke-

*) Aanden var det Alt-bevægende, selv ubevægelig.

**) I dem var dog kun en usfuldkommen Sondring; fuldkommen var Sondringen i de organiske Væsner.

lig de Prædicater, som vi kunne tillægge Dyr (*αἰσθάνεσθαι, επιθυμῆν, ἡδεσθαι* og *λυπεῖσθαι*).

Den Dualisme, som Anaxagoras lærte, var i en vis Henseende en Tilbagegang i Sammenligning med den Erkjendelse af Enhed, hvorefter de ældre ioniske Philosopher have været gjennemtrængte. Men det følger af Lovene for den menneskelige Bevidstheds Udvikling, at Tingenes modsatte Bestemmelser eensidigen maae udhæves ved Abstraction, for at deres Enhed kan blive erkjendt som indholdsrig. Saaledes begyndte nu Erkjendelse af Aanden og Legemet [skarpt Adskillelse af Aand og Ikke-Aand eller Materie] at udvikles ved en eensidig Abstraction, hvorved deres Enhed fornegtedes og en Dualisme kom frem.

Anaxagoras havde ifølge sin dualistiske Philosophie en dobbelt Maade at forklare Phænomenerne paa; deels kunde han betragte dem som Aandens Værk, deels som Følger af Tingenes Dualiteter. Derfor forklarede han ogsaa snart det ene Phænomen af det andet paa en mekanisk Maade: Søndringen af Homoeomerierne gik f. Ex. for sig derved, at Rotationen, som Aanden havde frembragt, forplantede sig paa en mekanisk Maade; men dog var den planmæssige Søndring, i det Hele taget, et Værk af Aandens planmæssige Virksomhed og Forsorg. — Undertiden henførtes ogsaa en Forandring umiddelbart til Aanden som Årsag. Saaledes lærte han, at Himmelpolen først havde staaet lige over Jorden, men var siden flyttet, fordi Aanden vilde have en Forskjellighed af Himmelsstrøg, paa det at Jorden deels kunde blive beboelig, deels ubeboelig*).

Dog brugte han meest den Methode, at forklare det ene Phænomen af det andet. Han var nemlig egentlig Naturforsker, og hans Methaphysik synes blot at have været en Indledning til hans fysikalske Undersøgelser.

*) Derfor var Polen ogsaa først bleven forrykket, da de organiske Væser havde begyndt deres Tilværelse.

Hans dualistiske Fremgangsmaade havde ogsaa stødt Platon, eller maastee Sokrates, efterdi denne i Phædon fortæller, at han var bleven meget skuffet i sine Forventninger, da han studerede Anaxagoras's Philosophie. Han havde nemlig ventet, at Phænomenerne alle skulde forklares af den ordnende Forstand, men i Udførelsen af Systemet var der Tale om alt Andet end om *væge*. Phænomenerne forklarede nemlig af saadanne Ting som Vand, Luft, Jord &c., idet Anaxagoras lod det blive ved den almindelige Lære om en Forstand som et ordnende Princip i Alt, men brugte den ikke synderlig i det Enkelte.

Angaaende Erkjendelsen lærte Anaxagoras, at den sandselige var ufuldkommen, og hans System var, som vi have seet, i dets Hovedtræk baseret paa Tænkning. Grundelementerne eksisterede jo blot for Tænkningen og de kunde ikke sandses, kun deres Aggregater, som dog ikke vare rene; heller ikke kunde disse fremvise Andet end abstracte Egenheder, da Grundelementerne alle vare forskellige. Dog var han langt fra at bekjende sig til Læren om en ubekjendt Ting i sig, modsat Phænomenerne; thi ved at erkjende Phænomenerne, erkjendte man dog, skjøndt ufuldkomment, Tingene selv: de laae jo til Grund for Phænomenerne. Jo mere man sondrede og adskilte Tingene, desmere trængte man ind til deres Væsen, de usynlige Smaadele; men da selv den evige Forstand aldrig kunde blive færdig med Sondringen, kunde den endelige det endnu mindre. Deraf hans Alager over den menneskelige Erkjendelses Ufuldkommenhed og Livets Korthed.

Uagtet sin Dualisme artog han dog, at den meer eller mindre fuldkomne Organisation var en Grund til Erkjendelsens større eller mindre Fuldkommenhed. Mennesket havde en fuldkomnere Erkjendelse end alle andre Dyr, fordi det havde Hænder til ret at besøle og undersøge Tingene med.

Anaxagoras lagde sig, som sagt, især efter Physik og Astro-nomie. Detaillert af hans physiske Theorier vedkommer os ikke her: vi bemærke blot, for at udhæve den iøinesfaldende Overens-

stemmelse med Anaximandros, at han lærte, at Dyrene vare blevne til ved Solens Virkning paa Jordens Dynd. Det Samme lærte ogsaa Euripides, Anaxagoras's Discipel (Diod. 1, 7). — Anaxagoras havde især Interesse for Astronomien og bragte virkelig denne Videnskab videre frem. Han skal paa en temmelig rigtig Maade have forklaret Sol- og Maanesformørkelser, hvilket vel kan have givet Anledning til det Sagn, at han havde gjort flere rigtige Spaadomme. Solen var efter hans Mening større end Peloponnes. Maanen var befolknet med levende Væsener og havde Bjerger og Dale ligesom Jorden. Han holdt for, at Mennekets Bestemmelse var at betragte Himmellegemernes Orden.

Anaxagoras efterlod sig et Bærk over Naturen, hvori der skal have været en fortrinlig Fremstilling (Ynde, Værdighed). Det kan man ogsaa skjønne af de betydelige Fragmenter, som ere tilovers deraf og især findes hos Simplikios, Commentatoren over Aristoteles's *Physica*.

Diogenes fra Apollonia.

Diogenes og den Følgende, Archelaos, ere mindre mærkelige og originale. Diogenes fra Apollonia paa Kreta (Anaxagoras's Samtidige) skal efter Nogle have lært i Athen og have været i samme Fare som Anaxagoras. Simplikios siger efter Theophrast, som i *Philosophiens Historie* er en paalidelig Hjemmelsmand, at han skal have samlet sine fleste Sætninger af Anaxagoras og Leukippos. Han var altsaa en Ekfektiker, som fortjener mindre Opmærksomhed. Hans Sætninger ere sammenstillede og cphlyste af Schleiermacher. Vi ville blot omtale en ægte speculativ Sætning, som Aristoteles anfører af denne Philosoph, og som indeholder et Beviis for, at alle Ting's Grundprincip maa være eet. Han sluttede det nemlig deraf, at alle Ting kunde virke paa hinanden; den ene Ting kunde ikke virke paa den anden og paa virkes af den anden, hvis de ikke havde eet fælleds Væsen. — Han ansaae Tingenes Grundvæsen for at være Lusten, dog ikke

den sandfelige atmosfæriske Luft. Dette oprindelige Element var den Kraft, der bevægede Alt, omslutede Alt og erkjendte Alt; han tillagde det ogsaa, ligesom Anaxagoras, en planmæssig Virksomhed. At Sjælen i Alt var varm Aande — thi dette Udtryk brugte han ogsaa — sluttede han af de organiske Væsners Respiration. — Han efterlod et Skrift over Naturen.

Archelaos

var en Discipel af Anaxagoras og sandsynligviis født i Athen, skjøndt Nogle kalde ham en Milesier. Han har nok ikke havt mærkelige særegne Sætninger. Der fortælles nemlig om ham, at han i Principerne var enig med sin Lærer Anaxagoras. De Efterretninger, der have om hans Lærdomme, lade sig dog ikke bringe i Harmonie med hinanden. Han begyndte at behandle Ethiken, der havde mere Interesse for Athenen end for Ionerne; men lærte, at Intet var godt og ondt af Naturen, men efter Bedragt. — At han var Sokrates's Lærer eller Omgangsgæven, er ei sandsynligt, da han hverken nævnes af Platon, Xenophon eller Aristoteles.

Den pythagoriske (doriske) Skole.

Pythagoras,

som var Stifteren af den pythagoriske Skole, levede fra 584—508*). Han var efter den almindeligste Antagelse født paa Samos, skjøndt Nogle fortælle, at han var af tyrrenisk Familie og som Barn blev bragt til Samos, hvorhen hans Forældre drog. Hans Fader Mnesarchos skal have været Steenslærer og opholdt sig ved Polykrates's Hof, hvilket stemmer godt med

*) [Efter Diogenes Laertius indfaldt hans blomstrende Periode ved den 60de Olympiade eller ved Aaret 540 før Christi Fødsel].

Polykrates's af Herodot bekjendte Smag for saadant Kunstarbejde. Den senere Fabel gjør Pythagoras til en Søn af Hermes eller Apollon.

Ved Polykrates's Hof paa Samos, som dengang var et rigt Land, er det sandsynligt at Pythagoras havde Leilighed til at samle sig Kundskaber og skaffe sig den alsidige Dannelse, som Historien tillægger ham. Han skal ogsaa have havt Pherkydes (Forfatter af et Skrift om Naturen og Guderne) til Lærer. Ogsaa foretog han flere videnskabelige Reiser: det er sandsynligt, at han begav sig til Egypten og Phonicien. Desuden skal han efter mindre paalidelige Sagn endnu have draget videre omkring i Orienten. Til Egypten skal han have faaet Anbefalinger fra sin Fyrste til Amasis, den bekjendte Grækeren. Allerede Heraklit tillægger ham Palymathie, og det er bekjendt, at han var en god Mathematiker, og Opfindelsen af en Løsesætning i Geometrien tillægges ham. Ogsaa af Musikens Theorie har han gjort sig fortjent og har først gjort opmærksom paa Tonernes Intervaller.

I Anledning af Borgerkrige paa Samos søgte han i sit 40de Aar et Opholdssted, som var mere gunstigt for Videnskabelighed, og hans Valg faldt paa Kroton, en adskilt Colonie, som dengang var udmærket ved sin Rigdom og sin Cultur, og hvor det lykkedes ham at oprette en Skole. Overhovedet maae Kunst og Videnskaber tidlig have været dyrkede i Storgrækenland, hvilket kan slutes deraf, at berømte Lovgivere som Charondas og Zaleukos kunde opstaae der. Paa Sicilien veed vi jo ogsaa, at Digtekunsten og Betsalenheden vare i Flor; og i Kroton var der ogsaa en berømt Skole af Læger.

Den pythagoriske Skole havde en bestemt politisk Retning og hyldede aristokratiske Grundsætninger. Den indskrænkede ikke sin politiske Indflydelse til Kroton, men virkede ogsaa paa Statsforfatningen i Sybaris, Metapont, Locri, Tarent. Men Pythagoreernes politiske Planer bleve deres Undergang, da de vakte en Reaction af det demagogiske Parti, som forstyrrede Skolen i

Italien. I en derved foranlediget Krig med Sybaris seirede Krotoniaterne, som fulgte Pythagoreernes Politisk, men siden viste Folkepartiet sig i selve Kroton og fordrev Pythagoreerne derfra. Der begyndte nu en heftig Forfølgelse mod Pythagoreerne, som udbredte sig over flere italienske Stæder. Pythagoras selv, som maatte flygte fra Kroton, døde i Metapont. Forfølgelsen mod Pythagoreerne har sandsynligviis gjort, at Adskillige toge deres Tilflugt til det egentlige Grækenland; thi der optraadte flere Pythagoreere som Lærere. Den pythagoriske Skole forsvandt.

Uagtet den overordentlige Agtelse, ja næsten guddommelige Tilbedelse, som blev viist Pythagoras af saa stort et Tal baade af hans Samtidige og senere Slægter, har man kunns saa paa- lidelige Efterretninger om hans egen Lære og Vandel. De fleste Beretninger derom skrive sig fra en langt senere Tid og fra en Tid, da Philosophien var i Forsald, da Overtro var almindelig og da Sagn om ham opsamledes i Flæng uden historisk Kritik.

Pythagoras selv skrev Intet, heller ikke efterlode hans umiddelbare Disciple skriftlige Efterretninger om ham og hans Lære. Den Første, af hvem der omtales skriftlig Fremstilling af Pythagoras's Læresætninger, var Philolaos, en Samtidig af Sokrates og Demokritos. Han skrev i den doriske Mundart, og man har en Deel Fragmenter af ham, hvis Værdighed Boeckh har godtgjort*). Hans Skrifter citeres allerede som Kilder til Kundskab om den pythagoriske Lære af Platon og Aristoteles, dog kunns eengang af hver. Philolaos har lært i Theben; thi der havde han Simmias og Kebes til Disciple.

Senere levede Tarentineren Eysis, der ogsaa var en Pythagoreer og Epaminondas's Lærer.

Sædeles berømt var ogsaa Tarentineren Archytas, en Samtidig af Dionysios og Platon. Af ham haves nogle Frag-

*) Coll. Boeckh beviser og, at den pythagoriske Skole kan antages for en dorisk.

menter, der antages for ægte, men ikke ere af stor Betydning. Han var i flere Henseender en udmærket Mand, og indlagde sig i sin Fødestad stor Berømmelse baade som Feltherre og Statsmand. Desuden var han ikke blot Philosoph, men ogsaa Mathematiker og praktisk Mechaniker. Han skrev fremdeles baade om Musik og om Landbrug.

Al nægte Skrifter, der tillægges Pythagoreerne, have en Deel, da det var meget brugeligt, at Skribenter satte berømte Mænds Navne paa deres Arbejder, for at assætte dem til det alexandriniske eller pergameniske Bibliothek. Rotorisk nægte ere: Samlingen af de gyldne Tankesprog, om end enkelte pythagoriske kunne være opbevarede mellem dem; Skrifterne om Tingenes Natur, der tillægges Archytas og Diklos fra Lukanien; Bogen om Verdens Sjæl, tillagt Timæos fra Locri.

Udførlige Bøger om Pythagoras have først fra en meget senere Periode, f. Ex. af Neoplatonikeren Porphyrios, der levede i sidste Halvdeel af 3die Seculum, og af hans Discipel Iamblichos; ogsaa af en Ubenævnt i Photii Bibliothek. Men disse Bøger ere fulde af de urimeligste Fortællinger om Pythagoras's Mirakler oc. og de overtroiske og uphilosophiske Forsættere have naturligtvis ei været istand til at sigte de forskjellige Beretninger, de forefandt om Pythagoras's Lærdomme. Resultatet bliver, at vi af paalidelige Kilder kun have Platon, Aristoteles og Philolaos's Fragmenter. De senere Efterretninger kunne kun bruges med yderste Forsomhed. Paa Platon har Pythagoras haft stor Indflydelse.

Efter disse Beretninger om den pythagoriske Skoles udvortes Skjebne og om de Kilder, vi have at se af, gaar vi over til Betragtningen af denne Skoles egentlige Betydning.

Pythagoras var den første Mand iblandt Grækerne, der oprettede en Skole, hvori unge Mennesker erholdt en almindelig Dannelse: han var ingenlunde blot Stifter af en philosophisk Skole. Det var ikke blot en videnskabelig Skole, men en moralsk-

æstetisk Indretning, hvorved han søgte at føre sine Tilhængere til en fuldkomnere Sædelighed og Religiositet end den, der fandt Sted i Almindelighed i hans Samtid. Til den Ende søgte han saameget som muligt at affondre sine Tilhængere og faae dem til at slutte sig sammen som et Broderskab, der levede paa sin egen Viis og udgjorde et særegent Samsund i Staten*). Broderskabets Medlemmer fik for det Første en alsidig menneskelig Dannelse og øvedes baade i Gymnastik og Musik i Ordenes antike Betydning. Den Videnskab, som der især blev drevet, var Mathematiken; paa Musiken i engere Forstand blev der ogsaa lagt megen Bægt, da Pythagoras tillagde denne Kunst stor Betydning for Menneskets moralske Forædling. Han foredrog ogsaa en hemmelig Religionslære og holdt en hemmelig Cultus, de bekjendte pythagoriske Orgier, om hvilke blandt Andre Herodot taler. Der tales meget om Inddelingen af hans Disciple i exoteriske og esoteriske; de maatte gjenneemgaa flere Grader, inden de fik Udgang til Skolens hemmelige Lære. Det hedder, at de maatte underkaste sig fem Aars Forberedelse og aflægge mange Prøver paa Tausshed og Lydighed. [Hegel forklarer denne Tausshed saaledes, at de blot skulde forholde sig receptive, indtil de havde lært det hele System at kjende]. Men den hemmelige Lære, som de ved deres Prøvetid banede sig Veien til, synes ei [som Hegel mener] at have været et hemmeligt metaphysisk System. Derom taler Intet i vore bedste Kilder, og dertil kunde vel efter det daværende Forhold mellem Tro og Viden ikke være nogen Anledning. Der hører en meget mere udviklet Bevidsthed til, end den, som Da-

*) De havde en særegen Klædebragt; Pythagoras gik med en hvid linneb Klædning. De levede med hinanden i munkeagtig Affondring (*συναιμία*) og bidroge til fælleds Underholdning. [Colleg. De brugte dog ikke *communio honorum*; men Sagnet derom er opstaaet, fordi de Alle bidroge til den fælleds Underholdning, skjøndt hver havde sin Eiendom for sig]. Deres Benskab er bekjendt; nævnes ved Damons og Phintias's.

tiden havde, for at Troen og Philosophien kunne komme i Strid med hinanden. Sandsynligviis forstaaes ved de Esoteriske de, der vare indviede i de pythagoriske Mysteriers hemmelige Religionslære og toge Deel i den hemmelige Gudsdyrkelse. I deres Religionslære har sandsynligviis været endeel overtroiske Sætninger, hvoraf Følgen blev, at deres Cultus tildeels beroede paa vilkaarlige Cereemonier, og deres asketiske Forskrifter ere uforklarlige af Fornuftgrunde. De afholdt dem f. Ex. fra visse Slags Kjødspiser og Fiskearter.

Om der end var endeel Overtro og endeel vilkaarlige Antagelser i Pythagoreernes Religionslære, fulgte det dog af den videnskabelige Retning, som gik ved Siden af dette, at en Philosophie maatte udvikle sig deraf. Om Pythagoras's egen Philosophie vide vi aldeles Intet; thi han selv skrev, som sagt, Intet, og Platon og Aristoteles anføre ikke et eneste Philosophem, som udtrykkelig tillægges Pythagoras selv. De tale blot om Pythagoreernes Lærdomme, og vi nødes da saameget mere dertil; thi det ligger i Sagens Natur, at de Kilder, som vi have, og som hine ikke havde, ei ere meget at lide paa. Vi søge altsaa at give en Fremstilling af den gamle pythagoriske Philosophies Hovedlærdomme, uden at indlade os paa at afgjøre, hvad der har tilhørt Pythagoras selv. Nu har vel den Mening været fremført, at man kan regne paa, at Disciplene meest have holdt sig til deres Mesters Lærdomme, og man beraaber sig med et Ekin af Grund paa de bekjendte Utringer: *αὐτὸς ἔφα* og *Ἰεὺς φωναί* [*Ἰεὺς ἐφημاتا*]; men det kan jo have været med Hensyn til de asketiske Forskrifter, de religiøse Formler og den uniforme Lærmaade, at man har beraabt sig paa Pythagoras's Autoritet, og det maatte man ifølge Sagens Natur gjøre. Philosophien selv kan umuligen være saaledes stillestaaende, at man skulde undlade at forfølge Læren i sine Consequentser. Det have de meest flauviske Tilhængere af et System jo gjort og maattet gjøre. Men naar man efter formeentlig Følgerigtighed udvikler et philosophisk

System og anvender det i forskjellige Erkjendelseskrede, maae Afvigelser nødvendigviis fremkomne hos de forskjellige Bearbejdere, og dette var ogsaa Tilfældet hos Pythagoreerne. Aristoteles tilføjer undertiden Noget af Pythagoreerne en vis Lærdom. Men i Hovedtrækkene kan man dog med Sandsynlighed angive, hvad der har været Pythagoreernes philosophiske Overbeviisning.

Ifølge Pythagoreernes Lære er Tallet Tingenes sande og egentlige Grund. De stræbte altsaa ligesom Zonerne efter Enhed i Erkjendelsen, efter at erkjende een Grund til Alt; men de bleve ikke, som Zonerne, staaende ved en sandselig Bestemmelse; Tallet er en mere abstract Bestemmelse*). (Betjente de sig i Særdeleshed af Sandensings Former?)

Deres mathematiske Studier bragte dem naturligt til en Bestræbelse efter at erkjende Alt ved Talbestemmelser, og ved Hjælp af dem kunne jo ogsaa mange af Tingenes Bestemmelser tænkes, men de gik med denne Bestræbelse videre, end man fornuftigviis kan gaae. Følgen deraf blev, at Tallene maatte faae en aldeles symbolsk Betydning, og derved blev der aabnet et Spillerum for Vilkaarligheden. Det er een af de Omstændigheder, der vanskeliggjør Forklaringen af de Brudstykker, som ere os levede af Pythagoreernes System; thi den symbolske Betegnelse var ikke aldeles constant.

Pythagoreerne lærte, at ingen Erkjendelse var mulig uden af noget Begrændset, Noget, der har Begyndelse, Midte og Ende. Begyndelsen og Enden ere Grændser, og disse kunne for det Første betragtes som Tingenes Grunde: Fladerne ere Legemets, Linierne Fladens, Puncterne Liniens. Ved at erkjende det Enkelte

*) Colleg. Pythag. antog ikke et sandseligt Princip, hvorfra Zonerne først gik ud, ifjændt de efterhaanden hævede sig mere til det Intellectuelle. Dog begyndte Pythagoras heller ikke med det rene Begreb, som den eleatistiske Skole. Tallet staaer imellem Begrebet og den sandselige Forestilling.

erkjender man det Sammensattes Grund. Punctet er da Tingenes Grund, det er Enheden eller Tallet. Men ved blot at føie Puncter til Puncter faaer man ingen Linie, altsaa endnu mindre en Flade eller et Legeme. Man kan kun forklare sig de tilværende Ting ved at tænke sig Intervaller mellem Puncterne. De forskjellige Slags Intervaller (*διαστήματα*) ere Grunde til Tingenes Forskjellighed.

Men hvad er nu Intervallerne? De ere det Tomme, Ubegrændsede. Her have vi Tilværelsens andet Princip eller anden Grund. Alle tilværende Ting ere Foreninger af disse to Elementer: det Tomme og Enheden eller Grændsen.

Disse to Principer staae i et oprindeligt Forhold eller i en oprindelig Sammenhæng med hinanden, have en Trang til at forbindes med hinanden. Enheden indaander [*ἀναπνέει*, o: for-ener sig med] Tomheden, Grændsen indaander det Ubegrændsede, og dette er alle Tings Oprindelse. De to Principer i Tilværelsen have deres fælleds Grund i den oprindelige Enhed, Urtallet, Guddommen.

Urtallet er alle Tings Grund efter Tanken, ikke efter Tiden*); det indeholder baade det Begrændsede og Ubegrændsede, det Ulige og det Lige; thi lagt til det Lige, gjør det samme til det Ulige, og lagt til det Ulige gjør det det til det Lige. Det Ulige er det Fuldkomnere: Enheden og det Lige, det Mangfoldige eller det Ufuldkomne. 1) Enheden optræder altsaa paa en dobbelt Maade, som Urtallet og som det ene Princip i Modsatningen: i det ene Tilfælde tænkes den da som alle Tings Grund (Væsen), for-sig-værende; i det andet Tilfælde som immanent i Tilværelsen, som dens Maal og Grændse (det høieste Væsen er for sig i Tanken, men i Tilværelsen involveret i Verdensudviklingen). — 2) Maa

*) Colleg. Det tænkes da, at Ur-Enheden adspalter sig i mangfoldige Puncter, der adskilles ved tomme Mellemrum, men staae i Forbindelse med hinanden formedelst det oprindelige Grundvæsen.

mærkes, at det Ufuldkomne dog ogsaa har sin Grund i Gudsdommen og er et Element i Tilværelsen, som nødvendig maa være deri, saa at Ufuldkommenheden er uadskillelig fra Fuldkommenheden; Harmonie kan kun finde Sted i det Forskjellige, i sig Modsatte [derfor maatte det Mangfoldige (Ufuldkomne) være til, for at Fuldkommenheden kunde komme til Virkelighed].

I Tilværelsen adskiller Ur=Enheden sig i flere Enheder, som indaande det Ubegrændsede og derved erholde Liv og Fylde. Ur=Enheden er derfor Tallet, fordi den indeholder Mangfoldighed i sig.

Modsætningen i Tilværelsen, som vi have kaldt det Begrændsede og det Ubegrændsede, erholder nærmere følgende Betegnelser:

Grændsen	det Ubegrændsede.
Det Ulige	det Lige.
Det	Mangfoldighed.
Det Høire	det Venstre.
Det Mandlige . .	det Qvindelige.
Det Hvælende . .	det Bevægede.
Den rette Linie . .	den krumme Linie.
Lysen	Mørket.
Det Gode	det Onde.
Quadratet	den aflange Firkant.

Det maa her bemærkes, at de forstnævnte Principer ere de fuldkomnere og at det er forskjellige Betegnelser for Modsætningen i alle Ting, betragtet fra forskjellige Sider. Dette er det første raade Forsøg til at angive en Tavle over Kategorierne.

Urtallet erholder forskjellige symbolske Benævnelser. Det er Treheden, fordi det for at erkjendes, maa have Begyndelse, Midte og Ende. (Enheden træder ud i det Ubegrændsede som Dyaos, modsat sig selv, men vedbliver dog at være Enhed)*).

*) I Tallet 2 træder Enheden i Modsætning til sig selv og bærer det første Trin af Flerheden. I 3 sættes Enheden atter mod Flerheden, der i Dyaos er bleven til en ny Enhed. F. E. D.

(Det er en Tetraktys, fordi Alt, hvad der er til, har fire Diastemata eller Intervaller?)*).

(Maafkee Fiirheden er den procederende Dyas?)

Ogsaa Femtallet er et helligt Tal (fem Elementer: Æther, Jld etc.). — Titallet som Tværsummen af de fire første Tal. Derfor er der ti Kategorier, ti Verdenslegemer: fem Planeter, Solen, Maanen, Melkeveien (Phaethon), Antichton, Jorden (Centralilden). [Det store Fiirtal var 36, der fremkom ved Summen af de fire første lige og de fire første ulige Tal].

Der er Tal, Harmonie, Symmetrie i Forbindelse af Alt. Derfor gjentage de samme Maal og Tal sig i Tilværelsen, og enhver Ting har sit bestemte Maal, som den ikke kan overskride**). Derfor kunne Tingene ogsaa begribes, thi Fornuften erkjender Talsforholdene, som ere Tilværelsens Bestemmelser; kun derved at det Erkjendende og det Erkjendte ere eensartede, er Erkjendelse mulig***).

Exempler paa Talsforholdene: 7 Pleiader, 7 Strænge eller Tonerækker; mange Dyr stifte Tænder i det 7de Aar. — Allehaande Begreber, endog de, der gif paa levende Væsen, og de, der udgjorde rene Fornuftbegreber f. E. Dyder, havde til Symbol deres bestemte Tal. Fem Elementer; Curytos antog eet Tal for at betegne Hestens Væsen. — Cubus betegnedes med Tallet 4, og det organiske Væsen med Tallet 5. De fem Elementer antoges at have forskjellige stereometriske Figurer: Jorden Cubus, Jlden Pyramide, Luften Octaeder, Vandet Ikosaeder, det femte

*) Colleg. Fordi alle tilværende Ting kun blive til ved Intervaller mellem 4 Puncter. — [Det vil sige, at der hører i det mindste 4 Puncter til at bestemme et Legemes Dimensioner. J. E. D.]

**) Himmellegerne bevæge sig i regelmæssige Intervaller; deraf kommer Sphærerne Musik. At man ikke kan høre den, kommer deraf, at kun den intermitterende Lyd kan høres; ogsaa angives som Grund, at Dret ei er dannet dertil.

***) Sandheden er beslegtet med Tallets Art.

Element, som senere kaldtes Æther, Dodecaeder [hvilket er gandske vilkaarligt].

[Forresten findes her flere Tanker, som ogsaa i nyere Tid have faaet Gyldighed]. De tilværende organiske Væsener udgjorde en Række: først Planter, saa Dyr, saa fornuftige Dyr*). Alle Dyr havde Spire til Fornuft, men kun hos Mennesket var den, ved dets fuldkomnere Organisation og dets Evne til Sprog, kommen til Udvikling. — Sjælen er et sig selv bevægende Tal. Sjælevandring. [Læren herom tilskrives almindelig Pythagoras; men allerede Ægypterne havde denne Lære].

Pythagoreernes sædelige Retning fremlyser af Skolens hele Charakter. Om de have havt nogen egentlig Ethik, kan ikke sees af deres Skrifter. De antog, at Sædelighed var hele Tilværelsens Bestemmelse. Dyden kaldtes hos dem en Harmonie, formodentlig mellem Menneskets høiere og lavere Natur. Til at fremme denne Harmonie, betjente de sig af flere afetiske Midler, og hele deres Samlvs Indretning gik ud derpaa. Musikken ansaaes især for et gavnligt Dydemiddel, da den beroligede Lidenstaberne og vakte Birkelysten. De øvede sig meget i Selvbeherskelse og Udholdenhed, og prisedes blandt Andet for deres Herredømme over Bredens Affect.

Den eleatistiske Philosophie.

I den eleatistiske Skole tog Dialektiken sin Begyndelse, ligesom Naturvidenskaben var begyndt i den ioniske, og den praktiske Philosophie i den pythagoriske. Zonerne og Pythagoreerne

*) Forfatteren sigter her til et Sted des Philolaos (jvfr. Ritter, Gesch. d. Ph. I, S. 418), hvor denne omtaler 4 Hovedorganer hos Mennesket (det fornuftige Dyr), som repræsenterer de forskellige Trin af Livet hos de organiske Væsener: Hjernen, Fornuftens Organ, er væsentlig hos Mennesket; Hjertet, Sjælens og Fornemmelsens Sæde, hos Dyret; Mavlen, et Organ for Nedsættning og Væxt, betegner Planteriget; Kjønsdelene og Forplantning er fælleds for alle Trin.

søgte Grunden til det Sandselige [som de gik ud fra], men Eleaterne søgte det Sande i det Oversandselige og stræbte at bestemme det alene fra dets eget Standpunct. De vare saa forvisse om Realiteten af deres oversandselige Erkjendelse, at de erklærede Sandseverdommen for et Skin, forsaavidt den ikke kunde bestaae med det, Contemplationen lærte om det Oversandselige. Derfor var denne Skole tildeels polemisk mod begge de foregaaende. Disse havde forudsat Verden som noget Givet, hvilket de havde villet forklare; de stræbte at forklare det, der skete, af Uarsager og Grunde; men Eleaterne paaastede, at der ingen Verden gaves.

Denne Skole havde sit Hovedsæde i Elea, den Coloniesstad, som de Rhofæer, der ikke vilde underkaste sig Persernes Herredømme (overgive sig til Xarpagos), havde anlagt i Italien. (Vi see da, at denne Skole ogsaa blomstrede i en Colonie. Colonier ere overhovedet gunstige for Aandsudviklingen, naar de grundes af en velbegavet Stamme, fordi det Tillob af forskjellige Nationer, som der gjerne findes, fremmer Tankernes Omløb.)

Xenophanes,

hvis Fødselsaar er uvidt, men som var i sin fulde Kraft 536, altsaa Anaximandros's og Pythagoras's Tidsfælle, var født i den ioniske Stad Kolophon, saa at denne Skole, ligesom de to foregaaende havde en Zoner til Stifter. — [Ogsaa Athenienserne vare Zonere]. Han flyttede fra sit Fædreland og til Sicilien; men at han tilsidst bosatte sig i Elea, som gjerne fortælles af nyere Historiekrivere, berettes ikke udtrykkelig i nogen af Kilderne [Aristoteles siger: λέγεται, — altsaa et Sagn]. Han forfattede flere Digte, deels episke — af hvilke man nævner et om Kolophons Stiftelse og et om Udvandringen til Kolophon —, deels elegiske og didaktiske, af hvilke nogle saa Fragmenter ere opbevarede. Han levede i saa stor Armod, at han ikke kunde lade sine Børn jorde, men maatte nedgrave dem med sine egne Hænder. Denne hans Tilstand kan maaskee have bidraget Noget til den mørke

Stemning, der er udbredt over flere af hans opbevarede Ytringer. Han blev næsten hundrede Aar gammel; i det Mindste 92.

Xenophanes's Lære var, som Aristoteles fortæller, udsprunget af hans religiøse Følelse: han betragtede Himlen og sagde: „det Gne er Gud.“

Han lærte (dogmatisk), at Gud var den Vældigste og Bedste, og beviste deraf, at han var eet Væsen, fordi flere ei kunde være det vældigste, men maatte være lige vældige.

Guddommen har ingen Begyndelse, thi da maatte den ogsaa forgaae, da Alt, hvad der opstaaer, forgaaer, og det var ugudeligt at antage, at Guddommen skulde kunne forgaae eller døe.

Ia Borden (Opstaaen og Forgaaen) er utænkkelig; Intet vorder eller forgaaer. Intet kan opstaae: da maatte det enten opstaae af Noget, der var det liigt, eller af Noget, der var det uliigt. Det kan ikke opstaae af det Lige, thi det Lige forholder sig til det Lige paa en lige Maade. (Det forstaaer jeg saaledes: det Lige kan ikke opstaae af noget andet Liigt; thi da vare de deri ulige, at det Gne var det, hvorfra Noget opstod, og det Andet det, som opstod selv: selvfølgelig havde de to foregivne Lige ulige Prædicater og vare saaledes ikke lige). — Det kan heller ikke opstaae af det Ulige, thi da skulde Noget komme af Intet. Det Svagere kan ikke komme af det Stærkere, det Stærkere ikke af det Svagere: thi da skulde der komme Noget af en Ting, som den ikke selv var, altsaa Noget af Intet*).

Xenophanes bestemte forresten Guddommens Begreb meest ved Negationer, ved at bestride alle endelige Forstandsbestemmelser, som man havde villet tillægge det.

Det var maaskee Polemik mod Zonerne, naar han lærte, at

*) Colleg. Nogle mene dog, at disse og de følgende methodiske Bevisførelser ikke tilhøre Xenophanes, fordi et udbannet Raisonnement ei kan tillægges ham. Hans Navn mangler ogsaa der, hvor de anføres hos Aristoteles (de Xenoph. Zen. Gorg. 3.)

Guddommen er hverken bevæget eller ubevæget. Ikke bevæget, thi kun hvor der er flere Ting, kan Et bevæge sig til det Andet; — ikke ubevæget; thi kun det ikke-Værende bevæger sig ikke til Andet og Andet ikke til det. Det Sidste er dunkelt. At Guddommen ikke er ubevæget, synes at betyde, at den har ikke et uforanderligt Forhold til andre Ting, fordi der ikke ere andre Ting.

Efter Mitters Mening var hans Ord rettet mod Pythagoreerne, naar han lærer, at Gud hverken er begrændset eller ikke-begrændset. Han er ikke-begrændset, da der ingen Fleerhed gives; han er ikke ubegrændset, fordi det er det Ikke-værende, som har ingen Begyndelse, Midte og Ende. Det sidste er et underligt Beviis, og Aristoteles maa vel gjøre den Bemærkning, at det Samme gjerne kunde gjelde om det Værende, fordi det gjeldte om det ikke Værende. Disse to Sætninger forbindes tildeels ved den tredje: Gud er en sig selv begrændsende Kugle. Deraf have Nogle udledet, at Xenophanes lærte, at Guddommen var endelig.

Gud har ingen Dele; thi ellers maatte den ene Deel beherske den anden og beherskes af den. (Dette forudsætter alle Tings Sammenhæng). Deraf udledes, at Gud er sig selv lig, eller Alt er blot Fornuft og Indsigt.

Det Ene, Evige, kalder Xenophanes ikke blot Gud, men ogsaa Verden eller Himlen.

Vi have seet i det Foregaaende, at Xenophanes stræbte at fjerne alle endelige Prædicater fra Guddommens Begreb. Han dadler anthropomorphistiske Forestillinger og bemærker i denne Anledning, at Dren og Loven vilde tillægge Guderne samme Eftikelse, som de selv have, dersom de skulde afbilde Guder; thi Erfarings lærer, at Menneskene afbilde Guder i Liighed med dem selv: Æthioperne afbilde deres Guder sorte og med Braknæser. Men især ivrede han mod de uværdige Forestillinger om Guderne, der udtales hos Digterne, da disse paa en ugudelig Maade tillagde deres Guder Ryggeløshed og menneskelige Laster. I sin Iver herimod lægger han ret sit moralske Sind for Dagen.

„Homer og Hesiodos“, siger han, „fortælle om Guderne, hvad der hos Mennesker er Skam og Skjændsel, at de stjæle og høre, og at En bedrager en Anden.“

Men fra denne sande Erkjendelse adskilte han Erkjendelsen af Phænomenerne (*ταῦτα δεδόξασται μὲν εἰκότα τοῖς ἐτύμοισι*, siger han sandsynligviis i denne Anledning; i det Mindste findes disse Ord senere brugte herom). Herhid maae regnes saadanne Sætninger som den, at alle Ting ere sammensatte af fire Elementer. Dog har han ikke antaget, at Phænomenerne vare uden al Sammenhæng med det Sande [de „lignede“ det nemlig], hvilket fremgaaer af det citerede Vers. Men han kunde ei forbinde de to Erkjendelsesphæner; derfor klager han mismodig over den menneskelige Erkjendelses Ufuldkommenhed, idet Mennesket blot kunde erkjende det Enkelte, fra Guddommen Adskilte, som saaledes ei erkjendes i sin Sandhed. (*Ὅππῃ γὰρ ἐμὸν εἰρύσαιμι νόημα, εἰς ἓν καὶ πᾶν ἀπελύετο*, hvorhen jeg vendte min Tanke, opløstes den i Et og Alt).

Parmenides,

der siges at have nydt Xenophanes's Omgang og Underviisning, var efter Diogenes Laertius's Vidnesbyrd i sin fulde Kraft 504 — 500. Et andet fast Punct har man ogsaa i den platoniske Fortælling, at Sokrates som meget ung holdt en Samtale med Parmenides. Det er vel muligt, ja endog sandsynligt, at den platoniske Dialog, som fører Parmenides's Navn, er en Digtning; men at hiint Møde har fundet Sted, er dog rimeligt, eftersom Platon ogsaa paa andre Steder taler derom. — Parmenides var en rig Mand og en Mand af Indflydelse i sit Fædreland. Han gav Eleaterne Love, der ansaaes for at være saa fortrinlige, at hans Landsmænd i en vis Periode aarlig afslagde Gæd paa, at de vilde overholde dem. — Han blev af Platon og Aristoteles anseet for den meest udmærkede Philosoph af den eleatistiske Skole. Platon omtaler ham med stor Vefresngt (*— δεινὸς καὶ αἰδοῖος*).

Parmenides skrev et philosophisk Digt i episke Vers, hvoraf betydelige Fragmenter ere os efterladte (man kan deraf see, at den i Oldtiden yttrede Mening, at hans Vers vare middelmaadige, var vel grundet). I en pragtfuld allegorisk Indledning fortæller han, hvorledes hans Aand af modige Heste føres til Dikes Bolig og der faaer en Aabenbaring om Tingenes Væsen; Dike anviser ham to forskjellige Tænkningens Veie: den, der fører til den sande philosophiske Erkjendelse, og den, der bevæger sig i de menneftelige Meningers Kreds. Disse to Synsmaader udvikles hver for sig og give os Bidrag til at kjende saavel hans Metaphysik som hans fysikalske Lære; men kun hiin er af Bigrighed i Philosophiens Historie.

Hans Hovedsætning i Metaphysiken er den: „Væren er, og Ikke-Væren er ikke.“ Den Mening, at det Ikke-Værende er, er falsk*); det kan slet ikke gøres til Gjenstand for Tænkning og Tale, da det, man tænker derved, bliver til Noget. — Han gjorde altsaa ikke, saaledes som Xenophanes, Guddommens Begreb til Centrum for sit System, men var kommen til den Indsigt, at man i Philosophien maatte begynde med det meest Abstrakte, Bestemmelsesløse, naar man vil gaae methodisk frem, og derfra skride frem til det mere Indholdsrige, Concrete. Men han blev staaende ved det abstrakte Begreb om Væren, uden at bestemme det synderlig paa anden Bei end Negationens. Han synes dog at have havt Bevidsthed om, at den ene Væren, i hvis Tanke han fordybede sig, var det Samme, som mere udviklet blev til Guddommens Begreb. Det var deels umuligt andet end at han, som i det Mindste levede efter Xenophanes, og ikke kunde være uvidende om hans Lære, maatte indsee det, deels seer man af visse Sætninger hos ham, at det var den høieste Idee, der

*) Det er en Bildfarelse i Meningernes Kreds, at man forvevler Begrebet Væren og ikke-Væren og siger om det Samme snart, at det er, og snart, at det ikke er.

foresvævede ham. Maaſkee han af Forſigtighed vilde affondre Speculationen fra Religionslæren, maaſkee af religiøs Greſrygt. Da han ſlet ikke betjener ſig af Guddommens Navn, have Flere erklæret ham for en Atheiſt. I at anvende dette Navn har man nemlig mere taget Hensyn til Philoſophernes Ord end til deres Tanke; men det er inconſequent at kalde Parmenides en Atheiſt, og at kalde Den Theiſt, ſom, uagtet han bruger Ordet Gud, holder Begrebet i ſamme ubestemte Almindelighed [holder Begrebet ganſke indholdsloſt]: Tanken om den rene Væren er virkelig den ſpeculative Philoſophies Begyndelſe*).

Vi vilde anføre nogle af Parmenides's Sætninger om den rene Væren.

Det Sande er det Værende [det ſande Værende er], det er ikke frembragt og ikke forgængeligt. Det kan ikke være frembragt; thi da ſkulde det være frembragt af det ikke-Værende, ſom er utænkeligt. Der kunde ikke tænkes nogen Nødvendighed (*χρῆος*) ſom kunde bringe det til at være meer til en Tid end til en anden. Det følger ogſaa af dets Begreb, at det er uden Ende: man kan hverken ſige, at det var, eller at det vil blive; men det er nu, Alt paa eengang.

Det er ſig ſelv ligt (*μνονενές*), ikke adſtilleligt, men ſammenhængende. Det kan ikke adſtilles; thi da ſkulde det paa nogle Steder være meer, paa andre mindre [paa nogle Steder være, paa andre ikke.]. Det følger af den Sætning, at det ikke-Værende er ikke, at der ikke kan gives en Fleerhed, da dens Enkeltheder ſkulde være adſkilte ved ikke-Væren, eller ved mindre Væren paa et Sted end paa et andet. Al Determination er ſom Negation udeluſket [Spinoza: *Omnis determinatio est negatio.*]

*) Colleq. Hegel har ogſaa anſeet Begrebet om den rene Væren for det ſande Begyndelſespuuct i ſin ſpeculative Logik og indrømmer, at det er Begrebet om Gud, men allermeest abſtract.

Siden der ingen Tidsforhold ere, gives der ingen Forandring eller Berøgelse. Det Værende er eet, hvilende i sig selv, uforanderligt og ubevægeligt*). Det er altsaa kun for den menneskelige vildfarende Menning, at Noget synes at blive til, forgaae, forandre Sted eller Bestaafenhed, s. Ex. Farve. Alle disse Forestillinger ere kun mulige ved Forestillingen om det Indskrænkende [Negationen som Grændse], som ikke er, da ikke-Væren ikke er.

En af Parmenides's Sætninger om det Værende synes ved første Betragtning underlig. Han siger, „det er ikke ubegrændset (*ἀτελεύτητον* (*ἄπειρον*)), fordi det ikke savner Noget“ [altsaa heller ikke Grændsen], „men det er kun det ikke Værende, der savner Alt.“ — Dette skal vel sige, at det er ikke ubestemt; man tænker sig det ikke rigtigt ved at sætte og ophæve Grændser for det i en ubestemmelig Række. [Her ligger den rigtige Tanke til Grund, at det Evige ei maa tænkes ved Addition, — Hegels: den flette, populære Uendelighed; — det maa tænkes at have Grændsen i sig selv.] — Det indslutter i sig Alt, og har Intet uden for sig; det har ingen Væren og ingen ikke-Væren uden for sig; men det er dog afsluttet i sig selv. Nødvendigheden (*ἀνάγκη, δίκη*) holder det i Grændsens Baand og indslutter det rundt om.

Det Værende er Tanke, thi Tænkningen har naturligvis Realitet; den er ikke ikke-Væren, det forudsætter jo enhver Philosopherende; men det Værende er sig selv liigt. Altsaa er al Værens Fylde Tanke, *τὸ πλεόν ἐς νόημα*. Tænkningen er en Productivitet, og det, der produceres [Tanken], er Væren.

Den anden Synsmaade, som Parmenides udvikler ved Siden af den philosophiske Erkjendelse af den rene Væren, nedlader sig til de menneskelige Meningers Region og antager, at Begreberne Mangfoldighed, Forstjellighed, Forandring have Realitet. Men der erklæres udtrykkelig, at den er fuld af Vildfarelser.

*) Det kunde jo ikke bevæge sig, da det ikke havde noget Tomt at bevæge sig i.

Dog maatte Parmenides ogsaa betragte Tilværelsen fra denne dens tilsyneladende Side, dersom han ikke vilde reent undslaae sig for at sige Noget om Naturens mangfoldige Skikkelser.

Her antager han to Principer, af hvis Blanding Alt fremkommer. Det ene mere positive er Ilden, det Lynde, Varme, Lyse, Bløde, Lette; det andet: Ratten, det Tætte, Kolde, Mørke, Haarde, Tunge. Vi ville ikke følge ham i Detaillert af hans phantastiske Kosmogonie. Han siger i sin halvpoetiske Fremstilling, at flere Arandsø vare ordnede over hinanden, en Arandsø af Ild og en Arandsø af Mørke og en Arandsø, der var en Blanding af begge Principer. Disse Arandsø vare omgivne af et tæt Legeme som af en Muur, og derunder var igjen Ild. I Midten af Arandsøen sad Dike (Naturen), som styrede Alt og bragte de modsatte Kræfter i Tilværelsen, det Mandlige og Qvindelige, til at forene sig, og havde valgt Gros til sin Medhjælper*).

Parmenides kunde neppe troe, at Phænomenernes Verden var uden al Realitet, da hans Naturlære derved maatte tabe sin hele Interesse; skjøndt han, naar han vilde blive sin metaphysiske Synsmaade tro, maatte antage det. Hvorledes han tænkte sig Forholdet imellem det Værende og Skinnets Verden, eller om han havde nogen Bevidsthed derom, vide vi ikke. At han dog havde i det Mindste en dunkel Tanke om den oversandsfelige og sandsfelige Verdens Eenhed, følger af hans egen Lære, at det, vi opfatte som forgaaende og opstaaende, værende og ikke-værende, skiftende Sted og Farve, i sig var usforanderligt og ubevægeligt. Heri laae jo, enten han nu havde tydeliggjort sig det eller ikke, at det dog var det Sande, der laae til Grund for Phænomenerne.

Den herskende Adskillelse af Sandhedens og Skinnets Verden maatte sætte Tilværelsen og Livet i et sørgeligt Lys. Derfor

*) Han tillagde Alt Fornemmelse, men kun af det Gensartede. De to Begreber kunde vel ei fornemme det Varme og Lyset, men det Kolde og Stille.

erklærer Parmenides ogsaa Livet for at være bedrøveligt og siger, det var bedre for Mennesket, at det var blevet liggende begravet i det Enes Skjød.

Zenon

skal have været født ved 496—492 og været i sin Ungdomskraft 460. Han var en indfødt Elea og en elsket Discipel af Parmenides, der tog ham i Sønns Sted. Han skal ogsaa efter Platons Fortælling have gjort en Reise med sin faderlige Ven til Athen. Men han vilde ei vælge denne berømte Stad til sit Opholdssted, hvilket man har udlagt som Stoltthed af ham. De lærerystne Unglinge, der ønskede hans Dmgang, maatte reise til ham i Elea, hvor hans Underviisning ogsaa af hans Landsmænd blev meget skatteret. Man priser ham for sin usædvanlige Charakterfasthed, som han især lagde for Dagen, da han lod sit Liv for en Sammensværgelse mod en Tyran enten i selve Elea eller, efter Andre, paa Sicilien. De nærmere Omstændigheder ved denne Begivenhed fortælles paa flere Maader. (Han skal under Torturen have angivet Tyrannens Benner som sine Medskyldige og tilsidst ham selv — have afbidt sin Tunge og spyttet Tyrannen den i Ansigtet — have lovet at ville hvikke en Hemmelighed til ham, og da bidt ham i Øret eller i Næsen og, saaledes holdt ham fast, til Folket slog Tyrannen ihjel).

Han forfattede flere Skrifter, men det berømteste var en polemisk Afhandling i dialogisk Form om Modsigelserne i Tanken om flere tilværende Ting. Et og Andet i hans Berøiser nærmer sig til den sophistiske Maneer, men desuagtet viser han i det Hele en alvorlig Sandhedssiver. Han optræder som en Værling og Tilhænger af Parmenides og tager dennes Sætninger i Forsvar mod dem, der havde søgt at drive Spot dermed. Han udmærker sig fremfor Parmenides ved sin dialektiske Færdighed (Smidighed). Han nøies ei, som Parmenides, med at paastaae Genhedens Realitet og at negere Endeligheden som stridende mod den.

Imod en saadan Paaastand kunde den modsatte gjøres med samme Ret. Saaledes gjøre dogmatiske Philosopher, som forsvare to modsatte Synsmaader mod hinanden, uden at den ene vil sætte sig ind i den andens Tankegang. Men Zenon indlod sig med Parmenides's Modstandere, gik ud fra Antagelsen af deres Paaastande (spillede Krigen over i Hjendens Land) og viste, hvilke Modsigelser deraf fulgte. Dette var et virkeligt Fremstridt i Philosophien, og Hegel kalder ham derfor Dialektikens Opfinder*).

Han søger især at vise de almindeligste Modsigelser, der ligge i de naturlige Forestillinger om Phænomenernes Verden. [Hans Sætninger dreie sig meest om Rummet's og Tidens Deelbarhed]. Han angriber saaledes den Sætning, at „Alt er i et Rum“; — thi da skulde Rummet jo være i et andet Rum 2c., hvilket er utænkeligt. — Omtrent den samme Tanke forfølges med Hensyn til de flere eksisterende Ting selv, idet han paaastaaer, de maatte baade tænkes i et bestemt Tal og uendelige i Antal. De maatte tænkes i bestemt Tal: thi de maae være saa mange, som de ere; de maatte tænkes i ubestemt Tal: thi mellem dem maa der tænkes Ting, og i de saaledes forestillede Mellemrum igjen Ting 2c.

Ere der flere Ting, maa man ogsaa kunne tænke sig dem baade uendelig store og uendelig smaae. De maae tænkes uendelig store, fordi der i enhver Ting ere adskilte Dele, og det, der er imellem disse adskilte Dele, maa have en vis Størrelse, og hvad der har en vis Størrelse maa, lagt til Andet, forstørre det. Nu ere Delene mellem to Puncter af et Heelt uendelig mange, følgerlig maa det Hele være uendelig stort. — At de ere uendelig smaae, mener Ritter, har han bevist deraf, at Mellemrummene paa samme Maade kunde bevises at være uendelig store, [saa at de, fradragne fra Tingene, gjorde dem uendelig smaae]; eller at de sande Enheder vare Puncter, som, lagte til hinanden, kun

*) Endeel af de Sætninger, som vi have tillagt Xenophanes, tillægger Hegel Zenon.

frembragte det uendelig Lille. — Det Sande heri har vel blot været, at man i Tanken om Flerhed kan gaae ud over enhver Grændse og fortsætte Delingen i det Ubestemte.

Heraf slutter nu Zenon, at der kun er Eet, fordi Flerhed ei er tænkelig uden Modsigelse.

Mæst navnkundige ere Zenons Beviser mod Bevægelsen, hvorved han vil vise, at den er utænkelig. Af disse angives fire.

1. Enhver Bevægelse til et bestemt Punct maa først gienemløbe Halvdelen af Veien, og naar det paa Halvveien liggende Punct betragtes som Maalet, maa igjen Halvdelen af Veien til det tilendebringes, inden det kan naaes o. s. v. — Feilen heri er, at Rummet betragtes som en uendelig Mangfoldighed af Puncter o: ikke-Rum*). Man maa for at tænke sig Rum og Tid hverken udelade Bestemmelsen Continuitet eller Discretion. I Bevægelsen er Modsigelsen af de to Momenter eksisterende.

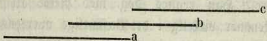
2. Et hurtigt bevæget Legeme (Achilles) kan aldrig naae et langsomt bevæget [en Skildpaddel], der har et lidet Forspring**). Her tænker man sig igjen, at det Bevægede skal bruge en uendelig Mængde Tidsdele og Rumsdele for at gienemløbe et endeligt Rum. Men det Hurtige tilbagelægger i een Tidsdeel baade Forspringet og meer til. Man kan gienemløbe to Rumdele i een Tid, ja endog gjøre to Tidspuncter til eet Tidspunct, tage den vundne Tid fra den foranløbende; thi det stæer i Bevægelsen; den, der bevæger sig, er paa eengang paa to Steder, han er og er ikke paa et vist Punct. Deri bestaaer Bevægelsens Continuitet [Bevægelsen bestaaer netop i, at Continuiteten gjøres saaledes gjeldende, at det ei kommer til Deling i det Uendelige. Man maa da ei fastholde Discretionen eenfaldig].

*) Colleg. Siger man, at Rummet kan deles i det Uendelige, er det blot for Forestillingen, ei i Virkeligheden.

**) Colleg. Medens Achilles naaer Skildpaddens Udgangspunct, rykker denne lidt fremad og faaer derved et nyt Forspring; da gjentager sig det Samme, og saa fremdeles.

3. En flyvende Piiil hviler: er her, her, nu, nu (*ἔν τῷ νῦν κατὰ τὸ ἴσον*). Her antages, at Tiden bestaaer blot af Nu. Det Sande deri er, at Bevægelsen er kun relatiu*).

4. Et Legeme, der har samme Hastighed som et andet, bevæger sig i samme Tid dobbelt saa langt som et andet. Man tænke sig tre lige lange Legemer [a, b, c]. Det ene [a] forstilles hvilende, det andet [b] lægges med sit Endepunct paa det første Middelpunct, og det tredie [c] med sit Endepunct over det



andets Middelpunct. Det andet Legeme bevæger sig i en bestemt Tid — f. Ex. en Time — fra det første Middelpunct til dets Endepunct [a], og det tredie i samme Tid i modsat Retning fra det første Endepunct til dets Middelpunct: da har det tredie Legemes Middelpunct gennemløbet hele Længden af det andets, mens det andet kun har gennemløbet Halvdelen af det første. Her har man adderet de to modsatte Bevægelser og givet den derved fremkomne Afstand til det ene Legeme. (Man kunde simplificere dette paa følgende Maade: Naar jeg gaaer fra Roeskilde Kro til Kjøbenhavn, og Cajus fra samme Kro til Roeskilde, da har jeg efter een Synspunct bevæget mig to Mile, nemlig fra Kroen til Kjøbenhavn; efter en anden: fire, nemlig fra Cajus, som er i Roeskilde, og til Kjøbenhavn).

Dette er egentlig et Sophisma ligesom det tredie Beviis, og

*) Coll. 3. En flyvende Piiil er den ikke nu her? jo. Og er den ikke nu her? jo. Altsaa er den altid nu her, altid paa samme Maade, i samme Forhold i ethvert Nu o: hviler. Feilen er, at nu her passer paa alle mulige Tilfælde. Heri ligger det Dybere til Grund, at det ganske Sandfælsige, der er i et vist Moment, kan ei tænkes og især ikke siges. Man kan sige om enhver Ting: dette her nu, saa at man kommer til at sige noget ganske Uimindeligt istedetfor noget ganske Individuelt. Sproget forvandler det Concrete til noget Uimindeligt, saa at man mener Andet, end hvad man siger.

det Sande, som ligger deri, er [i alt Fald], at Bevægelse er relativ. Ved disse Beviser søgte Zenon at vise, at de almindeligste Bestemmelser ved Phænomenernes Verden vare modsigende, og at denne følgelig ei var det i Sandhed Værende.

Melisfos,

en Samier, udgives ogsaa for en Discipel af Parmenides; men om han har været hans Tilhører eller ikke, lader sig ikke bestemt afgjøre. Han regnes dog med Rette til den eleatiske Skole og stemmer virkelig i det Væsentlige overeens med Parmenides. Melisfos blomstrede imellem 444—440, og var ikke blot Philosoph, men Statsmand og Krigsmand, han skal have overvundet Athenienserne i et Søslog. Platon og Aristoteles synes ei at have sat synderlig Priis paa Melisfos, og den Sidste omtaler paa flere Steder hans Mangel paa Nøiagtighed i Bevisførelser. Han opponerede forresten mod de ioniske Naturphilosofher og søgte saavel at gjendrive den mekaniske Synsmaade, der udsatte Bevægelsens Realitet, som den dynamiske Theorie, der antog en Forandring ved Fortyndelse og Fortættelse, da den eleatiske Skole derimod negtede al Forandring.

Empedokles,

fra Agrigent, født i 70 DL.*) (500—496) og berømt i den 80 DL. (460—456). Han havde stor Indflydelse paa sine Medborgere, hvilket især skjønnes deraf, at han bevægede dem til efter Enehersteren Metons Død at indføre en fri Statsforfatning. Ogsaa tilintetgjorde han flere Borgernes Forsøg paa at tilrive sig Enemagten, og frabad sig Kren, da man vilde gjøre ham selv til Eneherster. At der kunde være Tanke derom, viser, i hvilken Anseelse han stod. Der tillagdes ham endog flere Undergjæringer: Han ansaaes for at have Magt over Vinden og at kunne standse

*) Efter Dodwell var han født i DL. 77 (472). Efter Reinhold og Ritter blomstrede han i den 84 DL. (444—440).

Bestens Odelæggelser. Selv havde han ogsaa høie Meninger om sin Persons Betydning, ja han kalder endog sig selv en udødelig Gud. Han skal have havt Pythagoreere til Lærere og kaldes ogsaa Zenons Meddiscipel, altsaa Parmenides's Discipel. Hans Læres Besskaffenhed gjør begge disse Beretninger sandsynlige. Om hans Død haves en bekjendt fabelagtig Beretning (han styrtede sig i Atna og blev røbet af en Sko, som kastedes op af Bjerget igjen). Efter en mere trolig Fortælling blev han fordiist og begav sig til Peloponnes, hvor han døde. Han skrev tre Bøger om Tingenes Natur i episke Vers. Digtet, der roses af de Gamle og var i grandios Stil, udgjorde 5000 Vers; 400 å 500 ere tilbage.

Vi have alt omtalt, at hans Lære har Lighed med den eleatistiske Philosophie, og det er i Hovedsætningerne at den stemmer aldeles dermed. Tilfældes med alle eleatistiske Philosopher har han den Synsmaade, at der gives to Slags Erkjendelser: den guddommelige Erkjendelse eller den rene fornuftige Erkjendelse af den uforanderlige Genhed, og den menneskelige Erkjendelse af Phænomenernes Verden. Han synes dog meest at have bearbejdet Naturlæren, ligesom Parmenides meest bevægede sig i Metaphysikkens Region. Derfor behandle vi hans Lære meget kortelig, især da hans poetiske Foredrag gjør det vanskeligt at fremstille hans Læresætninger med Bestemthed.

I sin Naturphilosophie fremstiller han Genheden af de modsatte Ting, der vise sig for den vægte Erkjendelse som en Blanding. Han er den Første, der med Bestemthed udsiger, at det, der er blandet i alle Ting, ere de fire Elementer, der bestandig vedblive uforandrede, men i de forskjellige Ting forbindes i forskjellige Forhold. For at tydeliggjøre sig disse Elementers Forhold til hinanden, antager han to ideelle Principer*), to Kræfter, der forene

*) Altsaa antager han 4 reale og 2 ideale Principer; Isden var blandt de reale.

og adskille Tingenes Bestanddele, Kjærlighed og Strid, *φιλία* og *νεῖκος*, en forenende og en adskillende Kraft. Disse to modsatte Bestemmelser gaae dog dialektisk over i hinanden under hans Fremstilling, hvilket Aristoteles med Uret dadler ham for. Den adskillende Kraft forener nemlig Elementerne, ligesom jo ogsaa Foreningen af bestemte Ting er en Adskillelse af andre.

Hans Forestillingsmaade synes vel at have nærmet sig til den mekaniske, men dog ikke saa udtryffelig som Anaxagoras's. For det Første, anseer han Alt i sit Væsen for Et; for det Andet, kan han umulig have tænkt sig den oprindelige Blanding, hvoraf Alt fremgik, som en mekanisk Blanding; thi da vare jo Elementerne adskilte tilstede deri, og de skulde dog fremgaae af Enheden og blive til. Han siger f. Ex. at Vandet ved Fjendskab [Strid] bliver til af Enheden.

Den ideale Side gjør ogsaa, at man ikke kan tænke sig Elementerne aldeles adskilte [da *φιλία* og *νεῖκος* gaae over i hinanden; altsaa og Tingene, hvori de ere]. Noget Ubestemt bliver der rigtignok i hans Synsmaade; han var mere Digter end Philosoph. De to modsatte Tanker: Enhed i Phænomenerne, og deres Mangfoldighed, ere ikke sammenbragte hos ham. Derfor siger Aristoteles med god Grund, at der er Modsigelser i hans System og hans Grundtanker ere ei gennemførte i Detail.

I hans Theorie om Erkjendelsen synes ogsaa at fremstikke en Indsigt i Tingenes fælleds Væsen. Der læres, at kun det Lige kan erkjende det Lige. „Ved Jord erkjendes Jord, ved Vand Vand, ved Luft Luft, ved Ild Ild, Kjærlighed ved Kjærlighed og Had ved Had“ [fordi der i os selv er Jord, erkjende vi Jord o. s. v., hvilket er det Samme som, at den subjective og objective Verden er Et]. Dette fremstilles rigtignok med Hensyn til de reale Principer paa en temmelig cras Maade [*ἀπόρροια*, Smaapartikler, som udstømme fra Tingene, trænge sig ind i Porer, *κοίλα*, hos de erkjendende Væsner]; men med Hensyn til de ideale Momenter kan det dog umulig have været tænkt

saaledes. Hvad er vel sandere, end at Kjærlighed kun er kjendes ved Kjærlighed, Had ved Had?

Til et Exempel paa det Specielle af Empedokles's Naturlære ville vi blot anføre, at han antog, at Hadet og Kjærligheden først frembragte enkelte for sig eksisterende Lemmer, siden Uhyrer, Sammensætninger af Dyr og Mennesker, Mænd og Qvinder; omfæder de naturlige Organismer og disses Forplantning ved Parring.

Men Mangfoldigheden er efter Empedokles kun et Skin; det Sande er Enheden, hvori der er Kjærlighed uden Had; den sande i sig afsluttede Væren er Sphæros (som man ikke uden Grund har kaldt Empedokles's Gud).

Med Pythagoreerne stemmer Empedokles overeens i sine strenge asketiske Forskrifter. Han havde skrevet en Afhandling om de forskjellige Renselsesmidler (*καθαρσμοί*), maaskee en Deel af hans Værk om Tingenes Natur. Dog synes hans praktiske Philosophie ikke at have været mangesidig. I de opbevarede Fragmenter tales blot om Renselser, hvorved Mennesket kunde komme i nærmere Forening med Guddommen, især Renselse fra Hadet og Hengivelse til den saliggjørende Kjærlighed. Ligesom der advares mod Had i Almindelighed, tales især mod Grumhed imod Mennesker og mod Blodsudgydelse. — Empedokles havde i det Hele taget en præstelig Charakter: han skildrer dette Liv som et Affald fra en fuldkomnere Tilværelse, i hvilken Mennesket havde gjort sig skyldig i en Brode og derfor var overgivet til dette Liv, hvori Hadet spiller saa stor en Rolle [er et nødvendigt Element].

Leukippos og Demokritos.

Baade Leukippos's Fødested og hans Levetid ere os ubekjendte. Man veed blot af Aristoteles, at han var en Ben (*ἐραϊστος*) af Demokrit, der ogsaa i sin Lære stemmer aldeles overeens med ham. Derfor har man ogsaa i Almindelighed brugt at afhandle deres System under Et og at betragte deres

Sætninger som begges Fælledegods. Demokrit har [sandsynligviis] udført det af Læreren dannede System med større Bestemthed.

Om Demokritos have vi nogle flere Efterretninger. Han var født i Abdera i den 80 Olymp. (460 f. Chr.). Hans Fader skal have været saa riig, at han beværte de Kærges paa hans Reise til Grækenland. Han brugte sin Formue (100 Talenter) paa Reiser, hvis Omfang ikke med Sikkerhed lader sig bestemme. Selv fortæller han, at han opholdt sig flere Aar i Ægypten, og bruger om sine Reiser de overdrevne Udtryk, at han har bereist næsten alle Lande og hørt de fleste indsigtsfulde Mænd. For at bevise sine Landsmænd, at han ikke letjindigen havde sat sin Formue til*), forelæste han dem et Bærf om Verdensindretningen (*διακοσμος*), og dette fandt i den Grad deres Bisfald, at de skjenkede ham 500 Talenter, opreiste hans Billedstøtte i deres By og, da han døde, begravede ham med stor Høitidelighed. Han var omtrent 100 Aar gammel, da han døde (Diogenes Laertius).

Demokritos synes at have været langt lærdere end nogen af de foregaaende Philosopher, ja at have været en reen Polyhistor, der havde tilegnet sig alle Tidens Videnskaber. Dette kan sees af de mangfoldige Skrifter, der tillægges ham; thi om end Suidas's Paastand er rigtig, at de fleste vare apokryphiske, saa sees dog heraf, hvilket Ny for Værdom han stod i. Man tillægger ham ikke blot Skrifter af metaphysisk Indhold, men Afhandlinger over den praktiske Philosophie, Naturvidenskaben, Medicinen, Mathematik — han selv paaastod, at Ingen overgik ham i Geometrien — Grammatik, Musik, Poesie, Maleri, Taktik. Han anfører ogsaa de berømteste Navne af alle ældre philosophiske Skoler. Hans Lust til at gjøre sig til af sine Kundskaabers Omfang skjønes af de Ord, hvormed han begyndte et af sine Skrifter (sin

*) Hvilket efter deres Love var saa vauerende, at man negtede en saadan Førelser ærlig Begravelse.

μέγας eller μικρός διάκοσμος?). Disse lyde efter Cicero's Oversættelse saaledes: „Hæc loquor de universis.“

I Demokrits System var den mechaniske Forestillingsmaade af Tingene drevet saa vidt, at man ikke kunde blive staaende derved. Hans Philosophie blev som en Følge deraf atomistisk og materialistisk. Vi ville overhovedet i det Følgende se, hvorledes de modsatte philosophiske Synsmaader dreves til en consequent Yderlighed, hvorved deres Genfjendighed ret blev indlysende, saa at intet tænkende Menneske kunde blive staaende derved. — (At Fjærklighed til de mathematiske Studier kunde bringe Demokrit til at blive en Atomistiker, ligger i Sagens Natur; og det Samme er, som Philosophiens Historie viser, hændt med flere).

Det Sande, siger Demokrit, τὸ ὄν (et eleatist Udtryk), er udstrakt i Rummet, af usoranderlig Bestaafenhed. Usoranderligt er det, fordi Intet bliver til af Intet. Det er en oprindelig Mangfoldighed, og da den er i Rummet, maa der være Tomhed mellem dens Genheder; thi var der ikke Tomhed mellem dem, kunde Tilværelsen ikke være mangfoldig, men maatte udgjøre en eneste Masse. At der er Tomhed, beviser ogsaa Demokrit af Bevægelsen, som ikke under anden Betingelse kunde finde Sted.

Det sande Tilværende, det Rumlige, er ikke deelbart i det Uendelige; thi var det deelbart i det Uendelige, da gaves ingen Genhed; gaves der ingen Genhed, saa gaves der heller ingen Fleerhed, men lutter Tomhed. De udelelbare Ting [som man tilsidst maa standse ved] kaldes Atomer. Disse ere usandselige og uendelig*) smaae, fordi man ikke kan eftervise dem i Erfaringen. De to Principer, som Demokrit sætter i Stedet for den ubevægelige Genhed hos Eleaterne, ere altsaa intelligible, blot Tanke-

*) Da Læren om Atomer stilles i Modsetning til Læren om Tingenes uendelige Deelbarhed, kunne Atomerne kun i negentlig Forstand kaldes uendelig smaae. Forfatteren bruger her og i det Følgende oftere Ordet uendelig i denne Mening, omtrent som overvættes o. besl.

gjenstande ($\tau\acute{o} \alpha\tau\omicron\mu\omicron\nu \kappa\alpha\iota \tau\acute{o} \kappa\epsilon\nu\acute{o}\nu$). [Uden at ville det, substituerede han her Tankegjenstande for Erfaringen].

De uendelig smaae rumfyldende Dele ere de sande Ting, hvilket ogsaa bestrækkes ved den Sætning, at kun det Ege kan virke paa det Ege; thi kun det at indtage et Rum er sælleds for alle Ting og er deres oprindelige Natur. Foruden det, at indtage et vist Rum, tillægges ogsaa alle Ting Tyngde, enten fordi den antages at følge med Tanken om det Rumfyldende, eller fordi Tyngden af Atomernes Forening [Complex] ei syntes at kunne forklares paa anden Maade? — Endelig antages ogsaa, at Atomerne ere uendelig mange, da de skulle tjene til at forklare Tilværelsens uendelig mangfoldige Skikkelse. — Disse Atomer i det Tomme ere de sande Enheder i Modsatning til de tilsyneladende, og de ere evige; thi der bliver aldrig Et af To eller To af Et.

Men Demokrit kan ikke blive staaende ved sine to døde Principer. Han maa tage sin Tilflugt til en oprindelig Bevægelse af Atomerne, hvorved Phænomenernes Verden kommer frem; thi alle sandelige Phænomener ere blot ved Atomernes temporære Forbindelse: den tilsyneladende Tilbliven og Forgaaen er ikke andet end Forandring af Atomernes Stilling til hinanden. Den evige Bevægelse er en $\kappa\iota\nu\eta\sigma\iota\varsigma \kappa\alpha\tau\grave{\alpha} \pi\alpha\lambda\mu\acute{o}\nu$, en Kredsbevægelse, hvorved der dannes Conglomerationer af Atomer, som vi kalde Verden, og indenfor disses Kreds opstaae flere forskjellige Slags Bevægelser ved Atomernes Stød mod hinanden. Den evige Bevægelse siges at være nødvendig, og at Andre kalde den tilfældig, strider ikke herimod; thi Nødvendigheden tænkes som grundløs, og en grundløs Nødvendighed er ikke forskjellig fra Tilfældighed.

Da alle Ting bestaae af Atomer, have de egentlig ingen anden Qualitet end den forskjellige Figur, og de andre Qualiteter (Farve, Lyd, Lugt, Smag) ere at reducere til forskjellig Figur, som deres rette Forklaringsgrund. Det, der synes hvidt, er

egentlig det med den glatteſte Overflade, og det Sorte det med den ujævneſte. Men naar Demokrit gaaer ſaavidt, at han tilſkriver Atomerne ſelv forſkjellig Figur og taler om runde, ujævne, hagede Atomer, da ere diſe Antagelſer ei Følger af Tankens Conſequents, men aldeles vilkaarlige Hypotheſer og ſtridende mod Atomernes uendelige Videnhed.

Atomiftiken er en Fornegtelse af alt indre Liv i Tingen og leder derfor følgerigtigen til Materialiſme, Fornegtelse af alle det aandelige Livs Phænomenener. Her viſer Systemet ſig ſaa ſtridende mod Erfaringen og ſaa utilſtræffeligt til at forklare det Givne, at det gjendriver ſig ſelv.

Sjælen, hvilken Demokrit tænker ſig ſom det Bevægende i alle organiſke Væsner, antages for et finere Legeme inden i det grovere, udvortes, og ſom beſtaaende af kugelrunde og ſølgelig høiſt bevægelige Atomer. Erkjendelsen af Tingene kommer iſtand derved, at ſmaa Afbilleder (*εἰδωλα*) løſe ſig fra Tingene og gaae ind i Sjælens Porer. Han kan altsaa ligesaa lidet ſom andre Materialiſter forklare Selvbevidſthedens og Forſtandens Virkſomhed.

Det ligger i hans Systems Natur, at al ſand videnſkabelig Erkjendelse ophæves derved; thi ei at tale om, at det aandelige Liv og ſaadanne Ideer, ſom Gud og Verden, ignoreres, bliver al ſand Erkjendelse reduceret til det Par Beſtemmelſer, ſom udſiges om Atomerne. Vel adſkiller Demokrit den ſande Forſtands-Erkjendelse fra den dunkle, ſandſelige; men den ſande er kun den, at der gives Atomer, ſom ere uendelig ſmaa og uendelig mange, og ſom bevæge ſig i det Tomme; og derved ere den menneſkelige Erkjendelses høieſte Grunde angivne og kunne ei nærmere beſtemmes.

Naar Demokrit taler om Guddommen, da vedkommer Tanken om den — enten han havde den virkelig ſelv eller ikke — ſlet ikke hans Philoſophie, da den ligger udenfor Conſequentsen af hans System. Ved hans praktiſke Philoſophie fornegtedes

ogsaa de høieste Ideer i Grækernes Følskeliv, da han i Stedet for Fædrelandskjærlighed anbefalede Cosmopolitismus og indprentede den Sætning, at Mennesket ei var Borger af denne eller hiin Stat, men af hele Verden. Ogsaa fornegtede han Familielivets høiere ethiske Betydning, da Agtelse derfor ei kunde bestaae med hans praktiske Principer. Han ansaae nemlig Fornøielse (*τέλειος*) for at være det høieste Gode. Den satte han vel ei i grovere Rydelse; tværtimod ivrede han derimod og anbefalede roligere og ædlere Fornøielser, især Erkjendelsens. Men han advarede mod alle heftige Begjeringer, som Noget, der forstyrrede Livets Fred og Ro, og regnede dertil Kjærlighed, som en stærk Lidenkab. Ligeledes lærte han, at Familielivet medførte saamange Besværligheder, at den Vise burde vogte sig vel for at paadrage sig dem. Han drev Iveren for Ro saavidt, at han endogsaa anbefalede Maadehold i Sandhedskjærlighed*), for at Livet kunde blive gandske uforstyrret og fredeligt. Saaledes fornegtede Demokrit de høieste theoretiske og praktiske Ideer, der saa kraftigt bevægede det græske Følskeliv. For denne hans Forsknings uphilosophiske eller rettere antiphilosophiske Retnings Skyld regner H. Ritter ham ogsaa til Sophisterne, hvis Periode vi nu gaae over til. Dog er det Begreb om Sophistik, som skulde indbefatte Atomistiken med, ikke det classiske Begreb derom.

Sophisterne.

De forskjellige philosophiske Skoler, der opstode blandt Grækerne, uddannede sig først uden nogen betydelig Berelwiring med hinanden, men fandt siden et Foreningspunct i Athen, hvor deres Disciple ikke længe kunde vedblive at ignorere hinandens forskjellige Maader at philosophere paa. De flere forskellige Verdensbetragt-

*) J. Colleg. staaer: „Han advarede mod Iver i Studeringer.“ See Stob. Ecl. II. p. 12: *μη πάντα ἐνίστασθαι ποθύμεο, μη πάντων ἀμαθὴς γένῃ.* J. E. D.

ninger, som herved kom til at krydse hinanden, havde den underlige Forhold sædvanlige Birkning, at man for en Tid kom til at tvivle om Fornuftens Gyde til at erkjende den objective Sandhed. Dette viste sig især i Sophisternes Skole, som drev Bevidstheden om Erkjendelsens Subjectivitet til en høi Grad af Yderlighed. Navnet Sophist, som saavel i Oldtiden som i vor Tid saa tidt har været brugt som et Skjeldsord, havde oprindelig en ikke noget Odiøst ved sig. Det deriveres af *sophizō*, at gjøre viis. Herodot kalder Solon en Sophist. — Senere blev Navnet Sophister givet til et Slags omreisende Ungdomslærere, der erhvervede sig Rigdomme ved rige Unglingers Underviisning. Hippias tog 100 Miner for at tilstede fri Adgang til hans Dm-gang (*symposia*). De gave sig for en stor Deel af med at undervise i forskjellige positive Videnskaber, f. Ex. i Musik, Astro-nomie, Fortolkning af Poeter, Mathematik, Politik o. s. v., og flere af dem besad mangfoldige Kundskaber og fortjente fuldkom-men Ravn af Polyhistorer (Hippias forstod endogsaa saa mange Haandværker, at han havde forfærdiget Alt, hvad han havde paa). Men især gave de Underviisning i Beltalenhed og i den Kunst med Færdighed at kunne raisonnere for og imod enhver Ting. Antiphon nævnes som den Første, der optraadte som Lærer i Talekunsten. Den Theorie af Talekunsten eller den Rhetorik, som de foretog, var ikke nogen videnskabelig Disciplin, men en Sam-ling af Regler, hvori de meddeelte flere Kunstgreb, som de selv betjente sig af. Deres Beltalenhed var heller ikke den sande, som har til sin Hovedforudsætning, at den Talende føler en indre Trang til at gjøre en eller anden Sandhed gjeldende. Her var Formen gjort til Hovedsagen, og Indholdet var ligegyldigt. Blandt Leontineren Gorgias's Kunststykker var f. Ex. en Forsvarstale for Palamedes og en Lovtale over den skønne Helene. De satte den største Kunst i gandske udvortes Ting, f. Ex. i den Færdighed at vælge og sammensøie Ordene saaledes, at deres Klang kunde fildre Dret, og i en Mangfoldighed af rhetoriske Figurer, Billeder

og Antitheser. Men den Færdighed at fængsle Tilhørerne paa en behagelig Maade var kun af Bigtighed for den unge fremadstræbende Græker, naar han tillige var istand til at overbevise, og idet Sophisterne ogsaa skulde lede deres Lærlinge til denne Færdighed, var det at de kom i Collision med Philosophien.

Naar Mennesker, der ikke selv besidde philosophisk Genie, blive bekendte med eet, consequent gennemført System, overrælder dette dem let saaledes ved sin overlegne Kraft, at de uden at foruroliges af Tvivl hengive sig til Overbeviisning om Systemets Useilbarhed. Men naar de lære flere aldeles modsatte Systemer at kjende, maae de enten besidde saadan Aandsoverlegenhed, at de kunne forsones dem i et fleersidigt System, eller de ere udsatte for at blive staaende ved et Standpunct af Uvisshed og philosophisk Raadvildhed. Dette Standpunct, hvor al philosophisk Tænkning synes at være blot problematisk, havde Sophisterne en særegen Interesse af at holde sig paa, da det passede godt for deres Virksomhed.

De lærte Ungdommen at overbevise andre Mennesker ved deres Taler, og denne Færdighed fik naturligvis en desto større Virkefærd, jo mindre Fornuften syntes istand til at erkjende det i og for sig Sande. De udgave sig ogsaa udtryffeligt for at kunne bevise enhver Sætning, at kunne lede Andre til hvilken Antagelse de lystede (*τὸν ἥτινα λόγον ποιεῖν*). Efter denne Synsmaade af Tænkningens Magt kunde den egentlige Speculation kun have liden Interesse, og Discussioner over dens Gjenstande brugtes derfor kun som en Veilighed til at glimre med den Evne, at kunne forsvare og bestride enhver given philosophisk Sætning.

Men den Kunst at lede Andre ved sin Tale var af største Bigtighed i det praktiske Liv. Den Udsigt, at kunne dreie Mængden efter sin Villie hid og did ved sin Tales Kraft, var høist tillokkende for de unge rige Atheniensere, som ønskede at gjøre sig gjeldende i politiske Veraadslagninger, og det var især denne Ud-

figt, som bragte dem til at søge Sophisternes Skole. [Protogoras paastod, at han kunde lære Folk at herske over Andre med disses gode Billie]. Ogsaa i Retsfager kunde den sophistiske Smidighed være særdeles gavnlig, og den betragtedes ogsaa her som et hensigtsmæssigt Middel for En til at lede Dommerne efter sit Ønske. Sophisterne meddeelte nemlig deres Disciple en heel Deel Bendinger, *loci communes* og blendende Kunstgreb, som vare af den Art, at man ofte havde Leilighed til at anvende dem.

Den Kunst, at gjøre Noget i praktisk Henseende antageligt for Andre, bestaaer egentlig deri, at udhæve en eller anden Side ved det, som maa finde deres Bifald. Enhver Handling foretages og billiges af en eller anden Grund, som Individet udhæver som den for Diebliffet gjeldende. Saadanne Grunde hentes altid imellem de forskjellige naturlige, praktiske Formaal, som høre til den menneskelige Lyksalighed. Idet en bestemt Bevæggrund bliver gjeldende, tilfidesættes for Diebliffet de Grunde, som kunde tale for en modsat Handlemaade. Den Mulighed, som altid finder Sted, at udhæve forskjellige Sider af en Handling, giver Anledning til det, man i Moralen kalder *Pligtcollision*. Skal man nu forlede Andre ved sit *Raisonnement*, saaledes at de antage Ens praktiske Synsmaade, maa man naturligviis bringe dem den af deres praktiske Maximer i levende Grindring, som man vil skal følges, og fordunkle Bevidstheden om den modsatte Maxime, som, naar de ved uhildet Tænkning overveiede Sagen, vilde blive den seirende hos dem. Vil man have en Forbryder straffet, kan man f. Ex. sætte Dommerens Retsfærdighedsfølelse i Bevægelse, og vil man have ham fritjendt, kan man søge at vække hans Medlidenhed.

At sophistisk Færdighed i at forsvare modsatte Sætninger kunde uddanne sig, da de forskjellige philosophiske Systemer begyndte at komme i Collision med hinanden, var høist naturligt. Ogsaa kunde vel flere Tidens Tegn have de samme Virkninger. Da de forskjellige Stater efter Perserkrigen kom i flere Berøringer med hinanden og sammenlignede deres forskjellige politiske Grund-

sætninger, kunde ingen Statsforfatning saa umiddelbart gjælde som den eneste fornuftige, som den ellers paa Grund af Uvidenhed og gammel Vane kunde gjøre. De forskjellige Lovsystemer, som vare uadskillelig forbundne med de forskjellige Statsforfatninger, betog og saa Retssprinciperne den umiddelbare Gyldighed, de før havde havt i Folkelivet. Aristoteles bemærker udtrykkelig, at de mange Revolutioner, der foregik i de græske Stater, især i Storgrækenland, frembragte en Usikkerhed i Eiendom, der gav Betsalenhed for Domstolene en usædvanlig Vigtighed. Sophisternes bekjendte Sætning, at Intet er rigtigt og godt af Naturen, men kun isølge Bedtægt, kunde naturligen udfiges under saadanne Forhold, og deres egen Virksomhed blev sat paa et høit Trin, naar de kunde udbrede den.

See vi hen til den indre, dybere Grund til den Forvirring og Oplosning af de høieste Ideers Virksomhed, som Sophisterne tilveiebragte, da maae vi erkjende denne Oplosningsperiode for et nødvendigt Gjennemgangspunct i Menneskehedens Udvikling. De sædelige Ideer, som hidtil havde haft umiddelbar Gyldighed, kunde ikke vedblive at hyldes paa denne ubevidste Maade. Det græske Folk maatte træde ud af denne nationale Uskyldighedstilstand, i hvilken dets Religion og dets ethiske Principer havde gjeldet uden at være retsfærdiggjorte ved videnskabelig Tænkning. Det Spørgsmaal: hvorfor? trængte frem paa alle Kanter, og derved maatte mange gamle Bedtægter nødvendigviis blive Gjenstand for Tvivl og Discussion. Det myndige Folk vilde kun efter egen Overbeviisning antage alt Det for helligt, som det i sin folkelige Barndom havde antaget uden bevidst Grund. [Saaledes begyndte, som Hegel bemærker, Subjectiviteten at gjøre sig gjeldende, hvis Begyndelse absolut er Tvivl]. — Efter disse almindelige Betragtninger over Sophisternes Natur og Væsen ville vi henvende Opmærksomheden paa et Par af de berømteste Sophister.

Protagoras

fra Abdera blomstrede ved den 84 DL (444—441 f. Chr.). Han var en omreisende Lærer, som forelæste sine Skrifter for Folk og gav Underviisning i Talekunsten, hvorved han samlede sig store Rigdomme. Han skal have været den Første, der gav sig selv Titelen Sophist. Han opholdt sig nogen Tid paa Sicilien og lang Tid i Athen, hvor han bibragte Perikles Smag for sine Undersøgelser. (De skulde, efter Plutarchs Beretning, i en heel Dag have disputeret om, hvorvidt Kastespydet eller den, der kastede det, eller den, der foranstaltede Beddestriden, var Skyld i et Menneskes Død, der omkom ved en Beddeskydning). Han blev ligesom Anaxagoras sat under Tiltale for ugudelig Lærdom og forviist fra Athen, fordi han havde udgivet et Skrift, der begyndte med de Ord: „Om Guderne veed jeg ikke at erkjende, om de ere, eller om de ikke ere. Hvad der lægger Hindring i Veien for denne Erkjendelse, er deels Sagens Uthdelighed, deels Menneskelivets Korthed.“ Hans Bog blev offentlig brændt. Han druknede paa sin Overreise til Sicilien (70 eller 90 Aar gammel).

Denne Sophist udgav sig udtrykkelig for at kunne gjøre den svagere Sag til den stærkere, og at meddele Andre den samme Kunst. Han var Forfatter af flere Skrifter, blandt andre af et om det Værende, som var rettet mod den eleatistiske Lære, at det Værende var Gæt. Hans Lære var aldeles antiphilosophisk, da han antog Sandsningen for at være den eneste Erkjendelseskilde. Men heraf fulgte da ogsaa den Synsmaade hos ham, at der ikke gives noget objectiv Sandt. Han havde opfattet den heraklitiske Lære, at Alt er i et uophørligt Flud, og antog, at slet intet Værende laae til Grund for de uafbrudte Successioner af Phænomenerne. Hans Hovedsætning var den, at „Mennesket er alle Tings Maal, haade de værendes, at de ere, og de ikke-værendes,

at de ikke ere*).“ Dermed vilde han udtrykke, at Tingene ikke have nogen anden Realitet end den, hvormed de vise sig for den menneskelige Bevidsthed. Intet er i sig, men Phænomenerne fremstille sig i Sandningen og ere Intet Andet end denne momentane Tilsynsladelse. Enhver Antagelse er derfor rigtig, fordi Tingene ikke have anden Realitet end deres Forhold til den Tænkende. Alt, hvad Enhver antager, er selvfølgelig sandt; thi Sandheden er blot subjectiv: Enhver opfatter Tingene paa sin Maade, og de ere saaledes for ham, som han opfatter dem; men for Andre saaledes, som disse opfatte dem. Men de have ingen Væren uden for et eller andet forestillende Individ. Alt eksisterer i Relationer og er Intet udenfor disse Relationer; derfor kan det Modfatte prædiceres om de samme Ting og med fuld Sandhed. Som Exempel paa Tingenes blot relative Sandhed anføres, at den samme Vind er for En kold, for en Anden ikke kold; seer Læringer ere ved Siden af fire flere, men ved Siden af tolv færre. — Saaledes betragter han den sandfælsige Tilsynsladelse som det Sande og fornægter alle høiere Begrebers Realitet, forbigaaer gandske Tanken om det Evige, i al Verel Bestaaende. Den Tilid til den rene Tænkings Realitet, som ældre Philosopher, s. Gr. Eleaterne, havde havt, var hos ham saa aldeles forsvunden, at han gjendrev deres Sætninger ved at beraabe sig paa den sandfælsige Erfaring.

Protagoras negtede enhver almengyldig Erkjendelse, selv den mathematiske, fordi der i Erfaringsverdenen ikke gives saadanne Gjenstande, som den forudsætter. Han hørte heller ikke til de

*) Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστὶν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἐστὶν. Diog. Laert. IX, 51.

Denne Sætning kunde modtage den dybere Forklaring, at Tingene vise sig i deres Sandhed for Mennesket som Fornuftvæsen; men her menes kun, at de vise sig i deres Sandhed for Mennesket som sandfælsigt Væsen og i deres Værd for Mennesket som Individ.

lærde Sophister; tvertimod lovede han, at han vilde befrie sine Tilhørere fra unyttig Værdom og i dets Sted lære dem en Borgers og en Statsmands Dyd. Dette klang vistnok meget smukt, men Sandhedslærer kunde denne Sophist dog ikke udgive sig for at være, da enhver Antagelse efter hans Paastand var lige rigtig. Derfor sagde han ogsaa, at han blot kunde bibringe Andre gode og nyttige Meninger, men da det Gode efter hans Lære ikke var Andet end det for Fornemmelsen Behagelige, var dette kun en tom Talemaade, og det Godes Idee var egentlig fornegtet af Protagoras. I Platons Theætet [der dog maa bruges med Forsigtighed] skildres Protagoras's Tænkemaade.

Gorgias

fra Leontini, en Discipel af Empedokles, blomstrede i den 88 Olympiades 2det Aar (427 f. Chr.) og opnaaede en Alder af 100 Aar. Han blev i det Aar, som her er nævnt, af sine Medborgere stiftet som Gesandt til Athen for at begjære denne Byes Hjælp mod Syracusanerne. Her gjorde han stor Opfigt ved sine med usædvanlig Kunst udarbejdede Taler (*εὐροαι, λαυπάδες*). Der blev decreteret ham en Støtte i Apolls Tempel af den hele Forsamling ved de pythiske Lege). — Da han med heldigt Udfald havde røgtet sit Grinde i Athen, drog han omkring til flere græske Lande, især i Thessalien, i hvilket sidste Land han først vakte Sandsen for Videnskabelighed. Han fortjente mangfoldige Penge saavel ved sine Declamationer som ved den Undervisning, han gav i Kunsten at overbevise og gjendrive og give Talen udsøgte Prydelser. Han tog 100 Miner af Enhver, der ønskede Afgang til hans Underviisning. Han meddeelte sine Tilhørere en Hob Kunstgreb, brugelige Sophismer, Formler og Bendinger. Det var dog kun for en Tid man fandt Smag i hans Tales beregnede Klang og uægte Glitterstads. Siden kom man til saa fuld Erkjendelse af det Smagløse i saadan Beltalenhed,

at man brugte Ordene *γοργιάζειν* og *γοργία ἔηματα* som spottende Udtryk.

Han gav sig ikke ud for at kunne føre sine Lærlinge til Sandheds Erkjendelse: tvertimod lærte han, at Intet var sandt. Denne Sætning synes at være modsat Protagoras's, at Alt var sandt, men løber dog i Betydningen ud paa det Samme. Han spottede ogsaa over dem, der udgave sig for Dyds lærere; men satte sin Underviisnings Værd deri, at den skulde lære Folk at bringe Andre til at rette sig frivilligen efter deres Villie: uden Tvang, med egen gode Villie skulde de lade sig beherske af den, der havde lært paa hans Vilis at overbevise og overtale dem.

Gorgias efterlod sig flere Skrifter: en Rhetorik, nogle Taler — nogle omtvistede have endnu —, et Værk over Tingenes Natur.

Gorgias gik ikke, saaledes som Protagoras, ud fra bekjendte Erfaringsætninger for at gjøre sin Skepticisme gjeldende, men underkastede de almindeligste Kategorier, de rene Begreber om Væren og ikke Væren, en Kritik. De metaphysiske Beviser, ved hvilke han forsvarede sin Skepticisme, findes anførte i Aristoteles's Bog om Xenophanes, Zenon og Gorgias, af hvilken vi dog kun have Fragmenter tilbage. — Vi see, at Gorgias meest gik ud fra den eleatiske Philosophie, med hvis Opfindere Aristoteles sammenstiller ham, ligesom Protagoras fra den heraklitiske.

Han deelte sin Undersøgelse i tre Hovedstykker. Først beviser han, at Intet var, dernæst, at man Intet kunde erkjende, endelig, at, om man ogsaa kunde erkjende Noget, saa kunde det dog ikke meddeles til Andre:

A. Hvis Noget er, maa det enten være det Værende eller det ikke-Værende, eller det Værende og det ikke-Værende.

1) „Det ikke-Værende er ikke; thi hvis det var, var et Værende og ikke-Værende paa eengang. Forsaaavidt det da tænkes som ikke-Værende, er det ikke; men forsaavidt det, som tænkes, skulde være, var det baade Værende og ikke-Værende.“

[Dette Beviis bestaaer blot i, at der postuleres en absolut Forskjel imellem Væren og ikke-Væren].

Det Samme bevises ogsaa saaledes: „Naar ikke Væren er, saa er Væren ikke, thi de ere hinanden modsatte. Naar nu Prædicatet Væren tilkommer ikke-Væren, og Væren er ikke, saa tilkommer ogsaa Prædicatet: ikke at være, det ikke-Værende.“ (Omtrænt efter Hegels Oversættelse. — Forresten sees det let, at man ved at fortsætte den sidste Tankegang igjen kan komme tilbage til Sætningen: ikke Væren er; thi, det ikke-Værende er, var Forudsætningen, under hvilken det ikke-var. Der laae altsaa egentlig til Grund, at Væren og ikke-Væren ei ere modsatte. — Her forudsættes, at de ere modsatte). — De to ovenansførte Beviser tilhøre efter Aristoteles's Bidnesbyrd Gorgias selv.

2) For at bevise, at det Værende er ikke, sammensætter han Beviisgrunde, hentede fra Melissos og Zenon. Han slutter saaledes: a) Hvis det Værende er, da maa det være enten uden Begyndelse eller have begyndt. Det kan ikke tænkes uden Begyndelse, da bliver det uendeligt (og altsaa aldeles ubestemt og bestemmelsesløst). Man kan (saaledes) ikke tænke sig det Uendelige paa noget Sted; thi da vilde det være i Andet og have Andet udenfor sig (*Progressus in infinitum*. — Naar han taler om Sted, falder han ind i en anden Sphære). — Det kan heller ikke have Begyndelse, thi da maatte det være opstaaet af Væren eller af ikke-Væren: det Første kan ikke tænkes, thi Væren er*); det Andet ikke, fordi, hvad ikke er, ikke kan frembringe Noget.

b) Det Værende kan hverken være Et eller Flere. Var det Et, maatte det have Continuitet, Størrelse, og altsaa bestaae af Dele. Var det Flere, da maatte det være flere Eter, men naar det ikke kan være Et, kan det heller ikke være flere Eter. [Men i Begrebet Continuitet ere Eenhed og Flerhed uadskillelig forbundne Momenter].

*) „Thi saa er det allerede.“ Hegel.

3) Ligesaa lidet kan baade Bæren og ikke-Bæren være; thi, er saavel det Ene som det Andet, da ere de det Samme, eller de ere Bæren. Ere de Et, da ere de ikke forskjellige, og jeg kan ikke sige, at begge ere, thi naar jeg siger, begge ere, saa sætter jeg dem som forskjellige. [Her er bestandig den Forudsætning, at disse to Kategorier, Bæren og ikke-Bæren, ere absolut adskilte, da dog den endelige Tilværelse er en Forbindelse af begge, en bestandig Vorden].

B. Om Noget er, kan det ikke erkjendes. Her postulerer han Modsatningen mellem Forestillingen og Tingen og tager intet Hensyn til deres Enhed. Dersom det Forestillede er det Samme som det, der er, da maa et Phantasiefoster, en flyvende Hest, en paa Havet kjørende Bogn være, fordi det forestilles. — Saaledes gjør han Forestillingens Subjectivitet gjeldende, fremfører en subjectiv Idealismus, som bestaaer i den Tanke, at jeg ikke kan gaae ud af min Forestillingskreds om Tingen. Han gjør forresten ikke engang Forskel mellem Forestilling, der er forbundet med Overbeviisning om Realitet, og Phantasie med Bevidsthed om Vilkaarlighed. Men han har Ret i, at den sandkelige Forestilling ei er Erkjendelse af det Sande. Man kan derfor heller ikke acquiescere ved den sandkelige Forestilling.

C. Om det Bærende end var Gjenstand for Erkjendelse, kunde det dog ei fremstilles. Det, der forestilles, er hørbart, synligt &c.; men det, der siges, er kun hørbart; altsaa kan det, der forestilles, ikke ud siges. Beviset er just ikke gandske tilfredsstillende, men Sagen forholder sig rigtig: Det, der forestilles (sandseligen), kan ikke fremstilles i Ord. [I den sandkelige Erkjendelse er der noget Individuelt, som aldrig kan udtømmes ved Sproget]. Man opfatter det kun som almindeligt, og man kan kun fremstille noget Almindeligt i Stedet for det. Men det Sande, Tænkte kan nok ud siges.

Naar Hegel tillægger Protagoras og endnu mere Gorgias en dyb Philosophie, da er dette uden tilstrækkelig Grund; thi de brugte deres saa metaphysiske Sætninger blot til at afvise al Philosophie, og det Philosophiske og Sande i disse Sætninger havde de faaet omtrent i samme Form fra Eleaterne. Deres idelige Forudsætning af Erfaringen som sand Erkjendelseskilde var i Sammenligning med Eleaternes rene aprioriske Methode intet Fremskridt.

Senere Sophister forvandlede Tænkningen til en reen Leg, Især synes Guthydemos og hans Broder Dionysodoros at have drevet denne Maade at raisonnerer paa saaledes, at den ikke alene ikke førte til Sandhedserkjendelse, men ei engang kunde blende den, der besad blot liden Forstand. At han skal have gaaet saavidt med sine Sophismer, som Platon i sin Guthydem lader ham gjøre, synes dog fast utroligt. Der beviser han f. Ex. at Ingen kan lære Noget: ikke den Vise, thi han veed det; og ikke Daaren, thi han kan Intet lære. — Fremdeles: Du har en Hund, som er Fader til Hvalpe. Den er Fader, og den er din. Altsaa er den din Fader, og du følgerlig Broder til Hundehvalpe.

Anden Periode.

Indledning.

Vi begynde nu paa den Periode, i hvilken den græske Philosophie erholdt sin fuldkomneste Udvikling. Den blomstrede i Særdeleshed i Kunsternes og Videnskabernes Hovedsæde, Athen. Her dannede sig efter den peloponnesiske Krig Skoler om flere berømte Philosopher, i hvilke alle Philosophiens Hovedgrene bleve udviklede i deres systematiske Sammenhæng. Den Gensidighed, som havde viist sig i de ældre græske Skoler, der blot havde be-

arbejdet en enkelt Side af Philosophiens System, blev her overvunden, idet Philosopherne her gik ud fra Kundskab om, hvad deres Forgængere have tænkt og lært. Man har undertiden kaldt den blomstrende græske Philosophie den attiske Philosophie, men denne Benævnelse mistydes aldeles, dersom man antager, at den skulde have en eiendommelig Væsenhed, der havde sin Grund i den attiske Stammes særegne Charakter. Den var et Product af alle græske Folkstammers forenede Bestræbelser, idet saavel Lærere som lærelystne Ynglinge fra alle Kanter af Grækenland strømmede til de Philosoph-Skoler, der blomstrede i Athen.

At Byen Athen blev Middelpunctet for den græske Philosophie, havde vel sin første Grund i den attiske Folkstammes heldige Naturanlæg og Sands for Videnskabelighed, saavelsom i den Rigdom og Glæde, de mange Kunstværker og Skuespil, der gjorde Athen til et tillokkende Opholdssted for Udlændinge. Men ogsaa længe efter at Attica var sunket fra sin politiske Høide, vedblev dets Hovedstad at være et Foreningspunct for dem, der ønskede at undervise og undervises, da det nu engang var blevet Skik og gammel Vane at betragte Athen som Videnskabernes Hjem.

Istedetfor Udtrykket den attiske Philosophie have Andre foretrukket Benævnelsen den sokratiske Philosophie, fordi næsten alle Skoler benævnte sig selv efter Sokrates, og det ikke uden Grund, da denne Mand saavel ved sin philosophiske Virksomhed, som ved sin overordentlige Personlighed og sin tragiske Skæbne havde en saa gennemgribende Virkning paa sin Samtid og med Rette bliver betragtet som Repræsentant for en ny Aandsretning hos det atheniensiske Folk.

Man har undertiden villet betragte den sokratiske Philosophie som praktisk Philosophie, men naagtet Sokrates selv og flere af hans Disciple, s. Gr. Antisthenes og Aristippos, meest bearbejdede Ethiken, en Side af Philosophien, der før Sokrates's Tid mindst havde været udviklet, blev dog Naturphilosophien og Dialektiken

med ligesaa megen Iver dyrket i de sokratiske Skoler, saa at man med større Ret har betragtet netop denne Alsidighed som den atistiske eller universelle græske Philosophies Charakter.

Den Periode, hvis Behandling vi nu begynde paa, strækker sig fra Sokrates's Fremtræden til den græske Philosophies Førfald. Det philosophiske Livs Ophør hos det græske Folk betegnes ved to Symptomer, Ekfekticismen og den uvidenskabelige Skepticisme. Den flette Ekfekticisme indtræder nemlig, naar de philosophiske Systemer betragtes blot som Gjenstande for Lærdom og opfattes blot paa en udvortes Maade, uden at sætte den aandelige Productivitet i Bevægelse hos dem, der opfatte dem. Selvvirksomheden viser sig altsaa blot i at vælge de enkelte Sætninger, der meest tiltale den, der bliver bekendt med Philosophernes Lærdomme, uden at han er istand til at udarbejde sig en organisk sammenhængende Tankefreds. I en saadan philosophisk Ekfekticisme finder da et Slags Selvbedrag Sted, idet overleverede Kundskaber betragtes som Philosophie, istedetfor at disse Kundskaber blot skulde tjene til at vække den selvstændige Philosopheren, hvis Frugt er, at Erkjendelsen stedse reproducerer sig i nye Former, der passe sig til de forskjellige Tidsaldres og Individualiteters eiendommelige Aandstrang. Den flette Skepticisme er nær beslægtet med Ekfekticismen og kun deri forskjellig fra den, at den udspringer af Bevidsthed om, at den philosophiske Tradition har tabt sin Interesse; thi deraf udspringer Tvivl om Realiteten af det Studium, hvis Betydning ikke mere fattes og medfører Overbeviisning. Den flette Skepticisme ytrer sig i Mistvivl om Fornuftens Kraft til at erkjende den evige Sandhed, og er høist forskjellig fra den ægte philosophiske Skepticisme, der dels vender sig mod et indskrænket System, dels mod den almindelige Mennekesforstands dogmatiske Forudsætninger. — Den ligner Ekfekticismen deri, at den opfatter de overleverede Systemer paa en udvortes Maade, men er deri forskjellig fra den, at den bestrider deres Gyldighed, men fra et underordnet, uphilosophisk Standpunct. Den græske

Aands Almagt og Hendsøen viser sig i Særdeleshed deri, at en fremmed Aand overvælter dens Liv, og at den orientalske Aandsretning yttre en mærkelig Indflydelse paa dens Producter. Disse Phænomener vise sig tydeligt i det sidste Aarhundrede før Christi Fødsel.

Sokrates.

Den Skik at foredrage en Philosophs Liv og Levnet, før man udvikler hans Lære, har mere Betydning ved Sokrates end ved nogen anden Philosoph; thi det er ikke muligt at adskille hans philosophiske Virksomhed fra hans Liv og Levnet, eller at gjøre dette forstaaeligt uden hiint. Han var en Søn af Billedhuggeren Sophroniskos og Jordemoderen Phænarete og blev født i den 77. Ol. 4de Aar eller 469 f. Chr. Af sin Fader blev han underviist i dennes Kunst og skal deri have bragt det meget vidt; i det Mindste viste man endnu lang Tid efter hans Død en Gruppe beklædte Gratier paa Akropolis, som udgaves for at være hans Arbejde. Desuagtet gjorde hans naturlige Kald, at han ikke kunde finde nogen Tilfredsstillelse i denne Haandtering. Derfor lagde han den sandsynligviis for det Meste tilside for at tilfredsstille sin Videlyst. Hertil satte han istand ved sin Rejsomhed og en liden Formue, som hans Fader efterlod ham. Han gav sig nu til at læse alle de videnskabelige Skrifter, som han kunde overkomme, og søgte Underviisning hos flere atheniensiske Lærere, hvortil han skal have erholdt Understøttelse af den rige Atheniensjer Kriton. Hans Dannelseshistorie er os dog ikke synderlig bekjendt. Han skal have hørt Naturphilosophen Anaxagoras, og det Sted i Phædon, hvor der fortælles, at han begjerligen havde kastet sig over dennes Skrifter, kan ikke bruges til at gjendrive dette Sagn (som Ritter vil). Mindre sandsynligt er det, at han har hørt Physikeren Archelaos, da de ældste og bedste Kilder Intet melde herom. Sophisten Prodikos havde han hørt og citerer en bekjendt Parabel af ham i Xenophons Memo-

rabilia. I Musikken blev han underviist af Damon, der var bekendt for den Bestræbelse at udhæve Musikens ethiske og politiske Betydning. I Geometrie og Astronomie havde han meer end almindelige Kundskaber, og fik overhovedet den alsidige Dannelse, som hans Tid kunde forskaffe ham. Som Borger gjorde han tre Felttog under den peloponnesiske Krig, og indlagde sig der Berømmelse som en tapper og udholdende Mand. Først var han med i den langvarige Beleiring af Potidæa i Thracien. Her var det han reddede Alcibiades's Liv, da denne var omringet af en Flok Fjender. Til Belønning herfor vilde Feltherren give ham en Borgerkrone som Tapperhedsbelønning, men han afslog den og udvirkede, at den blev givet til Alcibiades. Under dette Felttog fordybede han sig engang saa aldeles i sine Betragtninger, at han midt i Leirens Tummel blev staaende ubevægelig paa een Plet en heel Dag og en heel Nat, indtil Solen skinnede paa Himlen om Morgenens. — Et andet Felttog gjorde han i Boeotien, da Athenienserne tabte Slaget ved Delium. Her reddede han Xenophons Liv, da denne havde mistet sin Hest og laae saaret paa Jorden; han tog ham nemlig paa sin Ryg og bar ham ud af Slaget. — Sidste Gang var han med ved Amphipolis i Edonis ved den strymoniske Bugt. — Kunns eengang havde Sokrates en offentlig Forretning i Statens Tjeneste, da han var Prytanernes Formand. Da viste han sig rigtignok uskiftet til Forretningslivet, men lagde tillige sin urokkelige Rettskaffenhed for Dagen. Det var nemlig just den samme Gang, som Athenienserne paa eengang vilde dømme de ti Anførere, der havde commanderet i Slaget ved de arginusiske Øer, og som ved en Storm vare forhindrede i at optage de Faldne af Havet for at begrave dem paa Landjorden. Denne Beslutning, der stred mod Statens Love, vilde han ikke tillade Folket at sætte i Værk, skjøndt mange mægtige Mænd fremkom med Trudslar imod ham. — Forrigt afholdt han sig fra Statsjager, fordi han under et saa tøileslyst Demokratie ikke kunde

udrette Noget (Platon). Han vilde heller gjøre Andre til duelige Statsmænd.

95 *Ol.* 1 eller 400 f. Chr. blev Sokrates anklaget som Gudsforneget og Ungdomsforsører og dømtes i sit 70de Aar fra Livet. Hvorledes det egentlig hang sammen hermed, kan bedst oplyses ved Udviklingen af hans philosophiske Virksomhed.

Sokrates's Udvortes var usædvanlig stygt. Han havde en lille opkastet Braknæse, Dine, der trængte sig ud af Hovedet, en overdreven stor Mave og en usædvanlig stor og fremstaaende Mund. Denne Skildring stemmer ikke gandske med den traditionelle Typus i hans Buste, men saaledes beskriver han sig selv i *Xenophons Symposium*, en munter og yndig attisk *Novel*, hvori Sokrates gjør sig lystig over sit Udvortes, idet han holder en Fortale over sin Skjønhed. Sokrates indrømmede selv *Zopyros*, at dette Udvortes antydede et raat, sandtset Naturel, som han fortalte, at han ved Strid med sig selv havde overvundet.

Vi ville nu forsøge at besvare det Spørgsmaal, i hvad Betydning Sokrates kan siges at have været Lærer i Philosophien. Sit Liv som offentlig Philosoph, om jeg maa bruge dette Udtryk, begyndte han seent, sandsynligviis ikke før omtrent i sit 40 Aar, forsaavidt som denne Virksomheds Begyndelse kan sættes i noget bestemt Tidspunct, hvilket den egentlig ikke kan. Hans philosophiske Virksomhed begyndte saa usørligen og blev saaledes lidt efter lidt bragt istand ved Omstændighederne, ved en indre Trang hos ham selv og hos hans Disciple, at han først selv opdagede sit naturlige Kald til at vejlede unge Mennesker i philosophisk Tænkning, da han var i fuld Gang dermed. Han tilbragte nemlig, ligesom andre fribaarne Atheniensere, sin meste Tid i Ledighed, spadserede, ligesom de, den meste Dag omkring paa Torvet, i Buegangene og i Gymnasierne, og forslog Tiden meest med Conversation, hvori Athenienserne fandt saa særdeles stort Behag. Idet han nu saaledes gik omkring og indlød sig i Samtale, snart med En og snart med en Anden, over Glemmer, som Omstæn-

dighederne bragte dem paa, gjorde hans naturlige Mandsretning sig gjeldende derved, at Samtalen tog den Bending, at de altid kom til at undersøge med hinanden, hvad der i en eller anden Henseende var Sandt, Nyttigt eller Godt. Hans Conversation havde for Alle noget saa usædvanlig Tiltrækkende, at der idelig dannede sig en Kreds, især af unge Mennesker, om ham. Saaledes kom han selv til Bevidsthed om, at det var hans Kald, hans Livs Opgave, at vække Andre til philosophisk Forskning og især til Tænkning over hvad der havde sandt Værd i Livet, og hvad der var Menneskets Bestemmelse. Da det nu blev almindelig bekjendt i Staden, at Sokrates's Omgang var saa særdeles dannende for unge Mennesker og saa saare skiftet til at vække deres Selvtænkning, søgte Mange hans Omgang af egen Drift, eller førtes til ham af deres Forældre. Disse vandrede omkring med ham i Byen og vare tilstede ved hans Samtaler. Han holdt nu ikke, saaledes som Sophisterne, nogen offentlig Skole og tog ingen Betaling. Derved troede han, at han paadrog sig selv en Tvang, der ikke kunde bestaae med hans Kjærlighed til Uafhængighed*). Men han tillod Enhver, som havde lyst, at være tilstede ved hans Samtaler, og indlod sig med største Beredvillighed med Enhver i Samtale om enhver Gjenstand. Heri fandt han en Beskjæftigelse, som paa en tilfredsstillende Maade udfyldte hans Liv. Han blev stedse mere styrket i den Overbeviisning, at han var af Guderne henviist til dette Arbejde, og at hans Omgang var skiftet til at gjøre Andre bedre. Dette Kald forfulgte han nu ogsaa med saadan Iver, at han gandske tilfædsatte Omsorgen for sit Huusvæsen.

Hvorfor var hans Omgang saa tiltrækkende for en Mængde Mennesker? Hans Personlighed bidrog for det Første overordentlig

*) Den samme Stemning bragte ham til at aflaae den macedoniske Konge Archelaos's Indbydelse, fordi han ei kunde gjengjelde denne Lige for Lige.

meget hertil. Hans Charakter indgjød Enhver, der kjendte ham, Beundring og Kjærlighed. Allerede hans store Uegennyttighed til-
drog sig stor Opmærksomhed: det var et usædvanligt Phænomen, at han, uden at ville modtage Betaling, opoffrede sin hele Tid for Andre. Hans Nøisomhed, Maadelighed og strenge Rettskaffenhed og Dristighed i Forhold til Statens Mægtige, bibragte hans Omgangsvener en ubegrændset Agtelse for ham. Den store Tjenstfærdighed, hvormed han gav Andre Raad, indlod sig med dem om deres private Interesser og hjalp dem ud af Forlegenheder, er bekjendt nok af Xenophons Fortællinger og maatte naturligviis skaffe ham Manges Hengivenhed. Men især maatte hans bestandige Lune og den fine Vittighed, der var udbredt over hans Samtaler, gjøre hans Underholdning tiltrækkende for hans yngre Omgangsvener. Den humoristiske Maade, hvorpaa han vidste at blotte alt fordringsfuldt Væsen, eller rettere lade det blotte sig selv, var Athenienserne en uudtømmelig Kilde til Morsskab. I hans hele Conversation herskede sand attisk Urbanitet: han søiede sig ikke med uægte Høflighed efter Andres Meninger, men lod Enhver fuld Frihed til at ytre sin individuelle Tankegang; thi deri bestaaer den egentlige, sande Urbanitet, at man lader Andre komme til at ytre deres Meninger og har Gaver til fuldelig at forstaae dem.

Men ikke blot behagelig, interessant i høiere Betydning blev hans Underholdning ved den Maade, hvorpaa han vidste at vække Andres Selvtenkning. Hvori bestod da den berømte sokratiske Methode? hans maientiske Kunst, som han kaldte den? Han sagde nemlig selv, at han af sin Moder havde lært Jordemoderkunsten, at han forstod sig paa at hjælpe Andres Tanker til Berden. — Hans Methode bestod deri, at han af givne concrete Tilfælde, som foresaldt i det daglige Liv, forstod i sin Samtale at udlede almindelige Sandheder, eller rettere bringe Andre til selv at udlede dem af en heel Deel lignende Exempler. Dette var een Maade, hvorpaa han styrede sine Omgangsveners Tanke-

gang, at han hjalp dem at udlede relativ = almindelige Maximer af Livets mangfoldige Erfaringer. Derfor siger ogsaa Aristoteles, at Sokrates er Opfinder af Inductionen. Saaledes bragte han dem ved mange Exempler til at indsee, det er uklogt at ville synes at være dygtig, uden virkelig at være det. Men under sin Bestræbelse for selv at erkjende det Almindelige og at bringe Andre til at erkjende det, anvender han ogsaa undertiden en mere philosophisk Dialektik. Han søger nemlig ved at udspørge Andre at finde de Sætninger hos dem, som de gif ud fra som faste Forudsætninger, og tvinger dem da ved sine Spørgsmaal til at erkjende disses Utilforladelighed som faste Udgangspuncter. Han viser dem, at de ligesaa godt selv maae erkjende Rigtigheden af den contradictorisk modsatte Sætning. Han bringer Euthydemus [Xenoph. Mem. Socr. IV, c. 2] til først at sige, at Retfærdigheden viser sig deri, at man ikke bedrager Andre, ikke fratager dem Noget med Magt &c., men siden at indrømme, at Retfærdighed bestaaer i det Modsatte, i at bedrage sine Børn for at bringe dem til at indtage bittere Lægemidler, at fravryste En, der i Affect vil lægge Haand paa sig selv, det Vaaben, hvormed han vil gjøre en Ulykke paa sig. Paa denne Maade lader han de enkelte faste Sætninger opløse sig selv og gjør paa en indirecte Maade det Almindelige gjeldende, som sig selv liigt fremtræder i gandske modsatte Maximer. Der forespørvede altid Sokrates det Gode i Almindelighed som det Absolute, Menneskets Bestemmelse; men dette gjorde han tidt gjeldende ved at rokke ved de umiddelbare, bestemte Antagelser, der gjeldte efter almindelig Mening, og vise, at de kunde gaae over i gandske modsatte. Ved saadan at angribe de Grunde, hvorfra man i Almindelighed gif ud som fra en urokkelig Basis, vænte Sokrates sine Tilhængere til Selvtænkning og gjorde det til en Skik hos dem, ikke at lade Noget gjelde som umiddelbart. Meget ofte førte de sokratiske Dialoger ikke til noget positivt Resultat: enhver Maade, hvorpaa En søgte at bestemme et Begreb eller en almindelig Sandhed, blev gjendrevet som ugrundet,

men man fik ikke at vide, hvorledes det da egentlig var at bestemme. Men selv i saadanne Tilfælde fremmedes hos Omgangsvennerne den Retning, ikke at antage Noget uden ifølge Grunde, der medførte Overbeviisning for dem selv; thi naar Noget var gjendrevet for dem, kunde de jo ikke længer antage det saaledes, som de først havde gjort, men maatte søge en ny Oplysning paa Problemet. Dette var en Hovedsag i Sokrates's Underviisning, at han ikke lod Noget acquiescere ved en udbortes Autoritet, men viste dem hen til deres eget Indre, som Kilden til deres Erkjendelse og Overbeviisning.

Naar Sokrates til andre Tider gjorde moralske Sætninger indlysende for sine Tilhørere, betjente han sig ikke desto mindre selv af den samme Fremgangsmaade, at støtte sig paa en Grund, der ikke havde absolut Gyldighed; f. Ex. naar han anbefalede Maadelighed, beraabte han sig paa Sundheden som Formaal, uagtet dette Formaalets Collision med andre Formaal, efter hans egen Methode lod sig eftervise.

I Sokrates's Methode var hans bekjendte Ironie et vigtigt Moment. Han anstillede sig, hedder det, uvidende og gav sig paa Skramt til at udspørge de Andre for selv at faae Oplysning. Falskhed laae ikke til Grund for denne Fremgangsmaade; naar han idelig betjente sig deraf, kunde han jo ikke føre Folk bag Lyset ved denne Bending. Men Sagen var egentlig, at han vilde gaae ind i deres individuelle Tankefreds, hvortil han havde en gandske overordentlig Gave. Han assimilerede sig for et Moment aldeles med den Andens hele Synsmaade og vidste til dennes Tilfredshed at udvikle hans Forestillingsfreds, saa at han aldeles maatte vedkjende sig den. Dette var jo paa en vis Maade paa Skramt, da han strax indsaae det Gensidige og Ugrundede i en Saadans Overbeviisning. Men han gaaer ind i den og udtaler den fra den Andens Standpunkt paa en naiv og træffende Maade, for at vise den Modsigelse, der lader sig udvikle deraf. Ved gandske at gaae ind i den Andens Forestillingsfreds, noder

han denne til at følge med, idet hans egne Tanker udvikles til Følger, som han ikke havde drømt om, til aldeles usformodede Resultater. — Nær beslægtet med denne Ironie er den sokratiske Humor, der egentlig er den herskende Sindsstemning (det Sindslag), hvorfra Ironien udspringer. Det lette, muntre Sind, som lod ham finde sig roligt i Tingene, saadanne som de vare, og som afholdt ham fra at gjøre sine subjective Fordringer gjeldende mod Andres Retning med tungt Sind og skarp Polemik, det var egentlig hans Humor. Dets egentlige Basis er den Overlegenhed, hvormed de forskjellige Individualiteter gennemskues i deres indre Sammenhæng og ere aldeles forklarlige, uden at tirre Beskueren som noget Fremmed og Fjendtligt. Den humoristiske Overlegenhed er ei den ligegyldige Betragtning af de menneskelige Ansliggender, saaledes som man maa tænke sig den hos en olympisk Jupiter, men den er foruden Overlegenheden ogsaa en fortrolig Sympathie, et Bekjendtskab med Andres Tænkemaade, der kommer af, at man erkjender den for at være Kød af sit Kød og Blod af sit Blod. Denne Humor satte Sokrates i Stand til saa naivt og træffende at føre Ordet for Andre, gjøre dem bekjendte med deres egne aandelige Skranker og vække Mistro hos dem til deres ubegrundede Forudsætninger.

Den Smidighed, hvormed Sokrates gik ind i Andres Tankefreds, satte ham ogsaa i Stand til at rette sig i sine Samtaler efter deres Individualiteters forskjellige Fordringer, og heraf lader det sig forklare, at forskellige Personer opfattede hans Verdensanskuelse paa saa forskellige Maader. Deri laae sandsynligviis Grunden til at Xenophon altid priser ham som en Mand, der meest satte Priis paa den i praktisk Henseende gavnlige Indsigt, medens Platon fremstiller ham som en Mester i den fineste Dialektik og de høieste metaphysiske Undersøgelser. Udentvivl accommoderede han sig efter Individualiteternes Interesse og indsaac, at Xenophon var slabt mere for det praktiske Liv end for den speculative Philosophie.

Saaledes laae det i Sokrates's hele Natur og Væsen at træde frem som en Proteus under mange forskjellige Skikkelser, og desto vanskeligere falder det at gjengive hans Philosophie i dens Hovedtræk. Hovedkilden er vistnok Platon, men denne fremstillede ikke Sokrates's Philosophie med historisk Trostøb: han var selv en mere speculativ Tænkter end Sokrates, og lader denne opstaae i en forherliget Skikkelse i sine Dialoger. Xenophon er sikert en langt mere tro Referent, men hans Mangel paa filosofiske Naturanlæg har vist ofte bragt ham til at misforstaae Sokrates. De maae altsaa paa en Maade corrigere hinanden, og hvad der er fælleds hos Begge, hører vist den historiske Sokrates til. (Hans Personlighed viser sig ogsaa i Begges Skildring som den samme og sig selv liig, og hans Charakter bliver os ved Begges Fremstilling meget anskuelig). Desuden have vi i Aristoteles en tredie, meget paalidelig, Referent, der vist var istand til med grundig Kritik at sigte de forskjellige mundtlige og skriftlige Fremstillinger af Sokrates's Lære, der endnu til hans Tid var i saa friist Grindring.

Sokrates siger selv, at han Intet vidste. Denne Forsikkring er hverken en plump Ironie, der skulde bruges som Slør for Praleri, heller ikke en Erklæring om, at han var Skeptiker i Ordets slette Betydning. Men Sokrates havde virkelig intet færdigt filosofisk System, og havde dog en for grundig Beridsthed om den Sammenhæng, der maa finde Sted i en sand Erkjendelses enkelte Antagelser, til at han skulde antage sin Indsigt for svarende til den fuldendte Videnskabs Fordringer. Det var virkelig hans Alvor, naar han sagde, at han Intet vidste, og erklærede sig utilfredsstillet ved al menneskelig Indsigt. Men heri laae tillige, som Schleiermacher et Sted rigtig bemærker, at han vidste Noget; han vidste nemlig, hvad Videnskab var, hvad Fordring man kunde gjøre til en organisk sammenhængende Erkjendelsesfreds, og hans Følelse af Sandhedens Dybde gjorde, at han ikke var tilfredsstillet ved sine egne aphoristiske Genieblif.

Sokrates levede paa en Tid, da saa mange Antagelser, der før havde gjeldet uden Grund, vare rokkede og vakkende. Da holdt han sig til det Punct, som det under slige Omstændigheder er saa naturligt at holde sig til, fordi deri haves et sikkert Udgangspunct for Erkjendelsen af Ideernes Verden, nemlig til den moralske Bevidsthed.

Han blev den praktiske Philosophies Stifter: den havde hidtil været forsømt, og han fattede nu igjen en Slags Forkjærlighed (en eenfædig Kjærlighed) for denne af ham selv opdagede intelligible Verden, om hvis Realitet han var inderlig overbevist. Naar det hedder, at han polemiserede mod Studiet af Naturen, maa det ikke misforstaaes: han polemiserede med et aandløst, materialistisk Studium af Naturen; selv sysselsatte han sig jo ogsaa med Naturens Betragtning og stræbte her at gjøre den teleologiske Synsmaade gjeldende. (Anaxagoras^{*)}). Ogsaa kan det let misforstaaes, naar han synes at nedsætte Mathematikens Studium: selv havde han dog ligesaavel heri som i Naturvidenskaben ualmindelige Kundskaber. Men hans Mening har sandsynligviis været, at en eenfædig mathematisk Dannelse ikke kunde bestaae med den Alsidighed, der hørte til en liberal Aandsudvikling.

Ligeledes maa man vogte sig for, ved Xenophons Fremstilling at bringes til den urigtige Mening, at Sokrates ikke gav sig af med philosophisk Dialektik. Her maa Forestillingen om hans Virksomhed vistnok integreres af Platon, som netop især fremstiller ham som en Dialektiker. Hvis hans Dialoger altid, eller for største Delen, havde lignet de populære Samtaler, som Xenophon lægger ham i Munden, da vilde den Tro ikke være bleven saa almindelig, at man ved at omgaaes med Sokrates kunde skaffe

^{*)} Colleg. Da Sokrates sad i Fængslet, sagde han om Anaxagoras's Philosophie, at man i den bar sig ad med at forklare Tingene, som om En vilde forklare, hvorfor Sokrates nu sad i Fængsel, af at han havde et Organ til at sidde der med.

sig stor Færdighed i Dialektiken. Og dog fortæller Xenophon selv, at det var især denne Overbeviisning, der bragte ærgjerrige Unglinge som Kritias og Alkibiades til det Haab, at de ved at hivaane Sokrates's Samtaler skulde lære ham hans Methode af og derved blive istand til efter Godtbefindende at lede deres Landsmænds Overbeviisning. Sokrates's Hovedinteresse var Bevidsthedens videnskabelige Udvikling, hvilken ansaaes for den sande Dannelse: derfor gaaer han altid ud paa at tilveiebringe Genhed i sin og Andres Erkjendelse. Han sammenbringer enhver Antagelse, hvis Rigtighed han vil prøve, med andre Erkjendelser, hvis Gyldighed var anerkjendt, og esterviser ad denne Bei de mangfoldige Modsigelser, som Menneskene, uden at være sig det bevidste, have i deres Antagelser. Men den almindelige Videnskab, hvori Alt skulde have fuldkommen Sammenhæng, og som han saa ivrig søgte, den havde han ikke selv og vidste meget vel, at han ikke havde den. Men under sin Stræben efter Videnskab gjorde han dens Fordringer mere tydelige for sig og Andre. Aristoteles siger, at han havde bragt Inductionens Form til Bevidsthed (idet han idelig analyserede det Almindelige ud af det Concrete), og at han indførte den Methode at give og forlange Definitioner.

Ideen om det Gode, som Menneskets Bestemmelse, søgte han ad alle Veie og ved alle mulige Bendinger at gjøre gjeldende og at bruge som den videnskabelige Erkjendelses Middelpunkt. Men han vilde, at Mennesket uden at hylde nogen udvortes Autoritet, uden at acquiescere ved currente Maximer, der vare almindelig antagne uden at de, der hyldede dem, vidste, hvorfra de havde faaet dem, skulde af sig selv erkjende det Gode som Tilværelsens Bestemmelse. Han vilde ved sin Dialektik bibringe sine Medborgere Mistro til Alt, hvad der gjeldte uden Grund, og vise dem tilbage til deres eget Indre, for at de i sig selv skulde søge og finde Overbeviisningens Grundvold. Derfor gjør han opmærksom paa, at Erkjendelse kan ikke bibringes Mennesket udenfra, at man ikke kan lære sand Indsigt af Andre, men at man ved Andres

Meddelelse blot kan vækkes til at søge den og finde den selv. Men idet han nu ved sin Dialektik, hvor den gaaer dybest, viser de currente Maximers Mangel paa almindelig Gyldighed og deres Collision med hinanden (man skal ikke dræbe; — man skal ihjelslaae Fjender), viser han rigtignok det Almindeliges Magt over det Bestemte, men derved bliver det ogsaa aldeles ubestemt, abstract. Hvorledes skaffer han da det Godes Idee sit bestemte Indhold, uden hvilket det ei kan blive realiseret i den virkelige Verden? Han henviser vel undertiden til Statens Love, men deri er han ikke consequent, da hans Dialektik til andre Tider gaaer ud paa at vise alle endelige Maximers Ubequemhed til at optræde som absolute Sætninger.

Egentlig talt lader Socrates denne Vanskelighed aldeles uopløst. Det Faste, der blev tilbage, var Socrates's egen ædle og retskafne Charakter. Han var selv for sine Omgangsvenner et levende Exempel paa, hvorledes det Gode kunde udføres i det virkelige Liv. Men naar saaledes Individualiteten for sig skulde bestemme, hvorledes Personerne, der løsrev sig fra de gieldende Bedtægter, kom til at handle, da var det tilfældigt, om Livets Indhold blev slet eller godt. Her kunne vi beqvemest fremstille Socrates i Forhold til Sophisterne, til den atheniensiske Stats Principer, til sine Anklagere og til sin ædle Modstander Aristophanes. — Over disse Forhold har der indtil de nyere Tider hvilet et Slør. Hvorledes Socrates af saa mange Dommere kunde blive erkjendt for skyldig, har for de Fleste været vanskeligt at forklare, da hans Vandel efter vort Dømme var retskaffen og ædel. At en Mand som Aristophanes aldeles skulde misforstaae de sokratiske Bestræbelsers Retning, er lidet sandsynligt. Hegel har den Fortjeneste, først ret fyldestgjørende at have oplyst Sagens hele Sammenhæng si sine Forelæsninger. Hans Ideer bleve, for disse Forelæsninger udkom, benyttede af Röttscher: *Über Aristoteles und sein Zeitalter*; og v. Henning: *Über die Principien der Ethik* &c.

For Sophisternes Periode havde det atheniensiske Folks Sædelighed en umiddelbar Stikkelse; den hang uadskillelig sammen med deres Religion, og de havde en af dem selv ubegrebet Uresfrygt for Statens Institutioner; de gjeldende Love og Bedtægter, hvilke ansaaes for guddommelige Foranstaltninger og Udtryk af Gudernes Villie. Individerne hang som uadskillelige Lemmer fast ved Statens Regeme, hvormed de følte deres eget Liv forenet, og det faldt dem ikke ind at spørge sig selv, hvorfor de almindelige Bedtægter gjeldte, saaledes som de gjeldte. Almeenaanden, Pallas Athene, havde gennemtrængt alle Individer, og den religiøse Tro, Lovene, Bedtægterne vare saaledes gaaede over i alle Enkeltes Blod, at de levede i en Slags politisk Uafhængighedstilstand, der ikke forstyrredes ved Tvivl og Reflexion.

Men ved Folkets vaagnende Selvtænkning maatte denne Tilstand efterhaanden ophøre. Den gjeldende, objective Fornuft maatte ogsaa blive Subject. Athenerne maatte føle Trang til at forstaae dem selv, i dem selv søge Grundene til den Sædelighed, hvis Magt gjeldte som en udvortes Autoritet. Hvad der var et ubegrebet Product af Folkeandaen, maatte blive undersøgt og underkastet Kritik, Individerne maatte føle Trang til med deres Erkjendelse saaledes at gennemtrænge det, at de med Overbeviisning kunde finde sig deri.

Denne Krixis indtraadte først mærkeligt med Sophisterne, som bestrede de umiddelbart gjeldende Troesætninger og sædelige Bedtægter og negtede al objectiv Sandhed. Dette var Begyndelsen til at indføre Subjectivitetens Ret. Men de hævdede en individuel Vilkaarlighed istedetfor Ideernes objectiv gjeldende Magt. Sokrates derimod erkjendte, at det Gode var Menneskets Bestemmelse, og vilde, at det Gode af Mennesket skulde bestemmes ved Erkjendelsen. Han paastod, at Erkjendelse var det Samme som Dyd, at den, som indsaae, hvad der var godt, ogsaa nødvendigvis maatte udføre det. Men han vilde dog hævde den subjective Tænkning sin Ret og bragte derved ogsaa Tvivl og Reflexion ind

i det ubevidste Almeenliv. Han antog ogsaa ligesom Sophisterne, at Mennesket var Maalet for Alt, men Mennesket som tænkende og fornuftig erkjendende. Han begyndte, for at bruge et Udtryk af den nyere Philosophie, at forvandle Sædelighed til Moralitet, det vil sige, at opstille den Fordring, at Mennesket ei blot af Bane og efter Tradition skulde følge Fædrenes gode gamle Skikke, men med Bidsen og egen Indsigt udføre det Gode; ei blot være retskaffent, men vide, at det var det. Men dette Fremskridt i Bevidsthed kunde ei gøres uden ved at gøre de umiddelbart gjeldende Maximer og Skikke vaklende. Derfor maatte Sokrates af dem, der elskede den gamle umiddelbart gjeldende Skik, blive betragtet som en farlig Mand, der rystede Statens Grundvolde. [Saaledes har Aristophanes betragtet ham].

Hermed kunde det meget godt bestaae, at Sokrates selv var overbeviist om, at hans Omgang gjorde Andre bedre, og at Fædre, som havde samme Mening, førte deres Sønner til ham. Han afgjorde selv, hvorledes det Gode kunde udføres af ham selv og hans Venner, og det, der efter hans Overbeviisning var det Gode, var det ogsaa i sig selv. Det, der især gjorde hans Indflydelse paa Andre gavnlig, var den Lethed, hvormed han gennemskuede Andres Naturanlæg og Tilboieligheder: han gik gandske ind i deres hele Personlighed, optog deres Livs Opgave gandske i sig og kunde saaledes indsee, hvad der var det Rigtigste for dem at gøre i enkelte Forhold; var istand til at give dem gavnlige Raad og Formaninger med Hensyn til deres Vandel og Leveplan.

Med Hensyn til Religionen gjorde Sokrates ogsaa paa samme Maade sin private Tænkning gjeldende i Modsatning til den gjængse Folketro. Han traadte vel ikke frem med directe Polemik mod den atheniensiske Gudelære: det var langtsfra, at han fornegtede det Overfandselige og Usynlige; tværtimod bestred han Atheister og forsvarede den Mening, at det Usynlige i Alting var det Bedste. Men han henviste ogsaa her Folk til deres egen Tænkning, og vilde grunde Troen paa subjectiv Overbeviisning. Derfor var det,

at han ved Slutninger beviste, at der var noget Guddommeligt i Alt, og fandt paa det Beviis for en Guds Tilværelse, som man siden har kaldt det psyfikotheologiske. Saaledes satte han paa den ene Side Forskningen istedetfor Autoritetstroen, paa den anden Side satte han istedetfor den bestemte Mythologie noget ubestemt Guddommeligt. I hans almindelige og ubestemte Theologie hersker mere Monotheisme end Polytheisme. At han nu ved Siden af disse ved Selvtænkning fundne religiøse Begreber ogsaa offrede til Guderne og raadførte sig med Spaamænd, var vist ikke Accommodation, men en Inconsequents, som maa forklares af den Strid mellem det Nye og det Gamle, hvoraaf Tiden var sonderrevet. Denne Dobbeltthed viser sig ogsaa tydelig i Sokrates's hele Bevidsthed.

Ogsaa i sin bekjendte Mening, at han havde en Dæmon, som aabenbarede ham, hvorledes han i tvivlsomme Tilfælde skulde handle, lagde Sokrates sin Tendents, at gjøre det Objective til Subjectivt, paa en anden Maade for Dagen. For at forstaae det, maa man erindre, hvorledes Athenienserne, naar de skulde fatte vigtige Beslutninger, altid adspurgte Guderne ved Hjælp af Drakler og Spaamænd, om de kunde vente sig et lykkeligt Udsald. De havde Bevidsthed om, at Handlingen ei altid retter sig efter Villien, men er afhængig af Omstændighederne, saa at noget gandske Andet kan komme frem, end det Tilsigtede. Derfor toge de i vigtige Tilfælde ikke Ansvarer paa sig selv, men overførte det paa Guderne. Felt herrer havde for Skik, ikke at give Tegn til Slaget, uden de guddommelige Tegn tillode det (Pausanias ved Plataæ). Private adspurgte Draklerne, om de skulde gifte sig, eller foretage en Reise. Saaledes vare de Handlende ikke selv Subjecter, kun det almindelige Subject var det Handlende, Individerne havde næsten reent opgivet deres Subjectivitet. Denne guddommelige Forudseenhed lagde nu Sokrates ogsaa selv i sit eget Indre. Den Visshed han havde, eller troede at have, om at en vis Handling vilde falde ud til hans eget eller hans Benneres Gavn, tilstrev

han en guddommelig Aabenbaring, en Dæmon, der gav ham Tegn. Det var egentlig hans egne for ham uforklarlige Ahnelser (Spaadomsgave?) [Hegel vil forbinde dette med adskillige Facta i hans Liv, der vidne om et slags kataleptisk eller magnetisk Natur], men han forestillede sig det som et høiere Væsens Røst i hans eget Indre, og satte saaledes et subjectivt Drakel istedetfor det offentlige, som hans Landsmænd holdt sig til. Hvorledes det egentlig hang sammen med denne Røst, vidste Sokrates ei at forklare sig: derfor bragtes han til den Overtro, at det var Noget for ham særeget, der ikke laae i den almindelige menneskelige Natur. (Det var ikke Samvittighed [endog Xenophon modsætter den udtrykkelig den moralske Bevidsthed], ikke Genialitet [Livets høiere Indhold, Gjenstandene for Videnskab og Kunst, aabnbares ei ved en saadan abnorm Tilstand]).

Aristoteles giver den korte, træffende Kritik over Sokrates's praktiske Philosophie, at han urigtigen satte Dyden blot i Erkjendelsen. Det Sande, siger han, er, at der ingen Dyd gives uden Erkjendelse, men for at denne Erkjendelse kan blive realiseret, udtræves Ethos og Pathos (Almeenaand og Tilbøielighed). Denne Ethos fandt Sted i det umiddelbare atheniensiske Liv, og med det almindelige Folkeliv hang den Enkeltes Tilbøielighed sammen: Enhver fandt sin Plads i Statens Indretning og vænte sig til deri at finde sin individuelle Tilfredsstillelse. — Istedet for dette satte nu Sokrates den subjective Erkjendelse af det Gode i Almindelighed, og bestemte efter sin personlige Villie [efter sin egen retskafne Charakter], hvorledes det skulde realiseres.

Den Side ved Sokrates's Philosophie, at han med sit subjective Raisonnement bragte Fædrenes ærværdige Bedtægter og den gamle Tro til at vakle, havde Aristophanes bestemt opfattet og angreb den med sin Spot i Comoedien „Skyerne.“ Her indføres en gammel atheniensisk Borger, Strepsiades, som er bragt til Fortvivlelse over sin ødelagte Dekonomie; hans Søn satte nemlig hans Formue til ved at leve over sin Stand og holde præg-

tige Heste. Da beslutter Faderen at gaae til Sokrates, der kunde forsvare enhver Sag, for af ham at lære, hvorledes han skulde bevise sine Kreditorer, at han ikke havde nødig at betale sin Gjæld. Men Sokrates's fine dialektiske Meel kan ikke rigtig komme ind i hans gamle Hoved, og han beslutter i dets Sted at sætte sin Søn i Skole hos ham. Men da Sønnen kommer hjem igjen og er bleven en Dialektiker paa en Hals, opfører han sig uforstømmet mod sin Fader og gaaer saavidt, at han pryglar ham dygtig igjennem og beviser ham efter den sokratiske Methode, at den gamle Skik at agte sin Fader og Moder ikke havde nogen Grund. Ved dette Udfald af Sagen bliver Strepsiades saa ude af sig selv, at han forbander den sokratiske Dialektik og sætter Ild paa Sokrates's Huus.

Al disse forudskiffede Bemærkninger vil det være forklarligt, at Sokrates kunde blive beskyldt for at have indført nye Guddomme og fordærvet Ungdommen. Hans Livs tragiske Katastrophe kunde desto lettere indtræffe under de historiske Omstændigheder, da den indtraf, fordi de tredive Tyranner nylig vare forjagede af Demokraterne. Man havde paany indført den soloniske Forsatning, og et stort Partie var ivrigt beskæftiget med at indføre den gamle Orden, disciplina majorum, paany, og fordrive alle Novationer af Staten. Disse kunde jo ikke andet end ansee den sokratiske Tænkefrihed for en farlig Licentis i Staten. Sokrates's Anklagere vare Digteren Melitos, Rhetoren Lykon og Fabrikanten Anytos. At personligt Fjendskab til Sokrates alene har bragt dem til at anklage ham, behøver man just ikke at antage. Sokrates siger selv, at den Beskyldning, som hans Anklagere fremførte mod ham, var en Mening, der deelees af Mange og havde uddannet sig; det var altsaa naturligt, at den omsider maatte komme til Yttring, om Yttringen end blev fremskyndet ved udvortes tilstødende Omstændigheder. Anytos var en Demokrat, hvad Under da, at han hadede Sokrates, der syntes at gjøre de gammeldags Grundfætninger vaeklende, og som desuden, fordi han ivrede mod det

løsløse demagogiske Væsen, blev mistænkt for aristokratisk Sindslag, som han nok ogsaa hældede meest til? Desuden optraadte Anytos ogsaa for at bevidne det Udsagn, at Sokrates forførte Ungdommen, da Sokrates havde stræbt at forlede hans Søn til Ulydighed imod ham. Sokrates troede nemlig, at Sønnen ikke var skikket til at være Fabrikbestyrer, og forestillede Faderen, at han ikke burde gjøre BOLD paa Sønnens Individualitet ved at tvinge ham til denne illiberale Bestjæstiggelse.

At Meningerne om Sokrates's Bandel vare meget deelte, kan tydelig sees deraf, at det kun var ved en Overvægt af tre Stemmer han blev erklæret for skyldig. Men da Sokrates vægrede sig ved selv at bestemme sig nogen Straf, vakktes herved en saadan Indignation hos Dommerne over hans Trodsighed, at 80 af dem, der først havde frifundet ham, nu stemmede for hans Henrettelse. Hegel fremstiller Sagen, som om han blev henrettet for Contumace, Opsætsighed mod Domstolenes Autoritet, — fordi han vilde gjøre sin private Mening om sin Ulskyldighed gjeldende mod Folkets Dom, — og ikke paa Grund af Klagepuncterne. Men om ogsaa hans Trodsighed har havt Indflydelse paa Dommernes Stemmer, kunde denne Synsmaade dog ikke gjøre Dommen juridisk rigtig; thi da maatte denne Skyld efter Atheniensernes Rettergangsmaade have været gjort til Gjenstand for en ny Sag.

Sammenfatte vi nu i faa Ord Resultatet af disse Præmisses, da var Sokrates's Betydning i Philosophiens Historie den, at han var den kraftigste Repræsentant for en ny Retning i det græske og navnlig i det atheniensiske Folks Bevidsthed, idet han stræbte at gjøre den subjective Fornuft gjeldende og føre sine Medborgere ud af deres ubevidste Underkastelse under den objective Fornuft; han bragte sine Tilhængere til at gaae ind i dem selv og uddanne et subjectivt Tænkergige, som skulde være Normen for Menneskehedens Bestemmelse. Han erkjendte vel det Gode for det Absolute, men naar det skulde bestemmes fra det subjective Standpunct, maatte den Tænkning, der skulde bestemme det, først

tvivlende vende sig mod det, der gjeldte med guddommelig Autoritet. Den subjective Overbeviisning, som i den nyere Tid almindelig har været krævet som en nødvendig Side af det Gode, blev først hærdet af Sokrates. Men derved kom han til at colliidere med det gamle System og havde den tragiske Skjebne, at sætte sit Liv til i Striden; men hans Princip seirede, hans Synsmaade blev snart saa almindelig, at Athenienserne ansaae hans Død for uskyldigt og fordømte hans Dommere.

Umiddelbart kunde Troen og Sædeligheden altsaa ikke gielde mere, men den destruerede Uskyldighedsstand kunde gjenvindes i en høiere Form ved den Tænkning, som havde undermineret den. Naar denne Tænkning eengang var bragt paa Bane, kunde Mennekeheden ikke meer vende tilbage til sin refleksionsfri Tilstand, thi den fremskridende Tid lader sig ikke ved noget Magt trænge tilbage.

Efter Sokrates's Død opskreve Flere Samtaler, de havde havt med ham, eller som de digtede i hans Maneer. Saaledes, foruden Xenophon og Plato, Aeschines, af hvem nogle Samtaler have, Phædon, Antisthenes, Simon Skomager, der havde havt megen Omgang med Sokrates, o. fl.

De sokratiske Skoler.

Det laae i den sokratiske Underholdnings Natur, at Sokrates's Verdensanskuelse maatte blive opfattet paa forskjellige Maader. Derfor udgik ogsaa flere Skoler fra hans Disciple, hvilke alle gjorde samme Krav paa at virke i den sokratiske Aand. Af disse ville vi først betragte (de ældste) den megariske, den kyrenaiske, den kyniske.

Den megariske Skole

blev stiftet i den lille Stat Megara, der var udmærket ved sin Driftighed, sin Maadelighed og sin aandelige Cultur. Dens Stifter skal have været

Euklides,

en Discipel af Sokrates, der ikke maa forveksles med Mathematikeren af samme Navn. Han havde sandsynligviis allerede en selvstændig Dannelse, da han blev bekendt med Sokrates, men fandt dog dennes Omgang saa tillokkende, at han vovede sig i Livsfare for at deeltage deri. Paa en Tid, da der var Hjendskab mellem hans Fædreland og Athen, listede han sig ofte i Truentsimmerklæder til Athen, skjønt han derved udsatte sig for at blive straffet med Døden. — Da Sokrates var fældet, flygtede hans Disciple til Megara, hvor Euklides af bedste Evne understøttede dem. Men dette tilfældige, ved udvortes Omstændigheder sammenbragte Selskab af Mennesker med en gandske forskjellig Aandsretning, opløstes snart, da den offentlige Stemning i Athen havde taget en saadan Vending, at Sokratikere ei behøvede at berygte nogen Forfølgelse. — I Megara derimod dannede sig en i lang Tid blomstrende Skole, som havde en særegen Charakter. Den eleatiske Philosophies Principer bragtes der i Forbindelse med den sokratiske Ethik. Ligesom Eleaterne, bestred Euklides og hans Tilhængere Realiteten af de sædvanlige Forestillinger om de tilværende Ting, og paastode blot Realiteten af det Ene, Værende, men dette bestemte de nu i sokratiske Aand som det Gode. Herved tænkte de, bestemtere end Sokrates, paa det Absolute (det Fornuftige), hele Tilværelsens Væsen. De lærte, at det Gode kun var Gæt, men fleernavnet: de kaldte det ogsaa Gud, Fornuft, fornødig Tænkning. Heri laae den sande Indsigt, at det fornødtige Menneskes sande Væsen er det Samme som hele Verdens Væsen. Men den Genhed, som de tænkte sig som det Sande, opfattede de saa eensidigt, at Erkjendelse af det Mangfoldige var afslaaet. Deraf deres Paastand, at hvad der er dette Gode modsat, slet ikke er. De toge altsaa det Gode i en almindeligere Betydning, end Sokrates, og substituerede det i Stedet for Eleaternes abstracte Væsen eller Genhed.

Megarikerne forsvarede deres Synsmaade meest paa en indi-

recte Maade, idet de gjorde sig Umage for at vise de Modsigelser, man paa den sædvanlige Bevidstheds Standpunct indviklede sig i. Denne Bestræbelse forfulgte de med stor Iver og lagde den idelig for Dagen i deres Conversation med Andre, idet de angreb Sætninger, der ere almindelig antagne, og som de fleste antage for afgjorte, fordi de forudsætte den sandkelige Erkjendelses Realitet. De stræbte at godtgjøre ved denne negative eller indirecte Fremgangsmaade, at den sandkelige Erfarings Domme ei kunde bestaae med den høiere Fornufterkjendelse. Vi kjende ikke til deres dialektiske System, om de havde noget, men kun enkelte Bendinger, som de betjente sig af for at forvirre den almindelige Bevidsthed. Disse ere tildeels af dyb Betydning, tildeels meest spøgende. Dialektiken traadte nemlig endnu meest frem i en concret Skikkelse, og dens populære Gaader kunde for en Deel bruges til selstabelig Underholdning, som de ogsaa virkelig brugtes til. Videnskaben var endnu ikke, efter de nyere Tiders Skik, sondret fra Livet og den daglige Conversation; dens Problemer bleve afhandlede paa Gader og Stræder, ligesom ved Hyrsternes Tasler.

Naar man angriber Sætninger, som Andre ere vante til at gaae ud fra som uroffelige, blive de gjerne opbragte som over et Angreb paa deres Person. Dette viste sig ogsaa som en Følge af Megarikerne's drillende Angreb paa den almindelige Menneskeforstands Forudsætninger. Deres Iver i dialektiske Disputer, hvorved de satte Folk i Forlegenhed, gjorde, at man tillagde dem Trættekjærlighed. Derfor gav man Skolen Navn af den exiftiske, eller trættekjære, og sagde, at det ikke var en *σχολή*, men *χολή*. Dog var Euclides selv i det Mindste bekendt som en godmodig og saare findig Mand. Det udtaler sig ogsaa i den Anekdote, at en af hans Venner i Brede sagde til ham: „Jeg vil døe, hvis jeg ikke hevner mig paa dig“, og Euclides svarede: „Jeg vil døe, om jeg ikke ved min sagtmodige Tale formilder dig, saa at du bliver min Ven, som tilforn.“

Megarikerne bestjæftigede sig meget med Tænkning over Tænk-

ningens Form. Alinomachos, en Thurier, af denne Skole, skal have skrevet over Axiomer og Prædicater. Euklides selv rettede for en Deel sine Angreb mod den sædvanlige Tænkning's Methode. Han forkastede nemlig al Sammenligning, da to sammenlignede Ting maatte enten være lige eller ulige: i første Tilfælde var det bedre at tale om Tingen selv, i sidste Tilfælde var Sammenligningen falsk.

Euklides havde ogsaa en consequent Methode i sine dialektiske Bendinger; han angreb nemlig ikke Forsætningerne af Andres Beviser, men Følgesætningerne: altsaa betjente han sig af indirecte Beviser. Dette er den egentlig dialektiske Fremgangemaade, at indlade sig paa Modstanderens Synsmaade, [modsat den, ved hvilken de Stridende udvikle hver sin Anskuelse, ubekymrede om den Andens].

Eubulides

fra Milet, Euklides's Discipel, skal have opfundet flere af de Sophismer, hvormed Megarikerne forvirrede Folk i Brugen af Kategorierne. Hans captiose Spørgsmaale gik tildeels ud paa at vise, at den almindelige Talebrug var mindre nøiagtig og let kom i Strid med sig selv: derfor vare hans Gaader for en Deel Ordspil, og de bleve tildeels fremlagte af ham for at more den ægyptiske Konge Ptolemæos Soters Hof. (Det antyder en høi Grad af Cultur, at Fyrsternes Leg bestod i dialektiske Øvelser; det er et Beviis paa, at de erkjendte Tankens Realitet, at de kunde føle, at der var Noget i et saadant Spil). Eubulides skrev mod Aristoteles's Lære, og denne har ogsaa i sit Skrift *περί σοφιστικῶν ἑλέγχων* søgt at gjendrive Eubulides's Paralogismer.

Eubulides gik ud fra den Sætning, at det Sande var enkelt, sig selv liigt, overensstemmende med sig selv (enkelt — einfach). Man maatte da enten kunne benegte eller bekræfte enhver Sætning uden alle Indskrænkninger eller Betingelser. Tanken om det Sandes Identitet bliver eensidigen gjort til Princip, eller det

fremstilles bestemtere under Form af Exclusionsprincipet: enhver Sætning maa være sand eller ikke sand.

Hans mærkeligste Sophismer ere følgende: Løgneren (*ψευδόμενος*): Naar En siger, at han lyver, lyver han saa heri, eller taler han Sandhed? Her kræves et enkelt Svar*). Der forlanges, at et Subject, tænkt med modsatte Bestemmelser, skal bestemmes ved det Ene eller det Andet eksklusivt. Chrysippos har skrevet sex Bøger herom. Philetas fra Kos døde af Svind-
sot, som han paadrog sig ved sine overdrevne Anstrengelser for at løse denne Gaade. Paa lignende Maade forholder det sig med det spøgefulde Spørgsmaal, som blev gjort Menedemos, om han havde hørt op at slaae sin Fader eller ikke. Svarer han: nei, da slaaer han ham endnu, og svarer han: ja, da har han slaaet ham engang. Her er i det problematist opstillede Prædicat sat en Sammenhæng af at slaae og ikke slaae, og det kan folgelig hverken benegtes eller bekræftes om den, hvem blot det benegtende tilkommer.

Den Tilhyllede (*ἐγχεκαλυμμένος*) og Elektra. Kjender du din Fader? — Ja. — Kjender du den, der staaer bag dette Forhæng? — Nei. — Men det er jo din Fader; du kjender altsaa ikke din Fader. — Kjendte Elektra sin Broder Drestes [da han kom til hende med Urnen og berettede, at han var død], eller ikke? Her beroer den tilsyneladende Modsigelse, hvori den Svarende kommer med sig selv, paa en Tvetydighed i Sproget. Kjende er nemlig at have en saadan Forestilling om En, at man kan hense en af dennes Tilsyneladelser til den almindelige Forestilling om ham, naar man har en Anskuelse af denne Tilsyneladelse, som har en vis Grad af Tydelighed. — Det betyder

*) Svares der: „han taler Sandhed“, saa er det sandt, at han lyver; han lyver altsaa, taler ikke Sandhed. Saaledes ogsaa omvendt. I begge Tilfælde kommer man til en Selvmodsigelse. F. C. D.

altsaa, at være istand til at henføre visse Anskuelser til en Al-
meenforestilling om En. Denne Tvetydighed i Sproget beroer
paa Forholdet mellem det Almindelige og det Besynderlige [Con-
crete, Momentane]. Den ene Slags Kjenden forudsætter den an-
den. — Af denne Slags Tvetydigheder gives mange i Sproget.
Man kan spørge En, der er paa en Reise og sidder i et Værtss-
huus, om han er tilhest, og han kan svare: „I dette Dieblif
ikke.“ — Hvor opholder De Dem? „Jeg opholder mig for Die-
bliffet her.“ — Hvor spiser De? „Jeg spiser i dette Dieblif
ikke.“ — Det Udtryk, der menes momentant, gaaer nemlig over i
en generel Betydning, og deraf kommer en Tvetydighed i Sproget.
Forblandelsen af det Almindelige og Besynderlige er altsaa ogsaa
her erkjendt af Megarikerne*).

Mere Betydning ligger i det Sophisma, der kaldes Sorites
og den Skaldede (*σωρείτης* og *φαλακρός*). Gjør et Korn
en Dynge? Gøt til da? o. s. v. — Gjør eet borttaget Haar
En skaldet? o. s. v. — Tilfaldt gjør dog et Korn en Dynge.
Heri er udtrykt, hvorledes Forandring af Quantitet slaaer om i
Forandring af Qualitet: Meer eller Mindre af det Samme bli-
ver til noget Andet. Mis kjendelse heraf i Livet gjør Manges
Ulykke. Mangen En bliver Dranker uden selv at mærke det, fordi
han ikke tænker paa, at Drickfældighed bestaaer af flere Beruselser.
Mangen En bliver drukken mod sin Villie, fordi han ikke betænker,
at en Ruus tilfaldt afhænger af eet Glas.

Undertiden gif Megarikernes captiose Spørgsmaal over i
saadanne spørgesfulde Sætninger, som vi kalde Kjeldermand, eller
saadanne spørgesfulde Gaader, der forelægges Folk i Holbergs Jule-
stue. Saaledes tillægger man Eubulides det bekjendte sophistiske

*) Det Samme er udtrykt i følgende Spørgsmaal: Hvem er 'det?
— Sokrates. — Er han ikke generis masculini? — Jo. — Men
„det“ er jo Neutrum.

Beviis for, at en Hund var sin Eiermands Fader*). Et lignende Kunststykke tilskrives Sophisten Euthydemus; see S. 89.

Diodoros Kronos

fra Jassos i Karien, Samtidig af Ptolemæos Soter i Egypten. Han rettede sin Dialektik mod de rene Forstandsbegreber: Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed, som brugtes uden nogen tydelig Bevidsthed om deres indbyrdes Forhold til hinanden. Om disse Kategorier vilde han vise, at de ikke vare forskellige fra hinanden; han paastod, at der ingen Mulighed gaves, uden at den ogsaa var Virkelighed og Nødvendighed. Det beviste han saaledes: En Sætning, som udsiger noget Muligt, er ikke sand, uden det, den udtrykker, er virkeligt eller engang bliver virkeligt. Intet er sandt, uden det, som er virkeligt eller som engang bliver det. Følgelig er heller Intet muligt, uden det, som er virkeligt eller engang bliver det. Det, som ikke bliver virkeligt, er umuligt, men det, som bliver virkeligt, var nødvendigt: det kan ikke andet end indtræde i Tilværelsen; thi det Sande kan ikke blive falskt, eller det Falske sandt. Han beraabte sig ogsaa paa, at det Skete ikke kunde gjøres usket, hvoraf dets Nødvendighed blev indseet. At man i Almindelighed ikke ansaae det Tilkommende for nødvendigt, kom af, at det ikke sandselig viste sig; dets Uforanderlighed kunde ikke sandses og blev derfor fornegtet. Vi see her igjen et Angreb paa den sandselige og isolerede Erkjendelse, i Modsætning til hvilken Megarikerne søgte at erkjende Alt i dets Sammenhæng med det Hele. (Herhid hører ogsaa den Sætning, at hypotetiske Sætninger kun ere sande, naar Nødvendigheden er gjensidig. — Imod Bevægelsens Realitet førte han, foruden

*) Colleg. Ordet *bin* har i dette Beviis en dobbelt Betydning. Aristoteles gjendrriver dette Sophisma meget omhyggeligen. (De lyder hos Aristoteles *περί σοφίας. ἐλέγχων* c. 24 og hans Scholiast ganske eens med det her S. 89 anførte. J. E. D.).

Gleaternes Bevæger, endnu flere nye, f. Ex. et, hentet fra den Tanke, at Bevægelsen maa være partiel, førend den bliver total*).

Forandringen bestred han ved at gjøre opmærksom paa, at den skulde falde mellem to Puncter af Tilværelse, imellem hvilke der var ingen Midte. En Muur hører ikke op at være, mens Stenene hænge sammen, og heller ikke naar de ere stillet fra hinanden, altsaa er det umuligt, at den kan stilles ad. Dette Sophisma viser, at de vordende Phænomena ikke i Ordets fuldeste Betydning kunne siges at være, og at de ei ere Videnskabens sande Gjenstande, [de paa eengang ere og ikke ere]. (Hans Sætning, at man ikke kunde sige, at Noget bevægede sig, men vel at det havde bevæget sig, fortjener Undersøgelse. H. Ritter har ikke rigtig kunnet komme ud af den.)

Stilpon,

en af de sidste Megarikere, levede under Alexander og efter hans Død. Han holdt en meget besøgt philosophisk Skole i sin Fødeby, men opholdt sig ogsaa en Tidlang i Athen og Alexandrien (under Ptolemæos Soter). Han havde paa sin Tid et stort Ry, hvilket han vel for en stor Deel skyldte sin sædelige Charakter og sit mundtlige Foredrag; thi hans Lære roses idetmindste ikke af Chrysippos, og hans Dialoger kaldes flaaue, *ψυχροί*, hos Diogenes Laertios. Hvor stort et Navn han havde, kan skønnes deraf, at Ptolemæos Soter og Demetrios Poliorketes viste ham stor Agtelse, da de erobrede Megara. Da han kom til Athen, blev der ogsaa et heelt Folkeopløb, fordi Alle ønskede at see ham. Da var det at En sagde: „Man forundrer sig over dig som over et vildt Dyr“, og han svarede: „Nei, man forundrer sig over mig som over et sandt Menneske.“ Det hedder ogsaa, at

*) Colleg. Dette Beviis synes ikke at være rigtig fremsat hos Sextus Empir. adv. Math. X, 113.

han stod i saadan Anseelse, at han nær havde faaet hele Grækenland til at megarifere [*μεγαλίζειν*].

Som Sædelærer var han meget streng, ja endogfaa over-spændt, hvilket maaskee kan have bidraget noget til hans Anseelse, da en entusiastisk Sædelærer plejer at henrive Folk, om han end spænder sine Fordringer høiere, end den menneskelige Natur tillader det. Han fordrede en Afhængighed af de udvortes Ting hos den Vise, som aldrig Nogen har fordret i den Grad: det skulde nemlig være en Apathie i Ordets strengeste Betydning*). Den Vise skulde ikke blot kunne beherske de legemlige Smærter, men slet ikke føle noget til dem. Dog er det muligt, at det ikke var hans Mening, at en Dødelig skulde kunne bringe det til en saadan fuldkommen Apathie. Maaskee han ved en Aand, der var fri for al Piden, vilde betegne det højeste Gode, som andre Megariker havde kaldt Gud, og da har meent, at den Vise, forsaavidt han virkelig var vis, var deelagtig i denne Apathie.

Stilpo opfattede den Sætning, at det Sande er sig selv liigt, saa eensidig, at han angreb de logiske Dommers Form som ugyldig, fordi Prædicatet deri ikke blot sættes som Gæt med Subjectet, men ogsaa som forskjelligt derfra. Han paastod derfor, man kunde ikke sige Andet end identiske Sætninger, f. Ex. „Menneske er Menneske, Hest er Hest“; men ikke: „Hesten løber“; thi „Hest“ og „at løbe“ ere ikke identiske; det sidste Prædicat til-lægger man jo ogsaa Hunde og Løver. „Mennesket er godt“ er en urigtig Sætning; thi „godt“ og „Menneske“ ere ikke det Samme: i saa Fald kunde det samme Prædicat „godt“ jo ikke ud siges om Brød og Lægemiddel.

Han lærte, at kun det Almindelige var det Sande, ikke det Individuelle. Det sidste kan kun menes [og paapeges], ikke siges. Kun det Almindelige er det Sande. Den Raal, som her fal-

*) Stilponi — summum bonum visum est animus impatiens. Seneca: Ep. 9. (Ritter). J. C. D.

bydes, er ikke; thi Aaal var allerede for 1000 Aar siden, [og denne Aaal er ei den, som var for 1000 Aar siden]. Det Individuelle kan ikke tænkes.

[Et Par andre Philosophiskoler falde i det Væsentlige sammen med den megariske]. Sokrates's Discipel Phædon stiftede den **eliske** Skole. Af den udsprang den **eretriske**, stiftet af Menedemos. Han lærte, at Dyden er een og er Erkjendelse; de flere Dyder ere kun forskjellige af Navn. Han forkastede de negtende og sammensatte Sætninger, og paastod, ligesom Stilpo, at Et kan ikke ud siges om et Andet.

Den kyrenaiske Skole.

En anden af de sokratiske Skoler var den kyrenaiske, der saavel i Oldtiden som i Nutiden er bleven berøgtet for sin praktiske Philosophie, da den lærte, at det høieste Gode var den største Lyst i hvert Livets Moment. Stifteren var

Aristippos

fra Kyrene, en græsk Colonie, der var bekendt for sin Rigdom og sin Overdaadighed. Aristippos var Søn af en rig Handelsmand og brugte de Midler, som hans Faders Formue gav ham i Hænderne, til at nyde Livet paa den klogeste Maade, og overlod sig til et Bellevnet, der bragte ham i Ringægt blandt Sokrates's meest udmærkede Disciple. Sokrates's Rygte gjorde ham meget begjerlig efter at lære denne Mand at kjende, og da han engang i Handelsforretninger maatte foretage en Reise til Athen, søgte han ivrigt dennes Omgang. — Han bragte ikke sin Livsphilosophie i noget System, men den sammenhængende praktiske Philosophie, der kaldes den kyrenaiske, blev udført af senere Tilhængere af hans Principer. Denne Skoles Tilhængere levede og lærte meest i Kyrene og de tilgrændsende Lande.

Aristippos's Philosophie var nærmest en Frugt af hans Temperament, men han kunde dog ogsaa i Sokrates's Philosophie finde Grundsætninger, som han kunde forklare og variere saaledes, at hans Verdensanskuelse kom ud deraf, eller blev foranlediget derved. Især stemte han med Sokrates i Lyst til Aandsfrihed og Uafhængighed af Andre. Den sokratiske Aandsfrihed viste sig deri, at man selv ved sin egen Tænkning skulde erkjende sin Bestemmelse. Dette vilde Aristippos ogsaa gjøre og kom derved til sit Princip. Han optog da af Sokrates den Synsmaade, at gjøre den praktiske Philosophie til Hovedsagen, og hans bestemte Princip, som han satte istedetfor Sokrates's ubestemte Gode, kunde ogsaa meget vel være fremkaldt ved Yttringer af Sokrates. Idet denne nemlig bestred dem, der overlade sig til umandige sandfælsige Nydelser, og søgte at gjøre indlysende for dem, at de heri handlede uflogt og berøvede sig Livets sande Lykkelighed, syntes han dog at billige den Regel overhovedet, at stræbe efter Lykkelighed. Denne Synsmaade, at Livets Formaal er Lykkelighed, ligger overhovedet til Grund for alle Systemer i den praktiske Philosophie, som uddannedes hos Grækerne; [den modsatte Genfærdighed fremtræder i det kantiske System, der byder at adlyde Loven for dens egen Skyld].

Aristippos tænkte efter, hvori den sande Lykkelighed bestod, og satte den i en maadelig Nydelse af Diebliffets Lyst. Den nærværende Nydelse er den eneste virkelige; den forbigangne er forsvunden, og den tilkommende er ikke endnu. Han indskrænkede det Gode til Diebliffets Lyst, fordi han vilde advare mod Bedrøvelse over det Forbigangne og mod Frygt, Bekymring for det Tilkommende. Derfor formanede han til at slye stærk Begjerlighed efter en Lyst, som man ikke var vis paa at naae, men derimod at bruge de Midler, som man havde i sin Magt, for at gjøre sig Livet i det nærværende Moment saa behageligt, som muligt.

Den Kunst, Aristippos satte saa stor Priis paa, at berede

sig et saa behageligt Liv, som Omstændighederne tillode, besad han selv i høi Grad, tilligemed den Resignation at negte sig den Behagelighed, som det for Diebliffet ei var ham muligt at erholde. (Platon sagde til ham: „Dig kun er det givet at kunne bære baade Purpur og Pjalter“). Han vidste med stor Smidighed at stifte sig i alle Livets Forhold og saaledes ved sit lette muntre Sind at indvinde sig hos Andre, at han imellem de forskjelligste Folk kunde skaffe sig en ønskelig Tilværelse. *Accommodare sibi res, non se rebus*, var hans Balgsprog*). Derfor var han baade istand til at finde Behag i at omgaaes med Sokrates og bivaane hans philosophiske Conversation, og til andre Tider i at leve høit ved fyrstelige Tafler eller søge Heterers Omgang. Men under alle disse Forhold forstod han at bevare sin Uafhængighed af andre Menneſker og at vogte sig for Videnskabernes Herredømme. Hans Lyst til Uafhængighed viste sig deri, at han ikke vilde være Borger af nogen Stat, men føre et lystigt, omreisende Liv. Sin Underviisning lod han sig betale godt for; han forlangte 500 Drachmer for Personen. Da En, der vilde betro ham sin Søns Dannelses, yttrede for ham, at det var formeget, da han derfor kunde kjøbe en Slave, svarede han: „Gjør du det, du vil da faae to Slaver.“

Hans Livsanskuelse er gjort os tydeligere ved en Mængde Anekdoter, der berette karakteristiske Træk af ham. Hans Lernet var en Commentar over hans Livstheorie. Han omgiffes med persiske Satraper og opholdt sig meget ved Dionysios's Hof; hvorfor han ogsaa fik Ogenavnet den kongelige Hund. Han kunde godt finde sig i Tyrannens Luner, for at dele hans Taffels Glæder; og da En yttrede sin Forundring over, at han havde kunnet taale, at Dionysios engang spyttede paa ham, svarede han: „En

*)

Nunc in Aristippi surtim praecepta relabor,
Et mihi res, non me rebus subjungere conor.

Hor. Ep. I, I, 18.

J. E. D.

Fisken finder sig i, at han vades af Havets Bølger, for at fange en slet Fisk: skulde jeg da ikke kunne finde mig i at blive lidt raad, for at faae en saadan Hvalfis i mit Garn?" Heraf kan man see, hvad han forstod ved Sætningen: submittere sibi res, især naar man dermed sammenholder en anden Yttring af ham. En spurgte ham, hvad Forskjel der var paa et dannet og et udannet Menneske, og herpaa gav han til Svar: I det Mindste at Hiin, naar han er i Theatret, ikke sidder som en Steen paa en anden Steen.

At han var Herre over sine Tilboieligheder og anfaae det for at være en Betingelse for Viisdom, kan sees deraf, at han sagde, det var ikke slemt (*χαλεπόν*) at gaae ind til Laïs, men ikke at kunne gaae ud igjen. Dionysios bad ham engang at vælge sig En af tre Hæterer, men Aristipp tog dem alle tre med sig, da Paris's Exempel, som han sagde, havde lært, at det var farligt at foretrække en Kvinde for en anden. Men da han kom til sin Dør, affledigede han dem alle tre.

Hans lette Sind gjorde, at han ikke satte syndelig Priis paa Penge, en Inconsequents, som forklares af, at han havde Penge nok, og var sig bevidst, at han i sin Individualitet, sin Livsflogskab og sine Talenter havde Midler nok til overalt at skaffe sig et behageligt Liv. Han gav engang 50 Drachmer for en Algerhøne, og da En skammede ham ud derfor, spurgte han, om han ikke vilde give en Obol derfor. — Jo. — Nu vel, 50 Drachmer ere ikke meer i mine Dine, end en Obol i dine. — Da en Slave, der bar hans Pengesæk paa en Reise, klagede over, at den var ham for tung, svarede han: Ih! saa bær, hvad du kan, og kast det Dvrigte bort!

Uagtet han satte stor Priis paa sandselige Fornøielser, satte han dog ogsaa sin Nydelse i videnskabelige Studier, især i Philosophiens Dyrkelse. Han sagde, at de, der dyrkede andre Videnskaber, men forsømte Philosophien, havde samme Skjebne som

Penelopes Beilere, der vel kunde faae Melantho og de øvrige Tjenestepiger, men ikke Dronningen selv.

Aristipps Grundsætning lod sig umulig gennemføre ved nogen consequent Tænkning, og der gives Ingen saa sandelig, at han kan følge det Princip, altid at foretrække Dieblikkets Fornøielse og ikke undertiden negte sig en Lyst eller underkaste sig en Besværlighed. Siger man, at Bevidstheden om Følgerne gjør det nærværende Behagelige ubehageligt og det Ubehagelige behageligt, da kommer det an paa, hvor stor Ret man vil indrømme denne Eftertanke, og der savnes en nærmere Bestemmelse af den ubestemte Fornøielse. Det bliver ligesaa abstract som det Gode i Sokrates's Philosophie. Aldeles undslaae sig for *πόνος*, Arbejde, Besværlighed, kunde Aristipp ei; thi da vilde hans Fornøielse kun blive saare ringe. Naar han udsatte sig for Dionysios's Brede, da kunde det i Momentet *sensu strictiori* ei være ham behageligt; for at det kunde blive overeensstemmende med Principet, maatte han give den nærværende Tid en temmelig Brede. Gensyn til varig Fornøielse i hele Livet eller Lyksalighed, forkastede han udtrykkelig. Han vilde, at man skulde holde sig til Momentets Lyst (hermed maatte menes: saavidt muligt), og derved ophævedes al Leveplan, og Livet kom til at bestaae af usammenhængende Stykker. (Hvorvidt kan det være Leveplan at ophæve Leveplan?) Vi ville ogsaa see, at Aristipps Philosophie udviklede sig til theoretisk Inconsequents, ligesom dens Tilhængere nødvendigviis maatte være praktisk inconsequente.

Aristipp underviste sin Datter Arete, og hun igjen sin Søn Aristipp den yngre. Denne yngre Aristipp, Metrodidaktos, skal have udført Bedstefaderens Philosophie i en systematisk Sammenhæng.

Den kyrenaiske Philosophie bestod af 5 Hovedaffnit:

I. *Αἰσινὰ καὶ φευγτά*. Heri viste, at Menneskets Bestemmelse var Fornøielse, men at søge den paa en fornuftig Maade var at søge den med Maade. At Fornøielse var Men-

neskets Bestemmelse, at den mere stemmede med Naturen end Ulyst, bevistes deraf, at alle levende Væsner af Naturen stræbte efter det Behagelige. Men man skulde ved Fornuften indskrænke den naturlige Stræben efter det Behagelige; hverken ængste sig eller plage sig for Fremtiden, eller være umaadelig i sine Nydelser. Man skulde, som Aristipp den Eldre lærte sin Datter, ikke stræbe efter Andet, end hvad man besad.

II. I anden Hoveddeel handledes om τὰ πάθη, Tilstandene. Ved disse Tilstande forstaaes det Behagelige, det Ubegagelige og det ligegyldige Befindende. Her søgte han især at vise, at Fornøielse og Smerte var noget Positivt; at man ikke kunde betragte den behagelige Følelse blot som en Ophævelse af den ubegagelige, eller den ubegagelige som Savn af den behagelige. De vare begge Bevægelser, altsaa noget Positivt, da derimod Ikke-Lyst og Ikke-Besværlighed vare at betragte som en Sjælsforn. Den behagelige Følelse var en jævn, rolig Bevægelse, som naar man seiler med gunstig Vind, men Besværligheden, Smerten, var en voldsom, heftig Bevægelse, ligesom det oprørte Hav. (Deri laae Sindighedens og Maadelighedens Element.)

III. Om Handlinger, πράξεις, lærtes, hvorledes Mennesket skulde forholde sig med Hensyn til Lyst og Besværlighed. I sig vare, efter Systemets Aand, ingen Handlinger gode eller slette, da-det blot kom an paa deres Følger. De vare kun gode eller slette efter Bedtægt. Men de uretsfærdige Handlinger vare dog at stye, fordi de medførte Frygt og Straf, som vare store Onder, da derimod de Goder, der opnaaedes ved uretsfærdige Handlinger, i Sammenligning hermed vare smaa. Dyden kunde kun betragtes som et Middel, og dens Begreb blev som en Følge heraf meget vidt udstrakt; alle Dygtigheder, Færdigheder, hvorved Mennesket sattes istand til at opnaae Fornøielse, og saa legemlige Færdigheder vare Dyder. Fornuften (φρόνησις) skulde lære Mennesket at vogte sig for Lystens Forstyrrelse (negativt) og at træffe det rette Valg mellem Nydelser. De Forstyrrelser af Lysten, som

Fornuften skulde overvinde, vare f. Ex. Misundelse, lidenskabelig Elskov, Gudsfrugt [*θεοιδαιμονία*]*). — Lysten sattes ikke blot i egoistiske, men ogsaa i sympathetiske Følelser; dertil regnedes f. Ex. Glæde over Fædrelandets Belsærd. Om han har lært, at den legemlige Lyst var den bedste, kan vel, uagtet den ellers gylldige Himmelsmand Panætios's Bidnesbyrd, drages i Tvivl.

IV. Om Marsagerne (*περὶ τῶν αἰτιῶν*), en Slags subjectiv Idealisme. Vi kjende kun vore subjective Tilstande, ei Ting. Folk stemme overeens i Ord, ei i Domme: de bruge samme Udtryk, hvidt og sødt; men blot Navnet er det, de have tilfældes. Min Fornemmelse af det Søde og det Hvide er ei en Gjenstand, der er sød og hvid. Vi see heri en mærkelig Overeensstemmelse med Protagoras (ligesaa i Læren om, at Følelsen er en Bevægelse).

V. Den sidste Deel, om Beviser, var efter Sextus Empiricus's Bidnesbyrd af logisk Indhold. Vi see saaledes, at ikke engang Aristipp, som dog gjorde den praktiske Philosophie til Hovedsagen og kaldte sit hele System Ethik, udelukkede den gamle Philosophies to andre Hovedstykker Physiken og Logiken. Den 4de Deel, om Marsagerne, var nemlig af fysisk Indhold, og den 5te af logisk. Men det forstaaer sig, Physiken blev meest afviiet, som uden Interesse, ved de saa logiske Sætninger, der forsvarede en subjectiv Idealisme. At Aristipp ikke lod Logiken ubehandlet, kan ogsaa sluttet deraf, at Aristoteles kalder ham en Sophist.

Theodoros Atheist

var efter Nogle en Discipel af Aristipp den yngre, efter Andre af en anden Kyrenaiker, Annikeris. Han levede under Alexander den Stores første Efterfølgere og opholdt sig deels i det africanke Grækenland (Kyrene og Egypten), deels i det europæiske, f. Ex. i Athen. Han udviklede den aristippiske Lære i sine Følger, uden

*) Meningen er: Vanghed, Ungstielighed for de høiere Bæsnere. F. C. D.

at bekymre sig om den stærke Strid, hvori den kom med den almindelige Sædelighedsfølelse. Det, der fortjente at attraaes og afstyres, hedte hos ham ikke *ἡδονή* og *πόνος*, men *χαρά* og *λύπη*. Han satte saaledes en Sindsstemming, noget Indre, istedet for den ved det Udvortes bevirkede behagelige og ubehagelige Fornemmelse. *Πόνος* og *ἡδονή* vare ligegyldige. Han vilde ved denne forandrede Benærmelse øiensynlig mere henvise Mennesket til sig selv. Han drev overhovedet den Tendents til at isolere Individet, som allerede fandtes hos Aristipp, i flere Henseender videre. Han lærte: at den Viser er sig selv nok. Venstabs og Fædrelands-kjærlighed ere den Viser uverdige. Daaren (*ὁ ἄφρων*) elsker for sin egen Trangs Skyld, han elsker altsaa sig selv; den Viser behøver ingen Venner, fordi han er sig selv nok: altsaa gives der slet intet Venstabs. Ingen Viis offerer sit Liv for sit Fædrelands Skyld; thi man skal ikke bortkaste Fornuften til Daarers Bedste. Hele Verden er den Visers Fædreland. Intet er godt af Naturen, det Gode og det Elette er ligegyldigt. Den Viser vil *κλέπτειν, μοιχεύειν, ἱεροσυλεῖν ἐν καιρῷ*. (Han klager dog over, at man misforstod ham). Viser Handlinger vare antagne for gode, andre for flette, for at holde Mængden i Tømme. — Ligesom han drev den isolerende Tendents, der laae i Aristipps Philosophie, videre, gjorde han det Samme med hans Advarsel mod Deisdæmonie. Den blev under hans Udvikling til Gudsfornegtelse. Forresten blev han som Altheist forviist fra Athen, hvor man synes ei at have villet have med det Slags Folk at stæffe.

Idet Theodoros vilde, at *χαρά* og *λύπη* skulde bestemmes ved Tænkningen, og ei ved den umiddelbare Følelse, var Principet egentlig gandske ubestemt; thi hvorledes skulde Tænkningen bestemme det, naar Intet var godt i sig, og Lovene vare vilkaarligen vedtagne?

Hegesias.

Ligesom Aristipps muntre Livstheorie havde været et Product af hans egen sangvinke Charakter og den lykkelige Tid, hvori

han levede, frembragte den sørgeligere Tid, paa hvilken Hegesias levede, og hans egen mørke Charakteer en gandske modsat praktisk Philosophie. Han gjorde vel Fornøielse til Livets Princip, men frakjendte dog alle enkelte Fornøielser Værd som utilfredsstillende og indsaae, at det ikke stod i Menneskets Magt at forskaffe sig dem. Han lærte derfor, at den Bise blot kunde stræbe efter at leve *μη επιπόνως, μηδὲ λυπηρῶς*. — I sig var Intet behageligt eller ubehageligt, men blev det kun ved Savn eller Mæthed. Den Bise stræbte efter at være sig selv nok og indsaae, at hvad der i Almindelighed ansaaes for at være Gode, ikke i Sandhed var det. Rigdom og Armod, Frihed og Trældom, ædel og uædel Fødsel, Roes og Ureløshed og Alt, hvad der kan nydes, er ligegyldigt efter Nydelsens Maalestok. Derfor maatte den Bise ferholde sig ligegyldig mod saadanne Ting, men Intet agte høiere end sig selv. Taknemmelighed, Benktab og Velgjørenhed vare for ham Intet. Consequent maatte da en saadan Lære føre til at ansee hele Livet for ligegyldigt; derfor udtalte han ogsaa den Sætning, at Livet for Daaren syntes at være et Gode, men var den Bise ligegyldigt, og Døden var ham ligesaa ønskelig som Livet.

Han fremstillede sin Lære i et Skrift, hvori den lægges i Munden paa En, der frivillig tager sig selv af Dage ved Hunger. Den skal ogsaa have havt den Virkning paa Flere, at de fik en saadan Lede til Livet, at de dræbte sig selv. (Man kaldte ham af den Aarsag *πεισιθάνατος*). Derfor blev det ham af Ptolemæerne forbudt at docere i Alexandria.

Annikeris,

Hegesias's Meddiscipel, formildede noget den oprørende Consequent, der havde været draget af det kyrenaiske Princip, men blev derved insequent. Den videnskabelige Betydning af den kyrenaiske Philosophie ophørte da; dens Tilhængere havde selv indseet, at den ikke holdt Stik. Han lærte nemlig, at man maatte under-

kaſte ſig Beſværligheder og Selvopoffrelſe for Bennerſ eller Fædrelandets Skyld, eller af Taknemmelighed. Dette ſagdes nu atter at ſkee for Ryddeliſens Skyld, ſom derpaa ſkulde følge; men da var Principet overtraadt.

(Skolens videnskabelige, blivende Betydning)*.)

Den kyniſke Skole.

Kynikerne havde for det Meſte liden philoſophiſk Uddannelse; det var forſt ved de ſtoiſke Philoſopher, at Kynikernes Verdensanſkuelse blev forædlet og fik en videnskabelig Fremſtilling. De ſatte Menneſkets Beſtemmelse i en Frihed og Selvſtændighed, ſom udsprang deraf, at det var uafhængigt af alle udvortes Ting, og denne Uafhængighed ſøgte de at opnaae ved at indſkrænke deres Fornødenheder til det, der var gandske nødvendigt til det dyrſke Livs Bedligholdelse. Den kyrenaiſke Skole gaaer ved en conſequent Udvikling over i den kyniſke. En af de ſidſte Kyrenaiſkere, Hegesias, nærmede ſig meget til den kyniſke Synsmaade, idet han antog, at den Viſe maatte være ligegyldig ved alle de udvortes Ting. Et Skridt videre gik Kynikerne, ſom endogsaa vilde undvære dem, naar de kunde have dem: iſtedetfor en Ligegyldighed, der gjerne kunde være forbundet med de udvortes Tings Ryddelse, naar den frembød ſig, traadte nu en poſitiv Stræben efter at undvære den.

Antisthenes

var Stifter af den kyniſke Skole. Han var en indfødt Athenienſer, men ikke af reen attifiſt Herkomst: hans Moder var en Thraſerinde (eller Phrygerinde). Denne Omſtændighed er her mærkelig;

*) Ved den conſequente Forfølgelse af Skolens Princip og den videnskabelige Bearbejdelse af de Elementer i den ſokratiſke Philoſophie, ſom den havde tilegnet ſig, maatte det viſe ſig, hvorvidt denne Livsanskuelse havde Værd og Gylldighed. (Efter H. Ritter). F. C. D.

thi den har maaskee ikke bidraget lidet til at forbitte hans stolte Sind, da hans uædle Herkomst ofte blev forekastet ham. Ved en saadan Leilighed var det han svarede, at Gudernes Moder var en Phrygerinde, og at de atheniensiske Borgere, som indbildte sig saa meget af at være indfødte, vare ikke mere adelige end de indfødte Græshopper og Snegle. — Han havde først benyttet Sophisten Gorgias's Underviisning, og skal selv have holdt en sophistisk Skole. Man har ogsaa endnu et Par Declamationer, der føre hans Navn, men hvis Ægthed er omtvistet, nemlig *Njæ* og *Odysseus*.

I en senere Periode af sit Liv hørte han Sokrates med saadan Interesse, at han daglig gik fra *Piræus* til *Athen* for at være tilstede ved hans philosophiske Underholdninger. Sokrates erkjendte baade hans haarde, raue Charakter og hans Stolthed. Han raadede ham at offere til *Gratierne*. Naagtet Sokrates havde megen Indflydelse paa ham, opfattede han dog dennes Lære paa en eiendommelig og meget eenfaldig Maade, som for en Deel kom deraf, at han alt var i en modnere Alder og havde erhvervet sig philosophisk Dannelse, førend han søgte Sokrates.

Han oprettede en Skole i *Gymnasiet Rynosarges*, der laae ved et Herkulestempel og var bestemt for Atheniensere af blandet Herkomst. Navnet *Ryniker* kommer heraf. Hans Foredrag bestod for en stor Deel i affectfulde Declamationer mod Tidens Uppighed, Nydelsessyge og Svaghed, hvorved den viste sig at være vanflægtet fra Fortidens moralske Kraft. Han gik til den modsatte Yderlighed og udtalte den Overbeviisning, at man maatte vende tilbage til det simple naturlige Liv, som skulde bestaae i en Nøisomhed, der ikke krævede meer, end der var uundgaaelig nødvendigt til Livets Frist. Antisthenes satte Philosophien mere i Levemaaden end i Videnskab, og søgte i sit Liv at vise et Exempel paa Uafhængighed af de Bequemmeligheder og Behageligheder, der af de Fleste ansaaes for Nødvendigheder. Han gik saa slet klædt som en Betler, og førte Stav og Pose med sig som en saadan

(Socrates sagde til ham: „Jeg seer din *γίλοδοξία* gennem Hul-
let paa din Kappe“). Hans consequente Ensidighed og Haardhed,
der var en Følge af hans kraftige, men stive og stolte Charakter,
og vistnok havde et betydeligt Incitament i den Ubethdelighed, som
hans lave Fødsel fordømte ham til, gjorde, at han ikke kunde
finde mange Tilhængere i Athens blomstrende Periode. Hertil
kom ogsaa, at hans Principer ikke tillode nogen stor Tanke-
rigdom i Fremstillingen, saa at den reen videnskabelige Interesse heller
ikke kunde lokke Tilhørere til hans Høresal. Dette gjorde ham
saa fjed af sin Birkfomhed, at han jog sine Tilhørere fra sig paa
Diogenes nær, som sandt saadan Smag i hans Omgang, at han
ikke lod sig fordrive, men hængte troelig ved ham, saalænge han
levede.

Idet Antisthenes udviklede sin Livsphilosophie og ved mange-
baande Bendinger oplyste den Uafhængighed af alt Udvortes, som
han antog for Menneskets Bestemmelse, betjente han sig af meget
overdrevne Udtryk om Lyst og Ulyst; thi han horte til de affect-
fulde Mennesker, der finde Tilfredsstillelse i Brugen af Kraftudtryk.
Især talte han djærvt, naar han polemiserede mod den kyrenaiske
Nydelsestheorie. Han sagde blandt Andet: „Jeg vil heller rase
end føle Lyst“, og erklærede Ulysten for et Gode. Han søgte og
saa mere dialektisk at angribe Kyrenaiskerne, idet han erklærede
Lysten for et Intet; den var ikke Andet end Ulystens Grændse.
Herved tænkte han i Særdeleshed paa den legemlige Lyst, som
ikke kan vare længer end Savnets Følelse, der tjener den til Næ-
ring. Dette oplyses ved andre Tirader, hvor han forkaster den
Nydelse, der har Slaphed og Udmattelse til Følge, men anpriser
derimod den Følelse af Kraft, som følger paa Arbeid og Anstren-
gelse. I denne Betydning kunde han da sige, at Ulyst var et
Gode. Han bestred saaledes ikke enhver Slags Nydelse. Naar
han siger, at Lysten er noget Slet og Foragteligt, mener han
naturligvis ogsaa den legemlige.

Det højeste Gode er et dydigt Liv, lærte Antisthenes; man

behøver dertil ikke Andet end sokratiske Styrke (*ῥαχὺς Σωκρατική*). Denne Dyd viser sig i, at man er sig selv nok, i at behøve saa lidt, som muligt. Intet at behøve, er guddommeligt, men at behøve saa lidt, som muligt, er nærmest ved det Guddommelige. Hvad der ligger mellem Dyd og Last, s. Gr. Rigdom og Gæ, hører til *ἀδιάργοα*. Den Mandskraft, som udgjør Dydens Bæsen, kan læres: Dyden udspringer af Indsigt. Man maa have *ῥᾶς* eller *βρόχος*, fornuftig Indsigt eller en Strikke (sokratiske).

Der behøvedes dog efter Antisthenes's Lære ikke megen Videnskab for at være dydig. Han sagde: Dyden bestaaer i Handlinger og behøver ikke mange Taler eller Grunde eller Lærdomme. Til at være dydig udkræves ikke Andet end Erkjendelse af det Gode; men hvori denne Erkjendelse bestod, kunde han ei synderlig udvikle; thi den havde efter hans Principer ikke noget positivt Indhold. Andre Bendinger ere: man maa lære at styre det Slette af dem, der have Indsigt i det Gode. Man maa *τὰ κακὰ ἀπομαρτεῖν*. — Han begyndte allerede at bruge den af efterfølgende Philosopher saa meget brugte Form for Moralens Foredrag, at han med forskellige Phraser ophøier den Vises Fortrin for almindelige Mennesker: „Han nøies med sig selv og besidder Alt, hvad Andre synes at besidde. Han er feilsri“ &c. Saaledes bliver det Gode paa en eenfaldig Maade betragtet blot fra det subjective, personlige Standpunkt, og der tales ikke om, hvad der ved den Vise udføres i Verden.

Antisthenes Lære gik ud paa at løsrive hans Tilhængere fra deres naturlige Forbindelse med andre Mennesker. Han drev sine Fordringer til den Vises Uafhængighed af det Udvortes saa vidt, at han ikke tillagde Familiefølelsen (Pieteten) noget sædeligt Værd. Ja han udbredte endogsaa Ringeagt for Statens Lov, i Modsatning til hvilke den Vise alene erkjendte sin egen Lov, nemlig det Godes Lov. Dette var en Fortsættelse af den sokratiske Subjectivitet i den praktiske Philosophie, og den forstærkedes hos Antisthenes ved hans Foragt for den atheniensiske Statsindretning.

(Hos senere Kynikere udartede denne Synsmaade til en fræk Trods imod Alleenhedens sædelige Bedtægter). Det var da i sin Orden, at Antisthenes kunde tilegne sig den gamle Sætning: *ἀνδοῖ σοφῶν πᾶσα γῆ πατρις* (see Nitzners saakaldte Plutarchs Apophthegmata)*).

Vi have seet, at Antisthenes lærte, at der ikke behøvedes megen Videnskabelighed for at blive viis og dydig, hvilket alene havde Værd. Erkjendelsen skulde blot træde i Sædelighedens Tjeneste. Han skal endogsaa være gaaet saavidt i at ned sætte den videnskabelige Dannelse, at han paastod, det var skadeligt for Mennesket at lære at læse og skrive. Desuagtet skrev Antisthenes selv mange Bøger, hvilket ikke kan bringes i Overensstemmelse med en saadan Yttring, uden ved den Antagelse, at han tilsidst, efter at have endt sin Skribentbane, var kommen til en saadan Mening. Hans Skrifter vare ikke blot af ethisk, men ogsaa af fysisk og logisk Indhold, saa at heller ikke han, som dog saa aldeles gjorde den praktiske Philosophie til Hovedsagen, forsømte de andre Discipliner.

I sin Fysik lærte han — formodentlig efter Sokrates — at der kun var een Gud. (Han vilde dog ikke vide Noget af den sokratiske Dæmon at sige). I sin Theologie gik han et Skridt videre end Sokrates: Han bestred nemlig Polytheismen, som denne var langt fra at gjøre. Han sagde, efter Cicero, at der var *unus Deus naturalis, multi populares*. Gud styrede Verden til de Dydiges Bedste, lærte han. Dette var maaskee (Nitter) et Supplement til hans praktiske Philosophie; thi det var let at see, at den Vis, om han end behøvede nok saa Lidet, dog ei kunde blive fuldkommen *αὐταρκής*; paa sin Uafhængighed kunde han

*) Det Sted, der citeres af Nitzner i hans Gesch. d. Phil., findes hverken i Plutarchs apophthegm. reg. et imp. eller i hans apophthegm. lacon. (andre Apophthegmata have ikke af Plutarch). Nitter, Gesch. d. Phil. II. p. 118. F. C. D.

kun stole, naar Tingenes Gang var saaledes indrettet, at hans ringe Fornødenheder sikkert faldt i hans Lod.

Der er opbevaret endeel logiske Sætninger af ham, som ikke synes at staae i synderlig Sammenhæng med hans øvrige System; maaskee ere de Læringer fra hans sophistiske Studier, maaskee ere de ogsaa foranledigede ved Sokrates's Gjendrivelser af dogmatiske Sætninger. F. Ex. Man kan ikke bestemme nogen Tings Væsen ved en Definition; thi man kan blot sige med Sandhed, at en Ting er det, den er, men ikke prædicere Andet om den, sige, den er Andet, end den er. Man kan vel sige, at et Menneske er et Menneske, og at godt er godt, men ikke, at et Menneske er godt. I Definitioner mener han, at man gjerne pleier at angive de Egenstaber, som en Ting har tilfældes med andre, men ikke dens eget Væsen; f. Ex. naar man siger, at Solv er hvidt, som Bly. — Et andet Sted synes at antyde, at han har bestridt de almindelige Begrebers Realitet, idet han sagde, at han kunde see et Menneske, men ei Menneskeheden [dog er dette tvetydigt]. Der forekom ogsaa endeel logiske og grammatiske Regler i hans Skrifter.

Diogenes

fra Sinope, som i lang Tid opholdt sig i Athen, var en tro Discipel af Antisthenes, og synes endnu meer end denne at have betragtet Philosophien som en Praxis, ikke som en Videnskab. Han opstillede sig selv til et Exempel paa, hvorledes de menneskelige Fornødenheder kunne reduceres til et Minimum. Vil man betragte hans Forhold til Sokrates; da havde han drevet den sokratiske Nøjsomhed til Caricatur, hvorfor man ogsaa kaldte ham den rasende Sokrates.

Da Diogenes Intet skrev, kan man ikke med Sikkerhed henseøre nogen Læresætning til ham. Hans Virksomhed i Athen bestod meest i, at han med sarkastiske Indfald angreb Folk i Flæng, fordi de ikke hyldede hans Grundsætninger eller skjottede om hans Leveviis. Han fik da undertiden træffende Svar af dem og var

ofte udsat for Bøvelens Insulter og Mishandlinger. Det Meste, der vides om ham, er derfor en stor Mængde Anekdoter*). At Diogenes blev saa bekendt i Oldtiden fremfor andre Kynikere, maa vel især tilskrives hans djærve Spottegave. Athen havde intet Hof og folgelig ingen Hofnar; men han var i mange Aar en Slags Følkemar. Af Anekdoter, som bevise dette, findes hos Diogenes Laertios en stor Mængde. F. Ex. til Aristipp, som saae ham vaske Aaal, sagde han: Hvis Du forstod selv at vaske Din Aaal, vilde Du ikke løbe efter Konger. Aristipp svarede: Hvis Du forstod at omgaaes med Mennesker, vilde Du ikke vaske Aaal. — Da han med smudsige Fodder traadte ind paa Platons prægtige Gulvtæpper, sagde han: Nu nedtræder jeg Platons Indbildskhed. Ja, sagde Platon, men med en anden Indbildskhed. — En Tyran spurgte ham, af hvilket Ertz man skulde støbe Statuer. Herpaa svarede han; Af det Ertz, af hvilket Harmodios's og Aristogiton's Stotter ere forfærdigede.

De senere Kynikere vare raae Betlere, som savnede al videnskabelig Dannelse, og for deres uforfæmmede Opførsel bleve kaldte Hunde. Hvorvidt de dreve deres Græthed og Trods imod al Anstændighed, kan sees deraf, at Krates fra Theben og hans Hustru, der ogsaa var Philosoph og Kynikerinde, parrede sig offentlig paa Torvet. De vilde dermed vise, at den Bise ikke skulde skamme sig ved offentlig at foretage Noget, som kunde bestaae med Dyd.

Betragte vi nu Kynikernes almindelige Retning, da see vi, at de stræbte at reducere den Afhængighed af det Udvortes, som

*) Engang fik han Prygl. Han hevnedes sig ved at opslaae Gjærningsmændenes Navne paa sit Legeme. — [Man kaldte ham Hund (*κύων*, hvoraf Kyniker) og fortsatte denne Spas: En kastede Kjøbveen til ham; Diogenes tog Leiligheden iagt og bødede ham paa Hundevien. F. E. D.]

Mennesket ikke kan befries for, til et Minimum. De vilde blive frie ved at opgive al Nødhjælp og Interesse for det selskabelige Liv; men den Frihed, som de paa denne Maade vilde vinde, var en indholdsløs Frihed, bevægelsesløs Selvstændighed. De vilde resignere paa Alt, hvad der ikke udkræves for at vedligeholde det animalske Liv; men hvad vilde de saa med dette animalske Liv? De levede for at vedligeholde Livet og nyde den Selvfølelse, som de havde ved Tanken om, at de havde bragt det til ei at stræbe efter Andet, end at vedligeholde Livet. Det er meget sandt, hvad Hegel siger, at denne Uafhængighed var en Afhængighed, da der blev lagt saa megen Bægt paa at undvære de udvortes Ting; da derimod den Visere nyder de udvortes Ting uden at tabe sin Frihed og Selvstændighed deri. Friheden viser sig i at udføre Livets forskjellige Formaal, ei i at opgive dem; derved frasiger man sig reale Frihedsytringer. — Kynismen kunde ei bestaae uden i et dannet Liv, under uddannede sociale Forhold, som den bestred.

Platon

udvidede Sokrates's Princip til Videnskab. — (De vigtigste Kilder til Kundskab om hans Liv ere Diogenes Laertios, Olympiodoros og en Anonymus). — Platon blev født paa Megina 87 eller 88 Aar. (429), i det Aar, da Perikles døde. Han var 39 eller 40 Aar yngre end Sokrates; hed egentlig Aristokles. Hans første Ungdom indtraf altsaa under den peloponnesiske Krig, og han levede i den attiske Prosa's meest blomstrende Periode. Han var beslægtet med Athens fornemste Mænd: hans Fader Ariston nedstammede fra Kodros, og hans Moder Periktione fra Solon. Den berømte og berøgtede Statsmand Kritias, den meest talentfulde af de 30 Tyranner, var hans Moders Farsbroder. At han ikke betraadte den politiske Bane, som hans Herkomst let kunde aabnet ham Udgang til, kom dels deraf, at hans naturlige Aandsretning stred derimod, dels skal ogsaa hans svage Stemme have gjort ham uskikket til at træde frem som Taler for Folket.

Han blev af sin Tids anseteste Sophister undervist i de gangbare Kunster og Videnskaber. Selv tiltroede han sig først Anlæg til Digtekunsten og gjorde mange forskjellige Forsøg i forskjellige Digtearter. Han skrev Tragoedier, episke Digte, Dithyramber, Elegier, Sange og Epigrammer. I Anthologien ere nogle af hans Disticha opbevarede. I sit 20de Aar blev han af sin Fader ført til Sokrates (Drømmen om Eranen)*), som udøvede saa stor Virkning paa ham, at han aldeles opgav sine poetiske Forsøg. Han forlod ikke denne Lærer, saalange denne levede, og tilbragte saaledes 8 à 10 Aar under hans Veiledning. Paa samme Tid gjorde han sig rimeligviis ogsaa bekendt med Fortidens berømteste philosophiske Systemer; han blev af Kratylus indviet i den heraklitiske Philosophie og gjorde et nøiagtigt Studium af den eleatiste. — Han skal, ligesom Sokrates, have gjort Tjeneste i tre Felttog.

Efter Sokrates's Død flygtede han med dennes øvrige Tilhængere til Megara, og derfra foretog han en Reise til Kyrene, hvor han under den berømte Theodoros's Veiledning lagde sig efter Mathematiken (løste en Opgave, som Draklet i Delfhi havde udsat). Derfra drog han til Ægypten, men at han (efter Diogenes Laertios's Beretning) opholdt sig der i 13 Aar, er temmelig usandsynligt. Han rober ikke det Bekendtskab med Ægypternes Liv og Indretninger, som han i saa lang Tid maatte have erholdt. Christne Historiefriivere tillægge ham med liden Sandsynlighed flere vidtløftige Reiser i Orienten; han skal efter deres Fortælling ogsaa være kommen til Jøderne og af Moses's Skrifter have lært at kjende den sande Religion. Men deres Beretninger stemme ikke engang overeens med hinanden. — Fra Ægypten drog han til Storgrækenland, hvor han omgikkes med Datidens

*) Sokrates drømte, at en Eranunge sad paa hans Kne og, da dens Binger vare udbøgne, svang sig i Beiret med Sang. Dette udlagdes om Platon, som Dagen efter kom til Sokrates. F. C. D.

Pythagoreere og blandt Andre med Archytas fra Tarent. Ogsaa anskaffede han sig en Samling af pythagoriske Skrifter*). Til Sicilien drog han, i Særdeleshed for at see Vtna (40 Aar gammel), og gjorde der Bekjendtskab med den ældre Dionysios, hos hvem hans Frimodighed skal have bragt ham i Fare, og stiftede et varigt Venstreb med dennes Svoger Dion.

Da han kom tilbage til Athen, begyndte han at undervise i Akademiet, en Lund, helliget en atheniensist Heros, Akademos, hvori der var et Gymnasium. Hans Virksomhed her blev dog afbrudt ved et Par Reiser til Sicilien. Den yngre Dionysios's Opdragelse havde af hans Fader været gandske forsømt, hvorfor Dion og Andre af den unge Tyrstes Venner ønskede, at Platon skulde komme til dem for at bibringe ham nogen videnskabelig Dannelsel. Platon opfyldte ogsaa gjerne deres Begjering, fordi han nærede det Haab, at han ved sin Indflydelse paa Dionysios skulde kunne faae ham til at indrette Statsforfatningen i Syrakus efter sine politiske Grundsætninger. Men dette Foretagende svarede ikke til hans Forhaabninger. Den unge, forsængelige Tyrste blev vel paa sin Viis Platon meget hengiven og fandt sig smigret ved at leve i venstabelig Omgang med saa berømt en Mand. Ogsaa havde han nogen Interesse for Philosophien; men han var flygtig, forsængelig, vilde udmærke sig i flere Retninger og drev Intet med Alvor. Hans Forsængelighed blev frænket ved, at Platon aabenbar holdt med Dion, da denne kom i Uenighed med Dionysios. Da Dion blev forviist fra Syrakus, skiltes Platon og Dionysios ogsaa ad i Uvenstreb. Han lod sig siden overtale til at komme paany til Sicilien for, om muligt, at forsones Dion med Dionysios; men da kom det til et aabenbart Brud imellem dem. Da Platon vilde reise bort igjen, forsøgte Tyrannen paa at holde ham tilbage med Magt, men lod ham dog omsider reise, deels efter kraftige Forestillinger fra endeel ansete Pythagoreere i

*) Han nævnes blandt dem, der først have anlagt Bogsamlinger.

Storgrækenland, deels fordi han befrygtede den Ravnkundighed, som hans Opførsel mod Platon vilde faae blandt Hellenerne*). Platons Forhold til Dionysios og Dion kan sees af hans Breve; thi om disse end ikke ere ægte, ligge dog sandsynligviis historiske Begivenheder til Grund for dem. — Platon skal ogsaa af Kyrenæerne og Arkaderne have været anmodet om at udkaste dem en Plan til en forbedret Statsforfatning, men afslog det, fordi de ikke vilde indføre *communio honorum*.

Efter at have opgivet sine Planer paa Sicilien, levede Platon blot for Akademiet og sin literaire Virksomhed. Hans Forelæsninger bleve meget besøgte; endogsaa et Par Truentimmer indfandt sig ved dem. — Han døde paa sin Fødselsdag 348 f. Chr. 81 Aar gammel.

Platons Charakteer omtales af de classiske Forfattere næsten blot med Agtelse og Beundring. Man lægger ham til Last, at han med alt for stor Bitterhed dømte om berømte samtidige Philosopher f. Ex. Antisthenes, Aristippos og Euklides. At han maatte tale djarvere mod dem end mod ældre Philosopher, naar han vilde gjendrive dem, laae dog i Sagens Natur. Han maatte nødvendigviis komme i Feide med disse mere eensidige Sokratikere. Antisthenes og Megarikerne udgave Skrifter imod ham. Der fortælles ogsaa, at Platon og Aristippos ikke godt kunde forliges ved Dionysios's Hof. (Xenophen). — Naar man har givet Platon Navn af Parasit, da har det været aldeles uden Grund, hvilket ogsaa den simple Fortælling om hans Forhold til Dionysios udviser.

Attiske Comoedieskrivere have spottet Platon for hans Fornemhed. Han fandt virkelig ogsaa mere Smag i Elegance og vel endogsaa Pragt, end de græske Philosopher pleiede. Den samme Smag lægges ogsaa for Dagen i den Stil, hvori hans

*) Da Dion siden efter førte Krig med Dionysios, toge Speusippos og andre Akademikere Deel i hans Expedition mod Syrakus.

Dialoger ere affattede. Hans Philosophie var paa en vis Maade aristokratisk: den gik ud paa at vejlede fornemme og rige Folk til at nyde Livet paa en ædel Maade.

Det er vistnok uden Grund, at Niebuhr heftig dadler Platon, fordi han ikke opoffrede sine Kræfter til Statsforretninger. Dertil var formodentlig et saa afgjort philosophisk Genie lidet skiftet. Han synes at forudsætte, at et Genie kan blive, hvad det vil. [Formodentlig ansaae Platon ogsaa den atheniensiske Stat for uforbederlig; som og alle dybere Tænkere mere og mere vendte sig bort fra det offentlige Liv].

I Platons Philosophie ere alle de foregaaende philosophiske Retninger forenede ligesom flere Straaler i eet Brændpunct. Deres Ensidighed er bleven ophævet, idet de ere sammensmeltede i en harmonisk Philosophie. Denne Kjendsgjerning, der let opdages af den, som læser Platons Skrifter med historisk Kundskab om de tidligere philosophiske Bestræbelser, er af Mogle saaledes misforstaaet, at de have troet, at Platon undertiden blot har villet fremstille en eller anden Philosophs Lære, uden at det derfor var afgjort, om den stemmede med hans egen Overbeviisning eller ikke. Det Sande er, at Platon med grundig Kundskab om sin Tids Philosophie har fortsat Menneskehedens fælleds aandelige Værk. Begrebet om det Nye eller Originale har i Philosophien en gandske anden Betydning end i Kunsten. Philosophien og Videnskaben overhovedet er hele Menneskehedens Product, og de følgende Generationer skulle ikke sætte noget Nyt istedet for det Fornuftige, der har været tænkt for deres Tid. Selv de meest Originale, der føre Philosophien videre, kunne ikke gøre det uden at lægge det alt Erhvervede til Grund. Aristoteles bemærker, at Platon især har sluttet sig til Heraklit og Pythagoreerne og til Sokrates; men han har ogsaa benyttet den eleatiske Dialektik og Anaxagoras, kort sagt, kjendt Philosophiens hele Historie.

Platons Skrifter have ligesaa meget tildraget sig alminde-

Beundring ved den usædvanlige Kunst i hans Fremstilling som ved Indholdets philosophiske Vigtighed. Der findes nemlig ikke blot den Kunst deri, som maa findes i ethvert classisk videnskabeligt Værk, hvor Formen aldeles udtrykker Indholdet og hverken meer eller mindre. Men de Dialoger, hvori han har meddeelt sine philosophiske Undersøgelser, have foruden deres videnskabelige Værd et selvstændigt Værd som dramatiske Kunstværker. Hans tidligere poetiske Øvelser have havt en mærkelig Indflydelse paa hans videnskabelige Fremstilling. Den Forening af Kunst og Videnskab, som herved fremkommer, er noget gandske Særegt, Individuelt, som her ikke kunde være anderledes; men denne Form er ikke den almeengyldige, nødvendige Form for den videnskabelige Indsigt, som ligger i Sagens Natur. Ivertimod kan det ikke negtes, at, uagtet Platons Dialoger høre til de meest udmærkede Kunstværker fra Oldtiden, er der noget Tilfældigt i den Forbindelse af Poesie og Philosophie, som her finder Sted. Følgen heraf er, at der saavel fra Æstetikens som fra Philosophiens Standpunct bliver et Savn tilbage. Den dramatiske Interesse formindskes, naar Tankens strenge Fremstriden gjør, at Hovedpersonen, som gjerne er Sokrates, kommer til næsten udelukkende at føre Ordet og kun afbrydes ved de øvrige Talendes korte, eftergivende (concederende) Svar (*πάνν μὲν ἔν*). Hvor derimod det dramatiske Element er overveiende, bliver Tankegangen imellem mere tilfældig og aphoristisk, end den videnskabelige Tænkningens Love tillade det. — Udenfor den reen-videnskabelige Interesse ligge ogsaa de skønne Skildringer af Skuepladsen for Dialogerne, som snart er Bredden af den klare Iliissos-Strøm, snart en beskyttet Plads under Plataner, snart en Episefal i en riig Mands Huus.

Platons digteriske Fremstilling viser sig ogsaa deri, at han ofte betjener sig af selvgjorte Myther og vidtudførte Bignelser. Herved bliver det undertiden vanskeligt at opfatte hans Philosophie med Bestemthed, uden at tillægge ham en større eller mindre Indsigt end den, han virkelig havde. Paa den ene Side maa

man vogte sig for at tage i egentlig Betydning, hvad han har brugt blot som billedligt Udtryk. Saaledes have Nogle taget feil i at forstaae det efter Ordenes bogstavelige Betydning, naar Platon siger, at Gud, idet han skabte Verden, tog mange Dæmoner til Hjælp. Paa den anden Side kan man tillægge ham en dybere Indsigt end den, han virkelig har havt, naar man oversætter hans Billeder i Begreber, som en senere Tids Undersøgelser have bragt paa det Rene, men som endnu ikke vare ham tydelige. Han bruger ikke altid sin phantasierige Indklædning af Rigdom, men ogsaa undertiden af Fattigdom. Undertiden har hans Erkjendelse Form af en ubegrebet Følelse, en dunkel Ahnelse, og da udtaler han i Myther og Signelser det, som han ikke kan udtrykke i Begreber*). Men til hans Philosophie i egentlig Betydning hører blot det, han har kunnet fremstille i Form af Tanker. — Man maa overhovedet vogte sig for at tillægge Platon en dybere Metaphysik, end han virkelig har havt. Man har i den nyere Tid udført Kategoriernes System i dialektisk Sammenhæng og med Bevidsthed om, at de nødvendige Bestemmelser ved Begrebet Væsen vare Bestemmelser ved Begrebet Gud. Da man nu hos Platon finder de samme Bestemmelser ved Væsenet udhævede, kunde man let begaae den Feil, ogsaa at tillægge ham den Bevidsthed, at man her havde at gjøre med Bestemmelser ved Begrebet Gud. — Har Platon, som man af adskillige ubestemte Uttringer hos de Gamle har villet slutte, skrevet et tabt Værk om Philosophien eller Ideerne, som Brandis har stræbt at vise, men som altid bliver en blot Formodning, da vilde det sandsynligviis være lettere, med Bestemthed at foredrage hans Philosophie. Men hvad han ikke har formaaet at bringe til tydeligt Begreb i sine Dialoger, som han tildeels har forfattet i sin høie Alderdom, har han da ligesaaalidet der kunnet fremstille i tydelige Begreber.

*) Derom kan ikke være nogen Tvivl, da Platon tilstaaer det selv. Han bruger undertiden saadanne Overgange: „Det er svært at udtrykke sig herover. Jeg vil betjene mig af en Mythe.“

Platon yttre sig selv med Ringeagt om skriftlig Fremstilling af Philosophien, som han kalder en Leg, og siger, at den kan kun tjene til et Hjelpemiddel for dem, der have nydt mundtlig Underviisning i Philosophien, hvorved de kunne gjenkalde sig Erindringen om det, der har været talt. Dette kan Platon ikke alvorlig have meent om sine Dialoger, paa hvilke han har anvendt en saa stor Flid, at det noksom viser, at han ikke ansaae dem for Legeværk, og de ere viensynligen beregnede paa et større Publicum end paa hans Tilhørere. — Heri kan da ikke være nogen Støtte for deres Mening, som have troet, at Platon i sine Dialoger blot har fremstillet sin exoteriske Philosophie og forbeholdt det Dybeste for de Indviede. De beraabe dem i Særdeleshed paa nogle Steder hos Aristoteles, hvor han omtaler Platons mundtlige Foredrag, hans ἀρχαίαι, hans ἀρχαία δόγματα. Men naar man mod hiin Hypothese stiller den Kjendtgjerning, at Aristoteles ikke tillægger Platon anden Philosophie end den, der ligger for os i Dialogerne, og fremstiller denne tildeels med udtryffelig Henviisning til Dialogerne, falder det i Sinene, at den er grundløs. Platons meest udmærkede Discipel kjendte ikke nogen esoterisk Philosophie af ham, og hvem skulde da vel have kjendt den?

Man kunde efter en overfladisk Betragtning af Sagen troe, at det maatte være vanskeligt, af Dialoger at lære Platons egen Overbeviisning at kjende, da han ikke indfører sig selv talende, men lægger sine Tanker i Munden paa lutter fremmede Personer; men denne Forestilling om Sagen er urigtig; den berøer paa et urigtigt Begreb om Forholdet mellem Erkjendelse og Tænkning. Man kan ikke i Philosophien adskille Resultatet fra den Tankegang, som fører dertil. Tankebevægelsen, der indeholder Erkjendelsens Borden, er udviklet i Dialogernes Gang*), og der kan for dem, som følge denne, ikke være Spørgsmaal om, hvad Platon

*) Platon lader ikke de Talende holde afbrudte Monologer.

selv har tænkt, om han selv har tænkt de Tanker, han udvikler, eller ikke; ligesaa lidet som der kunde opkastes Tvivl, om en Mathematiker selv havde været overbevist om Rigtigheden af et rigtigt Beviis, naar han havde lagt det i Munden paa en fingeret Person.

Nyere Kritikere have opkastet Tvivl om Hgtheden af flere platoniske Dialoger; men deri ligger ikke noget Foruroligende for den, der vil tydeliggjøre sig den ægte platoniske Philosophie. De vigtigste Dialogers Authentie er hævet over al Tvivl. Det er især Aft og Socher, der have drevet Tvivlsygen noget videre, end den sundige Kritik kan gjøre. I de Forsøg i den høiere Kritik, der have gaaet ud paa at bestride Hgtheden af flere platoniske Dialoger, har især været begaaet to Feil: man har deels troet, at ethvert Arbeide af Platons Haand nødvendigvis maatte beskæftige sig med de dybeste philosophiske Begreber; deels har man antaget, at det maatte være et i æsthetisk Henseende fuldkomment Kunstværk. Den sidste eensidige Maalestof har især Socher brugt med stor Dristighed: han har endog saa forkastet Parmenides, der er en af de vigtigste platoniske Dialoger. Schleiermacher har derimod anvendt en saare maadeholdende Kritik og erkjendt, hvad der er historisk sikkert, at alle de Dialoger, der tilskrives Platon, paa særdeles saa, ubetydelige nær, virkelig ere af Platon, da deres Authentie ikke kan bestrides med nogen tilstrækkelig Grund [Aristoteles citerer Dialoger, som Aft og Socher ansee for uægte], Enkelte af mindre Vigtighed ere aabenbar uægte og allerede i Oldtiden erklærede derfor; f. Ex. Alkibiades 2, Gryllias, Arichos.

Platons Begreber om Videnskab og Philosophie i Almindelighed.

Som en Discipel af Sokrates maatte Platon ansee Erkjendelsen af, hvad Viden er, for Grundvolden for al Philosopheren. Undersøgelsen herom er Hovedindholdet af Theætet, men forekommer ogsaa andre Steder. Efter Platons Lære er hverken Sandningen eller den rigtige Mening Viden; men den rigtige Mening er deri forskjellig fra Viden, at den er en vaklende og usikker

Besiddelse. Til Videnskab bliver derimod den rigtige Mening ved en fornuftig Tænkning, hvorved den begrundes. Men den fornuftige Tænkning maa dog ogsaa være Biden, saa at man har dreiet sig i en Kreds og forklaret Videnskab ved sig selv. Efter Platons Lære kan den heller ikke bestemmes anderledes. Man kan vel med Rette adskille Videnskab fra rigtig Mening, men dermed er ikke tydeliggjort, hvad Videnskab er. Tvertimod kan man ikke vide, hvad rigtig Mening er uden Videnskab. Naar man vil definere Videnskab, maa man altid betjene sig af saadanne Begreber som Erkjendelse, Indsigt eller andre deslige, hvorom vi ikke kunne have noget tydeligt Begreb uden at vide, hvad Videnskab er. Videnskaben kan nemlig ikke erkjendes uden ved sig selv: man kan ikke vide, hvad videnskabelig Erkjendelse er, uden at erkjende. Den sande Videnskab maa ikke alene erkjende sin Gjenstand, men ogsaa erkjende sig selv. [Formen og Indholdet af Videnskaben kan ikke adstilles.] Det er Platon særdeles indlysende, at man ikke kan erkjende Videnskaben for sig, uden at erkjende det, den veed. Han siger i den Anledning meget træffende, at man ligesaa lidt kan vide, hvad Videnskab er, uden selv at have Videnskab, som man, uden selv at være Læge, kan vide, om der dømmes rigtigt eller urigtigt om lægevidenskabelige Gjenstande. Dersom man ikke antager, at Videnskaben baade erkjender sig selv og sine Gjenstande, maa man skride tilbage i det Ubestemmelige. Den Videnskab, som erkjender Videnskaben, maa igjen erkjendes af en anden Videnskab &c. Resultatet er, at der ikke gives noget andet Maal for Videnskaben end Videnskaben selv, der erkjender baade alt Andet og tillige sig selv.

Ligesom Sokrates indsaae Platon ogsaa, at der maatte være Enhed i al sand Biden, saa at den maatte tænkes som een Videnskab, fordi det ligger i det Formaal, der forespører den videnskabelige Tænkning, at den stræber ikke blot efter at erkjende Dette eller Hiint, men Alt i sin Sandhed: desuden kan det Enkelte ikke erkjendes uden Erkjendelse af det Hele, hvori det har

sin Betydning. Videnskaben om det Sande, Evige, Bærende er Dialektiken. Den fører Opsyn over alle de andre underordnede Videnskaber, som ikke have Betydning, uden forsaavidt de ere gjen- nemtrængte af den og føre til den. Den viser alle andre Videnskabers Betydning og Forhold til hinanden indbyrdes. Den er den egentlige sande Videnskab, og de øvrige dyrkes egentlig ikke for deres egen Skyld, men for at deres Dyrkere kunne blive dygtigere i Dialektiken.

Erkjendelse er ikke forskjellig fra Handling; thi Mennesket handler altid efter sin Erkjendelse. Dette er en Hovedsætning hos Platon, og deri ligger en rigtigere Indsigt end i den sædvanlige crasse Adskillelse af Erkjendelse og Villie, som om det var to forskjellige Substantser i Mennesket, der kunde uddannes hver for sig. Sin Sætning oplyser Platon undertiden saaledes, at han viser, hvorledes en enkelt Hoveddyd nødvendigen følger af rigtig Indsigt og er uadskillelig fra den; saaledes viser han i Laches, at Tapperhed er det Samme som rigtig Erkjendelse; i Charmides, at Sindighed falder sammen dermed. Dyden er overhovedet hos Platon en Genhed, hvis enkelte Sider ikke kunne besiddes isolerede, og den ene Dyd falder sammen med Erkjendelsen af det Gode, som det var, som det er og som det vil være. Naar Mennesket handler slet, da er det altid fordi hans Erkjendelse er formørket; thi den, der handler efter slette Begjerligheder, skatter ikke Tingene efter deres sande Værdi, sætter meer eller mindre Priis paa dem, end der efter deres Natur tilkommer dem. Mennesket feiler, fordi det anseer Noget for godt, som ikke er det, og feiler folgelig af Uvidenhed. Derfor kan man sige, at Ingen frivillig er ond; thi Sjælen stræber af Naturen efter det Sande, farer ikke frivillig vild, og da Udyd er Bilsfarelse og Uvidenhed, er heller Ingen frivillig ond. Det Sande er det Samme som det Gode, og det Gode det Samme som det Sande. Ingen kan leve i Erkjendelsen af det Gode uden at føle Kjærlighed dertil, og den, der føler Kjærlighed dertil, vil stræbe at realisere det, ligesom man

stræber at ligne et Menneske, som man elsker. — Dialektiken er selvfølgelig ligesaameget Videnskaben om det Gode som om det Sande.

(Her er dog noget Gensidigt; thi man kan ligesaavel udhæve Villien og sige: uden at ville erkjende det Gode og uden at ville det Gode, kan man ikke komme til at erkjende det. Sandheden er, at Erkjendelsen og Villien hænge organisk sammen.)

Videnskabens Gjenstand er det Evige, Uforanderlige, som ikke opstaaer eller forgaaer, men om hvilket blot kan siges, at det er. Det Uforanderlige, Værende, er Gud. Men den fuldkomne Videnskab er aldeles Gæt med sin Gjenstand, har den ikke udenfor sig; selvfølgelig findes den sande Videnskab [Erkjendelse] blot hos Guddommen, hos hvem Viden og Væren er Gæt. Den menneskelige Videnskab er blot Kjærlighed til Videnskab, Philosophien. Den menneskelige Viden er Vorden underkastet og maa stedsse gjenfødes; den er forskjellig fra Videnskabens Ideal. Philosophien er for Platon det høieste jordiske Gode; det er den største Gave, Guderne have givet Mennesket. Derfor negter Platon dog ikke, at andre Aandsbesjæftigelser kunne have Værd ved Siden af Philosophien. (Nogle Besjæftigelser have Værd, fordi de ere nødvendige, f. Ex. mekaniske Færdigheder). Der gives Kunster og underordnede Videnskaber, der have Værd som Fremstridt mod Philosophien, Forberedelse dertil, eller paa Grund af deres Sammenhæng dermed; men de have kun underordnet Værd. De Fleste, som handle og virke rigtigheden i Livet, gjøre det uden Indsigt, blot ifølge rigtig Mening. Til denne Klasse høre ogsaa Digtere og Spaamænd, som træffe det Rigtige, ikke ifølge fornuftig Indsigt, men i Kraft af Enthusiasme, drevne af Guderne og i Afjindighed, Musernes Afjindighed (herom i Menon). Digtere virke saaledes, at deres Værker ikke frembringes ved Fornuft, men ved Natur. En saadan blind Genrykkelse billiger Platon nu ingenslunde. Han kalder Afjindighed overhovedet en Sygdom, siger, den Afjindige er ikke Guderne fjær, og han vilde have Digterne forviste af sin Stat. Men han gjør dog Forskel paa den Af-

findighed (Genialitet), som er forbunden med Sindighed, rolig Bevidsthed, og den, der er fornuftløs; hiin viser sig i en varm, bevæget Kjærlighed til og Stræben efter det Gode og Skønne. Men det Høieste er hos ham den udviklede Bevidsthed, der erkjender sig selv. Den, der handler efter rigtig Mening, forholder sig til den, der handler efter Videnskab, som Skyggen til det Sande. Den rigtige Mening har dog Værdi fra det menneskelige Standpunct. Den er en Middeltning mellem videnskabelig Erkjendelse og Uforstand. Den fuldkomne Viden er Viden om Viden, og Uforstand er Uvidenhed om Uvidenhed. Den sidste har den sorgelige Lod, at være sig selv nok, og bliver i sin Tilstand; men den rigtige Mening er et Gjennemgangspunct til Videnskab, da den kjender sin Uvidenhed og deraf udsprungne Stræben efter fuldkommen Indsigt. Derfor maa den, der skal philosophere, begynde med at afslægge sine Fordomme: han maa erkjende, at han Intet veed. Al Philosophie begynder med Forundring over det Baklende, Forvirrede og Modsigende i Meningernes Sphære.

Platon adskiller saaledes flere Udviklingsstrin af den menneskelige Bevidsthed, og det baade med Hensyn til Villie og Erkjendelse. I Symposion siger han, at Kjærligheden til det Skønne begynder (sandseeligt) som Kjærlighed til det Skønne hos et enkelt Individ, og gaaer over til Kjærlighed til den legemlige Skønhed i Almindelighed. Derefter indtræder Kjærlighed til den aandelige Skønhed hos et Individ og Lyst til at udvikle skønne Tanker i Forening med ham. Deraf maa Skønhedsensandsen vende sig til Menneskenes Idrætter overhovedet og til deres selskabelige Indretninger, omfæder stige op fra deres Skønhed til Videnskabernes Skønhed, for endelig at fordybe sig i den ene Videnskab om det Evige. (Bevidsthedens forskellige Udviklingsstrin henfører Platon paa Erkjendelsens Side til de samme tre Hovedstandpuncter, som i den allernyeste Philosophie ere udhævede*). For det Første den

*) [Den umiddelbare, den reflecterende og den speculative Erkjendelse].

rigtige Menings Standpunct (*δόξα ἀληθής*), paa hvilket den hele blot sandkelige, empiriske Erkjendelse falder. Imellem dette Trin og den høieste, philosophiske Erkjendelse [*νόσις* eller *γνώμη*] eller, som Platon kalder den, Erkjendelsen af Ideerne, ligger den videnskabelige Tænkning [*διάνοια*], som gaaer ud fra [ubegrundede Begreber og] Forudsætninger. — Paa det mellemste Trin sætter han Mathematiken, fordi den forudsætter endeel Begreber, uden at søge deres Grund, og betjener sig af sandkelige Billeder. Denne mellemste Erkjendelse kunde han da ikke Andet end betragte som en Forstøle til Philosophien, hvorfra den ikke var adskilt ved nogen uoverstigelig Kluft; thi baade kunde man jo stræbe at begrunde Mathematikens postulerede Begreber og høre sig til Tænken fra det sandkelige Billede. Platon havde overhøvedet den samme Synsmaade, som Schelling og andre Philosopher have haft, at der maa kunne gives en høiere Mathematik end den sædvanlige, hvori dennes Begreber skulle sees i deres egentlige videnskabelige Betydning. Han taler om Kuglens og Sirkelens Idee. (De underordnede Videnskabers Dyrker ligner Jægeren, der indfanger Bildtet og ei kjender dets Brug).

Af Erkjendelsens to modsatte Poler gaaer Meningen paa det, der baade er og ikke er, som har Deel i det Skønne og Gode, men ogsaa er stygt og slet; da derimod *γνώμη* gaaer paa det, der er blot sandt og godt. Platon antog, at den philosophiske Erkjendelse var specifiisk forskjellig fra den lavere; for at den skulde indtræde, maatte der foregaae en Conversion af Tænkemaaden. Denne søger han at gjøre anskuelig ved Mythen om Folk, der sidde bundne i en Hule og see Skygger paa dens Baggrund, men ikke kunne see Tingene selv, der foregaae bag ved dem [de troe at see det Virkelige; vendte Nogen dem om med Magt, for at vise dem Virkeligheden, vilde de forstyrres og vredes]. Den høiere philosophiske Erkjendelse er Erkjendelse af Ideer. (Republ. Beg. af 7de Bog).

Med Hensyn til Erkjendelsens Genesis lærer Platon, at ingen

Erkjendelse bibringes Mennesket udenfra; men de, der undervises, bringes blot det i Grindring, som de før have vidst. I Forbindelse hermed bringer han sin Lære om den personlige Udødelighed, da Grindringen er et Bant paa, at man tilforn har levet under andre Forhold og nu kun har at tilbagefalde sig den Erkjendelse, man har havt i en foregaaende Tilværelse. Denne Theorie om Erkjendelsen som en Grindring kan baade tænkes paa en dybere og paa en mere overfladisk Maade. Tager man Sagen mere overfladisk og tænker paa Grindring som Reproduction af Forestillinger, som man tilforn har havt, da er det egentlig ingen filosofisk Sætning, men en Tradition. Saaledes synes Platon paa nogle Steder at forestille sig Sagen, og henfører denne Lærem som selv til ægyptiske Præster og Præstinder. Den stod da i Forbindelse med Læren om Sjælevandringen, efter hvilken Sjælen oftere træder ind i Tilværelsen og eksisterer under forskellige Relationer. Men det Samme kan ogsaa tages i en dybere Forstand, og den synes paa andre Steder at have foresvævet Platon. Grindringen skulde da ikke være Reproduction af Forestillingen, men bestaae deri, at Mennesket (efter Etymologien) kommer til Bevidsthed om sit inderste Væsen, at det bliver fornuftig tænkende; Mennesket gaaer ind i sig selv, og erkender det Evige for at være sit Væsen. Det høiere Liv, hvormed Mennesket da identificerer sig, var virkelig, før det blev født som dette Individ. Tænkningen tænkes da ikke som en Egenskab ved Individet, men som Sjælens Substant [Fornuften som det Universelle, og Sjælen som en Accidents dertil]. Umuligt kan det da tages ordret, naar Platon i Phædrus taler om Sjælens høiere Liv, hvor den seer paa det evige Skuespil, som Guderne opføre, anførte af Zeus, der kjører med flyvende Heste, et Liv, fra hvilket den er falden ned i denne Verden, hvor den ved at see noget Skjönt og Godt erindrer sig den evige Skjønhed.

Hvorledes inddeles bedst Philosophiens Fremstilling i Platons Aand, naar man skal foredrage den Lære i Sammenhæng, som

hos ham er adskilt i Dialogerne? Nogle have troet, at Platon vilde have Philosophien deelt i Læren om det Sande, det Gode og det Skønne. Men det stemmer ikke med Platons Synsmaade; især adskilte han ikke saaledes det Gode og det Skønne: han angiver overhovedet intetsteds nogen fast Bestemmelse, hvorved han vilde have det Gode og det Skønne skjelnede. (Det var van Høusdes Mening).

En anden Inddeling har i de bedste nyere Fremstillinger af hans System været fulgt, og den ligger ogsaa i Sagens Natur, ligesom den ogsaa i den nyere Philosophie erkjendes for den sande Inddeling af Philosophiens System og anbefales ved den Maade, hvorpaa Stoffet i Dialogerne selv er fordeelt. Det er Inddelingen i Dialektik, Physik og Ethik.

Hvad betyder Dialektik? Dette Ord er hos de classiske Forfattere noget tvetydigt. Paa sine Steder tages det i samme Bemærkelse, som Logik for det Meste tages hos os; undertiden saaledes, som det her tages, naar det skal betegne en Hoveddeel af Philosophien [Videnskaben om det Sande og Uforanderlige, Metaphysik, Ontologie.] — At denne Inddeling er platonisk, bestrykes ved nogen historisk Hjemmel. Cicero siger i sine quæst. academ. 1, 5, at Platon først forenede Philosophiens tilforn adsplittede Ledemod til et Heelt og saaledes udbragte Logik, Ethik, Physik. Det Samme sige et Par senere Hjemmelmænd, nemlig Atticus hos Eusebios og Apulejus. Sertus Empiricus siger derimod, at der i Platons Philosophie var et Anlæg til denne Inddeling, uden at han udtrykkelig har udtalt den; — (Ordene Physik og Ethik forekomme slet ikke hos Platon) — men at Xenocrates og Aristoteles have gjort dette. — Aristoteles forudsætter denne Inddeling som bekjendt. Platon kunde vel heller ikke være ubekjendt med en Articulation af Philosophien, der saa tydelig laae for ham i dens Historie (Zoner og Pythagoreer — Eleater — Sokrates).

Bed Dialektik forstaaer Platon undertiden, efter Etymologien,

den Kunst at anordre en fornuftig Samtale saaledes, at Sandhedserkjendelse kunde udvikles ved Spørgsmaal og Svar. Dette skulde altsaa være en Videnskab om fornuftig Talen, og da det efter hans Synsmaade maatte være det Samme som Videnskab om Tænkningen, kunde man troe, at det skulde være den Theorie om Tænkningens Form, som de Fleste endnu kalde Logik. Men i denne Betydning maa det ikke tages: han indsaar klart, at man ei kan adskille Tænkningens Form og Indhold. Naar han taler om Dialektiken, som den Videnskab, der adskiller og forbinder Begreberne rigtigt, da kunde den ikke gjenneføres grundigen uden ved den Videnskab, som han i Almindelighed giver dette Navn, og det er den egentlige Philosophie, Læren om Tingenes sande, uforanderlige Væsen, det Evige. Det er ikke blot den sande Philosophie, men den sande Videnskab, til hvilken alle underordnede stræbe, forsaavidt de ere sande og skjønne, og som bestemmer disses Betydning. Det var den egentlige Videnskab selv.

Men vi have alt seet, at Platon ikke frakjendte de underordnede Videnskaber deres Værd: han lader Parmenides sige, at en saadan Synsmaade er et Tegn paa ungdommeligt Overmod. Han bestjæftigede sig selv ogsaa med Physiken, Naturphilosophien, der i Modsætning til Dialektiken, som handler om det Blivende i Tingene, afhandler Tingene i deres Borden, Naturgjenstandenes Bestaaffenheder, indbyrdes Forhold og Sammenhæng. Forsaavidt den havde at gjøre med noget Endeligt, var det en Videnskab, der kun havde Betydning fra den menneskelige Erkjendelses Standpunkt. Thi det, der hørte den guddommelige Erkjendelse til, maatte henføres under Dialektiken*).

Det Samme gjelder om Ethiken (Moralen og Politiken). Det egentlig Videnskabelige deri maatte høre til Dialektiken; men Platon antager det dog for at være nødvendigt, at betragte det

*) Videnskaben om Tænkning og Væren, forsaavidt begge have evige Bestemmelser.

Gode ikke blot som det er i og for sig, men saaledes som det udtrykkes i Menneskenes Sæder og Statsindretninger. Dette var da en menneskelig Videnskab, fordi den har at gøre med Noget, der efter sin Natur er foranderligt. Platon ansaae det overhovedet for at være en Reddelse af Philosophen, Dialektikeren, naar han beskæftigede sig med en bestemt Stats Forretninger.

Denne Inddeling af Philosophien anbefales ved Fordelingen af Indholdet i selve Dialogerne, der enten udelukkende, eller efter deres Hovedindhold, kunne henføres til een af de tre anførte Glasfer. Theetet, Politikos, Sophisten, Parmenides ere af dialektisk Indhold. I de tre sidste ledes Samtalen ogsaa af en Eleat. Timæos er af udelukkende fysisk Indhold, ligesom Republikken af ethisk.

(Platon erkjendte den reflecterende Tænkning for at have Værd fra menneskeligt Standpunkt som Forarbejde til Philosophien. Han bestemmer tidt et Begreb efter Sprogbrugen, og gaaer ud fra det som fast. Det maa da betragtes som en foreløbig Erkjendelse, der skal nærmere begrundes). [Han vidste nok, at han ei kunde fuldføre sit System af rene Begreber, som han gik ud fra. Han ansaae sin Philosophie for en stor Deel som en foreløbig, en Stræben efter Dialektik].

Platons Dialektik.

Platons Dialektik er undertiden blot negativ ligesom Sokrates's, og gaaer ud paa at tilveiebringe Forvirring i Andres Begreber, for derved at vække Trangen hos dem til en fuldkommere Erkjendelse. De underordnede Begrebers Mangel paa Fasthed gjøres indlysende, og derved banes Veien til Erkjendelsen af det Almindelige. Men det Almindelige kan tages i forskellige Betydninger: man kan derved tænke paa det abstracte, [ved Bortsondring af Bestemmelser mere tomme, indholdsløse] Almindelige, som har det Besynderlige lige over for sig; man kan ogsaa tænke paa det concrete Almindelige, som indeholder det Besynderlige i

fig. Den Dialektik, som gaaer ud paa at skaffe Begrebet om det Almindelige Indhold, ved at lade de modsatte Bestemmelser deri ophæve hinanden, er den egentlige speculative Dialektik, og den foresinde vi først hos Platon. Derfor blive de vigtigste filosofiske Principer, som før hans Tid vare fundne, i hans Philosophie optagne og stillede i deres rette Forhold til hinanden.

Platons Dialektik er for en Deel polemisk rettet mod eensidige Verdensanskuelser, især mod Protagoras's og Cleaternes. I Theetet bestrider han det heraklitiske Begreb om Tilværelsen som en uafbrudt Borden [Strømmen], saaledes som denne var opfattet af Protagoras. Han havde nemlig bragt denne Lære i Forbindelse med sin egen, at det Sande var det, der fremstillede sig i den sandfælsige Fornemmelse, at altsaa Fornemmelsen var den egentlige Viden. Derved var Protagoras følgerigtigen bragt til at antage, at, hvad Enhver fra sit subjective Standpunct antog for at være sandt, virkelig var det, eller, som han udtrykte det, at Alting var sandt. Ingen Ting var nemlig Noget i sig, men kun ved sit Forhold til den, der opfattede det. Der gaves da ingen Bildfarelse; (det, man drømmer, det, man paa Grund af Sygdom i Sandseorganer, ja endog det, man i Afstandighed antager, maa Alt antages for at være sandt). Naar een og samme Ting viste sig varm for En og kold for en Anden, da havde begge Ret; thi Tingene ere blot det, de ere for Andre. Heraf følger da, at hvad vi kalde Ting, ikke er Andet end Rækker af Fornemmelser, hvori der ingen Enhed gives. Heller ikke er det fornemmende Subject en Enhed; den sunde Sokrates er en anden end den syge, fordi blot det, der fremstiller sig i det enkelte Moment, er det Reale. Ja ei engang den Forskjel, der gjøres mellem den Fornemmende og det Fornemmede, er fast, da den, der betragtes som et fornemmende Subject, ogsaa kan være Gjenstand for Andres Fornemmelse. Kort sagt, Tingene ere Intet i sig, men blive kun til Noget i deres Sammentræffen med andre Ting.

Denne Være maatte Platon nødvendig stræbe at gjendrive, da den ophævede enhver almeengyldig Erkjendelse og satte Sandningen over Tænkningen. Sokrates, som indføres i Strid med Protagoras herom, gaaer saaledes frem, at han angriber denne Sensualisme fra flere forskjellige Kanter, idet han sætter sig gandske ind paa Sophistens eget Standpunct og søger at lade den tilintetgjøre sig selv. Han gjør først i Forbigaaende nogle Indvendinger derimod, som han igjen lader falde, for især at holde sig til to Hovedindvendinger, hvorved den hele Være kommer til at ophæve sig selv. Foreløbig bemærker han, at den, der erklærede sandselig Fornemmelse for Viden, ogsaa maatte indrømme, at een og samme Person kunde baade vide og ikke vide det Samme. Naar Seen og Høren var Viden, da kunde man vide Noget med det ene Øie og ikke med det andet. Fremdeles maatte der da ogsaa kunne gives en svag og skarp Viden, ligesom et svagt og et stærkt Syn. At see Bogstaver maatte da være det Samme som at kjende dem; at høre et Sprog tale, var det Samme som at forstaae det; men disse Instantser lader han dog igjen falde, skjøndt det Sidste allerede var meget skiftet til at vise Forskjellen paa at sandse et Phænomen og begribe dets Betydning.

Sit første Hovedangreb paa Protagoras's Princip gjør Sokrates med den Bemærkning, at Protagoras egentlig ikke kunde sige, „at Mennesket var Maalet for Alt“, men snarere, at det Fornemmende var det. Af hans Erkjendelsestheorie fulgte nemlig, da den fornuftige Tænkning forbigaaes med Taushed, at Dyret ligesaa godt som det indsigtsfuldeste Menneske, ja som en Gud, kunde erkjende det Sande (visse Dyr med skarpere Sandser endog bedre). Men især sætter Sokrates Protagoras i Forlegenhed ved den Bemærkning, at han for at være consequent maatte antage, at alle Mennesker havde lige megen Indsigt i Sandheden; thi deraf fulgte unægtelig, at Protagoras ikke kunde udgive sig for visere i nogen Ting end nogen Anden, og hans hele sophistiske Haandtering tabte derved sin Betydning. — Af denne Banfelighed

vil Protagoras udrede sig ved en meget maadelig Udflugt. Han siger nemlig, at En vel ikke kan udmærke sig ved en rigtigere Tænkning end Andre, eller en rigtigere Sandseining; men det, der forekommer En, kan være godt, det, der forekommer en Anden, slemt, og Dannelse bestaaer i at kunne forvandle slemme eller ubehagelige Følelser til gode eller behagelige. En Viisdomslærer er at betragte som en Læge, der helbreder Andre ved sin Tale; han besidder den Kunst, at forandre Skindet i Sjælen. Dette Rodanker, som Protagoras griber til i sin Forlegenhed, viser, at han allerede ikke var istand til at forsvare, hvad han havde lært. Thi det, han sagde, stemmede ikke med hans Overbeviisning: han troede virkelig at foredrage en theoretisk Lære, som kunde holde sig, og ikke blot at forstaae en nyttig Kunst. Han meente at udgive en almeennyttig Sandhed, idet han lærte, at Mennesket var Maalet for alle Ting.

Men Sokrates viser især, at denne Lære ophæver sig selv, idet han gjør opmærksom paa, at den, der negter Protagoras's Lære, den der antager, at ethvert Menneske ikke er alle Tings Maal, og at den sandselige Fornemmelse ikke er Videnskab (og hvorfor skulde Ingen kunne antage det?), følgerlig ogsaa antog Noget, der var sandt. Altsaa var det ogsaa sandt, efter Protagoras's egen Lære, at hans Lære ikke var sand. Saaledes ophævede den da aabenbart sig selv. Den var kun rigtig, naar man antog den for rigtig, men ogsaa urigtig, naar man antog den for urigtig.

Nær til denne Hovedindvending slutter sig den Bemærkning, at, om man endogsaa vilde antage, at enhver Dom om det Nærværende var rigtig, kunde man dog ikke antage det Samme om det Tilkommende. Bilde man end antage, at Intet var i sig ret og godt, men for Enhver var det ret og godt, som af ham blev anseet derfor, kunde man dog ikke antage det Samme om [det, som i] det Tilkommende [syntes nyttigt eller skadeligt]. Hvad Enhver ansaae for rigtigt med Hensyn til [det Nyttige i] Agerbrug eller Helbredelsen af Sygdomme, kunde dog ikke derfor

virkelig være det. Og, at man kunde give Forskrifter for det Tilkommende*), maatte jo Protagoras antage, der var Lærer i den Kunst at tale overbevisende.

Den anden Hovedvending, hvormed Sokrates viser, at Fornemmelse ikke er Videnskab, bestaaer deri, at han undersøger, hvad der erkjendes i Fornemmelsen (objective). Det, der fremstilles i Fornemmelsen, er det Vordende; saavel den Sandsende som det, der sandses, ere i Bevægelse; og Sandseningen er disse to Bevægelses Product. Det Vordende er og er ikke, ligesom Fornemmelsen er og er ikke. Borden er to Slags: Forandring af Sted og af Qualitet. I begge Henseender kan det Fornumne siges at være og ikke at være. Idet man siger: det er saadant, kan man strax tilføie: det er ikke saadant, og: ikke ikke-saadant. Hvad der udsiges om Fornemmelsen er altsaa, i det Samme det udsiges, usandt, og den saakaldte Videnskab, som derved erholdes, er ogsaa ikke Videnskab. Phænomenet er saadant og ikke-saadant, eller, rettere sagt, det er ikke. Følgelig er det, der fremstilles i Fornemmelsen, baade utankeligt og usigeligt (uudtaaleligt).

Et Modstykke til Platons Strid mod Protagoras's Sensualisme er hans Polemik mod Eleaterne, som gjorde sig skyldige i den modsatte Genfærdighed. De erklærede nemlig den sandfærdige Forestilling for et Ekin og fordybede sig saaledes i Forestillingen om det Ene, Værende, at de paastode, at den Mening, som man ifølge Erfaring har, at der gives flere Ting og at der gives en Borden, er en Bildfarelse. Disse to Negationer, at der ikke gives flere Ting og at der ikke gives en Borden, er det, Platon angriber i den Dialog, som kaldes Sophisten; thi at Alt var Eet, og at der var noget Blivende i al Borden, vilde han ingenlunde bestride [men kun det abstracte Begreb om Eenhed; han vilde vise, at i det Sande er ligesaavel Borden som Væren].

*) Egentlig: for det Nyttige, og dermed for det Tilkommende, da det Nyttige hører til det, der refererer sig til en tilkommende Tid.

J. E. D. (efter Ritter, II. S. 237).

Eleaterne udtrykte deres Polemik mod Sensualismen i den Sætning, at kun det Værende var, det ikke Værende var ikke; det kunde hverken tænkes eller udsiges. Herimod bemærker Platon eller den platoniske Sokrates, at det dog kunde tænkes og blev tænkt, idet det gjordes til Gjenstand for Strid. (Naar det ikke-Værende var et Ekin, maatte det Ekin dog være: det maatte være en sand ikke-Væren).

Men det havde Eleaterne allerede selv indrømmet, at saavel den, der negtede det ikke-Værende, som den, der paastod, at det var, indviklede sig i Modsigelser. Han søgte at vise, at de to Sætninger, at det Værende var Eet, og at det var mangfoldigt, lode sig forene med hinanden. For det Første gjorde han opmærksom paa, at de, der antog en Mangfoldigheds Realitet, ogsaa antog en Enhed, hvoraaf den omslutedes; thi de sagde om enhver enkelt af de mangfoldige Ting, at den var, og denne Væren indbefattede da dem alle. Naar de f. Ex. sagde, at det Varme eller det Kolde vare, satte de dem jo ved dette Prædicat som en Enhed (det Værende er ikke et Tredie ved Siden af dem).

Ligeledes kunde Eleaterne ikke tænke eller tale, naar de blot vilde antage den abstracte Enheds Realitet. Thi naar de sagde, at blot Eet var, da havde de allerede to Navne: Eet og Væren. Bilde de paaatae, at det Værende kun havde eet Navn og ikke var forskjelligt fra sit Navn eller sin Tanke*) (Tanke og Væren maae adskilles), da maatte det jo være et blot Navn, Navnet paa et Navn; et Ord uden Realitet. Følgelig lader den Antagelse, at det Sande er blot Eet uden Mangfoldighed, sig hverken tænke eller udtale.

Den anden eleatiske Sætning, som Platon bestred, var den, at al Borden er et Ekin, at det Sande er blivende, usforander-

*) Colleg. Hos Platon er Navn ofte = Tanke, da Benævnelsen er Tankeens Udtryk.

ligt*). Herimod viser han, at denne Antagelse vilde høre al Erkjendelse. Det Erkjendte og det Erkjendende maae staae i Betyrrelse med hinanden, om nogen Erkjendelse skal komme istand; folgelig maa det Sande, Tingenes Væsen, naar det skal erkjendes, paavirkes af den Erkjendende og folgelig bevæge sig, forandres. Hvis Tingenes Væsen var aldeles ubevægelig, da kunde man heller ikke tillægge det Liv eller Fornuft. Vil man da antage, at det Værende har Liv og Fornuft, maa man ogsaa antage, at det kan bevæge sig. — Denne Sætning bestrykes ogsaa ved Betragtning af Talens Natur; den bestaaer nemlig deri, at man i Sætninger forbinder Substantiver og Verber, der udtrykke noget Blivende og noget Værende. — Resultatet af disse Undersøgelser er det, at man maa antage Sandheden saavel af Borden som af Forbliven. Det Værende er hverken Hvile eller Bevægelse, men Begges Eenhed.

Saaledes ere de eenfaldige Synsmaader gjendrevne; men hvad Væren og ikke Væren er, er ikke tydeliggjort. Disse to Begreber ere begge vanskelige at fatte, men af gandske modsatte Aarsager. Ikke-Væren, med hvis Tanke Sophisterne især beskæftigede dem, er ikke synlig for sit Mørkes Skyld; og Væren, Philosophiens Gjenstand, lader sig ikke se for Lysets Skyld, hvori den er, hvilket blander Diet.

Hvad ikke-Væren er, tydeliggjør dog Platon paa en anden Maade. Han forkaster deres Mening, der paa staae, at man ikke kan forbinde forskellige Begreber med hinanden; thi ifølge disses Paa stand skulde man ikke med Sandhed kunne tale eller tænke;

*) Her forudsættes, at der er en Mangfoldighed, men tænkes, at de, der antage den, negte al Forandring. Derfor kunne de gjerne være Materialister (Pentippos), eller antage, at kun Tænkningen fører til Sandhedserkjendelse (Megarikerne). Om de Første siger Platon blot, at de skulde forbedres, for man kunde bekere dem, og bringes til Erkjendelse af Sjælens Natur, Retsfærdighed og Fornuft.

thi al Tale er en Forbindelse af Ord, der udtrykke Begreber. Hine fastholde den Tanke, at Gæt er Gæt og Flere er Flere, og negte derfor vor Ret til at udsige Andet om en Ting end den selv. Men man maa dog unegtelig tillægge Tingen Væren foruden det, den er, og heraf sees, at man kan forbinde forskjellige Begreber med hinanden. Dog kan dette ikke skee vilkaarlig. Nogle Begreber ere hinanden modsatte og lade sig ikke forbinde indbyrdes, og andre lade sig i visse Henseender ikke forbinde, da derimod andre altid høre sammen. Ret og krumt ere uforenelige Begreber, men To er altid Lige. Nogle Begreber kunne da forbindes med hinanden, og andre udelukke hinanden. Den Videnskab, der undersøger, hvilke Begreber der kunne forbindes, og hvilke ikke, er Dialektiken.

Vende vi nu tilbage til de almindelige Begreber: Væren, Hvile og Bevægelse, da finde vi, at Hvile og Bevægelse ere uforenelige, men de lade sig begge forbinde med Væren. Betragtes ethvert af disse tre Begreber for sig, da er det sig selv ligt eller det Samme; betragte vi dem derimod i Forhold til hinanden, da er ethvert af dem Andet end ethvert af de øvrige. Ethvert af de tre Begreber er sølgelig baade det Samme og Andet; det er Andet ikke ved sin egen Natur, men ved sin Deelagtighed i det Andets Natur. Da ethvert af Begreberne ogsaa er forskjelligt fra det Værende, eller ikke er det Værende, men Andet, er ogsaa ethvert af dem ikke-værende, og det Værende selv er — forsaavidt det ikke er det samme Begreb, som de andre — ikke-værende. I denne Modsatning er det Værende Gæt i Modsatning til Andet. Idet nu ethvert Begreb ved sin Forskjellighed fra et andet Begreb er ikke-værende, kan det ikke-værende tænkes — nemlig i Relation til Andet — og det maa tænkes saaledes. Ethvert Begreb udtrykker da baade et Værende — nemlig i og for sig — og et ikke-værende, forsaavidt det betegner noget Andet end ethvert andet Begreb.

Platon har den Overbeviisning, at Philosophien maa gaae

igjennem Meningernes Region til Speculationens, kun maa man vogte sig for, at man ikke antager Meningen for at yde sand Erkjendelse. Dens Gjenstand er det Vordende, hvilket træder i Betydning med Menneskets Legeme, og, da Sjælen er indplantet i Legemet, meddeles den i Legemet bevirkede Bevægelse til Sjælen. De forskjellige Sandseorganer modtage Indtrykkene fra Omverdenen, men det fornemmende Princip er dog *Get*; det er ikke Organerne, der sandse, men Sjælen sandser ved dem. Men den samme Kraft, som sandser, forbinder og adskiller de forskjellige Sandsefornemmelser, som ved de forskellige Organer ere adskilte fra hinanden, den sammenligner dem med hinanden og erkjender det Almindelige i dem. Naar Erkjendelsen gaaer med selvstændig Virksomhed ud paa det Almindelige, det Blivende i det Vordende, da viser den sig som *Forstand*. Sandsningen opfatter det, der opstaaer og forgaaer (det reent Momentane); Tænkningen (*διάνοια, λογισμός, νόος*), det Blivende, og det, der erkjendes af den, er Tingenes Væsen (*οὐσία*). Af denne Væsnets Erkjendelse fremgaae saadanne Begreber som Lighed, Forskjellighed, det Samme og Andet, Eenhed og Tal *tc.*, hvilke have Deel i Væsnets. (Hvis Sjælen kunde befrie sig fra alle organiske Hindringer, vilde den erkjende Tingene i sig).

Tingenes Væsen erkjendes ved Begreber, og det kommer derfor an paa at henføre det Mangfoldige til sit Begreb. Om Tænkningens Methode synes Platon at have haft en temmelig udviklet Theorie. Han omtaler bestemt de forskellige Fremgangsmaader, at sammenfatte underordnede Begreber under en høiere Eenhed og at stige ned fra en høiere Eenhed til de under den indbefattede Arter. Han giver ogsaa leilighedsviis adskillige Regler for Inddeling: siger f. Ex. at man sikkest træffer Begreberne ved at stige gjennem Midten af en Mangfoldighed, og misbilliger den Fremgangsmaade, at bruge en Inddeling, som ikke er bestemt ved Begrebet, men vilkaarlig, idet man afskærer en liden Deel af Begrebets Omfang og gjør den større Deel, der bliver tilovers,

til det andet Inddelingsled (Grækere og Barbarer). — Ligeledes gjør han den bekjendte Fordring til et Begrebs Definition, at man skal angive det Almindelige, hvorunder Begrebet hører, og det Særegne, hvorved det adskilles fra det Øvrige, der har Deel i det samme Almindelige. — Ved Begreber erkjendes Tingenes evige, uforanderlige Bestemmelser, hvad de i Sandhed ere; thi som Phænomenet udtrykke Tingene kun ufuldkomment deres Begreber. De have kun „Lighed med deres evige Forbilleder, Ideerne.

Hvad forstod Platon ved Ideer? — Han tænkte derved ikke blot paa de ideale Begreber: det Gode, Sande og Skjønne; han tænkte heller ikke blot paa Begreber om tilværende Arter og Slægter. De meest heterogene Ting synes Platon at sammenfatte under Navnet Idee. Han henfører dertil ideale (æsthetiske og moraliske) Begreber, f. Ex. det Godes Idee, Uretfærdighedens Idee, rene Tanker, som Tanken om Enhed og Flerhed, Begreber om levende Arter (f. Ex. Ideen om en Tyr), om Individuer, om deres Tilstande og Livsyttringer, Idee om Stemme, Farve. Ja han taler om menneskelige Fabricaters Idee, om en Sengs, et Bords Idee. Ingen Gjenstand for Erkjendelsen synes da at være udelukket fra Deelagtighed i Ideerne, og saaledes forholder det sig virkelig dermed. Alt, hvad der har Realitet, Tilværelse, kan tænkes saaledes, at det henføres under en Idee. Derfor berigtiger Parmenides den unge Sokrates's Mening, da han tager i Betænkning at erkjende Ideer i Ting, der betragtes som lave og ubetydelige f. Ex. i Haar eller Skarn, da saadanne Ting blot fra et indskrænket menneskeligt Standpunct ere lave og ubetydelige. Alt, hvad der har Realitet og Tilværelse, kan henføres til en Idee, naar det erkjendes i sit Væsen og sin Sandhed.

Forvisningen om Ideerne's Realitet hviler i Forvisningen om Videnskabens Realitet, der gaaer ud paa Tænkning af Tingenes Væsen. Der kunde ikke gives Videnskab, dersom man med Protagoras og andre Sophister antog, at de forsvindende sandse-

lige Phænomener vare det eneste Sande. Ideerne ere det Samme som Tingenes Væsen. Men der gives flere Ideer, fordi Eleaternes Lære om Enheden, der udelukker al Mangfoldighed, er urigtig. Dog gives der Enhed, Sammenhæng i Flerheden af Ideer; thi den fornuftige Tænkning maa forbinde Begreber i høiere almindeligere Enheder, og til denne Sammenhæng mellem Begreber maa ogsaa svare en Sammenhæng i det Reale. Ideerne ere ikke isolerede Enheder, der ere for sig uden Forhold til hinanden. Deres indbyrdes Forhold bestaaer deri, at underordnede Ideer sammenfattes i høiere, som deres fælleds Enhed. Den efter Enhed søgende Tænkning kræver da til sin fuldkomne Tilfredsstillelse, at alle Ideer maae være forenede i een høieste Idee. Dette erkjendes ogsaa af Platon. Der siges i Menon: Da hele Naturen er i Slægtskab, hindrer Intet, at En kan gaae ud fra Et og finde Alt, naar han er kjæk og ikke bliver træt af at søge. Det Gne er da ikke det abstract Almindelige, men det Almindelige, som indbefatter det Besynderlige og Enkelte i sig. Den høieste Idee, som indbefatter alle Ideer i sig, er Gud eller det Gode, saa at den bekjendte Sætning: Mennesket er alle Tings Maal, nu bliver at rette til Udtrykket: Gud er alle Tings Maal.

Naar man da i sin Tænkning gaaer ud fra flere Ideer, da maae disse betragtes som foreløbige Forudsætninger, som Philosophen gjør med den Bevidsthed, at man maa kunne gaae ud over dem, indtil man kommer til alle Ideers Grund, det Forudsætningsløse (*τὸ ἰzávov*).

Videnskabens høieste Forudsætning eller Grundtanke er da [Ideen om] Gud, og hans Tilværelse kan altsaa ikke egentlig bevises [her kan da ei spørges om Beviser for Guds Tilværelse]. Et Slægtskab med Guddommen drager Menneskene til Gud, saa at de erkjende og ære ham. De saakaldte Beviser for Guds Tilværelse, der foresindes hos Platon, ere da meest Beviser for den atheistiske Synsmaades Urigtighed. Platon antager, at den, som anseer det Materielle eller Legemlige for det Sande, maa forbedre

fig, for at han kan komme til at erkjende de ideale Begrebers Realitet: han antager, at kun en forvendt Tænkemaade kan være Materialismens Grund.

hvad man hos Platon har kaldt Beviser for Guds Tilværelse, ere forstjellige Bendinger, hvorved han stræber at vække Tanken om det Guddommelige, at gjøre visse Bestemmelser ved Guddommens Begreb gjeldende. Saaledes viser han, at Begyndelsen (Principet) i Alt ikke kan være noget Legemligt, som ikke kan bevæge sig selv, men kun bevæges af Andet. Der maa altsaa være en Sjæl i hele Tilværelsen. Ligeledes bruger han en Tankegang, der er omtrent den samme, som ligger til Grund for det physikotheologiske Beviis. Han gjør opmærksom paa den Orden, som findes i hele Naturen, og slutter deraf, at Enhver, som betragter den, hvis han ikke selv er blottet for al Fornuft, maa indsee, at en kongelig Fornuft behersker og styrer den hele Natur. Ogsaa siger han, at det er uærdigt for en Elsker af Videnskab, som dog maa sætte Tillid til Fornuften, at ansee noget Andet end Fornuften for det Væsentlige i Verden.

Som alle Ideers Totalitet er Guddommen Verdens Forbillede, især er den Menneftenes Forbillede og fremstiller fornemmelig i det Gode og det Skjønne Idealerne for den menneskelige Stræben. Derfor ligger det i Menneftets Natur, er Menneftene eiendommeligt, at stræbe efter det Gode og Skjønne, og naar deres Erkjendelse er udviklet nok dertil, vækkes hos dem en reen Kjærlighed til disse høie Ideer. Det er en høiere Kjærlighed, som ikke gaaer ud paa Tilfredsstillelse af en sandselig Trang, men som vil gjøre det Skjønne gjeldende i Andres Sjæle. Denne Kjærlighed til det Skjønne er egentlig Kjærlighed til Gud og næres ved Grindring om Ideerne, som Menneftet i sin høiere Tilværelse har skuet.

Deraf, at Gud er alle Ideers Indbegreb, følge flere guddommelige Attributer. Gud er god, og intet Mennefte er fuldkomment godt: Menneftet vorder godt, eller det Gode er hos

Mennesket i Udvikling. — Gud er uforanderlig, hvilket følger allerede deraf, at han er Videnskabens høieste Gjenstand, men ogsaa udledes deraf, at han er det Gode; thi jo mere en Ting er god, desto meer er den sig selv liig uden at forandres ved Andet. Guddommen kan ikke forandres ved Andet og endnu mindre ved sig selv; thi da skulde det Bedste og Skønneste frivillig blive mindre godt eller mindre skjønt, hvilket er utænkligt. Deraf, at Gud er fuldkommen god, følger ogsaa, at han ikke kan føle Lyst eller Ulyst, fordi Lystfølelsen opstaaer hos et endeligt Væsen ved det dyriske Livs Fremme, ligesom Ulysten ved dets Forstyrrelse. Desuagtet er Gud lykkelig, fordi han altid er deelagtig i det Gode. (Alle uværdige og indskrænkede Forestillinger om det høieste Væsen afviser Platon overhovedet og bestrider de anthropopathiske Forestillinger om Guderne, som findes hos Digterne. Han lærer, at Guddommen ikke bestiftes af den Uretfærdige ved Bønner og Gaver, at den ikke er misundelig [*ὁ φθόρος τῶν θεῶν*] &c.).

Den høieste Bestemmelse ved Guddommens Begreb, som Platon har indseet, er den, at den er Eenheden af Tænkning og Væren, af det Erkjendende og det Erkjendte. I Phædrus taler han om Skjønheden i sig, ikke den, som findes ved Bærker eller Legemer, men den, ved hvilken alle skønne Ting ere skønne. Saaledes betegner han ogsaa Videnskabens Gjenstand. I denne Skjønhed er den menneskelige Videnskab deelagtig; men den guddommelige Videnskab falder sammen med den, saaledes at den er denne Skjønhed selv. Dette udtrykkes i Republikken ved det træsfende Billede: Ligesom Solen baade er Aarsag til, at Tingene sees ved Lyset, og at de vore og trives, saaledes er det Gode (= Absolute) Aarsag for Sjælen til Videnskab og Sandhed i Alt, hvad der er Gjenstand for Videnskab. Ligesom Solen ei er Synet eller det Sete, men staaer over begge, saaledes er det Gode ikke Sandhed eller Videnskab, men staaer over begge, der begge ere beslægtede med det Gode. — Det Godes Idee er ikke blot Aarsag til den sandselige Verden, men ogsaa til den Verden,

der kun kan erkjendes af Forstanden. (Enhed af det Subjective og Objective). I den høieste Væren og det høieste Begreb ere Væren og Erkjenden forenede.

Videnskaben i sig er utilgængelig for Mennesket, hvilket da ogsaa følger deraf, at den menneskelige Videnskab forudsætter en Modsætning mellem Erkjendelsen og det Erkjendte, da de tvertimod i den fuldendte Viden ere Et. Derfor kan Mennesket enten aldrig opnaae den fuldkomne Sandhedserkjendelse, eller ved Døden, naar de legemlige Hindringer for den rene Anskuelse af Ideerne bortfalde. Med Hensyn hertil siges ogsaa i Phædon, at Philosophien er en Længsel efter Døden. I den endelige Tilværelse kan Guddommen kun erkjendes i sine Virkninger, der ere Billeder af Ideerne.

Idet Platon bestemmer det Sande, Ideerne, som uforanderligt, bringes man naturligen til at opkaste det Spørgsmaal, hvorledes det Vordende kan have Sandhed eller hænge sammen med det Sande. Dog maa dette forklares, da Begrebet om Philosophie forudsætter Vorden, og paa den anden Side Tingenes Væsen just er bestemt som det Sande i det Vordende, med hvis Erkjendelse al Erkjendelse begynder. Havde Vorden slet ingen Realitet, da maatte alt Legemligt negtes, som er idelig Vorden underkastet og kun er ved bestandig at restitueres; ja endogsaa Sjælens Tilstande kunde ikke være, da de ere idelig Forandring underkastede; selv videnskabelig Tænkning maa idelig fornyes. — (Flere Udsagn om det Sandselige skal føre os ind i Platons Lære herom).

Det Sandselige er kun i Forhold til Andet, nemlig til den Fornemmende; det har altsaa kun en relativ Tilværelse. Den samme Relativitet tillægges det ogsaa, naar det tænkes at være en Blanding af det Samme (Ideerne) og Andet; thi Andet er en relativ ikke-Væren, et relativt Intet; følgelig kan det Sandselige ogsaa siges at være en Blanding af Væren og ikke-Væren. En Idee for sig betragtet er det Samme, sig selv liig; i Sammenligning med en anden Idee, er den ogsaa Andet. Idet Fore-

stillingen da blander Ideerne sammen med hinanden, anskuer dem paa en forvirret Maade, opstaaer Sandseverdenen for det fornemmende Subject. Det Sandselige har modsatte Bestemmelser ved sig, er skjønt og stygt, heelt og halvt, tungt og let, stort og lidet, eftersom det sammenlignes med Et eller med et Andet.

Det Sandselige er da for Forestillingen som saadant, men dog ogsaa for sig, da det har Deelagtighed i Ideerne. Deelagtighed [*κοινωνία, μετέχειν*] er en af de Kategorier, hvormed Platon søger at oplyse den dunkle Lære om Ideernes Forhold til det Sandselige. Da Ideerne ere Sandseverdenens Forbilleder, have ogsaa Phænomenerne Lighed med Ideerne, og forsaavidt de have Lighed dermed, maae de da ogsaa tildeels være Et dermed; det Samme maa for en Deel være i dem, som i Ideerne. Men de ere ogsaa Ideerne ulige, overstride snart disses Maal og naae snart ikke til det; derfor kan det Sandselige ikke blive Gjenstand for en bestemt Erkjendelse. Det Sandselige er det Ubestemte eller Ubegrændsede, som svæver mellem Meer og Mindre; det er ikke aldeles bestemt ved Grændsen [Ideernes eller Fornuftens rette Maal], hvorved det alene faaer Realitet. Derfor er at skjelne imellem den almindelige Maalekunst, som maaler de foranderlige Phænomener med hinanden, og den philosophiske Maalekunst, som maaler Tingene efter Ideer. Denne viser sig i at erkjende og realisere det Gode og Skjønne og er især vigtig for Statsmanden.

Det Vordende er til for Ideernes Skyld, for at tjene til Middel for Ideernes Aabenbaring: der ere altsaa to Verdenes, en lavere, usfuldkommen, og en høiere, fuldkommen, og den første stræber efter den andens Herlighed. Phænomenernes Verden er egentlig til for Ideernes Skyld, og Ideerne ere den sande Grund til Verdensudviklingen. Men hvorfor bliver da Sandseverdenen kun et usfuldkomment Billede af Ideerne? Fordi der, foruden Tilværelsens høiere Aarsager, de himmelske Aarsager, ogsaa gives andre Aarsager, som hine maae betjene sig af som usfuldkomne Midler i Verdensudviklingen. Der tillægges Sandseverdenen en

egen Causalitet, fordi den ene materielle Gjenstand bevæger den anden. Den sidste Grund er Tilværelsens Stræben efter Ideerne; men „Nødvendighedens Natur“, til hvilken Sandseverdenen er bunden, gjør, at de ikke blive reent asprægede*).

Om Naturen, som et ubeqvemt Medium for Ideernes Virkeliggjørelse i Sandseverdenen, yttre Platon sig undertiden paa en stærk rhetorisk Maade, som om der var en oprindelig ubeqvem Materie, der havde en Natur, som stred imod Ideerne, modarbejdede Tilværelsens høieste Diemed. Med Hensyn til Ideernes Erkjendelse, en væsentlig Side af det endelige Livs Diemed, tales ogsaa undertiden om Sandseligheden som en Hinder for den rene Anskuelse af det Gode og Skjønne, fordi Sjælen er bunden til Legemet, der behøver Næring og er udsat for Sygdom og heftige Lidenstaber, Begierlighed og Frygt, lutter Hindringer for den fornuftige Tænkning og rene Beskuelse af det Skjønne og Gode. Især udtales denne Forestillingsmaade stærkt i Phædon, hvor Philosophien forklares som en Længsel efter Døden, for at Sjælen kunde komme til uforstyrret at hengive sig til Ideernes Betragtning.

Men naar Platon taler om Sandseverdenen som en Verden, hvis Love virke forstyrrende mod det Sande og Gode; naar han taler om den sandselige Fornemmelse som en Hindring for den forstandige Tænkning af Tingenes Væsen, som ikke kan sandses, men kun fattes med Forstanden og udtrykkes i forstandig Tale: da maae de stærke Declamationer mod det Materielle betragtes som overdrevne ved den rhetoriske Pathos. Paa andre Steder erkjender Platon, at Sandsningen, især Synet, er en Betingelse for den videnskabelige Erkjendelses Udvikling. Det ligger ogsaa i hans hele Philosophies Aand, at „Meningen“ maatte være den filosofiske Tæknings Forskole. Tager man den stærke Ind-

*) Colle g. Platons Lære om denne „Nødvendighedens Natur“, hvorved Tingene bevæge hverandre, er dunkel og flunder hos ham ingen tilstrækkelig Forklaring.

flødning bort og tænker paa, hvad Meningen af saadanne Steder kan være i den platoniske Philosophies Consequents, da kan der ved kun være tænkt paa, at Alt i den endelige Verden er usuldkomment, og at Midlerne for Ideernes Aabenbaring og Erkjendelse ogsaa ere usuldkomne. (Timæos.)

Det Sandselige vækker Erindringen om Ideerne. (Menon). Hvis man ikke tilforn havde anskuet Ideerne, kunde aldeles ingen Stræben efter Videnskab finde Sted; thi hvorledes kunde man have noget Begreb eller nogen Forestilling om det, man vilde vide? Hvorledes kunde man vide, om den Erkjendelse, man kom til, var den, man havde savnet og søgt under sin Stræben efter Videnskab? — Der kan ligge en høiere Betydning i den platoniske Lære om Erindringen. Undertiden udmales den i Billeder, som ei kunne tages i egentlig Betydning. Men paa andre Steder tages den meget alvorlig; den sættes i Phædon i Forbindelse med Læren om Sjælens Udødelighed, og den er vistnok alvorlig [ordret] meent. Den grundes i Særdeleshed paa, at Sjælen er et sig selv bevægende Princip, som ikke kan være bleven til eller forgaae. Men deraf fulgte just ikke individuel Præeksistens. Heller ikke fulgte af Erindringstheorien, at Mennesket havde levet i et sandt Liv før. Dette bliver altsaa i ethvert Tilfælde en Mening, der ligger udenfor Platons philosophiske Tænkning, enten det nu har været en præstelig Tradition eller ikke; en reen videnskabelig Sætning bliver det ikke.

Men vi ere endnu ikke komne til at indsee Muligheden af, at Noget kan have Sandhed udenfor Ideerne. Ideerne ere Tingenes Væsen, det Sande i dem, uforanderlige og den sande Erkjendelses Gjenstand. Phænomenerne have kun Sandhed ved deres Deelagtighed i Ideerne; men hvorledes kan da Noget være til udenfor Ideerne? Hvor er det Punct i det Sande, hvortil Sandseverdenens Realitet kan knyttes?

I Timæos, hvor Platon taler om Verdensdannelsen, findes Bidrag til disse Spørgsmaals Besvarelse. I Sandseverdenen findes

Ideerne asprægede, saa at Sandseverdenen har Lighed med Ideerne. Det, vi søge, er altsaa det, hvori Ideerne ere asprægede. Dette skildres i Timæos som det Formløse, der kan antage enhver Form, og forholder sig til Ideerne, som Materien, Stoffet, hvoraf Kunstneren gjør sit Værk, forholder sig til ham. Denne Materie have Nogle tænkt sig som en eksisterende Ting, hvoraf Guddommen havde forfærdiget Værker; men saaledes har Platon ikke tænkt sig Sagen*). Han fører netop saadanne Bestemmelser til dette Begreb, at det ikke kan være Gjenstand for en Forestilling eller tænkes som noget for sig Eksisterende. Den er det Formløse, der kan modtage enhver Form; det Usynlige, der ingen Væsenhed har, men kan modtage enhver Væsenhed; det, der forekommer i alle Former uden selv at have nogen Form. Platon synes ogsaa med Flid at ville betegne det som Noget, der er utænkeligt, naar det skal tænkes som Noget, der er for sig. Han siger, at det er saare vanskeligt at fatte, at det paa den ubegribeligste Maade har Deel i det Tænkelige. Det, der ved Forstanden kan erkjendes, er Ideerne; det, der sandseligen kan erkjendes, er Ideerne's Væsen og Afbilleder. Men hvorledes erkjendes da det, hvori Ideerne afbildes, naar det hverken erkjendes ved Sandseining eller ved Forstand? Platon siger herom, at det erkjendes ved en nægte Tænkning, *λογισμὸς νότος*.

Heraf kan man slutte, hvad Platon forstaaer ved Materien. Sandseiverdenen er nemlig en Forbindelse af Væren og ikke Væren, og Ideerne ere det Værende. Tager man altsaa Ideerne i Tanke bort af det Sandselige, da bliver det, der er tilbage, det ikke-Værende. I alt Sandseligt er der ikke-Væren, Negation af Væren, eller, som det ogsaa har været kaldt, Andet. Andet er nemlig det Samme som Negation af Væren, og, naar det tænkes

*) Det kan indsees deraf, at han ogsaa istedetfor denne Materie sætter Rummet, det, hvori alle Ting ere, som viser sig fyldt med forskjellige Skikkelser uden selv at have nogen Skikkelse.

absolut, er det = ikke-Væren overhovedet eller Materie. Ikke-Væren, Andet og Materie ere altsaa forskjelligte synonyme Betegnelser. Det Andet i absolut Forstand er modsat det Sande i absolut Forstand. Dette er Ideerne; hiint er altsaa det, hvori Ideerne ere afprægede.

Forhold mellem Ideerne antog Platon sikkert at der gaves. Det fulgte jo ogsaa af den videnskabelige Tænkning's Natur, som bestaaer deri, at Ideer forbindes med hinanden i høiere Ideer, og de underordnede Ideer erkjendes for liggende i de høiere. Der gaves jo endogsaa Ideer, som blot havde Betydning ved deres Forhold til hinanden, som det Store og Smaa. Her maa nu skjelnes imellem [Ideernes indbyrdes Forhold, for sig betragtede, og] den Forbindelse mellem Ideerne, som finder Sted i det Sandse-lige. Deri ere de paa en forvirret Maade forbundne, ikke som de i Sandhed ere. Men denne Forbindelse beroer paa det ufuldkomne subjective Standpunct; den sandselige Eksistens er et Skin, der kun er i Relation til det fornemmende Subject. Saaledes ere de Store og de Smaa forbundne i Simmias: det Store, da han er større end Sokrates, og det Smaa, da han er mindre end Phædon. Men Ideerne deri, som maae anskues rene for sig af Philosophen, Størheden og Lidenheden, staae ogsaa i Forhold til hinanden.

Sandseverdenen er kun i Relation til et Sandse-væsen; men hvordan kommer et Væsen paa den ufuldkomne Maade, hvorved Ideerne blandes imellem hinanden, til at sandse eller erkjende? Hvorledes kommer det Væsen, som først levede i Ideernes Betragtning, til denne lavere Synsmaade? Dette forudsætter en Ufuldkommenhed, og den begynder at blive noget begribelig ved den Lære, at de enkelte Ideer for sig ere begrænsede, at de kun i deres Totalitet ere det Fuldkomne og Gode. Men desuagtet er Vanskeligheden ikke tilstrækkelig opløst, og man lader sig i Almindelighed noies med at foredrage Platons isolerede Sætninger herom, uden at bringe dem i fuldkommen Forbindelse med hin-

anden. Det lader sig vel heller ikke gjøre. Altsaa: I Ideernes Verden er Ufuldkommenhed, ikke-Væren. De ere ikke sig selv nok og isolerede i absolut Tilværelse fra hinanden. Desuagtet ere de forskjellige fra Sandseverdenen, fordi de enkelte Ideer, skjøndt de have Negation i sig (ere ikke, hvad de andre ere), desuagtet ikke ere Forandring underkastede. Men saaledes er Forandringen ogsaa uforklaret. H. Ritter har her gjort en hypotetisk Overgang, som dog ikke er tilstrækkelig begrundet ved Steder af Platon og Aristoteles, og Tanken kaster dog et saadant Lys over det Hele, at det skulde være underligt, om Platon ikke havde bestemt udtalt denne Tanke, hvis han havde havt den. Ritter formoder nemlig, at Platon har tænkt sig de enkelte Ideer begavede med en Erkjendelse, da de alle have Deel i det Gode, som er Gæt med den fuldendte Videnskab. Ved de enkelte Ideers Stræben efter at erkjende det Hele, Ideernes Totalitet, fra deres indskrænkede Standpunkt, skulde da Sandseverdenen blive til for dem. Han beraaber sig paa, at der hos Aristoteles siges, at Platon lærte, de enkelte Ideer stræbte efter det Ene som det i sig Gode. — Overhovedet kan Platon i Adskilligt integreres af Aristoteles (*ἀρχαία δόγματα*).

Lage vi saaledes Aristoteles's Uttringer i hans Physik og Metaphysik over Platons Ideelære til Hjælp for at forklare os de dunkle Sætninger i Platons Dialoger om Forholdet imellem Ideerne og Sandseverdenen, da lærer Aristoteles udtrykkelig, at Platon antog Ideerne for at være alle Ting's Marsager, og Ideernes Elementer (*στοιχεῖα*) for at være alle Ting's Elementer. Ideernes Elementer vare Gæt og det Uendelige*), som i deres Forbindelse give Tallet 3: det bestemte Tilværende]. Det Uendelige er det

*) Gæt og det Smaa og Store. Det ene gav Tingene deres Væsen, det Store og Smaa deres Materie. Det Store og Smaa var = det Uendelige. Af det Uendelige var der to Slags: Stort og Lidet, eller i tiltagende og aftagende Retning.

Samme som det ikke-Værende eller det Andet (modsat det Sande). Heraf kan nu baade sluttes, at Ideerne kunde forbindes med hinanden, og at der i selve de enkelte Ideer for sig tagne var noget Ufuldkomment. (Trendelenburg: *Platonis de ideis & numeris doctrina ex Aristotele illustrata*. Lips. 1826. Brandis: *Über die platonische Zahlenlehre*, i *Rheinisches Museum* III, 4, S. 558). [Det vigtigste Værk er tabt, nemlig Aristoteles's „Ideer“, hvori han bestred Platons Lære].

Recapitulation af Læren. Kritik: Platon har erkjendt den intelligible Verdens Realitet og Sandseverdenens tillige. Han har indseet, at disse to Sphærer, af hvilke andre Philosopher eenfaldigen havde fornegtet den ene, vare at forbinde med hinanden; men Philosophien var ikke kommen saavidt, at den kunde forbinde dem. — Faldet fra den høiere Verden til den materielle, hvori man kun kan see Ideernes Billede, forklares ikke. Han antager det for nødvendigt, at der maa være Noget, som er det Gode modsat, det Elletes og Ufuldkomnes Kilde; men denne Nødvendighed er et ubestemt Begreb og dens Natur er uforklaret. Efter Ritters Hypothes skulde man synes, at Sjælene aldrig havde kunnet anskue Ideerne; men Platons Begreb om selve Ideerne forbinder ogsaa saa mange heterogene Ting, at det, der siges om Ideerne, ikke godt passer sig paa alle disse Ting. [Hvis Ritters Hypothes er rigtig, maa Platon have antaget Ideerne for levende Væsener. Hermed stemmer det da, at] Aristoteles siger med Grund [mod Platon], at Ideerne ikke ere levende og derfor ei heller kunne stræbe. Imidlertid kunne de individuelle Ideer dog stræbe og ere levende.

Paa den anden Side findes Ontologiens videnskabelige Begyndelse hos Platon; han har samlet nogle af Tingenes almindeligste Bestemmelser, han har erkjendt, at modsatte Bestemmelser i Tilværelsen vare forbundne til Enhed, og viist deres dialektiske Overgang i hinanden til concrete Bestemmelser. Væren, Ikke-Væren og deres Enhed i Borden; det Samme, det Andet og

deres Genhed (at Væren og ikke-Væren laae deri, indsaae han ogsaa); Genheden (Grændse) og det Uendelige (det Quantitative, Store og Smaa) og Productet. I Philebos [fremstiller han Forholdet imellem Kategorierne:] det Uendelige, Grændsen, Productet, Marsagen (Forstanden, som forestaaer Verden). Philebos handler egentlig om Fornøielse; i dette concrete Begreb seer han disse dybe Kategorier.

Platons Physik*).

Naturvidenskaben maa efter Platons Lære gaae ud paa det Vordende og kan selvfølgelig ikke have nogen reen videnskabelig Charakter. Han kunde ogsaa vanskelig faae stor Interessé for Naturforskningen paa en Tid, da dette Studium endnu var i sin Barndom; og det kan endnu mindre have Interessé for os at forfølge hans ufuldkomne Naturkundskab i Detaillét. At Platon selv ikke tillagde dette Studium stor Betydning, kan man ogsaa slutte deraf, at han i Timæos siger, at de pysiske Undersøgelser om det Enkelte kunne tjene til en Recreation efter Undersøgelserne over den evige Væren. Han har ogsaa kun i een Dialog valgt Naturvidenskaben til Gjenstand, nemlig i Timæos. Ordet fores deri af en Pythagoreer, og man antager, at det hele Arbeide er et Udtog af en Pythagoreers Værk. Andre holde dog for, at det er et Udtog af et større platonisk Arbeide, forfattet af en Pythagoreer.

Vi have af Dialektiken lært, at det Vordende, Naturtingene, have deres Grund i det aldeles Ubestemte, som man siden har kaldt Materie. Denne Materie modtager Form af Ideerne, saa at Naturtingene ere et Product af to Principer: Ideernes Totalitet, Gud, der er alle Ting's Fader, og det passive Princip, Tingenes Moder eller Amme, der modtager Skikkelse af det dannende

*) See Lichtenstädt: Platons Lehren aus dem Gebiete der Naturforschung und Heilkunde. Leipzig 1816. 8.

Princip. Naturen er ligesom et Barn (*ἔκγονος*) af disse Tvende. Materien er Ideernes Middel, tjener til deres Aabenbaring: uden den kunne vi hverken tænke, fatte Ideerne, eller blive deelagtige i dem. Foraaavidt som Materien blot er Ideernes Betingelse og Forudsætning, er de bestemte Naturlings Beskaffenhed at søge i Ideerne som deres egentligste Grund. Ideerne ere de første Marsager, og de mechaniske Marsager, som ligge i bevægede Ting, der med Nødvendighed bevæge andre, ere de secundære. Tingenes Overeensstemmelse med Ideerne søges i deres hensigtsmæssige Dannelse, og saaledes bliver Platons Naturphilosophie væsentlig teleologisk.

Det Spørgsmaal, om Verden er bleven til, eller har været fra Eviighed af, besvarer Platon saaledes, at den maa antages for at være bleven til; den er Gjenstand for Syn og Følelse, for Sandening; den er altsaa vordende, og alt Vordende maa have en første Marsag og være blevet til. (Af Beviset følger da egentlig blot, at dens nærværende Skikkelse maa være tilbleven). Den første Marsag til Naturens Værker maa ifølge deres Skjønhed antages at være en fornuftig Marsag. Det er Gud, som danner Verden efter Skjønhedens usforanderlige Forbillede, for uden Misundelse at aabenbare sit Væsen. Derfor har Verden saamegen Skjønhed, som den efter sin Natur kan modtage. Gud har nemlig gjort den saa liig sig selv, som den kan blive; den er dannet i Lighed med det Bedste.

Verdens Hovedbestemmelse deducerer Platon nu med følgende naive Bending. Gud indsaac, at det Fornuftige var skønnere end det Ufornuftige, og vilde derfor sætte Fornuft i Verden; men den kan ikkun findes ved en Sjæl: derfor har Gud gjort Verden til et besjælet og fornuftigt Væsen. I Verden er saaledes det Uforanderlige og Udelelige (Fornuften) forbundet med det Foranderlige og Deelbare (Legemet), og Sjælen er den forbindende Midte. Saaledes har Guddommen med Magt forenet det Sigselsvige, det Samme, med det Andets Natur. Sjælen er nemlig,

som tænkende, sig selv liig, men dog Borden underkastet, som forbunden med det Legemlige.

Der er kun een Verden, fordi Forbilledet, Ideen, er een, hvorefter Verden udvikler sig. Fordi Verden kun er een, er den hverken underkastet Sygdom eller Ælde, saaledes som de enkelte materielle Ting, der paavirktes af andre materielle Ting; men Verden har Intet udenfor sig, hvormed den kunde træde i Berelvirkning. Verden kan ikke opløses uden af den, som har sammenføiet den; men dette Væsen kan ei ville forstyrre sit Værk, der er det skjønneste. Da Verden Intet har udenfor sig, men er en i sig afsluttet Eenhed, er dens Figur en Kugle, hvori alle andre Figurer ere indesluttede. Som levende Væsen har Verden ogsaa Bevægelse; det Bevægende deri er Sjælen, som er sat i Midten, gennemtrænger Alt til Himlens yderste Grændser og omslutter Alt. Denne almindelige Verdenssjæl er alle de enkelte Sjæles Kilde, og disse ernæres af den, ligesom de enkelte Legemer ernæres af det almindelige Legeme.

De Former, som Verdensmaterien gennemgaaer, ere de fire Elementer: Disse ere nemlig forskjellige Begrænsninger af Rummet, det ubestemte Princip. Her holder Platon sig til den pythagoriske Forestillingsmaade, ifølge hvilken de fire Elementer have forskellige regelmæssige Figurer. Jlden er en Pyramide, Jorden en Cubus, Luften et Oktaeder og Ætæret svarer til Vandet; men Kuglen, eller Dodekaedret, hvilket sættes liigt den, er den alle Figurer omsluttende Figur. Disse Antagelser ere gandske vilkaarlige og høre folgelig ikke til Platons Philosophie; vi gaae derfor ikke videre ind i Detaillert af disse Dogmers Udførelse. — De fire Elementer udledes forresten ogsaa af det Sandseliges Forhold til det sandsende Subject: for at blive Gjenstand for Syn maatte Materien være oplyst; derfor blev Jlden til som Synets Betingelse, og for at kunne føles blev det Element dannet, som vi kalde Jord, og som kan gjøre Modstand imod Tryk. Men to Elementer kunne ikke smukt forbindes, dertil hører en Midte som

et forenende Baand, der forholder sig til det ene Extrem, som det andet Extrem forholder sig til det. Denne Midte er deelt i to Elementer, Vandet og Luften.

Berden er altsaa en Genhed af Sjæl og Legeme; men denne Genhed har Gud deelt i flere forskjellige levende Væsner. Saaledes har han adskilt 7 levende Genheder i de 7 Planeter (Solen, Maanen og de 5, som de Gamle kjendte). Her have de 7 Intervaller i Musiken afgivet Regelen, og Afstanden mellem disse, saavelsom alle Himmellegemernes Afstand og Bevægelser, ere bestemte ved Tal og regelmæssige Figurer. Denne Regelmæssighed i Anordningen af Himmelsystemet er i Særdeleshed det Udtryk af Fornuft, som Platon finder i Berden. Himmellegerne ere levende, guddommelige Væsner, en himmelsk Slægt af Guder, som bestaae meest af Jld, ere glindsende og runde; runde, fordi de have den fuldkomneste Figur ligesom det Hele. De ere synlige Guder, der ere bleve til i Tiden og saaledes forskellige fra den evige Gud. De ere ei ved egen Kraft udødelige Væsner, men dog ere de uforgjængelige, som et Billede af den fuldkomneste Skjønhed, altsaa efter et uforanderligt Forbillede, saa at det ikke kan tænkes, at Gud skulde opløse denne Orden, og han alene er istand dertil.

Læren om Talsforholdene i Himmelsystemet er hos Platon udarbejdet efter Pythagoreernes System, og han synes at have foretaget saa Forandringer deri. Men den hele Beskrivelse heraf, som findes i Timæos, er blot skizzeret og meget vanskelig at fatte. Flere have forsøgt at forklare denne pythagoreisk-platoniske Phantasi, f. Ex. Keppler i sin: *Harmonia mundi*, og med størst Grundighed Boeckh i Daubs og Creuzers „Studien“; men gandske oplyst er Sagen ikke og kan sandsynligviis ikke blive det. For Philosophien kan ved dette Savn heller ikke Noget være tabt, da det for det Meste er en vilkaarlig Forestillingsmaade. Platon tænkte sig Berden i sin Bevægelse at fremstille saavel det Sammes Natur som det Andets. Den yderste Himmelsphære, der

omslutter det Hele, bevæger sig fra Venstre til Høire med Fjersstjerne: denne i sig selv tilbagegaaende Bevægelse, der altid foregaaer paa samme Sted, er et Billede af Identiteten; Planeternes Sphære, som er indenfor denne, bevæger sig paa en mindre fuldkommen Maade fra Høire til Venstre, og da her det Andets Bevægelse fremstilles, have Planeterne hver for sig en forskjellig Bevægelse foruden. Jorden, Midten af hele Himmelsystemet, antages sandsynligviis for hvilende (Boekh), skjøndt det dog ikke er ganske vist, om Platon forestillede sig Sagen saaledes, og det var allerede i Oldtiden et omtvistet Spørgsmaal. Jorden selv blev sandsynligviis ogsaa tænkt som et levende Væsen eller som en Gud, men vi gaae ikke paa dens glindsende Overflade, som maa forestilles høit over vore Hoveder.

Ifølge Forestillingen om en retfærdig Fordeling af de guddommelige Gaver, var de dødelige Væsners første Form almindelig, eens for alle, det mandlige Menneskes Natur. Men denne er efterhaanden udartet til Kvinder, firbenede Dyr, Fugle, Fiske &c. Saaledes har altsaa Platon tænkt sig de dødelige Væsners Forskjel at være grundet paa et Meer og Mindre af det Samme, og ikke paa nogen karakteristisk Qualitet hos de forskjellige Individider.

Paa dette Sted kan Ideernes Forhold til Verden sættes i et nyt Lys. Læren om Ideerne maa ikke forstaaes, som om disse vare Forbilleder for visse Arter af levende Væsner, der eksisterede saaledes for sig, at de Ting, der vare Efterligninger af en vis Idee, vare bundne til en vis Art eller Slægt, uden at kunne gaae over i en anden. De forskjellige Arter og Slægter af levende Væsner have alle det samme Forbillede, nemlig det mandlige Menneske, og de andre Arter og Slægter udtrykke forskjellige Udviklingsstrin af de dødelige Dyr, som have meer eller mindre Lighed med denne deres Urthypus, eftersom de meer eller mindre fuldkomment svare til deres Idee. Ethvert levende Væsen er en Forbindelse af Ideen og det Lille og Store, og er kun ved Gra-

den af Deelagtighed i Ideen forskjelligt fra andre Væsner. Dette maa saameget nøiere bemærkes, som det kunde give Anledning til Forvirring, at de forskjellige Udviklingsstrin ogsaa betragtes som Udtryk af Ideer, naar man s. Gr. hører tale om en Tyr's Idee. At saadanne Ideer have Realitet, vil sige, at de levende Væsner, idet de stige eller synke i Fuldkommenhed, maae gennemløbe disse bestemte Stadier. Udtrykket Idee kan baade betegne de blivende Genheder, hvori Tilværelsen er deelt, og de forskjellige Udviklingsformer af de vordende Dyr, der dannes efter dem. Der antages endogsa, at de dødelige Væsner ikke efter deres Idee have forskjellige Individualiteter; saa aldeles reduceres al Forskel til Graderforskjel. Man erindre bestandig, at Læren om Ideerne er: 1) udsprungen af Forvisning om Videnskabens Realitet, hvis Gjenstand kaldes Idee, og 2) er rettet mod den eenfaldige Tanke om Gud som en Genhed, hvori al Mangfoldighed var udslettet.

Sjælen er den væsentligste og herskende Deel i et levende Væsen. I den menneskelige Sjæl maa skjelnes imellem en lavere og høiere Deel. Idet nemlig Sjælen er forbunden med et Legeme, lider den ved alle dettes Forandringer; idet Dele strømme til og fra Legemet, har Sjælen forskjellige Fornemmelser. Foraavidt har den en dødelig Deel, som er vendt mod det Forgjængelige, som stræber efter at vedligeholde den dyriske Natur ved tilstrømmende Dele (*τὸ ἐπιθυμητικόν*). Denne Deel skabes af de tilblevne Guder, Dæmonerne. En anden, høiere Deel har Sands for Ideerne [*νοῦς* eller *λόγος*] og er skabt af den øverste Gud; det er Menneskets guddommelige Deel. Men Baandet mellem disse to Dele er den Deel, der stræber at udføre Fornuftens Ideer i Omverdenen, en udadgaaende Stræben, der viser sig i Handlinger, (*θυμός*), og hører til den dødelige Deel, fordi den vender sig mod det Forgjængelige.

Naar der tales om Sjælens Udødelighed, menes den guddommelige Deels. — Beviser for Udødeligheden: Sandsynlighed medføre de Tanker: at Sjælen er mere ligeartet end Legemet,

ikke sammensat, men mere liig Gudernes Natur: denne ligner den ogsaa deri, at den kun er Gjenstand for Tanke og usynlig. Hovedbeviserne ere: 1) At Sjælen er et i og for sig værende Væsen, en Substantz; der er et vist Antal Sjæle; hvis de kunde forgaae, vilde tilsidst alt Liv forandres til Død. — Der er Bøvel af de to Tilstande Liv og Død. Grindring om Ideerne*). — 2) At Sjælen er et sig selv bevægende Væsen; et fast Mærke i dette Begreb er nemlig Liv. Hvis det sig selv Bevægende kunde forgaae, da vilde tilsidst al Bevægelse ophøre.

Platon udtaler undertiden sine Forestillinger om Sjælens tilkommende Tilstand under Folketroens Billeder, men taler ogsaa om en salig Tilstand, der kunde opnaaes af den, der her i Livet i Sandhed havde filosofheret, i hvilken Sjælen fri for Legemets Hindringer skulde leve hos Gud i Ideernes Anskuelse. Maaſkee et uopnaeligt Ideal. Tørrigt komme de, der have ført et retfærdigt Liv, til at leve paa en beslægtet Stjerne, de, der have ført et slet Liv, blive bundne til en usuldkommen legemlig Organisation. De Uretfærdige og Feige blive til Qvinder; de Letſindige, Ustadelige til Fugle &c. Men de udartede Individuer kunne igjen have sig til et Herredømme over den dyriske Natur, hvorved de atter kunne vinde det mandlige Legemes Form.

Den guddommelige Deel af Menneskets Sjæl er ved sin Forbindelse med det Dødelige og Legemlige paa flere Maader afhængig deraf. Isærdeleshed er dette Tilfældet i Livets første Periode, medens Legemet voxer; thi da er Tilstrømningen og Frastrømningen af legemlige Dele saa stærk, at Fornemmelsen i Sjælen er for heftig til at den fornuftige Tænkning skulde kunne

*) Al Worden ſteer ved en Overgang til det Mødſatte — ſaaledes fra Død til Liv, og omvendt (ſjfr. Pl. Phædon. p. 70, d. Steph.). — Grindring om Ideerne ſorudſætter Sjælens Præxiſtens og dermed dens Tilværelſes Uafhængighed af det nærværende jordiffe Legeme. Phædon. p. 72 ſq. — (Efter Ritter.) F. C. D.

komme til at yttre sig kraftigt. Derfor viser Sjælen sig ogsaa ved sin første Forbindelse med Legemet fornuftløs og næsten af-sindig. Først senere, naar Legemets Skikkelse er uddannet, og Tilstrømningen tilligemed Frastrømningen gaaer mere jævnt og ordentlig for sig, kan det fornuftige Princip komme til at herske. Men desuagtet kan Fornuften i sin Forening med det Dødelige ei komme til at yttre sin eiendommelige, fuldkomneste Bevægelse, Kredsbevægelsen, men er underkastet de sex uordentlige Bevægelser (op, ned, frem, tilbage, til begge Sider). Første Spor til Astrologiens Grundfætninger*).

Skjøndt den fornuftige Deel af Mennesket i sine legemlige Forbindelser er meget hindret i sin Frihed, er der dog Et, der staaer i Menneskets Magt, Dyden; Dyden er herreløs, ἀστυ ἀδέσποτον ἐστίν. Hos Platon begynder overhovedet Spørgsmaalet om Forholdet imellem individuel Frihed og universel Nødvendighed at komme i Bevægelse; men han har kun udtalt de to modsatte Synsmaader ved Siden af hinanden, og udtalt dem meget stærkt, uden at gjøre noget Forsøg paa at forsonde dem med hinanden. Der spores derfor to stridige Retninger i hans Philosophie: for det Første Bestræbelsen efter at vise det Almindeliges Magt og det Enkeltes Afhængighed deraf. Der siges, at Ingen er frivillig slet, men en uheldig legemlig Constitution og forsømt Opdragelse er Skyld i, at han bliver det. Ogsaa antages der uheldige saavelsom heldige Verdensperioder, hvori Usædelighed og Sædelighed vegehvæls ere herskende, ligesom frugtbare og ufrugtbare Aaringer. Paa den anden Side erkjender Platon Menneskets Kraft til selv at hæve sig over de ugunstige Omstændigheders Indvirkning, hvilket jo heller ikke strider mod den første Antagelse;

*) I Timæos p. 40, d. yttres, at Menneskenes Skjæbne er afhængig af Stjernernes Bevægelser, og at man ved Gfærtænken maatte kunne bringe det til, af disse at forudsæe Menneskenes tilkommende Løb. (Ritter.)

men han har ikke sammenlignet disse to Synsmaader og viist deres Sammenhæng med hinanden. Han har ikke søgt at vise Forholdet mellem individuel Selvstændighed og Afhængighed af det Almindelige. — Det Onde forklares af Materien, det Andet. Men Enhvers Tilstand efter Døden antager Platon for at være en Følge af hans Vandel i Livet (see S. 79).

Det menneskelige Legems Indretning er den fuldkomneste af de dødelige Dyr. Betragtningerne over dets Indretning karakteriserer især Platons teleologiske Synsmaade af Naturen. Hans Physiologie gaaer meest ud paa at vise, hvor den hele Organisation af Legemet er hensigtsmæssig. Hovedet er Sædet for den fornuftige Tænkning; der ere Sandseorganerne anbragte, og det har Kugleformen, er dannet i Lighed med det Hele*). I Brystet har Modet sin Plads; det er anbragt under Fornuften, i hvis Tjeneste det skal træde, og fra Hovedet er det adskilt ved en Isthmos, for at Fornuften ikke skulde blive blandet med Modet. Lungen affjølser Hjertets Brede. I Underlivet er Begjerligheden anbragt, som er den laveste Deel af Sjælen, og ved Mellemgulbet adskilt fra Brystet. Der findes Leveren, det glatte, glindsende Legeme, som affpeiler Sjælens Tanker for Begjerligheden. Den er baade bitter og sød: den frembringer Skrækk billeder fra den truende Fornuft og beroliger til andre Tider Begjerligheden paa Fornuftens Begne ved sin Sødhed. Den er ogsaa Spaadomsgavens Sæde, hvilken Platon regner til Menneskets lavere Natur. Den findes der, for at ogsaa Menneskets slettere Deel skulde blive deelagtig i Sandheden. — Iarmene ere paa mange Maader viklede sammen, for at Næringsmidlerne skulde gaae langsomt derigjennem. Dette skeer i den Hensigt, at Trang til Næring ikke skal for hurtigt gjentage sig, men at Tid og No kunne levrnes Sjælen til at philosophere.

*) Colleg. Denne Side af det menneskelige Liv kan nærmest henføres til Sensibiliteten, ligesom, i det Følgende, *θυμός* til Irritabiliteten, og den sandfelige Begjering til Reproductionen.

Platons Ethik.

Ethiken kan knyttes baade til Dialektiken og til Physiken. Ideen om det høieste Gode som hele Verdens Forbillede udvikles i Dialektiken. Det Gode, som der betragtes i sig, betragtes i Ethiken saaledes, som det fremstilles i Menneskeverdenen. — I Physiken blev viist, at Menneskene vare de dødelige Skabningers Middelpunct. De ere bestemte til at fortsætte Skabningens Værk, idet de følge den Fornustertjendelse, som er nedlagt hos dem og skal beherske Sjælens to andre dødelige Dele (Modet og Begjæringen). — Herved ere to Synsmaader af det Gode angivne: det kan deels betragtes saaledes, at man undersøger, hvilke Gode der gives i Livet, hvilke maa bedømmes efter Ideernes Maalestok; deels saaledes, at man betragter det Gode som fremtrædende i Sindelaget eller som Dyd. — Platon betragter det Gode desuden ikke blot fra Individets Standpunct, men ogsaa som udforbart i det menneskelige Samfund; saaledes have vi et tredie Hovedstykke af den platoniske Ethik, Læren om den fuldkomne Statsindretning.

En Pligtlære forekommer ikke som en for sig udført Deel af Platons Moral, om der end i Forbigaaende kan tales om visse Handlinger, som pligtstyldige. Den Synsmaade, at Mennesket har Pligter, forekommer ei i Oldtiden i den Betydning, hvori den forekommer i den nyere Tid. Naar man i kristelige Tidsalbre antager en syndig Natur i Mennesket, som strider mod Fornustens Retning, da er det en Tanke, som er fremmed for Platon. Han antager Fornusten for at være Menneskets egentlige Bæsen, saaledes at Mennesket altid vil det Gode, men kun af Uvidenhed forfeiler det i sine enkelte Handlinger. Hvad Mennesket vil, er nemlig ikke Handlingen, men det, for hvis Skyld Handlingen foretages, og det er altid det Gode, men undertiden kan Mennesket holde Noget for godt, som ikke er det. Det er da af Uvidenhed eller Bildfarelse, at Mennesket foretager sig noget Slet; men naar det indseer, hvad der er Godt, stræber det ifølge

sin Natur ogsaa derefter. Ingen er frivillig slet; denne Sætning er baade sokratiske og platoniske. Det udtrykkes ogsaa saaledes, at Dyden kaldes en Kunst.

Det Gode, som en Eenhed, kan ikke blive tilfulde erkjendt af nogen Dødelig, da ingen Dødelig kan naae den fuldendte Videnskab; men det høieste Gode, alle Ideers Indbegreb, skal dog lede Menneskets Stræben*). Det kan da kun skee saaledes, at Mennesket erkjender det Gode i dets Udvikling, saaledes som det lader sig usfuldkomment tilsyne i en Mangfoldighed af Goder, og udfører det saaledes.

Allerede før Platons Tid havde der været anstillet Sammenligning mellem de forskjellige Goder og været spurgt, hvilket af disse der var det høieste Gode. Demokrit, Sophisterne og Kyrenaikerne havde anseet Lysten derfor, en Grundsætning, der bestrides af Platon, uden at han derfor just negter, at Lysten er et Gode. Han sammenlignede kun Lysten som et Gode med andre Goder, og gjorde til den Ende Forskjel paa forskjellige Arter Lyst eller Fornøielse (den er i Almindelighed betragtet noget Positivt, en Harmonie i Livets Sammenhæng). Den laveste Slags Lyst er den, som kun bliver til ved at afløse Ulysten, som har Ulysten til sin nødvendige Forudsætning. Den bestaaer i en Tilfredsstillelse af de legemlige Begjæringer, som ere ledsagede med en Fornemmelse af Tomhed, altsaa en Ulyst, og Lysten følger med en Udfyldelse af denne Tomhed, f. Ex. Tilfredsstillelsen af Hunger eller Tørst. En saadan Lyst kaldes ogsaa ureen, blandet, falsk og modsættes den rene eller sande Lyst, der ikke gaaer ud fra et folbart Savn, f. Ex. den Lyst, der erholdes ved Synet af smukke Farver, ved at høre smukke Toner, eller ved Nydelsen af en behagelig Lugt. Men den bedste Lyst er den, der erholdes ved Besiddelsen af Sandhedserkjendelse eller Dyd. — At Lysten (den

*) Det skal stræbe efter Fighed med Gud, saaledes udtrykker Platon Livets Niemed.

uægte) ikke er det i sig Gode, viſes ogsaa deraf, at den beroer paa et Forhold mellem den individuelle Stemning eller Tilstand og Tingen, ſaa at det, ſom engang ſkaffer Lyſt, en anden Gang kan ſkaffe Ulyſt. — Den blandede Lyſt er ikke beſtemt ved Maal og Tal, ſaaledes ſom den rene, den, der opnaaes ved Toner, Farver og Figurer; — ja Erkjendelsen afgiver endogsaa ſelv Maalet for alle Ting. — I Philebos og Gorgias handles om Lyſt. Den ſammenlignes i Philebos med Erkjendelsen.

Den væſentlige Grund, hvorfor Lyſten ikke er det Gode, er den, at den ikke er Ideens Afbillede. Men hvorledes kan den da være et Gode? — Fordi den er Middel for det Gode og følger med det Gode. Platon ſkjelner imellem den unødvendige og den nødvendige Lyſt, hvortil deels regnes den ublandede Lyſt, ſom Sjælen nyder for ſig, deels den blandede, ſom følger af Bedligeholdſe af Legemet og Helbreden. At Lyſten nødvendig følger med det Gode og er dets Betingeſe, uden hvilken det ikke kan realiſeres, kommer deraf, at Sjælen ikke kan udvikle ſig uden i Harmonie med Legemet. Det Gode kan ikke realiſeres uden ved at underkaſtes den Borden, ſom er alle endelige Tings Led; og med Opnaaeſe af det, der ſavnes, følger en Lyſt. Selv Erkjendelſe kan ikke fremmes uden ved den ſamme Fornyeſe, ſom alle endelige Ting idelig behøve for at exiſtere, og enhver ſaadan Fornyeſe fører en Lyſt med ſig. Saaledes er Lyſten det Godes Middel, men dog kun naar den er begrændſet ved Fornuftens Maal.

Den Lyſt, der er beſtemt ved Fornuftens Maal, er altsaa et relativt Gode, men maa ikke betragtes ſom noget i ſig Godt. Det Samme gjelder om Helbred, Skjønhed, Formue, den ſandſelige Begjerings Formaal, Vren, Modets Lyſt, ja endog om Skarpsindigheden, der kan være rettet paa det Gode, men ogsaa misbruges. De ere efter Platons Mening Middelting mellem det Gode og Onde; thi de kunne være begge Dele, efterſom de bruges retteligen eller misbruges.

Da det fuldkomne Godes Enhed ikke kan naaes af Mennesket, men kun en Mangfoldighed af Goder, maatte Platon stræbe at angive disses forskjellige Værdi, naar de sammenlignedes med hinanden. Det har han ogsaa gjort i Philebos, hvor han i en Tabel har opstillet de forskellige Goder, eftersom de vare meer eller mindre attraaværdige. Det Sted, hvor dette skeer, er meget dunkelt og har været fortolket paa flere Maader; dog synes han, hvor Talen er om de Goder, som kunne falde i Menneskets Lod (efter at han først har nævnt overmenneskelige Goder, det, der bestemmer alle Ting's Maal og Totaliteten af det Maalte), at tillægge den philosophiske Erkjendelse den øverste Plads; dernæst følge de underordnede Videnskaber og Kunster, hvis Nødvendighed i Livet Platon erkjender; derpaa den rene Lyst og endelig den blandede Lyst, den, der er forbunden med Ulyst.

Idet Platon betragter det Gode fra den subjective Side eller som Dyd, som Sjælens Kraft til at bestemme det rigtige Maal i alle Livsyttninger, erkjender han Dydens Enhed, men tillige de forskellige Maader, hvorpaa den kan vise sig, de forskellige Sider, hvorfra den kan betragtes. Her tager han Hensyn til Sjælens tre Hoveddele: Fornuften, Modet og Begjeringen [*λόγος, θυμός, ἐπιθυμία*], hvilke afgive tre Hovedsynspuncter, hvorfra Dyden kan sees, eller tre Hoveddyder. Men Platon erkjender fuldkommen, at een af disse Dyder ei kan besiddes uden alle de andre, og fremstiller paa flere Steder i sine ældste, populære Skrifter, snart en, snart en anden af disse Cardinaldyder som Dydens Totalitet.

1. Den, der skal handle rigtigt, maa erkjende det rigtige Diemed for sin Handling, eller det i sig Gode, og Erkjendelsen heraf er den første Cardinaldyd, eller *Visdommen* (*σοφία*). Foraaavisd saaledes Dyden er en Videnskab, kan den, som enhver Videnskab, læres. Erkjendelsen af det Gode er nemlig oprindelig i Sjælen og bringes atter tilveie ved Eftertanke og Grindring. Men den, der udfører det Gode blot ifølge rigtig Mening, uden

Videnskab, forholder sig til den, der handler efter Videnskab, som Skyggen til det Sande. (Menon). Følgelig er Philosophens Dyd af en høiere Art end andre Menneskers. Erkjendelsen kan for-
dunkles af sandselige Begjeringer, og saaledes en urigtig Syns-
maade af, hvad der er Godt og Ondt, foregjøgles Mennesket.

2. Dog, den blotte Erkjendelse er ei tilstræffelig, om det Gode skal blive sat i Værk; dertil udkræves en Virksomhed af Sjælens dødelige Natur. Dyden maa ogsaa vise sig som Mod. Herved tænkes ei paa en blot Beredvillighed til at gaae Døden, Farer og Besværligheder imøde, ikke heller blot en Erkjendelse af, hvad der fortjener at frygtes, og hvad der ikke fortjener det; men en Kraft til at bevare den rigtige Mening om, hvad der er frygteligt og ikke-frygteligt, eller hvad der er ondt og godt. Der-
som den menneskelige Videnskab var fuldkommen, da var den ufor-
anderlig, og Blisdommen var Dyden selv; men da den menneske-
lige Erkjendelse kan forvildes af sandselige Begjeringer, udkræves
Modet eller Kjækheden [*ἀνδρία*], for at Mennesket ei skal
lade sin Dom forvirres af Begjeringen, men holde fast paa den
rigtige Mening om, hvad der er Godt og Ondt.

3. Den laveste Deel af Sjælen er den sandselige Begjering. Den maa underkastes Fornuftens Herredomme, saa at den holdes inden den rette Grændse, hverken bliver for stærk eller for svag. Derved fremkommer den tredie Hoveddyd: Maadeligheden (*σωφροσύνη*).

4. Retfærdigheden (*δικαιοσύνη*) er ei Udviklingen af en særegen Sjælens Hovedretning, den viser sig ei blot i at yde En-
hver, hvad man er ham skyldig, eller i at holde over Lovene; men den er alle de andre Dyders Harmonie eller Eenhed*). Ved den holdes de i det rette Forhold til hinanden.

De Dyder, der høre til Sjælens dødelige Deel, ere meget

*) Derfor giver denne Dyd Sindet Kraft. Hvor der er indre Strid, er der Svaghed.

afhængige af eiendommelige Naturanlæg; men den fornuftige Indsigt beroer paa en naturlig Grundvold, der er eens hos Alle.

Hvad der gjør de to Dyder, der høre til Sjælens lavere Deel, til sande Dyder, er den fornuftige Indsigt; men uden den kunne de ogsaa være tilstede i uægte Skikkelser. De ere nemlig ikke Dyder, uden de udspringe af den rette Kilde. Den, der er maadelig for at forhøje sit Livs Nydelser eller for at undgaae Smertor, er ikke dydig; heller ikke den, der er modig for at undgaae Vanære eller anden Ulyst. Ellers skulde man kunne være maadelig af Umaadelighed, tapper af Feighed. I dette Tilfælde finder en Berling af Lyst for Lyst eller Ulyst for Ulyst Sted.

Den samme Retfærdighed, der er det ordnende Princip i Individets Liv, er ogsaa Grund til den fornuftige Indretning af menneskelige Selskaber. Her kommer Individet ogsaa først til at føre et fornuftigt Liv. Dette var saa indlysende for Platon, at han antog, at selv den, der ved Philosophiens Hjælp holdt sig reen for Uretfærdighed og slette Handlinger, dog ikke kunde naae det Høieste uden i en vel indrettet Stat*); thi først der vilde han selv kunne naae den høieste Uddannelse og være i Stand til at gaae Andre ved sin Indsigt. Dette maa Platon have skrevet i en anden Stemning, end da han i Theætet antog, at Philosophen kunde være hævet over Interesse for Statens Bestyrelse, og at han nødig gav sig af dermed. Bogen om „Staten“ udtrykker vel hans egentlige Mening, da den er skrevet i hans Alderdom.

Sin Polemik har Platon især foredraget i sine to største Bøger, i „Staten“ og „Loven.“ I det første af disse Skrifter udvikler han meest sine politiske Grundsætninger i Almindelighed, i det andet Skrift tager han mere Hensyn til, hvorledes en fornuftig Statsindretning lod sig realisere under bestemte ydre og indre Forhold, og tager der mere Hensyn til Birkeligheden og de

*) Colleg. (En isoleret Moral kan ei faae Indhold uden at laane fra Politiken.)

enkeltte Omstændigheder. Man har om Platons Bærk over Staten undertiden brugt det tvetydige Udtryk, at deri skildres Idealet af en fuldkommen Stat, der ikke saaledes kan realiseres i Virkeligheden. Dette maa nu i en vis Betydning indrømmes, da det aldeles Fornuftige ved forstyrrende Omstændigheder under givne Forhold ei bliver reent udtrykt i Phænomenernes Verden, da er ogsaa ethvert ægte politisk System idealt. — Men undertiden mener man dermed, at det Hele er en Chimære; at en Statsorden deri er skildret, som ikke tager Hensyn til Virkelighedens Betingelser. I denne Betydning er Platons Stat ikke aldeles idealt, efter hans egen Lære; thi Platon tager Hensyn til Menneskene, saaledes som de findes*) med Afsætsforskjel og forskjellig Individualitet, og ikke til deres høieste Udvikling, hvori efter hans Lære Alle skulde naae det mandlige Menneskes Natur. — Men meget deri stemmer ikke med Fornuftens Fordringer, saa at det i visse Henseender er idealt, dersom man vil kalde det Ufornuftige saaledes.

Platon siger selv, at han i sit Bærk fremstiller Statens Urbillede i Himlen, saaledes som det ikke forefandtes nogensteds i den virkelige Verden; men dermed meente han ikke, at det var en Chimære, men tværtimod, at det var et Monsterbillede, som man skulde stræbe at nærme sig til i de virkelige Staters Indretning.

Den platoniske Stat er for en stor Deel udkastet efter Principer, der laae til Grund for de græske Staters Indretninger. Endogsaa hans Bildfarelser have deres Grund i Retninger i det græske Folkeliv, som virkelig forefandtes, men som han har udviklet med større Consequents, saa at de ere blevene meer iøinesfaldende**).

*) Allerede Begrebet om en Stat forudsætter Ufuldkommenhed, da de sande Love, der ligge i Menneskets Indsigt i det Gode, ei kunne skrives.

**) Colleg. Hegel paastaar, at Platon skildrer den atheniensiske Stats rene Begreb; men dette er at gaar for vidt.

Saaledes var det, som allerede tilforn er bemærket, en Gensidighed ved den atheniensiske og overhovedet ved den græske Statsindretning, at Individernes Betydning ikke var erkjendt*). Dette har Platon bibeholdt, og gjort det til en Grundfordring i sin Stat, at alle menneskelige Bestræbelser skulde være opoffrede til Statens Tjeneste: Alt gik saaledes op i Staten, at hvad der ikke fandt Plads i dens Virksomhed, blev betragtet som en sygelig Udvæxt, og de enkelte Personers Fordring paa Belværen var ikke taget i Betragtning. Det fuldkomment indrettede Menneskeselskab skulde saaledes udgjøre en Enhed, at det var aldeles blevet til een Person, hvem alle individuelle Livsyttninger tilhørte; hver Enkelt sine, Ører og Hænder vare Statens.

Alt det religiøse Liv tabte sig i Statens, var aldeles efter de græske Staters Indretning. Ogsaa de skønne Kunsters Udvøelse (Musik, Digtkunst, Dands) skulde aldeles staae under Statens Opsyn og tjene dens Diemed. Men videre end i nogen græsk Stat var skeet, drev Platon Opoffrelsen af Individualiteten, naar han ophævede Privates Eiendom i de ædleste Stænder. Familielivet skulde ogsaa der ophæves, idet Kvinderne skulde være fælleds og Børnenes Opdragelse besørjes af Øvrigheden. Det Sidste var da tildeels realiseret i Spartanernes Indretninger. Men gandske oprørende bliver Principets consequente Følgelse, naar Platon kræver, at de vanskabte, sygelige Børn skulde udsættes og ikke opfødes; ligesom ogsaa sygelige Mennesker overhovedet skulde opgives, da de hverken vare til Gavn for dem selv eller for Andre.

Med den atheniensiske Statsforfatning, hvor Ochlokratiet havde vundet sig uskiftet til at fremme Statens Diemed, var Platon misfornøiet og hældede, ligesom flere ædle Atheniensere, til Aristos-

*) Efter den atheniensiske Stats Indretning skulde Borgeren gandske gaae op i Staten; Athene var egentlig den substantielle Enhed, saa at Statsguden var det sande Subject.

kratiets, ja endog til Monarchiet. Platon erklærer en Blanding af den monarchiske og demokratiske Forfatning, saadan som i Kreta og i Sparta, for at være fornuftigere (henfigtsmæssigere) end den atheniensiske. Platons aristokratiske Tænkemaade viste sig ikke deri, at han vilde have visse privilegerede Familier i sin Stat, men han forlangte, at de Indsigtsfuldeste skulde udgjøre en stærk begunstiget Klasse, og det var en af Øvrighedens Hovedforretninger at bedømme Børnenes Naturanlæg, for paa denne Maade at afgjøre, til hvad Stand de skulde opdrages. Men denne Klasse af de Bedste blev skarpt affondret fra den lavere Stand. Den udannede Mængde blev behandlet med meget stor Ringeanstalt og aldeles udelukket fra al Deel i Statsbestyrelsen. — Men den allerfuldkomneste Stat, i Sammenligning med hvilken andre Forbindelser ei fortjente Navn af Stater, var den, hvori en uindskrænket Hersker styrede Staten. Til en saadan krævedes En, der havde bragt Philosophien til Fuldbredelse, og han skulde ikke have nogen Anden ved Siden af sig. Derfor skulde denne Værdighed være mellem de ægte Philosophers.

Med rigtig Indsigt adskiller Platon den Trang, hvorfra Statsforbindelsen fremgaaer, fra dens egentlige Diemed, som den efterhaanden nærmer sig til. Menneffenes Samliv opstaaer deraf, at den Enkelte ei ved egen Kraft kan skaffe sig Midler til sit Livs Ophold og Forsvar. Flere dele da Arbejdet imellem sig efter deres forskjellige Kræfter, og Befordringen af Omtusningen af disse Arbejder overtages af de Handlende. Men selv den fuldstændigste Tilfredsstillelse af det sandelige Livs Fordringer er ikke Statens Diemed. Den hele Indretning skal tjene til at gøre Menneffene bedre; altsaa gaae ud paa at realisere det Godes Idee.

I Bestemmelsen af Statens Organisation følger Platon Analogien med sin Psychologie. Til Sjælens herskende Deel svarer i Staten en herskende Stand, Øvrigheden. Til Modet svarer Krigerstanden, Statens Forsvarere, der skulde hjælpe Øvrigheden at udføre dens Villie. Til den sandelige Begjering svarer den laveste

Stand, som skulde have det Hverv at arbejde for de Andres sandfelige Fornødenheder, Haandarbeidernes Klasse. Ved disse tre Stænder fik Staten tre tilsvarende Dyder: Visdom, Mod og Maadelighed, hvilken sidste især viste sig deri, at den laveste Klasse gandske underkastede sig Herskernes Billie. (Retfærdighed*).

Haandarbeiderne skulde være Undersaatter i Ordets allerstrengeste Betydning. De skulde i Grunden være Slaver, blot med den Forskjel, at de ikke trælledes for enkelte Individider, men for Almeenheden. De betragtedes blot som Midler for Staten. Det var aldeles overladt til dem selv at skaffe sig den Dannelse, de behøvede; ogsaa ansaaes det for en ringe Virksomhed at indrette en Retsorden for dem. Platon bemærker blot, at de hverken burde være altfor rige, for at de ikke skulde forfalde til Læshed, og heller ikke altfor fattige, for at de ikke skulde være ude af Stand til at skaffe sig Arbeidsredskaber. Til denne Klasse udsøgttes og opdrøges de Individider, som i aandelig Henseende vare de mindst begavede.

De to høiere Stænder vare ikke adskilte ved saa strenge Grændser, som de, der adskilte den lavere Stand fra de høiere. De ældste og bedste Forsvarere kunde endog forfremmes til Øvrigheder. Forsvarernes Bestemmelse var at gjøre Tjeneste i Krigen og vaage over Statens indvortes Sikkerhed, bekjæmpe de indvortes Fjender og bevare den gode Billie til Almeenvæsnets Bedste. Dertil udkrævedes naturligtvis Indsigt i det Gode, da de selv maatte kunne indsee, hvad det var, de skulde virke for, hvad der stemmede med Statens Lær, og hvad der stred derimod. Alt var beregnet paa at gjøre Forsvarerne til Statens Kjærne, for hvis Skyld Haandarbeidernes Klasse var til. De skulde udgjøre en eneste stor Familie, uden privat Huus eller Eiendom. Derfor

*) Retfærdigheden var de tre andre Dyders fælleds Grundlag. (Hegel).

See S. 186.

J. C. D.

behøvede Tallet af Indbyggere i en Stat heller ikke at være stort: Arbejderne iberegne, vare 5040 Personer tilstrækkeligt hertil.

Fra den lavere Stand til de høiere gaves ingen Overgang. Den var eengang for alle forhindret derved, at de deri satte Inddividers Opdragelse var behandlet med Ligeegyldighed. Derimod blev den Ungdom, der skulde træde ind i Herskernes og Forsvarenes Tal, forberedet dertil ved den omhyggeligste Opdragelse. Planen dertil var tildeels taget af Atheniensernes Indretninger med nogle Afændringer efter Platons individuelle Synsmaade.

Deres Dannelse skulde bestaae i Musik og Gymnastik. Ved Gymnastiken skulde Legemet vænnes til Udholdenhed, til at taale Anstrengelse, Hunger og Tørst, Kulde og Hede. Derved skulde Modet udvikles og de sandfælsige Begjeringer bringes under Fornuftens Herredømme. Blandt de gymnastiske Øvelser, som anbefalede, var ogsaa Dands.

Til Musikken regnedes de sædvanlige Øvelser i Grammatik og Dannelsen i Kunster og Videnskaber. Denne Deel af Opdragelsen skulde tildeels danne en Modvægt til Gymnastiken, da det Mod, som dens Øvelser skaffede, let kunde udarte til Raahed. Men ligesom Musikken kunde og skulde udøve en formildende Kraft paa Sindets Haardhed, maatte der sørges for, at den ikke medførte altfor stor Blødhed og overdreven Sagtnodighed, som ikke kunde bestaae med Modet, der skulde bevare den rigtige Mening, om hvad der var at attraae og at flye. Platon misbilligede overhovedet den Retning, de skønne Kunster paa hans Tid havde taget, da man jagede altfor meget efter Pirremidler. I Modfætning til denne Yppighed i Kunsten søgte han at gjenindsføre den gamle Strengthed og Alvor. Til den Ende vilde han, at Kunsten skulde staae under Statens Opsyn og Tugt.

I Kunstens Natur og Væsen havde Platon ikke nogen rigtig Indsigt. Han ansaae dens Væsen for at være Efterligning, og det af Phænomenerne, ei af Ideerne. Han betragtede derfor Kunsten som en Leg, der, hvis den ikke blev ledet rigtig, let

kunde afstedkomme Skade. Den episke og dramatiske Digtning vilde han slet ikke taale i sin Stat, da disse Kunster vænnede Menneskene til at finde Behag i Lidenstaberne, skjøndt disse vare stammelige. Derimod vilde han nok tilstede de lyriske Digtere at udøve deres Kunst, naar de ikke vilde misbruge den til Smiger, men paa en rigtig Maade anvende den til Guders og Heltes Prais. For at paasee dette skulde den herskende Stand holde en Slags Censur over Digternes Producter. (Saaledes — bemærker Ritter — fortsatte han Philosophernes gamle Strid mod Digtekunsten).

Til den sædvanlige Musik føiede Platon Philosophie, den høie Musik, der gik ud paa, ikke at faae den ene Stræng til at stemme med den anden, men at bringe Musik og Gymnastik i Harmonie med hinanden. Da det er en Hovedsætning i den platoniske Philosophie, at den videnskabelige Erkjendelse af det Godes Idee var en ufravigelig Betingelse for, at det Gode kunde blive udført i Verden, udtalte han ogsaa dristigen det Resultat, som deraf fulgte, at en fuldkommen Stat ikke kunde finde Sted, uden at Philosopherne bleve Konger eller Kongerne i Sandhed philosopherede. Som en Forberedelse til dette højeste Dannelsesstrin dreves i Ungdommens Opdragelse paa Erkjendelse af det Gode i den sandkelige Virkelighed (*πῶς*), og paa den reflekterende Tænkningens Uddannelse, hvortil regnedes Mathematik, Astronomie og de underordnede Videnskaber (*διὰ τοιαῦτα* i Modsætning til *νόσος*; see S. 148). Først i deres 30te Aar maatte de Individuer af Forsvarernes Klasse, som havde Anlæg dertil, indvies i Dialektiken.

Af disses Midte skulde Herskerne vælges, men de kunde dog ikke, før de idetmindste vare 50 Aar, stige til den højeste Stand.

(Platon aabner ved „Statens“ Slutning den indskrænkede nationale Synskreds).

Det ældre Akademie (efter Platon).

Platons Søstersøn Speusippos, der arvede Haven ved Akademiet, fortsatte der den philosophiske Skole, og efter ham

fulgte der en Række Lærere, som meer eller mindre holdt sig til Platons Philosophie. Disse Philosopher ere af slet ingen Bighed i Philosophiens Historie. Den Hovedinteresse, der kan have af at betragte deres Lærdomme, er, at man deri kan blive vaer, hvorledes en senere (Forestillingsmaade) Philosophie begynder at forberedes. Nogle i denne Skole holdt sig, saavidt det var dem muligt, til Platon; men det er dog ikke vel muligt saaledes at overlevere en fremmed Philosophie, at man gjør sig selv til et aldeles ligegyldigt Medium. Andre fjernede sig meer fra Platon og forfaldt til meget uphilosophiske Drømme.

Lærdom begyndte nu for en stor Deel at erstatte Selvtænkning; Kundskaber begyndte ogsaa af den Grund at spille en vigtigere Rolle i Akademiet og overhovedet i de philosophiske Skoler, fordi disse gik over til at blive almindelige videnskabelige Lærestalter. Speusippos var allerede berømt for sin Lærdom. Aristoteles købte hans Bibliothek for tre Talenter.

Om Speusippos's Philosophie veed man ikke Meget. Han indsaae alle Videnskabers Sammenhæng med hinanden; hvilket man blandt Andet kan see af den Sætning hos ham, at den, der vil definere eet Begreb, maa vide Alt, da han maa kunne angive de Bestemmelser, ved hvilke det omhandlede Begreb adskiller sig fra ethvert andet. Han udgav ogsaa et Værk om alle Ting's Lighed (*ὁμοια*, i 10 Bøger). Deri viste han f. Ex. Ligheden imellem Dyr og Planter.

Saa vel Speusippos som de følgende Akademikere dreve den pythagoriserende Retning videre, end Skolens Stifter havde gjort. De syntes at holde for, at Tilværelsens Hemmeligheder laae skjulte i Tallene, og idet de søgte at udgrunde Tallenes Betydning, dreve de et tomt, i det Høieste vittigt Spil med Tingenes og Tallenes Analogie.

I een Læresætning afveeg Speusippos tydelig fra Platon. Han antog ikke, at Enheden var det Gode (Guldkomme); thi deraf meente han vilde følge en klar Dualismus, da Mangfoldig-

heden efter denne Synsmaade maatte være det Onde, og Alt bestod af Enhed og Mangfoldighed. Derfor lærte han, at det Fuldkomne først udviklede sig af Enheden ligesom af den første Grundspire. Efterat Speusippos havde lært i otte Aar i Akademiet, blev han afløst af

Xenokrates fra Chalkedon, en anden Discipel af Platon. Hans Charakter, hans Hengivenhed for sin Lærer og hans Iver for Philosophien roses meget; men derimod tillagde man ham alt i Oldtiden et langsomt Hoved og Mangel paa skarp Forstand.

Han skal først bestemt have adskilt Philosophien i Logik, Physik og Ethik. Hos ham toge Grublerierne over Tallene, paa Pythagoreernes Viis, endnu meer Overhaand end hos Speusippos. Han betjente sig derfor helst af Taludtryk for Begreber, f. Ex. Enheden og Toheden ere de Guder, der beherske Verden.

Hos Xenokrates begyndte det phantastiske Element at indfinde sig, der hos senere Platonikere spillede en saa stor Rolle. De, der ikke selv ved egen Kraft kunne finde Veien til Ideen, men ville tilegne sig Andres Tankegang af deres Ord, der antages med Tro og Tillid, forfalde let til saadanne Phantasier, der foranlediges ved cras Opfattelse af Andres Lære om det Overfandselige. Platon havde lært, at det Guddommelige var udtrykt overalt med meer eller mindre Fuldkommenhed, at det paa forskjelligs Udviklingsstrin var det Sande i alle Ting. Deraf tog Xenokrates Anledning til at danne en allerede temmelig udført Dæmonologie (der vare Dæmoner i de physiske Elementer). Især foranledigede han mange overtroiske Forestillinger om onde Dæmoners Virksomhed. — Han antog ogsaa en gradviis nedstigende Overgang fra Gud til Verden. — Hans udelelige Linier. — Xenokrates lærte 25 Aar i Akademiet. — Van de Wynpersse *diatribe de Xenocrate Chalcedonio*. Lugd. Batav. 1822.

Epinomis er et indholdslost, bombastisk Skrift af en Discipel af det ældre Akademie. Man nævner Platons Discipel Philippos Opuntios som dets Forfatter.

Senere Akademikere: Polemon (den ved Xenocrates's Forelæsning forbedrede udsvævende Ungling), Arates, Kran-
tor, der nævnes som Platons første Udlægger, gjorde sig ikke
skyldige i de Tidligere's Udsteielsjer, men havde heller ikke noget
Originalt i deres Philosophie.

Med Arkesilaos begynder en ny Retning i Akademiet.

Aristoteles.

Aristoteles blev født 384 før Christus i den græske Plante-
stad Stagira, der laae i Thracien ved den strymoniske Havbugt.
Hans Fader var Nikomachos, en Læge, der stod i Yndest hos
den macedoniske Konge Amyntas og skal have efterladt sig Skrifter
over Lægevidenskab og Naturlæren. Flere af Aristoteles's For-
fædre havde ogsaa været bekendte som Læger, ja Sagnet lod dem
nedstamme fra Asklepios. Disse Familieforhold have sandsynligvis
ikke været uden Indflydelse paa Aristoteles's videnskabelige Retning.
Det er bekendt, at han med saadan Iver studerede den hele Na-
tur, at han med Rette kan betragtes som Naturhistoriens Fader.

Da Aristoteles allerede som Barn mistede sin Fader, blev
han opdraget hos en Slægtning af sig ved Navn Proxenos,
hvem han bestandig erindrede med Kjærlighed, og han viste ogsaa
sin Taknemmelighed mod ham ved efter Datidens Skik at op-
reise Statuer til hans Ihukommelse. Flere Skribenter f. Ex. Epi-
kuros og Aristoxenos berette, at Aristoteles i sin Ungdom skal
have ført et meget uordentligt Liv. Der fortælles, at han ved
sit hyppige Levet satte sin fædrene Formue til, forsøgte derpaa
forgjeves at gjøre sin Lykke i Krigen og maatte omsider opholde
sit Liv ved at drive en Handel med Medicamenter. Det Sidste
stemmer ikke godt med det ifølge god Hjemmel antagne Factum,
at han i sit 17de Aar drog til Athen og dyrkede Philosophien
hos Platon, i hvis Nærhed han opholdt sig i 20 Aar.

Platon erkjendte tilfulde Aristoteles's fortrinlige Anlæg og
hans kraftige Stræben. Derom vidne flere Yttringer, der ere

opbevarede af Anekdotisamlere. For den utrættelige Ivers Skyld, hvormed han saae Aristoteles studere den hele græske Literatur, gav han ham Navn af Væseren, og han fældede om ham og Xenokrates den Dom, at denne behøvede Sporen, men Aristoteles Toilen. Desuagtet skal Platon ikke have elsket Aristoteles's Personlighed. Han skal ikke, saa fortælles der, have kunnet lide en Tilbøielighed til pyntelig Paaaklædning, hvormed Aristoteles skal have søgt at formilde Indtrykket af sit frastødende Physiognomie. Ogsaa skal hans Discipels sarkastiske Snakkelyst have været ham meget imod. Usandsynligt er det ikke, at Aristoteles har været Platon mindre behagelig, da de strenge, consequente Tænkere, der mindre sætte Priis paa Phantasie og Følelse, sjelden formaae at vinde deres Omgivers personlige Hengivenhed. — Der skal være opstaaet betydelige Tvistigheder mellem Aristoteles og hans Lærer i Platons ældre Dage, om det just ikke er gaaet saavidt, som Røgle sige, at Aristoteles en Tid gandske fortrængte Platon fra Akademiets Spadseregange, indtil Xenokrates atter forhjalp ham til sin forrige Anseelse. Platon skal have sammenlignet ham med et Føl, der slaaer bag op mod sin Moder. Hvorvidt saadanne bestemte Begivenheder ere gandske sandfærdigen berettede, hvormegit eller hvorlidet der er sandt deraf, kan naturligviis ikke længer afgjøres. Vist er det, at Aristoteles i sin Philosophie afviger fra Platon og ikke sjelden optræder polemisk imod ham, og det var menneskeligt, at Platon ikke syntes godt derom. Et historisk Factum er det ogsaa, at Platon udnævnte Speusippos til sin Eftermand som Lærer i den akademiske Skole.

Grunden til Platons og Aristoteles's Uenighed som Philosopher laae dybt i deres forskjellige Aandsretning. De havde nemlig begge et høist forskjelligt Begreb om Philosophie. Platon søgte nemlig ved sit Foredrag for det Meste at gjøre Bevidstheden om det Høiere i Tilværelsen gjeldende paa en umiddelbar Maade, at vække Anskuelsen deraf ved et Foredrag, der tidt var gandske

poetisk; Aristoteles derimod havde meest Interesse for det strenge Begreb og søger altid efter bestemte Definitioner paa Tingene. Det er vel rimeligt, at Anekdoterne om deres Tvistigheder ere usande eller overdrevne; men saa meget er vist, at Aristoteles ikke paa et eneste Sted omtaler Platon med Beundring eller Roes, og dadler somme Steder hans Læresætninger med temmelig stærkt Udtryk, f. Ex. *Analyt. post. I, 19: τὰ γὰρ εἶδη χαίρειν. τερεῖσματα γὰρ ἐστὶ.* — *Ethic. Eud. I, 8: λογικῶς καὶ κενῶς* — *Analyt. post. II, 18: ἀτοπον.* — Dog er det ikke usandsynligt, at hans Polemik nærmest var rettet mod de øvrige Akademikere, hos hvem den platoniske Philosophie antog en temmelig udartet Skikkelse.

Det synes ellers ei at røbe stor Misfornøielse fra Aristoteles's Side med Opholdet hos Platon, at han blev der lige til dennes Død. Da reiste han med Xenocrates til Atarneus i Mysien, hvor de opholdt sig hos denne Stads og flere Stæders Hersker (Dynast), Gastraten Hermias, der i deres Selskab havde taget Deel i de philosophiske Dvælses hos Platon. Hos denne Fyrste stod Aristoteles i stor Yndest og forblev i tre Aar ved hans Hof (*non sine fama pudicitiae violatae* [Bagvaskelse]). Anledningen til at Aristoteles forlod dette Opholdssted var, at Hermias ved Forræderi faldt i Hænderne paa en persisk Satrap, der skikkede ham til Artaxerges, som lod ham korsfæste. — Aristoteles ægtede en Søster til denne Fyrste, hvis Navn var Pythias. Med hende havde han en Datter; men hans mere bekjendte Søn, Nikomachos, efter hvem Aristoteles's Ethik fører Navn, havde til Moder en Medhustru ved Navn Herpyllis. Til Erindring om Fyrsten Hermias satte Aristoteles en Statue i Delphi; ogsaa skrev han til hans Ære et Digt.

Ifke lang Tid efter at Aristoteles var reist fra Atarneus (først til Mithlene), fik han fra Philip i Macedonien en meget smigrende Indbydelse og Anmodning om at paatage sig hans

Søns, den siden berømte Alexanders, Opdragelse*). Her erhvervede han sig i den Grad Kongens Tilfredshed, at denne for Aristoteles's Skyld opbyggede hans Fædreneby, Stagira, og indrettede deri et Gymnasium for videnskabelige Underholdninger. Andre tillægge dog Alexandros denne Uttring af Taknemmelighed.

Da Alexandros foretog sit persiske Tog, begav Aristoteles sig til Athen, men efterlod sin Ven og Slægtning Kallisthenes hos Kongen. Akademiet var dengang besat af Xenokrates, og Kynosarges af Kynikerne; Aristoteles maatte da vælge det tredje [*Λύκειον*, udenfor Byen] til Pladsen for sit Læreforedrag. Her foretog han ikke blot Philosophie, men ogsaa de Videnskaber, som man paa hiin Tid lagde sig efter, naar man gjorde For-
dring paa at besidde en liberal Dannelse. Hans Underviisning var saaledes indrettet, at han i Morgentimerne (inde i Lyceet) holdt et strengt videnskabeligt Foredrag, hvori der forudsattes en-
deel Kundskaber, for sine ældre Tilhørere, og om Aftenen holdt et mere fatteligt Foredrag i Gymnasiets Soilegange og Alleer**) for dem, der ønskede en mere almindelig Dannelse, eller ønskede at forberede sig til at tage Deel i de strengere videnskabelige Forskninger.

Denne Virksomhed fortsatte Aristoteles i 13 Aar. Men hans Forbindelse med Alexandros var ikke afbrudt, fordi de vare saa langt adskilte fra hinanden. Kongen sendte ham fra det fjerne Asien en Mangfoldighed af Planter og Dyr, deels i Na-
tur, deels i Afbildninger, for at han kunde bruge dem ved sine naturhistoriske Studier. Disse Samlinger satte Aristoteles i Stand

*) Colleg. Dette Brev, hvori Philip takker Guderne mere for at kunne have Aristoteles til Sønnens Lærer, end for Sønnen selv, antages af Philologerne for uægte; men deels ere Philologerne altsor tilbøielige til et betvivle saadanne Breves Ægthed, deels giver den historiske Kritik ikke tilstrækkelig Grund til at forkaste dette.

**) Af disse Spadsjeressteder, *περίπατοι*, kom Navnet Peripatetiskere.

til at udarbejde sine Værker om de empiriske Naturvidenskaber, Værker, som Naturforskerne endnu sætte stor Pris paa.

Mod Slutningen af den Tid, da Aristoteles opholdt sig i Lyceet, skal han dog være kommen i Unnaade hos Alexander i Anledning af dennes Forhold til Kallisthenes, ja man beskyltede endogsaa siden Aristoteles for, at han havde skaffet Antipatros en Gift, hvormed denne skulde have bragt Kongen af Dage.

Aristoteles døde ikke i Lyceet; thi da man anklagede hem for Gudsforagt, flygtede han til Chalkis paa Euboea, fordi han — efter sine egne Ord — ikke anden Gang vilde give Athenerne Anledning til at forsynde sig mod Philosophien*). Her døde Aristoteles kort efter i sin Alders 63de Aar, 322 f. Chr. — Han efterlod sig et stort Bibliothek, som de macedoniske Kongers Liberalitet havde sat ham i Stand til at anskaffe sig. Det udgjorde Grundlaget for Bibliotheket i Alexandria.

Inden vi gaae over til Aristoteles's Philosophie, maae vi først tale Noget om, hvorledes det forholder sig med den Cyklus af Værker, som tillægges ham; thi her møde os adskillige vanskelige Spørgsmaal. [Stahr, Aristotelia. Brandis, Über die Schicksale der aristotelischen Bücher 2c. i Rhein. Mus. f. Philol. I, 3 og Ropp, Nachtrag 2c. ibid. III, 1].

Man har tre forskjellige Fortegnelser over Aristoteles's efterladte Skrifter, som ikke stemme overeens med hinanden: 1) en hos Diogenes Laertios, 2) en hos en uncævnt Biograph hos Du Menage i hans Commentar til Diogenes Laertios, 3) en efter arabiske Kilder, som findes aftrykt i Buhles Udgave af Aristoteles. Den sidste er den, der stemmer bedst med vor Cyklus af Skrifter. Undersøgelsen om, hvilke der ere tabte og hvilke ikke, falder vanskelig, fordi de ikke engang hos Aristoteles selv have faste Titler, naar han citerer dem. — Man finder ofte en Inddeling

*) Det skal ellers ikke være for hans Philosophies Skyld, at han blev anklaget for Impietet.

af Aristoteles's Skrifter i afroamatiske eller afroatiske og eroteriske, hvis Betydning ikke er gandske vis; det er endnu ikke engang afgjort ved uimodsigelige Citater, at Aristoteles selv har gjort denne Adskillelse; Weise i sin Udgave af *Physica* negter det. Dette synes dog at være vel stærkt: han har sandsynligviis gjort denne Inddeling og derved tænkt paa de strengt videnskabelige og de populære, ellers kunde denne Terminologie ikke være saa gjængse blandt Peripatetikerne. Dog selv disse ere ikke gandske enige om, hvilke de ville hense til den ene og hvilke til den anden Klasse; Somme regne blot hans Dialoger herhid. [Aristoteles opgav tidlig Dialogens Form, da han saae, at han deri ei kunde naae Platon]. Det er en ikke urimelig Conjectur af H. Ritter, at vi ingen have af hans eroteriske Skrifter. Han mener nemlig, at man i dem maa have fundet en Grund til at rose Aristoteles som Stylist, hvilket man i Oldtiden gjorde, skjøndt de af hans Skrifter, der ere komne til os, ingenlunde ere mønsterværdige, fra Fremstillingens og Stilens Side betragtede. Desuagtet tillægger f. Ex. Cicero ham *brevitas, copia, svavitas*. Nu citeres hos Plutarch og Cicero et Par Steder, hvori der er lagt meget mere Vind paa Fremstillingens Elegants, end Aristoteles i Almindelighed har gjort, men i de samme Fragmenter er Foredraget tillige meget populært. Heraf vil da Ritter drage den Slutning, at den Berømmelse, der tillægges Aristoteles som Stylist, har gjældet hans eroteriske, for os tabte, Skrifter.

Saameget er vist, at de Skrifter, som ere os overleverede under Aristoteles's Navn, udgjøre en temmelig fuldstændig Encyclopædie af alle Datidens Videnskaber. Tillige findes der ogsaa saadanne Henviisninger i dem fra et Skrift til et andet, at de derved næsten tilhobe af Forfatteren blive betegnede som et sammenhørende Heelt. Ogsaa ere de for største Delen saa strengt videnskabelige og forudsætte saa mange Kundskaber, at de fleste af dem umuligen have kunnet være forstaaelige for Aristoteles's yngre Tilhørere. — Men de, som vi have tilovers, ere udarbejdede

med saa stor Ringeagt for Formen, at de ikke vel kunne betragtes som bestemte til at udgives i deres nuværende Skikkelse. Der findes altfor stærke Spring i Tankegangen, ofte altfor kort Udvikling af Tankerne og flere deslige Tegn paa en mindre omhyggelig Behandling af Stilen (de ere fulde af Gjentakelser, der findes ordrette ogsaa i forskjellige Skrifter). Denne Bestaaffenhed ved de Arbejder af Aristoteles, som vi have tilbage, gjør den Gissning sandsynlig, at de ere Udkast for de akroatiske Forelæsninger, som Aristoteles maaskee har gjort til eget Brug eller til Dictater for sine Tilhørere. Denne hele Synsmaade bekræftes ved den Fortælling, at Aristoteles ikke havde udgivet mange af sine Bøger før han døde.

Om de akroatiske Skrifter's Skjebne har man en Fortælling, der, hvis den er sand, viser os, at de maae have lidt endeel ved uheldige Omstændigheder (ikke at tale om, at vi ifølge Fortegnelsen hos Diogenes fra Laerte omtrent have mistet $\frac{3}{4}$ af dem). Aristoteles efterlod — saa fortæller man — sin Discipel Theophrast sine Skrifter tilligemed sit talrige Bibliothek. Efter Theophrast's Død skulde Manuscripterne være komne i Hænderne paa en vis Neleus (hans Discipel), der efterlod dem til nogle uvidende Mennesker, som gjemte dem uden Omhu, eller gravede dem ned i Jorden, hvor de laae forglemte i 130 Aar og bleve ilde tilredede. Siden fandt Theophrast's Efterkommere dem og solgte dem til den Lærer Apellikon, som søgte at udfylde de Huller, der vare komne i dem, men var ikke dette Arbejde voksen. Siden stræbte endnu Andre efter Gvne at bedre paa dem. Kort efter Apellikon's Død erobrede Sulla Athen og fik mellem det øvrige Bytte Aristoteles's Skrifter. I Rom fik Grækeren Tyrannion Lov til at udgive dem, men skilte sig ikke meget godt derved. Ogsaa Grammatikeren Andronikos fra Rhodos fik Lov til at benytte det romerske Manuscript.

Efter denne Fortælling skulde det see misligt ud med Integriteten og Authenticiteten af vor Aristoteles; men Fortællingen

selv er ikke meget rimelig. Brandis forkaster den. Selv om den var sand, var det jo dog kun eet Manuscript, maaskee ikke engang det bedste, der var saaledes omtumlet. Det er urimeligt at antage, at der ikke i det Mindste er kommet en Afskrift af Aristoteles's Arbejder til Alexandrien. I ethvert Tilfælde vare jo nogle udgivne før Aristoteles's Død. Tæbten er maaskee udtænkt for at forklare, hvorledes Aristoteles's Skrifter vare komne til at blive saa fulde af Lacuner, og Læsemaaderne uefterrettelige paa saa mange enkelte Steder. Hvorledes skulde man, hvis dette Sagn var rigtigt, forklare sig, at der gives flere Bearbejdelser af Ethiken? Der omtales ogsaa to Bearbejdelser af Afhandlingen om Kategorierne. (Peripatetikerne Theophrastos, Eudemos og Phanas skulde have givet særskilte Bearbejdelser af enkelte Discipliner i den aristoteliske Encyclopædie). Andronikos brugte ogsaa Manuscripter fra det alexandriniske Bibliothek.

For Aristoteles's Bærkers Authentie tale Vidnesbyrd af hans Fortolkere, der fra Andronikos af udgjøre en sammenhængende Række. De vigtigste Efterretninger, vi have om Aristoteles's Bærker, findes hos Andronikos, Adrastos og Alexandros fra Aphrodisia. Desuden vise de indbyrdes hen til hinanden, som alt er bemærket: ved disse Citater komme de fleste Skrifter til at hænge sammen og bestyrke hinandens Vægt.

Andre Kriterier tale ogsaa for, at Skrifterne i det Hele ere ægte. Eet System og een Individualitet udtaler sig i de fleste; derfor bliver de flestes Authentie ubestridt af de findige Kritikere. Bogen om Verden er uægte, det er afgjort. Bogen de plantis er oversat af Arabisk. — Betyndertigt er det, at der haves tre Bearbejdelser af Ethiken, der ligne hinanden endog i den høist eiendommelige aristoteliske Stil. De to ere maaskee Tilhøreres Hæfter, skjøndt de gjerne kunne være af Aristoteles. — Metaphysiken er meget fuld af Huller, Gjentagelser og fordærvede Steder (Gjentagelserne kunne da ei være Frugter af Ormenes Tand); dog røbe dens enkelte Dele Aristoteles's Værd, Skarp-

find og Stiil. Metaphysiken skal, efter en forresten maadelig Commentator, Asklepios, være efterladt i Brudstykker, men bleven suppleret af andre Peripatikers Arbejder. — Den anden Deel af Kategorierne er mistænkelig. — Problemata ere komne i uordentlig Tilstand til os. Men de vigtigste Bærker ere ægte og for største Delen i god Stand. Hvad der kan mangle i Integriteten, naar man taler om det Enkelte, er ubehageligere for den, der skal udgive Teksten, end for den, der skal fremstille Systemet. Dette Foretagende hindres ikke stort ved de uesterrettelige Læsemaader, da vi have saa mange Bærker at gaae frem efter.

Om Aristoteles's Philosophie i Almindelighed.

Før Platons og Aristoteles's Tid havde de græske Philosopher fulgt forskjellige eenfidedige Aandsretninger, givet flere eenfidedige Fremstillinger af Philosophien og de philosophiske Videnskaber. Allerede Platon stræbte at tilegne sig det Sande, der var rundet ved disse forskjellige divergerende Bestræbelser og havde gjort et grundigt Studium af flere ældre philosophiske Systemer. Et endnu mere omfattende Studium gjorde Aristoteles af alle Philosopher, der havde levet før hans Tid, og man kan med Sandhed sige om ham, at han er Skaber af Philosophiens Historie. Hans Bærker ere de paalideligste Kilder til Kundskab om de fleste ældre græske Philosophers Læresætninger. Ja selv Platon, der dog har efterladt os saa mange Arbejder, vilde i visse Puncter være os mindre forstaaelig, hvis vi ikke hos Aristoteles fandt Oplysninger om hans Lærebygning. [Trendelenburg. Brandis]. Aristoteles var overhovedet den lærdeste Philosoph i Oldtiden: han havde ikke blot et grundigt og fortroligt Bekjendtskab med Alt, hvad der til hans Tid var præsteret i Philosophien, men han havde tilegnet sig hele Datidens Videnskabelighed. Han havde ikke blot historisk Kundskab om Alt, hvad der i alle empiriske Videnskaber allerede var bekjendt, men han førte dem alle ved sine Arbejder videre frem. Han er ikke blot berømt som Naturhistoriens Fader,

men ogsaa af Historien og Statistiken havde han gjort et dybt og omfattende Studium. Han efterlod et Bærk, som er gaaet tabt, hvori han havde fremstillet 158 græske Staters Historie og politiske Forfatning. Ved disse encyclopædiske Bestræbelser udmærker Aristoteles sig fremfor alle andre berømte Philosopher, og der omtales i hele Philosophiens Historie ingen Mand, der i den Grad, som han, forbandt Lærdom med philosophisk Skarpsindighed og Dybsindighed, uden at det skulde være Leibniz eller Hegel*). (Saavel ved sin encyclopædiske Retning som ved sine omfattende Naturkundskaber udmærkede han sig fremfor Platon).

Den aristoteliske Alsidighed, som viste sig deri, at han ikke oversaae nogen Green af den menneskelige Videnskab og ikke forsmaaede nogen Notits i de empiriske Videnskaber, om den end var tilsyneladende nok saa ubetydelig, har gjort, at urigtige Begreber om Aristoteles til en Tid have været i Omløb. Man har nemlig forfikkret om ham, at han mere var Empiriker end speculativ Philosoph. Man har misforstaaet enkelte Uttringer, som man tilfældigviis har stødt paa i hans Skrifter, men som man ikke har forklaret efter deres Sammenhæng med hans hele Verdensanskuelse, og deraf udbragt det Resultat, at han tillagde Erfaringen større Paalidelighed end Fornuftens Udsagn. Der findes nemlig hos ham saadanne Uttringer som „her maa man oppebie, hvad fortsat Jagttagelse vil lære“, „man maa sætte mere Tid til Erfaringen end til Grunde (λόγοι).“ Men da er Taleren om Gjenstande, der henhøre til Erfaringens Territorium, eller om de philosophiske Sætningers Anvendelse paa enkelte Phænomener, hvortil naturligviis hører en nøiagtig Erfaring. Til denne Misforstaaelse kan hans Foretags eiendommelige Natur ogsaa have bidraget Sit, da det Philosophiske hos ham ikke er skarpt adskilt

*) Coll. Paa Hegel har Aristoteles udøvet stor Indflydelse. Hegel tilstaaer selv, at hans Logik er fremstaaet ved Studiet af Aristoteles's Bærker.

fra det Empiriske*), saa at den, der vil foredrage hans Philosophie i videnskabelig Sammenhæng, selv maa udsondre det Speculative deraf. Dette Arbejde bliver meget vanskeliggjort derved, at hans Skrifter, saaledes som vi have dem, fremvise endeel Uorden i Stoffets Fordeling. (Erfaringen lærer „at“; Philosophien „fordi“).

Aristoteles's Forestillinger om Begrebet Videnskab.

Aristoteles adskiller paa mange Steder i sine Værker, ligesom Platon, den høiere Fornusterkjendelse fra Meningernes Rreds, Erfaringens Kundskaber. Han bemærker, at enhver af de enkelte Videnskaber forudsætter visse Begreber og visse overste Grundsætninger, som trænge til en Undersøgelse; men Undersøgelsen af en Videnskabs overste Begreber og høieste Grundsætninger maa falde udenfor Videnskaben selv. Philosophien er den Videnskab, der gaaer ud paa det Alt-omfattende Begreb, paa det Bærende som Bærende, og som gaaer ud fra en nødvendig og forudsætningsløs Grundsætning (hvilken han antager at være Contradictionsprincipet, [men med Uret, da det kun er formelt]). Videnskaben gaaer ud fra de overste Grunde og det, der kan udledes af dem.

Som væsentlig Kjendetegn paa Videnskab angiver Aristoteles, at man maa kunne lære den selv og lære den fra sig; men det kan kun skee derved, at den gaaer ud fra Noget, som er indlysende ogsaa for den, der ikke har Videnskaben inde, og knyttes dertil som til et fast Punct. Videnskabernes Grundsætninger maae da ogsaa findes hos den, der ikke har lært Videnskaben, men skal kunne lære den.

Dog, det er ikke blot Formen, Sætningernes Sammenhæng,

*) Coll. Det strengt philosophiske Foredrag kalder Hegel det plastiske og mener, at Tidsalderen er for slap til at taale det. Man kunde og betegne det ved: Methoden med blotte Paragrapher uden Anmærkninger. Hegel selv har ingenlunde brugt det, men kun nogle af hans Disciple; og man kommer dog nok til, atter mere at nærme sig det Foredrag, der knytter det Empiriske til det Abstracte.

som Aristoteles gjør til et væsentligt Kjendemerke ved Videnskab. Denne Form, som vindes ved sammenhængende Slutninger, har Videnskaben tilfældes med Meningernes Kredse; ogsaa der kræver han Slutninger, men Slutninger fra det Sandsynlige (Dialektik *), forskjellige fra Videnskabens Slutning (συλλογισμός ἀποδεικτικός). Ogsaa med Hensyn til Gjenstandene er Videnskaben forskjellig fra Meningen. Der gives forskjellige Slags Tilværende: noget Tilværende kan ikke være anderledes end det er; andet Tilværende kan være snart saa, snart anderledes. Saaledes gives der ogsaa forskjellige Slags Tænkning. Den Tænkning, der fremstiller Noget, som ikke kan tænkes anderledes, er Videnskab; men den, der fremstiller Noget, der kan tænkes at være anderledes, er Mening. Dog fastholder Aristoteles ikke Videnskabens Ideal med den Strenghed, som Platon. Han optager ogsaa i Videnskabens Kredse det, der for det Meste er eens, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Her ved seer han da mere hen til den menneskelige Viden end til Fornuftens strenge Fordringer. Han kræver ikke, at enhver Erkjendelse skal hæves til streng Videnskab. (Hvorvidt dette kan skee, er endnu et uafgjort Stridspunct i Philosophien. — Platon antog ogsaa en Kreds af Meninger udenfor Philosophien, men indrømmede den ikke nogen Plads indenfor Videnskaben: den var ham kun en Forberedelse dertil).

I andre Henseender aspæler Aristoteles Videnskabens Kredse meget strengt og affondrer det Theoretiske aldeles fra det Praktiske. Han siger, at Viden er forskjellig fra Livets Kunster, der ei gaae paa det Uforanderlige og Evige, men paa det, der under forskjellige Forhold er forskelligt. Han gjør den endogsaa forskjellig fra den sædelige Erkjendelse af det Gode i Menneskelivet (φρόνησις), der ogsaa tager Hensyn til velende Omstændigheder og maa tage sin Tilflugt til Meningen. Heri er han forskjellig

*) Colleg. Omtrent i samme Betydning som dette Ord toges hos os for en Snees Aar siden: en Færdighed i Raasonneren.

fra Platon, der mere saae paa Fornuftlivets Genhed og identificerede Blissdom og Dyd; men Aristoteles tænkte ikke paa Blissdommens Ideal, men paa den menneskelige, der kan være adskilt fra Dyd.

Spørges om den Maade, hvorpaa Videnskaben er articuleret efter Aristoteles's System, da møde her endeel Vanskeligheder. Aristoteles har vistnok den Fortjeneste, at han meget rigtigheden har udsondret visse Videnskaber for sig, idet han har indseet, at de efter deres Natur udgjøre selvstændige Tankefredse, og de ere fra hans Tid blevene behandlede saaledes (s. Ex. Psychologien). Og saa har han fremstillet det Stof, der hører til dem hver især, saavidt efter Tidens Leilighed kunde skee, om ogsaa Behandlingen deraf er noget aphoristisk. Men i de af hans Skrifter, som vi have, er ikke tydeligen angivet, i hvad Forhold disse forskellige Videnskaber staae til hinanden, og hvilke den egentlige Philosophies Hoveddele ere efter hans System.

Nogle Steder inddeler han Philosophien i den theoretiske og den praktiske; andre Steder angiver han en treleddet Inddeling, nemlig den i Oldtiden saa gangbare, i Logik, Physik og Ethik. Den følger man i Almindelighed i Fremstillingen af Aristoteles's System, og efter den kan man bedst ordne hans Skrifter. Hoveddelen af Logiken er den Videnskab, som Aristoteles kalder den første Philosophie, *ἡ πρώτη φιλοσοφία* (i Modsætning til Physiken, *ἡ δευτέρα φιλοσοφία*), hvad man senere har kaldt Metaphysik, en Titel, der ikke er kommen fra Aristoteles selv. Denne Videnskabs Nødvendighed indsees af følgende Betragtning: De enkelte Videnskaber beskæftige sig med forskellige Slags Tilværende uden at undersøge, om de ere, eller hvad de ere. Deres Realitet forudsættes eller antages paa Grund af Sandsernes Vidnesbyrd. Der kræves sølgelig, naar Videnskaben skal fuldendes, en Videnskab, hvori det Værende i Almindelighed undersøges, hvori der bestemmes, hvad Væren eller Væsen er. Være der blot physiske Væsner, da var Physiken den øverste af

alle Videnskaber; men nu gives der et Væsen, som ikke er i Materien eller i Bevægelsen, og som er Grund til al Væren (dette postuleres): dette Væsen er Gud. Derfor er den første Philosophie Theologie. — Mathematiken udelukker Aristoteles fra den første Philosophie, fordi den har at gøre med Noget, som ikke er adskilleligt fra Materien (Størrelse). Dog er Aristoteles heri ikke gandske consequent: paa andre Steder henregner han idetmindste nogle Dele af Mathematiken til den første Philosophie eller den egentlige Philosophie. Men det er meget almindeligt, at Philosophen snart tage Philosophiens Begreb i meget streng Betydning, snart i mindre streng.

Physiken adskiller Aristoteles fra den første Philosophie, alle Videnskabers Grundlag. Physiken — saadan er hans Tankegang — maa vide, hvad Væsnet er; dette læres i den første Philosophie.

Hvo der veed, hvad Platon forstaaer ved Dialektik, seer let, at den første Philosophie hos Aristoteles er netop det Samme. Hos dem begge skal i den Videnskab, som de betegne med de angivne forskjellige Navne, alle Videnskabers Forudsætning (*ἀνυπόθετον*, det Forudsætningsløse) begrundes. Hos begge henføres dertil Læren om Gud, det Væsen, der er adskilt fra Materien, alle Ting's Grund. Aristoteles kalder ogsaa denne Videnskab Logik*) eller henregner den til Logiken, men ikke Dialektik**). Dialektiken er hos ham Tænkning efter sandsynlige Grunde: den gaaer ud fra Meningen, *τὸ εἰδοζον*.

Det fra Aristoteles overleverede Stof til en Theorie af den reflecterende Tænkning kalder han ikke Logik. Tænkningens Theorie fremstilles især i hans Analytika og overhovedet i de Skrifter, som man samler under Navn af Organon. Men det er ikke usandsynligt, at disse Skrifter have udgjort en Deel af Aristoteles's Logik.

*) Colleg. Hegel har optaget denne Benævnelsesmaade.

**) Til Logik henregner Aristoteles Læren om Ideerne.

Den første Philosophie er da den egentlige Philosophie. Den modsættes Physiken; thi hiin betragter det Værende som Værende, men Physiken forsaavidt det har Deel i Bevægelsen.

Den praktiske Philosophie, Ethiken, kan ikke erholde en fuldkommen videnskabelig Behandling; dens Sætninger lade sig ikke bevise med mathematisk Nøiagtighed; den maa nøies med at udfinde det Sandsynlige, og dens Sætninger gjelde kun for de fleste Tilfælde. (Den praktiske Philosophie i dens hele Omfang kalder Aristoteles helst Politik.)

Aristoteles's Logik eller Metaphysik.

Logiken, den speculative, skal udvikle de almindeligste Sætninger om alle tilværende Ting. Som Forberedelse til disse Undersøgelser betragter Aristoteles den Theorie af Tænkningen, som man i Almindelighed kalder Logik: Læren om, hvorledes Tanter og Forestillinger kunne paa en rigtig Maade forbindes og adskilles. Disse logiske Undersøgelser betragter han efter de Gamles almindelige Synsmaade som Regler for, hvorledes en rigtig Tale kan bringes i Stand.

Den almindeligste af disse formelle Undersøgelser (Quæstioner) er den om Kategorierne eller de almindeligste Prædicater for alle tilværende Ting. Aristoteles forklarer selv (i Følge det angivne Standpunct) Kategorier ved de almindeligste Arter af det, der betegnes ved enkelte Ord. Af saadanne Kategorier angiver han 10: 1) Væsen (*ὄντα*); 2) Størrelse (*ποσόν*); 3) Beskaffenhed (*ποιόν*); 4) Forhold (*πρός τι*); 5) Stedsbestemmelse (*πῶς*); 6) Tidsbestemmelse (*πότε*); 7) Intransitiv Tilstand (*καίτοι*); 8) At have (*ἔχειν*); 9) At gjøre (*ποιεῖν*); 10) At lide (*πάσχειν*). De fremstilles i et særegt Skrift.

Af disse Kategorier har Aristoteles ikke givet nogen philosophisk Deduction og udgiver dem ikke for et Resultat af philosophiske Undersøgelser. Han giver ingen Inddelingsgrund og betragter dem heller ikke som aldeles udelukkende hinanden, idet han

f. Ex. meget rigtigen bemærker, at det Samme undertiden kan betragtes baade som en Besskaffenhed og som et Forhold *). Han stræbte blot at angive de almindeligste Glasfer af Begreber, eller, efter hans Talebrug, de almindeligste Betydninger af Ord, for at faae en Oversigt over Begreberne, inden han talte om de forskjellige Maader, hvorpaa de kunde forbindes til en sand eller falsk Tale.

Ordenes rigtige Forbindelse gjør Aristoteles til Gjenstand for sin Undersøgelse, fordi den enkelte Forestilling ikke er sand eller falsk, men kun Forestillingernes Forbindelse i Sætninger. Forestillingerne ere Resultater af de Indtryk, lignende Ting have gjort paa Mennesket (Gjedsheyrde. Menneske. Det Gvide); men det Sande og Falske fremkommer først, naar Mennesket forbinder saadanne Forestillinger med Begrebet om Væren eller ikke-Væren. Væren om Sætningerne indeholdes i Særdeleshed i Bogen de interpretatione, om Tankens rigtige Fremstilling. Der forekomme de bekjendte Inddelinger af Sætninger i almindelige og singulære, bekræftende og negtende; og der angives ogsaa de forskjellige Maader, hvorpaa Sætninger kunne modsig hinanden [dog findes her ikke Alt, hvad der om Domme forekommer i de sædvanlige Fremstillinger af den formelle Logik].

Modsigelsens Grundsætning, ifølge hvilken kun een af to hinanden modsigende Sætninger kan være rigtig, betragtes af Aristoteles som det øverste Axiom for al rigtig Tænkning. Den kan ei bevise, men man kan dog gjendrive dem, der ville bestride denne Sætnings Gyldighed; man kan ogsaa tvinge dem til at gjendrive sig selv (reducere dem ad absurdum). De maae nemlig i deres Polemik dog udsige noget Bestemt; men det Modsatte af dette kunde jo ogsaa være sandt, hvis Modsigelsesgrundsætningen ikke skal gjælde.

*) Colleg. Kant opstillede, ligeledes uden Deduction, 12 Kategorier. Hegel deducerede Kategorierne og kom derved til mange flere. Dette udgjør Hovedindholdet af hans Logik.

I nær Forbindelse med Aristoteles's Strid for Contradictionsprincipet staaer hans Polemik mod de Philosopher, der paa-
stode, at enhver Sætning var falsk, og dem, der paaftode, at en-
hver Sætning var sand. Den ubegrændsede Dviblesyge*) hos
dem, der paaftode, at Alt var usandt, kom, efter hans meget
rigtige Bemærkning, undertiden af en Mangel paa Evne til at
gjendrive Sophismer. Saadanne gjorde han opmærksomme paa,
at de dog ei i Livet kunde gennemføre deres Synsmaade.
Selv om de blot rettede sig efter Meninger, vare disse dog meer
eller mindre sande, og det Sande var da det, hvortil de mere
sande Meninger nærmede sig. (Det er en mindre Bildfarelse, at
 $4 = 5$, end at $4 = 1000$). — Men undertiden, bemærkede
han, kom denne Skepticisme af en sensualistisk Synsmaade. Der
ere nemlig dem, der ansee det Sandselige, for sig taget, for det
Sande. Disse lægge da ikke Mærke til, at det blot Forsvindende,
Foranderlige, er utænkeligt uden noget Blivende, der ligger til
Grund for det. De holde sig blot til den Erfaring, at en Tings
sandselige Tilstand idelig giver Plads for en anden Tilstand.
Søge de nu Sandheden blot i det Sandselige, da kan den rigtig-
nok ikke findes. En Tale, som i det ene Moment er sand, er i
det næste falsk: Træet, der nys var grønt, er nu guult. Den
sandselige Tilstand fremstiller vel noget Sandt, men ei det i sig
Sande. Dog gjelder Contradictionsprincipet ogsaa for det**).
Sandserne bedrage ei: enhver Tilstand er saadan, som den sand-
ses; men denne sandsede Tilstand er at hense til et Substrat,
ὑποκείμενον, ἢ ὅτις, der har større Sandhed end *τὸ συμβε-
βηγός*, der undertiden er, og undertiden ikke er. Antoges Intet

*) Colleg. Den egentlige Skepticisme opstod først efter Aristoteles;
men alt før ham fandtes mange Spor deraf, især hos Sophisterne.

**) Colleg. Naar Sandhederne, der blot kunne gaae ud paa Tingenes
momentane Tilstande, det Tilfældige, *τὸ συμβεβηγός*, afgive ind-
byrdes afvigende Resultater, saa er Taleren ei om den samme,
men om den forandrede Gjenstand, altsaa ei om indbyrdes Modsigelse.

at ligge til Grund for Phænomenerne, da vilde ingen Forklaring af Phænomenerne være mulig, da den dreves ud i det Uendelige, som ikke har nogen Realitet. — Han gjendriver ogsaa disse ubegrændsede Sandhedsfornegetere med den Bemærkning, at de ogsaa maae holde deres egen Hovedsætning for Bildfarelse.

Ligeledes bestrider Aristoteles dem, der lære, at Alt er sandt. Disse bringes til deres Antagelse ved den Betragtning, at Alt bliver til Alt, og folgelig maa Alt være i Alt, eller Alt er Gæt. En Ting kan forandre sin Qvalitet, blive til Andet, dette igjen til Andet; folgelig maa Alt være i Alt, da det, der ikke laae i en Ting, ikke kunde fremkomme deraf [og altsaa maatte Alt kunne prædiceres om Alt.] Hine have søgt Sandheden i alle Tilstandene; disse i den blivende Genhed, der laae til Grund for Tilstandene, og frakjendt Phænomenerne Sandhed (Heraklit, Protagoras, Eleaterne). Dem gjendrev Aristoteles med den Bemærkning, at, hvis Alt var Gæt, alle Modsetninger skulde opheves, Godt og Ondt var Gæt: da var Gæt og Andet ogsaa Gæt; og den aldeles ubestemte Genhed kunde ei være Gjenstand for Erkjendelse og Dmtale; kun det Bestemte, fra Andet Afskilte, kunde erkjendes. Desuden: var Alting sandt, da var det Modsatte af denne Sætning ogsaa sandt.

Aristoteles modsatte sig altsaa ligemeget to Extremer: det, der alene tillægger det Gne og Uforanderlige Realitet og ophæver Bevægelsen, og det, der alene søger Sandheden i det Flygtige, det forsvindende Sandsephænomen. Som Enhver, der søger videnskabelig Erkjendelse, stræber han efter Erkjendelse af det Uforanderlige; men han gaaer for det Meste ud fra det Foranderlige, saa at dette, det Tilfældige, τὸ συμβεβηχός, ogsaa antages at have Realitet. Herved opstaaer en Vanskelighed, som altid har plaget Philosopherne: det synes, at Forskningen forudsætter, at Alt er nødvendigt, og dog vil den ikke frakjende det Tilfældige Realitet. Aristoteles tillægger udtrykkelig det Tilfældige Realitet og mener, at den modsatte Antagelse fortrænger al Frihed og

Bevægelse af Tilværelsen. Saaledes siger han i sine Betragtninger over Forholdet mellem det Mulige, det Virkelige og det Nødvendige, at Sætningen: „det er muligt“ ei er modsat den: „det er muligt ikke,“ men „det er ikke muligt;“ thi Alt, hvad der er muligt, er ogsaa muligt ikke. Dette kommer han til ved Spørgsmaalet om Modsigelsesprincipets rigtige Anvendelse paa de tilkommende Ting. Naar jeg om noget Tilkommende siger, at dette og hiint er, er da min Sætning sand eller falsk? Hvis den er sand, da synes det jo nødvendigt, at det maa skee (Cajus vil falde i Slaget). Om saadanne Sætninger gjelder, at de ere sande eller ikke sande: de ere sande, naar det skeer, og ikke sande, naar det ikke skeer. Baade det Ene og det Andet er muligt, men det Tilkommende er ikke altsammen nødvendigt. Noget kan være sandt uden at være nødvendigt, og falskt uden at være umuligt. Var alt det Tilkommende nødvendigt, da kunde ingen Vorden og Bevægelse finde Sted, da havde det Tilkommende ingen Mulighed, hvorved det kunde blive til Virkeligt. Alt var stedse eens og sig selv ligt.

Det Samme ligger ogsaa til Grund for en Adskillelse, som Aristoteles gjør mellem to Arter af det Mulige. Den kommer han til ved at spørge sig selv, om følgende Slutning er rigtig: alt Nødvendigt er muligt; det Mulige kan være eller ikke være; altsaa kan det Nødvendige være eller ikke være. — Dette uantagelige Resultat nøder ham til at skjelne imellem et Slags Muligt, som kan bevæge sig til begge Sider, og et Slags, der falder sammen med det Nødvendige. Et Slags Muligt kan altsaa være og ikke være. Alt det Nødvendige er virkeligt; men ikke Alt, hvad der er muligt, er virkeligt.

Læren om Sætningerne ligger til Grund for Læren om Slutninger, der foredrages i Aristoteles's Analytika. Der findes Læren om Conversion, de tre Figurer, Reductionen tildeels, men kun de kategoriske Slutninger. Han søger i Analytica priora

I, 22 at bevise, at der kun kan gives tre Figurer [med Uret, da den fjerde Figur i visse Tilfælde har sin Gyldighed].

Det vigtigste Spørgsmaal med Hensyn til Erkjendelsen er for Aristoteles, hvorledes man kan danne Slutninger om det Bærende. For at bane sig Vej til dette Problems Løsning skjelner han mellem tre Slags Bærende. Der er Noget, som kan udsiges om Andet [være Prædicat], men om hvilket Intet kan udsiges: det er det, der tænkes i de almindeligste og høieste Begreber. Der gives andre Bærende, som ikke kunne udsiges om Noget, men om hvilke [som Subjecter] Andet kan udsiges: de eenlige Ting, de laveste Begrebers Gjenstande*). Et tredje Slags af Bærende kan baade staae som Subject og som Prædicat: her er det, Slutningerne herse. Der gives altsaa to Grændser, som Slutningen ikke kan overskride: de høieste og de laveste Begreber. Hovedsagen bliver nu at afgjøre, hvilke Begreber der kunne udsiges om hvilke; det maa Erfaringen afgjøre.

Aristoteles antager to forskjellige Veie, ad hvilke man kommer til Erkjendelse: Inductionen (*ἐπαγωγή*) og den apodiktiske Slutning. Hiin gaaer ud fra de eenlige Ting og slutter af deres Bessaffenhed, at et Prædicat tilkommer et høiere Begreb; den apodiktiske Slutning, eller, som den undertiden ligesrem kaldes, Slutningen (*συλλογισμός*) gaaer ud fra et Middelbegreb [derfor *συλλ. διὰ τοῦ μέσου*] og beviser deraf, at et Begreb tilkommer et andet (Mos er en Plante, og altsaa et organisk Væsen). Disse to Veie ere hinanden modsatte; den ene gaaer fra det Almindelige, den anden fra det Eenlige; og de stræbe mod et forskjelligt Maal. Den, der gaaer fra det Eenlige, gaaer fra det for os bekjendtere, den, der gaaer fra det Almindeligere, gaaer fra det *φύσει, ἀπλῶς* [i sig], *κατὰ τὸν λόγον* [efter dets Begreb] bekjendtere. Denne Vej er den mere videnskabelige. Naar man gaaer ud fra det *κατὰ τὸν λόγον* bekjendtere, da gaaer

*) Colleg. Det ganske Concrete, som er her og nu, das Einzelne — Eenlige. Treschow bruger herom det norske Ord: Eenlig.

man ud fra almindelige Grundsætninger; men naar man gaaer ud fra det os bekjendtere, da gaaer man ud fra det Sandselige. Men Tænkningen af det Oversandselige maa vækkes ved Erkjendelsen af det Sandselige, efter Aristoteles's Lære. Heri stemmer han med Platon, men forkaster dennes Lære om den høiere Erkjendelse som en Grindring, som ubeviist, og erklærer det for ubegribeligt, at man skulde kunne besidde en Erkjendelse uden at vide, man besad den.

Aristoteles tillægger Erfaringen langt større Værd for den sandselige Erkjendelse, end Platon havde gjort. Denne var under tiden gaaet saavidt i at nedsætte den sandselige Erkjendelse, at han betragtede den som en Hindring for Ideernes Erkjendelse. Aristoteles derimod lærer paa det Bestemteste, at den sandselige Erkjendelse er en nødvendig Forudsætning for den høiere, forstændige og fornuftige Tænkning. Bevidsthedens naturlige Udvikling maa, efter ham, gaae saaledes for sig, at Sandsning, Grindring og Erfaring finder Sted i den yngre Alder; men først i den modnere begynder den fornuftige Tænkning at yttre sig. At Erfaringen forudsættes som et Grundlag for Tænkningen, udtrykker han ogsaa saaledes, at Fornuftens Gjenstand er i det Sandselige, og uden Sandsning kan man ei komme til fornuftig Erkjendelse. Ja han gaaer saavidt, at han paastaar, at den, der mangler en Sande, maa mangle en Art af videnskabelig Erkjendelse. Ogsaa gjør han opmærksom paa, at der med enhver Slags høiere Tænkning er forbundet en sandselig Forestilling, vel ei altid en Anskuelse, men dog et Phantasma.

Al saadanne stærke Yttringer om Sandsningens Nødvendighed for Videnskab, har man, som i Indledningen blev bemærket, ladet sig forlede til at betragte Aristoteles som en Sensualist eller i det Mindste som en Empiriker; men det er ikke saa. Han lærer udtrykkelig, at den blotte Erfaringskundskab er af underordnet Art i Sammenligning med den høiere videnskabelige Erkjendelse. Den Erfarne sammenlignes med de livløse Ting, der bevirke Noget uden selv at vide deraf, og han siges blot at vide

hvad, ikke hvorfor. Han adskiller da bestemt Erfaringskundskaben fra den høiere Tænkning. Erfaringen adskilles fra det Die, der gaaer op ved Erfaringen og seer Grunden. Hiin indrømmes ogsaa Dyrene, medens denne kun tilkommer Mennesket; hiin er useilbar; der frembringes ved den en Viden og en Bevægelse i Sjælen; men den selvvirksomme Tænkning kan fare vild [f. Ex. i sin Dom om Sandsningerne]. Det er et af Kriterierne, hvorved den høiere Tænkning adskilles fra Sandsningen, at denne er en Bevægelse [fordi det, der sandses, intet Minut er som i det forrige]; men i den fornuftige Tænkning er Hvile og Ro, forsaavidt som Videnskaben, der er i Besiddelse af et Resultat, deri finder Beroligelse og standser derved. — De to Erkjendelser adskilles ogsaa ved deres Gjenstande: Fornuften erkjender det i og for sig Bærende, Sande; det Sandselige har kun relativ Existent.

Fornuften er en høiere Selvvirksomhed i Mennesket; men hvorledes opstaaer den? Den bliver ikke frembragt ved de udvortes Tings Paavirken, men Tanken om det Almindelige er paa en vis Maade i Sjælen. Det er der, men kun efter Anlægget, ei virkeligt; inden Erkjendelsen er i Sjælen, er den som en Skrivetavle, paa hvilken Intet er skrevet*). (Vi erindre ei Ideerne). For at forklare sig, hvorledes den fornuftige Tænkning vækkes, maa man skjelne mellem den virksomme Fornuft og den lidende. Hiin er uden al Deelagtighed i det Legemlige, en ublandet, uafbrudt Virksomhed. Men det er ikke Menneskets Fornuft; den er bevirket af den active Fornuft; ved den forstaaes den evige Viden i Universet, som ikke tilhører noget Individ; thi den menneskelige Fornuft tænker nu og da, men den almindelige stedse. Ved denne, den guddommelige, Fornuft vækkes og bevæges den menneskelige. Kunns ved Gud og i Gud seer den menneskelige Fornuft.

Baade Platon og Aristoteles antage, at Erkjendelsen af det Oversandselige maa vindes ved den selvvirksomme Fornufts Tænk-

*) Colleg. Poeses tabula rasa.

ning; ogsaa ere de enige om, at det Høiere er i det Oversandselige og maa erkjendes deri ved et Die, der gaaer op under Sandsningen; men Aristoteles havde større Interesse for Betragtningen af det Mangfoldige, Platon større Interesse for Betragtningen af dettes oversandselige Grund (Videnskabens og Handlingens Ideal). — Aristoteles lægger derfor saa stor Vægt paa Inductionen, der skulde føre til Erkjendelsen af det Almindelige, medens Slutningen igjen (mere videnskabeligt) fra det Almindelige skulde stige ned til det Eenlige. Her synes dog Aristoteles ikke ret at have tydeliggjort sig, at disse to Methodeder ikke saaledes lode sig gennemføre, at Erkjendelsens System kunde blive sluttet. Inductionen kunde nemlig hverken blive fuldstændig eller naae til det Almindelige.

For at forstaae Aristoteles's Videnskabslære maa man vide, at han antog flere forskjellige Grunde [*αρχαι*, Udgangspuncter]: ikke blot de almindeligste Begreber betragtede han som Grunde, men ogsaa Begreber om de eenlige Ting. At der maatte gives flere Grunde, beviser han allerede af Slutningen, som han antog for at være den eneste streng-videnskabelige Form. Der maatte nemlig baade være Noget, hvoraf man beviste, og Noget, hvorefter man beviste. Hver af de underordnede Videnskaber behandlede sit særegne Slags Tilværende; derfor har den sine særegne Grunde, nemlig Begreberne om det Slags Tilværende, som er dens Gjenstand, [f. Ex. Zoologien Begrebet: Dyr]. Men desuden have de tilfældes med hinanden visse almindelige Grundsætninger, som Philosophien maa udforske. Han afveeg fra Platon deri, at han lærte, de særegne Videnskabers Grunde kunde ei udledes af de almindeligste Grunde.

I Begreber, som Forstanden umiddelbart opfatter, er Tingens Væsen udtrykt. Denne Synsmaade vil Aristoteles ikke have forvejlet med Platons Ideelære. Vi anføre Noget af Aristoteles's Polemik mod Platon, uden at afgjøre, hvorvidt han har misforstaaet ham eller ikke; men for at gjøre hans egen Synsmaade

af Forholdet mellem det Almindelige og det Enkelte tydeligere. — Han siger, at det er en Bildfarelse, at antage de evige, uforanderlige Ideer for Tingenes Grunde, da deraf ingen Bevægelse og Forandring i Phænomenerne kan begribes. At Tingene have Deel i Ideerne, er en ubestemt Tanke. — Tillige forekaster han Platon, at han adskiller det Almindelige fra det Enlige, at han betragter det som Noget, der eksisterer for sig, da tværtimod det Almindelige kun er i Tingene og maa udfiges om Tingene. — Fremdeles, at han lader de Almeenbegreber, som han kalder Ideer, udtrykke Væsner, hvoraf vilde følge, at der i eet Væsen vare flere Væsner. En Fugl er et Væsen; i den skulde være et andet Væsen, et Dyr. (Her tager Aristoteles Væsen i en anden Betydning end Platon; thi selv lærer Aristoteles, at det Almindelige har Realitet som Tingenes Love og Former, der virkelig eksistere som det Identiske i dem alle; men han vil ikke kalde dette Almindelige Væsen, [hvorefter han tænker sig for sig bestaaende Ting, ligesom vi ved Udtrykket: levende Væsner]).

Endelig bebrejder Aristoteles Platon, at han blander forskellige Grunde sammen, oversandselige og sandselige, da man derimod maa søge sandselige Grunde for det Sandselige og oversandselige for det Oversandselige. Det Sandselige forvandler Platon til Oversandseligt ved at sige til „i sig — *αὐτό*: — *αὐτοῦπος* — *αὐτοάνθρωπος*“, hvori han da bærer sig ad ligesom de, der gjøre sig menneskelige Forestillinger om Gud, og istedetfor Guder forestille sig evige Mennesker. Naar man vil tænke sig de sandselige Arter som oversandselige, da bliver det Sandselige egentlig slet ikke tænkt.

Ved Væsen vilde Aristoteles have tænkt noget for sig Bestaaende, af hvis Virkninger (fleres Begælvirkning) Tingene kunde forklares. Det Almindelige, der kan erkjendes af Forstanden, er, men ikke for sig bestaaende; det kan udfiges om Tingene, men er ikke Noget for sig. — Forstjellen er altsaa ingenlunde, at Platon blot tillagde det Almindelige Realitet, og Aristoteles det

Enkelte; men Aristoteles søgte de sidste bestemte Subjecter og fandt dem i de for sig eksisterende Ting, som ere efter Tallet Et. Disse ere de første Væsner [*αἱ πρῶται οὐσίαι*]; Arter og Slægter ere ogsaa, men kun som Egenheder ved hine, de eksistere ikke for sig. Han gik altsaa ud paa at see det Almindelige i det Enlige. Han holdt for, at Platon over det Hviere glemte Phænomenerne, hvori det er.

Idet Aristoteles antager de eenlige Ting for de sandkelige Tings Grunde, synes han at komme i Forlegenhed, da man jo dog ikke kan erkjende alle eenlige Ting, og det Almindelige desuden er Videnskabens Gjenstand. Heraf reder han sig ud ved at lære, at de Tilværende ere bundne til visse almindelige Bestemmelser, som Philosophen skal efterforske.

[Ved alle physiske, sandkelige Ting adskiller Aristoteles 4 Hovedbegreber („Grunde“), nemlig: 1) Materie; 2) Form; 3) den virkende Årsag (*τὸ αἰτιον*), der giver Tingene Form; 4) Diemedet (*τέλος*), hvorfor Årsagen virker].

Ved de eenlige, sandkelige Væsner kan man adskille Materie (*ὕλη*) og Form (*μορφή, εἶδος, λόγος*). Materien kan ikke være Væsnet. 1) Materien kan nemlig ikke være et bestemt Noget; den kan træde frem i forskjellige Former, men har for sig ingen Virkelighed. Materiens Begreb bestemmes med Hensyn til Begrebet Borden (*γένεσις*). Af Intet bliver Intet; det Modsatte kan heller ikke blive det Modsatte; det, der [som det Identiske] ligger til Grund for Forandringen, er Materien. Den har ingen bestemt Beskaffenhed. Enhver bestemt Materie har en Beskaffenhed; men her tales ei om *ἐξέλινον* [noget Saadant], men om Materie overhovedet. Den er ikke sandkelig; thi den har ingen Forskjel fra Andet. Den er ikke Noget i Virkelighed, *ἐνεργεία*, men efter Anlægget, *δυνάμει*. (Aristoteles anfører som Exempel, at den er det, der forholder sig til Formen, som Erts til Billedstøtter, Træ til Vøibanke). Den er ikke erkjendelig — *ἄγνωστος καὶ αὐτήν*. Den bruges af Aristoteles til at

forklare det Tilfældige, der ikke følger bestemte Regler; er en ubestemt virkende Grund.

2) Formen forklares ogsaa analogisk (den forholder sig til Materien, som Bygmesteren til Materialet; som den Baagne forholder sig til den Sovende; den Seende til den, der lukker Dinene; som det Udarbejdede til det ikke Udarbejdede). Formen har altsaa mere Virkelighed end Materien. Den er det Fuldkomnere [det Concrete, Materien det Abstracte].

Idet Aristoteles erkjender, at Formen er det Fuldkomnere, nærmer han sig dog med andre Ord til Platons Ideelære. Men han gjør opmærksom paa, at Formen ingen Virkelighed har, adskilt fra Materien. Det er to Sider af Et og det Samme, der kun i Begrebet kunne adskilles. Heraf kan det begribes, hvorledes en Tings Væsen kan angives ved Slægten og Artsforskjellen, uden at den er to Væsner; det Ene udtrykker dens Materie, det Andet dens Form; det Ene Anlægget, det Andet Virkeligheden. — Disse Begreber ere relative. Der gives vel en sidste Form og en første Materie; men de derimellem faldende Former og Materier kunne betragtes fra begge Sider. Der er, siger Aristoteles, to Slags Evne og to Slags Virkelighed. Drengen har Evne til at føre en Hær, Feltsherren ogsaa; den Bise veed virkelig, men derfor er det ikke sagt, at hans Biden i dette Moment yttres sig.

Det Almindelige tænker Aristoteles sig først som Tingenes ubestemte Grund og kalder det Materie; men dette Begreb om Materien faaer efterhaanden, ved at sammenbringes med andre Begreber, flere Bestemmelser*). Han betragter det først som et almindeligt Anlæg til Væren. Det falder siden sammen med Begrebet om det Uendelige. Dette antages nødvendigen at maatte tænkes, fordi Forandringens Række uophørligen af-

*) Colleg. Begrebet om Materien, der tidlig opkom i den græske Philosophie, er af Aristoteles opfattet meget abstractere og blevet til en reen Kategorie.

løber; man kan ikke tænke sig Tiden som begyndt eller endt, man kan ikke tænke sig Rummet begrændset, uden at Grændsen har en Grændse udenfor sig. Man kan ikke tænke sig en sidste Deel, der ikke igjen kunde tænkes deelt. Men hvad er det Uendelige? Det kan ikke have nogen Grund udenfor sig: det maa da selv være en Grund. Det kan ikke tænkes som et Væsen; thi det findes altid ved Andet, ved det, der har Tal og Størrelse. Men det kan heller ikke være en virkelig Bestemmelse ved et Væsen; thi da var det jo ikke Grund, men havde sin Grund i Væsenet. Hvad er det da? det er det Ubestemte, der kun er i Anlægget, ei i Virkelighed; det er Materien. Det existerer kun i Mulighed, og kan aldrig komme til fuld Virkelighed.

Materien kan aldrig komme til fuld Virkelighed; den træder frem i en Række af Phænomenener, der bestaae af Form og Materie; men Formen bliver ikke i noget enkelt aldeles fuldkommen udtrykt. Her kommer en ny Bestemmelse til Materiens Begreb. Den tænkes at sætte en Modstand mod Formen, som gjør, at denne ikke kan blive gandske realiseret. Paa denne Maade bliver Materien Grund til Tingenes Mangfoldighed, da Formen ellers vilde falde gandske sammen med den, og der vilde kun være een formet Materie. Formen er kun for saavidt Grund til Mangfoldigheden, at den ene Ting ved sin Bestemthed adskilles fra den anden; men Formen er i sig kuns een, og kuns fordi den finder en Modstand i Materien, træder den ud i en uendelig Række af Former.

Materien er altsaa Formen modsat (paa den ene Side); den er det Formløse og Uordentlige. Den er dog ikke det Ondes Grund; det Onde er ikke evigt, men Muligheden saavel til det Onde som til det Gode ligger i Materien, det dunkle Skjød, hvoraaf Alt udvikler sig. Materien er altsaa paa den ene Side Formen modsat; men paa den anden Side ikke, da de ellers ikke kunde gaae over i hinanden. Følgelig maa Materien betragtes fra to Sider: den er det, der ligger til Grund for Formen, og

paa den anden Side blot det, der er Formen modsat og hindrer den fra at komme til fuldkommen Virkelighed — en „*ἐξέργσις*.“ I sidste Henseende [som indeholdende en Negation] kan Materien siges ikke at være.

3) [Om den virkende, bevægende, Aarsag]. Men hvorledes kommer Materien til Formen? Alle Væsen er bestaae af Materie og Form; men hvorledes blive disse to Elementer forenede? hvorledes bliver det, der er som Anlæg, virkelig? Denne Overgang fra Mulighed til Virkelighed kalder Aristoteles Bevægelse (*κίνησις*), og mener, at han derved har bortryddet de Banskigheder, der finde Sted i dette Begrebs Bestemmelse: Bevægelsen er baade virkelig og ikke virkelig, da den er Overgang fra Mulighed til Virkelighed.

Materien kan ikke selv gaae over til Form; den er det, hvoraf det Formede gaaer frem; der maa være Noget, hvorved det gaaer frem: *τὸ κινῆσαν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν* (Met. VIII, 6). Om ogsaa Noget kan bevæge sig selv, er deri dog at skjælnie imellem det Bevægende og det Bevægede, saa at Sætningen beholder sin almene Gyldighed. Det Bevægende og det Bevægede kunne ei være aldeles lige; thi hvorledes skulde da det Ene meer end det Andet blive bevægende. De kunne heller ei være aldeles ulige; thi da kunde der ei gjøres en umiddelbar Overgang fra det Ene til det Andet. De maae være lige efter Slægten, ulige efter Arten. Det er en Materie, som allerede har den Form, hvortil en anden Materie har Anlæg, som meddeler denne sin Form. Enhver Bevægelse forudsætter en foregaaende Bevægelse; thi det Bevægede og det Bevægelige (*τὸ κινητόν* og *τὸ κινητικόν*) kunde ikke være før Bevægelsen; heller ikke kunde noget af dem blive til før Bevægelsen; thi denne Tilbliven vilde være en Bevægelse. (Kortelig kan Aristoteles's Hovedsætning, som her ligger til Grund, udtrykkes saaledes, at enhver Tilstand forudsætter en foregaaende Tilstand. Derfor siger han ogsaa, at Hvile ikke kunde være før Bevægelsen; thi da

maatte der ogsaa være en Aarsag til denne Bevægelse af Bevægelse). — Ogsaa i Tidens Begreb finder Aristoteles et Beviis for det Samme. Den kan ikke tænkes uden et Nu, men dette er en Midte mellem Fortid og Fremtid. Der kan ikke tænkes nogen Begyndelse paa Tiden, og Tiden er ifkun en Bestemmelse ved Bevægelsen: *πᾶθος ἡ κινήσεως*.

4) Den bevægende Aarsag er Bevægelsens Begyndelse. Derfra er at adskille dens Ende eller Endemaalet. Den kalder Aristoteles det Gode, og anseer Undersøgelsen herom for den vigtigste. Det følger af dens Begreb, at den er Væsnet's Tilværelse og Virkelighed, da den er Forbindelsen af Materien og Formen. At Endemaalet er det Gode, er en sokratiske Forestillingsmaade. Der læres bestemt, at al Tilværelse har et fornuftigt Siemed: ikke blot det, der stæer efter Plan og Overveielse, men ogsaa det, der frembringes af naturlige Aarsager. Væsnet's Virkelighed er altsaa Endemaal for Bevægelsen, men dette Endemaal søges i den vordende Tilværelse selv, i selve Bevægelsen. Der skjelnes nemlig mellem to Slags Virkelighed: den ufuldendte og den fuldendte (*ἐνέργεια*, ogsaa *ἐντελέχεια*). Disse's Forstjel gjøres indlysende ved Exempler. Der gives en Virksomhed, som har Fuldendtheden i sig. Saaledes er den Virksomhed: at see, erkjende, føle Lust, leve, være lykkelig, en „Energie“; thi den, der f. Ex. lever, har med det Samme levet, her falder Fuldendelsen eller Hvilen sammen med Bevægelsen, [men den, som f. Ex. lærer, har endnu ikke lært]. — Paa denne Maade søger Aristoteles det Sande hverken eensidigen i Hvilen eller Bevægelsen, men i begge paa cengang*). — Det var altsaa de fire Grunde.

Disse fire Grunde ere ei aldeles adskilte fra hinanden: de kunne tildeels betragtes som forskjellige Sider, hvorfra det M-

*) Colleg. I en Bevægelse, hvori der er Hvile eller Resultat, idet et vist Siemed sees realiseret i Bevægelsen. (Her bliver da ei et uopnaeligt Siinsides).

mindelige (altsaa een og samme Gjenstand) kan sees. Især gjelder det om Formen og Diemedet, der undertiden betragtes som Eet og det Samme, saa at der kun regnes tre Grunde. Formen er nemlig Bæsnen i sin Virkelighed, og Diemedet er netop Virkeligheden i sin fuldendte Skikkelse. Saaledes maae de jo ogsaa falde sammen, eller, man maa betragte Diemedet som Formen, forsaavidt den har naaet sin Fuldendelse.

Formen er da Bæsnets Diemed, dets Bestemmelse eller det *εἶδος, παράδειγμα*, hvorefter Tingene udvikler sig, som Aristoteles siger med platoniske Udtryk. Den er ingenlunde noget udenfra Kommende, skjøndt Lignelsen om Billedhuggeren og Ertset kunde forføre En til at troe det. Den er Bæsnets egen eiendommelige Virksomhed efter dets Bestemmelse, dets eiendommelige Dyd, det sande Gode. Den er ikke blot noget Materielt (en sandelig Skikkelse), skjøndt den frembringes af en udvortes Aarsag, men Livsprincipet i Tingen, dens Sjæl. Ikke en Træhaand er den sande Haand, men en Haand, der kan udføre en Haands *ἔργον*.

Ogsaa den bevægende Aarsag = Formen. Vi have før hørt, at en Form maatte være Aarsag til en Materies Form. Den ene Form frembringer en anden af samme Art: Mennesket Mennesket (Sæden er Materien, hvori Bæsnen er efter Anlæg), Barmen Barmen, Formen i Kunstnerens Hoved frembringer Ertsets Form. Formen er i de flere individuelle eensartede Ting den samme, kun Materien er forskjellig. De ere kun numerisk forskellige fra hinanden. I menneskelige Bæsnere er Formen (Planen) tydelig en indre Virksomhed; ogsaa i Naturen er Formen en indre Kraft, der frembringes af en lignende. Arten er Formen, og den er det samme ene Liv, der gaaer igjennem alle Individuer. Alle endelige Bæsnere stræbe efter det Guddommelige og ligne det ved det uophørlige Liv, der bevæger dem; men de kunne som forbigaaende Individuer ei blive deelagtige deri: derfor efterlade de et Bæsen, der efter Arten er det samme.

Men ikke overalt trænger den levende Kraft igjennem; Materien gjør en Modstand [og kan da ikke sættes identisk med de tre andre Grunde]. Altsaa er det kun de tre, der kunne betragtes som den samme Gjenstand, seet fra flere Sider. — Undertiden tales derfor blot om [disse to Begreber som modsatte:] Diemedet og det, der er af Nødvendighed α : det Materielle*). Materien betragtes som en nødvendig Betingelse for Formen, men det bliver dog ubegribeligt, hvorfor Diemedet bruger et fremmed [ikke adæqvæt, og hindrende] Middel. — [Denne Dunkelhed søger Aristoteles at skjule ved at sætte *τέλος* over Materien, idet] Endesaarsagen kaldes Materiens Grund, [da] Materien er en nødvendig Betingelse for Væsnets „Energie.“

[Uagtet det Dunkle, der bliver tilbage, siger Aristoteles dog, at] der er Fornuft i Alt. Det Tilfældige har selv sin Grund i det Fornuftige, da Materien maa være for Diemedets Skyld. Misdannelse forklares ved Sammenligning med lignende Misgreb af Kunstnere, skøndt de handle med Fornuft (en græst Sammenligning!); Misfoster ere lignende Misgreb af Naturen.

Ingen Videnskab er mulig, dersom man blot kan forklare Phænomenerne ved at gaae tilbage i det Ubestemte, fra et Bevæget til et Bevægende. Man maa nødvendigviis søge sig en første Form og et sidste Diemed. Men man kan jo ikke undlade at tænke sig Bevægelsernes Række som tilbageskriddende i det Ubestemte. Nei; men saaledes afløbe kun Phænomenerne. Den sidste Grund maa søges i en anden Region; den er oversandselig, er blot for Tænkningen.

Den sidste Grund, der søges til al Bevægelse, den første Bevæger, maa være noget Ubevægeligt eller Uforanderligt; thi det kan ikke bevæges af Andet; heller ikke kan det bevæge sig selv;

*) Tre Slags Nødvendighed: en ydre, voldsom [der strider mod Tingens Begreb og Bestemmelse]. En indre (Tingens, der yttres sig efter sit Begreb); og endelig Materiens Nødvendighed.

thi da maa der i det adskilles det Bevægede og det Bevægende, og da var det Sidste det, som vi søgte. I det, der bevæger sig selv, maa adskilles Mulighed og Virkelighed, uden hvilken Bevægelse ei kan tænkes, men det, der skal bringe Alt til Form og Virkelighed, maa selv være blot virkeligt.

Da Bæsnets Kategorie ligger til Grund for de øvrige Kategorier, maa det første bevægende Princip være et Bæsen. Dette Bæsen er da i alle de Bæsnere, som bevæge sig selv, da det er al Bevægelses Kilde. Alt, hvad der bevæger sig, er deelagtigt deri. — Det maa være uforgjængeligt, da det ligger til Grund for Bevægelsesernes uendelige Række. Det maa være nødvendigt bevægende; thi hvis dets Bevægen var blot mulig, kunde det tænkes, at al Bevægelse hørte op. Her er intet Anlæg, der gaaer foran Virkeligheden, men reen Energie; thi i Anlægget ligger Mulighed af det Modsatte. Det er da uforanderligt, altid eens og sig selv ligt, bevæger altid paa samme Maade absolut eller efter regelmæssig tilbagevendende Perioder. — Fremdeles er den første bevægende Grund eet Bæsen; *ἐκ ἀγαθόν πολυχοιρανίη*, siger Aristoteles. Blandt flere mindre dybtgaaende Beviisgrunde for denne Sætning, finde vi een, der er begrundet i hele Systemets Sammenhæng. — Det er immaterielt, følgelig kan ingen Mangfoldighed findes i det; Mangfoldighedens Grund er nemlig Materien; men det var jo den sidste Form, der ikke har blot Mulighed eller ufuldendt Anlæg i sig, men er lutter Energie. Der er kun een Gud og een Verden.

Det oversandselige og immaterielle Bæsen, som vi tale om, er ikke i Tiden [thi det omfattes ikke af Tiden, maales ikke ved den og liden ingen Forandring af den; Ar. Phys. IV. 2. §. C. D.] og ikke i Rummet; thi det bestaaer ikke af Dele og har ingen Udstrækning. Det kan ingen Udstrækning have; thi det kan hverken være begrændset eller ubegrændset. Kun det Uvirkelige er ubegrændset; og begrændset kan det ei være, da det bevæger i en uendelig Tid [men det Begrændsede ikke kan have en ubegrændset

Kraft; *Ar. Met. XII, 7. §. C. D.*; det er Tankens egentlige Gjenstand, det Tænkkelige, Forstandens Gjenstand, men sølgelig selv Forstand. Fornuftens Gjenstand er Fornuften selv; det Erkjendende og det Erkjendte ere *Get*. — Den evige Fornuft er den høieste Grund for al Væren og Tænkning, og deri er ingen Mod sætning mellem det Tænkende og det Tænkte. Gud er Tankens Tanke. — Gud, Fornuften, er det sidste *Diemed* eller det høieste Gode, da her ingen Mod sætning er mellem Materie og Form, men blot *Energie*, Virksomhed i fuldendt Virkelighed. — Guddommen lever i den høieste Salighed, uhindret Virksomhed, som er hans *Aufkuelse* af sit eget Væsen. Han tænker ikke nu og da, som vi, men uafbrudt.

Platon nøies med billedlige, mythiske Forestillinger, naar han skal tale om det høieste Væsen. Aristoteles troer at have fundet et egentligt Udtryk, naar han siger: Gud er Fornuften. Platon lærer, at Gud er ophøiet over den menneskelige Erkjendelse og i sin Enhed ubegribelig. Dog Aristoteles kan ikke blive staaende ved det ene Udtryk: Gud er Fornuften. Han føier ogsaa negative Bestemmelser til. Dyd tilkommer ham ikke, da *Diemedet* i ham er fuldendt: den tilkommer kun Mennesker. Hans *Energie* er Erkjendelse; han er ei praktisk, men theoretisk Fornuft.

I Mod sætning til Platons *Ideeverden*, som han efter Aristoteles havde bestemt altfor transmundan og hvilende, søger Aristoteles at bringe den første *Uarsag* nærmere til *Phænomenerne*. Guddommen er derfor *Energie* i et fuldkomment Liv. Saaledes vilde han forbinde Begrebet Væsen med Begrebet Liv. Han lærer derfor udtrykkelig, at den første Bevæger, skøndt ubevæget, ei er i Hvile: han sover ei en lang Sovn, som *Endymion*. — Men naar Guds Virksomhed skal bestaae med hans Uforanderlighed, naar den er altid eens, hvorledes kan han da bevæge Tingene snart paa en Maade, snart paa en anden? Dette forklarer Aristoteles sig saaledes: Man maa adskille Guds *Energie* i sig, hans *Aufkuelse* af sit eget Væsen, en Tænkning, der er sig selv

lig som Himmellegeniernes Gang; og hans Energie med Hensyn til Verden. Som det Attraaværdigste, Bedste og det Skjønneste, sætter han nemlig al Attraa og al Fornuft i Bevægelse: al Tænkning af de endelige Bæsnere og al Attraa af dem er en Stræben efter det Guddommelige. Saaledes bevæges alle endelige Ting af Gud. — Herved mener Aristoteles at have løst det Spørgsmaal, hvorledes Gud kunde virke paa Tingene uden at paavirkedes af dem. „Naar han berører dem, berøres han ikke af dem, ligesom den, der rører Andre, ikke behøver at røres af dem.“ Resultat: Gud er Videnskabens Gjenstand og er erkjendelig. Formen, Diemedet og den bevægende Marsag ere forenede i Gud. Han er erkjendelig, fordi han er Enheden af det Erkjendende og det Erkjendte. Fornuftens Gjenstand er i Fornuften selv.

Den materielle Grund er tildeels ubegribelig: ikke Stenen, men Stenens Form er i Sjælen. Den er tildeels begribelig, da den er det Virkeliges Anlæg. Endog *αἰσθησις* er forestilleligt af det Modsattes Mangel, ligesom det Sorte og det Døde. [Man kan tænke sig Materien indirecte som det Uformede]. Materien er et Middel for det Gode, skjøndt et ubequemt; altsaa bliver her et dunkelt Punct tilbage, og Nødvendighedens Natur, Materien, kommer til at staa ved Siden af Gud; den giver egentlig Tingene deres Anlæg, ikke Gud. — Efter den anførte Theorie, ifølge hvilken Tingene stræbe hen imod Guddommen, er det ogsaa disse, der bevæge sig selv. — Aristoteles taler desuden undertiden om visse Phænomener, som om de vare saa fjernede fra Guddommen, at dennes fornuftige Kraft ei kunde giennemtrænge dem. Der mangler i hans seer og sande Synsmaade, at Gud bevæger Tingene uden selv at bevæges, et Supplement. Han kan ei angive Forholdet mellem Gud og Verden, conciliere Guds Almagt og Alstedsnærværelse med Tingenes Selvstændighed. [For Resten er Resultatet af Aristoteles's Ontologie det samme

som af enhver anden Ontologie, der er rigtig: at Tingene ere Aabenbaringer af Guddommen].

Aristoteles's Physik

staaer i nær Forbindelse med „den første Philosophie“ [Metaphysiken], som ogsaa kan sees deraf, at Aristoteles i sine naturvidenskabelige Skrifter forudskifter Undersøgelser om Tingenes Grunde. I de Bøger, der kaldes Physica, handles derom, men mindre videnskabeligt end i Metaphysiken. Han troede overhovedet, at Naturvidenskaben ei tilstedede en streng videnskabelig Behandling; det var nemlig muligt, at dens Phænomener vilde vise sig anderledes, end nu, at deres Tilstand var en Gjennemgangsperiode. Dens Producter kunde kun blive Gjenstand for Mening. Desuden kunde han ei undersøge Naturen saaledes i det Enkelte, at Lovene, som angaves, vare aldeles tilforladelige. Han mener, det kan ogsaa forsvares at anføre Love, der gjelde for det Meste og taale Undtagelser.

Physiken beskæftiger sig med Legemer, hvad der har Legeme, og hvad der staaer i Forhold til Legemer. Fornuftens Værker regner han ei til Naturen. Fornuftens Værker, som ere Kunstværkerne, ere deri forskjellige fra Naturens, at disse have Grunden til deres Bevægelse og Hvile i sig, hine ikke. Ogsaa bemærkes, at, hvad der skeer efter Fornuft, kan under lige Omstændigheder skee paa forskjellig Maade, da derimod Naturens Værker under samme Omstændigheder vise sig eens. Men hiint er Hovedsagen. Naturen er en bevægende Kraft i Tingen, ja et selvstændigt Væsen, der ei er ved Andet, men for sig. Den gjør Intet uden Diemed, formaaer ikke Alt, kan gjøre Misgreb i sine Værker. Den er hverken blot Form eller Materie, men bestaaer af begge; den kaldes et Væsen. Den kaldes just ikke udtryffeligt et levende Væsen, [dog omtaler Aristoteles den paa en saadan Maade, at han synes at antage den derfor; og hans Disciple betragtede dette udtryffeligt som en Lære af ham]. Materien afgiver Elementer, og Formen holder den sammen. Her er Formens

Begreb ikke taget saa dybt, som i Metaphysiken, men bruges meest for Figur.

Naturen er den almindelige levende Verdenskraft. Bevægelsen i Verden kaldes alle Tings Liv. Gjennem hele Verden gaaer en oplivende Barme; Alt er bejælet. Selv de livløse Ting ere deelagtige i det almindelige Liv, men de levende have en eenlig bevægende Kraft i sig.

Alt har Diemed. Naturen som Borden er Bei til Naturen [den naaer først ved Udvikling sin egentlige Sandhed, Bestemmelse]. Det, der efter Væsnet er tidligere, er i Tilværelsen senere. Den underordnede Materie er tidligere, men de formede Naturting, for hvis Skyld den er, faae senere Tilværelse.

Formen kan ei altid beherske Materien, men maa under særegne Tilfælde for Materiens Ubequemheds Skyld følge særegne Love; deraf kommer Misfostre, *τέρατα*. Naturen er en Kunstnerinde, der gjør flere Forsøg, inden den naaer sit Maal, frembringer usuldkomne Forsøg for de fuldkomnere: *ἡ γὰρ φύσις δαιμονία, ἀλλ' ὁ Θεός*. Naturens Maal er det Gode, som realiseres af Mennesket, der især er deelagtigt i det Guddommelige. Endemaalet er altsaa den menneskelige Fornuft; Dyr, ja Qvinder, ere mislykkede og usuldstændige Former. Det mandlige Menneske er Skabningens Diemed.

Som sagt, undersøger Aristoteles i sine *Physica* de almindelige Betingelser for naturlig Tilværelse. En saadan er Bevægelse. (Det er dog især den physiske Bevægelse, der skal betragtes her). Undersøgelserne om Bevægelsen hænge sammen med dem om det Uendelige (Continuitet) og om Tid og Rum. — Det Uendelige (*τὸ ἀπειρον*) kan ikke tænkes som et udstrakt Legeme; thi dette maa altid forestilles med Glader til Grændser. Det er ikke det, udenfor hvilket Intet er, men det, udenfor hvilket der bestandig er Mere. Det, udenfor hvilket der Intet er, er det Hele, det Fuldendte. Det Uendelige kan ikke være det Hele; thi det vilde

hverken kunne gjøre eller lide*). — Det Uendelige er altsaa ikke et udstrakt Legeme. Men i Forestillingen kan jeg gaae ud over ethvert givet Legeme. Ligeledes kan jeg i Forestillingen dele enhver Deel af Rummet (mathematisk), og kan sølgelig tænke mig ethvert Legeme deelt i mindre Dele i det Ubestemte. Men denne Ubestemthed er et Anlæg, der aldrig kan komme til Virkelighed: en virkelig Uendelighed kan aldrig fuldendes.

Om Tiden havde Aristoteles rigtig indseet, at den var en Bestemmelse ved Bevægelsen. Rummet's Begreb havde han ikke kunnet tænke som abstract; dog antog han intet tomt Rum. Han antog vilkaarligen et bestemt Op og Ned deri, bestemt ved Elementernes Natur [idet nogle, som Ætheren, stræbte opad, andre, som Jorden, nedad]. Han tænkte sig Rummet i nær Forbindelse med denne Anordning, som et ordnende Princip. Et tomt Rum var der ikke; thi deri var intet Op og intet Ned. — Rummet's Tomhed kunde ei bevises af Bevægelsen, thi Legemerne kunde gjerne give hinanden Rum; heller ikke af Legemerne's Forryndelse og Fortættelse, Forstørrelse og Formindskelse, thi den lod sig forklare dynamisk, idet samme Materie antog forskjellige Qualiteter; man behøvede ei at tage sin Tilflugt til en mekanisk Synsmaade og forklare disse Forandringer af større eller mindre Tomhed.

Tiden var en Bestemmelse ved Bevægelsen; var det Nærværende ikke forskjelligt fra det Forgangne, da var der ingen Tid. Tiden kan ikke være Bevægelsen selv; thi da maatte den som Bevægelse være etsteds, i et Bevægende, snart hurtig, snart langsom, hvilket strider mod Tidens Begreb. Den kan ei være Bevægelsen selv, men et Bevægelsen Tilkommende. Tiden kan ikke tænkes uden som et Nu mellem et Før og Efter. Nuet svarer til Punctet i Rummet. Tiden er altsaa deelbar i det Ubestemte (det vil sige i Tanken, ei i Virkeligheden).

*) Fordi dette forudsætter et bestemt Forhold. (Nitter). F. C. D.

Hermed besvares Zenons Indvendinger mod Bevægelsen [see S. 68—69]: først den, „at Bevægelsen bestaaer af Hvile.“ I et Nu, siger Aristoteles nemlig, er hverken Hvile eller Bevægelse. — Dernæst den, at ifølge Rummet's Deelbarhed et Legeme i en endelig Tid skulde gennemløbe et uendeligt Rum. Tiden, bemærker Aristoteles, er da ogsaa deelbar i det Uendelige [hvorved den søgte Modsigelse ophæves].

Aristoteles antager, at Bevægelsen kan inddeles efter de tre Kategorier: Størrelse, Beskaffenhed og Sted, og kun efter dem. Den er enten Forøgelse eller Formindskelse, eller Forvandling (*ἀλλοίωσις*) eller Flytning (*φορά*). Bevægelsen som Stedforandring ligger til Grund for alle de øvrige. Hele Tilværelsens Bevægelse antages at være en Kredsbevægelse. Himmelen er det Yderste af Verden [der af Aristoteles tænkes som en Kugle]: der er den første Bevæger; Jorden er i Centret. I denne Afstand fra den første Bevæger har de naturlige [jordiske] Ting's Ufuldkommenhed sin Grund.

Ikke alle Aristoteles's astronomiske og kosmologiske Drømme skulde afhandles her, men kun de naturvidenskabelige Sætninger, der kunne tjene som Indledning til hans Psychologie. — De levende Væsner opstaae ved Elementernes Blanding. Det Elementariske er til, for at tjene til Materie for de levende Væsner. — Overgangen fra det Uorganiske til de fornøstige Dyr er gradviis. Naturtingene ere alle besjælede af det almindelige Liv i hele Verden; men egentlig levende ere først Planterne. De have Liv og Sjæl, men have ringere Grad af Liv, end Dyrene. Dog gjøre Dyrplanterne Overgang. Planterne ere: *ζῶντα*, ikke *ζῶα*. Man maa tillægge Planterne Liv, da de ernære sig og vore; *ζῶήν δὲ λέγομεν τὴν δι' αὐτῆς τροφήν τε καὶ αὐξήσιν καὶ φθίσιν*. — Sjælen er Formen af et fysisk Legeme, der har Liv.

Planternes Sjæl har dog kun een Virkemaade: *τὸ θρεπτικόν* [det vegetative Liv]. Den har ingen *μεσότης*, Centralorgan, for Livets Virksomhed, hvorved den kunde sættes i Stand

til at sandse eller opfatte Tingenes Former. Planternes Ufuldkommenhed viser sig ogsaa i, at de ere bundne til det laveste Element, Jorden. Og hvad der efter Naturen er det Overste, er hos dem det Nederste: deres Rod, som er deres Mund. Fremdeles er der i Planter vel i Virkeligheden kun een Sjæl, men efter Anlægget flere: Stykker af Planter kunne voxe. En Ufuldkommenhed, en Hindring for den dannende Kraft, finder Sted, hvor det, der efter Anlægget er flere Levende og har Spirer til flere organiske Væsner, i Virkeligheden kun bliver til eet.

Fuldkommenheden og Ufuldkommenheden af de levende Væsner beroer paa den større eller mindre Barmegrad. (Barmen, Livsvarmen, kommer fra det femte og øverste Element, Ætheren). Planterne have mindst, ligeledes de koldblodige Dyr; de varmblodige ere de fuldkomneste. Dyrenes Særfjende er Fornemmelse, som altid er ledsaget af Følelse af Lyst og Ulyst og af Attraa. Derimod have ikke alle Dyr vilkaarlig Bevægelse.

De laveste Dyr have blot Ernæring, hvortil regnes Forplantning. De have kun Følelse og Smag, da de finde deres Føde paa det Sted, hvortil de ere knyttede. De høiere, der have vilkaarlig Bevægelse, have tillige, for at søge deres Føde friere omkring, Sandser, der gaae paa det Fjerne. De have fem Sandser.

Den dyriske Fornemmelses Organ er Kjødet, Bevægelsens ere Knokler og Sener. Men hele det dyriske Livs Centrum er det i Midten anbragte Hjerter [en ældgammel græsk Forestilling]. Det tjener Ernæringen, da alt Blod gaaer derigjennem; der har Fornemmelsen sit Sæde, da de partielle Fornemmelser forplantes til det; ligeledes Bevægelsen, da der i Hjertet ere mange Sener.

Den Mening, at Hjernen skulde være Fornemmelsens Middepunct, forkaster Aristoteles. Han antager, at Hjernen som et koldt og fugtigt Legeme er bestemt til at formilde Hjertets Varme og frembringe Sindighed i det aandelige Liv: en Bestemmelse,

der efter Aristoteles's Philosophie ei er ringe, da han sætter det høieste Gode i Maadehold.

Lære om Sjælen. Sjælen er en Virksomhed med Viemedet i sig, eller en Entelechie. Den er *ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικῆς ὁργανικῆς; πρώτη*, fordi den [kan være latent tilstede og] ikke behøver altid at være i Virksomhed. — Den er ikke af legemlig Natur, ikke i Rummet. Følgelig har den ingen Bevægelse, da Stedforandring ligger til Grund for al anden Bevægelse. Legemet bevæges af Sjælen, men den bevæger sig ikke selv: ligesaa lidt som Skipperen bevæger sig, fordi Skibet gaaer fra et Sted til et andet. Naar da Mennesket føler Medlidenhed, lærer, eller yttre anden Bevægelse, da er det ikke Sjælen, der bevæges, skjøndt disse Bevægelser stee ved Sjælen. Sjælen er ubevægelig, men Bevægelsen gaaer til den og fra den.

Sjælen er Legemets Marsag i de tre afhandlede Betydninger. 1) Den er Legemets Marsag som Væsen. Væsen ligger til Grund for al Væren, men den levende Væren er Liv, og det, der ligger til Grund for Liv, er Sjæl. 2) Den er Viemedet; Materiens Dannelse har Sjælen, især den fornuftige, til sit Viemed. 3) Den er bevægende Princip som Grund til Stedforandring, Fornemmelse, Væxt.

Desuagtet taler Aristoteles om Sjælens Dele [et usfuldkomment Udtryk for: Sjæleevner]. En saadan Deel er f. Ex. den fornemmende. Sjælens Evner kunne inddeles efter de forskjellige Stadier hos de levende Væsner efter deres forskjellige Fuldkommenhed: 1) Ernæringsævne. 2) Fornemmelsesævne. 3) Bevægelsesævne. 4) Fornuft. Den foregaaende vedbliver, naar en ny kommer til [og et høiere Trin forudsætter ethvert foregaaende; dog tvivler Aristoteles, om ikke Fornuften heri gjør en Undtagelse, da den kan tænkes adskilt fra Legemet].

Til Ernæringen hører Forplantningen. Derved vindes, som før sagt, en Art Uddødelighed, idet Formen eller Arten vedligeholdes. Hvor der ikke er et efter Anlægget mangfoldigt Princip,

steer Forplantningen ved Sæd. Individernes Forskjellighed har sin Grund i Materien; Formen er vel ogsaa Grund dertil, men den individuelle Forskjellighed kan dog ikke betragtes som Dimed. Saaledes kommer Aristoteles dog [med Platon] til at sætte det Almindelige over det Genlige. — Jordvielsen steer ved Barmens Medvirkning; dog er den kun medvirkende Aarsag: Sjælen er egentlig Aarsagen. Den giver Livet i denne Henseende sit rette Maal, ellers vilde den materielle Udvidelse gaae i det Ubestemte. De Dele, der under Ernæringen optages i Legemet, ere det deels lige, deels ulige; de ere først ulige, men ved Jordvielsen gjøres de til lige.

Alt Dyr kunne sandse, kommer af, at de have en Midte, hvori Tingenes Former kunne modtages uden Materie. Sandsningen adstiller sig deri fra Tænkningen, at den gaaer paa det Genlige. Den kan sammenlignes med den Handling, hvorved et Segl afstrykkes i Bort; thi derved kommer Seglets Form i Bortet, men ei dets Materie. Seglet assimileres med Bortet; Tingen med den Sandsende. — Af Sandsningen udvikler sig Phantasie, Sukommelse, som er deri forskjellig fra Sandsning, at den er ledsaget af en Fornemmelse af, at man har haft en Forestilling før. Grindringen er egen for Mennesket; Dyr kunne ei søge efter en Forestilling, hvortil hører Plan.

I alle Naturting er en Drift; men Dyr have Begjering. De bevæges ved Forestillinger om Lyst og Ulyst.

Fornuften hører egentlig ikke Physiken til, og kan kun omtales der for at betegne dens Grændser. Den er Menneskets eiendommelige Særkende og hører til den Videnskab, som afhandler det Menneskelige : Ethiken. Fornuften frembringes ikke af Formen, men kommer udenfra ind i Mennesket. Den er et selvstændigt Væsen. Den virksomme Forstand er evig og udødelig (den tilkommer ikke noget Individ, men det Hele); men den passive hænger sammen med de sandselige Forestillinger. Fornuften er hele Verdens Diemed; *ὁ νῦς; ὁ θεωρητικός* og *ὁ*

νῆς ὁ πρακτικός*). Den første ligger til Grund for den anden. Den er useilbar i at bestemme, hvad der er Godt, da derimod Sandserne kunne tage feil. Derfor er der Forskjel paa Begjeringen (ὄρεξις, θυμός) og βέλησις, den forstandige Villie eller Villien.

Aristoteles's Politik.

Aristoteles bruger i sin praktiske Philosophie ikke nogen syn-derlig streng Methode, og Ordenen, hvori han foredrager sine Sætninger, er heller ikke den bedste. Dette har bevæget Adskillige til at forandre hans egen Orden, naar de skulde referere hans praktiske Philosophie.

Naar han skal nævne den praktiske Philosophie med eet Navn, da bruger han Navnet Politik. Det Gode kan betragtes som det viser sig hos Individet, i Familien og i Staten; derved fremkomme tre Videnskaber: Ethiken, Oekonomiken og Politiken. Den tredie har saavel den første som den anden til sin Forudsætning; de ere at betragte som Indledninger til den.

Den praktiske Philosophie hænger hos Aristoteles ikke saaoie sammen med Naturvidenskaben, som hos Platon. Dog er den ikke uden Forbindelse dermed. I Physiken angives Fornuften som Menneskets eiendommelige Mærke, hvorved det adskiller sig fra de andre Dyr. Desuden vise naturlige Drifter og Anlæg Menneskets sædelige Bestemmelse. Det er et oekonomisk og politisk Dyr. — Intet er skjönt, naar det strider mod Naturen: εἶδεν δὲ τῶν παρὰ φύσιν καλόν. Menneskets Drift til Handling, dets forskjellige Drifter, der gaae ud paa bestemte Formaal, ere nødvendige Grundlæg for Dyderne. Hvis Mennesket ikke havde

*) Aristoteles skjelner imellem Fornuften som theoretisk og som praktisk; den theoretiske Fornuft befestiger sig med Erkjendelse, den praktiske virker ved Erkjendelsen bestemmende paa Villie og Handling. (Efter Ritter.) J. C. D.

naturligt Anlæg til Dyd, vilde det ikke kunne blive dydigt; derfor kan en Tyr eller en Hest ikke blive dydig. Den Sætning, at Dyden er afhængig af naturlige Betingelser, der ei staae i det dydige Væsens egen Magt, udvider Aristoteles meget. Han lærer, at det ikke blot er Dyrene, der ei kunne blive dydige af Mangel paa Naturanlæg dertil, men heller ikke Menneskene kunne med enhver Naturbeskaffenhed blive dydige. Der hører en vis Legemsbeskaffenhed til, en vis Grad af fysisk Udvikling: Barnet kan ikke være dydigt, men kun den, der har naaet sin mandige Alders Kraft og Modenhed. Da den fornuftige Erkjendelse er afhængig af Fornemmelsernes og Forestillingernes Beskaffenhed, og disse igjen beroe meget paa Legemets Eafter, er en vis Constitution Betingelse for Dyd. Ogsaa Klima og Omgivelser kunne hindre Dyden i at komme til Birkelighed. Gunstige udvortes Forhold og Anlæg kunne endog frembringe visse naturlige Dyder, men de ere ikke sande Dyder. Dertil udkræves, at den fornuftige Indsigt maa komme til. — Dyden er een.

Men uagtet Aristoteles antager, at fornuftig Indsigt maa komme til, om sand Dyd skal indtræde, er han dog langt fra at antage Dyden for at være blot Erkjendelse. Platon*). Aristoteles taler da naturligvis ikke om den fuldkomne Erkjendelse. Han siger, der gives to Slags Erkjendelse. Man kan have lært Noget eller overhovedet vide det, uden at denne Viden just behøver at være nærværende og levende hos En i ethvert Dieblif. Det er ikke sagt, at den Viden, man har, just er i Virksomhed i det Dieblif, da den skulde fremkalde en Yttring af Dyd. Den nærværende Erkjendelse kan rigtignok ei besejres af Andet. —

*) Colleg. Aristoteles polemiserer her imod Platon; men det er egentlig Sokrates's Synsmaade han kæmper imod, hvilken blev noget modificeret af Platon [som erkjendte Tapperhed og Maadehold for to nødvendige Sider ved Dyden, hvilke ikke laae i Fornuften, men i Begjeringen og i Modet. Ritter].

Desuden kan man erkjende det Gode i Almindelighed uden at see, hvorledes den almindelige Erkjendelse anvendes paa det enkelte Tilfælde. Men om man endogaa baade har den almindelige Kundskab om, hvad der er godt, og tillige seer det i det enkelte Tilfælde, er det derfor ikke sagt, at denne specielle Kundskab er nærværende. I det Enkelte hænger Erkjendelse sammen med Fornemmelse og Forestilling, men man kan under deres Virksomhed let overvældes af Følelse og Begjering.

Erkjendelse, saadan som den findes hos Mennesket, er da ikke nødvendig Dyd. Sjælen er ikke blot Fornuft. Men den praktiske Philosophie skal dog angive ikke blot, hvad Dyd er, men hvorledes den bliver til. Hvorledes? — Den fornuftige Erkjendelse kan ikke være det Første i Dydens Genesis; thi man kan kun lære det Gode at kjende af egen Erfaring, ved at udøve det. Vor Erkjendelse er afhængig af vor Sædelighed. Man gjør sig selv med fri Villie til god eller slet, hvilket ikke var Tilfældet, dersom Dyden beroede paa Indsigt og nødvendig fulgte med den, dersom Alle vilde det Gode, men kun handlede slet af Uvidenhed. Den Lasterfulde og den Dydige have vel ikke Magt over deres sædelige Forhold, men de havde først Magt til at blive det Ene eller det Andet: ligesom den, der kaster en Steen, har Magt over den, inden han har kastet den, men ikke naar han har kastet den.

„Sjælen er ikke blot Fornuft“; den er ogsaa *πάθος* og *ἡθος*. Naturlige Drifter og Følelser [*πάθος*] ere Grundlaget for Dyd. Dernæst en Bane [*ἡθος*] til at handle dydigt, styre de naturlige Følelser og Drifter, Sjælens lidende Tilstande, saaledes at man handler rigtigt. Hvor man saaledes ved en gunstig Natur eller ved Bane og Optugtelse holdes til at handle overensstemmende med Sædelighedens Love, findes den ufuldkomne Dyd, *ἀρετὴ ἡθικὴ*; men Dyden er ikke den sande, uden at den tillige er *διανοητικὴ*, Frugt af fornuftig Erkjendelse,

praktisk Fornuft. Der gives altsaa tre Grunde til Dyd: Naturanlæg, sædelig Bane og praktisk Fornuft.

Fornuftens Uddannelse ansees af Aristoteles for det Høieste i Menneskelivet. Men han anseer den for at være noget Guddommeligt og ikke, strengt taget, at kunne drages ned i de ethiske Undersøgelser. Dertil hører blot den Dyd, der kommer tilhøve i Staten. Den dyriske Bildhed, *θηριότης*, Barbarisme, Phalaris's dyriske Videnskaber, unaturlige Yttringer af blot dyrist Natur, høre saavelsom den videnskabelige Tænkning ei til Ethiken. Dog antog Aristoteles Philosophie for det høieste Gode, da dette beroede meest paa Mennesket selv, kunde nydes meest uafbrudt og satte Mennesket meest i Stand til at være sig selv nok, ei at behøve Andre. Men da han desuagtet ikke lader dette Gode regulere det ethiske System, er han mindre consequent, end naar han udtrykkelig harde udtalt denne stiltiende Forudsætning. Man kan dog see, at det er hans Mening, at Staten er til, for at Mogle kunne leve for et videnskabeligt Liv.

Aristoteles's ethiske Undersøgelser dreie sig især om to Hovedpunkter, om det høieste Gode og Dyden. At der maa gives absolute Goder, naar der gives Goder, maa nødvendigvis antages. Ethvert Gode kan ikke attraaes som Middel; der maa være Noget, som er at attraae for dets egen Skyld. Her er Spørgsmaal om, hvilket der er Menneskets høieste Gode, ikke hvilket der i og for sig er det høieste. Om Navnet bliver man let enig; det er Lyksalighed. Hvad er Lyksalighed? Det er fuldkommen Virksomhed i et fuldkomment Liv*). I „fuldkomment“ ligger først, at Mennesket maa have opnaaet en fuldendt Udvikling af sine Kræfter og nu fortsætte sin Virksomhed saaledes, at den har Diemedet i sig (*ἐνέργεια*). En Dreng kan man f. Ex. ei

*) Eth. Nic. I, 6. *Τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετήν* — *ἐν δ' ἐν βίῳ τελείῳ* (ikke i en enkelt Dag eller en kort Tid).

prise lykkelig uden for Gaabets Skyld, man har om ham. Der- næst maa denne Energie gaae frem, uden at afbrydes af udvortes Hindringer, indtil Graven. Man kalder ikke En lykkelig (lykkelig), fordi han lever en lykkelig Dag; *μία γὰρ χειρὼν ἕαυτὸ ποιεῖ*. Eth. Nic. I, 6. — Den Continuitet af Energien, som her nævnes, kan da ei være nogen absolut: det maa være den, som de menneskelige Vilkaar tillade. Man maa sove og hvile sig.

Den aristoteliske Lykkelighed kommer ei til at beroe paa Mennesket selv alene. Han regner til de Goder, hvoraf den be- staaer, Sjælens, Legemets og de udvortes. De to sidste Slags kan Mennesket jo ikke selv give sig. Til udvortes Goder, som udkræves til Lykkelighed, regner han Venner, Rigdom og Indfly- delse i Staten. [Dog kan den Dydige lettere blive lykkelig, da han ei lægger megen Bægt paa disse Goder; men] Aristoteles siger, at det fordunkler Lykkeligheden, naar man ei besidder saa- danne Goder, som ædel Byrd, legemlig Skønhed og Børn.

Om Lysten (*ἡδονή*) lærer han, at den er ei eensbetydende med det Gode; thi Noget kan være attraaværdigt, uden at det volder Lyst, og Noget kan skaffe de Jordærvede Fornøjelse, uden at det er Godt, ja endogjaa naar det er unaturligt og slet. Man skal dog vogte sig for den Feil at bestride enhver Tragten efter Lyst, fordi man regner paa, at Menneskene nok desuagtet skulle søge den, der er fornustig. Man forseiler derved let sit Diemed, da det let kan mærkes, at Gjerningen ikke svarer til Talen. — Den sande menneskelige Lyst er den, der nødvendigen er forbunden med fornustig Handling; Erkjendelsen er et overmenneskeligt [gud- dommeligt] Gode*). Den legemlige Lyst er undertiden nødvendig som Middel, for Lykkelighedens Skyld, og kan, som nødvendig, ikke overdrives. Den falder for den Dydige meest sammen med Befrielse fra Savn og Smerter og opnaaes ved Bestræbelsen for

*) Colleg. Det bliver egentlig blot en Ordstrid, naar man strider om, hvorvidt Aristoteles antog Erkjendelse for det højeste Gode, eller ikke.

at fjerne Dydens Hindringer. Den Lust er da at attraae, som er nødvendig forbunden med dydig Virksomhed. Høiere end den legemlige Lust (den dyriske) er den, der erholdes ved Venskab og Kjærlighed, og som regnes til den nødvendige, da Mennesket er et ζῷον πολιτικόν. Denne Lust er større, fordi den er forbunden med Energie. Det er derfor bedre at elske end at blive elsket. — Aristoteles har rigtige Begreber om Lust. Han driver heller ikke dens Anbefaling videre, end at han endogsaa lærer, at man undertiden bør opoffre Livet for det Gode; thi det er bedre at udføre een stor og skøn Handling end mange og smaa Handlinger.

Dyden er forskjellig fra Handling efter Videnskab; thi den forudsætter, at der handles med Hensigt, og at det Gode udføres for det Godes Skyld. Dyden er ogsaa uroffelig og usoranderlig og har ikke den Usikkerhed, som den naturlige Sindsbefæffenhed, saa Dyden er en mere fast Besiddelse end selve Videnskaben, fordi den ikke kan glemmes. Dyden er da ikke noget naturligt Anlæg, ingen Gvne; thi da skulde den tilstøde, at der handlede enten paa en vis Maade eller paa en modsat. Den er en ved Dvælske erhvervet Færdighed (ἔξις); ikke en Handling, men en Tilbøielighed til at handle paa en vis Maade. Spørge vi nu nærmere, hvori den bestaaer, da viser den sig som en Færdighed i at træffe den rette Middelvei mellem to Extremer. Denne Midte er ikke absolut, arithmetisk, men for os; det kommer an paa de nærmere Forhold. Slavens Dyd er en anden end den Fries. Dyden skal endelig udspringe af rigtig Indsigt. [Den er da: en Færdighed, som er Frukt af Hensigt og iagttager en Middelvei, som blot er for os (relativ) og bestemmes ved fornuftig Erkjendelse (praktisk Indsigt) eller saaledes, som den Fornuftige vilde bestemme den:] Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἔξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι ἔσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Eth. Nic II, 6.

Dyden bestemmes altsaa her blot fra den udvortes Side, som en Handlemaade, ei som en Kraft, og saaledes indeholder

denne Forklaring kun ufuldkomment det, der dog hos Aristoteles er Hovedsagen: Hensigten til det Gode ifølge en fornuftig Erkjendelse*). — Det er før sagt, hvorledes Aristoteles angiver to indre Momenter i Dydens Begreb: den ethiske Dyd og den fornuftige Indsigt. Her kan ei gives noget Maal eller nogen Middelvei, da man ei kan have for meget af dem. De ere uadskillelige og forudsætte hinanden indbyrdes; thi naar man ei begjærer det Gode, kan man ikke indsee, hvad det er (jvf. S. 239), og saaledes ogsaa omvendt. Deraf følger, at den ene Dyd ikke kan besiddes uden alle de andre; thi den fornuftige Erkjendelse er kun een, og vilde ikke være, naar den manglede en af Dyderne, som skulde være dens Grundlæg.

Før Aristoteles's Inddeling af Dyderne ligger en Inddeling af Drifterne til Grund, og den er ikke saa vilkaarlig, som Nogle mene. Dyderne vise sig nemlig efter Aristoteles i Forhold til de naturlige Formaal: Lust, Eiendom, Ære (svarende til de egoistiske Drifter); dernæst med Hensyn til de selskabelige Forhold deels i mindre Kredse, deels i Staten (sociale Drifter); endelig kommer Hensyn til Erkjendelsen.

At Dyden især undersøges med Hensyn til Statslæren, sees deraf, at Afhandlingen om Retfærdighed er saa udførlig. Denne Dyd kan tages *sensu laxiore* = Færdighed i at handle efter Lovene, og fremmer da alle Dyder, men saaledes, som de vise sig i Menneskenes Samliv og Forhold til hinanden. *Sensu strictiore* er Retfærdighed den Dyd, som viser sig i at give Hver Sit og søge at bevirke en ligelig Fordeling af de udvortes Goder. Aristoteles skjelner atter her imellem den dianemetiske, fordelende,

*) Her og i det Følgende af denne Afdeling om Aristoteles's Ethik har P. M. udtrykt sig saa kort og fragmentarisk i sit Manuscript, at Udgiveren har foretrukket at bearbejde disse Steder efter Collegierne, med nogen Hjælp af Ritters Gesch. d. Phil., uden specielt at angive det saaledes Tilføiede.

Retsfærdighed, der bør herske i de politiske Forhold, ifølge hvilken Enhver skal have i Proportion til sit Værd; — og den katorthotiske, forbedrende — som bør være i Handel og Wandel (s. Gr. for Domstolene), hvor Enhver skal behandles lige, uden at nogen Værdighed kommer i Betragtning.

Der er Forskel paa τὸ δίκαιον τὸ κατὰ φύσιν og κατὰ νόμον. Hiint er bedre. Lovene angive det, der i de fleste Tilfælde er rigtigt. Der kan gøres Undtagelser derafter efter Billighed, mod den lovbestemte Ret, i Overeensstemmelse med den naturlige.

Spørges der om, hvad det er for en Middelvei, den Forstandige billiger? saa svares der hos Aristoteles for det Første: man maa vogte sig meest for det Extrem, som man inclinerer meest til, og heller vende sig til det modsatte, da man saa kan træffe nærmere ved Middelveien. Dermed kommer man dog ikke ud, da her forudsættes en Kundskab om det Rette. Aristoteles siger da, at forstandig Indsigt og Politik er den samme Færdighed: i en velindrettet Stat faaer man at vide, hvad der er det Rette. Den Kreds, hvori Aristoteles synes at være kommen ind ved sin Lære, at de ethiske Dyder forudsætte praktisk Fornuft og denne hine, reder han sig her ud af ved den Bemærkning, at man ved Opdragelse og Underviisning, gode Love og Statens Disciplin kan bringes til at handle rigtigt, for man har den fornuftige Indsigt, idet man bestemmes af en traditionel Erkjendelse, som forplantes fra Slægt til Slægt. Sædelighed kommer saaledes af foregaaende Slægters Sædelighed, ligesom organiske Væser af foregaaende Organismer.

(Til Grund for de selskabelige Forbindelser og Staterne ligger Vennskab og Kjærlighed. Disse Begreber skulde i et strengt videnskabeligt Foredrag danne Overgangen til Økonomiken. Om Venskabsbegrebet handler Aristoteles udførlig i sin Nikomachiske Ethik.)

Aristoteles's Oekonomik.

Oekonomiken handler om Huusvæsenet eller det selskabelige Forhold mellem Mand og Kone og Børn og deres Besiddelser. Formaålet for Familielivet er at realisere det Gode saaledes, som det kan realiseres i Familieforhold. Hvad der nærmest fører Mand og Kvinde sammen, er Attraa efter at vedligeholde Arten (Drift til Uddødelighed, see S. 225). Men deres Samlivs Bestemmelse er ikke blot denne; de ere bestemte til at vise hinanden Velvillie og yde hinanden gjensidig Hjælp. Forholdet er ikke blot et naturligt, men ogsaa et sædeligt. Mand og Kvinde høre ikke blot sammen paa Grund af deres fysiske Forskjellighed, men ogsaa paa Grund af den aandelige. Paa Grund af deres forskjellige Natur er Mandens Dyd ogsaa en anden end Kvindens. Det er et Skjælsord at kalde en frygtsom Mand en Kvinde. Manden skal erhverve, Kvinden bevare; hun skal opfoede Sønnene, og han opdrage dem; Manden skal herske, thi Kvinden har den svagere Villie. Hun skal ikke være Slavinde, saaledes som hun er hos nogle Barbarer [hvori Aristoteles seer et Beviis for, at disse selv ere bestemte til Trældom].

Den bedste Besiddelse er den af Mennekker. Nogle ere af Naturen bestemte til at trække, Andre til at herske. Disse have Forstand til at sætte sig Formaal at stræbe efter; hine derimod mangle Forstand, men have Legemskræfter til at udføre de Andres Villie. Barbarer ere af Naturen bestemte til at trække, og Hel- lenerne til at herske. En Krig kan retfærdigen føres, naar de, der af Naturen ere bestemte til at trække, vægre sig ved at opfylde deres Bestemmelse, for at tvinge dem dertil. At have de af Naturen Frie til Slaver, er mod Naturens Ret, endskjøndt det efter de borgerlige Love er tilladt. — Dog anbefaler Aristoteles Mildhed mod Slaver, Sparksomhed med Straffe, Belønninger, Frigivelse samt at uddanne deres Dyd, som dog bestaaer i, at de ere bequemme Redskaber for deres Herres Villie.

Sønnene høre Fædrene til, da de ere Dele af dem selv og

ikke have nogen fornuftig Billie. Fædrene skulle styre deres Børn, men Staten maa dog sætte Grændser for deres Myndighed, da de skulle være Statsborgere; den har Ret til at føre Tilsyn med Opdragelsen, skjøndt Børnene ikke, som i Sparta [og efter Platons Theorie], skulle tages ud af Familien. Børnene have ogsaa paa en Maade Fornuft, skjøndt en ufuldendt (*ὁ παῖς ἀτελής*). Børns Taknemmelighed mod deres Fædre skal være uendelig, ligesom mod Guderne, da de af dem have Liv, Ernæring, Opdragelse og Eiendomme.

Staten bliver saaledes til, at flere Familier forbinde sig til Communer, og et Selskab (*κοινωνία*) af saadanne Communer (*κοῦμαι*), der er stort nok til at skaffe sig selv alle Livets Fornødenheder, er en Stat. Staten er dog ikke til blot for dette indskrænkede Diemeds Skyld, ikke blot for at Menneskene skulle kunne leve, men for at de skulle kunne leve vel; dens Formaal er at lede Borgerne til at leve efter fornuftig Indsigt. Derfor skal den have Indretninger til Retfærdighedens Fremme i Samfundet, og disse skulle udspringe af Kjærlighed (være *φιλίας ἔργα*).

Aristoteles skildrer ikke blot Idealet af en Stat, men han giver ogsaa Forskrifter for, hvorledes den fornuftige Politiker skal forholde sig i de Statsindretninger, som foresindes. Det Sidste beskæftiger ham endog meest. Han beskæftiger sig ogsaa meget med at undersøge, hvorledes de forskjellige Statsindretninger have været opretholdte, og hvilke Grunde der have været til deres Forsald. Det har naturligvis kun en blot theoretisk Interesse [som en Naturbetragtning] for ham, naar han f. Ex. anfører det som et Middel, hvorved Tyranniet har været sikket, at man har ryddet de udmærkede Borgere afveien.

Til Betingelserne for en fuldkommen Stat regnes ikke blot Folkestammens Charakter, men ogsaa Deeltagerens passende Tal, at de ei ere for faa til at være sig selv nok og skaffe sig det Nødvendige, og heller ei for mange til at kunne oversees. Til- lige lægges der Bægt paa de klimatiske Forhold, Landets Natur-

beskaffenhed. Kun hos Grækerne findes de rette Betingelser; thi Østerlændingerne mangle paa Grund af det hede Jordstrøg, de behoe, det modige Sind, og de vestlige Folkeslag i de kolde Klimater mangle Forstand.

Statens Borgere maae deles i Stænder, da et fuldkomment Heelt maa bestaae af velordnede Dele. Agerbrugere, Haandværkere, Krigere, Rige, Præster og Dommere ere da nødvendige. — *Communio honorum* er ei ønskeligt, (som Platon meente); blandt andre Grunde ei, fordi Menneskene behandle Statens Eiendomme med større Ligegyldighed end deres egne. Og saa vilde Dyden Gæmildhed derved mangle Leilighed til at yttre sig.

De forskjellige Regjeringsformer fremkomme derved, at den Herskende er een, Flere, eller de Fleste. Derved fremkomme tre fornuftige Regjeringsformer og tre udartede Skikkelser af dem. Kongedømme (*Βασιλεία*), Aristokratie og Demokratie. De flette ere: Tyrannie, Oligarchie og Ochlokratie. — I de tre første er Formaalet Almeenvellet; i de tre andre de Herskendes Fordeel. I de første herskes efter Love; i de andre efter Vilkaar; men hvor de fornuftige Love herske, hersker Gud; hvor Vilkaarlighed hersker, lægger man den dyriske Natur til.

Her var taget Hensyn til den øverste Statsmagt. Der maa i en velindrettet Stat være tre Magter: 1) den, der raadslaar og fatter Beslutninger over Statens fælleds Anliggender; 2) den, der besætter Dyrighedsværdighederne, og 3) den, der dommer.

Kongedømmet holder Aristoteles for at være den bedste Regjeringsform; dernæst Aristokratie: men Demokratie er den mindst gode. Saavel i Kongedømmet som Aristokratiet hersker det Bedste. Kun Saa kunne udmærke sig i alle Dyder; den eneste, hvori Mange kunne udmærke sig, er Tapperhed. Men det er ikke godt, at den har Herredømmet over alle andre Dyder. — Det er en urigtig Forestillingsmaade, at Manges Indsigt maa være større end Gens, ellers skulde mange Dyr være fornuftigere end eet

Menneske. Een Indsigtsfuld har samme Indsigt, som Flere: i ethvert Tilfælde vil Kongen omgive sig med Benner, som kunne fuldstændiggjøre hans Indsigt. Naar man ei vil lade den i Statsvæsenet Indsigtsfuldeste herske, hvad skal man da gjøre ved ham? Skal man dræbe ham, eller forjage ham ved Ostracismus, eller lade de mindre Indsigtsfulde herske over ham? [F. G. D. efter Ritter: Dog negter Aristoteles ikke, at Sagen har sine Vanskeligheder: Det er ikke let at finde udmærkede Mænd, som fortjene at være Konger; at adlyde den Slettere og overhovedet en tilfældig Personlighed, deri finder han noget Nedværdigende; og, er det end sandsynligt, at Dyder nedarves, saa steer det dog ei altid. Derfor ynder han ei det arvelige Kongedømme; men at en Konge, som har Magten, ikke skulde ville lade den gaae over til sin Son, synes at overskride Maalet af menneskelig Dyd. Desuden maatte det synes farligt at udelukke Borgerne fra al Andeel i Statsmagten, da Saadant vilde fylde Staten med indvortes Hjender. Saaledes finder Aristoteles, at] det indskrænkede [Valg-] Kongedømme er den bedste Regjeringsform.

Ikke for alle Stater er den samme Statsform den bedste; det kommer an paa Folkets Charakteer og Levemaade og Landets Beskaffenhed. Demokratie passer bedst for et Folk af Agerdyrkere og Hyrder, da de gjerne ere fattige og ikke have overdreven Lyst til at udmærke sig i Folkeforsamlinger. — Hæstetugt forudsætter Rigdom, og der passer Aristokratiet sig. — I en Akropolis er Monarchie og Aristokratie naturligt; hvor der er flere Fæstninger omkring i Landet, Aristokratie, og paa et Sletland Demokratie. — Af den aristoteliske Philosophies Charakteer følger ligesvem, at han maa betragte den Opdragelse til ethiske Dyder og Erkjendelse, som bliver mulig ved Statsindretningen, for at være Statens Hovedviemed og følgelig det, der især skulde tages i Betragtning i Politiken. Desuagtet er dette Punct ikke udførligt behandlet. Der forekommer ikke Meget om Opdragelsen i Aristoteles's Skrift og endnu mindre om de høiere Frugter, der skulde

modnes i den fuldendte Stat: hvorledes Kunster og Videnskaber skulde drives under Freden og i velordnede Forhold, omtales ikke synderlig, og Adskillige have deraf endog villet drage den dristige Slutning, at Bærket ikke var fuldendt, eller at Slutningen manglede.

De ældre Peripatetiskere.

Platon havde fordybet sig saameget i Betragtningen af det Almindelige, af Ideernes Verden, at han syntes at tænke sig dette Almindelige for abstract og ikke at erkjende det og søge det i Erfaringen. Denne Gensidighed stræbte Aristoteles at raade Bod paa; han søgte det Fornuftige i Erfaringer, uden dog at forsømme Uddannelsen af de høieste Begreber og Theologien. Men Retningen mod Erfaringen blev meest fulgt af hans Efterfølgere, og den levende Erkjendelse af det Evige forsvandt meer og meer, som Erindringen om Platons Ideelære fordunkledes. Da Aristoteles flygtede fra Lyceet, overdrog han Skolen til sin Discipel Tyrtamos eller Theophrast, hvem han ogsaa ved sin kort efter paafulgte Død efterlod sin Have ved Lyceet. Han skal, da hans Disciple ved et Maaltid før hans Afreise bade ham at bestemme sin Eftermand, have vaklet mellem Eudemos og Theophrast, af hvilke hiin med størst Troskab havde opfattet hans Lære i dens hele Eiendommelighed, denne derimod af Naturen var bedst udstyret. Dog viste han den Selvfornægtelse at foretrække Theophrast før Eudemos, der havde langt mindre Selvstændighed og synes mest at have virket som en kyndig Fortolker af Aristoteles's Læresætninger.

Theophrast, af hvem vi have en heel Deel Skrifter tilbage (især over Naturvidenskaben; thi hans Charakterer ere sandsynligviis kun forkortede, epitomerede Brudstykker af Originalværket), gav sig mest af med den empiriske Naturforskning, skjøndt han dog ogsaa gik saameget ind i Metaphysiken, at han i visse Puncter forandrede den aristoteliske Ontologie. (Han lærte f. Ex. anderledes om Energie og Bevægelse og vilde ikke frakjende Sjælen Bevægelse. Den havde en dobbelt Bevægelse, dels en legemlig

(Begjering og Affect), dels en aandelig, som viste sig i forstandig Tænkning).

Aristorenos og Dikæarchos forfaldt mere til Materialisme og Sensualisme, og Straton, der fører Tilnavnet Physikeren, erklærede, at der ikke var nogen Fornuft over Naturen; der var ingen Gud over den sig bevidstløst udviklende Natur, af hvis Kræfter Phænomenerne maatte forklares. Denne ældre peripatetiske Skole tabte efterhaanden sin Indflydelse paa Tidsalderen. Desto mindre har det Interesse at indlade sig paa dens detaillerede Betragtning.

Skeptikerne.

Baade Platon og Aristoteles havde efter bedste Evne stræbt at udføre det store Værk, at erkjende det relativt Sande i filosofiske Synsmaader, der vare hinanden modsatte, og at sigte det Sande i dem fra det Falske. Andre, der ikke havde Mandstærke nok til at orientere sig i de mange Systemer, overgave sig til en fortvivlet Skepticisme. Blandt Skeptikere nævnes Pyrrhon fra Elis, som levede paa Alexanders Tid og fulgte ham paa hans Tog til Indien. Hans Kilder vare især den megariske Skoles Philosopher og andre med dem beslægtede Dialektikere samt Demokrit. — Han efterlod sig ikke selv nogen skriftlig Fremstilling af sin Lære, men han havde en ivrig Tilhænger, der med Iver overtog dette Arbejde. Denne var Timon Sillographos fra Phlius (ved 270 før Kristus), der havde været Chordandser og siden tilegnede sig Pyrrhons Philosophie og fremtraadte som Fortolker og Forsvarer af den.

Timon lærte, at Philosophiens Formaal var at føre til Lyksalighed. Den, der vil være lykkelig, maa gjennemgaae tre Undersøgelser: 1) *ὅποτα πέφυκε τὰ πράγματα* 2) *τίνα καὶ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακρίσθαι* 3) *τί περιέχει τοῖς ὅτις ἔχουσιν*. Med Hensyn til det første Spørgsmaal lærer han, at vi Intet kunne vide; Tingene ere urandsagelige, vi kunne

hverken erkjende dem ved vore *αισθησεις* eller *δοξαι*. Især retter han sine skeptiske Angreb mod Ethiken. Intet er i sig retfærdigt eller uretfærdigt, skjønt eller hæsligt, men blot *νόμος και εθες* (*εἰς αγαθόν τι ἐστι φύσει εἰς κακόν*). Dette beviser han ved den sædvanlige Henviisning til de forskjellige sædelige Domme over de samme Handlinger.

Han bestrider ogsaa al dogmatisk Videnskab overhovedet. Dens Beviser gaar altid ud fra Forudsætninger (hvortil han ogsaa regner Axiomer), men mod enhver Hypothese kan man med samme Ret gjøre den modsatte Paastand gjeldende. Han gjorde ogsaa en streng Adskillelse mellem Phænomenerne og det Sande, om hvilket vi Intet kunde vide. Ingen kan sige, han veed, at Noget er sødt, men kun, at det forekommer ham sødt. Endogsaa det Guddommeliges og Godes Natur (*ἡ τῆ θεῆς φύσις και τῆ ἀγαθῆ καταφαίνεται εἶναι*) er Phænomen. Dog bliver den Menneskets *βίος ἰσότητος*.

De ældste Skeptikere strede især mod den sandkelige Erkjendelses Paalidelighed, som de bekjæmpede med de bekjendte Bemærkninger om Sandsebedrag. De beraabte sig nemlig paa de forskjellige Dyr's forskjellige Fornemmelser af det Samme. Alle Mennesker fornemme heller ei det Samme paa samme Maade. Tingene vise sig forskjellige for forskellige Sandser; efter de forskellige subjective Tilstande hos det sandsende Subject fornemmes de forskelligt. — De ældste skeptiske Philosopher have især eller udelukkende bestridt den i Tidsalderens Charakter begrundede Lyst til at betragte Sandeningen som den eneste Erkjendelseskilde. Om de 10 *τόποι* (loci communes) eller *τρόποι* [af hvis Indhold strax ovenfor Noget er anført] alle ere af dem, eller om et Par (?) af de sidste, der have en anden Charakter, ere at tillægge den senere *Μετὰ σκεπτικισμὸς*, kan ikke gandske sikkert afgjøres. Foruden de 10 ældre, anføres 5 yngre og 2 fra en endnu yngre Tid*).

*) Altsaa til Kundskab om Skeptikerne, saavel de ældre som yngre, er Sextus Empiricus, der levede i det andet Aarhundrede efter Kristus.

Disse ere rettede mod Muligheden af selve den fornuftige, paa noget Oversandseligt beroende, Erkjendelse.

Med Hensyn til det andet Spørgsmaal, fulgte af det førstes Besvarelse, at man maatte holde enhver Dom tilbage (*ἐποχή, ἀφρασία*). — Nu havde naturligviis Skeptikerne meget ondt ved at fremstille denne deres Mening, uden at pönere Noget, og brugte, for at skjule den Modsigelse, hvori de befandt sig, flere forskjelligte Kunstgreb. De betjente sig gjerne af Spørgsmaalens formen, brugte saadanne Indskrænkninger som: maaskee — det er muligt — *μηδὲν ὀρίζω* — Alt er ubestemt — *ἔδὲν μάλλον*. — Jeg bestemmer Intet, ikke engang dette. — Mod enhver Grund staaer en stærkere; ogsaa mod denne Sætning. — Intet er meer saa end saa; heller ikke denne Sætning. — De vilde ikke udtrykke Andet end deres Stemning, *πάθος*, og vilde ikke paaatae Noget om Andres (*Προταγoras*).

For det Tredie: Følgen er Lyksalighed og Sindero, *ἀταραξία*. Man kan lave *ἀκινῆτως* og *ἀσπονδίως* (*μετριοπάθεια*), fri for lidenskabelig Stræben. Nu kunde de dog umulig gennemføre den Theorie aldeles i Praxis; de viste da deres Selvmodsigelse i at adstille Philosophien og Livet: Man er bunden til den Nødvendighed at følge Meningen i mange Ting; saavidt muligt maa man leve efter Philosophiens Resultat, Kjøndt man undertiden maa rette sig efter den uphilosophiske Mening, hvorefter man er Philosoph; da handler man ei som Philosoph, men som Menneſke.

Epikuros,

Neokles's Søn, en Athenienser, født 342 i den Demos, der hed Gargettos, tilbragte sin første Ungdom paa Samos. Hans Fader var Lærer i Grammatik; hans Moder gav sig af med magiske Kunster, og han hjalp dem begge i disse Haandteringer. Han gjorde tidlig Bekjendtskab med Demokritos's Skrifter og skal have havt endeel Lærere i Philosophien; men han selv vil ikke vedgaae at have lært Noget af dem, men paaataaer, at han i Philosophien

er Autodidakt. Efterat han først i andre græske Stæder havde foredraget Philosophie, kom han i sit 36 Aar til Athen, hvor han købte et Landsted med en Have ved og samlede en Kreds af Disciple omkring sig. Der levede han, hans Brødre og Venner med ham, og tilbragte deres Tid med videnskabelige Syssler og selskabelige Fornøielser. For Benskab havde Epikur megen Sands, og det lykkedes ham ved sin Personlighed at skaffe sig sine Omgangsvenners fulde Hengivenhed. Epikur var ikke synderlig lærd og ansporede heller ikke sine Disciple til et selvstændigt Studium af Philosophien, men gjorde et Udtog af sit System, som han raadede sine Disciple at lære udenad. At han var temmelig forsængelig, kan man slutte ikke blot heraf, men ogsaa af, at han testamenterede sine Disciple sit Landsted paa det Vilkaar, at de der skulde docere hans Philosophie og hver Maaned holde en Feste dag til hans Erindring. Han var ogsaa tilbøielig til at ned sætte andre Philosopher, bagvaskte dem og viste sig uretfærdig i Domme endogaa over den, af hvem han havde sine fleste Læresætninger.

Epikur efterlod sig en stor Mængde Bærker. De større ere tabte, men nogle udtogsvisse Fremstillinger af hans Lære, som han selv havde indrettet til sine Disciples Bequemmelighed, ere opbevarede hos Diogenes Laertios. De bestaae i tre Breve og hans *κύρια δόγματα*.

Han forklarede Philosophien som *ἐνέργειαν λόγους καὶ διαλογισμοὺς τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιῆσαν*. Ethiken var altsaa Hovedsagen, og han sætter ikke Priis paa Videnskaben, uden forsaavidt den er til Nytte for det behagelige Liv. — Logiken, som han kalder Kanonik, var ikke meget indholdsrig, og Physiken dyrkedes ogsaa i praktisk Viemod for at forebygge Overtroe og saaledes befrie Mennesket fra de Skrækkebilleder, hvormed den kan plage ham.

Epikurs Ethik.

Epikur lærer, at det høieste Gode er Lyksalighed, og Lyksaligheden bestaaer i Lyst. Heri stemmer han da aldeles overeens med Kyrenaikerne, men han er uenig med dem deri, at Lysten skulde søges i den øieblikkelige Nydelse. Den sande Lyst er vel den sandfelige, men tillige den aandelige, som hænger sammen med den sandfelige og bestaaer i Grindring om en forbigangen sandfelig Nydelse og Haabet om en tilkommende. Derfor maa man ikke altid søge den momentane Fornøielse, men undertiden fornegte sig den, ja endog underkaste sig Smerte med Hensyn til Fremtiden.

Sandselig Lyst er altsaa Grundlaget for al Lyst; det lærer Epikur udtrykkelig; og Mavens Fornøielse er den fornemste, hvoraf de øvrige reise sig. Lysterne beroe paa Tilfredsstillelse af Begjeringer. Disse ere deels naturlige og nødvendige, deels naturlige og unødvendige, deels hverken naturlige eller nødvendige. Exempel paa de første er Drist til Mad og Drikke, paa den anden Art Lyst til udsøgte Levnetsmidler, paa den tredie Tragten efter belønnende Krands eller Gæstotter. Efter de sidste vil den Vise slet ikke stræbe, da de beroe paa *xeval dógal*. Ogsaa vil han uden Lidenskabelighed stræbe efter den anden Glassee af Glæder, men dog tage dem med Fornøielse, naar de frembyde sig af sig selv. Den Vise forsmaaer dog ingenlunde de udsøgttere Nydelser, men beholder sin Uafhængighed under Stræben derefter.

De naturlige Begjeringers Tilfredsstillelse, som er nødvendig til Lyst, er ogsaa tilstrækkelig dertil. Den Vise kan kappes med Zeus i Lyksalighed, naar han har Vand og Brød. For at søle vedvarende, uforstyrret Lyksalighed, maa han da lægge sig efter en rolig Stemning, Ataraxie, for ikke at forstyrres i sin Nydelse af heftige Begjerligheder eller Frygt og Haab. Han maa især stræbe efter Frihed for Ulyst, da Naturen forresten nok selv giver ham den behagelige Følelse, som man allerede har i den blotte Fornemmelse af legemlig Sundhed. Naar man har opnaaet Selv-

beherfskelse og lever tarveligt, da vil man desto stærkere føle Lyften af den kostbare Nydelse, naar man kan faae den.

Epikurs Sjælelyst refererer sig altsaa til den legemlige, og hans Dyd er blot klog Selvfornegtelse. Det kan da ikke forvirre os i vor Opfattelse af hans Lykkelighedslære, naar han, ligesom Aristoteles, siger, at Dyden er uadskillelig fra Lysten. „Man kan ikke leve behageligt uden at leve fornøstigt, smukt og retfærdigt, og ikke leve fornøstigt, smukt og retfærdigt uden at leve behageligt.“ At leve fornøstigt (*εὐνομίως*) er blot at være i Besiddelse af den Nydelseslystnes kloge Selvbeherfskelse. At leve retfærdigt anbefales ogsaa af Klogskab. Retfærdigheden beroer paa en klog Overeenskomst; den er til, for at den Vise ikke skal lide Forurettelse, ikke for at han ikke skal begaae Uretfærdighed; men det er ønskeligt for ham, at Retfærdighed hersker til hans egen Sikkerhed, og han vil leve retfærdigt, for at undgaae Lovens Straf.

At Frihed for Smerte ikke altid staaer i den Vises egen Magt, kan Epikur ikke skjule sig; men han paastaaer, at Smerten kan lindres ved Grindring og Haabet, at enhver stor Smerte er kort, og enhver langvarig kan forbindes med Livsnydelse. Ved Klogskab kan den Vise ogsaa betrygge sig mod de fleste Smerter, da han lever forsigtig, siktrer sig ved Venstabsforbindelser mod den yderste Mangel og ved sin Naturkundskab ogsaa kan sikre sig for overtroisk Frygt. I ethvert Tilfælde veed han, at Døden snart gjør en Ende paa Alt, og den er ikke noget Onde, skjøndt Livet er et Gode; thi naar den er, ere vi ikke, og naar den ikke er, ere vi. For en Begivenhed, der ei er et Onde, kan den Vise ikke frygte.

Man har med Rette bemærket, at denne Lære, som fornægter al høiere Stræbens Realitet, snarere medfører Sorgmodighed end Fornøielse og Tilfredshed. Det er ogsaa forgjeves, at Epikur vil skjule, at den Vise bliver gandske afhængig af det Udvortes, som kan røve ham det høieste Gode.

Epikurs Aanonik,
 Vidensſkaben om Sandhedens Kriterier. Den angiver Phyiſken ſine Grundſætninger, og da Phyiſken træder i Ethikens Tjeneste, er hiin [Ethiken] aabenbart Hovedvidensſkaben.

Sandhedens Kriterium er Fornemmelsen eller Sandſningen (*αἰσθησις*). Der frembringes en Berøgelſe i os, ſom er Sandſningen, og hvor der er en Berøgelſe, maa være et Berøgende. Derfor ere alle Sandſninger ſande; thi Tingene berøge os virkelig ſaaledes, ſom vi ſandſe dem. Ogsaa den Vanvittiges og den Drømmendes Syner ere ſande; thi der tilføres dem virkelig ſaadanne Billeder. Dreſtes ſaae virkelig Gumeniderne, men han feilede deri, at han antog dem for palpable Gjenſtande.

Et andet Kriterium fremkommer ved Grindringen: Almeenforeſtillingen (*πρόληψις*), en Reminiſcents af flere Sandſninger. Det er Sandſningens Eſterklang, og har ſaaledes ſin Sandhed. Ved Hjælp af *πρόληψις* tænke vi. Til Grindring tjener Ordet. Ved hver Underſøgelſe er det Hovedſagen at beſtemme Ordet, eller at føre det tilbage til dets oprindelige Betydning.

Sandſerne bedrage, ſom ſagt, ikke, men Meningen kan være vildfarende. Den kaldes *ὑπόληψις*. Den er vildfarende, naar man iſølge en *πρόληψις* venter en Sandſning, ſom ikke bliver virkelig. En ſynes langt horte, at et Taarn er rundt, men finder det nærmere ved ſirkantet. Begge Sandſninger vare ſande.

Den formelle Logik's Underſøgelſer ere overflødige. Man maa i Phyiſken ſtride frem efter de rigtige Benævnelſer paa Tingene og behøver ingen Deſinitioner, da man kan henviſe til Sandſningen.

Epikurs Phyiſk.

Uagtet Phyiſken efter Epikurs Plan ſkulde forberedes ved Aanoniken, kunne diſſe to Vidensſkaber, ſaaledes ſom han fremſtiller dem, ikke bringes i Overeenſtemmelse med hinanden. Med Ethiken ſtaaer Phyiſken i Forbindelſe derved, at den ſkal tjene til at befrie Menneſket fra Frygt for Naturnødvendighed og Guder.

I Naturvidenskaben følger Epikur i det Væsentlige Demokrit, idet han antager, at det tomme Rum og Atomerne ere Grundlæget for alle tilværende Ting. Bevægelsen antages at bevise Tilværelsen af hiint; og hvis man ikke vilde antage disses Tilværelse, vilde man, siger han, kunne tilintetgjøre alle Ting ved at dele dem (?). Han bringes sandsynligviis til at antage Atomer, for at have Substantier at knytte de tilværende Tings Egenheder til. Han tænker sig, at Atomerne, hvoraf Alt bestaaer, ere usynlige Smaaalegemes, der flyde omkring i det tomme Rum; de kunne ikke sees, fordi de ikke have nogen Farve: de have blot Størrelse og Figur. De falde fra Evighed af ned igjennem det tomme Rum; dog ikke nødvendigviis i vertical Retning: de afvige ifølge indre Drift fra den lige Linie. Heri afviger Epikur fra Demokrit og vil derved forklare, at Atomerne kunne conglomereres, og at Frihed kan finde Sted. Denne Drift, der tillægges Atomerne, er det eneste Ideelle, der er i Tilværelsen. Han vil derved befrie sig fra den trykkende Tanke om en uforanderlig Nødvendighed, som han ansaae for meget frygteligere end Tanken om verdensstyrende Guder, fordi den ei kan bevæges ved Bønner*). Ved Declinationer kunne Atomerne støde mod hinanden, springe til begge Sider tilbage fra hinanden (*ἀποπαλμός*), deres Omsværmene blive mere mangfoldig, og de kunne indgaae flere tilfældige Forbindelser med hinanden, hvorved de tilværende Ting, som vi sandse, blive til.

Detaillet af Epikurs Naturvidenskab ændse vi ikke, da det har ringe Interesse og bestaaer af vilkaarlige Phantasier. Han havde ikke engang tilegnet sig sin Tids empiriske Kundskaber. Et Beviis herpaa er, at han antager det for muligt, at Solen ikke er synderlig større, end den viser sig for os, da den, hvis den ved sin store Afstand fra os saae meget mindre ud, end den virke-

*) Colleg. For Resten forklarer han ikke Tyngden, men tager den som given. Han antager ellers ogsaa nødvendige Naturlove og Naturkræfter for noget Skrækkeligt.

lig var, ogsaa maatte have seet mindre skinnende ud. Ogsaa mener han, det er ligegyldigt, enten man hidleder Maanens og Stjernernes periodiske Forsvinden, med hans Tids Astronomer, af Himlens Omdreining, eller, med de Eldre, deraf, at de sluffes og tændes igjen. Overhovedet foragter han den „haandværks-mæssige“ Videnskab Astrologie [d. e. Astronomien].

Sjælen er ogsaa en Sammensætning af Atomer, og Sandsningen kommer af, at Smaabilleder af Tingene løse sig fra disse og trænge gjennem Porer ind igjennem Sandseredskaberne. Sjælen er dødelig; thi naar Legemet opløses, da taber den sin omgivende Beskjærmelse og skilles ad i sine Atomer ved udvortes Bold.

Theorien om Atomer strider mod Kanoniken, da Atomer og det Tomme ei ere Sandsegjenstande. Heller ikke kan nogen Prolepsis føre os til dem. Men Epikur har antaget den, dels fordi denne Theorie tiltalte ham ved sin tilsyneladende Fattelighed, dels fordi den stemmede med hans Tilbøielighed til at fornægte alle høiere Tanker om evige Kræfter og styrende Guder. Hans Atomer ere vel ikke sandselige, men dog legemlige. Han negter alle constante Naturlove; Alt bliver til og opløses ved Tilfælde: de samme Phænomener kunne gjerne fremkomme ved forskjellige Aarsager.

At gjendrive Epikurs Hypotheser er vel overflødigt. Hans Hovedfeil er, at han gaaer ud fra en ufuldstændig Erfaring. Han ignorerer Gjenstandene for den indvortes Sandsning og vil reducere alle Phænomener til den udvortes. Hans System er kun mærkeligt som et af de consequentest gjennemførte atomistiske Systemer. Vi have fuldstændigere Fremstilling af det end af Demofrits.

En underlig Inconsequent er det, at han antager, at der leve Guder i de tomme Rum, intermundia, [imellem de utallige Verdenser, der opstaae ved Atomernes Conglomeration]: Væsener i menneskelig Skikkelse, uden menneskelig Trang. De ere uforanderlige og salige. Derfor give de dem ikke af med Verdensbestyrelsen,

men leve i ubekymret Ro. Han mener, Tanken om dem kan ei være Phantasié, da den kommer idelig igjen i samme Skikkelse; ogfaa have de ofte viist sig for Baagne og Drømmende. Den almindelige Antagelse af Guder kan heller ikke forklares, uden at de virkeligen ere. Det er ei af Frygt for at komme i Collision med den atheniensiske Folketro, at han opstiller denne Lære; thi Gudsbespottelse var da almindelig, og han taler haant om Folketroen, den populære Gudelære.

Stoa.

Den epikureiske Philosophie var et Product af Tidsalderens Fordærvelse og bidrog ikke lidet til at fremme den: den var ligesaa meget rettet mod Sædelighedsfølelsen som mod ægte Videnskabelighed. En Modvægt mod den dannede den stoiske Philosophie. Den har med Grund været betragtet som en Forædling af den kyniske, da den vel paa den ene Side, ligesom hiin Skole, anbefalede Uafhængighed af alle udvortes Ting, men dog paa den anden Side havde en mere videnskabelig Retning.

Stifteren deraf, Zenon (Epikurs Samtidige, født 340?), var fra Kition paa Kreta, hvor han først, ligesom hans Fader, drev Handel; men da hans Fader fra Athen, hvortil han havde gjort en Reise, medbragte Sokratiskernes Skrifter, fik Zenon Lyst til at lægge sig efter Philosophien. Han var ikke længer ung, da han kom til Athen, for der at besøge de berømteste Philosophers Skoler. Han hørte i 20 Aar baade den kyniske, den megariske og den akademiske Philosophie med utrættelig Flid, uden hurtigt Hoved, og vidste af alle disse Systemer at drage den Næring, der passede til hans eiendommelige Retning. Derpaa aabnede han selv en Skole i den saakaldte brogede Buegang i Athen [*ἡ ποικίλη* sc. *σοά*], af hvilken hans Tilhængere fik Navn af Stoikere. Han dræbte sig selv i en høi Alder [som flere Stoikere], og var meget agtet baade af Høie og Lave. Athenienserne

satte ham efter Antigonos Gonatas's Raad en Grestotte, hvorpaa der stod, at hans Liv lignede hans Philosophie.

Zenon gav Grundtrækkene til den senere stoiske Philosophie, men den blev dog først af hans Disciple mere videnskabelig udarbejdet. — Vi tale ikke om Athenodoros, Ariston fra Chios, Herillos og Kleantes, men nævne strax Chrysippos som den meest beundrede af de ældre Stoikere. Det var i Særdeleshed ham, der indførte en strengere videnskabelig Stræben i den stoiske Skole. Han beundredes baade for sin store Flid og sit usædvanlige Genie. Han var et fint dialektisk Hoved og anvendte sit Talent paa at gjendrive de philosophiske Systemer, der strede mod den stoiske Lære, hvorfor han ogsaa blev betragtet som denne Læres Hovedstøtte. Et Beviis paa hans Flid er, at han efterlod sig 705 Bøger, af hvilke vi blot have nogle Fragmenter tilbage.

De ældre Stoikeres Lærebygning havde de tre sædvanlige Afdelinger: Logik, Physik og Ethik, og de angave ved flere Pignelser disses Forhold til hinanden. Disse Pignelser gaae nærmest ud paa at tilkjendegive, at Forholdet mellem dem var et organisk. De sammenlignede Systemet med et Ug; Logiken var Skallen, Ethiken Hviden og Physiken Blommen; eller med et Dyr: Logiken var Knoffelbygningen, Ethiken Kjødet og Physiken Sjælen. Logiken blev altsaa nu nedsat til en Forberedelsesvidenskab, Gudelæren henførtes til Physiken. Logiken erholdt ved Stoikerne adskillige Tilføjninger, da Rhetoriken og Grammatiken, der er skabt af Stoikerne og betragtedes som en Deel af den, regnedes dertil.

Logiken skulde undersøge Sandhedens Kriterier. Heri havde Stoikerne ikke saa grundigt, som Platon og Aristoteles, agtet paa den selvvirksomme aprioriske Side af Tænkningen, men hældede noget til Sensualisme. De lærte, at Sandheden eller Fornemmelsen var Erkjendelsens Kilde: der gaves ingen medfødt Begreber; Sjælen var en tabula rasa.

Forestillingen (*φαντασία*) erholdes altsaa ved Sandseining, hvoraf der ved Grindring og Begrebsdannelse udvikler sig et System af Erkjendelse; men Kilden og Grundlæget er altid Fornemmelsen. Dette forbedres noget derved, at de ogsaa antog, at det Gode og det Onde erkjendtes ved Fornemmelse (i det Mindste synes det saa). — Hvorledes skulde man nu kjende de Forestillinger, som vare sande, som fremstillede tilværende Ting for os? Biden var den faste Overbeviisning, som ikke kunde fuldkastes ved nogen Grund. Hvorledes adskilte man den fra den tomme Forestilling?

Her lagde de Overbeviisningens Grund meest i Objectet. Vissheden beroede paa den Kraft, hvormed en Forestilling paa-trængtes os. Forestillingen indeholdt altsaa selv sin Evidents i sig. Selvvirkksomheden bestod blot i, at man tilegnede sig den udenfra givne Forestilling. En Forestilling, som man bifaldt og med Overbeviisning tilegnede sig, kaldtes *φαντασία καταληπτική*.

Stoikerne, som deriverede Erkjendelsen fra de tilværende Ting, stræbte dog ligesom Aristoteles at finde de almindeligste Begreber eller Kategorier ved Tilværelsen; de havde 4 saadanne: *τὰ ὑποκείμενα*, *τὰ ποιά*, *τὰ πῶς ἔχοντα*, *τὰ πρὸς τί πῶς ἔχοντα*. Dette var en Slags almindelig Inddeling af de tilværende Ting: det, der er det Væsentlige, det til Grund Liggende; det, der har en Egenkab [i sig]; det, der forholder sig paa en vis Maade (Suurt og Sød) o: har en Vækkelse, der ikke beroer paa det selv alene; det, der har en Vækkelse, som blot beroer paa Omstændighederne [som ligge udenfor Tingen; f. Ex. Høre og Benstre. Her er en Overgang fra det Éne til det Andet; der gjøres egentlig Forskjel paa en meer eller mindre relativ Tilværelse]. Men nu bemærkede de, at, naar man tog alle Vækkelser bort, blev blot det ene *ὑποκείμενον* tilbage, fælleds for alle Ting. De gik altsaa, som Aristoteles, ud fra det Enkelte og endte ved Erkjendelse af Enheden.

Physik. I Physiken, som hos Stoikerne indbefattede

Theologien med, fremstillede en Slags Phantheisme, men i dens Detail var ikke meget Originalt: de enkelte Sætninger vare for det Meste hentede fra ældre Philosopher, især fra Heraclit. Ligesom Aristoteles stræbte Stoikerne at modarbejde den formeentlig-platoniske Synsmaade, at det Almindelige (Ideerne) havde en Eksistens for sig udenfor Virkeligheden, og de gik heri saa vidt, at mange af deres Sætninger klinge temmelig materialistisk. De vare dog langt fra at opgive Fornuftens høiere Idealer. De paastode, at alt det Reale var legemligt, ja endogsaa Sjælen og Guddommen [hvilket vil sige, at det Andelige ikke eksisterer for sig, men kun i det Legemlige. Det Ulegemlige blev saaledes for dem noget blot Abstract, og de antog deraf 4 Arter: Tid, Rum, Sted og det Udsigelige 3: det blot i Sproget og i Subjectets Opfattelsesmaade liggende, f. Ex. Høre og Benstre, det blot Relative]. Det Legemlige blev som en Følge deraf taget i en videre Betydning, end sædvanligt. De sige vel, at et Legeme er det, som indtager et Rum; men de antage tillige, at forskellige Legemer kunne gennemtrænge hinanden i eet og samme Rum, saa at Legeme derved bliver betragtet som en Kraft, der gennemtrænger et Rum. Verden er eet Legeme [vi sige een Organisme], hvis Dele staae i den fuldkomneste Sammenhæng med hinanden. En Draabe Viin, udgydt i Oceanet, blander ikke alene hele Oceanet, men frembringer en Forandring i hele Universet. I denne Verden ere to Dele (Sider) uadskilleligen forbundne med hinanden, saa at den ene ikke kan eksistere, adskilt fra den anden: det er det Virkende og det Vidende. Det Virkende er en Fornuft, der idelig forvandler det Vidende, saa at det gennemløber en uafbrudt Række af Former. Dette Virkende og Formende staaer i samme Forhold til Materien, som Sjælen til Legemet i Mennesket. Begge i deres Eenhed er Gud.

Guddommen er saaledes efter den afgjorteste Pantheismus i Stoikernes System identificeret med Verden. Han er Eenheden af Formen og Materien. Han adskiller den evige, bestemmelses-

løse Materie (*ῥα*) i de fire Elementer, af hvis mangehaande Foreninger siden de øvrige Ting i Verden formes. Verdens Udvikling gennem forskellige Trin er da Guddommens Liv. Naar alle Verdensudviklingens Trin ere gennemløbne, og altsaa en Verdensperiode er forbi, har Guddommen optaget al Materien i sig: Verden forgaaer; men dens Undergang er Begyndelsen af det samme Skuespil, der gjentager sig paany. Den evige Materie, som Guddommen havde optaget i sig, formes atter, og en Verden dannes, liig den forsvundne, efter de samme fornøftige Love.

Guddommen tænkes undertiden i indskrænket Betydning som det Kraftige, Fornøftige i Verden, *λόγος σπερματικός*, undertiden som Enheden af Kraften og Materien; ligesom man snart paa samme Maade adskiller Mennesket og Sjælen, snart sætter dem identiske. Guddommen kaldes undertiden Jlden eller Varmen, men derved tænkes da ikke paa det Element, som vi kalde Jlden, der er fortærende og ikke, som Guddommens Kraft, oplivende; [dog er der i Elementet Jlden mere Guddommeligt end i de øvrige Elementer, hvorfor og] som Materie καὶ ἔξωθεν betragtes Vandet [det Jlden meest Modsatte, meest formløse og formelige Element]: Jord og Luft ere der i Enhed.

Verden antages som Guddommens Regelmæssiggjørelse at besidde den høieste Skjønhed. Der hersker den største Enhed i den største Mangfoldighed: ikke to Korn eller to Haar ere hinanden lige. (Den samme Tanke fremkom siden i Leibniz's principium indiscernibilium). Efter den Synsmaade, at Verdens Udvikling er Guddommens Liv, falder det dog Stoikerne vanskeligt, ja det er dem egentlig talt umuligt, at forklare det Onde, skjøndt der forekomme mange Vendinger i deres System, som gaae ud paa dette Formaal. De sige, at Guddommen kan ikke engang betragtes som det Ondes Medaarssag, ligesaa lidet som Loven kan være Grunden til Lovens Overtrædelse. Det antages at være nødvendigt, naar det Gode skal være: „Intet kan være til, uden at det Modsatte ogsaa er det.“ — Usuldkommenhed finder blot

Sted i det Enkelte for sig betragtet. Det Hele er luttet Harmonie.

Sjælen er legemlig [en finere Jld]. I den adskilles τὸ ἡγεμονικόν [det Fornuftige, der skal herske], αἰσθησις [Sandse-ning] og ὁρμή [Drifter og Begjeringer. De to sidste, αἰσθησις og ὁρμή, antage Stoikerne for at være Fornuft, der ei ret er kommen til Udvikling]. Fornuften er den guddommelige Jld.

Ethik. Physiken hænger noie sammen med Ethiken; thi Sædelighed bestaaer i Overensstemmelse med den almindelige Natur, af hvilken vor Natur er en Deel. Derfor maa man studere Naturvidenskabene, for at blive i Stand til at skjelne Godt fra Ondt.

Stoikerne udtrykte snart deres Moralprincip; „ὁμολογεύ-
ως ζῆν,” snart: „ὁμολογεύμενος τῇ φύσει ζῆν.” „At stemme overeens med Naturen“ vil sige, at lade sit Liv bestemmes af den samme Lov, der gaaer igjennem hele Naturen. For at leve i fuldkommen Harmonie med det Hele maa den Dydige (Vise) naturligtvis ogsaa leve i Harmonie med sig selv: der maa være Overensstemmelse mellem hans Fornuft og hans Begjeringer. Dette udtrykker Chrysippos saaledes: Sædelighed bestaaer i et Liv, der stemmer overeens med de medfødte*) Domme om Godt og Ondt. (Dyrenes Analogie. Ritter, III, S. 619).

For at Tilværelsens Udvikling kan skride frem, sætte Stoikerne Priis paa utrættelig Virksomhed og staae herved i Opposition mod Epikureerne, der ansaae Ro for det høieste Gode. Efter Overensstemmelse med det Almindelige stræber den Dydige, for at det Heles Liv kan fremmes ved hans Handlinger. Efter Overensstemmelse med det Hele stræber Stoikeren for det Heles Skyld og ikke for Lystens Skyld, skjøndt Lysten ofte af sig selv følger med den dydige Handling. Den er da at betragte som et

*) Colleg. Begrebet „medfødt“ kommer her imod Stoikernes Villie ind i deres Moral.

ἐπιγένημα, en Tilgift. Efter Lyften stræber den Dydige ikke, thi Handlingernes Følge er intet Gode; det Gode er Villien og Handlingen selv. Saaledes krævede Stoikeren med Strengthed Tilfødsættelsen af Individets Tilfredsstillelse for det Almindeliges Skyld. Hvor den Genlige efter Skjebnens Gang — der hos Stoikerne er fornuftig — skal opoffres, der finder den Vise sig deri. „Før mig, Skjebne“ o. s. v. (Epicteti ench. sub fin.).

Men naar Stoikerne skulle give specielle sædelige For skrifter, nødsages de til at indrømme Individets solitariske Drifter nogen Ret. De ville ikke indrømme, at Noget er godt uden det sædelig Gode, men de angive bestemte Formaal for den Dydiges Villie under Navn af προηγμένα, foretrukne Ting [relative Goder]. Til disse henregnedes τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν: Selvbevaring og Bedligholdelse af Legemets Integritet samt Bevidstheden om sig selv og det Hele, Erkjendelsen. Til προηγμένα hører, foruden de første Naturting, ogsaa hvad der fremmer disse f. Ex. Helbred og Formue. Saadanne Ting [alle προηγμένα] ere adiaphora: den Vise vil under visse Omstændigheder stræbe efter dem, under visse opgive dem. Dog ere nogle af dem at foretrække for andre. Nogle ere saa ubetydelige, at de ikke kunne vælges eller forkastes af den Vise; de kunne ikke sætte Drifter i Bevægelse; f. Ex. at udstrække en Finger, eller holde den krum, udgive denne eller denne Drachme [dog kunne Omstændigheder forandre dette].

Det Naturmæssige er altsaa en saadan Tilstand hos Mennesket, at den fornemste Deel, Fornuften, bestemmer de øvrige Dele, Begjeringerne og Legemet (ὁρίζεις, Cic. constitutio). Denne Tilstand er en nødvendig Følge af Indsigten, som den Vise er kommen til, og som han ikke kan tabe, naar han har opnaaet den. Der gives ingen Middelvei mellem Dyd og Last. Alle ἀμαρτήματα (Synder) ere ligestore, alle gode Handlinger ligegode. Man bliver ikke dydig lidt efter lidt, men i et bestemt Moment, hvori Indsigten gaaer op for En: I Fremstriden til

Indsigt er Indsigt en. En Hundehvalp kan ikke see, mens den nærmer sig til det Moment, da den faaer sit Syn. — Dyden, der beroer paa Indsigt, kan læres.

Teilen ved Stoikernes Moralphilosophie var, at de altfor meget adskilte det Almindelige fra det Besynderlige, Fornuften fra dens Ytringer i Endeligheden. De adskilte ikke blot Lysten, Bærfet, Følgerne aldeles fra Handlingen, men de adskilte endog Dyden [den almindelige dydige Villie] som det egentlige Gode fra den dydige Handling. Dyden var det høieste Gode, Handlingen kun god som Ytring af den. De adskilte Midlet gandske fra Diemedet, det absolute Gode fra de relative Goder, uden hvilke Dyden ei kan komme til Virkelighed.

Deres Dekonomik og Politik havde kun liden Interesse, da de betragtede Dyden blot fra Individets Standpunct, og ikke fra Statens. Den Bise er Verdensborger: ved hans Virksomhed, fremmes den fuldkomne Tingenes Orden, som engang vil indtræde, idet vor Slægt bliver eet fornuftigt Selskab. [Allerede heri laae, strengt taget, at Følgerne af vore Handlinger maatte være Goder].

Stoikerne holdt sig til Dydernes Inddeling i de fire Cardinaldyder: Buisdom, Maadehold, Mod, Retfærdighed, men synes ei at have havt nogen videnskabelig Underafdeling af dem. De anskueliggjøre ved mange Bendinger den Bises Ideal. Det er deres Morals mest Indhold; men paa denne Maade fik den mere en rhetorisk og parænetisk Form, end den blev strengt videnskabeligt ordnet. De skildre den Bises Lyksalighed; han er Konge, Præst, Spaamand, Digter. Hans Handlinger ere *κατορθώματα* (Cic. officia perfecta), da de udspringe af Indsigt. [Imod den Bise sættes meget skarpt Daaren eller den Uvise: imellem disse to Classer σοφοί og ἄλκιμοι, er der ingen Middelform i Sædelighedens Rige]. Den Uvise kan kun opnaae at gjøre *τὰ κατ'ἕκαστα* (Cic. officia media), det [Re-

gale, det Behørigt eller] Naturmæssige, hvilket da ogsaa kan siges at skee af Born, Dyr og Planter.

Stoikerne indrømmede imidlertid selv, at Ingen havde opnaaet den fulde Indsigt, og at de selv vare Daarer. Den Vise blev da et Ideal, hvortil Ingen i Virkeligheden svarede, og Læren herom blev praktisk ufrugtbar. (Den Vise kunde udøve de største Laster).

Senere Akademikere, Stoikere, Epikureere og Peripatetikere.

Efterat de Skoler i det gamle Grækenland, hvis Systemer vi hidtil have forfulgt i deres Grundtræk, efter hinanden havde uddannet sig, hørte den originale Productivitet i Philosophien op. Hvad vi nu have at betragte, er det svagere Liv, som de vigtigste Skoler i lang Tid vedbleve at føre, hvori efterhaanden deres Eiendommelighed blev udslettet, saa at de næsten blot ved den bibeholdt Benævnelse kunde betragtes som de ældre Skolers Fortsættelse: de vare næsten at ansee som deres Skygger og kraftløse Gjengangere.

Vi komme først til Akademiet. Platons ældste Disciple, det gamle Akademie, have vi alt omtalt. Der foregik i en senere Periode en væsentlig Forandring med den akademiske Lære, saa at man betegner en ny Periode i denne Skole ved Navnet det mellemste Akademie.

Arkesilaos (født 316, død 241 f. Chr.) indførte Skepticisme i Akademiet og troede heri at følge Platons Exempel. Han paaastod, at man kunde Intet vide, ei engang dette [ne id quidem Cic.]. Han fornægtede de sokratiske Samtaler, idet han lod sine Disciple sige, hvad de antog, og da søgte at gjendrive deres Antagelser. Han bestred især Zenons dogmatiske Philosophie og hans Sensualisme, hvorved der begyndte en langvarig Feide mellem

Stoa og Akademiet. Arkelaos angreb Begrebet *φαντασία καταληπτική* og paaastod, at ingen Forestilling om det virkelige Tilværende var saaledes, som den ikke kunde være om noget Uvirkeligt. — Det mellemste Akademi adskilte sig fra Skeptikerne deri, at det satte mere Priis paa de sandsynlige Antagelser (dannede sig en Sandsynlighedsphilosophie); hvilke især vare det af Bigtighed for den praktiske Philosophies Skyld.

Det nyere Akademi var ikke væsentlig forskjelligt fra det mellemste: det var blot en mere bestemt Udvikling af den samme Synsmaade. Nogle regne det fra Laktydes fra Kyrene, der flyttede Akademikernes Forsamlingssted fra den sædvanlige Plads til en Have i Akademiet, som fik Navn efter ham. Det var da en uvæsentlig Omstændighed, der blev Marsag til, at man regnede en ny Periode i Akademiets Historie. Den berømteste Philosoph i det nyere Akademi, som ogsaa af Nogle regnes for Stifteren deraf, var Karneades fra Kyrene (født 214, død 129 f. Chr.). Han samlede overalt, hvor han kom, en talrig Skare Tilhørere om sig, hvortil hans udmærkede Veltalenhed ikke bidrog lidet, ligesom han og havde en usædvanlig smuk Stemme*). Det Ny, han stod i som Taler, gjorde, at han blev sendt til Rom i Gesandtskab i Anledning af Droyos's Odelæggelse. Her indsendt de unge Romere sig saa talrigt ved hans *λόγοι επιδεικτικοί* (Declamationer), at Cato deraf tog Anledning til at andrage paa, at de fremmede Gesandter saasnart som muligt skulde sendes tilbage, for at de ikke skulde fordærve Ungdommen. Her var det, han holdt to Taler i to paa hinanden følgende Dage, een for og een mod Retfærdighed.

Karneades fortsatte Feiden mod Stoikerne, og denne Opposition var et saadant Incitament for hans Philosopheren, at han selv skal have sagt: *Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, ἐκ αὐτῶν*

*) Colleg. Saaledes gaaer Philosophien, naar en kraftig Periode er forbi, altid over til Popularitet, Stylistik og Rhetorik.

ἐγώ (Parodie paa Verset: *Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρῶσιππος, ἐκ ἂν ἦν σοά*). Han paastod, at der ingen Kriferier gaves, hvorved det Sande med Visshed kunde adskilles fra det Falske. En Forestilling havde to σχέσεις: med Hensyn til Objectet var den sand eller falsk; med Hensyn til os forekom den os sand eller falsk. Hvad den i sig var, kunde man ikke vide. Dette skulde ikke slappe den videnskabelige Iver, da den Erkjendelse, der kunde henføres til klare Anskuelser, ved sin Sandsynlighed maatte tilfredsstille os. Han opstillede ogsaa en Slags Theorie for Sandsynligheden. Grundlaget for Sandsynligheden var πιθανή γανταςία, naar den ikke gjendrevs af andre Sandsninger, og alle dens Mærker stemmede overeens med hinanden. Det er klart, at Philosophien nu traadte i Bestalenhedens Tjeneste.

Philon, fra Tarsisa, som ved Udbrudet af den mithridatiske Krig tilligemed mange Atheniensere, Aar 87 f. Chr., flygtede til Rom, havde i den 22aarige Cicero en ivrig Tilhører. Han var ingen decideret Skeptiker; lærte vel, at han ikke vidste Noget bestemt, men erklærede tillige, at han ønskede, at Noget kunde gjendrive ham [og negtede da ikke Muligheden af en dogmatisk Philosophie]. Han nærmede sig til den gamle Platonisme, der antog en høiere Erkjendelse af det Oversandskelige.

Vi nærne nu nogle af de senere Stoikere, og vi finde da, at de begyndte at opgive Skolens Giendommelighed: de afslæbe dens skarpe Kanter, men opgave, som en Følge deraf, Systemets Conseqvents og lode sig henrive af Tidens eklektiske Retning.

En berømt Stoiker var Panætios fra Rhodos, der stod i et venskabeligt Forhold til Scipio Africanus den Yngre og Lælius. Han polemiserede ikke mod Akademiet; tvertimod maa hans Philosophie have været temmelig synkretistisk, da han idelig citerede Aristoteles og Platon, hvilken Sidste han endog kaldte Philosophernes Homer. Han opgav ogsaa nogle af Stoikernes

haardeste Paastande, idet han lærte, at Viisdom var ikke nok til fuldkommen Lykkelighed, og forkastede den Sindsstemning, som de kaldte Apathie. Ogsaa i Physiken afveeg han fra Skolen, da han antog, at Verden aldrig forgik. Hans Foredrag var meget populært og smukt. Denne Omstændighed i Forbindelse med hans Maadehold i Ethiken gjorde, at han skaffede den stoiske Philosophie mange Tilhængere blandt Romerne. Den Indflydelse, som den stoiske Philosophie vedblev at øve paa Romernes praktiske Philosophie og især paa Retslærens videnskabelige Behandling, maa især tilskrives Panætios (Cicero de officiis).

En Discipel af Panætios, som indlagde sig Navn, var Posidonios fra Apamea i Syrien. Han var den lærdeste Stoiker og havde tildeels ved Rejser samlet sig en Mængde historiske og geographiske Kundskaber, ligesom han ogsaa var en udmærket Mathematiker. Han hørtes paa Rhodos af Pompejus og Cicero. Som de Fleste i denne Periode, var han en Ekfektiker [og havde studeret den hele Philosophies Historie]. Han udledede Philosophien af orientalsk Udspring.

[De sidste Akademikere opgave gandske Modsatningen til Stoikerne]. Antiochos fra Askalon i Palæstina lærte i Athen, Alexandrien og Rom. Cicero, hans Ven, kalder ham *politissimum et acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum*. Først var han Skeptiker. — Han „førte Stoa ind i Akademiet“ og paaastod, at Platon havde i det Væsentlige lært det Samme, som Stoikerne. — De, der sagde, at de kunde Intet vide, meente dog, at de kunde erkjende de falske Forestillinger for falske *).

*) Coll'eg. De, som paaastode Intet at kunne vide, beraabte sig paa, at der ei kunde gives en Forestilling om noget Tilværende, der var saadan, som den ikke kunde være om noget ikke-Tilværende, og hentebe Beviset derfor af Sandhedsdrag o. s. v. Kunde de virkelig faae den Overbeviisning,

[Akademikerne og Stoikerne vare de Sidste, hos hvem der vedligeholdte sig nogen Videnskabelighed. Epikureerne havde efter Epikurs Tid kun ringe videnskabelig Betydning og antog hans Lære som et Slags uroffelige Troesartikler]. Om sin Tids Peripatetikere siger Cicero, at de manglede dialektisk Kunst og Skarphed. [Ligesom der hos de senere stoiske og akademiske Philosopher blev bemærket en Retning, som førte tilbage til Beskjæftigelse med Platon og Aristoteles, saaledes finde vi ogsaa paa samme Tid] to Mænd, som gjorde sig fortjente ved Udgivelsen af Aristoteles's Skrifter, nemlig Grammatikeren Tyrannion og Andronikos fra Rhodos, som forestod den peripatetiske Skole.

Den græske Philosophie blev udbredt blandt Fremmede ved Alexanders Erobringer. Alexandrien og Pergamos bleve Musasæder ved Siden af Athen. [Dog var det mere Lærdom end Selvtænkning, mere Historie end Philosophie, som hørte til Tidens Retning].

Siden efter underkastede Romerne sig Macedonien og Illyrien, og kom derved i nøiere Bekjendtskab med Grækerne og deres Videnskabelighed. Gesandterne fra Athen i Anledning af Dropos's Odelæggelse: Akademikeren Karneades, Peripatetikeren Kritolaos og Stoikeren Diogenes holdt Foredrag i Rom.

Grækenland blev Provinds af det romerske Rige, under Navn af Achaja, 146. Nu fik de unge Romere Smag paa græsk Cultur og Luxus, havde græske Philosopher i deres Omgivelser og reiste til Athen for at studere. Scipio, Gajus Lælius, Lucius

at en for sand antaget Forestilling siden befandtes at være usand, maatte de dog indrømme at vide, at der gaves falske Forestillinger, om hvis Falskhed man kunde blive overbevist.

Licinius Lucullus. Det var især Stoicismen og Epikureismen, der fik Indpas hos Romerne, da hiins praktiske Retning stemte med deres Smag, og dennes saavel som hiins Metaphysik var meget fattelig. Det var dog ikke Mange, der før Christi Fødsel fandt Behag i Grækernes Philosophie.

Cicero og M. Brutus prøvede at philosophere efter Grækernes Maade paa Latin^{*)}. Cicero levede fra 108—44; Lucretius fra 95—50 (f. Chr.). — L. Annæus Seneca, 65 efter Chr. f. — Epiktet, græsk Frigiven, under Trajan og Hadrian. — M. Aurel. Antoninus.

De gamle Skoler vedbleve at gaae igjen efter Christi Fødsel. Dog var Originaliteten forbi. Orientalismen begyndte nu at influere og fortrænge den antike Aand. [En slet Ekkekticisme, som ei kan bestaae med sand Philosophie, fordi den opgiver Systemet, blev herskende, og hertil kom Bestræbelsen efter et jierligt Foredrag. Disse tre Symptomer betegne især Enden af den egentlig philosophiske Periode. Der begyndte nu at danne sig en gandske ny Philosophie, der ei ret kunde forløse sig med de gamle Elementer. Deraf fremgik i de første Aarhundreder efter Christi Fødsel den neoplatoniske Philosophie, hvis fornemste Sæde var Alexandrien, en Slags Overgang til Christendommens Philosophie^{**)}.

*) Colleg. Cicero har ikke saa faa Fertjenester af Philosophien, som man i Almindelighed vil tillægge ham; Flere have i nyere Tid forsvaret ham (Herbart). Vist er det, at han gjorde den græske Philosophie bekendt blandt Romerne paa den eneste mulige Maade. Men ogsaa i den Tid, før det selvstændige philosophiske Studium vaagnede i Europa, bidrog han til at vække philosophisk Sands. Hans populære ekkektiske Fremstilling var den eneste tænkelige i den Tid, naar han vilde finde Læsere.

**) Jvfr. C. C. G. Reinholds Handbuch d. allgem. Gesch. d. Philosophie, 1 Th. 1828.

